תנ״ך · אחרונים · ייטב לב

ייטב לב במדבר

רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ייטב לב במדבר

רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ייטב-לב-במדבר/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

על פרשת במדבר 4
על פרשת נשא 26
על פרשת בהעלותך 53
על פרשת שלח 97
על פרשת קרח 139
על פרשת חקת 167
על פרשת בלק 209
על פרשת פינחס 254
על פרשת מטות 277
על פרשת מסעי 310

על פרשת במדבר

וידבר ה' אל משה במדבר סיני וגו' לאמר שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחותם לבית אבותם במספר שמות וגו']א, א'ב]. ובמדרש (תנחומא במדבר ז) במדבר סיני, ששה שמות נקראו לו, הר אלהים (תהלים סח, טז), הר בשן (שם), הר גבנונים (שם), הר חמד (שם, יז), הר חורב (שמות לג, ו), הר סיני (שם יט, יא), עיי"ש לשונו. והוא תמוה מה ענין זה לכאן, על מקום שנאמר הר סיני מיבעיא ליה למימר, ומה לו שייכות לכאן. עוד שם במדרש (במ"ר א, ט) שאו את ראש, אמר הקב"ה לישראל לא חבבתי בריה יתירה מכם, לכך נתתי לכם תלוי ראש:

ולבאר כל זה נראה לי בהקדם לבאר הא דאיתא במדרש פרשת נשא (שם יג, ג) גאות אדם תשפילנו זה תבור וכרמל כו', ושפל רוח יתמוך כבוד (משלי כט, כג) זה סיני כו'. והכי איתא במגילה פרק ד' (כט.) למה תרצדון הרים גבנונים (תהלים סח, יז), כולכם בעלי מומין אתם, אמר רב אשי שמע מינה האי מאן דיהיר בעל מום הוא. והקשה הפרשת דרכים (דרוש יד) מהא דאיתא בבראשית רבה פרשת ויחי (צט, א) שאמר הקב"ה כולכם בעלי מומין שנעשה עבודה זרה על ראשיכם, אבל סיני שלא נעשה עבודה זרה על ראשו ההר חמד אלהים לשבתו, אף על פי כן אף ה' ישכון לנצח (תהלים שם) בבית העולמים, מוכח מהכא שנפסלו משום לתא דעבודה זרה. ותירץ דדא ודא אחת הוא, על פי מאמר רבי עקיבא (עבודה זרה מה.) כל מקום שאתה מוצא הר גבוה כו' בידוע שעבדו שם עבודה, עיי"ש הדברים באריכות. ולי קשיא, נהי דהמדרשים מתורצים, אכתי מה יענה ביום שידובר בהא דאיתא בש"ס (סוטה ה.) הובא שם (בפרשת דרכים) לעולם ילמוד אדם מדעת קונו (ופירש רש"י, לאהוב הנמיכות) שהרי הניח הקב"ה הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני, ואיך נלמוד מזה לאהוב הנמיכות, נימא דשאני הכא דמחמת גבהות נעבד עליהם עבודה זרה ושוב מתסרי לגבוה והיה מוכרח להניחן משום לתא דעבודה זרה. ב', יש לדקדק סתירה בקרא גופיה, דמעיקרא אמר הרים גבנונים דמשמע שנפסלו מצד שהם בעלי מומין, אם כן ממילא לא נשאר לתת תורה רק על הר סיני, ואחר כך אמר ההר חמד אלהים לשבתו משמע שהיה יכול לתת תורה על הרים אחרים רק שחמד אותו ההר דוקא. ג', מה דדייק ואמר ה' ישכון לנצח, וביארו המדרש רבה בבית העולמים:

והנראה לי בזה על פי מה שכתב מוזלה"ה (ישמח משה) בפרשת וירא (ד"ה והעלהו) בפסוק (בראשית כב, ב) על אחד ההרים, לפרש הירושלמי (עבודה פ"ג סוף ה"ה) שהביאו התוספות (עבודה זרה מה. ד"ה כל) על פי הדבור שאני, דקשה, דלשנות מצוה

לעולם אין לשמוע לנביא (רמב"ם יסודי התורה פ"ט ה"ג). אבל הענין, דהשי"ת גילה לנביא דשם לא נעבד עבודה זרה, כי הוא יתברך כל יכול, ובידו הכל, ושמר אותו הר הנבחר. ועל פי זה מפרש שזה שאמר יעקב (בראשית כח, יז) אין זה כי אם בית אלהים, ר"ל שלא היה מעולם רק בית אלהים, עיי"ש ודו"ק:

ולפי זה יתבאר הכל. דודאי נפסלו ההרים תבור וכרמל משום שנעבד עליהם עבודה זרה, וממילא נבחר הר סיני, דמפני שהוא נמוך לא נעבד עליו, אלא דעם כל זה מוכח דהקב"ה שונא גאות, דאי בוחר בגאות כדעת האומות העולם דמפני זה הם עובדים על הר גבוה, וכמו שכתב מוזלה"ה שם, אם כן היה לו להשי"ת לשמור הר תבור או הר כרמל לבלי לעבוד עליו עבודה זרה למען יהיה מוכן לתת עליו התורה, כי היד ה' תקצר. אלא ודאי ששונא גאות ואוהב הנמיכות, לכך בחר בהר סיני מפני הנמיכות, ולא רצה לתת התורה כלל על ההרים הגבוהים אף אם לא נעבד עליהם עבודה זרה, וממילא כיון שלא שמר אותן, נעבדו. ומעתה נפסלו משני הטעמים, שהם עולים יחד כאמור, וכמו שכתב הפרשת דרכים דמפני גבהותן נעבד עליהם עבודה זרה. וזהו שאמר הכתוב למה תרצדון הרים גבנונים (בעלי מומין) מחמת גבהותן ועבודה זרה שנעבד עליהן, ועם כל זה לא תימא שמכח אין ברירה והכרח נתן התורה על הר סיני, אלא ההר חמד אלהים לשבתו ומתחלה בחר בו, דאי היה רוצה באחד מהרים הגבוהים היה שומרן לבלי לעבוד עליהן עבודה זרה, והראיה, אף ה' ישכון לנצח דייקא, היינו בבית עולמים, וליכא למימר על פי הדבור כפשוטו, שהרי על נצחי אין לשמוע לנביא היפך הנאמר בתורה, אלא על כרחך משום ששמר אותו השי"ת שלא יהיה נעבד, אם כן מוכח ככל האמור:

והיוצא מזה, כי ממה שנתן ה' התורה על הר סיני מוכח שאוהב הנמיכות. וזה עצמו הטעם שבחר בנו מכל העמים, כדכתיב (דברים ז, ז) לא מרבכם וגו' כי אתם המעט, ואמרו חז"ל (חולין פט.) אתם ממעטים עצמיכם כו'. וזה עצמו הטעם שנתן המשפטים על הר סיני, כפירוש רש"י (שמות כא, א) על ואלה המשפטים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני, כי כתיב לפניהם, ודרשו חז"ל (גיטין פח ע"ב) ולא לפני עכו"ם ואפילו אם דנים כדיני ישראל, וצריך להבין טעמא מאי, ובספר חן טוב (ר"פ משפטים) נתן טוב טעם ודעת, כי אי אפשר לכוון עומק הדין לאמיתו מבלעדי השראת שכינה, כדכתיב (תהלים פב, א) אלהים נצב [וגו'], וכבר נודע (ברכות ז.) כי בקש משה שלא תשרה שכינה על אומות העולם כמבואר בפרשת תשא (שמות לג, טז), ולכן אינם יכולין לכוון הדין לאמתו. וידוע כי אשכון את דכא (סוטה ה. ע"פ ישעיה נז, טו), ותועבת ה' כל גבה לב (משלי טז, ה), ולזה צריכים הדיינים והשופטים להיות מעוטרים במדת הענוה,

ומהאי טעמא נסמכה פרשת משפטים לפרשת מזבח דכתיב ביה (שמות כ, כג) ולא תעלה במעלות וגו', וכמו שהאריך הכלי יקר (ר"פ משפטים), עיי"ש. ולהורות זה ניתנו המשפטים על הר סיני הנמוך, דמפני הנמיכות שרתה עליו השכינה וכמו שנתבאר:

וזה שכתב המדרש שנקרא הר אלהים מפני שישב עליו בדין שנאמר ואלה המשפטים. והטעם, מפני שנקרא הר "בשן" ש"בא שם" אלהים. והטעם מפני נמיכותו, ומהאי טעמא נקרא הר גבנונים, שעשה כל ההרים בעלי מומין. והוא נקרא הר חמד וכמו שביארנו. ולכך נקרא הר סיני שמפני כן ירדה שנאה לאומות העולם, שהם גאים, ומהאי טעמא נקרא הר חורב, שהרי כתיב (ישעיה ס, יב) והגוים חרב יחרבו, והבן. והכל עולה כאחד יחד:

וזהו שאמר הכתוב וידבר ה' אל משה במדבר סיני וגו', שנקרא המדבר על שם סיני מפני שעליו ניתן התורה, והטעם, מפני שהוא נמוך, מזה הטעם עצמו ראוי לאמר שאו את ראש כל עדת בני ישראל, לתת לישראל נשיאת ראש יתר מכל האומות, כי אתם ממעטים עצמיכם, וכל המשפיל את עצמו הקב"ה מגביהו (עירובין יג ע"ב). למשפחותם לבית אבותם, כלומר שירשו מדה זו מאבותם, דכתיב באברהם (בראשית יח, כז) ואנכי עפר ואפר, ויעקב אמר (שם לב, יא) קטנתי וגו':

ונקדים עוד מה דידוע דיעקב אבינו נקרא יעקב וישראל, והקשה המהרש"א (חדושי אגדות ברכות יג. ד"ה עובר) מאי שנא מהא דאמרו (שם) כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה, ובגמרא משני שאני יעקב דהדר אהדריה קרא דכתיב (בראשית מו, ב) יעקב יעקב, ואכתי קרא גופיה טעמא בעי. והנראה לי לתת טעם נכון, ובזה נבין הטעם שניתן לאברהם אות ה"א ודייקא בין הרי"ש והמ"ם, וענינו, כי אברם מורה על גאות, "אב רם", וכמו שכתב הכלי יקר על הפסוק (שם יח, א) וירא "אליו" (דייקא) ה', לבחינת עצמותו שהיה עפר ואפר, ולא בעבור כבוד שמו אברם המורה על גאות, עיי"ש. ועל כן, להורות שה' בחר בו מכח עצמותו שהיה עניו ושפל בעיניו, ולא בעבור שמו, ניתן אות ה"א שהיא הקטן במספר במילואה מכל הכ"ב אותיות, והיא אתא קלילא כו' (פיוט אקדמות), בין אותיות ר"ם, לומר שבתוכיותו הוא בבחינת ה"א, ולא מפני רוממותו בחר בו ה' אלא מפני ענותנותו, ולזה נתרחקו אותיות ר"ם וניתן ה"א ביניהם, להורות כי ה' שונא מי שהוא רם, ואוהב הנמוך. ועל כן הקורא לאברהם אברם עובר בעשה, כי הקב"ה שונא ה"רם". אבל יעקב וישראל הוא להיפך, כי יעקב מורה על שפלות, לשון עקב, וישראל על שררות וממשלה כדכתיב (שם לב, כט) כי שרית וגו', וכל השררות והממשלה שהיה ליעקב היה מפני שהיה בבחינת יעקב המורה על שפלות, כי כל המשפיל עצמו הקב"ה

מגביהו, וכדכתיב (ישעיה כז, ו) הבאים ישרש יעקב, שנשרשים בשם יעקב המורה על שפלות, אז דייקא יציץ ופרח ישראל. ולזה שני שמות אלו קיימין, כי לולי שם יעקב לא יקרא ישראל, רק מחמת בחינת יעקב נקרא ישראל כי שרית וגו'. וזהו שנאמר פה שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו' לבית אבותם (מפני שהן) במספר שמות, ר"ל יעקב וישראל, ולכן ראוי לתת להם נשיאת ראש להרים קרן ישראל הגבה למעלה לשם ולתהלה:

ועל פי זה יתבאר מדרש בא (ש"ר יט, ז) על הפסוק (שמות יג, א) קדש לי כל בכור, אמר הקב"ה כשם שעשיתי יעקב בכור שנאמר (שם ד, כב) בכורי ישראל, כך אני עושה לבן דוד בכור, שנאמר (תהלים פט, כח) אף אני בכור אתנהו. דקשה, פתח יעקב וסיים ישראל, אלא היינו טעמא, מפני שהיה שמו יעקב על שם שהיה שפל בעיניו בחינת עקב, לכך נקרא בכורי ישראל לשון גדולה וחשיבות ושררות. כך אני עושה לבן דוד בכור שנאמר אף אני, שלא יחשוב את עצמו לומר ראו כי אני אני הוא, כי אם יאמר על עצמו "אף" אני, נטפל לזולתי, לכך בכור אתנהו. כך קדש לי (לשמי) כל בכור, כל גדולה וחשיבות, להחזיר הכבוד לבעליו הוא מלך הכבוד ית"ש, ולזכר זה צוה כפשוטו לקדש לו יתברך בכור פטר רחם הגדול מאחיו:

ועל פי זה יש לתת טעם על שהוסיף להשבטים ה"א יו"ד, כדכתיב (להלן כו, ה) "החנוכי", על פי מה שכתב הכלי יקר פרשת מקץ (בראשית מא, א) לפרש סולו לרוכב בערבות בי"ה שמו (תהלים סח, ה), שאם שהוא רוכב בערבות, עם כל זח שמו י"ה, אותיות המורים על מספר מועט במילואם מכל הא"ב, ובמקום גדולתו שם ענותנותו (מגילה לא.). ולזה ניתנו אותיות י"ה לישראל עדות, שהם בבחינת ענוה ומספר מועט בעיניהם, והיינו דכתיב (שם קכב, ד) שבטי י"ה עדות לישראל, וסמיך ליה (שם, ה) כי שמה ישבו כסאות למשפט, כי משזכו למדת ענוה ישבו כסאות למשפט, וכמו שנתבאר לעיל:

ועם זה יתבאר אומרו להלן (ב, ב) איש על דגלו באותות לבית אבותם יחנו בני ישראל, ר"ל שיש להם אותן האותות ומדות טובות שהיה לאבותם, והמובחר שבכולן היינו מדת ענוה כידוע (שערי קדושה ח"ב שער ד), או יתכוון באומרו "באותות" היינו האותיות י"ה, על דרך שפירשו האר"י ז"ל (לקוטי תורה) והאלשי"ך (ריש) פרשת בא, למען שתי אותותי (שמות י, א) לשון אותיותי, עיי"ש, ולכן זכו מנגד סביב לאהל מועד יחנו, ר"ל שזכו להשראת שכינה ביניהם, כי אשכון את דכא. והיינו דדייק ואמר מנגד, על פי מה דאיתא במדרש (במ"ר ב, ד) כמחולת המחנים (שיר השירים ז, א), שחטאתי לו

והוא מוחל לי, ולכאורה מפיק ליה ממשמעותיה, אבל באמת דא ודא אחת הוא, דמכח הדגלים מוכח שנמחל להם, וכדאיתא במדרש רבה פרשת פקודי (ש"ר נא, ד) משכן העדות (שמות לח, כא), עדות היא שיש סליחה לישראל, ולכאורה קודם שהיה להם המשכן על ידי מה נמחל להם כיון שלא היה להם קרבנות, אבל כבר אמרו ז"ל (עי' סוטה ה ע"ב) גדולים נמוכי רוח יותר מכל הקרבנות כו' כדכתיב (תהלים נא, יט) זבחי אלהים רוח נשברה. וזהו שאמר הכתוב, מחמת שיש להם אותיות המורה על שפלותן, מפני זה "מנגד", מגודל התרחקות שנתרחקו בחטא המדבר, זכו סביב לאהל מועד יחנו, ועל כן הכל נמחל להם, וכל זה על ידי מדת ענוה ונמיכות רוח שהיה להם, כאמור:

והיינו דכתיב וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר, ר"ל להם ראוי לאמר לישראל איש על דגלו באותות כדפירשנו, כי הן הם למדו והורו לישראל להתחזק במדת ענוה, והם היו ראשונים בזה, כדכתיב (שמות טז, ז) ונחנו מה, ועל דרך שפירשתי (פר' חקת ד"ה והנה) מאמרם על אהרן (אבות פ"א מי"ב) אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, כי מכח ענותנותו היה כל אחד ואחד נחשב אצלו מאוד ולכן היה אוהב את כל הבריות, וממנו למדו להיות ענוים ושפלים, ובזה קירב אותם לתורה על דרך שאמרו (תענית ז.) למה נמשלה תורה למים מה מים מניחים הגבוה ויורדים לנמוך כו', וכל המתגאה תלמודו משתכח ממנו כדאיתא בפסחים בפרק אלו דברים (סו ע"ב). והיינו דכתיב בתריה (ג, א) ואלה תולדות אהרן ומשה, ר"ל שזה שזכו ישראל לדגלים שזה היה על ידי מדת ענוה כי אתם המעט, זה היה תולדות אהרן ומשה, שהם הולידו והצמיחו מדה זו בישראל. ומהיכן למדו משה ואהרן עצמם מדה זו, על זה אמר ביום דבר ה' את משה בהר סיני דייקא, שמזה למדו מדת ענוה ונמיכות רוח כמאמרם ז"ל, ועל דרך שפירשו משה קבל תורה מסיני (אבות פ"א מ"א), מחמת שלמד מדת ענוה מסיני, והבן: שאו את ראש [א, ב]. במדרש (ילקוט במדבר רמז תרפד) בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו בהן אומות העולם, אמרו מה ראו אלו להתקרב יותר מכל האומות, מיד סתם הקב"ה את פיהם ואמר להם הביאו לי ספר יוחסין שלכם כשם שמביאין בני, שנאמר (א, יח) ויתילדו על משפחותם לבית אבותם. להבין אומרו כשם שמביאין בני, נראה לי על פי מה שכתב מוזלה"ה (ישמח משה) סוף פרשת ויחי על מאמרם ז"ל (תדב"א רבה כה) חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק ויעקב כו', על פי האור החיים פרשת קרח (להלן טז, א) על המדרש (סנהדרין קט ע"ב) קרח, שעשה עצמו קרחה כו', ומבואר משם דכל זמן שהפגם אינו מגיע עד שרשו בהאבות אינו נכרת לנצח, מה שאין כן אם ח"ו מגיע עד שם, וזהו שנאמר (תהלים מט, כ) תבוא עד דור אבותיו שהם אברהם יצחק ויעקב,

אם רעתם ח"ו מגיע עד האבות אז עד נצח לא יראו אור. וידיעת ההפכים בשוה, כל שכן דמדה טובה מרובה, אם כן אם המעשים טובים של בנים מגיעים עד שורשם בהאבות אז מתעורר קדושה משורש קדושת האבות באור ישר ואור חוזר. והיינו מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי, שיאירו עד שם בשורש האבות, ע"כ דבריו ז"ל:

וזהו שנאמר שאו את ראש כל עדת בני ישראל (ר"ל, לישא את ראשם) למשפחותם לבית אבותם, להגיע המעשים טובים עד שורש האבות. והיינו דכתיב ויתילדו על משפחותם לבית אבותם. וזהו ענין התיחסות אחר האבות, ללכת בדרכיהן ולהגיע למעשיהן, להאיר בשורשן של האבות. וזהו שאמר הביאו לי ספר יוחסין שלכם כשם שמביאין בני, ר"ל כמו שמביאין בני להאיר בשורש קדושת האבות. לא כן אומות העולם, תבא כל רעתם עד שורשן, והבן זה:

ב) יתבאר שאו את ראש. במדרש (ילקוט במדבר רמז תרפד) הביאו לי ספר יוחסין שלכם כו'. על פי בקשתנו (יה"ר אחר תהלים) ומעוברות של עמך בית ישראל תצילם שלא תפלנה ולדותיהן, כי ענין העיבור הוא בכח, והלידה הוא היציאה מכח אל הפועל, כמו כן כל אדם מישראל רוצה לעבוד את בוראו יתברך אבל הוא רק בבחינת עיבור, אבל העיקר להוציא מחשבתו הטובה מכח אל הפועל, עת יגיע מעשה לידו לבל יעצרנו הגשם והשלג ולא שום מניעה ועכבה, וזה הוא בחינת לידה. וזהו שנאמר (בראשית ו, ט) אלה תולדות נח נח, שהוליד את עצמו, וכמו שפירש שם הנועם מגדים (ר"פ נה), עי"ש (ועיין מה שכתבתי בזה בארוכה בסוף פרשת בשלח (ד"ה או יאמר, ואילך) על הפסוק (שמות יז, ז) היש ה' בקרבנו, עי"ש). וזה שאומרים ומעוברות של עמך בית ישראל תצילם שלא תפלנה ולדותיהן, חם פרי מחשבותיהם הטוב, כי אם יולידו ויצמיחו ויעשו פרי תנובה. וזהו שנאמר (שמות כג, כו) לא תהיה משכלה ועקרה בארצך וגו', כי אם להוליד מעשים טובים, שזה תולדותיהן של צדיקים כפירוש רש"י בפרשת נח (בראשית שם), עי"ש. וזהו שנאמר (שמות יט, ב) ויסעו "מרפידים" וגו', ממה "שרפו ידיהם" הן כלי המעשה, כמאמר חז"ל (סנהדרין קו.) על (שם יז, א) ויחנו ברפידים, ויחנו במדבר, בחינת הפקר, להפקיר את עצמו לעבוד עבודתו יתברך בדבור ומעשה בלי שום מניעה, כי ויחן שם ישראל נגד ההר, ומזה באו לבחינה זו שמכח קדושת ההר פסקה זוהמתן כנודע (שבת קמו.):

והנה, עיקר יחוס האבות הוא על דרך המבואר בפרשת חקת במדרש (במ"ר יט, א), מי יתן טהור מטמא (איוב יד. ד), זה אברהם שיצא מתרח ועשה מטמא טהור. כמו כן צריך האדם אשר פרא אדם יולד, לעשות עצמו טהור מטמא, אשר הן בעון נתחולל כו', ועל

כן אין עיקר היחוס של האבות כי אם יחוס עצמו מה שנעשה טהור מטומאת עצמו, כמו האבות. וזהו שאמר הביאו לי ספר יוחסין שלכם דייקא, ר"ל היחוס של עצמיכם, כשם שמביאין בני שנאמר (א, יח) ויתילדו, בחינת לידה שהוציאו עצמם מכח אל הפועל, על משפחותם לבית אבותם, כמו האבות, והבן:

ג) יתבאר בהקדם הא דכתיב (ויקרא כא, א) אמר אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם לנפש לא יטמא בעמיו, ובמדרש (ויק"ר כו, ד) מיראה שנתירא אהרן מלפני הקב"ה זכה וניתנה לו פרשה זו שאינה זזה מבניו ובני בניו עד סוף כל הדורות, עי"ש. ביאור הדברים, דקשיא ליה אמר ואמרת למה, ועל כן מפרש דיש מי שזוכה למדרגה גדולה מכח עצמו, כמו אברהם שיצא מתרח, ויש מי שזוכה לאיזה מדרגה מכח קדושת אבותיו החופפת עליו, כמו כן זכו בני אהרן למצוה זו לבלי לטמא למת, מכח קדושת אהרן וזכותו. וזהו שאמר, לבל יתגאו לחשוב כי הוא זה מבחינת עצמם, על כן אמר אמר אל הכהנים תחלה בני אהרן, ר"ל שהם בני אהרן, אחר כך ואמרת אליהם לנפש לא יטמא. והן דברי המדרש מיראה שנתירא אהרן זכה כו', ועיין שם בספר נועם מגדים (ר"פ אמור). והנה כבר פירשתי (עי' ייטב פנים, שפת הים אות יא) מאמרם ז"ל (חולין פט.) על (דברים ז, ז) כי אתם המעט כו', אפילו בשעה שאני נותן לכם גדולה אתם ממעטים עצמיכם, הכוונה בזה, שאפילו בשעה שאני נותן גדולה "לכם" לעצמיכם היינו מכח קדושת עצמיכם ומעשיכם, אתם ממעטים עצמיכם לתלות רק בכח זכות וקדושת אבותיכם החופפת עליכם, לומר כי לא מידכם רק מאבותיכם:

והנה, ישראל היו אז בשנה השנית במדרגה גדולה, וכמו כן אפילו קודם מתן תורה, שהרי אמרו (שמות כד, ז) נעשה ונשמע וקדמו פומייהו לאודנייהו. ולבל יתגאו במדרגתם וקדושתם, לזה אמר השי"ת שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחותם לבית אבותם, כלומר לתלות מדרגתם וקדושתם וצדקתם מכח בית אבותם, אשר מידם וצדקתם היתה זאת להם כי הם שורש קדושתם, נמצא הביאו ספר יוחסין שלהם להביאם לבחינת ענוה לומר שאין קדושתם וצדקתם מעצמם כי אם מאבותיהם. לא כן אומות העולם, שהם מביאים ספר יוחסין להתנאה ולהתגאה בזה שהם גם כן מזרע אברהם יצחק ויעקב (כי הם אינם מאמינים ביצחק ולא כל יצחק (נדרים לא.)) ועל זה אמר להם (ילקוט במדבר רמז תרפד) הביאו לי ספר יוחסין שלכם כשם שמביאין בני, ר"ל בבחינה זו שמביאים בני שעל ידי ספר יוחסין נתקטן מעלתם בעיניהם, והבן:

ד) או יאמר הביאו לי ספר יוחסין שלכם כשם וכו' (ילקוט במדבר רמז תרפד). כי איתא במדרש (במ"ר א, ז) וידבר ה' אל משה במדבר סיני, בשלשה דברים ניתנה תורה, באש

ובמים ובמדבר, עי"ש. הכוונה בזה, כי כתיב לעיל פרשת יתרו (שמות יט, יא-יג) והיו נכונים ליום השלישי כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני וגו' השמרו לכם עלות בהר ונגוע בקצהו וגו' במשוך היובל המה יעלו בהר, ופירשתי שם במקומו, כי זה שנתגלה הקב"ה לעיני כל העם היה מכח ענותנותו יתברך, ומהאי טעמא אמרו (נדרים לח.) אין השכינה שורה אלא על מי שהוא עניו, כי מה שהקב"ה משרה שכינתו ומנבא בני אדם הוא מכח ענוה, כי במקום שאתה מוצא גדולתו אתה מוצא ענותנותו (מגילה לא.), לזה צריך האדם גם כן להתנהג בבחינה זו למען יהיה מוכן לשכון כבודו אצלו, מדה כמדתו. וגם אמרו ז"ל (סוטה ה.) שילמוד אדם בחינת ענוה מקונו יתברך, שהרי הניח הרים הגבוהים והשכין שכינתו על הר סיני הנמוך מכל ההרים. וזהו שנאמר והיו נכונים ליום השלישי כי ביום השלישי "ירד" ה', שזה בחינת ירידה ממעלתו ומדרגתו יתברך להתגלות לעיני "כל" העם, וגם על הר סיני דייקא, הנמוך מכל ההרים, על כן היו נכונים לבחינה זו, הוא בחינת ענוה, על כן והגבלת את העם סביב לאמר השמרו לכם עלות בהר, היינו בחינת גאות, ונגוע בקצהו אפילו שמינית שבשמינית:

ואמנם כבר כתבו המפורשים על הפסוק (ישעיה יב, ה) זמרו ה' כי גאות עשה, כי לפעמים מגודל הבושה והכנעה בהזכר האדם שפל ערכו לא יוכל לפתוח פיו לספר שבחו ותהלתו יתברך, וירא לגשת אל הקודש, על דרך (תפלה קודם התפלה לר"ש ן' גבירול) מי אנכי שאזכה להתפלל כו'. או מגודל ההכנעה יפתנו יצרו הרע למלא תאותו, על דרך שאמר הצדיק הקדוש ר' זושא זלה"ה, כי הלל רשע (שנעשה בחינת עניו כהלל (עי' שבת ל ע"ב)ן על תאות נפשו (תהלים י, ג). אז צריך להתלבש בלבוש גאות, לומר כי הלא אני חוטר מגזע קודש זרע אברהם יצחק ויעקב, ולא יאתה אלי לעשות כזאת ענין מגושם ומזוהם. ואם כי שחורה אני במעשי, נאוה אני במעשי אבותי (שהש"ר א, לד) אברהם יצחק ויעקב, ולי נאה לשבח ולהודות לשמו יתברך ולעמוד ולהתפלל לפניו וכיוצא בזה במועצות ודעת, ועל זה נאמר זמרו ה' כי גאות עשה. וזהו שנאמר במשוך היובל, הפחד והרעדה מעבודתו יתברך, אז המה יעלו בהר בבחינת גאות, וכמבואר שם במקומו:

וכבר אמרו (תענית ז.) למה נמשלו דברי תורה למים, מה מים מניחים הגבוה ויורדים לנמוך כו'. וזהו שאמר המדרש כי התורה ניתנה במים, היינו בחינת ענוה שיורדים לנמוך. ובמדבר, היינו בחינת ענוה, שמשים עצמו כמדבר הפקר לכל, כמו כן נפשו כעפר לכל תהיה. ובאש, היינו לפעמים צריך להעלות את עצמו בבחינת גאות, וכמו שפירש הזוהר (נח סט:

עה"פ תהלים פט, י) בשוא גליו שמנשאין עצמם, לומר אנן בעינן למהוי קדם מלכא, אתה תשבחם ותהללם, והיינו בחינת אש המנשא עצמו למעלה מטבעו כנודע: וזהו שנאמר וידבר ה' אל משה במדבר סיני וגו', שמזה למדו בחינת ענוה כמבואר במדרש הנ"ל להיות בעיניהם שפל וכמדבר הפקר לכל, לצאתם מארץ מצרים, שהיו בבחינת קטנות כנודע (ויק"ר כג, ב) גוי מקרב גוי (דברים ד, לד), ולבל יאמרו מה אנחנו לגשת אל הקודש ובשם אלקינו נדגול וסביב לאהל מועד יחנו לשכון שכינתו בתוכנו, לזה אמר שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחותם לבית אבותם, לומר כי נאים הם במעשה אבותיהם אברהם יצחק ויעקב. וזה שהוצרכו להביא ספר יוחסין, לבל ימשכם הבושה מגודל הכנעה ושפלותם מעבודתו יתברך ומהתקרב אליו, על כן הוצרכו להביא ספר היוחסין, כי לולי זה הם המעט מכל העם, שהם ממעטים את עצמם כמאמר חז"ל (חולין פט.). לא כן אומות העולם, שגם מבלעדי יחוס הם גאים ומתנשאים לומר (ישעיה יד, יד) אעלה על במתי עב וגו', ועל דבר שמתייחסין הם מתגאים יותר ויותר, ותועבת ה' כל גבה לב (משלי טז, ה). וזהו שאמר הביאו לי ספר יוחסין שלכם כשם שמביאין בני, דייקא, שהוא מכח שפלותם ודלותם בעיני עצמם לזה מביאים ספר יוחסין לקרב אליו יתברך על ידי זה, כאמור. והבן:

ה) יתבאר אומרם מה ראו אלו להתקרב, דהוה ליה למימר מפני מה נתקרבו. והנראה לי כי יתכן על פי דאיתא בתקוני זוהר (ריש תקון מ) בראשית, תמן ראי, תמן שמעי, תמן בת. וגם אמרו חז"ל (מכילתא יתרו, בחודש פ"ט) וכל העם רואים את הקולות (שמות כ, טו), שהיו רואין את הנשמע, ועיין ביאור הדברים בספר אור המאיר (ריש) פרשת תבוא כי יש חוש המשותף, ושם הכל אחד, כי לכולם מקום מוצא במדות עליונות, וכל חוש נמשך ממדה ידוע, וחוש המשותף ממדה יותר עליונה אשר אין שם פירוד והתחלקות כלל (פרדס רמונים. שער כג פכ"א. ועי' עץ חיים, שער ד פ"א) כי אם התקרבות החושים יחד כאחד ממש. וזהו שאמר בראשית, ותרגומו בירושלמי בחוכמא, כלומר בחכמה שהוא למעלה מעולם הנפרדים, תמן ראי תמן שמעי, כלומר שם מעורבים החושים יחד כאחד, ובבחינה זו ראו את הנשמע, ע"כ דבריו. וזהו שאמר הכתוב (משלי כ, יב) אזן שומעת ועין רואה ה' עשה גם שניהם, פירוש יחד כאחד, שיהיה עין רואה מה שאזן שומעת. וזהו שאמר הכתוב (צפניה ג, כ) בשובי את שבותיכם (אז) לעיניכם (תראו בעיניכם) אמר ה'. ובזה פירשתי (פר' לך ד"ה נחזור) ויאמר ה' אל אברם לך לך וגו' אל הארץ אשר אראך (בראשית יב, א), קאי על ויאמר, והכוונה כי שם אראך לעיניך את אשר אומר אליך, כי אוירא דארץ ישראל מחכים (בבא בתרא קנח ע"ב) בבחינת לראות

את הנשמע. וזהו שאמרו במדרש שם (ב"ר לט, א) זהו שאמר הכתוב (תהלים מה, יא) שמעי בת וראי, ר"ל הנשמע, והבן:

וזהו שאמר מה ראו אלו, ראו דייקא את הנשמע, להתקרב החושים יחד כאחד יותר מכל האומות, שזה מהנמנע אצלם. ועל זה אמר הביאו ספר יוחסין כו', ר"ל שהם בני אברהם יצחק ויעקב, שהם זכו לבחינה זו כמו שאמר לו השי"ת אשר אראך כדפרישית, ומעשה אבות ירשו בנים אחריהם לבחינה זו, והבן:

ו) יתבאר על דרך הפשוט, כי כתיב (שמות יט, ב) ויחן שם ישראל, ואמרו חז"ל (מכילתא יתרו, בחודש פ"א) שחנו כולם כאיש אחד בלב אחד, לומר לך שבשביל האחדות והשלום שהיה ביניהם זכו לקבל התורה הנקראת שלום, כדכתיב (משלי ג, יז) וכל נתיבותיה שלום. והיינו דכתיב (תהלים כט, יא) ה' עוז לעמו יתן (בשביל) ה' יברך את עמו בשלום. ועל כן אמר (שמות כ, ב) אנכי ה' אלקיך בלשון יחיד כידוע (זוהר קדושים פד ע"ב):

וזהו שאמר מה ראו אלו להתקרב, ר"ל זה את זה כאיש אחד בלב אחד, יותר מכל האומות, שעליהם נאמר (תהלים צב, י) יתפרדו כל פועלי און. ועל זה אמר הביאו ספר יוחסין, ר"ל שזכו לבחינת שלום ואחדות מאבותיהם אברהם יצחק ויעקב, כמו שנאמר (ישעיה נא, ב) אברהם אביכם וגו' אחד קראתיו ואברכהו וארבהו, כלומר שקראתיו אחד הגם שאברכהו וארבהו אף על פי כן היה כאיש אחד באחדות ושלום. וכן נאמר ביעקב (בראשית מו, כז) כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים, וקורא אותן נפש, בחינת אחדות, לא כן בעשו שהיה רק שש נפשות והכתוב (שם לו, ו) קורא אותם נפשות ביתו (ויק"ר ד, ו), כי הם מעלמא דפרודא, אבל ישראל גוי אחד, לכך זכו לקבל התורה, וכאמור:

ז) יתבאר על פי מאמרם בשבת פרק רבי עקיבא (פח ע"ב), כי נגידים אדבר (משלי ח, ו), מה נגיד יש בו להמית ולהחיות, אף כל דבור היה בו להמית ולהחיות. ביאור הדבר, כי כתיב (שמות כ, טו) וכל העם רואים את הקולות, ואמרו ז"ל (מכילתא יתרו, בחודש פ"ט) רואים את הנשמע, הענין, כי מצד השמיעה לא היה באפשרי להחיות, כי מי כל בשר אשר שמע קול אלקים וגו' ויחי (דברים ה, כב), כי אם מכח שראו ניתן בהם חיות על ידי הראיה, כי זהו מצות ראיה ברגלים לקבל חיות על ידי הראיה, כי יש עוף ששמו ראה שמזריע על ידי הראיה כנודע. וזהו שנאמר בפרשת ואתחנן (שם ה, כ-כב) ותאמרו הן הראנו וגו' ואת קולו שמענו וגו' (ראיה ושמיעה) היום הזה ראינו (דייקא) כי ידבר (ר"ל, מה שידבר) אלקים את האדם, שהיו רואים את הנשמע, לכך וחי, אבל אם יוספים אנחנו

לשמוע וגו' (בלא ראיה) עוד ומתנו, כי מי כל בשר אשר שמע קול כו' ויחי, מבלעדי ראיה, וזה נכון. ושוב מצאתי מעין זה בשם הגאון מה"ר זלמן מרגליות זלה"ה (הקדמה לספר אורח לחיים [זלאטשוב] ד"ה ובזה יתבאר). וזהו שאמרו, כי הדבור היה בו כח להמית מצד השמיעה, ולהחיות מצד הראיה:

והנה, עיקר התקרבות ישראל לאביהם שבשמים שזכו לשמוע דברי אלקים חיים, כדכתיב (שם, כג) "קרב" אתה ושמע, ומה שעצרו כח לבלי למות היינו על ידי שהיו רואים הנשמע, כאמור. וזהו שאמרו (ילקוט במדבר רמז תרפד) מה "ראו" דייקא אלו להתקרב, ר"ל מה שהיו רואים הנשמע, ועל זה השיב הביאו לי ספר יוחסין כו', שנאמר (שיר השירים ד, יב) גן נעול כו', וכל זה על ידי מה שהיו שומרים חוש הראיה לבל יהיה עין רואה והלב חומד, ועל ידי זה היו גדורים מעריות. וכן מצינו (בבא בתרא טז.) באברהם שאמר (בראשית יב, יא) הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, דאפילו בדידיה לא אסתכל, ומעשה אבות ירשו בנים. וזהו שנאמר (שמות יט, טו) אל תגשו אל אשה, היינו אפילו על ידי ראיה בעלמא (וכדאשכחן (ברכות כו.) בצואה מלפניו כמלא עיניו), דהוה ליה כאלו הוא במקומו. וזהו שנאמר (שם, יא) כי ביום השלישי ירד ה' "לעיני" כל העם, על כן צריך לשמור עיניו:

ח) עוד ביאור על המדרש הביאו לי ספר יוחסין כשם שמביאין בני וכו'. על פי מה שכתב הנועם מגדים (ר"פ נח) לפרש אלה תולדות נח נח (בראשית ו, ט), על פי מה שאמרו (סנהדרין יט ע"ב) כל המלמד בן חברו תורה כאלו ילדו, וכמו כן המלמד את עצמו מוליד את עצמו, וזה אלה תולדות נח נח, שהוליד את עצמו, כי איש צדיק תמים היה. וזהו שנאמר (שם י, כא) ולשם שהיה צדיק ילד גם הוא, ע"כ דבריו. ובזה פירשתי (פר' עקב ד"ה לא) לא יהיה בך (בעצמך) עקר (דברים ז, יד), כלומר כי אם שתוליד את עצמך. ומפי דודי הגאון הק' מה"ר אריה לייבוש זצלה"ה מווישניצא שמעתי שפירש ולשם ילד וגו', כי כתיב (בראשית ב, יט) נפש היה הוא שמו, ובגמרא פרק קמא דברכות (ז ע"ב) אמרו דשמא גרים, למה נקרא שמה רות על שם שיצא ממנה דוד שרוה להקב"ה בשירות ותשבחות, נמצא שם האיש מורה על מהותו ואיכותו בבחינה רוחניות, ולזה צריך להוציא עצמו מכח אל פועל הגילוי לפי מה ששמו מורה, וזה ולשם ילד גם הוא, ע"כ:

וזהו שנאמר כאן ויתילדו (לשון התפעל ולידה ממש) על משפחותם וגו' במספר שמות, כלומר שהולידו את עצמם במספר שמותם. וזהו שאמר הביאו לי ספר יוחסין "כשם",

כשם ממש, כלומר כפי ערך שם של כל אחד ואחד, שמביאין בני וכו': עוד פירוש על זה תמצא בספרי ייטב פנים במאמר זמן מתן תורה (אות לא, לד: מג):

שאו את ראש וגו' [א, א-ב]. ירמוז למה שכתב בלקוטי תורה פרשת וישב (עמ' קד) וז"ל, ונבאר החלומות של פרעה ושר המשקים והאופה, וכבר ידעת מה שאמרו חז"ל (זוהר וישב קצב.) מה ששמח יוסף בחלומות אלו לפי שהם מורים עליו, וכל ענינם אינם אלא ביאור גלות יוסף וגאולת מצרים. כי סוד החלומות הוא ג' מוחין דגדלות, ג' הויות גימטריא חל"ם, והם ברדתם תוך ג' אלקים שבגרון. וכל שינה הוא בקטנות, ואז החלום מבחינת גדלות שנשאר תוך קטנות הוא סתום, ואין מתפרש אלא על ידי פותר, הוא יוסף, יסוד זעיר אנפין, ומתקבצים שם כל האורות העליונים. וכבר ביארנו שהמוחין הם ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן, מלובשים תוך נצח הוד יסוד דאמא, ג' אהי"ה, קס"א קנ"א קמ"ג, גימטריא תנ"ה, ועם הד' הויות במילואים הנ"ל יעלה הכל תרפ"ז, והם סוד פות"ר (עם הכולל). וזה סוד (בראשית מט, כב) בן "פורת" יוסף, עיי"ש. ובפרשת ויחי (עמ' קטו) בן פורת יוסף, פור"ת עם הכולל גימטריא תרפ"ז, והוא כי יוסף יסוד דכורא המתחבר עם יסוד מלכות, ואז מתחברין ד' הויות וג' אהי"ה (במילואם) עולה תרפ"ז, וזה שהיה יוסף "פותר" החלומות. וז"ל בפרשת מקץ (עמ' קי), קחו מזמר"ת הארץ (בראשית מג, יא), גימטריא תרפ"ז [כו'], סוד (ויקרא יב, ב) אשה כי תזרי"ע, עכ"ל:

נמצא מכל זה מבואר כי סוד גאולתן של ישראל ממצרים היה על ידי בן "פורת". וזהו שאמר הכתוב (ישעיה ח, י) עוצו עצה "ותפר", עם הכולל מנין שמות הנ"ל, תרפ"ז. וזהו שנאמר לצאתם מארץ מצרים וגו' (גאולתן בכח שמות האמורים) שאו א"ת ר'אש כ'ל ע'דת ב'ני י'שראל ל'משפחותם ל'בית א'בותם ב'מספר ש'מות כ'ל, ראשי תבות אלו עולה תרפ"ו, והיינו במספר שמות, סמוך למספר שמות העולים תרפ"ז (על דרך (מכות כב.) במספר ארבעים, סמוך המשלים למנין ארבעים). או יאמר במספר שמות "כל", ר"ל שעם הכולל הוא במספר שמות, בסוד אשה כי "תזריע" וילדה זכר, והיינו זכר לגלגולתם:

ואפשר שזה רמז במדרש (תנחומא במדבר ה) שאו את ראש (פירש המפרש (עץ יוסף) לשון נשיאות וגדלות), לקיים מה שנאמר (תהלים קמז, כ) לא עשה "כן" לכל גוי. ר"ל, כ"ן עולה שבעים, רומז לשבעים אותיות שיש בארבעה הויות ושלש אהי"ה הנ"ל במילואיהן, שעל ידם הרים ראשן, שנאמר (שם קמח, יד) וירם קרן לעמו וגו': וזאת תורת המסורה, "ושא" עיניך וגו' וראה בעיניך כי לא תעבר את הירדן הזה (דברים ג, כז), מאז נצמח ענין הגלות, כי אם היה משה נכנס לארץ לא חרבה עירנו וארצנו ולא גלינו (פרשת דרכים דרוש ח בשם המדרש), על כן אנו מבקשים ראה ענייי ועמלי "ושא" לכל חטאותי (תהלים

כה, יח), "ושא" את מספר "שמותם" (להלן ג, מ), שמות האמורים למעלה העולים תרפ"ז, גאולתן של ישראל, והבן:

שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו' במספר שמות [א, א"ב]. במדרש (במ"ר א, ה) לקיים מה שנאמר (תהלים קמז, כ) לא עשה כן לכל גוי, ומה עשה, וירם קרן לעמו (שם קמח, יד). והוא צריך ביאור. ונראה לי על פי דאיתא בפרקי דרבי אליעזר (פל"ט) אהא דכתיב (בראשית מו, כז) כל הנפש לבית יעקב וגו' שבעים, ובפרטן אי אתה מוצא אלא ס"ט, אלא כביכול הקב"ה השלים עמהן המנין. וכן בצאתם כתיב (שמות יב, לז) "כשש" מאות אלף רגלי, ולא אמר שש, אלא כביכול הוא השלים שש, וזה "כשש", לקיים מה שנאמר (בראשית מו, ד) אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך. ובזה פירש מוזלה"ה (ישמח משה, פר' בלק ד"ה כי מראש) הן עם לבדד ישכון (כי) ובגוים לא יתחשב (להלן כג, ט) הוא כביכול ביניהם להיות נמנה לאחד מהם, כאשר עשה לישראל. וזה ענין נשיאת ראש לישראל, מה שלא זכו ולא יזכו לזה שום אומה ולשון להיות כביכול נמנה ביניהם: וזה אומרו יתברך לצאתם מארץ מצרים (ר"ל, שמכח ענין יציאת מצרים ראוי) לאמר שאו את ראש כל עדת בני ישראל, כי הלא הבט וראה כמה ספון וחשוב כל אחד ואחד, שהיה כביכול נמנה לאחד מהם. וזה שאמר במספר שמות יובן על פי מה שכתב הזוהר הק' (שמות ד.), ואלה שמות בני ישראל (שמות א, א), ישראל סבא, כל אינין חילין ומשריין דהוו נחתן לגלותא בהדי יעקב, כדכתיב (שם) את יעקב. וזה במספר (שלהם היה) שמות, כלומר אינון חילין ומשריין. וזה עצמו הרמת קרן ונשיאת ראש לישראל. וזהו שאמר לקיים מה שנאמר לא עשה כ"ן, גימטריא שבעים, לכל גוי, ר"ל שלא השלים מנין שבעים לשום גוי ולשון. וזה וירם קרן לעמו, שזה הרמת קרן לישראל: איש על דגלו באותות לבית אבותם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד יחנו [ב, ב]. נראה לי, דהנה פירש רש"י, באות שמסר להם יעקב אביהם כשנשאוהו ממצרים כו'. היינו, ששם את אפרים לפני מנשה, אם כי מנשה הבכור, אולם אחיו הקטן יגדל ממנו (בראשית מח, יט-כ). מזה נראה בעליל כי יעקב דן על שם העתיד להיות כאלו כבר היה. ויתר מרעהו צדיק של עולם הקב"ה הצופה ומביט עד סוף כו', שדן על העתיד כאלו כבר היה. ובזה אני מבין הא דכתיב (תהלים קכב, א-ג) שמחתי באומרים לי בית ה' נלך וגו', ופירש זקיני מהרש"א (חדושי אגדות) במגילה דף כ"ט (ע"א ד"ה עתידים) על פי דאיתא התם עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בארץ ישראל כו', ואיתא במדרש (עי' פס"ר א, ג) לעתיד יהיה בית המקדש גדול כירושלים בעולם הזה, והטעם, מפני שיחובר למקדש בתי הכנסיות ובתי המדרשות שבחוץ לארץ. וזהו שאמר על זמן

הגלות שמחתי באומרים לי בית ה' נלך, היינו בית הכנסת ובית המדרש, כאלו עומדות היו רגלינו בשעריך (בבית המקדש) ירושלים. ומפרש הטעם למה שמח בהליכתו לבית הכנסת כאלו בא למקדש, על זה אמר הלא הבית המקדש יהיה גדול כירושלים, והטעם, לפי שירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה (למקדש) יחדיו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבחוץ לארץ, נמצא שהבית הכנסת שבחוץ לארץ הוא מקום המקדש שלעתיד, ע"כ דבריו. וכלומר, אם שעודן הבית הכנסת והבית המדרש בחוץ לארץ, נידונים כאלו כבר הם בארץ ישראל, על שם העתיד להיות, וכאלו כבר היו סביב למקדש:

וזה שאמר הכתוב כאן איש על דגלו באותות לבית אבותם, באות שמסר להם יעקב לתת אפרים לפני מנשה על שם העתיד, יחנו בני ישראל, (על כן) מנגד, פירש רש"י מרחוק, היינו אפילו בהיותם מרחוק מארצם, עם כל זה סביב לאהל מועד (היינו בית המקדש) יחנו, כי בית הכנסת ובית המדרש נידונים כאלו כבר הם סביב לאהל מועד. וזה פירוש מתוק:

איש על דגלו באותות לבית אבותם וגו' [ב. ב]. במדרש (במ"ר ב, ג) הדא הוא דכתיב (תהלים כ, ו) נרננה בישועתך ובשם אלקינו נדגול כו', בשעה שנגלה הקב"ה על הר סיני ירדו עמו כ"ב רבבות של מלאכים, שנאמר (שם סח, יח) רכב אלקים רבותים, והיו עשוין "דגלים", שנאמר (שיר השירים ה, י) דגול מרבבה, מיד נתאוו ישראל לעשות דגלים כמותן, אמר להם הקב"ה חייכם שאני עושה אתכם דגלים, דכתיב ימלא ה' כל משאלותיך כו':

נראה לי לבאר הענין בהקדם להבין הפסוק (זכריה ב, יד) רני ושמחי וגו' כי הנני בא ושכנתי בתוכך, גם הפסוק (שם, ט) ואני אהיה לה וגו' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה, דיש להבין מה זה הבטחה שישכון בינינו, הלא גם עתה שכינתו בינינו, וכמו שאמרו (מגילה כט.) כל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם, וגם במצרים כתיב (בראשית מו, ד) אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך וגו'. אבל ביאור הדבר על פי מה שכתב האריז"ל בעץ חיים דרוש שילוח הקן (שער טו פ"ג עמ' רכח) על הפסוק (דברים כב, ו) בכל עץ או על הארץ, דיש בחינת אור פנימי ובחינת אור מקיף, עיי"ש ותבין. ואם כן בזמן הגלות באברתו יסך עלינו בבחינת אור מקיף להצילנו, ולא בבחינת אור פנימי, כי אויר ארץ העמים טמא ולא יוכל לקבל בחינת אור פנימי (ועיין בספר חסד לאברהם עין הארץ (מעין ג) נהר טי"ת, ותחלה לאל קיימתיו מסבראי), אבל לעתיד בארץ ישראל ישכון בתוכנו ממש בבחינת אור פנימי, כדכתיב (שם כג, טו) מתהלך בקרב מחנך. וזה

שהבטיח לנו ושכנתי בתוכך דייקא, וזהו שאמר אהיה לה וגו' חומת אש סביב, בחינת מקיף, ולכבוד אהיה בתוכה דייקא, בחינת אור פנימי:

ובזה י"ל אהא דמקשו בש"ס ברכות פרק קמא (ו.) וכיון דאפילו תלתא, עשרה מיבעיא. ולמה שכתבתי יתורץ, דבתלתא שכינה בבחינת מקיף, והראיה, דגבי אחד שיושב ועוסק בתורה אמרו שכינה כנגדו, נגדו דייקא, ואית גירסא באבות (פ"ג מ"ו) שנאמר (איכה ג, כח) ישב בדד וידום כי נטל עליו, ופירש הברטנורא לשון סכך, והיינו בחינת מקיף. אבל בעשרה השכינה ביניהם ממש, בחינת אור פנימי. ואפשר זה עצמו תירוץ הגמרא עשרה קדמה שכינה ואתיא, היינו שאחר כך כשבאים עשרה הם מקיפים כביכול את השכינה והיא בתוכם בחינת אור פנימי, אבל תלתא עד דיתבי, אחר כך השכינה עליהם בחינת מקיף:

והנה, בשעת מתן תורה ראו ישראל המלאכים ושכינתו יתברך בתוכם בחינת אור פנימי, כדכתיב רכב אלקים רבותים וגו' אדנ"י "בם", בם דייקא, כלומר בתוכם בחינת אור פנימי, ולזה נתאוו שיזכו גם הם לבחינה זו, כי במצרים היתה שכינתו רק עליהם בחינת מקיף. ואמר להם השי"ת לעשות דגלים סביב לאהל מועד יחנו, והנה הם מקיפים המשכן והארון ושם שכינתו יתעלה בתוכם, והיינו בחינת אור פנימי. וזהו שנאמר (תהלים כ, ה) יתן לך כלבבך, כלומר כמו שהלב פנימי ואמצעי לאברים, כמו כן יהיה הוא כביכול בחינת אור פנימי בתוכנו ממש, וכדכתיב (שם עג, כו) צור לבבי וחלקי אלקים וגו'. ועל זה אמר ובשם אלקינו נדגול, בחינת דגול מרבבה, והוא יתברך בתוכם. ועל זה אמר ימלא ה' כל משאלותיך, כמו שחשקו מילא משאלותם. כן ישכון שכינתו בתוכנו במהרה בימינו אמן:

ועיין מה שכתב העקידה (שער עב) על המדרש הנ"ל על פי מה שאמרו (אבות פ"ב מי"ב) כל מעשיך יהיו לשם שמים, וכתיב (משלי ג, ו) בכל דרכיך דעהו, ואמרו ז"ל (ברכות סג.) אפילו לדבר עבירה, וזהו שנאמר והוא יישר אורחותיך, ר"ל שישים העקוב למישור, כי גדולה עבירה לשמה (נזיר כג ע"ב). וזה ענין דגלים, שכל פינות שיהיו פונים יהיה למרכז האמצעי ששם הארון והלוחות, ויקבעו בנפשותם שזה תכלית כל המעשים, עיי"ש בארוכה. ואולי לזה ירמוז אומרו מנגד, ר"ל אפילו מה שהוא נגדו יתברך, כענין דבר עבירה, על כל פנים התכלית יהיה לשם שמים, וזה סביב לאהל מועד יחנו, וכאלו חונים סביב לאוהל מועד ששם מוראו עליהם, שזה כוונת מעשה המשכן כדכתב בספר החינוך פרשת תרומה (מצוה צה), עיי"ש:

ובזה נראה לי לפרש ההפטורה (הושע ב, א-ב) והיה מספר בני ישראל וגו'. כי אמרו ז"ל (יומא כב ע"ב) כאן בעושים רצונו של מקום אין מספר, ובאין עושים רצונו יש מספר. וביארו המפורשים, כי בעושים רצונו, אם שבגשמיותן יש מספר אבל בבחינת רוחניותן אין מספר, כי יכול להיות שאיש אחד שקול כהרבה, על דרך שאמרו (מכילתא בשלח, השירה פ"א) משה שקול כנגד כל הדור, וכן מצינו בשמואל ב' ב' (ל) תשעה עשר איש ועשהאל, פירש רש"י שהיה עשהאל שקול כנגד כולם. והנה אם לפעמים יטו ח"ו מדרך הישר, אם הכוונה לשם שמים הוי בכלל עושים רצונו ושוב אין להם מספר. וזהו שנאמר והיה מספר בני ישראל, ר"ל שלכאורה יראה שיש להם מספר כי נטו מדרך הישר, עם כל זה לפי האמת הם כחול הים אשר לא ימד ולא יספר. (והטעם, כי) והיה במקום אשר יאמר להם (לכאורה) לא עמי אתם (כי נראה שנטו מדרך הישר, גם אז עצמו) יאמר להם בני אל חי. (והטעם, כי) ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו ושמו להם ראש אחד, ר"ל שישימו כל כוונתם לתכלית אחת לשמו יתברך, אם כן גם אז הם בכלל עושים רצונו יתברך, כי הכל הולך אחר הכוונח התכליתית: ובזה יומתק אומרו ונקבצו, על פי מה שכתב החסיד בחובת הלבבות (הקדמה לשער הבטחון) שאמר החכם הצילני מפיזור נפש, ופירש בספר אור המאיר (פר' פקודי עה"פ ויעשו) ר"ל מפיזור רצון, שלא ירצה רק רצון אחד התכלית לקרב אליו יתברך, ובכל מעשיו יהיה מטרת לבו לזה, על דרך (תפלת שחרית) ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך. ובזה פירשתי בונה ירושלים ה' (בזמן אשר) נדחי ישראל יכנס (תהלים קמז, ב' ע"פ ברכות מט ע"ב), ר"ל שכולם לא יהיה להם רק לב אחד ורצון אחד למלא רצונו יתברך, על דרך דכתיב (שם כז, ד) אחת שאלתי וגו', ופירשו בו, אם ששאלתי הרבה, הכוונה היא שאלה אחת, והוא שבתי בבית ה' וגו', כי כל מה שבקשתי הוא למען על ידי זה אוכל לבא לתכלית לשבת בבית ה' ולבקר בהיכלו. ואם כן הוי כאלו כולם הם יחד כאיש אחד, וכדכתיב במתן תורה (שמות יט, ב) ויחן שם ישראל נגד ההר, ופירשו (מכילתא יתרו, בחודש פ"א) כאיש אחד בלב אחד. מה שאין כן כשכל אהד רוצה מה שרוצה לעצמו, הם מפוזרים זה מזה, ולא ראי זה כראי זה, וכאלו הם נדחים זה מזה, אבל כשיש לכולן רצון אחד לעבדו בלב שלם הם מכונסים. וזה על ידי עזר אלקי הרופא לשבורי לב, שלא יהיה הלב נשבר לשברים הרבה לפיזור רצונות, כי אם לרצון אחד. וזהו שאמר כאן ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו, ונקבצו ממש כאיש אחד בלב אחד, כי ושמו להם ראש אחד, והוא הכוונה התכליתית לעשות רצון אביהם שבשמים בכל מעשיהם (ועיין מה שכתב בעקידה במקום אחר (שער מד) וז"ל, היותו יתעלה התכלית הראשי אשר אליו יפנו כל ראשי התכליות כולן, עי"ש. הרי

מכונה התכלית בשם הראשית). וכן רא"ש ראשי תיבות ר'צון א'ביהם ש'בשמים, על דרך ששמעתי בשם כזחותני הצדיק ז"ל מדזיקאב שזה שאומרים בראש השנה נהיה לרא"ש (או"ח סי' תקפג ס"ב), ראשי תיבות ל'עשות ר'צון א'בינו ש'בשמים. כן יהי רצון: איש על דגלו [ב, ב]. במדרש (במ"ר ב, ב) הדא הוא דכתיב (תהלים כ, ו) נרננה בישועתך וגו', אמרו ישראל הרי אנו מרננים בישועתך שעשית לנו בשמך נרננה בישועתך, ויושע ה' (שמות יד, ל), וישע כתיב, כשישראל נגאלים כאלו הוא נגאל. ובשם אלקינו נדגול, שקבע שמו בשמנו ועשה אותנו דגלים:

נראה לי על פי מה שכתוב בזוהר שמות דף ט' (ע"א), ה' אלקינו (ישעיה כו, יג), דא הוא שירותא דרזין עלאין, אתר דמתמן נפקין כל נהירו כו'. ופירש רבינו הקדוש בעטרת צבי (ריש ט.) על פי דברי האר"י (שער הכוונות, ענין ויהי נועם עמ' יח) בכוונת ה' אלקינו (תהלים צ, יז), ר"ל הוי"ה שהוא אלקינו, מלא ברכה בג' מלואים ע"ב ס"ג מ"ה שעולים אלהינ"ו, וכן מילוי שם ב"ן עולה הוי"ה, ונכלל בכאן מילואי כל הד' שמות הנ"ל. וזהו שאמר דא הוא שירותא דרזין עלאין. והביא שם דברי הבעש"ט שפירש ימלא הוי"ה (שימלא כל הויות במילואם, זה יהיה) כל משאלותיך (תהלים כ, ו), כי כשהם מלאים, ממילא כל העולמות מלאים כל טוב וברכה. וזהו שאמר דא הוא שירותא דרזין עלאין אתר דמתמן נפקין כל נהירו כו', ע"כ דבריו של רבינו ז"ל. ובזה פירשתי (פר' שלח ד"ה ועל דרך) בקשתנו בזמירות (לשבת, המתחיל 'ברוך ה' יום יום') ברוך הוא אלקינו וגו' אלה וכאלה יוסף עמנו להגדיל שמו, כלומר במילואיו, שהם הגדול (ע"ב) הגבור (ס"ג) והנורא (מ"ה) שנקרא עלינו (שם ב"ן) מלכות שם אדנ"י, על דרך (פסחים נ.) נכתב אני ביו"ד ה"י כו' ונקרא באל"ף דל"ת:

וזהו שאמר הכתוב (תהלים כ, ה-ח) יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא (כלומר, את שמו ב"ה במילואיו), נרננה בישועתך שעשית לנו "בשמך" דייקא למלא אותו, "ובשם", ירמוז לב"ן, המכונה שם (כמבואר בזוהר סוף אמור (קז.) ובפרשת קרח (קעו ע"ב) אנשי שם (להלן טז, ב) מלכות, עיי"ש במקדש מלך), אלקינו עולה ג' מילואים ע"ב ס"ג מ"ה, נדגול הארבע דגלים, כי השמות הנ"ל הן הארבע קצוות, ע"ב דרום, ס"ג צפון, מ"ה מזרח, ב"ן מערב. וזהו שאמר ימלא הוי"ה כל משאלותיך, כפירוש הבעש"ט הנ"ל, עתה ידעתי כי הושיע הוי"ה משיחו, כלומר הושיע שמו ומשיחו, וזה שכתוב ואנחנו בשם הוי"ה אלקינו (כולל ארבעה מילואים) נזכיר:

והן דברי המדרש, איש על דגלו "באותות" רומז לאותיות הוי"ה שהם שורש ארבעה שמות הנ"ל, הדא הוא דכתיב נרננה בישועתך שעשית לנו בשמך, כלומר למלא אותו,

"ובשם אלקינו" שהם ארבעה המילואים הנ"ל נדגול הדגלים. וזהו שאמר עוד נרננה בישועתך כו' שאתה, כלומר שמך, נושע עמנו. ובשם אלקינו, שקבע בשמנו, הוא שם אל שבשם ישראל, נדגול. כי בשם אל בו רמז לארבעה מילואים הנ"ל, כי שם אל כולל חסד גבורה תפארת מלכות, "חסד" אל (תהלים נב, ג), אל "זועם" (שם ז, יב), ובהתכללם יחד בחינת "תפארת" נקרא אל בסוד (מגילה יח.) הקב"ה קרא ליעקב אל, גם "מלכות" נקרא אל (כמבואר בזוהר קרח דף קע"ז (ע"א) על הפסוק (איוב לד, י) חלילה לאל מרשע כו', ושם במקדש מלך). ולכן ל'בית א'בותם בראשי תיבות נרמז שם א"ל, והבן: באותות לבית אבותם וגו' סביב לאהל מועד יחנו [ב, ב]. כי שבת ותפילין וברית קודש נקראים אות כידוע. והענין, כי האמצעי הוא המובחר שבהכל, כדאיתא בגמרא מגילה כ"א (ע"ב), ובספרי (בהעלותך נט) כתוב בהעלותך אל מול פני המנורה (להלן ח, ב) מכאן [היה] רבי נתן אומר האמצעי משובח. ולזה צריך לשמור שבת שהוא האמצעי והנפש של ימות החול, כי ד' ה' ו' קודם שבתא וא' ב' ג' בתר שבתא (פסחים קו.), מקבלים הארה מהשבת שביניהם, והוא המרכז האמצעי, כמבואר בספר ראשית חכמה (שער הקדושה פ"ב אות כה-כו), עיי"ש, וצריך להיות כולו לה'. וכמו כן המוח והלב, שעליהן ניתנו התפילין, הן הם אמצעות האברים הפנימיים, וצריך לשעבדן עם הנשמה והחושים לה' לעבודתו ית"ש. וכמו כן ברית קודש באמצע בין יו"ד אצבעות הידים ויו"ד אצבעות הרגלים, כדאיתא בספר יצירה (פ"ו מט"ו), צריך לשעבדו לה', וזה עיקר העבודה כנודע: וזהו שנאמר איש על דגלו באותות וגו', ר"ל בשביל ששמרו אלו הנקראים אותות וקדשו אמצעיתן, על כן זכו מנגד סביב לאהל מועד יחנו, שיהיה שכינת עוזו המרכז האמצעי והם סביב יחנו, והבן:

עוד ירמוז באותות לבית אבותם וגו'. על פי מה שאמרו חז"ל (ביצה ד ע"ב) הזהרו במנהג אבותיכם בידכם וכו', וכמו כן התקין רבי יוחנן בן זכאי (ראש השנה ל.) שיהא יום הנף כולו אסור, מאי טעמא מהרה יבנה בית המקדש ויאמרו אשתקד כו'. וכל זה להשריש בלבבנו אמונת ביאת המשיח, ולא להתייאש מן הגאולה ח"ו, וכמו שכתב היערות דבש (ח"ב דרוש ו) לפרש קראתי למאהבי המה רמוני (איכה א, יט), בתרומות ומעשרות (איכ"ר א, נד):

וזהו שאמר הכתוב איש על דגלו באותות לבית אבותם יחנו בני ישראל, שאוחזין מעשה אבותיהן ואותותיהן, הגם שהם מנגד מרחוק מקום מקדשנו, על ידי זה יזכו סביב לאהל מועד יחנו בשוב את שבותנו במהרה בימינו אמן:

וימת נדב ואביהוא וגו' ובנים לא היו להם [ג, ד]. יתבאר על פי מה דאיתא בבבא קמא (לח.) רבי שמואל בר יהודה שכיבא ליה ברתא, אזל עולא לנחמו, אמר לו ויאמר ה' וגו' אל תצר את מואב וגו' (דברים ב, ט), שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהן, ומה בשביל שתי פרידות טובות חס הקב"ה על אומות גדולות, בתו של רבי אם כשרה היתה וראויה לצאת ממנה דבר טוב (פירש רש"י אם ראויה לזרע כשר) על אחת כמה וכמה דהוי חיה. וזהו שאמר כאן וימת כו', ולא ניצולו בשביל זרע הראוי לצאת מהם, כי ובנים לא היו להם, כלומר אף אם היו חיים וקיימים לא היו ראוים להוליד בנים, לכן היה מה שהיה: פקוד את בני לוי [ג, טו]. במדרש (תנחומא במדבר טו) ובילקוט (במדבר רמז תרצ), צדיק כתמר יפרח (תהלים צב, יג), מה תמר צלו למרחוק כו', דבר אחר מדבר בשבט לוי, שתולים בבית ה' (שם, יד) שהיו עומדים בבית המקדש כו': נראה לי לבאר על פי מה שדקדק הבינה לעתים (דרוש לט) אמאי כתיב יפריחו, פועל יוצא, ולא אמר יפרחו, עיין שם מה שתירץ. ובדרכו אפרש על פי מה שפירש הבינה לעתים (דרוש סד) מאמרם (ברכות ו ע"ב) כל מי שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים, והפסוק (קהלת יב, יג) סוף דבר הכל נשמע כו', ועל דרך זה פירש דודי הגאון הק' זצוק"ל אב"ד דק"ק ווישניצא (להלן יח, כג) ועבד הלוי הוא את עבודת וגו', ועל ידי זה והם ישאו עונם, כי במה שהוא יעבוד את ה' יתברך בינו לבין קונו, יעורר לבב העם לתשובה. וכמו כן ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה וגו', ועם כל זה ושרת את אחיו וגו', הגם כי ועבודה לא יעבוד (שם ח, כה-כו), ע"כ דבריו (הובא בארוכה בפרשת מטות (ד"ה ויותר)ן. ובזה פירשתי (ייטב פנים, זמן מתן תורתנו אות נג) בפרשת תשא (שמות לג, ח) והיה כצאת משה אל האהל יקומו כל העם וגו', כמו שמבואר במקומו, עי"ש. ועל דרך זה פירש מוזלה"ה (תפלה למשה קיא, א אות ג) אודה ה' בכל לבב (תהלים קיא, א), שבעת שהודה דוד את ה', הגביה כל לבבות ישראל להודות לשם ה'. ועל דרך זה פירשתי בפייט של מוסף דשמיני עצרת צועה ומרחיץ כפיו בקדוש מים (על ידי זה) קורא ומזה טהרת מים, ר"ל שמעורר הלבבות של ישראל בתשובה, על דרך (יחזקאל לו, כה) וזרקתי עליכם מים טהורים, הגם כי רוחק מעם פחז כמים ולא דבר עמהם דברי תוכחה כלל, עם כל זה מעצמם הם נתעוררים על ידי שהוא שב בינו לבין קונו יתברך:

וזהו שאמרו צדיק כתמר יפרח מה תמר צלו למרחוק, ומה שהתמר עושה, כן צלו בדומה לו אפילו למרחוק, כמו כן מה שהצדיק עושה, מעורר כמו כן לבבות ישראל לעשות כמוהו, אפילו העומדים מרחוק ואין רואים ושומעים אותו. וזה היה ענין שבט לוי, שבזה שהיו הם עומדין בבית המקדש לעבוד עבודתם, הלהיבו והעירו לבבות ישראל

לתשובה ולתורה ועבודה, אפילו העומדים במקומם ובביתם חוץ לעזרה ובית המקדש. וזהו שאמרו שמדבר בשבט לוי, שעליהם נאמר שתולים בבית ה' בחצרות אלקינו, על ידי זה יפריחו לאחרים במעשים טובים, שהאחרים מתעוררים מאליהן לעשות כמעשיהן הטובים, והבן כי נכון:

פקוד כל בכר זכר לבני ישראל [ג, מ]. מדרש (במ"ר ד, א) הדא הוא דכתיב (ישעיה מג, ד) מאשר יקרת בעיני נכבדת כו', אמר הקב"ה יקר את בעיני, שלכל אומות העולם לא נתתי מנין אלא לך, משל למלך כו':

נראה לי לפרש על פי הזוהר סוף פרשת בא דף מ"ג (ע"א-ב), קדש לי כל בכור (שמות יג, ב), דא איהו רזא עלאה דכליל כל ד' בתים, "קדש" דא קדושה עלאה [רזא דחכמתא עלאה], "לי" [דא בינה רזא ד]עלמא עלאה, "כל" חסד, "בכור" דא בן בכור, דכתיב (שם ד, כב) בני בכורי ישראל, והאי בן בכור כליל כל סטרין וכל גוונין. ופירש רבינו בעטרת צבי (מג:

ד"ה אמנם) כי השני תיבות כל בכור סמוכין (במקיף) [במקף], להורות לבחינת דעת בפנימיותו הנקרא בן בכור, אמנם בצאת לחוץ בסוד התפילין הוא נחלק לשנים, חסד וגבורה. והוסיף מדיליה (שם ד"ה ובזה תבין) שבתיבת "בכור" מרומז כל הארבע מוחין, ב' ב'ינה, כ' כ'תר, ו' דעת, ר' ר'אשית חכמה. ולי נראה דגם בכ"ר בלא ו' ירמוז כל הארבע מוחין, ב' ב'ינה, כ' כ'תר, ר' ר'אשית חכמה ר'אשית דעת ששניהן נקראים ראשית. והיינו דכתיב לעיל (ג, יג) הקדשתי "לי כל בכור": ובגמרא (מגילה טז ע"ב), ויקר (אסתר ח, טז) אלו תפילין שבראש, שנאמר (דברים כח, י) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך. היינו הארבע מוחין, שהם ארבע אותיות הוי"ה ב"ה, עיין שם ובזוהר נשא באדרא רבה דף ק"מ (ע"א): וזהו שנאמר כאן פקוד כל בכר, הרומז לארבע מוחין. וזה שסיים ואמר ושא את מספר "שמתם", והבן. ולכן אמר המדרש הדא הוא דכתיב מאשר "יקרת", מלובש בתפילין הנקרא "יקר", בעיני ירמוז לארבע מוחין, כי עינ"י בגימטריא "חכמה בינה" (כמבואר בכוונת קידוש (סדור קול יעקב, קלו.)ן. גם "עיני" ירמוז לחמשה הויות חסדים גימטריא עי"ן, וחמשה הויות גבורות גימטריא עי"ן, והיינו "בעיני", ב'עיני, חכמה ובינה, חסד וגבורה, נכבדת, נקרא עליך שם הוי"ה, עולה כב"ד, בסוד איהו כבוד, עיין בזוהר ויחי דף רל"ז (ע"א) על הפסוק (תהלים מה, יד) כל כבודה וגו' ובעטרת צבי שם (ד"ה כל), ותבין. לא נתתי מנין אלא לך משל למלך כו', זה הקב"ה, והגורן אלו ישראל, שנאמר (ירמיה ב, ג) "קדש" ישראל להוי"ה "ראשית" תבואתה, והיינו כדפרישית. והבן:

במסורה ושא את מספר שמותם [ג, מ], ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאותי (תהלים כה, יח), ושא עיניך ימה וגו' (דברים ג, כז). כי כתיב למעלה (א, ב) שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו' במספר שמות, יש לרמוז במה שאמרו במדרש רבה (א, ה) ובתנחומא (סי' ג) ריש שמות, כי השבטים נקראים על שם גאולתן של ישראל, ראובן על שם ראה ראיתי (שמות ג, ז), שמעון וישמע אלקים (שם ב, כד), לוי ונלוו גוים רבים (זכריה ב, טו), יששכר על שם יש שכר לפעולתך (ירמיה לא, טז), יוסף על שם יוסיף ה' שנית ידו (ישעיה יא, יא), עיין שם וביפה תואר ששמות שמרמזין על הגאולה העתידה נכתבו שם (שמות א, ב-ה) בבואם למצרים, כי גאולת מצרים פתח תקוה על גאולה העתידה, ע"כ דבריו. וזהו שנאמר וידבר ה' וגו' לצאתם מארץ מצרים שהוא פועל דמיוני על העתיד, שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו', לתת להם הרמת קרן, כדאיתא במדרש (במ"ר א, ה) לקיים מה שנאמר (תהלים קמח, יד) וירם קרן לעמו, במספר שמות, המורה על גאולה העתידה:

וידוע (פרשת דרכים דרוש ח בשם המדרש) כי אלמלא היה משה נכנס לארץ לא חרבה עירנו ולא גלינו מארצנו, ומאז אמר ה' למשה ושא עיניך ימה וצפונה וגו' כי לא תעבור נצמח הגלות, ולכן עתה אנו מבקשים להקב"ה ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאותי, ושא את מספר שמותם המורה על הגאולה:

או ירמוז למעשה של הגאון ר' יצחק חיות ז"ל שראה למעלה שאמרו לאיש אחד אחר פטירתו שישא עיניו ויראה כמה מלאכים מלובשים שחורים רח"ל, ואמרו לו שהם מכח השמות הקדושים שהוציאם לבטלה, או שלא כוון בהם את הצריך לכוון כמבואר בשלחן ערוך (או"ח) סימן ה'. על כן בעודנו חי ישים האדם אל לבו פן יאמרו לו ושא עיניך ימה וצפונה וגו, ושא את מספר שמותם, לזה מבקש ראה עניי ועמלי (עמל אדם לפיהו) ושא לכל חטאותי:

עוד פירוש על המסורה תמצא בספרי ייטב פנים במאמר זמן מתן תורה (אות יב) על הפסוק (שמות יט, יא) והיו נכונים וגו':

מדרש על הפסוק [ג, ו] הקרב את מטה לוי, חדא הוא דסתיב (תהלים צב, יג) צדיק כתמר יפרח, מה תמר צלו רחוק כך מתן שכרן של צדיקים רחוק מהם עד לעולם הבא כו'. מה תמר יש לה תאוה כך צדיקים יש להם תאוה להקב"ה, שנאמר (ישעיה כו, ט) נפשי אויתך בלילה וגו' כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו יושבי תבל כו'. דבר אחר צדיק כתמר וגו' מדבר בשבטו של לוי, שתולים בבית ה' בבית המקדש, בחצרות אלקינו יפריחו אלו השירות [במ"ר ג, א], ע"כ דבריו. ויש להבין, דלפירוש הראשון לא פירש

כלל הך דשתולים בבית ה' וגו'. גם יש לדקדק, דיליף דצדיקים תאותם להקב"ה מהא דנפשי אויתך וגו', ולמה מביא סיפא דקרא כי כאשר משפטיך לארץ וגו', שזה לכאורה ללא צורך:

והנה, ידוע פירוש הבינה לעתים (דרוש לט) שצדיקים שתולים בבית ה' בעולם העליון, ומה שבאים לעולם הזה שזה נקרא בחצרות אלקינו, שער לכנוס לטרקלין, הוא למען יפריהו לזולתם. וזה שלא אמר יפרחו, כי אם יפריחו, ע"כ דבריו. ולדרכנו נאמר, כי ידוע דברי הזוהר (לך פ ע"ב), וירדוף עד דן (בראשית יד, יד), האי זכאה בעי למרדף בתר חייביא ולהודע להון דינא דהאי עלמא ודעלמא דאתי. וכן מצינו באברהם, שנאמר (שם יח, יט) למען אשר יצוה את בניו וגו' ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט למען הביא ה' על אברהם וגו'. ולכאורה זה הוי על מנת לקבל פרס. אבל יובן על פי האמור ברמב"ם סוף הלכות תשובה (פ"י ה"ד-ה) וגדולי חכמים הזהירו (אבות פ"א מ"ג) אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, אלא מפני שראוי לשמשו, כלומר לעבדו מאהבה, וכל העוסק בתורה ומצות בשביל שכר או מיראת עונש הרי זה שלא לשמה, ואמרו חכמים (פסחים נ ע"ב) יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה שמתוך כך בא לשמה, לפיכך כשמלמדין הקטנים ונשים וכלל עמי הארץ אין מלמדין אותן אלא לעבוד מיראה מכח שכר ועונש, עד שתרבה דעתן ויעבדו מאהבה, ע"כ דבריו. ולכן הרוצה להוכיח לרבים עמי הארץ להרגילם לעבודה, צריך להוכיחם בשבט מוסר מכח שכר ועונש, שזה השער להכניסם לדרך עבודה, עד שתרבה דעתן לעבוד מאהבה:

וזהו שאמרו צדיק כתמר יפרח מה תמר צלו רחוק כך מתן שכרן של צדיקים רחוק "מהן" עד לעולם הבא, כלומר שמתן שכרן רחוק מדעתן עד לעולם הבא, והכוונה, שאינם משימין אל לבן כלל בעולם הזה ממתן שכרן, ואינם עובדים בעבורו כלל כי אם מאהבה. וזהו שנאמר שתולים בבית ה', היינו הפנימי, העבודה מאהבה. ועל זה אמר בחצרות אלהינו, מה שלפעמים עומדים בחצרות אלהים, היינו להוכיח במוסר מכח יראת שכר ועונש שזה שער לטרקלין, הוא למען יפריחו לזולתם להרגילם לעבודה, כאמור. ועל זה אמר מה תמר יש לו תאוה כך צדיקים תאותם להקב"ה שנאמר נפשי אויתך בלילה וגו', שעובד מאהבה, כי כאשר משפטיך לארץ, ר"ל מה שאני מודיע משפטיך שכר ועונש לעמי הארץ, הוא כי על ידי זה צדק למדו יושבי תבל. אבל הם בעצמם עובדים מאהבה, כאמור:

על פרשת נשא

נשא את ראש בני גרשון גם הם לבית אבותם למשפחותם [ד, כב]. עיין מפורשים שדקדקו מדוע לפעמים (לעיל ג, טו) כתיב לבית אבותם למשפחותם, ולפעמים (שם א, ב-מב) למשפחותם ואחר כך לבית אבותם:

והנראה לי בהקדם המדרש פרשת צו (ויק"ר ח, ג) חביב קרבנם של נשיאים כמו השירה, שנאמר (שמות טו, ב) זה אלי ואנוהו, וכאן כתיב (להלן ז, יז) זה קרבן נחשון וכו'. ביאור הדבר, בהקדם לפרש מה שאמרו בשירה (שמות טו, א"ב) "ויאמרו לאמר", שפת יתר. גם אשירה לה', ולא אמרו נשירה לשון רבים. גם זה "אלי" וגו' אלהי "אבי". והוא על פי מה שכתוב בספרים מה שאומרים (תפלת שמו"ע) אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב, ולמה אין אומרים אלהי אברהם יצחק ויעקב, הוא מטעם שכל אחד קבל על עצמו אלהותו מכח עצמותו ושכלו, ולא מכח מה שקבל מאבותיו. ועל דרך זה אנו אומרים אלהינו מעצמינו, ואחר כך ואלהי אבותינו. וזה שאמרו בהשירה ויאמרו לאמר אשירה דייקא, לשון יחיד, שאמר כל אחד ואחד השירה מעצמו, ומכח מה שראו ישועת ה' כל אחד ואחד לפי בחינתו, ולא בשביל שחבריו אומרים. וזה עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה, ר"ל שהשירה שלי היא לפי ענין הישועה שהיה לי לבדי, כי ודאי לא ראי זה כראי זה, הן בבחינת היותו בגלות והן בבחינת הגאולה, זה "אלי" (מעצמותי דייקא) ואנוהו, גם אלהי אבי, והוא כמו אלהינו ואלהי אבותינו. וכבר נודע מה שכתב החובת הלבבות (שער עבודת האלקים פ"ג) כי עבודה הבא מלב ומכח שכל הצפון בלב הוא הרבה יותר מהנגלה על האברים, מה שאין כן העבודה שהיא אך מפאת הקבלה, הנה הנגלה על האברים הוא יותר מהצפון בלב. ולזה אמרו זה אלי, מכח שכלי, אז ואנוהו, ר"ל על דרך שכתב החרדים (פל"ד) תוך לבבי משכן אבנה. או ביאורו כדדריש אבא שאול (שבת קלג ע"ב וברש"י ד"ה הוי דומה לו) "ואנוהו", "אני והוא", ר"ל כי אז העבודה צפון בלב, שאינו נגלה רק לי ולכבודו יתברך החוקר לב ובוחן כליות, ולא לזולת, כי אפילו המלאכים יש הרבה דעות שסוברים שאינם יודעים מחשבות שבלב. אבל אם אינו משיג מצד השכל, רק מכח קבלה, וזה נקרא אלהי אבי, אז וארוממנהו בהתגלות ורוממות, שאז הנגלה יותר, והבן: והנה, כאן קשה למה אמר על כל נשיא ונשיא בפני עצמו זה קרבן כו'. והתירוץ לזה, להודיע שכל אחד הקריב קרבנו מכח מה שהשיג בשכלו שכך יאתה לתת תודה לו יתברך על שהשכין שכינתו בתוכנו, ולא בשביל שראה מחברו שהקריב עשה גם הוא כמוהו. וזה דברי המדרש, חביב קרבנם של נשיאים כמו השירה, דכתיב זה אלי,

ר"ל שהשיג בשכלו, כמו כן כאן זה קרבן, וכדפירשתי, לכך היה חביב להקב"ה, כי היה נדבת הלב ורצונית:

ועל כן באותן שהיה ראשית עבודתן בבחינת עבודה שבלב ומכח השגת שכלם, כתיב למשפחותם, ואחר כך לבית אבותם היינו הקבלה. ובאותן שהיה תהלה העבודה מצד הקבלה כתיב לבית אבותם למשפחותם, כי אחר כך על ידי המעשה נשלם העיון והשיגו גם על ידי שכלם. ועיין בריש ספר העקרים (פתיחה) ובפירושו (ענפים אות א) כי השכל בא מכח המעשים טובים, עי"ש, ולכן אמר כאן גם לבית אבותם, ר"ל הגם שעיקר עבודתן מצד הקבלה, עם כל זה נשא את ראשם, כי אחר כך באו להשגת השכל מעצמותם דייקא למשפחותם, והבן:

ועל דרך רמז ירמוז בהקדם לפרש מאמרם (ביצה ד ע"ב) הזהרו במנהג אבותיכם בידיכם וכו', על פי אומרם ההולך בדרכי אבות הקב"ה מתקומם עליו בזכות אבות, ויש להבין אם כן למה לו זכות אבות הלא יש לו זכות עצמו. אבל הענין על פי מה שכתבו שיש עבודה הבא מכח השכל, ועבודה הבא אך מפאת הקבלה מאבותינו, וכמו שכתב החובת הלבבות (שער עבודת האלקים פ"ג) בארוכה. והנה מבואר בכלי יקר פרשת בהעלותך (להלן י, כט) שענין הליכה נופל על תנועות הרגלים, אם שדעתו עודנו קשורה במקומו הראשון עם כל זה הולך הוא. ועל זה אמרו ההולך בדרכי אבות, ר"ל שעבודתו אינה מכח דעתו ושכלו, והליכתו היא בלא כוונה, אך מכח שכן דרכי אבותיו, ועם כל זה הקב"ה מתקומם עליו בזכות אבות אשר עבודתם היה מכח שכלם והכרתם את תפארת יקר גדולת עבודת המלך מלכי המלכים ב"ה:

ובזה נראה לי לפרש אם בחקותי תלכו (ויקרא כו, ג-ד), שהקשו מדוע נרמז שכר עולם הזה ולא שכר עולם הבא. ולמה שכתבתי יתכן על פי דברי חובות הלבבות (שער הבטחון פ"ד, החלק הששי) כי על המעשה מגיע שכר בעולם הזה הנגלה, ועל המחשבה העבודה הצפונה בלב השכר בעולם הבא, עין לא ראתה (ברכות לד ע"ב ע"פ ישעיה סד, ג). וזה אומרו אם בחקותי "תלכו", אפילו רק בבחינת מעשה בלא מחשבה, שלא תשיגו טעמי המצוה ומתיקות התורה, אך עם כל זה ואת מצותי תשמרו וגו' בדרך חק, או על דרך שאמר דוד (ויק"ר לה, א) בכל יום הייתי מחשב כו' ורגלי מוליכות אותי לבית הכנסת, אז ונתתי גשמיכם וגו', כי על המעשה מגיע שכר עולם הזה. ולכן לא אמר שכר הרוחני, כי זה מגיע רק על המחשבה, ופשיטא שאין הקב"ה מקפח שכר, וכאן לא איירי רק ממעשה בלא מחשבה, והשמיענו שאפילו על זה יש שכר, והיינו בעולם הזה. וזהו שאמר המדרש על זה, זהו שאמר הכתוב (תהלים קיט, נט) חשבתי דרכי וגו' אמר דוד בכל יום הייתי

מחשב לבית פלוני אני הולך ורגלי מוליכות אותי לבית הכנסת כו', היינו בחינת מעשה בלא כוונה ומחשבה, והשמיענו כאן דאפילו בכי האי גוונא יש שכר עולם הזה, והמדרש מפרש הפסוק היטב כדפירשתי:

וזה שאמר הכתוב (דברים ז, יב) והיה "עקב" תשמעון וגו', ר"ל אם תשמעו בבחינת ראש ומחשבה שבמוח, אין צריך לזכות אבות, אבל אם תשמעו רק בבחינת עקב, הרומז לתנועת הרגלים בלא הראש, היינו בלא כוונה אך בחינת ההולך בדרכי אבות (או מחמת שאתם ברא כרעא דאבוה, שעל זה אמר עקב), אז ושמר יי' אלקיך לך את הברית: והיינו הזהרו במנהג אבותיכם בידיכם, בחינת מעשה בלא מחשבה, כי הרי אנו בקיאים בקביעא דירחא ואינם יודעים טעם למה עושים יום טוב שני, זמנין דגזרי מלכא גזרה ואתי לקלקולי, ר"ל אם נלך בדרך אבות אפילו בהליכה בלא כוונה, עם כל זה בזכות זה יהיה בידינו כח לבטל גזרות רעות, כי יהיה אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו:

וזה אמר נשא את ראש בני גרשון, היינו בני הגליות הנגרשין מהסתפח בנחלת ה', כי גם הם לבית אבותם למשפחותם, ר"ל הגם שאינם יודעים שום טעם, עם כל זה הולכים בדרכי אבות ושומרים יום טוב שני, ובזכות זה ראוי להם נשיאת ראש והרמת קרן במהרה:

צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה וגו' ויעשו כן בני ישראל וגו' כן עשו בני ישראל [ה, ב-ד]. יש להבין מאי כן עשו, וכאשר דקדק רש"י למעלה פרשת בא (שמות יב, כח), עיין שם:

ונראה לי בהקדם לבאר המסורה, המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו (שם, מח), ואז ירצו את עונם (ויקרא כו, מא), אז תצליח את דרכך ואז תשכיל (יהושע א, ח). על פי מה שנאמר (דברים ל, יב-יד) לא בשמים הוא וגו' כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו, ולכאורה לפי ראות עיני האדם לא כך הוא. אבל הענין מבואר בספרים, כי כתיב (תהלים לד, יג) מי האיש החפץ חיים אוהב ימים "לראות" טוב, שיהיה הטוב נחמד בעיניו, מלשון (כתובות קח ע"ב) רואה אני את דברי אדמון, על זה אמר (שם, טו) תחלה סור מרע, אחר כך ועשה טוב, כי תחלה צריך להסיר זוהמת הרע מקרבו, ואז יטעום טעם מתיקות התורה והמצות כמו שאמר דוד (תהלים יט, יא) הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש וגו'. ומבשרי אחזה, כמו בחולי הגוף בעוד שהאצטומכא איננו נקי אפילו נותנים לו כל מעדנים לא יטעם בו טעם מתוק, כי אם מר לו מר, כמו כן בחולי הנפש, מתחלה צריך לזכך הלב והאברים מזוהמת החטא, אחר כך יטעם ויראה כי טוב דרך התורה והמצוה, ובכל כחו כסוף יכסוף ויחפוץ ויחשוק בחשק נמרץ לעשותם,

ולא ינוח ולא ישקוט עד אם יבצע מעשהו ויפק רצונו וחפצו למלאות רצון קונו וחפץ צורו יתברך שמו. ואז בהיותו בר לבב ונקי כפים, באמת הדבר קרוב מאוד בפיו ובלבבו לעשותו, ומה שנראה רחוק הוא מכח הזוהמא שלא פסק מקרב איש, אבל בהוציא הזוהמא אז נאמר לא בשמים הוא וגו' כי קרוב אליך הדבר וגו':

והראיה על זה שתחלה צריך להיות סור מרע ואחר זה עשה טוב, ממה שמצינו שאמר הקב"ה (שמות יב, כא) משכו וקחו לכם צאן של מצוה, וכמו כן מה שצוה ה' (שם, מח) למול קודם עשות הפסח וכל ערל לא יאכל בו, הוא מהאי טעמא שתחלה צריך לסור ממנו כח הרע לכרות ה"ערלה" שהוא בהיפך אתוון "רע לה"', שכל כח התאוה והזוהמא הוא באותו מקום, והוא כללא דכולא שייפין (זוהר יתרו צב.), ולזה צותה התורה מקודם למול ערלת הבשר, ובהסיר הערלה ובהתיש כח הדם מאותו מקום ממילא נחלש כח התאוה שבאדם ונמול ערלת הלב (שזה טעם מצות מילה על דרך הפשוט, כמבואר בספרים), אחר כך צותה התורה עשות הפסח. וממילא מובן, אם כבר חטא, תחלה צריך לתקן מה שחטא ולרצות את בוראו, אחר כך יעשה הטוב:

וזאת תורת המסורה, המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו לפסח, וכמו כן אם חטא ואז ירצו את עונם, אז תצליח את דרכך ואז תשכיל. מה שאין כן אם יקדים עשות הטוב בטרם יסור מרע, לא יצליח בדרכיו, כי לא לרצון יהיה. וכאשר שמעתי לפרש (תהלים קכז, ב) שוא לכם משכימי "קום" היינו קום עשה, מאחרי "שבת" הוא הלא תעשה שהוא שב ואל תעשה. כי אם מתחלה יקיים שב ואל תעשה מה שאסרה תורה, אחר כך יקיים קום ויעשה המצוה שבתורה:

וזהו שנאמר וישלחו מן המחנה כל צרוע זו עבודה זרה, וכל זב זו גילוי עריות, וכל טמא לנפש זו שפיכות דמים, כדאיתא במדרש רבה (במ"ר ז, י), שהן כללות עבירות החמורות שבתורה, שמהן מסתעפין ענפי יתר העבירות, ולא יטמאו את מחניהם (אבריהם) אשר אני שוכן בתוכם דייקא. ויעשו כן בני ישראל וישלחו אותם וגו', אז כאשר דבר ה' אל משה (כל התורה כולה) כן עשו בני ישראל, כי אחר שסרו מהרע היה קרוב אליהם דברי כל התורה בפיהם ולבם לעשותם, וכאמור:

איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם וגו' והתודו וגו' [ה, ו-ז]. להבין אומרו מכל חטאת האדם. גם להבין, הלא המצוה להתודות היא מצוה כללית לכל חטאים, ומדוע פרט מצוה זו דוקא בחטא זה:

ועל דרך פשוט יש לומר, כי עיקר ההבדל שבין אדם לבהמה הוא, כי בהמה אין בה דעה והשכלה, והאדם יש בו דעה והשכלה. ובהמה אינה מדברת, והאדם מדבר, כדכתיב

(בראשית ב, ז) ויהי האדם לנפש חיה ותרגומו לרוח ממללא. נמצא אם כחש בו בחברו ונשבע על שקר הרי נחסר ממנו הדעה והדבור, כי אלו היה בו הדעה והשכלה והאמין בה' לא היה נשבע בשמו יתברך לשקר, וגם פגם בבחינת דבור, הרי נחסר ממנו כל מעלת האדם. וזהו שאמר כי יעשו מכל חטאת (חסרון בחינת) האדם, וגם כי שנה באולתו בין אדם לחברו ובין אדם למקום, וזהו שאמר מכל חטאת האדם בין אדם לחברו, וגם למעול מעל בה', ויכם כל זה והתודו, מהני וידוי. קל וחומר לשאר חטאים דמהני, והבן:

עוד ירמוז באומרו כי יעשו מכל חטאת האדם וגו' [ה, ו'ז]. מה שאמרתי בעמדי במקהלות בין כסא לעשור לעורר לבב העם להשליך רוע שאור על דרך משל לחולה שכל אבריו כואבים לו מכף רגל ועד ראש, יקראו לרופא, ועם לבבו ישכיל, אם לתת לו תרופה וסמי רפואה לכל אבר ואבר בפרוטרוט כל הסמים לא יספיקו, עמד והקר כזהיכן מקור שורש החולאת הזה בא, אין זה כי אם מחמת שאכל מאכלים רעים ונתקלקל האצטומכא ומזה בא חמימות או קרירות שבקרבו המכאיב כל אבריו, על כן אמר טוב תתי לו להקיא או לשלשל לזכך האצטוכזכא, וממילא רפאות תהיה לעצמותיו. וכמו כן בחולי נפש, מכף רגל ועד ראש אין בנו מתום, מלא חטאים ועונות ופשעים, ולתת רפואות לכל אבר ואבר בפני עצמו הזמן יכלה וכו'. על כן נעמוד על המחקר מהיכן נצמח כללית החולאת, אין זה כי אם מכח שהעין רואה והלב חומד וכלי המעשה גומרים בין ער בין ישן, או שמהרהר ביום ובא לידי טומאה בלילה רח"ל ופוגם באות ברית קודש, כללא דכלהו שייפין (זוהר יתרו צב.), ומזה עבירה גוררת עבירה להחטיא גם שאר האברים, כי בנפול היסוד הוא קדושת האבר הזה נופל כל הבנין כנודע, ומי יאמר זכיתי לבי מזה. ואם דוד המלך ע"ה בקש (תהלים כה, ז) חטאות נעורי ופשעי אל תזכור, אנן יתמי דיתמי מה נענה. וכי יקום אל וכי יפקוד ויספור וימנה אשמותינו בזה אשר רבו מלמנות, מה נאמר ומה נדבר להצטדק לפניו, הלא נבוש ונכלם. עתה הגיע העת לחננה ופלגי מים תרדנה עינינו מאין הפוגות בלב נשבר נדכה ונכלם, באמור אליו אנא הלבן כתמי חטאי שושנה, יחביאנו צל ידך תחת כנפי השכינה. אחי ורעי, מי בכם ירא ה' יאזין יקשיב וישמע כי על ידי חטא זה גלינו מארצנו וגלה יקרנו וניטל כבוד מבית חיינו, חרבה עירנו ושמם בית מקדשנו זה זמן זמנים טובא, עבר זמן כלה קציר ואנחנו לא נושענו (כמבואר בספרים הקדושים): ולדעתי זאת תורת המסורה לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה (שמות יב, מו), כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה (מלכים-א ו, ו), הן אראלם צעקו חוצה (ישעיה לג, ז). ירמוז להזהיר על חטא זה שלא להוציא לבטלה, וזה לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה, ועצם שם העצם ב"ה לא תשברו בו בחטא זה, כי על ידי חטא זה כביכול אין שמו

שלם ואין כסאו שלם, הוא בית המקדש כסא לרגליו. וזהו שאמר כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה, ועל ידי זה אראלם צעקו חוצה, והבן:

ויצא לנו מכל זה כי מתחלה צריך לתקן פגם אות ברית קודש, כללא דכולהו שייפין, ואז יקל מעליו חליו ויתרפאו יתר אבריו. וזהו שאמר כי יעשו "מכל" חטאת האדם, פגם אות ברית קודש מה שהוא הכלל של חטאת האדם, למעול מע"ל, ראשי תיבות מ'עשה ע'ין ל'ב, רומז למאמרם (טור או"ח סי' א) ע'ין רואה ל'ב חומד מ'עשה גומר. בה', שפוגם בשמו יתברך שם העצם, נרגן מפריד אלוף ח"ו, ועל ידי זה ואשמה הנפש ההוא, שכל הנפש מלא אשמה. והתודו וגו' והשיב את אשמו בראשו, היינו והשיב את אשמו של אות ברית קודש בתחלתו, וחמישיתו (ה' אברים) יוסף עליו, על פי דכתיב במצות מילה באברהם (בראשית יז, א) התהלך לפני והיה תמים, ואמרו ז"ל (נדרים לב ע"ב) שעל ידי מצוה זו המליכו הקב"ה על חמשה אברים, עיין בגור אריה (בראשית שם). גם יאמר וחמישיתו ירמוז לחמשה מוצאות הפה, שנפגמו, יוסף עליו לתקן, כי ברית המעור וברית הלשון כחדא אזלין, ואחר כך ונתן ארוכה ותעלה לאשר אשם לו באחד מאבריו: וזאת תורת המסורה חמול לו כל זכר (ואם ח"ו חטא ומשך ערלתו) ואז יקרב לעשותו (שמות יב, מח), והוא וא"ו המחלקת, ופירוש הכתוב, המול לו כל זכר או אז יקרב לעשותו, לתקנו (כטעם (בראשית א, ז) ויעש את הרקיע), ואז ירצו את עונם (ויקרא כו, מא), אז תצליח את דרכך ואז תשכיל (יהושע א, ח), להבין ולהשכיל סודות ורזין דאורייתא, כי השומר ברית זוכה להשכיל ולהשיג סודות התורה, כמו שנאמר (תהלים כה, יד) סוד ה' ליראיו "ובריתו" להודיעם (זוהר נח עג. ויחי רלו ע"ב), ואמרו חז"ל (במשנה אבות (פ"ב מ"ח), ע"ש הגירסא) בור סוד שאינו מאבד טפה, ופירשו קדמונינו בור סוד מי שאינו מאבד טפה. יהי ה' אלהינו עמנו, וישוב שבותנו, ומארבע כנפות הארץ יקבץ נדחינו, ויקבץ פזורינו, ויגאלנו גאולת עולם, אמן כן יהי רצון:

איש או אשה כי יעשו וגו' למעול מעל בה'. ופירש התרגום, לשקרא שקר קדם ה'. ואשמה הנפש ההוא והתודו וגו' [ה, ו'ז]. וכמו כן בפרשת ויקרא (ה' כא) כתיב נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו, כפירוש רש"י וגו'. גם לבאר מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע וגו' (מיכה ז, יח). גם הא דכתיב (תהלים קל, ג-ה) אם עונות תשמר וגו' כי עמך הסליחה למען תורא, דקשה, אדרבה אם לא הסליחה היה ירא יותר, קויתי ה' קותה נפשי וגו':

כל זה יבואר על פי האמור בלקוטי תורה מהאריז"ל (תהלים עמ' שמט) על הפסוק (שם קכ, ב) הצילה נפשי משפת "שקר", כי אותיותיו במילואם שי"ן קו"ף רי"ש סופי תיבות

נפ"ש, הרי שהחוטא נותן נפש שלו בקליפה ח"ו, ואותיות האמצעיות יו"י גימטריא הוי"ה, כי ממשיך לשם על ידי חטאו, כביכול שכינתו יתברך. והנך רואה כי יו"י קודם לנפש, לרמז כי כביכול המלך עצמו מקדים עצמו לילך לשם לשמרו, וזה הצילה "נפשי" משפת "שקר", סופי תיבות של שק"ר, ע"כ דבריו. וביאר הדבר היטב בספר ערבי נחל פרשת שלח (דרוש ב) בארוכה וש"י, ע"ש, והוא נצרך לענייננו. וזהו שנאמר מי אל כמוך נושא עון ועובר (מקדים עצמו) על פשע (מלשון (שמואל-ב יח, כג) ויעבור את הכושי) לילך לשם קודם, לשארית נחלתו, כדי שיהיה שארית לנחלתו. וזהו שנאמר אם עונות תשמר י"ה, שהמלך בעצמו כביכול שומרו במה שהולך לשם תחלה, אם כן אדני מי יעמוד בדין, ואף כי אינו לפי כבודו לילך לשם, אולם הוא מלך שמוחל על כבודו, וזה כי עמך הסליחה, מוחל על כבודך לילך תחלה, למען תורא מלחטוא לפניך. ועם כל זה אם אמנם חטאתי, אף על פי כן קויתי הוי"ה לתקן מה שפגמתי באותיות הוי"ה שבשקר, וגם קותה "נפשי" מה שפגמתי בבחינת "נפש", כי כל החטאים נכללין ב"שקר", כי חותמו של הקב"ה אמת (שבת נה.), והסר ממצותיו בחינת שקר:

וזהו שנאמר איש או אשה כי יעשו וגו' למעול מעל בהוי"ה, ופירש התרגום לשקרא "שקר" קדם הוי"ה. כלומר, כי האותיות ראשונות הם שקר, ואחריהם אותיות יו"י עולה הוי"ה, ואשמה ה"נפש" ההוא, האותיות אחרונות שהם נפש, על כן והתודו וגו' והשיב את אשמו בראשו, בבחינת הוי"ה שבראשו של אדם, על דרך (קהלת ב, יד) החכם עיניו בראשו, במאן שהוא בראשו כפירוש הספרים. וחמישיתו, היא נפש שהיא חמישית מחלקי נפש רוח נשמה חיה יחידה, יוסף עליו על עצמו, ונתן, בחינת מסירת נפשו, לאשר אשם לו, על דרך (תהלים כה, א) אליך ה' נפשי אשא. ועל דרך זה יבואר גם הפסוק הנ"ל בפרשת ויקרא נפש כי תחטא וגו', עד סופו, עיי"ש ותבין. ועיין בספרי ייטב פנים במאמר תוכחת מוסר (לי"ג מדות ויום העשור, אות כח) שהארכתי בזה: וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה [ה, ט]. עיין רש"י. והנראה לי בזה על פי דכתיב בפרשת אמר גבי כהנים (ויקרא כא, ו) קדשים יהיו לאלהיהם וגו' כי את אישי ה' לחם אלהיהם הם מקריבים, ופירש הנועם מגדים (פר' אמור עה"פ קדושים יהיו) על פי מאמרם (ראש השנה טז.) אמר הקב"ה הביאו לפני עומר בפסח ושתי לחם בעצרת כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות כו', אם כן הרי הכהנים המקריבים הם המביאים שפע הפרנסה, וזהו שנאמר כי "את" אשי ה', ר"ל עם אשי ה' הקרבנות, "לחם" אלהיהם (ההשפעה) הם מקריבים, ע"כ דבריו. ואם כן מדידהו קא אכלו, כי הם המשפיעים אלינו, ולכך צריך להקריב לתת להם התרומה, ולא שיצטרכו לחזור אחר הגרנות כאלו

מבקשים מתנת חנם. וזהו שנאמר וכל תרומה וגו' אשר "יקריבו" (דייקא) לכהן, והטעם, לו (לכהן) יהיה, כי שלו הוא: והיינו דכתיב (ויקרא כב, ז) ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא. והיינו דתנן (ברכות ב.) משעה שהכהנים נכנסין לאכול "בתרומתן", דייקא, כי שלהם הוא, ועיין שם בתוספות יום טוב (פ"א מ"א סד"ה בתרומתן). ובהדרן עלך להש"ס (ייטב פנים, פי פרשות לפרשת זכור אות טז) הארכתי בזה:

ואיש את קדשיו לו יהיו וגו' [ה, י]. יבואר על פי מה שאמרו בחלה (פסחים מו ע"ב) אי בעי מיתשל כדידיה הוא לעבור עליו בבל יראה. ואמנם זהו קודם נתינה לכהן, אבל אחר שכבר נתנה לכהן לא מהני שאלה, כמבואר בגמרא וברא"ש (בפירושו ד"ה בתרומה ביד כהן) בנדרים (נט.). וזהו שנאמר ואיש את קדשיו לו יהיו, הם נחשבים שלו מטעם אי בעי מיתשל. אך איש אשר יתן לכהן, שכבר נתנו לכהן, אז לו (לכהן) יהיה, ולא של הנותן, דתו לא מהני שאלה, והבן:

או יאמר איש אשר יתן לכהן לו יהיה [ה, י]. בהקדם לפרש מאמרם (פאה פ"א מ"א) אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא, על פי מה שכתב בתורת חיים עבודה זרה דף ד' (ע"א ד"ה אפילו) אהא דכתיב (הושע י, יב) זרעו לכם לצדקה, כי הקב"ה חושב כמה היה הנותן מרויח במה שנתן צדקה אלו היה עושה בו משא ומתן, ולכן משלם לו הן ופירותיהן ופירות פירותיהן. וזה ענין זריעה, שמצמיח, ע"כ דבריו. וזהו שאמרו אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן, היינו הריוח שהיה מרויח, בעולם הזה. ושכר גוף הקרן שנותן, נשאר לעולם הבא. ואלו הן כיבוד אב ואם וגמילות חסדים, שכל זה צריך לפזר עליהן מעות. ותלמוד תורה כנגד כולם, ר"ל שבשעה שלומד תורה ומבטל מעסקים, הקב"ה חושב אלו לא למד כי אם עשה משא ומתן כמה היה מרויח, ומזה הריוח כמה היה מרויח ועולה, כל זה משלם לו הן ופירותיהן ופירות פירותיהן, כאמור:

ובזה מובן מאמרם (ויק"ר לד, ח) יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני, העני עושה עם הבעל הבית. ביאור הדבר, כי העני המקבל אינו עוסק במשא ומתן ואינו מרויח במעות שמקבל, והקב"ה משלם לנותן את הקרן והריוח שהיה יכול להרויח. ובזה עצמו מובן מה שאמרו (סוכה מט ע"ב) שגמילות חסדים לעשיר גדול מצדקה, כי אם תומך יד עשיר להלוותו לעת הצורך הרי העשיר מרויח בו, ומזה הריוח גם כן יעלה ריוח. מה שאין כן עני שאין לו הנאה רק כפי גוף הקרן:

וזהו שנאמר "איש אשר יתן" לכהן, ר"ל כפי ערך הנותן שהיה מרויח בהתבואה, לו יהיה. וזה שפירש רש"י ממון הרבה, כלומר הן ופירותיהן ופירות פירותיהן, ולא לפי ערך הכהן המקבל שאינו עוסק במשא ומתן, והבן:

אם לא שכב וגו' הנקי [ה, יט] הא אם שכב, חנקי (רש"י). נראה לי ביאור הדבר על פי מה שאמרו (עי' רש"י להלן כו, ה) חחנוכי חפלואי, הוא שנאמר (תהלים קכב, ד) שבטי י"ה עדות לישראל, ששם זה מעיד שהם היו גדורים מעריות. ופירשו המפורשים על פי מה שאמרו (סוטה יז.) איש ואשה זכו (פירש רש"י, להיות גדורים מעריות) שכינה ביניהם, היינו היו"ד באיש והה"א באשה (רש"י), לכך שם י"ה משלהם ניתן להעיד עליהם. וידוע כי על ידי חטא ועון נסתם חלון של ה ונעשה ח, וזה שאמר אם לא שכב וגו' הנקי, ואם שכב חנקי. וז"ל הזוהר פינחס דף רנ"א ע"ב, גער חית קנה (תהלים סח, לא), דא חיה דאתאחיד בה עשו [כו'], (שם רנב.) במצרים איהי שלטא ומנה נפקו כמה שלטנין, וכלהו ברזא דחמץ, כיון דתבר לה קודשא בריך הוא חי"ת דהאי חיה דאקרי חמץ, הוה מצה. ופירשו המפורשים, כי י"ה בא"ת ב"ש, מ"ץ, אם כן "חיה" הוא "חמץ":

ואם כן כשהאשה תמעול מעל באישה, בחטאה פוגמת בשם י"ה שבאיש ואשה, ונותנת כח לאותה חיה רעה שהוא חמץ. והיינו דכתיב (ירמיה ג, ג) ומצה אשה זונה היה לך וגו', "מצח" אותיות "חמץ":

איש או אשה כי יפליא וגו' [ו, ב]. במדרש (במ"ר י, א) הדא הוא דכתיב (שיר השירים ה, טו) שוקיו עמודי שש, שוקיו זה העולם, שנשתוקק הקב"ה לבראתו, כמה דתימא (שם ז, יא) ועלי תשוקתו. ומנין, שכן הוא אומר, שנאמר (בראשית ב, א) ויכלו השמים והארץ, ואין ויכלו אלא לשון תאוה, שנאמר (תהלים פד, ג) נכספה וגם כלתה נפשי. עמודי שש, שהעמיד כל מעשה בראשית לששה ימים, שנאמר (שמות כ, יא) כי ששת ימים עשה ה' וגו'. והוא משולל הבנה, ובפרט מה שאמר שנשתוקק הקב"ה כו' ומביא ראיה מדכתיב ויכלו לשון תאוה, והלא מזה משמע שהשמים והארץ היו משתוקקים. ונראה לי דכן צ"ל, שנאמר (בראשית ב, א"ב) ויכלו השמים והארץ וגו' ויכל אלקים וגו', ואין ויכלו ויכל אלא לשון תאוה שנאמר נכספה וגם כלתה נפשי וגו', דמקרא ויכל מוכח שהקב"ה נשתוקק למלאכתו:

ועל פי זה יבואר היטב על פי מה שכתב האור החיים פרשת בראשית (ב, א) לפרש מקראי קדש אלו, על פי הידוע כי הקב"ה מקומו של עולם (ב"ר סח. ט), ומלא עולם (ישעיה ו, ג), נמצא שהוא סובב כל עולם באור מקיף, ומלא כל עולם בפנימיותו. ועשה ה' ככה, לאשר כל קיום העולם תקוע ביתדות ומסמרי חשק הבורא לצד כלות ונטות

רוחניות שבו להתקרב להנערב לאורו יתברך, ועל כן ברא ה' את העולם כדורי, והבן. ובזה עמד ונתקיים העולם באמצעות התשוקה אליו ית"ש. וזהו שנאמר ויכלו השמים והארץ וכל צבאם, על דרך אומרו כלתה נפשי, ובזה נשלמה ונתקיימה הבריאה. וזה שנאמר ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה, על פי שאמרו ז"ל כי היה העולם רופף ובאמצעות שבת נתקיים העולם, וזהו שנאמר (שמות לא, יז) שבת וינפש, נשפע נפש להעולם על ידי שחשק הקב"ה בעולם. וזהו שנאמר ויכל אלקים, שחשק וכסף ביום השביעי מלאכתו אשר עשה, ובזה נתקיים העולם, ע"כ דבריו, עיי"ש בארוכה: נמצינו למדין כי מתחלה לא נברא העולם רק על ששה ימים, והיינו דכתיב כי ששת ימים (דייקא) עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש, נתקיים העולם אחר כך, כמבואר שם (באור החיים שם בראשית ב, ג ד"ה כי בו) ובאלשי"ך (שמות שם). ועל דרך זה פירש מוזלה"ה (ישמח משה, פר' יתרו ד"ה עוד שם במדרש) שומריו וזוכריו המה מעידים כי לששה כל ברואים ועומדים (זמירות לליל שבת, המתחיל 'מנוחה ושמחה'), לא אמר בששה, כי אם לששה, ר"ל רק לששה ימים נברא, רק שבת הוא המקיימו אחר כך, ע"כ דבריו:

והן דברי המדרש שלפנינו. שוקיו זה העולם שנשתוקק הקב"ה לבראתו כו' שנאמר ויכלו השמים והארץ וגו', שהם השתוקקו, ויכל אלקים ביום השביעי, שבאמצעות יום השביעי השתוקק הוא לעולמו ועולמו אליו יתברך. עמודי שש, עמודי העולם שנברא רק לששה ימים דייקא, אך על ידי התשוקה שביום השבת נתקיים העולם, כאמור. וזה פירוש יקר:

ומזה יקח האדם שיש בו דעה והשכל, מוסר לעצמו להשתוקק להתקרב אליו יתברך (כמבואר שם באור החיים (ב, א)ן. וזהו שאמר המדרש אחר כך (במ"ר י, ב) איש כי יפליא כו' הדא הוא דכתיב (משלי כג, כו) תנה בני לבך לי וכו', וסוף דבריו, לכך כתב בתורה פרשת נזיר אחר פרשת סוטה, שלא יעשו כמעשה נואף ונואפת ששתו יין ונתקלקלו (והתאוו תאוה ותשוקה לאיסור ולסטרא אחרא), אלא יזיר עצמו מן היין, ואז יכסוף ויחשוק להתקרב אליו יתברך ברשפי אש שלהבת יה, והבן: דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו וגו' [ו, כג-כד]. יתבאר על פי מה דאיתא במדרש פרשת צו (ויק"ר ז, א) על הפסוק (ויקרא ו, ב) צו את אהרן ואת בניו לאמר כו', בפרשת ויקרא נאמר וערכו בני אהרן (א, ח), וזרקו בני אהרן (שם, יא), אמר משה חלקת כבוד לעצים בשביל בניהן, ולאהרן אין אתה חולק כבוד בשביל בניו, אמר לו הקב"ה חייך שאני מקרבו בשביל בניו, ולא עוד אלא שאני עושה אותו עיקר ובניו טפלים, שנאמר צו את אהרן ואת בניו.

ועל דרך זה פירשתי ויכלכל יוסף וגו' ואת אחיו וגו' לחם לפי הטף (בראשית מז, יב), היינו בזכות ובשביל בניהם הטף, על דרך שאנו מבקשים (סליחות) עשה למען תנוקות של בית רבן:

וזהו שנאמר כאן דבר אל אהרן, כלומר אם שהיה ראוי דבור לשון קשה אל אהרן, עם כל זה ואל בניו לאמר, מכח בניו ניתן לאמר לו אמירה רכה, כדאיתא במדרש הנ"ל. על דרך זה כה תברכו את בני ישראל וגו' יברכך ה', איתא במדרש (במ"ר יא, ה) בבנים, כלומר בזכות הבנים, כלומר אם אפילו ח"ו באיזה זמן הם בעצמם אינם ראוים לברכה, עם כל זה ראוי לברכם בזכות הבנים, ובשבילם וישמרך מן המזיקין (שם), והבן:

או יאמר דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו וגו' אמור להם [ו, כג]. ופירש התרגום כד יימרון להון. גם להבין הטעם בהא דקיימא לן (או"ח סי' קכח ס"ב) כהן שאינו עולה לדוכן עובר בעשה הוא דוקא כשהיה בבית הכנסת כשקורין כהנים, דכתיב אמור להם ומתרגם כד יימרון להון, דאמירה זו וקריאה זו למה: והנראה לי על פי דמבואר בעקרים מאמר ד' פרק י"ט דענין ברכת כהנים וברכת צדיקים היינו שהם יהיו אמצעיים לחול השפע על ידם על המתברכים כפי הכנת כל אחד ואחד, וכמו כן הוא ענין סמיכת יד, עי"ש. וידוע הא דכתיב (שמות כ, כא) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך, ופירש התרגום בכל אתר די אשרי שכנתי לתמן אשלח ברכתי לך ואברכינך. וידוע מה דכתיב (ישעיה נז, טו) אשכון ואת דכא ושפל רוח, וכתיב (משלי טז, ה) תועבת ה' כל גבה לב. אם כן אם יחשוב בעצמו שהוא כלי וצינור להשפיע שפע ברכה על ידו, אין לך גאות יותר מזה ואינו ראוי להשראת שכינה, ושוב אין מקום לברכה לחול. לזאת היה מחכמת התורה שהחזן השליח ציבור יקרא לכהנים לברכם, וכאלו הוא הנבחר מאת כל קהל ישראל להסמיך את הכהנים לברך את ישראל, ולא מידם של כהנים היתה זאת, כי אם מיד הקוראים להם לברכם. וכדמצינו במשה (ברכות לב.) שאמר לו הקב"ה כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל, היינו בזכות ישראל, כדאיתא במפורשים. וזה הטעם שאינו עובר הכהן כי אם כשיקראו לו כהנים, דאז הוא מוסמך לברך מאת בני ישראל. אבל בלא קריאה, אם עולה מעצמו נראה כאלו סובר בדעתו שהוא ראוי לברך, והוא ענין גאות המסלק השכינה, ואיך יהיה ביכולתו לברך. כן נראה לי הטעם בזה:

וזהו שנאמר "דבר" אל אהרן ואל בניו, ר"ל שמה שהם מברכים, קשה אל אהרן ואל בניו, כי הם בורחים מהכבוד, וכמו שאמרו משה ואהרן (שמות טז, ז) ונחנו מה, וכתיב (להלן טז, יא) ואהרן מה הוא, ואיך ישאו ידיהם לברך את ישראל. עם כל זה לאמר, הוא אמירה רכה הנאות להם, והוא כה תברכו וגו' אמור להם, כתרגומו כד יימרון להון,

אם כן כשישראל מבקשים וקוראים כהנים אין מסרבין לגדול (פסחים פו ע"ב), וישראל הם הסומכים אותם לברך, ואין כאן גאות כי אם מדת ענוה, ואז ישרה שכינתו עליהם, דמהאי טעמא אין מסתכלין כשנושאין כפיהם (רש"י חגיגה טז. ד"ה ומברכין את העם). והיינו דכתיב ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם, והבן: כה תברכו את בני ישראל אמור להם יברכך וגו' ואני אברכם [ו, כג-כז]. ויש להבין מה אמור לשון מקור כמו זכור (שמות כ, ח) כפירוש רש"י, דהוה ליה לומר אמרו להם. ועיין תרגום, דמשום הכי מתרגם כד יימרון להון, ועיין ט"ז הלכות נשיאת כפים (או"ח) סימן קכ"ח (סק"ג ד"ה כתב הטור). תו קשה, אמור להם לשון רבים, ואחר כך כתיב יברכך לשון יחיד:

ובגמרא חולין פרק אלו טרפות דף מ"ט (ע"א) ישמעאל כהנא מסייע כהני, דתניא כה תברכו את בני ישראל, רבי ישמעאל אומר למדנו ברכה לישראל מפי כהנים, לכהנים עצמם לא למדנו, כשהוא אומר ואני אברכם כו' והקב"ה מברך לכהנים. רבי עקיבא אומר למדנו ברכה לישראל מפי כהנים, מפי הגבורה לא למדנו, כשהוא אומר ואני אברכם הוי אומר כהנים מברכים לישראל והקב"ה מסכים על ידם. אלא רבי עקיבא ברכה לכהנים מנא ליה, אמר רב נחמן בר יצחק מואברכה מברכיך (בראשית יב, ג). ומה מסייע כהני, דמוקי לה לברכת כהנים במקום ברכה דישראל. והקשו המפורשים לרבי ישמעאל קשה תרתי, חדא דמנא ליה ברכה לישראל מפי הגבורה, דמה שתירצו התוספות (ד"ה והקדוש) דלרבי ישמעאל לא איצטריך קרא להכי דפשיטא דמסכים כו', הוא תמוה, דודאי צוה לכהנים לברכם כו' ומסכים על ברכתם אבל אכתי ברכה מפי הגבורה עצמו לישראל מנין, וזה טעמו של רבי עקיבא דבעי להכי קרא דואני אברכם, ולרבי ישמעאל קשיא מנא ליה. תו קשיא הא דקאמר ומה מסייע כהני דמוקי לברכת כהנים במקום ברכה דישראל, מה נפקותא בזה אם הברכה כאן או במקום אחר ומקרא אחרינא, ועיין ברש"י (ד"ה ומאי מסייע) ובתוספות (ד"ה מאי):

והנראה לי בכל זה על פי דכתיב לעיל פרשת יתרו (שמות כ, א-ב) וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמר אנכי יי' אלקיך וגו', דיש להבין אמרו לאמר, דבשלמא במקום שנאמר וידבר ה' אל משה לאמר ניחא דהיינו לך אמור להם (עי' יומא ד ע"ב), אבל כאן הלא שתים זו שמענו מפי הגבורה עצמו (מכות כד.), מהו לאמר. וגם למה אמר בלשון יחיד אלקיך, הוצאתיך:

ונראה לי לפרש על פי דאיתא במדרש (ש"ר ה, ט), קול ה' בכח (תהלים כט, ד), בכחו של כל אחד ואחד. ביאור הדבר הוא, אם כי הדבור נאמר לכולם בשוה, אכתי פירוש הדבור הוא לפי בחינת כל אחד ואחד, על דרך משל לא יהיה לך אלהים אחרים (עפ"י

[על פני] (שמות כ, ג), פשוטו כמשמעו, ויש בו עוד פירוש אשר בשעה שעומד על פני ועובד לא יהיה לך שום מחשבה זרה או להתפאר בפני בני אדם, וזה בחינת אלהים אחרים ח"ו. והנה הפירוש הפשוט שוה לכל נפש, והפירוש השני הוא לבני עליה, אבל על פשוטי העם אמרו (פסחים נ ע"ב) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה כו'. וכמו כן לא תרצח (שם. יג), נאמר בפת"ח ובקמ"ץ (מגן אברהם ר"ס תצד סד"ה ואיתא), ופירשו המפורשים שמרמז למה שאמרו (סוטה כב. עה"פ משלי ז, כו) רבים חללים הפילה, זה שלא הגיע להוראה ומורה, על זה נאמר לא תרצח בפת"ח, שפותח פיו קודם שהגיע לזה ובזה הוא רוצח, ועצומים כל הרוגיה, זה שהגיע להוראה ואינו מורה, ולזה הזהיר לא תרצח בקמ"ץ, שמקמץ פיו. וכמו כן הא דאיתא בזוהר (יתרו צג ע"ב) טעם אהא דפסיק טעמא לא תרצח לא תנאף לא תגנוב, עיין שם, להורות דמותר לגנוב דעת רבו (ארחות צדיקים, סוף שער כד) ומותר לדון דיני נפשות, הרי דלאחד הזהיר לא תגנוב ולאחד התיר לגנוב דעת רבו, וכמו כן ביתר הדברות, עיי"ש (וכמו כן הא דאיתא (סנהדרין עד.) דעל כל עבירות חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים יעבור ואל יהרג, דכתיב (ויקרא יח, ה) וחי בהם, ולא שימות בהם (יומא פה ע"ב), וחסיד ופרוש מותר לו שיהרג (ש"ך יו"ד סי' קנז סק"ב), ויש להבין וכי מותר לו לעבור אקרא וחי בהם, ותירץ מוזלה"ה (ישמח משה, ר"פ תשא ד"ה וכדי להבין) משום דיש לפרש וחי בהם שכל חיותו יהא תלוי בהם ולא יקבל שום חיות זולת מהתורה. וחסיד ופרוש שהוא בבחינה זו, אצלו פירוש הכתוב כך, לכן מותר לו שיהרג, כי אין לו באמת שום חיות זולת מהתורה, אבל לשאר בני אדם הפירוש כפשוטו, ע"כ דבריו ז"ל). ולדעתי זהו מה שנאמר בפרשת תשא (שמות לב, טו) לוחות כתובים משני עבריהם מזה ומזה הם כתובים, ר"ל דמשתמע לתרי אפי, כך או כך, לפי ערך כל אחד ואחד, והבן זה:

ולכן זהו שנאמר וידבר אלקים את כל הדברים האלה, כללות הדברים הנראה שוה לכל היה, לאמר לכל אחד ואחד לפי ערכו אנכי ה' אלקיך, כי נודע בשערים בעלה (משלי לא, כג), כל חד לפום שיעורא דיליה (זוהר וירא קג ע"ב) מקבל עליו אלקותו יתברך. וזה אשר הוצאתיך דייקא, כי גם היציאה ממצרים, אם כי היה נראה שוה לכל, עם כל זה לפי האמת אינו דומה העבדות והגלות של זה לשל זה, וכמו כן אינו דומה חירות של זה לשל זה, כמו שנאמר (שם ג, ז) ראה ראיתי (כפל) את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו (דייקא לשון יחיד) כי ידעתי את מכאוביו, של כל אחד ואחד בפרטיות, כי לזה הוא עיקר הגלות והשעבוד בבחינת גשמיות של הגוף, ולזה בבחינת רוחניות, והיציאה היתה חירות לכל אחד ואחד לפי בחינתו, וכמו כן יקבל כל אחד

ואחד אלקותו ומלכותו לפי ערכו עליו, והבן. ולכך נאמרו כל הדברות בלשון יחיד, לפי בחינת כל אחד ואחד בפני עצמו, וכמו שכתבתי: ואמנם ענין זה לומר דבור אחד שיהיה במשמעו כמה פירושים שונים זה מזה לששים רבוא נפשות לפי בחינת כל אחד ואחד בפני עצמו וכמו שכתבתי, זה אי אפשר בלעדי אלקים לבדו יתברך, הכל יכול וכוללם יחד בכלל ובפרט לכל אחד ואחד לפי ערכו. ולדעתי זה דכתיב (תהלים סב, יב) אחת דבר אלקים שתים (ר"ל מילתא דמשתמע לתרי אפי שונות זו מזו) זו שמעתי כי (אותו הכח) עוז לאלקים, דייקא. וזה שנאמר (שם פה, ט) אשמעה מה ידבר האל ה' דייקא כי ידבר שלום אל עמו, הם פשוטי העם לפי ערכם, ואל חסידיו לפי ערכם, בדבור אחד נכלל הכל. ועל דרך זה פירש בספר אור המאיר (ריש) פרשת דברים הך קרא, עיין שם, והוא נאות לענין שלפנינו: וזה עצמו היה ענין ברכת כהנים, כי הם נצטוו לברך ברכה כללית המשולשת בתורה לכל ישראל, אבל באמת צריך כל אחד ואחד ברכה פרטית, זה בני וזה חיי וזה מזוני וזה רפואה וזה חירות וכדומה, לא ראי זה כראי זה. וזה אי אפשר לבן אדם לומר ברכה אחת שיהיה סובל ברכת כל אחד ואחד בפרטיות, איש אשר כברכתו דייקא הצריך לו יברך אותו. אבל הענין, כי כבר אמרו (סוטה לח.) כה תברכו בשם המפורש, והיינו במקדש, ולא בגבולין. והטעם לזה איתא במפורשים, כי ההוגה השם באותיותיו אין לו חלק לעולם הבא (סנהדרין צ.), והטעם, כי שם הוי"ה ב"ה הוא שם המפורש מורה על עצמותו שהוא אחדות הפשוט, וזה אי אפשר לבן אדם להזכירו בבחינת אחדות, כי אות אחת קודם לחברו, בלתי הכהנים הנגשים אל ה' במקדש לא היו הם מזכירין את השם בלתי כי השם יצא מפיהם מפי השכינה המדברת מתוך גרונם. וזה (מוסף ליו"כ) כשהיו שומעים את השם הנכבד והנורא מפורש יוצא מפי כהן גדול יוצא, מאליו. וזה (שמות כ, כא) בכל המקום אשר אזכיר את שמי, אזכיר דייקא, ולא תזכיר (וכמו שפירש האריז"ל (פרי עץ חיים, שער יום הכיפורים פ"ב עמ' תרג)ן אז אבוא אליך וברכתיך. ואם כן נאמר, כמו שהיה השם המפורש יוצא מפי השכינה המדבר מתוך גרונם, כמו כן כל ברכת כהנים המשולשת בתורה היה יוצא מפי השכינה, ולכך היה סובל ברכה פרטיות לכל אחד ואחד כפי הצריך לו, על דרך (ראש השנה כז.) זכור ושמור בדבור אחד נאמרו מה שאין הפה יכול לדבר, והיינו דכתיב כה תברכו את בני ישראל אמור להם, לא אמר אמרו או אמור, כי אם אמור בקמ"ץ], מאליו, מפי השכינה המדבר מתוך גרונם. לכך אם כי אמור להם לכלל, עם כל זה יש בו ברכה פרטית לכל אחד ואחד "יברכך" "וישמרך" דייקא, וכדאיתא במדרש (במ"ר יא, ה) יברכך בבנים, יברכך בממון, לכל אחד ואחד לפי הצריך לו. וראיה על זה אמר ושמו את שמי המיוחד

לי על בני ישראל, וזה אי אפשר מפיהם, כי אם מפי השכינה, על כרחך ואני בעצמי אברכם לישראל, וכדעת רבי עקיבא:

ועל פי זה מבואר היטב פלוגתתן של רבי ישמעאל ורבי עקיבא, כי רבי ישמעאל סובר מדכתיב אמור להם שפירושו אמור מאליו מפי השכינה, ממילא נשמע שישראל נתברכו מפי הגבורה, על כן סובר ואני אברכם לכהנים. ורבי עקיבא סובר דאי מאמור להם יש לפרש כפירוש התרגום כד יימרון להון, ואכתי לא נשמע שנתברכו ישראל מפי הגבורה כי אם מפי הכהנים, ולזה אמר ושמו את שמי המיוחד לי על בני ישראל ואני אברכם לישראל, וכדפירשתי, ואתי שפיר:

והשתא אתי שפיר מה דקאמר לרבי ישמעאל דמוקי ברכה לכהנים במקום ברכה דישראל, דלכאורה קשה, דלמאי דפירשתי לדברי שניהם מוכח שנתברכו ישראל מפי הגבורה אם כן ברכה דכהנים לישראל למה לי, ולמה צוה לכהנים לברך את ישראל, יברך הוא בעצמו לישראל מבלעדי פי הכהנים. אבל הענין על פי דכתיב בפרשת דברים (א, יא) שאמר משה יוסף עליכם ככם אלף פעמים, ופירש רש"י זה משלי וה' יברך אתכם כאשר דבר לכם, והקשה מוזלה"ה (שם ר"פ דברים ד"ה ונ"ל) אם כן ברכה דידיה למה לי, ותירץ על פי שאמרו (כתובות ה.) גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, לזה היה צריך ברכה דידיה עד מקום שידו מגעת והוא אלף פעמים, עיי"ש טעמו באורך, והמותר משל הקב"ה, ע"כ דבריו לענייננו. והשתא ניחא, דמשום הכי צוה ה' לכהנים לברך את ישראל, אם כי היתה השכינה מדברת מתוך גרונם רצה שיצא ברכת ה' מפי הכהנים, כי גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, ואם כן נתברכו ישראל מפי ה' ומפי הצדיקים הם הכהנים. והשתא ניחא, דאי מואברכה מברכיך, לא נשמע כי אם שהכהנים מתברכים מפי ה', אבל מפי צדיקים מנא לן והרי גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, ועל כן כתיב ואני אברכם לכהנים במקום ברכה דישראל, ופירש רש"י דהכי עדיפא שמתברכין עם השאר, כלומר כי ברכת כהנים יברכך היוצא מפי השכינה המדברת מתוך גרונם היה כולל את ישראל ואת הכהנים בדבור אחד, ואם כן בין ישראל ובין כהנים נתברכו מפי הגבורה ומפי הצדיקים הם הכהנים בעצמם. והבן זה, כי הענין נכון:

כה תברכו את בני ישראל אמור להם וגו' [ו, כג]. במדרש (ב"ר מג, ח) מהיכן זכו ישראל לברכת כהנים, מאברהם, דכתיב (בראשית טו, ה) כה יהיה זרעך. ורבנן אמרו ממתן תורה, דכתיב (שמות יט, ג) כה תאמר וגו'. עוד שם (במ"ר יא, ד) כה תברכו בעמידה, כה תברכו בנשיאת כפים, דכתיב (ויקרא ט, כב) וישא אהרן את ידיו וגו'. וכן הוא

בגמרא סוטה (לח.), עיי"ש. גם להבין הא דכתיב (שם) ידו, וקרינן ידיו. ודברי האר"י ז"ל (ספר הליקוטים, ר"פ שמיני ד"ה וישא) ידועים, ועוד לאלקי מילין על פי מה שכתב השל"ה (בעשרה מאמרות, מאמר ג"ד אות נז-נח) שיש ארבע בחינות עבודה, וזהו שנאמר (תהלים קטז, טז) (ו)אני, יראה תתאה, עובד את עצמו מיראת העונש. עבדך, יראה עלאה. בן, עובד מאהבה. בן אמתך, יראה הגדולה מאהבה, עיי"ש. והנה הכהנים הוצרכו לברך את ישראל בדחילו ורחימו, וזה ענין נשיאת כפים, שתי ידים רומזים לדחילו ורחימו, ואחר כך באו לבחינת יראה הגדולה מאהבה, עד שמתוך היראה, האהבה מצומצמת בלתי נכרת, כי האהבה מכוסה ביראה. וזה דכתיב ידו, ובאמת הוא ידיו כפי' הקרי, והבן:

ונקדים עוד דברי היערות דבש (ח"ב דרוש א) שמפרש אומרם ז"ל (במ"ר כא, יב) אהא דדוד, זמירות קרית ליה, חייך שאני מכשילך בדבר שתינוקות של בית רבן יודעים אותו, שנאמר (להלן ז, ט) ולבני קהת לא נתן. כי התורה בחינת בתי גואי, שרפים עומדים, שהיראה גדולה כל כך עד שתכסה השמחה והאהבה, עיי"ש. ועיין בארוכה בספר ישמח משה פרשת וישלח על (בראשית לב, כה) ויותר יעקב לבדו (ד"ה והנ"ל), ופרשת בא (ד"ה החדש) בפסוק (שמות יב, ב) החדש הזה לכם ביאור המדרש שם (ש"ר טו, לא), ופרשת בשלח (ד"ה ובהקדים) על המדרש (שם כג, ו) על הפסוק (תהלים נט, יז) ואני אשיר עוזך, ופרשת יתרו בפסוק (שמות יט, ד) אתם ראיתם (הדרך הרביעי), עיי"ש היטב:

וזהו שאמר כה תברכו בעמידה, בבחינת בתי גואי, ששם שרפים עומדים מגודל הפחד והאימה. ושמא תאמר מרוב הפחד לא יוכלו להניע בשפתותיהם ולברך (וכעין מה שפירשו וינעו, אם שהניעו בשפתותיהם, עדיין ויעמדו מרחוק (שם כ, טו)), על זה אמר הכתוב אמור להם, בלשון מקור, כלומר שמעצמו יאמר להם הברכה בבחינת שכינה מדברת מתוך גרונם, וכעין מה שכתב האר"י זלה"ה (פרי עץ חיים, שער יום הכיפורים פ"ב עמ' תרג) לפרש בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך (שם, כא), אזכיר דייקא. וכהא דאומרים (מוסף ליו"כ) שהיה השם הנכבד והנורא מפורש יוצא מפי כהן גדול, ר"ל יוצא מאליו, כי אלולי שכינה לא יכלו להזכיר ביחד הארבע אותיות של השם ב"ה המורה על עצמותו, ע"כ דברי האר"י זלה"ה. וזהו שאמר (ו, כז) לראיה על אמור להם, כי ושמו את שמי המפורש על בני ישראל, וזה מהנמנע כי אם על ידי שאני אזכיר, אם כן מוכח ואני דייקא אברכם, והבן:

וזהו שאמר המדרש מהיכן זכו לברכת כהנים, ר"ל להתברך בבחינת עמידה בבחינת בתי גואי, על זה אמר מאברהם, דכתיב ביה הבט נא השמימה וספור הכוכבים וגו' ויאמר לו כה יהיה זרעך, כלומר ככוכבים כדכתיב (דניאל יב, ג) ומצדיקי הרבים ככוכבים,

ופירש בו מוזלה"ה בפרשת בא (שם) שיהיו עובדים בבחינת בתי גואי בלי תנועה, כי הכוכבים כבדי התנועה, עיי"ש. ורבנן אמרו ממתן תורה דכתיב כה תאמר וגו' אתם ראיתם וגו' ואביא אתכם אלי, לבחינת בתי גואי, כמו שפירש מוזלה"ה במקומו (פר' יתרו שם), עיי"ש:

עוד יתבאר כה תברכו וגו' אמור להם [ו, כג]. כי איתא בזוהר (נשא קמו ע"ב) דהא [הכא] בעי כהנא לצרפא שמא קדישא ולמיחת רחמי, דכלהו כלילן בדבור דכ"ב אתוון כתרי דרחמי כו', י"ג דעתיקא וט' דזעיר אנפין כו'. ותא חזי, דכלהו כ"ב אתוון משה אמרן [בתרי זמני], זמנא קדמאה (שמות לד, ו-ז) אמר י"ג מכילין דעתיקא [כו'], וזמנא תנינא (להלן יד, יח) אמר ט' מכילין דרחמי [דכלילן בזעיר אנפין כו'], וכלהו כליל כהנא, עיי"ש. והנה אמרו חז"ל (ראש השנה יז ע"ב), ויעבר ה' על פניו ויקרא (שמות לד, ו), מלמד שאמר הקב"ה כל זמן שיעשו לפני כסדר הזה אני מוחל להם, והוכיחו המפורשים דאין הכוונה על עשיה ממש, כי אם באמירה שיאמרו הי"ג מדות סגי לעורר רחמים, דהא שם אל הוא אחד מי"ג מדות, ומבלעדו אין אל, ולא יתכן עשיה. ובזה פירש המהר"מ שיף (דרוש לפר' ואתחנן, ד"ה או יאמר [הא']) ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמר וגו', שיהיה סגי באמירה בעלמא מה שאתה החילות להראות את עבדך את "גדלך", ואיתא בילקוט (ואתחנן רמז תתיד) זה מדת "טובך", ע"ש, וזה י"ג מדות של רחמים, כדכתיב (שם לג, יט) אני אעביר כל טובי על פניך, דאי אפשר לומר שיעשו ממש, דהא מי אל וגו' אשר יעשה כמעשיך (דברים ג, כג-כד), ע"כ דבריו. ובזה פירשו המפורשים "אל" הורית לנו "לומר" (דייקא) שלש עשרה (סליחות), כלומר, על ידי מדת אל, הורית לנו "לומר", שדי באמירה: וזהו שנאמר כה תברכו את בני ישראל אמור להם, שיהיה די באמירה בעלמא לעורר מכילין דרחמי. ולכן אמו"ר עם הכולל עולה רח"ם. ולראיה שדי באמירה, ראשי תיבות א'מור ל'הם הוא א"ל, שזה אי אפשר כי אם באמירה, והבן. וזהו שנאמר (בראשית מח, כ) "בך" (י"ג תקוני דיקנא וט' דזעיר אנפין עולה ב"ך) יברך ישראל "לאמר", שיהיה די באמירה:

או יאמר כה תברכו וגו' אמור להם יברכך וגו' [ו, כג-כז]. על פי מאמרם (מועד קטן ט.) זיל לגבייהו דלברכוך, אמרו ליה תזרע ולא תחצד, תיעול ולא תיפוק כו'. מה שאמרו לו בלשון זה ולא ברכה מפורשת, מבואר בספרים מפני פחד הקטרוג, לזה העלים הדבר, כי הם אינם יודעים מחשבה שבלב אדם לטובה זולת החוקר לב: ואמנם כאן בשעה שהכהנים נושאים כפיהם, עת רצון, ואין שום פגע רע. ורמז לזה, א'מור ל'הם י'ברכך י'י' ו'ישמרך ראשי תיבות עולה א"ל הוי"ה, אחר כך "יאר" ה' פניו אליך, כדכתיב (תהלים

קיח, כז) אל הוי"ה "ויאר" לנו, ופירש האר"י ז"ל (שער הכוונות, ענין אסרו חג דרוש ב עמ' קלב), א"ל עולה במילואו הק"ף, ועם הוי"ה גימטריא יא"ר, לנ"ו גימטריא אלהי"ם, שנמתק בחינת הדין. ולכך ויחנך, ואיתא במדרש (במ"ר יא, ו) כמה דאת אמר (שם סז, ב] אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו, היינו פנים של זעם, כפירוש רש"י להלן. ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום בין המדות, דין וחסד, אחת אל אחת משולבות לטובה ולברכה. ושמו את שמי על בני ישראל וגו', כי כתיב (שם סט, יד) ואני תפלתי לך ה' עת רצון אלהים ברב חסדך עננני באמת ישעך, ביאור הדבר על פי מה שכתב האלשי"ך (רוממות אל סז, ב ד"ה או יאמר [הא']) על הפסוק אלהים יחננו ויברכנו, היינו אם אלהים גם כן נמתק ויחננו ויברכנו, אז יאר פניו אתנו סלה, נצחי, כי אין שום פגע רע, עיי"ש. וזהו שנאמר אלהים ברב חסדך (אז) עננני באמת ישעך, קושטא קאי, תשועה אמתית לנצח בל תמוט. ולזה רומז ע'ל ב'ני י'שראל ראשי תיבות ע'ננני ב'אמת י'שעך. ואם כן כשאין פחד מקטרוג, לזה אמר כה תברכו וגו' דייקא בזה הלשון של ברכה אמור להם יברכך ה' ברכה מפורשת, ועם כל זה וישמרך מן המזיקים (במ"ר יא, ה), שלא יקטרגו על זה: או יאמר כה תברכו את בני ישראל ו, כג-כו]. (שיהיה) אמור "להם" (ברבים, כי אין נשיאת כפים אלא בצבור) "יברכך" ח' "וישמרך" וגו', בלשון יחיד, על ידי וישם לך שלום. על דרך ויחן שם ישראל (שמות יט, ב), כאיש אחד בלב אחד (מכילתא יתרו, בחודש פ"א), וכדכתיב ביעקב (שם א, ה) שבעים נפש:

או יאמר דכתיב (שמות כג, כה) "ועבדתם" את ה' אלקיכם וברך את "לחמך" וגו', פתח ברבים ומסיים בלשון יחיד, ופירשתי כי אין עבודה אלא תפלה, וידוע כי תפלה צריך שיהיה בצבור, וכן בכל המצות אמרו אינו דומה יחיד העושה מצוה למרובים, ומצוה דרבים עדיפא. וזהו שנאמר ועבדתם, ברבים, אבל שילום השכר לא ישלם כפי מה שרבים ניזונים ומתפרנסים יחד, שאז נר לאחד נר למאה שאינם צריכים כל כך כמו שצריך כל אחד ואחד כשהוא בפני עצמו, וכמבואר בחושן משפט סימן סמ"ך (סמ"ע סקי"ג) וסימן קע"ז סעיף ד' (וסמ"ע סק"ז) שיחיד צריך יותר כשהוא לבדו, וזהו שנאמר וברך את לחמך ואת מימיך דייקא, כלומר שישלם לכל אחד ואחד כפי מה שיחיד צריך. וזהו שנאמר ו, כג-כד) אמור "להם" ברבים יחד "יברכך" וגו', לכל אחד ואחד כפי מה שצריך לבדו, והבן:

או יאמר על פי דכתיב (תהלים סט, יד) ואני תפלתי לך ה' עת רצון כו', ובש"ס (ברכות ח.) אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין, ובכתבי קדש של מוזלה"ה (תפלה למשה שם) אמר לפרש, כי מלאכי השרת אינם מקלסין רק כשהוא עת רצון, כענין (קינות

לת"ב, המתחיל 'על חורבן') מה תקלסון למלך בשעת הזעם, ואין בידם לפעול עת רצון, אבל ישראל בתפלתן ברבים עושים עת רצון. והיינו ואני תפלתי לך ה' עת רצון. והנה הבעש"ט (הובא בתולדות יעקב יוסף, ר"פ שופטים) פירש רצון יראיו יעשה וגו' (תהלים קמה, יט), כי לפעמים האדם מבקש ומתפלל על דבר שהוא לרצון לו, והשי"ת צופה ומביט אחרית הדבר מראשיתו כי ברבות הימים יצמח מזה דבר שהוא לא טוב, עם כל זה רצון יראיו יעשה תיכף, וגם אחר כך בבוא הדבר שהוא לא טוב, גם אז ואת שועתם ישמע ויושיעם להפכו לטוב, ע"כ דבריו ז"ל. והיוצא מזה, דיש כמה תפלות שמתפללים על דברים שהם טובים כעת לפי ראות עיני האדם, והם רעים בעיני הצופה ומביט עד סוף הדבר, ושיענה להקורא כרצונו ושיהיה אחר כך גם כן טוב הוא כמו שני הפכים, ואין לבקש ענין כזה רק בעת רצון, וזהו שאמר הכתוב כי כשאני תפלתי לך ה' בעת רצון, אני אבקש ברב חסדך ענני מיד, ובאמת ישעך שיהא ישועה נצחית על כל דבר, כי ברבים יכולים לפעול שני הפכים:

וזהו שנאמר (שמות כג, כה) ועבדתם את יי' אלקיכם, זו תפלה ברבים, אז וברך את לחמך כו', אחר כך והסירותי מחלה מקרבך, כי רוב חלאים על עסקי רוב אכילה ושתיה, וזה שאמר, הגם וברך את לחמך, אף על פי כן והסירותי מחלה מקרבך, והבינהו. וזהו שנאמר אמור "להם" ברבים יברכך ה' תיכף, ואחר כך וישמרך לעתיד: יאר ה' פניו אליך ויחנך [ו,כה]. איתא במדרש (במ"ר יא, ו) יאר עיניך במאור התורה, ויחנך, יחנה אצלך. יבואר על פי מה שכתב בנועם מגדים (ר"פ אמור ד"ה וזהו נמי) לפרש חרב אל הבדים היינו שעוסקים בד בבד (ברכות סג ע"ב) בלא זווגא דשכינתא, לכן ונואלו (ירמיה נ, לו), שמתטפשין (ברכות שם). אבל בזווגא דשכינתא מתחכמים, על דרך וה' עמו (שמואל-א יח, יד) שהלכה כמותו בכל מקום (סנהדרין צג ע"ב), כמו שפירש מוזלה"ה (ישמח משה, ר"פ משפטים סד"ה עוד במדרש) על פי החן טוב (ריש) פרשת משפטים. וזהו שאמר יאר "עיניך" במאור התורה, אפילו כשאתה לומד לבדך, ושמא תאמר הלא מתטפשין, לכן אמר ויחנך, יחנה אצלך, וכיון שהשכינה שורה עמך תכוון אל האמת:

עוד איתא במדרש ויחנך [ו, כה], יחון אותך וישמע לקול תפלתך, כדכתיב (ישעיה ל, יט) יחנך לקול זעקך [במ"ר יא, ו]. ביאורו על פי דברי הר"מ אלשיך ז"ל (שושנת העמקים ב, יד) הראיני את מראיך המיוחד לך צלם אלהים שבך, אז השמיעני את קולך (שיר השירים שם), עיין שם. ר"ל, כיון שיש לנו צלם אלהים ויש לנו פני אבינו שבשמים כביכול, אז קולנו ערב עליו, כמו (תענית יט.) בן המתחטא לפני אביו כו', כי כל בן יש לו דמות אביו:

וזהו יאר ה' פניו אליך אז ויחנך, יחנך לקול זעקך. והגם שאין מגיע לך הארת פנים בדין, לזה אמר ישא ה' פניו אליך, לשון (ברא,כית מג, לד) וישא משאת כו', שיתן לך במתנה, פניו, צלם אלהים, ובזה וישם לך שלום, על דרך שכתוב (דברים ב, כה) ורגזו וחלו מפניך, ממש, מדיוקנך. ושמו את שמי כו', על דרך (שם כח, י) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך וגו':

או יאמר ויחנך [ו, כה'כו]. שתהיה חוננים זה את זה, כדאיתא במדרש (במ"ר יא, ו), על כן ישא ה' פניו אליך. הגם שמלאכי השרת שאלו (ברכות כ ע"ב) למה אתה נושא פנים לישראל, כאן לא ישאלו, כיון שתהיו חוננים זה את זה, והיה מעשה הצדקה שלום (ישעיה לב, יז) שלא יקטרגו העניים, לזה מדה כנגד מדה וישם לך שלום, שלא יהיה מי שיקטרג עליך, אם כן ישא לך פנים לכנוס לפנים מהשורה, והבן: או יאמר על ידי שתהיו חוננים זה את זה ישם לך שלום, רמז לביאת משיח הנקרא שלום (דרך ארץ זוטא, פרק השלום), והבן, כי גדולה צדקה שמקרבת הגאולה (בבא בתרא י.):

אמור להם [ו, כג]. ירמוז על פי הזוהר (נשא קמז.) כי אמו"ר עם הכולל גימטריא רמ"ח, ועל פי האלשי"ך (ר"פ פינחס ד"ה או יאמר) על הפסוק (במדבר כה, ז) ויקח רמ"ח בידו. וזו אמו"ר (רמ"ח אבריהם יהיה) להם, מסור בידם, כי צדיקים לבם ברשותם (ב"ר לד, י), ואם לבך לי אנת כולא דילי (ירושלמי ברכות פ"א ה"ה): או יאמר על פי שאמרו (עירובין נד.) מי שמשים עצמו כמדבר, שפירש בספר אהבת שלום (פר' חקת ד"ה וממדבר) שר"ל כמדבר שמקיים בעצמו דבורו. וחכם, מה הוא אומר (הגדה של פסח). ובזה פירשתי אתה העדותה בנו (ר"ל, מה שבנו, זה) לאמר (שמות יט, כג) לזולת. וזהו (תהלים קיט, לח) הקם לעבדך אמרתך וגו'. וזהו (ו, כג) אמור, ר"ל אמירת דברי תורה היוצא מפיהם, יהיה להם לעצמם, להתקיים בלבבם: או יאמר על פי מה שפירשו, ברוך שאמר (דייקא) והיה העולם (תפלת שחרית), בבחינת אמירה המורה על רחמים, ולא בבחינת שעלה במחשבה לברוא במדת הדין (ב"ר יב, טו). ובזה פירשתי (פר' וירא ד"ה וידוע) בעקידה (בראשית כב, ב) והעלהו וגו' אשר אומר אליך, שעל ידי העקידה שיעקד מדת הדין, ימתק לרחמים בבחינת אמירה רכה. וזהו כה תברכו, כפירוש הזוהר (נשא קמו.) תבסמו האי כה בחינת דינא דמלכותא, על ידי כהנים אנשי חסד, עיי"ש. וזהו אמור להם, בחינת אמירה רכה היינו רחמים. וזהו שאמר המדרש (ב"ר מג, ח) מהיכן זכו ישראל לברכת כהנים מאברהם, כפי מאמרנו בעקידה, עיי"ש:

או יאמר על פי המדרש דברים (ד"ר א, יא) מפני מה לא גילה הקב"ה לאברהם שיתן לבניו המן, כי צדיקים אומרים מעט כו'. ואמרתי פירושו במקום אחר (תמצאנו בפרשת

בהעלותך (ד"ה ונראה)), כי שמא יגרום החטא, והידיעה אינה מזדקק להבחירה, לכך אין אומרים הרבה רק מעט, כי חבה יתירה נודעת שמגלין לו תחלה שיעשו לו טובה, וכמו שהארכתי שם:

וזהו אמור להם יברכך ה', שיהיה נאמר להם יברכך ה' שידעו מזה תחלה ויתקיים, ולא יגרום החטא לבטלו, כי וישמרך מן המזיקים (במ"ר יא, ה). ואחר כך ושמו את שמי, המורה על בלי תכלית, על בני ישראל, ואני אברכם עוד יותר ויותר, כי אומרים מעט ועושים הרבה, והבן:

ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן [ז, א]. כך פתח רבי תנחומא מי עלה שמים זה הקב"ה, שנאמר (תהלים מז, ו) עלה אלהים בתרועה. וירד זה הקב"ה, שנאמר (שמות יט, כ) וירד ה' על הר סיני. מי אסף רוח בחפניו זה הקב"ה, שנאמר (איוב יב, י) אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש. מי צרר מים בשמלה זה הקב"ה, שנאמר (שם כו, ח) צרר מים בעביו. מי הקים כל אפסי ארץ זה הקב"ה, שהוא מחיה מתים, שנאמר (ישעיה כו, יט) יחיו מתיך נבלתי יקומון, ונאמר (שמואל"א ב, ו) ה' ממית ומחיה. מה שמו, ה', שנאמר (ישעיה מב, ח) אני ה' הוא שמי. ומה שם בנו (משלי ל, ד), ישראל, שנאמר (שמות ד, כב) בני בכרי ישראל (תנחומא נשא כד). וצריך ביאור מה ענינו להכא. ואולם ברבה (במ"ר יב, יא) מסיים, דבר אחר מי עלה שמים זה משה, שנאמר (שמות יט, ג) ומשה עלה וגו'. מי הקים וגו' זה משה, שנאמר להקים את המשכן, עיי"ש:

ואפשר לפרש התנחומא כפי גירסא שלפנינו, שנתכוון לדברי הזוהר יתרו דף ע"ט א', מי עלה שמים דא הוא משה כו', מי אסף רוח דא הוא אהרן כו'. הוא תני האי, והוא אמר מי עלה שמים דא קודשא בריך הוא כו'. תו אמר מי עלה שמים (כו') [וגו'] אלין אינון ארבע קטירי עלמא, אש רוח מים עפר וכו', שפיר קאמר [והכי הוא] וכלא חד מלה, וכלהו [מלי] אתקיימו בקודשא בריך הוא כו'. סיפא דקרא ומה שם בנו, בני בכורי ישראל כו', עד אחזיאו ליה בחלמא חכמה ותפארת במקדשו, אזיל לגביה דרבי שמעון אמר ליה הכי חזינא בחלמא, זימנא אחרא חזינא ספרא דאגדתא כתיב ביה חכמה לעילא, תפארת לתתא, במקדשו לגבייהו, אמר ליה רבי שמעון כלא אחזיאו לך, חכמה שמו, תפארת בנו. ובזוהר ויקהל דף קצ"ז ב', מי עלה שמים דא קודשא בריך הוא, "מי" הא אוקימנא, והכא איהו רזא דרתיכא עלאה ארבע סטרין דעלמא דאינון יסודי קדמאי דכולא, וכלהו תליין בההוא [אתר עלאה] דאקרי מי כו', הדא הוא דכתיב (שמות לה, א) ויקהל משה דא רזא דשמים, את כל עדת בני ישראל אינון תריסר משריין עלאין קדישין, עיין שם ובמקדש מלך (יתרו עט.). ובין תבין את אשר לפניך, ויהיו דברי התנחומא והזוהר לאחדים בידך:

אבל עוד לנו דברים בגו על פי מה דאיתא בזוהר במדבר (קיז.) רבי אבא פתח (בראשית א, כז) ויברא אלקים את האדם בצלמו בצלם אלקים [כו'], כיון דאמר בצלמו, מאי בצלם אלקים [ברא אותו], אלא ודאי תרין דרגין דכלילן דכר ונוקבא, חד לדכר וחד לנוקבא, ובגין כך דו פרצופין הוו, [וסיפא דקרא אוכח] דכתיב (שם) זכר ונקבה ברא אותם, וכליל הוה מכל סטרוי. ואף על גב דנוקבא אחידת בסטרוי, [הא] היא נמי כלילא מתרין סטרין למהוי שלים בכולא (ופירש המקדש מלך, שאדם מבחינת מ"ה, וכלול עמו ב"ן דמ"ה. וחוה ב"ן, וכלול עמה מ"ה דב"ן. והרמ"ז כתב שם, "דו" במילואו דל"ת וי"ו עולה פרצו"ף, גימטריא תנ"ו, מנין ה' פעמים הוי"ה ה' פעמים אדנ"י עם הכולל, ה' חסדים ה' גבורות, ע"כ דבריו), כיון דסרח אתמעטו פרצופין כו', ולא אשתלים עד דאתא אברהם ואחיד בימינא, אתא יצחק ואחיד בשמאלא, כיון דאתא יעקב אתקיים עלמא [כו'], ועם כל דא לא אשתלים עד דקבילו ישראל אורייתא בטורא דסיני ואתקם משכנא, כדין אתקיימו עלמין ואתבסמו עלאין ותתאין, עכ"ל:

וזהו שנאמר כאן ויהי ביום כלות משה, ואמרו ז"ל (במ"ר יב, ח) כלת כתיב. ובספר תורה כתיב בוא"ו, וכתב האור החיים שזה על דרך (ירמיה לא, כא) נקבה תסובב גבר, והוא"ו הוא החתן, נעלם תוך כלת, עיי"ש. הרי יחוד דכר ונוקבא, על כן "כלות" בוא"ו עולה תנ"ו, ה' פעמים הוי"ה וה' פעמים אדנ"י עם הכולל, ד"ו, פרצו"ף, והבן:

ועל זה אמר רבי תנחומא, מי עלה שמים, כולל אש ומים, חסד וגבורה, שם "שמים" זה הקב"ה שנאמר עלה אלקים נוקבא בתרועה, הוי"ה בקול שופר, יחוד דכר ונוקבא, שזה סוד שאמרו חז"ל (ויק"ר כט, ג) כשישראל תוקעין בשופר הקב"ה עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים:

וירד זה הקב"ה שנאמר וירד ה' על הר סיני, ושם (שמות כ, א) נאמר וידבר אלקים, הרי דכר ונוקבא (והיינו דכתיב במתן תורה (שם יט, טז) ויהי ביום השלישי, ואיתא בזוהר (יתרו פא.) ביום השלישי ודאי דא רחמי, מנלן דכתיב (שמואל-ב כב, י) ויט "שמים" וירד, ובהאי אתגלי קודשא בריך הוא לישראל, אקדים להו רחמי, ולבתר יהב להו אורייתא מסטרא דגבורה, והיינו דכתיב ביה (שמות שם) וקול שופר, עיי"ש בזוהר):

מי אסף רוח בחפניו זה הקב"ה שנאמר אשר בידו 'נפש' כל חי, דא נוקבא, 'ורוח' דא דכר: מי צרר מים בשמלה זה הקב"ה שנאמר צרר מים בעביו, יש לרמז בזה. דברי הזוהר בשלח דף נ"א ב' בענין שם ע"ב השלשה ישר הפוך ישר, וז"ל, ואי תימא הני אתוון תליתאי מאי טעמא לאו אינון כתיבין מנהון באורח מישר כסדרן ומנהון למפרע כו', אלא למלכא דאיהו שלים מכולא, אנפוי נהירין כשמשא תדיר, וכד דאין, [דאין] לטב

[ו]דאין לביש, ועל דא בעי לאסתמרא מיניה [כו'], דבההוא נהירו דינא יתיב ואתכסיא אף על גב דלא אתחזיא [כו']. אמר רבי יהודה מהא דכתיב (מלאכי ג, ו) אני הוי"ה לא שניתי, לא פליגנא לאתר אחרא, בי אתכליל כולא, הני תרי גווני בי אתכלילו. כלומר, כי במדת תפארת, חסד וגבורה כלול, ויליף ליה מדכתיב אני הוי"ה, תפארת ומלכות, אני הוא מלכות, הוי"ה תפארת, לא שניתי, עיין שם בעטרת צבי (ריש נב.). וכננס על גבי ענק אני אומר רמז נאה לזה, כי מים כינוי לחסד (זוהר תרומה קעה ע"ב), כי ט' יודי"ן שבד' הויות ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן עולה מי"ם כנודע (פרי עין חיים, שער השבת פכ"א עמ' תמ), והוא ראשי תיבות מ'לך י'מלך מ'לך, גימטריא פ"ר דיני מנצפ"ך, והמתקתן על ידי שלשה הויות שלפניהם, העולים מזל"א כנודע (שער חפסוקים, משלי עמ' רסו). הרי באותיות מים המורה על חסד, בהן מעוטף בראשי תיבות פ"ר, שהוא דין, וכמו בשם ע"ב תליתאי ישר הפוך ישר. וזהו שאמר מי צרר מי"ם, ראשי תיבות מ'לך י'מלך מ'לך, בשמלה, באותיות מים, זה הקב"ה, בחינת תפארת כלול חסד וגבורה דכר ונוקבא, שנאמר צרר "מים בעביו" דייקא, בשם ע"ב, להורות כי בההוא נהירו דאנפין דינא יתיב באתכסיא. והבן, כי הוא ענין נכון:

מי הקים כל אפסי ארץ זה הקב"ה שנאמר ה' ממית באילנא דמותא, ומחיה באילנא דחיי, הרי התכללות דכר ונוקבא:

ואיתא ביבמות דף ס"ג (ע"א) מי שאין לו אשה אינו אדם, שנאמר (בראשית ה, ב) זכר ונקבה בראם [וגו'] ויקרא את שמם אדם. וסוד הדבר, כי אד"ם עולה מ"ה (הוי"ה במילוי אלפי"ן), הרי הוי"ה פשוט כ"ו דכר, והמילוי י"ט עולה חו"ה, הרי אד"ם, כלול דכר ונוקבא. ובלא אשה, שהיא המילוי, אינו אדם. וכיון דעיקר היחוד דכר ונוקבא נשלם כד אתקם משכנא ועלמין אתבסמו אז נקרא אד"ם, הוי"ה במילואו העולה מ"ה, וזהו שאמר המדרש מ"ה שמו הוי"ה שנאמר "אני הוי"ה" כלול דכר ונוקבא הוא שמי. ומה שם בנו, ישראל, כלול דכר ונוקבא, שנאמר "בני" (ב"ן נוקבא) בכרי ישראל, דכר. כי תדע, על ידי משה בחינת דעת בסוד (בראשית ד, א) וידע אדם את חוה וגו'. ועל כן אמרו חז"ל (יבמות סא.) אתם קרוים אדם, שהוא כלול דכר ונוקבא, וכדאיתא בזוהר אמור דף ק"ד (ע"א) כל הנקרא בשמי (ישעיה מג, ז) דא אדם, דקודשא בריך הוא קרי ליה בשמיה, שנאמר ויברא אלקים את האדם בצלמו, עיי"ש:

והן דברי המדרש בסופו, דבר אחר מי עלה שמים זה משה, שנאמר ומשה עלה אל האלקים. וירד זה משה, שנאמר (שמות יט, יד) וירד משה מן ההר אל העם. ירצה, לאשר משה בחינת דעת, קו האמצעי, הבריח התיכון המבריח מן הקצה אל הקצה, בחינת אמת

המקשר ראש תוך סוף, על כן היה בכחו לקשר את ישראל שהתיצבו בתחתית ההר, אל הראשון שאין ראשית לראשיתו, בסוד (דברים לב, ט) "יעקב" חבל נחלתו. על כן כתיב (שמות יט, ב) ו"יחן" שם ישראל וגו', ראשי תיבות י'עקב ח'בל נ'חלתו. מי אסף רוח בחפניו זה משה, בחינת רוח, דכתיב (שם ט, ח) מלא חפניכם פיח כבשן וזרקו משה "השמימה", כצ"ל, כמבואר ברש"י ומפורשים במקומו במשלי. מי צרר מים בשמלה זה משה, שנאמר (שם טו, ח) נצבו כמו נד נוזלים, בסוד הדעת, שנאמר (משלי ג, כ) בדעתו תהומות נבקעו, כי היה כלול חסד וגבורה, חסד לישראל לנגבא מיא ודין למצרים לאתבא מיא לאתריה (זוהר בשלח מח.). על כן בוקע ים לפני משה (תפלת ערבית) דייקא. מי הקים כל אפסי (ששה קצוות דזעיר) ארץ, מלכות, זה משה שהקים אהל מועד שהעולם הוקם עמו, להקים המשכן לא כתיב אלא להקים את המשכן, משכן אחר הקים עמו שנקרא אהל כשם שהמשכן נקרא אהל, שנאמר (ישעיה מ, כב) וימתחם כאהל לשבת, שעד שלא הוקם המשכן היה העולם רותת, משהוקם המשכן נתבסס העולם, לכך נאמר ל'הקים א'ת ה'משכן, שהוא ראשי תיבות אה"ל, כי נתבסס על ידי משה קו האמצעי מדת תפארת כלול ששה קצוות, ששה פעמים ששה עולה אה"ל. "את" המשכן, רומז לבחינת מלכות, כדאיתא בזוהר (תרומה קלה ע"ב) על ברכו את ה' המבורך, עיי"ש יחוד דכר ונוקבא. והיינו וימתחם כאהל לשבת, בסוד (ישעיה מה, יח) "לשבת" יצרה, והבן: ויהי ביום כלות משה וגו' [ז, א]. במדרש (במ"ר יב, א) הדא הוא דכתיב (תהלים פה, ט) אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום וגו'. ולהלן איתא במדרש (יב, ה) מלך בשר ודם כשנכנס למדינה ומקלסין אותו ומכבדין אותו הוא עושה צרכיהן, אבל הקב"ה אינו כן, אלא עד שלא עשו ישראל את המשכן נתן להם את הברכה, שנאמר יברכך ה' וישמרך, ואחר כך ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן. וצריך ביאור: ונראה לי לפרש, ובזה נבין הכתוב (ו, כג) כה תברכו וגו' אמור להם, וכבר כתבנו בזה, ועתה נאמר על פי מה שפירשנו (פר' יתרו ד"ה ונראה) הא דכתיב (שמות כ, א) וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמר, דאינו לאמר לזולת, דהא כולנו שתים מפי הגבורה שמענו (מכות כד.), אלא דבא לרמז למה שאמרו (אבות פ"ו מ"א) הלומד תורה לשמה היינו על מנת לקיים זוכה לדברים הרבה, אפילו אותן מצות התלוים בארץ ובבנין בית המקדש ואותן שלא באו לידי אדם, על ידי לימוד לשמה יחשב לו כאלו קיימם במעשה, דמחשבה טובה הקב"ה מצרף למעשה ולא מחשבה רעה, זולת בעבודה זרה דכתיב (יחזקאל יד, ה) למען תפוש את בית ישראל בלבם (קידושין מ.). וכתב המהרש"א (הובא בנועם מגדים, פר' פינחס ד"ח לאלה) הטעם, דישראל המאמין בה' מוקמינן ליה אחזקת כשרות ואמרינן אלו היה

באה לידו היה עשאה, מלבד במחשבת עבודה זרה אז יוצא מכלל ישראל, עיי"ש. ונראה לי דזהו שאמרו (מכות שם) בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר (חבקוק ב, ד) [ו]צדיק באמונתו יחיה, כלומר באמונתו לבד יחיה את עצמו, כל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו, שהן נגד תעשה והלא תעשה (זוהר וישלח קע ע"ב), כי ברצון הלב יחשב לו למעשה. וזהו שאומרים (תפלת ערבית) אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת תורה ומצות חקים ומשפטים אותנו למדת, אם כי בזמן הגלות חסרנו כמה מהם, על זה אומרים על כן יי' אלקינו בשכבנו ובקומנו נשיח בחקיך ונשמח בדברי תלמוד תורתך וגו' בפה, כי הם חיינו וגו' ובהם נהגה בלב:

וזהו שנאמר (שמות כ, א-ג) וידבר אלקים את כל הדברים האלה, כל התורה כולה הנכללת בעשרת הדברות, לאמר, כלומר שמה שאי אפשר במעשה, די באמירה בפה ובחפץ הלב, כמו (בראשית יז, יז) ויאמר בלבו (וכמו שכתב הרמב"ן בפרשת בראשית (א, ג) שמלת אמירה הוא על חפץ ורצון הלב). והיינו באם תאמין ותדע כי אנכי יי' אלקי"ך וגו', אז המחשבה כמעשה לענין שאר מצות:

והנה, שורש מצוה הראשונה פירשו המפורשים לידע ולהאמין אנכי יהו' המהוה כל הויות וכל העולם כולו, אלקי"ך דייקא, מיחד אלקותו עליך ומשגיח בך בפרוטרוט ואין אתה תחת השרים והמזלות, אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו', בזה הראתי לדעת כי הגבהתיך למעלה מהנהגה של הטבע והמזל כידוע, ויעל כן לא יהיה לך אלהים אחרים וגו', כי אותם חלק לכל העמים, ואתכם לקח ה' וגו' (דברים ד, יט-כ): ובמדרש (ב"ר מג, ח) מהיכן זכו ישראל לברכת כהנים (יברכך ה' וגו', למעלה ממזל וטבע) מאברהם, שנאמר (בראשית טו, ה) (הבט נא השמימה, ואמר לו צא מאיצטגנינות שלך (שבת קנו.), ושם נאמר לו) כה יהיה זרעך, כלומר למעלה ממזל. וחכמים אומרים ממתן תורה, שנאמר (שמות יט, ג-ד) כה תאמר לבית יעקב וגו', אתם ראיתם וגו' ואשא אתכם על כנפי נשרים (למעלה ממזל) ואביא אתכם אלי דייקא, ונאמר כאן כה תברכו:

ונמצינו למדין כי הנאמר כאן כה תברכו ירמוז ל"כה" הנאמר באברהם, לומר שהם למעלה ממזל, וזה עצמו מצות אנכי יי' אלקיך וגו', לידע ולהאמין שאנחנו תחת ממשלתו יתברך ולא תחת המזל, כאמור. וזהו שנאמר "כה" תברכו את בני ישראל, היינו שיקיימו מצוה ראשונה להאמין אנכי ה' אלקיך וגו', ועל דרך רמז הוא בתורה מצות כ"ה (עיין בספר מצות השם), אז "אמור" להם, כלומר באמירה בעלמא יהיה להם כל רמ"ז מצות עשה מנין אמו"ר, ועם מצות אנכי הוא רמ"ח, כי באמונתו יחיה, כמו שנתבאר לעיל. והראיה לזה, כי כמה מצות היו חסרים להם קודם הקמת המשכן, שהוא

עבודת הקרבנות וכדומה, ועם כל זה ניתן להם ברכת כהנים קודם הקמתו. וזהו שאמרו במדרש, בשר ודם משמקלסין אותו ומשמכבדין אותו במעשה ובפה הוא עושה צרכיהן ולא קודם, כי אינו יודע מחשבותיהם, אבל הקב"ה עד שלא עשו את המשכן נתן להם את הברכה, מכח שקבלו עליהם לקיים מצות התלויות במקדש. וזהו שנאמר אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר "שלום", שהוא גמר הברכה, וכתיב בתריה (תהלים פה, י) אך קרוב ליראיו ישעו, כלומר קודם קרוב ליראיו ישעו, היינו ברכת כהנים, אחר כך לשכון כבוד בארצנו, זה המשכן:

גם ירמוז, כי שורש ברכת כהנים הוא שיהיה שלום בין המדות, והיינו דקרינן (ויקרא ט, כב) וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם, ידו כתיב, לאכללא שמאלא בימינא. וזה לשון הרמב"ן יברכך הוי"ה וישמרך, כטעם זכור ושמור וכו'. ישא הוי"ה פניו אליך וישם לך שלום, הכל בביתך, כך אמרו בספרי (נשא מב) זה שלום מלכות בית דוד. ושמו את "שמי" הגדול על בני ישראל ו"אני" אברכם, כי אני המדבר הנני שלום, עכ"ל. נמצא "שמי" הוי"ה, ו"אני" אדנ"י, אברכם. והיינו שלו"ם, שעם האותיות עולה ש"פ, מנין שילוב הוי"ה אדנ"י, א' פעמים יו"ד, ד' פעמים ה', נו"ן פעמים וא"ו, יו"ד פעמים ה'. וזהו שנאמר כי ידבר "שלום" אל עמו וגו' אך "קרוב" ליראיו "ישעו", יש"ע עולה שלום עם ד' אותיותיו, כי נתקרב שתי שמות האמורים העולים יש"ע, קודם לשכון כבוד בארצנו:

עוד יש לדרוש סמוכין לברכת כהנים, על דרך דאיתא במדרש (במ"ר יב, ח) על הפסוק ויהי ביום כלות משה, הדא הוא דכתיב (שיר השירים ג, יא) צאינה וראינה בנות ציון, מדבר בעת ששרתה השכינה במקדש. צאינה וראינה, כמה דכתיב (ויקרא ט, כד) וירא כל העם וירונו וגו'. בנות ציון, מצוינים לו במילה, שאלמלא שהיו מהולים לא היו יכולים להביט בשכינה, אלא נופלים היו כו'. במלך שלמה, במלך שהוא חפץ בשלמים, כמה דתימא (בראשית יז, א) התהלך לפני והיה תמים. ויש להבין איך מרומז באלה מקראי קדש ענין מצות מילה:

והנראה לי, דיש להבין מה שנאמר אמור בקמ"ץ, לא אמר בסג"ל, ועיין רש"י. גם אמרו ושמו את שמי, מה זה לשון שימה, ויזכירו שמי היה ראוי לומר. והנראה לי על פי מה שאמרו חז"ל (שבת קל.) על הפסוק שאמר דוד (תהלים קיט, קסב) שש אנכי על אמרתך, היינו שש ושמח על המילה, (רש"י תהלים שם) שמתחלה נתנה במאמר ולא בדבור, שנאמר (בראשית יז, ט) ויאמר אלקים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור, ויש להבין מה החשיבות שנתנה באמירה ולא בדבור, הלא כן מצינו גם בפרשת אזהרת טומאת כהנים (ויקרא כא, א) שנתנה באמירה ולא בדבור. והנראה לי על דרך דכתיב בעקידה

(בראשית כב, א"ב) והאלקים נסה את אברהם, ובזוהר (וירא קיט ע"ב) הקשה, את יצחק מיבעיא ליה, הא בר תלתין ושבע שנין הוי [כו'], אלא את אברהם ודאי, דבעי לאתכללא בדינא, דהא אברהם לא הוי ביה דינא כלל מקדמת דנא (שהיה מדת חסד) והשתא אתכליל מיא באשא כו', עיי"ש. וזה שאמר ויאמר אליו אברהם, הזכיר שמו שמורה על מהותו חסד ורחמים, שכן אברהם בגימטריא רח"ם, ויאמר הנני במדתי, ויאמר קח נא את בנך וגו' והעלהו וגו' אשר אומר אליך, כלומר שלא יהיה נחשב בעיניך דבור שהוא לשון קשה, כי אם אמירה רכה. וכמו כן נאמר לענין מצות מילה, בתחלה שצוה ה' לאברהם למול את עצמו בהיותו בן תשעים שנים ולהמול את זרעו, שזה דבר קשה שלא לחוס על עצמו ועל זרעו וכתיב (תהלים קג, יג) כרחם אב על בנים, וקל וחומר אברהם אבינו מקור החסד והרחמים, עם כל זה היה נחשב זה המצוה לו לאמירה רכה ולא דבור, וזהו שנאמר (בראשית יז, ט-י) "ויאמר" אלקים אל אברהם ואתה, כלומר אם שאתה רחום וחנון, עם כל זה את בריתי תשמור וגו' המול לכם וגו'. וזה שאמר שש אנכי על אמרתך דייקא וגו'. והיינו דכתיב (דברים לג, ח-ט) תמיך ואוריך לאיש חסידך דרגא דחסד וגו', ועם כל זה ואת בניו לא ידע כי שמרו "אמרתך" הניתן באמירה, ובריתך ינצורו:

וזהו שנאמר דבר אל אהרן וגו' כה תברכו את בני ישראל (בזכות) "אמור" להם, בשביל מצות מילה שנתנה באמירה להם, וחזי לאצטרופי י' של י'ברכך אל "להם", הרי אותיות "מילה". ועוד רמז ת'ברכו א'ת ב'ני, ראשי תיבות א'ת ב'ריתי ת'שמור, ועל זה אמר יברכך וגו' יאר ה' פניו אליך וגו' בהיותך עומד, לא נופל, ושמו את שמי המיוחד, הוא שם הוי"ה ב"ה, שימה ממש על בני ישראל, על ידי המילה שנתגלה יו"ד של העטרה ונשלם שם הוי"ה ב"ה, כמבואר בספרים הקדושים. או הכוונה ושמו את "שמי" על דרך שכתוב בתקוני זוהר (תקון כב, סו.) מי ששומר אות ברית קודש שורה בו הוי"ה מלגו, שד"י מלבר. הוי"ה שד"י עולה ש"ם (שער הכוונות, ענין כוונת קריאת שמע דרוש ה עמ' קלז):

ועל זה אמר ביום כלות מ'שה ל'הקים וגו', ראשי תיבות מ"ל, להורות שבזכות מילה הקים את המשכן לשכון בתוכנו. ועל זה אמר המדרש דהיינו לענין ראות פני השכינה, דכתיב צאינה "וראינה" בנות ציון, המצוינים לו במילה:

ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבותם [ז, ב]. על פי מה שפירשתי (ייטב פנים, זמן מתן תורתנו אות מג) אומרם (חולין פט.) שאפילו בשעה שאני נותן לכם גדולה אתם ממעטים עצמיכם, על פי מה שכתב מהרש"א (חדושי אגדות שבת נג ע"ב) במאמר חז"ל (שם) באחד שלא היה לו לשכור מינקת ונעשה לו נס אמרו כמה גדול אדם זה, ואית דאמרי כמה גרוע אדם זה, עי"ש במהרש"א שאחר שנעשה לו נס כמה גרוע, כי אם

עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו (שם לב.), עי"ש. וזהו שאמרו כשאני נותן לכם גדולה אתם ממעטים עצמיכם, שאתם חוששין שעל ידי זה מנכין לכם מזכיותיכם, על דרך (בראשית לב, יא) קטנתי מכל החסדים, עיין שם ברש"י ורמב"ן. עוד פירשתי (עי' ייטב פנים, שפת הים אות יא) על פי מאמר חז"ל (עי' ברכות י ע"ב) כל התולה בזכות אבות הקב"ה תולה לו בזכות עצמו כו', וזהו שאמרו שאפילו בשעה שאני נותן "לכם" (דייקא) גדולה, כלומר בזכות עצמיכם, אתם ממעטים עצמיכם לתלות בזכות אבותיכם:

וזהו שנאמר ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבותם, כלומר שתולין נשיאותם בזכות אבותם (על דרך שאמר הכתוב (לעיל א, ב) שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחותם לבית אבותם, כמו שכתבתי שם (פר' במדבר ד"ה וזהו)), הגם כי הם (בעצמם) נשיאי המטות, אפילו הכי תולין בזכות אבות, על כן הם (בעצמותם) העומדים על הפקודים, עמידה לשון תפלה (ברכות ו ע"ב), כלומר שמתפללין על כל הפקודים שפוקד המלך מלכי המלכים ב"ה, והוא תולה להם בזכותם. ועיין מה שכתבתי בפרשת תולדות בפסוק (כה, כא ד"ה ולבאר) ויעתר לו ה':

על פרשת בהעלותך

דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלותך את הנרות כו' [ח, ב-ד]. הדקדוקים רבו, עיין באלשי"ך. א', למה נאמר לשון עליה, עיין רש"י. ב', אמרו אל מול פני המנורה, לרש"י שהוא נר האמצעי, מה זה דקאמר יאירו שבעת הנרות. ג', אמרו ויעש כן אהרן כו' כאשר צוה ה' את משה, לכאורה שפת יתר, כיון דכתיב ויעש כן ממילא ידעינן שעשה כאשר צוה ה'. ורש"י פירש להגיד שבחו של אהרן שלא שינה, וגם זה צריך הבנה, דאטו סלקא דעתא ח"ו דאהרן שינה. ד', אומרו וזה מעשה המנורה, מה שייך לכאן, מקומו לעיל בפרשת המשכן ובמדרש רבה בהעלותך (במ"ר טו, ד), אתה מוצא שנתקשה משה במעשה המנורה כו', וזה מעשה המנורה מקשה זהב, כלומר מה קשה היא לעשות, כיון שנתקשה אמר ליה הקב"ה טול ככר זהב והשליכו לאור והיא נעשית מאליה, לכך כתיב (שמות כה, לא) מקשה תיעשה, מלא יו"ד. נטל משה את הככר והשליכו לאור, אמר לפניו רבונו של עולם הרי הככר בתוך האש וכשם שאתה רוצה כן תעשה, מיד יצאה המנורה עשויה כתקונה, לפיכך כתיב כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה את המנורה, מי עשה, הקב"ה כו'. וצריך להבין למאי אסמכיה זה לפרשת בהעלותך:

וליישב כל זה נאמר, כי הנה רש"י ז"ל פירש בהעלותך שצריך להדליק עד שתהא השלהבת עולה מאליה. ולפרש זה נראה על פי מה דאיתא (פס"ר כ, ג) אמרו על מלאך

סנדלפון שעומד אחורי המרכבה וקושר כתרים לקונו מתפלתן של ישראל, עיין חגיגה י"ג (ע"ב) ובתוספות שם (ד"ה וקושר), ומשביע את הכתר להיות עולה ויושב כו'. והקשה מוזלה"ה ממה נפשך, אם יש לו כח לאותו כתר הנעשה מתפלת ישראל לעלות, מסתמא רוצה לעלות, ולמה לי השבועה, ובאם לאו מה מועיל השבועה. ותירץ שיש לו כח לעלות אלא שמרוב פחד נרתע לאחוריו, והשבועה מכריחו לעלות. ובזה הוא מפרש ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה (ויקרא ה, א), כמבואר במקומו בספר ישמח משה (פר' ויקרא ד"ה ונפש). והנה בהדלקת הנרות הוצרך להדליק במקדש שלמטה, ולהעלותן להאיר בהן שבעת הנרות העליונות כנודע, וכל זה היה צריך להיות על ידי הכהן לבדו ולא על ידי זולתו, כי מצוה זו לכהנים לבדם, אם כן היה צריך אהרן לבדו לתת כח להנרות שהדליק ולהכריחן לעלות לשורשן מול פני המנורה העליונה מבלעדי שבועת סנדלפון. וזהו שנאמר בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה (העליונה) וגו', וזהו שכתב רש"י שצריך להדליק עד שתהא השלהבת, היינו בחינה הרוחנית שבהן הנקרא שלהבת י"ה, עולה מאליה, כלומר מבלעדי הכרח ושבועת סנדלפון, כי צריך להיות ע"י הכהן לבדו כנזכר לעיל:

עוד יש לומר ובזה יבואר הכל לנכון, כי הנה נודע שצריך לכוון בכל מצוה הכוונות הראויות לתת לה בכללותיה ופרטותיה, לתקן שורשה במקום עליון, פרי למטה ושורש למעלה. ומי שאינו יודע, צריך לכוון לעשות נחת רוח להבורא ב"ה בדרך כלל, ולכלול את עצמו עם אינון דמכוונין למארייהו כדקא יאות, כי בע'ובדא ומ'לולא ור'עותא תליא מילתא (ראשי תיבות עמ"ר). אמנם גם מי שיודע לכוון, אם הוא סובר שזה לבד מה שיודע היתה כוונת השי"ת הוא אדם תועה מדרך השכל, אלא צריך להאמין באמת ובלב שלם כי כל מה שיודע וכל מה שמבואר בספרים הק' הכל כטפה מן הים נגד הטעמים ורמזי מצוות הכמוסים במחשבתו של יוצר בראשית ב"ה. ולזה, אם אמנם גדול כה היודע טעמי ורמזי מצוות לכוון לנכון, עם כל זה אחרי ככלות כל העולה על רוחו ומחשבתו כפי השגתו, צריך לכוון שבמצוה זו תעשה כל היחודים וזווגים ותקונים באורות עליונים כפי רצון השי"ת וכוונתו שצוה לעשות מצוה זו, וכמו שכתב בספר ישמח משה פרשת ויצא (ד"ה וידר) על הפסוק (בראשית כח, כ) וידר יעקב, ובהג"ה:

והנה, מה שהאדם מכוון כפי השגתו זהו נעשה למעלה על ידי מעשיו ויעל ידי מחשבתו וכוונתו, והמותר שהוא למעלה מהשגתו, נעשה למעלה מאליו ברצון השי"ת אחר עשיית האדם את שלו. וזהו ממש דוגמת מעשה המנורה, שאחר כל המעשים ויגיעות וטרחות שהיה למשה במעשה המנורה, ובודאי היה מכוון אז בכוונות ויהודים וצירופים,

עם כל זה אמר רבונו של עולם הרי הככר בתוך האש וכשם שאתה רוצה כן תעשה, מיד יצאה המנורה עשויה מאליה, וכמו כן הוא ממש בכל מצוה, כאמור:

וזה שצוה ה' לאהרן, הגם שהיה יודע כל הסודות של הדלקת הנרות, עם כל זה יכוון להעלותם למעלה מהשגתו שיאירו למעלה כרצון השי"ת מאליהן יותר ויותר מכפי כוונתו, כי עמוק עמוק מי ימצאנו. וזהו שאמר הכתוב בהעלותך את הנרות, ופירש רש"י שצריך להדליק עד שתהא השלהבת עולה מאליה, כלומר יותר ממה שמחשבתו מכוון כנזכר לעיל, אל מול פני המנורה, שאז הן דוגמת המנורה שהיתה נעשית מאליה כנזכר לעיל, אז יאירו (למעלה) שבעת הנרות בשורשן בשלימותן. ולמען הבין מאמרו בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה שכוונתו למה שאמרנו, לזה כתב וזה מעשה המנורה, כי כן עשה ה' את המנורה, שהיתה נעשית מאליה, כדברי המדרש, כמו כן צריך להעלות הנרות עד שיאירו מאליהן כפי רצון השי"ת. והן דברי המדרש הנ"ל לפרש כדברינו ממש.

וזהו שנאמר ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נרותיה, כלומר להאיר למעלה מאליהן, כי אחר כל הכוונות היתה כוונתו כאשר צוה ה' את משה, כלומר אחר כוונת המצוה ב"ה. וזה שכתב רש"י להגיד שבחו של אהרן, שהיה יודע הסודות והרמזים, ועם כל זה לא שינה מלכוון גם כפשוטו אחר כוונת המצוה ב"ה, והבינהו:

או יאמר בהעלותך כו'. על דרך שאמרו ז"ל (ראש השנה יז ע"ב) מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח ציבור ואמר כל זמן שיעשו בני לפני כסדר הזה כו', ויש שפירשו בו כי לא סגי באמירה לבד, כי אם יעשו דייקא לקיים הי"ג מדות של רחמים, אז אני מוחל להם. וכמו כן גם אנו נאמר, כי נודע שבהדלקת הנרות האיר שבעת הנרות העליונות, הן חסד גבורה תפארת נצח הוד יסוד מלכות. ואמנם הכהן היה צריך להיות מעביר על מדותיו לקיים בעצמו אותן השבע מדות קדושות, להתחסד עם קונהו ולהתגבר על יצרו ולפאר ליוצרו ולנצח שונאו הפנימי ולהודות להקב"ה ולהתקשר בו במדת יסוד ולהמליכו במדת מלכות, ולהשמר משבע מדות הפכיות, כדאיתא בספרים, אז היה יכול להדליק הנרות העליונות המדות הקדושות. וזהו שכתב רש"י מעלה היתה לפני המנורה (מדרגה) שעליה הכהן עומד ומטיב את הנרות, כלומר מתחלה היה צריך לעלות למדרגה זו לתקן לעצמו שבע מדות קדושות, ועליה עומד ומטיב כנזכר לעיל, כי זולת זה קצרה ידו מהגיע אל הנרות העליונות:

וזהו שנאמר "בהעלותך", כלומר בהעלות אותך את הנרות, כלומר שתעלה אותך בשוה אל הנרות הרומזים לשבע מדות, אז מול פני המנורה (זו) יאירו שבעת הנרות העליונות.

וזהו שנאמר ויעש כן אהרן, שעשה כן ממש בעצמו להתקשט בקשוטין דמלכא בשבע

מדות הנ"ל, אחר כך אל מול פני המנורה העלה נרותיה כנזכר לעיל. וזהו שכתב רש"י להגיד שבחו של אהרן שלא שינה, כלומר שלא שינה מעשיו מכפי הנרמז בהנרות, אלא קיים בעצמו להדליק בתוכו השבע מדות קדושות כנזכר לעיל:

בהעלותך את הנרות וגו' [ח, ב]. במדרש (במ"ר טו, ו) זהו שאמר הכתוב (תהלים לד, י) יראו את ה' קדושיו כי אין מחסור ליראיו. עוד במדרש הובא בספר עוללות אפרים (מאמר תלד) בענין מילה (עה"פ קהלת יא, ב) תן חלק לשבעה אלו שבעה קני מנורה, וגם לשמונה אלו שמנה ימי מילה. והוא פלאי. ומלבד זה קשה הלשון שמנה ימי מילה, הא כתיב (ויקרא יב, ג) וביום השמיני ימול, ואטו כל השמנה הם ימי מילה: ולהבין זה נקדים דרש"י פירש בהעלותך, על שם שהלהב עולה כו' שצריך להדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה, ועוד דרשו רבותינו (ספרי בהעלותך נט"ס) מכאן שמעלה היתה לפני המנורה שעליה הכהן עומד ומטיב את הנרות. והקשה המזרחי דלפי זה היה ראוי לכתוב בעלותך, ומה זה דקאמר בהעלותך. גם השפתי חכמים (אות ג) הקשה דלמה לי אותו המעלה, בלאו הכי היה יכול להדליק לפי קומת איש, עי"ש. גם להבין שפת יתר עומד ומטיב, דסגי באמרו שעליה הכהן מטיב:

ונראה לי, כי איתא בזוהר (בלק קפו ע"ב) כל מילי דקדושה צריך הכנה והזמנה, וכן הוא בגמרא ביצה (ב ע"ב) דאמר רבה מה דכתיב (שמות טז, ה) והכינו וגו', חול מכין לשבת כו', ופירש רש"י (ד"ה ואין יום טוב) דסעודת שבת חשובה ובעי הכנה, מה שאין כן סעודת חול, עי"ש. ומהאי טעמא העור לכתיבת ספר תורה תפילין ומזוזות בעי עיבוד לשמן (רמב"ם תפילין פ"א הי"א), כי העיבוד הוא הכנה והזמנה לגוף המצוה. ומהאי טעמא הוא ענין קידוש הקולמוס קודם כתיבת השם (שם הט"ז) כנודע. ומזה הטעם אנו אומרים קודם כל מצוה הריני מוכן ומזומן לקיים מצוה פלונית, או הריני מזמן את פי להודות ולהלל כו', כדי להכין ולהזמין את עצמו או פיו למילי דקדושה. אולם לפי ערך המצוה הוא ההכנה, כי בסתם מצוה סגי בהזמנה בפה, ובכתיבת ספר תורה בעי הכנה במעשה הוא העיבוד, ובכתיבת השם קידוש הקולמוס במעשה לטבול הקולמוס בדיו באיזה אות קודם השם:

ומזה אומר אני דמהאי טעמא היתה מעלה לפני המנורה, כי גודל קדושת מצוה זו של הדלקת הנרות בעי הזמנה והכנה במעשה. ועל כן אמנם היה יכול להדליק בעמדו למטה בקרקע, עם כל זה היתה אותה המעלה לעלות מקודם על אותה המעלה ולעמוד ולהתבונן שם בכוונת קדושת מצות הדלקה, שזה הכנה לגוף הדלקה. וזהו שכתב רש"י ומדייק שעליה הכהן עומד, דייקא לשון עמידה ועכבה טרם יתחיל להדליק, ואחר כך

מטיב. ומזה נודע גודל מעלת הנרות שצריך הכנה במעשה, לכך כתיב בהעלותך, שזה עליה להנרות:

וכבר נודע מה שכתבו המפורשים ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא (קידושין לט ע"ב) היינו על גוף המצוה, אבל על מה שהכין את עצמו להמצוה שכרו בעולם הזה. ועל פי זה מפרש בספר אוהל יעקב פרשת וירא (עה"פ ביום השלישי הפסוק בהושע ו. ב) יחיינו מיומים בעולם הזה משני ימים שהכין את עצמו אברהם להעקידה, ביום השלישי זה יום שלישי של אברהם אבינו (ב"ר נו, א), שעשה גוף המצוה, מזה יקימנו ונחיה לפניו לעתיד לבא. ובזה מתורץ היטב מה שאנו מזכירין (תפלת שחרית) זכות העקידה שעקד אברהם דייקא, כי יצחק לא ידע באותן השני ימים כלום, עד יום השלישי שהיה נעקד, וזה שמור לעולם הבא, עי"ש דבריו באורך אמרי נועם. ובזה יובן המדרש, כי ממה שנאמר בהעלותך, כפירוש רש"י מעלה היתה כו', מוכח שצריך הכנה להמצוה, על זה אמר זהו שאמר הכתוב (תהלים לד, י-יא) יראו את ה' קדושיו, פירוש מזומניו, היינו שמזמינים את עצמם קודם המצוה (כי קדושה פירושה הזמנה, כמו (להלן יא, יח) התקדשו למחר, כפירוש רש"י שם) כי אין מחסור ליראיו כו' ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב, והלא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, על כרחך אין זה רק מכח הכנה של המצוה, כאמור:

ונקדים עוד הא דאיתא בקידושין פרק קמא דף כ"ט (ע"א) דאשה לא מיחייבה למימהל לבנה, מדכתיב (בראשית כא, ד) אותו, ולא אותה, והקשו תוספות (ד"ה אותו) הא בלאו הכי פטור[ה] דהוה ליה מצות עשה שהזמן גרמן דכתיב וביום השמיני ימול. ותו, דאינו אלא ביום ולא בלילה. ותירץ בתוספות רי"ד (שם ד"ה איהי) וז"ל, נהי דהזמן קבוע לבן הנימול, אבל האב שצוהו הבורא להתעסק במילת בנו, העסק ההוא אין לו זמן, שבין ביום ובין בלילה יטריח ויכין צרכי מילת בנו. והלכך אי לאו אותו, הוי מחייבינן גם כן לאשה, דאין זמן קבוע, ע"כ דבריו. ומזה יצא לנו דכל השמנה ימים הנה הנם כדי להכין לגוף המצוה ביום ובלילה, ובזה מדויק מה דכתיב באברהם (בראשית שם) וימל וגו' בן שמנת ימים. וכי האי גוונא פירש בספר סדורו של שבת (ח"ב דרוש ד פ"ב מאמר ה), והבן. ולכן כולם נקראים שמנה ימי מילה, כי למצות מילה שקבלוה בשמחה ועדיין עושין אותה בשמחה (שבת קל.) והיא שקולה ככל המצות (נדרים לב.), צריך הכנה רבה כל שמונת ימים. והן דברי המדרש, תן חלק לשבעה אלו שבעה קני המנורה, שצריך להכין עצמו מקודם כאמור, וגם לשמונה אלו שמנה ימי מילה, לומר שאותן השמנה ימים הם הכנה והזמנה לגוף המצוה, ולכך כולם נקראים שמנה ימי מילה, כי ההכנה, לגוף המצוה יחשב, כאמור:

ועל דרך הרמז יש לומר בהקדם להבין הא דפירש רש"י (ח, ב) שתהא השלהבת עולה מאליה, ועוד דרשו רבותינו (ספרי בהעלותך נט-ס) שמעלה היה כו' שעליה הכהן עומד כו'. כי כתיב (שיר השירים ח, ו) רשפיה רשפי אש שלהבת י"ה, ואיתא בזוהר (תקוני זוהר, תקון כב, סח.) ההוא שלהובותא היורד מאיש ואשה סוד י"ה. ופירש האר"י ז"ל כי אותו שלהבת יוצא מהמילואים של שם י"ה, שיש לו ג' מילואים, גימטריא שלהב"ת, וכמבואר בכוונת רחיצה בערב שבת (שער הכוונות, ענין רחיצת פניו ידיו ורגליו עמ' כט). וידוע כי אבא ואמא זווגייהו תדיר ולא פסיק (עי' זוהר אחרי סא ע"ב עץ חיים שער יב פ"ב עמ' קסט), וצריך להדליק ולהעלות הנרות להאיר אותו שלהבת משם י"ה דזווגייהו תדיר בלי מעשה תחתונים. וזהו שכתב רש"י שצריך להדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה דייקא, בלי אתערותא דלתתא. ועוד רמז באמרו שלהבת עולה "מאליה", אותיות "מלא יה", כלומר שלהב"ת עולה (פירוש בגימטריא) מלא י"ה, היינו המילואים משם י"ה, הם אבא ואמא. וידוע מה שכתוב בזוהר (תרומה קכח ע"ב) ובכוונת האר"י (שער הכוונות, ענין כונת ק"ש דרוש ח עמ' קפ-קפא) מה שצריך לעמוד באמרו (תפלת שחרית) תהלות לאל עליון, שהוא אבא ואמא, ולזה פירש רש"י שדרשו רבותינו שמעלה היה כו' שעליה הכהן עומד דייקא, לכבוד בחינת אבא ואמא: והן דברי המדרש תן חלק לשבעה אלו שבעה קני המנורה, וגם לשמונה אלו שמנה ימי "מילה". בסוד (שער המצות, פר' לך עמ' יח) "מל יה" ו"פריעה" "פרע יה". ועיין בזוהר ויקהל דף ר"ג (ע"ב) כדין אקרי "חשמל", "חש" ואתגלי "מל". ועוד שם, תא חזי ביומא שתיתאה כד מטא זמנא דערב כו' כדין חד שלהובא נפיק כו', הוא סוד שלהבת היוצא משם י"ה, כפירוש האר"י ז"ל. ועיין בלקוטי תורה (טעמי המצות) פרשת לך (עמ' נב) בכוונת מילה, שפירש דברי הזוהר ואתגלי מל, כי "מילה" הוא אותיות "מל יה", עי"ש. ואם כן שני הפירושים של רש"י ודברי המדרש הנ"ל עולים יפה (עיין בספר עטרת צבי על הזוהר פרשת לך בביאור רחב על מאמר אשירה נא לידידי, דף צ"ו (ע"א ד"ה ולזה תבין), עיין שם בענין מילה הנאות לענייננו): עוד יתבאר בהעלותך את הנרות וגו' [ח, ב-ד]. פירש רש"י על שם שהלהב עולה כו', שצריך להדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה. ויעש כן אהרן, להגיד שבחו של אהרן שלא שינה. והוא פלאי מה רבותא הוא זה. וזה מעשה המנורה, מה ענינו לכאן למצות הדלקתן. ובמדרש רבה בהעלותך (במ"ר טו, ה), זה שאמר הכתוב (תהלים יח, כט) כי אתה תאיר נרי, אמרו ישראל לפני הקב"ה לנו אתה אומר שנאיר לפניך, אתה הוא אורו של עולם דכתיב (דניאל ב, כב) ונהורא עמיה שרא, ואתה אומר

אל מול פני המנורה וגו', הוי כי אתה תאיר נרי. אמר להם הקב"ה לא שאני צריך לכם, אלא לעלות אתכם וכו', עי"ש:

והנראה לי בזה על פי דאיתא למעלה במדרש (שם, ב) אמר הקב"ה לא בשביל שאני צריך לנרות, אלא לזכותם, שהרי נאמר ונהורא עמיה שרא, וכתיב (תהלים קלט. יב) גם חשך לא יחשיך ממך וגו'. תדע, שהרי שלמה עשה בבית המקדש חלונות צרות מבפנים ורחבות מבחוץ, כדי שיהא האור יוצא מבית המקדש ומאיר לחוץ, להודיע שכולו אור ואין צריך לאורם. ופירש החן טוב (פר' בהעלותך, דף ריז.) על פי דאיתא במדרש להלן (שם, ט), בהעלותך, אמרו ישראל (תהלים מג, ג) שלח אורך ואמתך וגו', גדול אורו של הקב"ה, החמה והלבנה מאירים לעולם מזיקוקי אור שלמעלה, שנאמר (חבקוק ג, יא) לאור חציך יהלכו וכו'. והענין, כי בבא השמש להשתחוות לפניו חשך אור בעדה, פירוש כי בטלה מאליה נגד אורו כנר בפני אבוקה, אלא שהקב"ה זורק בה חצי אורו להאיר לה (ויק"ר לא, ט). וזהו שאומרים (תפלת שחרית) המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, ואמרו חז"ל (תנחומא ישן תשא טו), והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד (שמות לג, ז), אפילו חמה ולבנה באים לבית המקדש ששם שכינתו יתברך להשתחוות לפניו קודם צאתם. ואז נחשך אורם נגד אורו יתברך, אלא ששולח להם חצי אור מאור שכינתו יתברך להאיר. הרי שמבית המקדש יוצא אור לעולם, והיינו דכתיב (יחזקאל מג, ב) והאריץ האירה מכבודו דייקא, ומזה נגלה בעליל שאינו צריך אלא לזכותם, ע"כ דבריו, עי"ש שהאריך:

ומעתה אני דן קל וחומר לנרות שמדליקן בשר ודם בבית המקדש שהם בטלים במציאות נגד אורו יתברך, והם חשכין עד שהוא מאירן מחצי אורו יתברך, כמו לשמש. וזהו שנאמר בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה הידוע, היא השכינה (הקדמת תקוני זוהר, יג ע"ב) (אז הן בטלין במציאות ונעשין חשך, אלא שחוזר ומאיר להן מאור השכינה), על כן "יאירו" (דייקא) שבעת הנרות, לשון אור, שמשמעו חשך וגם אור, כדאיתא בפרק קמא דפסחים (ג.) דכולי עלמא אור אורתא, מר קרי ליה נגהי ומר קרי ליה לילה, ובקרא (בראשית א, ה) כתיב ויקרא אלהים לאור יום, הרי אור משמע תרתי. וזה שפירש רש"י בהעלותך על שם שהלהב עולה כו' מדליק עד שתהא השלהבת עולה מאליה, יתפרש כמשמעו, שעולה למעלה להתבטל כנר בפני אבוקה. או שהלהב עולה ומסתלק ממנו, על דרך (שמות מ, לו) ובהעלות הענן שתרגומו ובאסתלקות עננא, כמו כן הכא נמי מסתלק האור ובטל, עד שחוזר ומאירו:

וזה פירוש הכתוב שהביא המדרש, גם חשך, כלומר גם אחר שנעשה חשך לא יחשיך ממך, ממה שנעשה חשך ממך מאורך, כי אם ולילה, אחר שנעשה לילה, כיום יאיר כחשיכה כאורה, שנעשה חשך ואור, כאמור:

וזהו שנאמר ויעש כן אהרן, שמרוב אהבתו ודבקותו בה' בא לבחינת ביטול המציאות כנר בפני אבוקה, עד שהאיר לו ה' להחיותו, וכמו שפירש מוזלה"ה (ישמח משה) בהפטרת בשלח (בסופו עה"פ שופטים ה, לא) ואוהביו (הנם קרובים להתבטל במציאות, רק השי"ת משפיע להם חיות, והיינו) כצאת השמש בגבורתו של הקב"ה, וזהו שנאמר (יחזקאל א, יד) והחיות (של אדם) רצוא ושוב, עי"ש. וזה להגיד שבחו של אהרן שלא שינה, מעשה עצמו מענין הנרות:

נמצא הדלקת הנרות היה התחלתן על ידי הכהן, ושוב נתבטלו וחשכו עד שהאיר אותן הקב"ה מאורו יתברך, הרי שאינו צריך להם, רק לזכותן, שיהיה אנו מתחילין להאיר והוא יגמור בעדנו (על דרך האש של המזבח, אף על גב שאש ירדה מן השמים מצוה להביא מן הדיוט (עירובין סג.)). וזה (עצמו) מעשה המנורה וגו' כן עשה (ה' דייקא) את המנורה, כמבואר שם במדרש (במ"ר טו, ד) שהיה משה מתקשה עד שאמר לו השי"ת השלך ככר זהב לתוך האש כו' והיא נעשית מאת ה', כמו כן היה בנרות, סופן מעשה ידי יוצר ב"ה. והן דברי המדרש, בהעלותך את הנרות על שם שהלהב עולה ומסתלק למעלה, זהו שאמר הכתוב כי אתה תאיר נרי אמרו ישראל אתה אורו של עולם שנאמר ונהורא עמיה שרא, אם כן כל אור בטל במציאות, ואתה אומר אל מול פני המנורה יאירו דייקא, בחינת אור שמשמעו חשך ואור, הוי כי אתה תאיר נרי, של המנורה, אחרי שהחשיך אתה מאירו, והבן:

עוד יתבארו מקראי קדש אלו (ח, ב-ד) גם המדרשים הנ"ל. כי רש"י פירש אל מול פני המנורה, אל מול נר האמצעי וכו', יש להבין הטעם. גם אומרו יאירו שבעת הנרות, משולל הבנה, כי ששת הנרות הם הפונים אל נר האמצעי:

ונראה לי שזה רומז למה שכתב הרמב"ם בהלכות דעות (פ"א ה"א), דעות הרבה יש לכל אחד ואחד כו', שתי קצוות הרחוקות זו מזו שבכל דעה ודעה אינה דרך טובה, ואין ראוי לו לאדם ללכת בהן, ואם מצא טבעו נוטה לאחת מהן יחזיר עצמו למוטב אל הדרך הישרה, והיא המדה הבינונית ואמצעית שבכל דעה ודעה, לפיכך צוו החכמים שיהא אדם שם דעותיו ומשער אותם בדרך האמצעית, ע"כ דבריו ז"ל, עי"ש. וידוע (שער המצות, ר"פ בהעלותך) כי שבעה נרות רומזין לשבע מדות, שיש בהן חסד וגבורה, וקו האמצעי הוא בחינת יעקב יושב אהלים מדת תפארת. ולכן צוה ה' שיהיו ששת

הנרות הימינים והשמאלים פונים אל מול נר האמצעי, להורות שיטה האדם מדותיו לקו האמצעי, והוא מדת אמת. וידוע כי בי"ג מדות הרחמים המדה השביעית הוא ואמת, שהוא מחבר ששה שלפניו, ועמו הם שבעה, וששה שלאחריו ועמו הם שבעה. ומדה זו ואמת רמז לתרין תפוחין קדישין, שהם נקראים (זוהר נשא קלג ע"ב) אור פני מלך, שמשם הש"ע נהורין, כמבואר בעץ חיים היכל הכתרים (שער יג) סוף פרק י"ג ופרק י"ד. וזה שאמר בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה (הוא נר האמצעי מדת ואמת) "יאירו" שבעת הנרות, של הי"ג מדות שעמו, הם שבע שלפניו ושלאחריו, כאמור, ולכך מדה זו נקראת (הקדמת תקוני זוהר, יג.) הבריח התיכון המבריח מן הקצה אל הקצה: ועל זה אמר ויעש כן אהרן, להשוות הימינים והשמאלים אל נר האמצעי מדת תפארת, להגיד שבחו שלא שינה, אם שהיתה מדתו הוד, עם כל זה היה פונה הנרות אל מול נר האמצעי. גם יאמר ויעש כן אהרן, במעשה עצמו להטות מדותיו אל קו האמצעי, ולא שינה ממעשה הנרות שהיו פונים אל נר האמצעי, וזה על דרך שפירשתי לעיל. ועל זה אמר וזה מעשה המנורה מקשה זהב עד ירכה עד פרחה וגו', פירש רש"י חותך לפשט אבריה מגופה של מנורה ולא נעשית אברים אברים על ידי חיבור. להורות נתן בזה שצריך שיהיו הענפים הימינים והשמאלים מחוברים כולם בחיבור עצום עם גופה של מנורה, שהוא האמצעי, וכמו שהיה במעשה המנורה, כמו כן בהדלקתן של הנרות צריך שיפנו אל האמצעי להתחבר עמו חיבור עצום, והבן:

וזהו שאמר המדרש (במ"ר טו, ט) בהעלותך וגו', אמרו ישראל (תהלים מג, ג) שלח אורך ו"אמתך", דייקא מדת ואמת שהיא אורך, המה ינחוני. וזהו שאמרו בהעלותך, זהו שאמר הכתוב (משלי טז, טו) באור פני מלך חיים. וזה כוונת הזוהר (בהעלותך קמח ע"ב) גם כן, בהעלותך את הנרות, אלין בוצינין עלאין דכלהו נהירין כחדא מן שמשא (הוא מדתו של יעקב), רבי אבא פתח (תהלים פט, טז) אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון. אור פניך דייקא, מדת ואמת. והיינו דמסיים ואמר (קמט.) ואנן מפיקין בההוא קלא דשופר רחמי ודינא כחדא (ששופר שורשו לאפקא כללות אשא ומיא ורוחא כידוע (זוהר וירא קיד.)), וכד רחמי מתערין, כלהו בוצינין עלאין נהרין מהאי גיסא ומהאי גיסא, כדין באור פני מלך חיים, ע"כ דבריו. הרי זה כדברינו:

וזהו שאמר המדרש (שם, ה) בהעלותך וגו', זהו שאמר הכתוב (שם יח, כט) כי אתה תאיר נרי, אמרו ישראל להקב"ה לנו אתה אומר שנאיר ל"פניך", דייקא לפנים שלך כביכול, אתה הוא אורו ש'ל ע'ולם, ראשי תיבות ש"ע, שנאמר (דניאל ב, כב) ונהורא ע'מיה ש'רא, ראשי תיבות ש"ע, לרמז על ש"ע נהורין של הפנים, ואתה אומר אל מול

"פני" המנורה לכוון לפנות לנר האמצעי מדת ואמת, ש"ע נהורין דתרין תפוחין, הוי כי אתה תאיר נרי (ועוד ירמוז כי אתה תאיר נרי, כי מדה זו ואמת מחבר ראש תוך סוף, השלשה יחודים הוי"ה אהי"ה, הוי"ה אלהי"ם, הוי"ה אדנ"י, העולים נ"ר (שער הכוונות, ענין חנוכה עמ' שכז). וזה שאמר למעלה בפרשת תצוה (שמות כז, כ) להעלות "נר", וזה כי אתה תאיר "נרי"). אמר להם הקב"ה לא שאני צריך לכם אלא לעלות אתכם בפני האומות, לומר היאך ישראל מאירין למי שמאיר לכל העולם. היינו שכך רצונו יתברך שיאיר על ידי אתערותא דלתתא של ישראל, והבן: דבר אל אהרן וגו' [ח, ב-ג]. הדקדוקים רבו. א', כפל לשון דבר ואמרת, ובספרי (בהעלותך נט) לפי שכל הפרשה נאמרה לאהרן לפיכך הוצרך הדבור אליו, וצריך ביאור. ב', בהעלותך, ולא נאמר בהדלקתך, ופירש רש"י מעלה היתה לפני המנורה כו'. ובספרי (שם) עשה לה מעלות. וכן להלן (שם ס), העלה נרותיה, כמה דתימא אבן היתה לפני המנורה ובה שלש מעלות שעליה הכהן עומד ומטיב הנרות, וכל זה צריך טעם וביאור הדברים על מה רומזים. ג', לפרש מה שפירש רש"י מדליק עד שתהא השלהבת עולה מאליה. ד', אל מול פני המנורה, בספרי (שם נט) עשה לה מול ופנים, וכן הוא הגירסא בילקוט (בהעלותך רמז תשיט ד"ה דבר), עיי"ש, והזרע אברהם (על הספרי שם נט) פירש שיהיו פונים למול האמצעי, וזה לפי גירסתו מול פנים בלא וא"ו, אבל לגירסת הילקוט לא יתכן פירוש זה, דמאי ופנים בוא"ו. ועוד, אפילו לפי גירסתו כבר אמר למעלה (ספרי שם) שיהיו מקבילים כלפי האמצעי, ולמה אמר עוד עשה לה וגו'. ה', ויעש כן אהרן, בספרי (שם ס) ובפירוש רש"י להגיד שבחו של אהרן שלא שינה, הוא תמוה, וכי סלקא דעתא ששינה:

והנראה לי בכל זה בהקדם מה שנראה לי לתרץ קושית התוספות (ד"ה שמתוך [הא']) אהא דאיתא בנזיר כ"ג (ע"ב) לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, מהא דאמרו בברכות פרק היה קורא (יז.) העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא, עיין שם. והוא על פי מה שכתב הערבי נחל פרשת בראשית בפסוק (בראשית ב, יז) ומעץ הדעת וגו', כי בעבודת ה' צריך שילך ממדרגה למדרגה, תחלה להרגיל את עצמו ביראת העונש, אחר כך לבחינת כבוד אל, ולעכב במדרגה זו וגם ביראת העונש, רק לא כבתחלה שירא מעונש בעבור עצמו, אך שיהיה ירא מעונש מחמת שהוא נגד כבוד אל, כמו שאמר הכתוב (יחזקאל לו, כ) עם ה' אלה ומארצו יצאו וגו', הרי העלה יראת העונש אל מדרגה שלמעלה ממנה, ובזה מוציא נצוצות הקדושות מתוך הקליפות, כמו שמבואר שם, עיי"ש. אחר כך יגיע לבחינת בושת, אחר כך לבחינת יראה עלאה, הוא יראת הרוממות הנקרא (תהלים יט, י) יראת ה' טהורה, שירא מרוממותו יתעלה.

וכל זה נמשך לאדם מבחינת מלכות הנקראת (משלי לא, ל) אשה יראת ה', וזה השער לה' צדיקים יבאו בו (ועל מדה זו נאמר (ויקרא טז, ג) בזאת יבא אהרן וגו' כידוע (זוהר אחרי נו ע"ב)). וכל זה צריך האדם לעשות בכל יום, תחלה יראת העונש, אחר כך כבוד אל ובושה ויראת הרוממות. וזהו שאמרו (רש"י דברים כו, טז) בכל יום יהיו בעיניך כחדשים, כי בכל יום נעשה כבריה חדשה, וצריך להתחיל העבודה מחדש מתחלת המדרגות. והטעם בכל זה, כי בזה שמעלה יראת העונש למדרגה שלמעלה ממנה, מוציא הנצוצות הקדושים מן הקליפה, כי רגליה יורדות מות (משלי ה, ה), וצריך להעלותן, ובכל יום צריך לעשות בירורים מחדש, עיי"ש בארוכה אמרי נועם הראוים אליו:

וזהו שאמרו ז"ל, שלא תאמר מי שכבר עוסק בתורה לשמה שוב אינו צריך לעסוק שלא לשמה ואסור לו, על זה אמר שאינו כן, אלא לעולם יעסוק אפילו שלא לשמה, כלומר לא שיעסוק לשמה לבד, אלא בכל יום צריך לעסוק אפילו שלא לשמה. ועל זה מפרש, בתנאי באם הוא בבחינה זו שמתוך שעסק אתמול שלא לשמה בא לבחינת לשמה, לזה הותר וצריך לעסוק גם היום שלא לשמה, מטעם האמור. אבל הלומד שלא לשמה ואינו בא לשמה, ודאי נוח לו שלא נברא, והבן. והוא תירוץ נחמד ונעים בעזה"י: ובזה נראה לי לפרש המדרש (ויק"ר לה, א), אם בחקתי תלכו (ויקרא כו, ג), זהו שאמר הכתוב (תהלים קיט, נט) חשבתי דרכי וגו', אמר דוד חשבתי מתן שכרן של מצות והפסדן של עבירות, ואשיבה רגלי אל עדותיך. והוא, דקשה ליה אמאי כתיב בתורה שכר ועונש, וכי הותר לעשות על מנת לקבל פרס. אבל התירוץ, כי בתחלה צריך להיות שלא לשמה אך משום שכר ועונש, שבזה מעלה בחינת רגליה יורדות מות להשיבן למעלה אל הקדושה, וזהו שאמרו חשבתי דרכי דייקא מתן שכרן וכו', כי על ידי זה ואשיבה רגלי דייקא אל עדותיך:

ובזה נראה לי לפרש הסמיכות, בסוף ואתחנן (דברים ז, יא) נאמר ושמרת את המצוה וגו' אשר אנכי מצוך היום לעשותם וגו', וסמוך ליה (שם, יב) והיה עקב תשמעון. כי רש"י פירש היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם, ופירש השפתי חכמים (אות נ) דתיבת היום קאי אלמטה, ולא על מצוך, עיי"ש. ולכאורה קשה, אימא דקאי אלמעלה וביאורו בכל יום יהיו בעיניך כחדשים, וכמו שדרשו (ספרי ואתחנן לג) על (שם ו, ו) אשר אנכי מצוך היום על לבבך. והנראה לי דבאמת קאי אלמעלה ולמטה ושניהן צדקו יחדיו, דאי קאי אלמטה לחוד קשה והלא אמרו (אבות פ"א מ"ג) אל תהיו כעבדים המשמשים על מנת לקבל פרס, ולמאי הודיענו שכרן. אבל הענין, מפני שצריך שבכל יום יהיו כחדשים, וכפירוש הערבי נחל שצריך להתחיל בכל יום מחדש בבחינת יראת עונש ואהבת שכר,

ואם כן הכי קאמר, מצוך היום שבכל יום יהיו בעיניך כחדשים להתחיל מחדש מטעם היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם. וזה בתחלת כניסתך לעבודה בכל יום, אבל והיה עקב (סוף העבודה) תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם "אותם" דייקא, מכח עצמותם, ולא מכח שכר ועונש:

או יתבאר על דרך זה, שאמר טעם על מה שצריך להתחיל מכח שכר ועונש, כי צריך להעלות הנצוצות הקדושים ובחינת רגליה היורדות מות להשיבן ולקבצן אל הקדושה (וידוע כי שמיעה לשון אסיפה, כמו (שמואל'א טו, ד) וישמע שאול את העם), וזהו שאמר טעם היום לעשותם ולמחר לקבל שכרן, דלמה לו לעשות על מנת לקבל פרס, כי על ידי זה והיה עקב, ר"ל בחינת עקב ורגלים תשמעון, פירוש תאספון, את, פירושו עם המשפטים האלה, ועל ידי זה ושמרתם ועשיתם, כי ידוע עשיה לשון תיקון, כמו (בראשית א, ז) ויעש אלקים את הרקיע, "אתם" הוא ראש תוך סוף של הכ"ב אותיות. והסטרא אחרא יונק מרגל התי"ו שנתעקם בסוף, וכדכתיב (בראשית ל, ל) ויברך ה' אותך לרגלי, שפירש מוזלה"ה במקומו (ישמח משה, ס"פ ויצא ד"ה ואני) דכתיב (מיכה ז, כ) תתן "אמת" ליעקב, שהוא כולל כל הכ"ב אותיות, והנה יעקב ראש לקדושה, ולבן ראש לטומאה, ויניקתו וברכתו רק מרגל התי"ו שנתעקם, וזה ויברך ה' אותך לרגלי, ע"כ דבריו. ועל ידי זה שתלכו ממדרגת שלא לשמה למדרגת לשמה, תתקנו "אתם", כלומר מתי"ו עד א', לקשר הכל באלופו של עולם ב"ה, ואז רגלי עמדה במישור (תהלים כו, יב), והבן:

והנה, כבר כתבתי בשם הערבי נחל כי צריך לעשות כן מדי יום ביומו לילך מבחינת שלא לשמה לבחינת לשמה, והיינו מיראת עונש לבחינת כבוד אל, שעושה מיראת עונש עבור עצמו יראת עונש שלא יהיה נגד כבוד ה', אחר כך לבושה וליראת הרוממות. ונראה לי שזה שרמזו חז"ל בבבא בתרא דף ע"ד ע"א שאמר ליה ההוא טייעא לרבה בר בר חנה תא אחוי לך היכא דנשקי ארעא ורקיעא אהדדי כו'. והנראה לי על פי דאיתא בפסחים (נ ע"ב), בעושים לשמה נאמר (תהלים קח, ה) מעל שמים חסדך, ובעושים שלא לשמה (שם נז, יא) עד שמים חסדך. ביאור הדברים, כי אם עושה לשמה היינו למלאות רצון ה' ולתקן שרשו במקום העליון או שיתן שכר שיהיה כבוד ה' נגלה בעולם, הרי כונתו לשם ה', שהוא מעל שמים, לזה שכרו מעל שמים. אבל שלא לשמה כוונתו לצורך עצמו, שהוא בעולם הזה, שכרו עד שמים חסדך. וזה שרצה חטייעא להראות לו סדר העבודה, על כן אמר ליה "תא", ר"ל לתקן מתי"ו עד א' כמו שנתבאר, לזה אחוי לך היכא דנשקי ארעא היינו בחינת שלא לשמה, ורקיעא בחינת לשמה, אהדדי, ר"ל

שמתחברין שעושים מבחינת שלא לשמה בחינת כבוד אל בחינת לשמה, והנה הנם נצמדים ומקושרים יחד. והיינו שקליתא לסלתאי, פירש רש"י סל לחם, ר"ל שכר עבודה, ואנחתא בכוותא דרקיעא, ר"ל שעושה למען שעל ידי זה יתגדל כבוד ה' בעולם, וכלומר שאין כוונתו בשכר לעצמו אלא לכבוד אל. אדמצלינא בעיתיה ולא אשכחתיה, כי יצא ממדרגת אלו לבחינת יראת רוממותו יתעלה, אמינא ליה איכא גנבי הכא, זהו על דרך מליצה שנגנב ממנו בחינה ראשונה, אמר לי האי גלגלא דרקיעא הוא דהדר, שמדי יום ויום הגלגל חוזר, נטר עד למחר הכא ומשכחת לה, ר"ל שצריך ביום מחר להתחיל גם כן מבחינת שלא לשמה לבא לבחינת לשמה, וכמו שכתבתי למעלה. והבן, כי הוא פירוש נפלא בעזה"י:

עתה נחזור לענייננו, ונקדים דברי המדרש פרשת תצוה (תנחומא ז) להאיר לכם לעולם הבא, וביאר האלשי"ך שם (ר"פ תצוה) כי על ידי הדלקת הנרות האיר נשמת ישראל הקרוים נר אלהים, עיין שם באורך ובכתבי קודש של מוזלה"ה שם (ישמח משה, פר' תצוה ד"ה עוד פי'). וביאור הדברים על דרך אומרם (בבא בתרא כה ע"ב) הרוצה להחכים ידרים, וסימנך מנורה בדרום, ובזה השפיע בחינת חכמה לישראל להאיר עיני שכלם במאור התורה. וידוע כי כתיב (תהלים קיא, י) ראשית חכמה יראת ה', וכתיב (איוב כח, כח) הן יראת אדנ"י היא חכמה, הרי הדבר ברור כי בענין ההדלקה השפיע שפע היראה לישראל, ודייקא יראת הרוממות, כדכתיב יראת אדנ"י דייקא היא חכמה, כדאיתא בספרים ובשערי אורה שער ט' (צו ע"ב) והספירה הזאת נקראת יראה, עי"ש. וכפי זה היה צריך להדליק בחינת יראה להשפיע זה לישראל, וגם כי היה צריך לתקן השבע מדות ובחינת אשה יראת ה' היא היושבת ראשונה, בחינת מלכות כידוע (הקדמת תקוני זוהר, ו.), שזה השער לה' וכו'. ואמנם לא תימא כי לא היה צריך רק ליראת רוממות, כי אם דע שהיה צריך להתחיל מבחינת יראת העונש, לילך ממדרגה למדרגה עד בחינת יראת ה', מטעם הנזכר בספר ערבי נחל הנ"ל. ועוד נראה לי כי היה צריך לקשר עצמו עם כל ישראל להעלותן, ויש פחותי ערך שאין עובדין רק מכח שכר ועונש, על כן היה צריך להיות מקושר עמהם בבחינת יראה זו להעלותם למדרגה שלמעלה ממנה, והבן:

וזהו שנאמר בהעלותך וגו', ופירש רש"י מעלה היתה וכו', ובספרי עשה לה מעלות, כלומר מדרגות, אל מול פני המנורה עשה לה מול ופנים. כי יראת העונש מכונה בשם מול, ויראת הרוממות בשם פנים. ויובן על פי מה שכתבו המפורשים, לאהבה את ה' אלהיך וגו' ולדבקה בו (דברים ל, כ), ר"ל האהבה בעצמותו יתברך, אבל אהבה מכח שכר אתה מדבק האהבה אליך כידוע. וכמו כן העובד מכח שכר ויראת עונש הנה הוא

עושה מצוה, וכוונתו לצורך עצמו, הרי העבודה חוזרת אל עצמו, וזה היפך בחינת עבודה האמתית על דרך שכתב הרמב"ם (עי' הל' תשובה פ"י ה"ב) אהוב האמת באשר הוא אמת, וזה נקרא בחינת פנים, לשון עצמות הדבר (כמו שפירשו ופני היינו עצמותי לא יראו (שמות לג, כג)ן. והנה יראת הרוממות היה נקל לאהרן, אבל יראת העונש היה הדבר קשה לאהרן, על דרך שכתב החובת הלבבות (שער אהבת ה' פ"ו) טרדני יראת הבורא מיראת זולתו, עיי"ש, כמו כן הדבקים בה' באמת יראים מאימתו ופחדו והדר גאון עוזו, יטרדו מכל בחינת יראה תתאה. והיינו דכתיב "דבר" (לשון קשה) אל אהרן "ואמרת", בחינת אמירה רכה, דבור על בחינת מול, ואמרת על בחינת פנים. ואלו היה כהן אחר לא היה יראת העונש דבר קשה בעיניו, אך אצל אהרן היה הדבר קשה בעיניו לירד מבחינתו לבחינת יראה תתאה אפילו על רגע אחד, וזהו שאמרו בספרי לפי שהפרשה נאמרה לאהרן לפיכך הוצרך "הדבור" אליו, והבן. וזהו שכתב רש"י מדליק עד שתהא השלהבת עולה מאליה, ר"ל כי בתחלה מכח יראת העונש הרי אין העבודה מעצמותה, רק מכח הכרח מיראת העונש, אבל אחר כך מדליק עד שתהא השלהבת רשפיה רשפי אש שלהבת י"ה עולה מאליה בלעדי שום מכריח, רק מכח אהבתו ויראתו האמתית, והבן: וזהו שנאמר ויעש כן אהרן אל "מול פני" המנורה, שעשה לה מול ופנים, היינו בחינת יראת העונש ובחינת יראה עלאה כאמור, העלה נרותיה, כמה דתימא אבן אחת ובה שלש מעלות, (א) היא בחינת יראת העונש, (ב) היא בחינת כבוד אל, (ג) הבושה, אחר כך עליה מטיב את הנרות, ר"ל שבא לבחינת יראת ה' ראשית השבע נרות שהם זעיר ונוקביה, להטיבן ולתקנן. וזה להגיד שבחו של אהרן שלא שינה, אם שלפי בחינתו היה קשה עליו לאחוז בבחינת יראת העונש, עם כל זה אחז בה ולא שינה, והבן: ואפשר לי לומר שעל זה מרמז המדרש (במ"ר טו, ו) בהעלותך את הנרות וגו', זהו שאמר הכתוב (תהלים לד, י-יא) יראו את ה' קדושיו. הכוונה, לפרש אל מול פני המנורה כדפירשנו, והיינו דכתיב יראו את ה' קדושיו, ר"ל אפילו קדושיו יראו "את" ה', את דייקא, היינו יראת העונש, כי הירא בבחינת יראת הרוממות נקרא ירא ה', אבל ירא את ה' היינו מעונשו, וכמו שכתב מוזלה"ה (ישמח משה, פר' וירא ד"ה ויאמר אל תשלח) לפרש עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה (בראשית כב, יב), עיי"ש. וגמר אומר כי אין מחסור ליראיו, ר"ל שלא יחסר להם שום בחינת יראה אפילו יראת עונש, והטעם, שבזה מעלה נצוצות הקדושים מן הקליפות, וזהו שאמר שעל ידי זה כפירים רשו ורעבו היינו הסטרא אחרא, ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב, שמעלה כל טוב אל הקדושה כאמור, והבן:

ובזה יש לפרש הפסוקים (תהלים קיב, א-ג) אשרי איש ירא "את" ה', היינו יראת העונש ואהבת השכר, אחר כך במצותיו (דייקא) חפץ מאוד, ולא בשכר מצותיו (עבודה זרה יט.). וכבר הקדמנו הגמרא הנ"ל בעושים שלא לשמה עד שמים חסדך ובעושים לשמה מעל שמים חסדך לעולם הבא, והנה מכח יראת עונש ואהבת שכר יהיה לו שכר עולם הזה, ואחר כך יבא ליראת רוממותו יתברך ועל ידי זה יהיה לו שכר עולם הבא, וזהו שאמר גבור בארץ יהיה זרעו היינו שכר עולם הזה, דור ישרים יבורך זה שכר עולם הבא, והבן. הון ועושר בביתו זה שכר עולם הזה, וצדקתו עומדת לעד היינו עולם הבא, עולם שכולו ארוך ונצחי:

ובזה יש לפרש עוד המדרש זהו שאמר הכתוב יראו את ה' קדושיו, היינו יראת עונש גם כן כנזכר לעיל, כי אין מחסור ליראיו, שום יראה, גם יראה תתאה יש להם, על כן כפירים רשו בעולם הזה, ורעבו בעולם הבא, ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב בעולם הזה ובעולם הבא, והבן:

ואולי לכל דברינו אלה רמז שלמה (קהלת זיי"ן (טז-יח)) ואל תתחכם יותר, היינו רק בחינת יראת הרוממות, למה תשומם, ר"ל כי אז יהיו הנצוצות הקדושים בבחינת (איכה א, יג) נתנני שוממה ח"ו. ואל תהי סכל לאחוז רק בבחינת יראת העונש, עיין בספר בית שמואל אחרון פרשת שמיני (ד"ה וזה פירוש לעולם) כי הירא מרוממותו יתברך נקרא חכם, ומיראת העונש נקרא כסיל, עיי"ש, והיינו למה תמות בלא עתך, ר"ל להיות ירא ומפחד מיראת מות בלא עתו וזמנו. אך טוב אשר תאחוז בזה וגם מזה אל תנח את ידך, כי שניהם כאחד טובים, כמו שביארנו. וזהו שאמר כי ירא אלהים יצא את כולם, תחלה יראת העונש ואחר כך יראת רוממותו, וכה יעשה דבר יום ביומו, ואז טוב לו. והשי"ת יטע בלבבנו אהבתו ויראתו, ויקרבנו לעבודתו, וישיב את שבותנו לעינינו במהרה בימינו, אמן כן יהי רצון:

או יאמר בהעלותך וגו' אל מול פני המנורה [ח, ב-ג]. על דרך שפירש האזולאי בספר פני דוד (בהעלותך אות א) מול פני המנורה היינו נוכח השלחן, עיי"ש. ולדרכו נאמר כי נודע (שער המצות, ר"פ בהעלותך) שבהדלקת הנרות מתקן מתקן השבע מדות, לזה אמר לא די לתקנן כשעוסק בהדלקתן, אלא לתקנן בשעה שיושב על שלחנו ועוסק בגשמיות, כי שעת אכילה שעת מלחמה (זוהר עקב רעב.), ואז יעלה במחשבתו להעלות הנצוצות הקדושים שבהמאכל ולתקן מדותיו להאיר השבע מדות עליונות: וזהו שנאמר בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה, היינו בשעה שיושב על שלחנו שהוא נגד המנורה, כי מנורה בדרום ושלחן בצפון כנודע (בבא בתרא כה ע"ב), אז יאירו שבעת הנרות

העליונות. וזהו שאמר ויעש כן אהרן וגו', שפירש רש"י להגיד שלא שינה, ר"ל כמו שהאיר הנרות העליונות בשעה שהדליק המנורה, כמו כן האיר אותן בשלחנו, ועל דרך ששמעתי בשם דודי הגאון הקדוש מהו' אריה ליב זצ"ל מווישנצא לפרש (דברים כה, יד-טו) לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה וגו', ר"ל פעם כך ופעם כך, אלא איפה שלמה וצדק יהיה לך, תמיד בשוה, ר"ל שיהיה אכילתכם כעבודתכם ותורתכם, וכמו שפירש מוזלה"ה (ישמח משה, משלי) בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך (משלי ג, ו), והבן: בהעלותך את הנרות וגו' [ח, ב-ג]. יש לדקדק במקראי קדש אלו טובא. א', בהעלותך פירש רש"י מעלה היתה לפני המנורה וכו', יש להבין מה טיבה, ובפרט לפי מה דאיתא בש"ס מנחות כ"ט (ע"א) אבן היתה לפני המנורה ובה שלש מעלות כו', למאי מבעיא, הכי לא היתה המנורה יכולה להיות נמוכה כדי שיוכל להדליק מבלעדי מעלות כי אם ממקומו מלמטה. ב', שחזר ושנה ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה וגו', ופירש רש"י להגיד שבחו של אהרן שלא שינה, פשיטא. ג', בעל הטורים כתב דכאן כתיב בהעלותך את הנרות, ולעיל פרשת תצוה (שמות כז, כ) כתיב להעלות נר תמיד, לבית הלל (שבת כא ע"ב) תחלה נר ואחר כך נרות, דמוסיף והולך, וזהו להעלות נר, דמעלין בקדש כו'. ולבית שמאי תחלה נרות ואחר כך נר, דפוחת והולך, וזהו להעלו'ת נ'ר תמי'ד סופי תיבות תר"ד. ויש להבין איך רמזה התורה כתרווייהו, אי כמר לא כמר, ועל כרחך תרווייהו אמת, כדקיימא לן (עירובין יג ע"ב) אלו ואלו דברי אלקים חיים, וצריך להבין איך יתקיימו שניהם המכחישים זה את זה לכאורה. ד', אל מול פני המנורה, דרש בספרי (בהעלותך נט) עשה לה מול ופנים, וכן (שם ס) אל מול פני המנורה העלה נרותיה להגיד שלא שינה ועשה לה מול ופנים, צריך להבין מהו מול ופנים, ומה שבחו במה שלא שינה מזה. ה', אמרו סמוך לזה (ח, ו) קח את הלוים, מה ענין סמיכות ענין הלוים למעשה העלאת נרות של המנורה. וא"ו, להבין אמרו (ח, ז) וכה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת וגו', ופירש רש"י זה אפר פרה, והעבירו תער וגו' פירש רש"י לפי שנתנו כפרה על בכורי ישראל שעבדו עבודה זרה וכו'. והענין יפליא, אם בכורים חטאו, לוים מה חטאו ומה פשעו עד שהוצרכו להביא כפרה, וגם הלא הישראל בעצמם כבר הביאו כפרה כדכתיב בפרשת שמיני (ויקרא ט, ג) ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת וגו'. זיי"ן, בפרשת שמיני מבואר דאהרן הוצרך לכפרה על חטא הידוע, כדכתיב (שם, ב) קח לך עגל בן בקר, עיין שם פירוש רש"י, ובמקום אחר איתא במדרש (ויק"ר י, ג) אמר אהרן מוטב יתלה הסרחון בי ולא בהם אמר לו הקב"ה אהרן כך עשית חייך לא

תזוז מן הפלטין שלי לעולם שנאמר (שם כא, יב) ומן המקדש לא יצא, משמע דבשביל שהיתה כוונתו לשם שמים נבחר לכהן לה':

והנראה לי בכל זה על פי מה שכתב החן טוב (פר' תצוה ד"ה או יאמר) על המדרש (ש"ר לז, ד) כשאמר לו הקב"ה למשה (שמות כח, א) ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך, הרע למשה, ואמר לו הקב"ה תורה שלי היתה ונתתיה לך. כלומר, שהיה חפץ משה לכהן לה' ולא זולתו, בשביל שאהרן עשה אותו מעשה. ועוד, כי משה היה בבחינת מלאך כדכתיב (להלן כ, טז) וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים (ויק"ר א, א), ופרוש מן האשה (שבת פז.), לא כן אהרן. על זה אמר לו הקב"ה למשה, מאיזה טעם נתתי התורה לך ליתנה לתחתונים ולא לעליונים, בשביל שאין בהם יצר הרע (שם פט.), וזה כבוד שמים להתפאר בפי קרוצי חומר וגלומי גוש, מאותו טעם גופיה נבחר אהרן לכהן לה', ע"כ דבריו בשינוי לשון. ולהבין זה היטב, כי לכאורה אין הדמיון עולה יפה, כי לענין מתן תורה העליונים לאו בעלי בחירה הם, ומה מקום לתת להם התורה, אבל משה רבינו שגם הוא ילוד אשה, ובשביל שזיכך את גופו כל כך עד שנעשה בבחינת מלאך למה יגרע, ולפום ריהטא יותר היה טוב שהוא יכפר על בני ישראל מכל חטאתם:

אבל הענין יובן על פי המבואר בספר נועם אלימלך פרשת ויחי (ד"ה או יאמר [ה']) על מה דכתיב (ויקרא ד, כב) אשר נשיא יחטא, ואמרו חז"ל (עי' הוריות י ע"ב) אשרי הדור שהנשיא חוטא, שאם הוא משולל מחטא אינו יכול להעלות הדור אתו עמו, רק אם לפעמים יחטא ועושה תשובה, בזה יכול לקשר הדור אתו. וכן כתב בספר הנ"ל בפרשת נשא (סוף הפרשה) בפסוק (לעיל ז, ט) ולבני קהת לא נתן וגו', על מה שאמרו חז"ל (יומא כב ע"ב) מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול מפני שלא נמצא בו שמץ דופי, על פי מה שאמרו (נזיר כג ע"ב) גדולה עבירה לשמה כו', והכוונה, שעל ידי זה יוכל לקשר עצמו עם ההמון להעלותם לשורשם, ושאול שלא היה יכול לעשות עבירה לשמה כו', על כן משכמו ומעלה גבוה מכל העם (שמואל'א ט, ב), על כן לא נמשכה מלכותו, עיי"ש באורך אמרי נועם. ולכך משה רבינו שהיה זך ונקי מכל חטא, היה גבוה מכל העם ולא היה יכול להתקשר עמהם לכפר עליהם, אבל אהרן על ידי שעשה אותו מעשה שהוא עבירה לשמה, היה לו קצת התקשרות עם העולם, לכן נבחר לכהן. ולכך היה משה שושבינא דמלכא, ואהרן שושבינא דמטרוניתא (זוהר ויקרא כ.] לטהר כנסת ישראל לבעלה כביכול, והבן. ולכך על המעשה הוצרך להביא עגל לכפר, וגם משום זה עצמו נבחר משום שכוונתו היתה לשמה ועשה עבירה לשמה כנזכר לעיל: וזה שמצינו בילקוט (תשא רמז שצא) שהיה אהרן יודע מה שעשה קשר שלשלת של ברזל בצוארו

(כלומר שלא יפול ממדרגתו), והלך ולמד למי שלא היה יודע קריאת שמע או תפלה וכו'. היינו שהיה יכול לירד ממדרגתו העליונה לכל הברואים. וזה שאמרו עליו (אבות פ"א מי"ב) אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, היינו שקירב הרחוקים לתורה, והבן. ולכן היה צריך לירד ממדרגתו לקשר את עצמו עם פחותי הערך, אחר כך לעלות את פני ה' אלהיו ולהעלותן אתו, וזה מלאכה גדולה וחכמה יתירה להיות פוחת והולך ממדרגתו למען יהיה אחר כך מוסיף והולך, כי ירידה זו צורך עליה כנודע, על דרך שכתב בספר נועם אלימלך שם בפרשת ויחי אהא דרבי עקיבא כשהיה מתפלל בצבור היה מקצר ועולה (ברכות לא.), כלומר שהיה מקטין את עצמו ועולה ומגביה את העולם עמו, עיי"ש. וזה לדעתי ענין מסירת נפש בשעת נפילת אפים, ללקט הנצוצות הקדושים שבבריאה יצירה עשיה, המבואר בכתבי האר"י זצוק"ל (שער הכוונות, ענין נפילת אפים דרוש ב עמ' שג), כי לזה צריך מסירת נפש לירד ממדרגתו לבל יפול ברשת זו טמנו לו ח"ו. והבן, כי הוא דבר עמוק:

והנה, כבר כתבו הספרים הק' על פי הילקוט (זכריה רמז תקע) על הפסוק (זכריה ד, ב) והנה מנורת זהב כלה אלו ישראל כו', כי בשעת הדלקת הנרות הדליק והעלה נשמות ישראל לשורשן, כי נ"ר הוא נ'פש ר'וח כנודע (תקוני זוהר, תקון כא, מט ע"ב). ועיין בספר חן טוב פרשה זו (ד"ה או יאמר) באורך שלכך היתה המנורה מקשה זהב, לרמז על אחדות ישראל מגדלם ועד קטנם, וזהו (ה, ד) עד ירכה עד פרחה, עי"ש. ומעתה נאמר כי לכך כתיב בהעלותך לומר שמעלה היתה לפני המנורה, כי מתחלה היה צריך לירד ממדרגתו לקשר עצמו עם כללות ישראל ופרטותיהן, ואחר כך לעלות ולהעלותן. ולזה היה צריך שלש מעלות, נגד כהן לוי ישראל, כי היה צריך לילך עד בחינת כהן, והבן. ולכך דברי הבית שמאי ובית הלל אלו ואלו דברי אלקים חיים, כי המהדרין מן המהדרין נפשות ישראל לשורשן צריך שיהיו פוחת והולך ממדרגתו, ומוסיף והולך להעלותן לשורשן, וזה שרמזה התורה תרווייהו, תר"ד וגם להעלות, והבן:

וזהו שנאמר (תהלים לד, א-ד) לדוד בשנותו את טעמו (לטובה) לפני אבימלך (זה הקב"ה, על ידי זה) ויגרשהו לסטרא אחרא וילך, וכמו שכתוב בסידור האר"י ז"ל (שחרית לשבת, ח"ב סח.). והכוונה בזה, כי לפעמים הוצרך לשנות את טעמו לירד ממדרגתו לקשר את עצמו עם פחותי ערך, וגם זה היה לפני הקב"ה, לשם שמים. ועל זה אמר אברכה את ה' בכל עת וגו', אפילו בשעת ירידה, והכוונה הוא למען גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו, והבן:

אולם לזה צריך שמירה יתירה שלא יפול, כמו העולה בסולם שבשעה שהולך עומד על רגל אחת, ולכן צריך להתחזקות ולסייעתא דשמיא שלא יפול, וכמו שכתב המגיד הקדוש בספר עבודת ישראל (פר' בהעלותך ד"ה ויהי) שזה התפלל משה בנסוע הארון, זה הצדיק, ממדרגה למדרגה, ויאמר משה קומה ה' וגו' (להלן י, לה), עי"ש בדבריו דפח"ח. ואני הוספתי נופך כי ובנוחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל (שם, לו), שעל ידי זה ישובו אלפי נפשות ישראל לשורשן:

ואפשר לי לומר שזה היה מראות הסולם ליעקב בלכתו לחרן, כי היה מפחד ודואג שלא יפול ממדרגתו ח"ו בבית לבן, ועל זה הראה לו השי"ת (בראשית כח, יב-טו) סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלקים, הם הצדיקים הנקראים מלאכים, כמבואר בויקרא רבה בפרשה א' (אות א), עולים ויורדים בו, כאמור למעלה, פוחת והולך להיות מוסיף והולך ללקט ניצוצות, ועולים תחלה לקשר עצמם בשורשן לבל יפלו ח"ו, ואחר כך יורדים לקשר עצמן עם אנשי מקומן להעלות הנצוצות הקדושים שיש שם, והנה ה' נצב עליו על הסולם להחזיק ביד כל אחד ואחד שלא יפול ח"ו. וכבר כתבתי שלזה צריך מסירת נפש, ועל כן ויאמר אני ה' אלקי אברהם אביך שמסר עצמו לכבשן האש, ואלקי יצחק שמסר עצמו לטבח, וכמבואר זה בכתבי קדש של מוזלה"ה במקומו (ישמח משה, פר' ויצא סד"ה ויחלום) על פי דברי אהבת דודים (שיר השירים ז, א פירוש הנגלה ד"ה והנה) הנאות גם לענינו, עי"ש. והנה אנכי עמך, כי גם אתה הולך בדרכיהם במסירת נפש, כי כבר אמרו ההולך בדרכי אבות הקב"ה מתקומם עליו בזכות אבות, ולכך ושמרתיך בכל אשר תלך והשבותיך וגו' (למקומך), כי לא אעזבך וגו', והבן:

ואפשר שזה שאמר אותו גר להלל (שבת לא.) למדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחד. היינו אפילו בשעת עליה ממדרגה למדרגה, שלא יפול, כמו שכתב המגיד. והשיב לו הלל מה דעלך סני וכו', פירש רש"י רעך זה הקב"ה, אל תעזוב, דבר אחר, חברו כמשמעו. ר"ל להתקשר עצמו היטב בהשי"ת ועם צדיקי הדור וכללות ישראל שהם איש אחד, ואז בל ימוט לעולם:

וזהו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קלט, א-י) ה' חקרתני ותדע וגו' בנתה לרעי מרחוק, כלומר אפילו כשאני עומד ח"ו למרחוק כפי הנראה, דהיינו בין פחותי ערך, ארחי ורבעי זרית וכל דרכי הסכנתה שכוונתי בכל זה לשם שמים, כי אין מלה וגו'. אחור וקדם צרתני (עיין בספר באר מים חיים מה שפירש בזה בפרשה זו (ריש הפרשה ד"ה או ירמוז)), ולדרכנו נאמר שזה שאמר דוד, שבראתני להיות בבחינת אחור היינו בחינת ירידה, וקדם, בחינת עליה, על דרך שאמר (ברכות ד.) ואני ידי מלוכלכות בדם שפיר ושליא,

ופירש באור המאיר (ר"פ וישלח) דהיינו שירד לבחינת מקומות נמוכים כדי לטהר אשה זו כנסת ישראל לבעלה, כנודע, והבן. ועל זה אמר ותשת עלי כפכה להחזיק בי שלא אפול ח"ו, כי לולי עזרתך לי פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה לירד ולעלות ולראות פני האדון ה' צבאות, כי זה חכמה יתירה. וזהו אם אסק שמים שם אתה במחשבתי, ואציעה שאול הנך וגו' אתי עמי במחיצתי, גם שם ידך תנחני ותאחזני ימינך וגו', וזה נכון בסיעתא דשמיא:

ועל פי זה יובן מה שאמר הכתוב אל מול פני המנורה, ואיתא בילקוט (בהעלותך רמז תשיט ד"ה דבר) עשה לה מול ופנים. הכוונה לירד ממדרגתו לבחינת אחור שהוא נקרא מול, ואחר זה פנים, היינו להעלותן. וזהו שאמר ויעש כן אהרן אל "מול פני" המנורה, שעשה לה מול ופנים, ובזה אחר כך העלה נרותיה. וזה להגיד שבחו שלא שינה, שאפילו בשעת ירידתו לא שינה, וריחו לא נמר וטעמו לא פג. והבינהו, כי הענין עמוק:

והיינו שסמך לזה קח את הלוים, כי הם נבחרו לעמוד בדוכנם בשירם ובזמרם לעורר לבבות בני ישראל לתשובה וחרטה על ידי התעוררות כנודע, והיו צריכים להתקשר עם הבאים להקריב קרבנות, והנה הם לא חטאו כלל באותו מעשה והיו משוללים מכל סוג ענין חטא, ואיך היה מקום להם להתקשר עם החוטאים ומביאים קרבן. אולם לזה מצא השי"ת עילה להזות עליהם חטא, לומר שגם הם היה להם למחות ולמנוע, ואם כי לא היו שומעים להם, לפניהם מי גלוי, ועל זה הוצרכו לכפרה, וממילא יש להם קצת שייכות והתקשרות עם כלל ישראל למען יוכלו לכפר עליהם להעיר לבבם לתשובה, וזהו על דרך שכתבנו בענין המנורה. ולזה אמר (ח, ו-ט) קח את הלוים וגו' וכה תעשה להם לטהרם, היינו שהוצרכו לטהרה, הגם שבאמת לא חטאו, על זה אמר הזה עליהם, זרוק עליהם מי חטאת, רומז לחטא העגל, לומר שגם הם חטאו קצת במה שלא מנעו, והעבירו תער וגו', וכבסו בגדיהם, רמז לתשובה וחרטה כידוע (עי' אלשיך ויקרא יד, ח), והטהרו, ולכן ולקחו פר בן בקר וגו' לכפרה. וזהו שכתב רש"י מי חטאת היינו אפר פרה. כי זהו בחינת אפר פרה, שבתחלה היה מטמא טהורים ואחר כך מטהר טמאים, והוא ממש כדבר האמור, ובאמת היו לוקחים אפר פרה להזות עליהם, והוא לרמז על מה שכתבנו, והבן. וזהו שאמר והקרבת את הלוים וגו' (על דרך שפירש בזוהר הק' (בשלח מז.) ופרעה הקריב (שמות יד, י) את לבן של ישראל לאביהן שבשמים) ובזה והקהלת את כל עדת בני ישראל, שעל ידי שיש להם שייכות עמהם יוכלו להקהל אותן להעלותן לשורשן:

בהעלותך וגו' [ח, ב-ג]. פירש רש"י, מדליק עד שתהא השלהבת עולה מאליה, יש להבין הרמז בזה. גם אמרו ויעש כן אהרן, פירש רש"י להגיד שבחו של אהרן שלא שינה, מאי קא משמע לן:

ונראה לי על פי דיש מחלוקת בין הקדמונים, דיש אומרים דמי שיש לו נטיה לרע וכובש את יצרו, גדול ממי שנולד במזג טוב עד שכמעט אין לו נטיה לרע. ויש אומרים דאותו שיש לו נטיה לרע, הגם שכובש יצרו על כל פנים יש לו תכונה רעה בנפשו, על כן אותו שנולד במזג טוב עדיף מיניה, עיין שמונה פרקים להרמב"ם (פ"ו). ומוזלה"ה (ישמח משה, ריש הפטרת ראה) הכריע דאותו שנולד בנטיה לרע וכבש את יצרו עד שבא לבחינת כולו טוב ושוב אין לו שום נטיה לרע, על דרך שמצינו (ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה) גבי דוד (תהלים קט, כב) ולבי חלל בקרבי שהרגו ליצר הרע, ואברהם אבינו הפכו לטוב שנאמר (נחמיה ט, ח) ומצאת את לבבו נאמן לפניך, איש כזה עדיף ומשובח, וזה המובחר, ועל זה נאמר (קהלת יב, יג) סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא וגו' כי זה כל האדם, והבן, ע"כ דבריו. וכמו כן אמרו חז"ל פרק קמא דברכות (ח.) גדול הנהנה מיגיע כפו, ופירש הצל"ח (ד"ה שם גדול) היינו העובד מאהבה ונהנה מעבודתו, זה גדול מירא שמים. והיינו מי שלבו משתוקק ומתלהב לעבודתו יתברך בלי שום עצלות ורפיון, עד שאיננו צריך להתגברות והתאמצות כלל בבואו לעבוד עבודת ה', כי לבו שלם את ה', ומאליו משתוקק עד כלות הנפש לעבוד עבודה תמה ברורה ונקיה:

וזהו שכתב רש"י מדליק עד שתהא השלהבת עולה מאליה, לרמז בזה להנשמה הנקרא (משלי כ, כז) נר ה' נשמת אדם, שצריך האדם להדליק עד שתהא השלהבת היינו רשפיה רשפי אש שלהבת י"ה, עולה מאליה, בלי שום צורך להתאמצות והתגברות. ועל זה אמר ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נרותיה, דהיינו כמו שהיה מדליק המנורה עד שתהא השלהבת עולה מאליה, כמו כן עשה אהרן בבחינת נר עצמותו, היינו נשמתו, להדליקה עד שהשלהבת עלתה מאליה, וכדפירשתי. וזה שבחו, שלא שינה את עצמו ממה שעשה במנורה, והבן:

וזהו שנאמר להלן (ח, ו-ז) קח את הלוים וגו' "וכה" תעשה להם לטהרם, ירצה באמרו וכה, כדבר הנאמר למעלה מדליק עד שתהא עולה מאליה בלי נטיה לרע, ואדרבה יהפכו לטוב, על דרך שנאמר (להלן לא, כג) כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר, ופירשו הספרים היינו ליקח החמימות לעבודתו יתברך, וכמו כן עם כל התאוות והשתוקקות צריך להשתמש לעבודת השי"ת, וזהו (תנחומא בשלח כד) צדיקים באותו דבר שחוטאים בו מתרצים. וזה אמרו הזה עליהם מי חטאת, שבחינת מי חטאת היינו התאוה המכונה

מים, יזה עליהם לטהרם. וזה וכבסו "בגדיהם", מה שהיה בחינת בגידה, והטהרו, והבן. וזה בחינת תשובה מאהבה שזדונות נעשו כזכיות (יומא פו ע"ב): ועל תשובה כזה שתי המדות מסכימים, אפילו מדת הדין, וזהו שנאמר להלן (י, ט) וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם, הוא שטן הוא יצר הרע, והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני "יהו' אלקיכם", מדת הרחמים ומדת הדין, ונושעתם מאויביכם, שיבא לכם תשועה מבחינת אויביכם, כי יעשו זכיות, וקטיגור יתהפך לסניגור ומליץ יושר, והבן:

ואתנה את הלוים וגו' לעבוד וגו' ולכפר על בני ישראל ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני ישראל אל הקודש [ח, יט]. פירש רש"י, שלא יצטרכו לגשת אל הקודש וכו'. וקשה תרתי, חדא, דאם כן שלא יגשו בני ישראל אם כן כפרה למה. ותו, דהוה ליה למימר לא יגשו, ומה זה דקאמר בגשת בני ישראל וגו' משמע בעת גשתם אל הקודש, והרי לא יגשו:

לכן נראה לי הכוונה בזה על פי דאיתא בפרק ה' דאבות (פ"ה מ"ה) עשרה נסים כו' ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים, וכתב התוספות יום טוב (ד"ה ולא אירע) יש מי שהקשה ולמה יארע לו, אחר שהיו מזרזין אותו והוא בטהרה כל היום ההוא. והתשובה, כי היצר טוב ויצר הרע מתקוטטים זה עם זה כשני אויבים, וכשאחד מהם קרוב להיות מנוצח, יתחזק על עמדו בראותו כי כלתה אליו הרעה. ולזה היה קרוב מאוד שיצר הרע יחטיא את הכהן, ע"כ דבריו. ולדעתי זה שאנו מבקשים ביהי רצון אחר תהלים, ומעוברות של עמך בית ישראל תצילם וגו', מלבד הפשוט עוד דברים בגו על פי מה שכתב רש"י ריש פרשת נח (בראשית ו, ט) תולדותיהן של צדיקים מעשים טובים, ואם כן כשאדם משים אל לבו ומקבל עליו עול מלכות שמים ועול תורה ומעשים טובים, הרי הוא אז בבחינת עיבור, וכשמוציא מחשבתו הטובה מכח אל פועל המעשה נקרא לידה. וכשרואה יצר הרע שהאדם מתעבר ורוצה ללכת בדרך הישר, מתגבר עליו להחטיאו ולמונעו מלהביא מחשבתו למעשה, והרי זה כמפיל נפלים, וזה שמבקשין ומעוברות של עמך בית ישראל תצילם שלא תפלנה ולדותיהן, כי אם יולידו מחשבתם אל פועל המעשה:

וזה שכתוב בענין הלוים לעבוד את עבודת בני ישראל וגו', "את" לשון עם, כלומר לעבוד עם עבודת בני ישראל לעזרם ולתומכם ולסעדם ולכפר על בני ישראל, כפרה לשון קינוח והסרה כנודע (רש"י שם לב, כא), ר"ל לקנח מהם כל טומאה וחלודה, ולא יהיה בבני ישראל נגף, נגיפה של חטא, בגשת בני ישראל אל הקודש, בעת אשר יגשו בני ישראל אל דרך הקודש, שאז יצר הרע מתגבר לנגוף להכשילם בחטא ח"ו, על כן עבודת הלוים

להצילם מזה לבל יהיה בבני ישראל נגף בגשתם אל הקודש, כאמור: ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני ישראל אל הקדש [ח, יט]. יתבאר על פי מה שאמרו במדרש (ויק"ר כד, ח) בכל יום מכתירין להקב"ה בשלש קדושות, נתן שתים בראש בניו ואחת בראש עצמו. ופירש הנזר הקודש (ג, ד ד"ה מלמד) על פי מה שכתב התורת חיים (חולין צא ע"ב ד"ה ותמימי) כי השלש קדושות נגד כתר חכמה בינה, וישראל נאצלו מחכמה, דכתיב (משלי ג, יט) בחכמה יסד ארץ, וכתיב (מלאכי ג, יב) אתם ארץ חפץ אמר ה' צבאות. ועל כן ישראל מזכירים שמו אחר שתי תיבות. ומלאכי השרת רק אחר שלש תיבות (חולין שם), שהם נאצלו מבינה, דכתיב (משלי שם) כונן שמים בתבונה. וידוע (שבת פח.) בשעה שאמרו ישראל (שמות כד, ז) נעשה ונשמע זכו לשני כתרים, הם חכמה ובינה, ולכך נקראו (דברים ד, ו) בתואר חכמים ונבונים. והיינו נתן שתים, חכמה ובינה, בראש בניו, ואחת, היא קדושת כתר, בראש עצמו. ולעתיד יזכו גם לקדושת כתר, וזהו שאמרו (בבא בתרא עה ע"ב) עתידים צדיקים שיאמרו לפניהם קדוש כדרך שאומרים לפני הקב"ה, ע"כ דבריו:

ובזה יש לפרש מאמרם (שהש"ר ח, ד) הובא בילקוט ראובני (פר' משפטים) בשעה שאמרו נעשה ונשמע (כלומר שאז הגיעו לבחינת חכמה) אמר הקב"ה למלאך המות אין לך רשות ליגע בהן לפי שהם בני, כלומר שהם נאצלים מחכמה הנקרא אבא, ועתה זכו לקרוא בשם חכמים ונבונים, וכתיב (משלי יג, יד) תורת "חכם" מקור חיים. וכן חכ"ם מספרו חיי"ם, והיינו דכתיב (קהלת ז, יב) החכמה תחיה בעליה. וזהו שנאמר כאן ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת, כלומר בשביל גשת בני ישראל אל הקודש, בחינת חכמה הנקרא קודש (זוהר האזינו רצז.), המחיה את בעליה, כאמור. וזהו שאמרו חז"ל (בבא בתרא קטז.) מי שיש לו חולה כו' ילך אצל "חכם" שבדור כו', חכם דייקא, והבן: ומן האמור הנה מקום אתי לפרש המדרש בא (ש"ר יט, ז) בפסוק (שמות יג, ב) קדש לי כל בכור, אמר הקב"ה כשם שעשיתי יעקב בכור שנאמר (שם ד, כב) בני בכורי "ישראל" ("לי ראש", ראשית חכמה) (פירש היפה תואר (שם יט, ח) כדלעיל פרשה ה' (אות ז) שזה על יעקב אמר שקנה הבכורה. כלומר, דכתיב (בראשית כז, לה) בא אחיך במרמה, פירש התרגום בחוכמא, ויקח ברכתך. והיינו דכתיב (שם, לו) ויעקבני זה פעמים את "בכורתי" לקח והנה עתה לקח ברכתי), כך אני עושה לבן דוד בכור, שנאמר (תהלים פט, כח) אף אני בכור אתנהו, לזכות למדת חכמה הנקרא בכור:

והיינו דכתיב (ישעיה יא, א"ב) ויצא חוטר מגזע "ישי", בחינת י"ש ש"י, חכמה י"ש (זוהר פינחס רלט.), בינה ש"י, דתחות כת"ר, תר"כ אורות, כמו שכתב רבינו בעטרת

צבי בזוהר בראשית דף כ"ו ע"ב (ד"ה תעלומות) בסוד (חגיגה יד ע"ב) אבני "שיש". וגמר אומר ונחה עליו רוח ה' (כת"ר) רוח חכמה ובינה וגו' רוח דעת ויראת ה', כל המוחין הנרמזים בתיבת בכו"ר, כמבואר בעטרת צבי סוף פרשת בא (מג ע"ב ד"ה ובזה תבין), עיי"ש ותבין. וכן הוא בתקוני זוהר תיקון ס"ח דף ק"ז (ע"א) ונחה עליו רוח ה' דא אויר קדמאה, רוח חכמה ובינה תרין ספירין אבתריה כו', עיי"ש: ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני ישראל אל הקודש [ח, יט]. בהקדם לפרש מדרש תמוה פרשת תצוה (ש"ר לח, ב) על הפסוק (שמות כט, א) וזה הדבר, הדא חוא דכתיב (חבקוק א, יב) הלוא אתה מקדם ה' אלקי קדושי לא נמות כו', אתה גוזר ואומר (ויקרא יט, ב) קדשים תהיו, הסר ממנו המות. אמר להם אי אפשר, שכבר נגזרה גזירה, שנאמר ה' למשפט שמתו וכו'. על פי שדרשתי סמוכין, דכתיב סוף אחרי (ויקרא יט, ב) ושמרתם את משמרתי, ואמרו חז"ל (יבמות כא.) עשו משמרת למשמרתי, מכאן רמז לשניות לעריות, וזה אזהרה לחכמים, ועל זה אמר סמוך ליה דבר אל בני ישראל וגו' קדשים תהיו, כלומר שתקיימו דברי חכמים וגזירותם, דכל המקיים דברי חכמים נקרא קדוש כדאיתא בפרק ב' דיבמות (כ.), ועיין שם במקומו (ר"פ קדושים) הארכתי. ובזה יש לפרש בפרשת יתרו (שמות יט, י) אומרו יתברך אל משה לך אל העם "וקדשתם" היום ומחר, שפירש רש"י לשון הזמנה, ואני אומר שהוא לשון קדושה ממש, כי חז"ל אמרו (שבת פז.) יום אחד הוסיף משה מדעתו, שדרש היום ומחר היום כמחר, מה למחר לילו עמו אף היום כו', וכתבו תוספות (ד"ה היום) אין זו דרשא גמורה, אלא משמע דהיום ממש, דאי לאו הכי אין זה מדעתו. ולפי האמור יש לומר דודאי הקב"ה נתכוון היום ממש, אלא שהוא ידע שעתיד משה להוסיף יום אחד מדעתו לפרש על דרך אסמכתא מה מחר כו', וזה שרמז ה' ואמר למשה "וקדשתם", לשון קדושה ממש, היום ומחר, שתוסיף לומר היום כמחר, והם יקיימו ויהיו נקראים קדושים, כדת המקיים דברי חכמים:

והנה, קיימא לן (ברכות ד ע"ב) העובר על דברי חכמים חייב מיתה בידי שמים, והוא חמור יותר מדברי תורה. והטעם מבואר בספרים, כי החכמים הם גודרי גדר ושומרי פתח התורה לבל יבא ליגע בגוף ענין של תורה, ומי שפורץ גדר לכנוס יותר ממה שמזהירו שומר הפתח והגבול, ביד השומר להמיתו תיכף כנודע. ומזה יש לנו לדון בקל וחומר, אם העובר על דברי חכמים חייב מיתה, הלא מדה טובה מרובה כו' (סוטה יא.), ואם כן מהראוי כי המקיים דברי חכמים ינצל ממיתה:

וזה עצמו שאמרו ישראל, אתה אומר קדשים תהיו, שתקיימו דברי חכמים, ואם כן כיון שאנו מקיימים ונקראים קדושים, הסר ממנו המות מכח קל וחומר, והיינו דכתיב אלקי

קדושי לא נמות. אמר להם אי אפשר, שכבר נגזרה גזירה שנאמר ה' למשפט שמתו, מכח חטא אדם הראשון שאכל מהאילן, ואם כן בזה שמקיים דברי חכמים אינו כדאי לפטרו ממה שחייב מכבר. ומכל שכן למה שכתוב בספרים הק' שזה הוא בדרך טבעי, שעל ידי שאכל נתגשם ונעשה עור (זוהר בראשית לו ע"ב), אם כן המיתה טבעית כנודע: אמנם זה מענין מיתה הטבעי וחיובי הבא מכח אדם הראשון אחר שאכל מהאילן, אבל יש עוד ענין מיתה שאינה מכח ענין זה, אלא שהוא בא מכח מערכת השמים וכוכביהם המורה על דבר ומגפה לעתות בצרה רח"ל, על זה ודאי קם דינא דקל וחומר הנזכר שאם מקיים דברי חכמים מהראוי שבזכות זה ינצל ממיתה כזו. ויש לי רמז על זה בתורה, שאמר (ויקרא יח, ה) ושמרתם את חקתי וגו' אשר יעשה אותם האדם, ר"ל שיעשה משמרת וסייג לחקותי ומשפטי שיקיים אותם האדם, על ידי זה וחי בהם, יחיה ולא ימות, והיינו מיתה הבא מדבר ומגפה, אני ה' המושל בכל, והבן:

וזהו שנאמר כאן ולא יהיה בבני ישראל נגף, (ואמר הטעם) בגשת בני ישראל אל הקודש, כלומר בשביל שנגשים בני ישראל לקדש עצמם במותר להם ומקיימים דברי חכמים, על כן ראוי כי באברתו יסך להם, ישמרם ויצילם מנגף, ויהיה חיים ושלום בחילם, כן יהי רצון:

מסורה ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ולא יעבוד עוד [ח, כה], ומבן אדם חציר ינתן (ישעיה נא, יב). ושרת את אחיו [ח, כו], ושרת בשם ה' (דברים יח, ז). יתבאר על פי הידוע (רמב"ס תשובה פ"י ה"ה) כי כל העוסק בתורה ובמצות ה' כדי לקבל שכר או להנצל מפרעניות הרי זה שלא לשמה, וכל העוסק לא בשביל שכר ולא בשביל עונש, אלא עושה מאהבה לעשות נחת רוח ליוצרו, הרי זה לשמה. והנה בתחלת ימי נעורים מסתמא עוסק בתורה ומצות מכח שכר ועונש, ואחר זה כשיתגדל ותתרבה דעתו עוסק לשמה, וכמו שאמרו חכמים (פסחים נ ע"ב) לעולם יעסוק אדם כו' אפילו שלא לשמה שמתוך כו' בא לשמה. ועיין מה שפירש האלשיך בפרשת ראה (דברים יא, כז ד"ה או יאמר), את הברכה אשר תשמעו (דברים שם), ר"ל לא כמו מדת מלך בשר ודם שעצם השמיעה למצותיו אינו ברכה, רק השכר המגיע ממנו, מדת הקב"ה שעצם הברכה הוא אשר תשמע:

וזהו שאמרה תורה ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ולא יעבוד "עוד", כלומר שלא יעבוד בשביל "עוד" הנוסף בשביל העבודה, הוא תשלום השכר, כי אם לאהוב האמת באשר הוא אמת. ועל זה אמרה המסורה שכמו כן לא יעבוד בשביל יראת עונש, וזהו שנאמר (ישעיה נא, יב-יג) "מי" את, מ"י עולה חמשים, ר"ל הרי אתה בן חמשים

ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן, ר"ל כמו שפירשו המפורשים במקומו שתירא מכח שאנוש ימות ומכח שבן אדם חציר ינתן, היינו רק יראת העונש, ותשכח ה' עשך וגו', היינו שתשכח לירא מרוממותו. כלומר לא יאתה אליך כדבר הזה, כי אם לעבדו מרוממותו יתעלה. וזהו שנאמר ושרת את אחיו (כפירוש רש"י לנעילת השערים ולשיר), ושרת בשם ה', ר"ל לא בלבד כשיעבוד עבודתו בהצנע, אלא אפילו בשעה שיעמוד ושרת את אחיו ברבים בכל זאת ושרת בשם ה', בשביל שמו יתברך, בלי שום מחשבה זרה כי אם בעבור שמו יתברך. וזהו שאמרו חכמים במשנתנו (אבות פ"ה מכ"א) בן חמשים לעצה, ופירש הר"ב שנאמר ומבן חמשים שנה ישוב וגו' ושרת את אחיו, ומה הוא השירות, הוא שיתן להם עצה, ע"כ דבריו. ר"ל, שיתן להם עצה טובה לעבוד את השי"ת במחשבה זכה ורצויה לו לבדו יתברך, והבן זה:

ובזה הדרך יתבאר המדרש (במ"ר טו, יג), עשה לך שתי חצוצרות כסף (להלן י' ב), כשתכניס את ישראל יהיו תוקעין בהן והן מתכנסין, שנאמר (שם, ג) ותקעו בהן ונועדו אליך. ויש להבין מה חידש המדרש בזה. עוד שם (טו, יד-טו) דבר אחר עשה לך וגו', זהו שאמר הכתוב (משלי כד, כא) ירא את ה' בני ומלך, כל מי שירא את ה' סופו ליעשות מלך וגו', אפילו משה שנתירא מהקב"ה נעשה מלך. עשה לך וגו', שיהיו תוקעין לפניך כמלך וכו'. ביאור הדבר על פי מאמרם בילקוט שמעוני פרשת שמיני (רמז תקכא ד"ה ויאמר משה), ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו (ויקרא ט, ו), אמר להם משה אותו יצר הרע תעבירו מלבבכם, שתהיו כולכם ביראה אחת ובעצה אחת לשרת לפני המקום. ופירשו המפורשים, כי כבר אמרו אינו דומה יחיד עושה מצוה למרובים, כי לפי מרבית אסיפתם תרבה גדולת חשיבתם לפני המקום. אמנם זו אם כולן לטובה בזכות הלב בלתי לשמו יתעלה, והנפשות משולבות אחד אל אחד כאיש אחד בלב אחד. לא כן אם כל אחד פונה לעצמו כל אחד כפי ענינו, זה בשביל שכר וזה מיראת עונש וזה בשביל להתגדל ולהתפאר, וכהנה מחשבות זרות משונות זו מזו, על כיוצא באלו נאמר (איוב טו, לד) עדת חנף גלמוד. כלומר, אפילו יהיו עדה גדולה ואסיפה רבה, נחשבים רק כיחידים ואנשים פרטיים. ועל כן צוה אדוננו משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו, כלומר ליחד לבבכם לעשות זה הדבר בשביל אשר צוה ה', לא לזולת בשביל קבלת פרס ועונש, וזהו שאמר אותו יצר הרע המכניס בלב מחשבות זרות בעבור עצמו, תעבירו מלבבכם שתהיו כלכם ביראה ובעצה אחת דייקא רק לשרת לפני המקום ב"ה, כאמור, ע"כ דבריהם:

והנה, משה היה ירא את ה' דייקא, יראת רוממותו יתעלה, יראה עלאה, על כן נעשה מלך, מפני שהמליך את הקב"ה על עצמו לכן המליכו ה'. ולכן אמר לו ה' עשה לך (דייקא) שתי חצוצרות כסף וגו' ותקעו בהן ונועדו "אליך" דייקא, היינו שיתועדו ויתיחדו כולן בלב אחד וביראה אחת מרוממותו יתעלה לשרת לפניו יתברך, ובזה הן מתכנסין אליך לבחינתך יחד כאחד. כי אם מחשבתם מתחלפות לא ראי זה כראי זה, אזי אף אם נקהלו היהודים הרי עומדים מפוזרים זה מזה במחשבות הלב. אבל אם כולן כוונתם בלתי לה' לבדו, אז הם מתכנסים. וזה כוונת המדרש, והבן: עשה לך שתי חצוצרות כסף [י, ב]. במדרש (במ"ר טו, יד-טו) זהו שאמר הכתוב (משלי כד, כא) ירא את ה' בני ומלך, המליכהו עליך. דבר אחר [ומלך], המלך יצר טוב על יצר הרע שנקרא מלך, שנאמר (קהלת ט, יד) ובא אליה מלך גדול וגו'. וכל מי שהוא ירא מהקב"ה סופו לעשות מלך, ממי אתה למד, מאברהם, על ידי שנתייירא מהקב"ה שנאמר (בראשית כב, יב) עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה, נעשה מלך, שנאמר (שם יד, יז) אל עמק שוה הוא עמק המלך. וכן משה שנתירא מהקב"ה נעשה מלך, לכך כתיב ירא את ה' בני ומלך. עשה לך שתי חצוצרות כסף, שיהיו תוקעין לפניך כמלך: אם אמנם המדרש מבואר מאליו, עם כל זה הלא גלוי וידוע כי דברי חכמים מים עמוקים, תוכו רצוף תפוחי זהב במשכיות כסף חשוקים, על כן הנה שפתי לא אכלא, ואעץ ואומר את אשר עם לבבי, אשיחה לבאר דבריהם הנחמדים מדבש מתוקים. והוא בהקדם לפרש דברי זקני הרמ"א ז"ל בהג"ה באורח חיים סימן א' (ס"א) שהעתיק דברי המורה (ח"ג פנ"ב) שויתי הוי"ה לנגדי תמיד (תהלים טז, ח) הוא כלל גדול בתורה ובמעלת הצדיקים ההולכים לפני האלקים כו', כל שכן כשישים האדם אל לבו שהמלך הגדול כו' עומד עליו ורואה במעשיו, מיד יגיע אליו היראה והפחד כו'. ויש להבין, הלא נודע בשערים כי מכח שם הוי"ה הרומז לחסד יגיע אהבה, ומכח שם אלקים או אדנ"י דינא דמלכותא (זוהר משפטים קיח.) יגיע יראה, ואיך כתב שויתי הוי"ה לנגדי מיד יגיע אליו היראה. ותו, דפתח שויתי הוי"ה, וכתב הוא כלל גדול במעלת הצדיקים ההולכים לפני האלקי"ם. ותו, כי תואר אבינו ירמוז להוי"ה אב הרחמים, ותואר מלכנו לשם אלקים או אדנ"י, והוא פתח שויתי הוי"ה וסיים שהמלך הגדול עומד עליו כו':

אבל עמוד והתבונן כי מאוד עמקו מחשבות קדמונינו ודבר גדול דברו בזה, הטה אזנך ושמע. ידוע דברי השל"ה (בעשרה מאמרות, מאמר ג-ד אות נז-נח) שמפרש אני עבדך בן אמתך (תהלים קטז, טז), כי יש ארבע מדרגות, א', יראת העונש ואהבת השכר, והרי זה עובד לצורך עצמו. ב', יראת רוממותו יתעלה, וכדכתיב (איוב לא, כג) כי פחד אלי

איד אל (יראת העונש) ומשאתו (מיראת רוממותו) לא אוכל. ג', אהבה כבן לאב. ד', יראה הגדולה מאהבה, כלומר שבאה מכח אהבה שמתיירא ומפחד לבל ינתק מוסרות האהבה, ואותה יראה מכסה האהבה, והרי זה כבן הגדל בפלטרין של מלך, שעם האהבה יאחזמו רעד ופחד ומורא עד אין ערך. וזהו שאמר אני, היינו יראת העונש לצורך עצמי. ב', אחר כך עבדך, בחינת עבד, עובד מיראת אדונו. ג', בן, עובד מאהבה. ד', בן אמתך, בן הגדל בפלטרין של מלך, שהיראה גדולה מאהבה, ע"כ דבריו. וזה בחינת התכללות אהבה ויראה, תרין רעין דלא מתפרשין, יחוד הוי"ה אלקים הוי"ה אדנ"י, בחינת אבינו מלכנו:

והן דברי זקני הרמ"א ז"ל, שויתי הוי"ה לנגדי תמיד הוא כלל גדול בתורה ובמעלת הצדיקים ההולכים לפני האלקי"ם, היינו היראה מרוממותו יתעלה מכח הוי"ה המהוה כל הויות, וגם יראה הגדולה הבא מכח אהבה, יחוד הוי"ה אלקים. וזה שסיים כל שכן כשישים האדם אל לבו ש"המלך הגדול" דייקא, יחוד הוי"ה אדנ"י, עומד עליו כו' מיד יגיע אליו היראה וההכנעה והפחד ובושתו ממנו תמיד. ביאור דבריו על דרך שפירש אבא מארי זלה"ה ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו (שמות כ, יז), כלומר, כי מכח יראת העונש אינו ירא, אלא אם רוצה לחטוא אז הוא פורש את עצמו מכח יראה מעונש, אבל בשעה שאינו חוטא איננו ירא ולא נפחד. אבל הירא מרוממותו ומכח אהבתו, ירא תמיד אפילו בשעה שאינו חוטא כלל, כי כל עצמותיו יתרעשו בפחד, וחיל ורעדה יאחזמו מהדר גאונו יתעלה. וזה ובעבור תהיה יראתו (דייקא) על פניכם (אפילו) לבלתי תחטאו, ע"כ דבריו וש"י:

ועל פי האמור תבין דברי האר"י (פרי עץ חיים, שער הנהגת הלימוד עמ' שנג) הביאו הבאר היטב (או"ח שם סק"ג) לצייר שם הוי"ה בנקוד יראה, שזה תועלת ליראה. היינו יראה הבא מכח אהבת חסד, וכאמור. וזהו שאומרים לשם יחוד קודשא בריך הוא בדחילו ורחימו ורחימו ודחילו, והבן. וזהו שנאמר ירא "את" רמז לבחינת דינא דמלכותא, מלשון (ישעיה ב, ד) חרבותם לאתים, היינו יראת עונש, הוי"ה, יראת רוממותו יתעלה, "בני" ירמוז לבחינת אהבה כבן לאב, "ומלך" היינו בחינת יראה הגדולה מאהבה, כבן הגדל בפלטרין של מלך. וזהו שאמר המדרש, אחר בחינת אהבה כבן לאב, המליכהו עליך בבחינת מלך, שתהא אימתו ויראתו עליך:

ואפשר זהו שאמר המדרש דבר אחר המלך יצר טוב על יצר הרע שנקרא מלך כו', הכוונה על פי מה שכתוב בזוהר וארא דף כ"ו (ע"ב), וידעת היום והשבות אל לבבך כי הוי"ה הוא האלקים (דברים ד, לט), האי קרא הכי מבעיא ליה, וידעת היום כי ה'

הוא האלקים והשבות אל לבבך. ותו, אל לבך מבעיא ליה. אלא אמר משה, אי אנת בעי למיקם על דא ולמנדע כי הוי"ה הוא האלקים, והשבות אל לבבך, יצר טוב ויצר הרע דאתכליל דא בדא, כדין תשכח כי ה' הוא האלקים כו'. עוד שם בדף כ"ז (ע"א), בכל לבבך (דברים ו, ה), דא ימינא ושמאלא דאקרי יצר טוב ויצר הרע, עיי"ש. וביאר דבריו האריז"ל בעץ חיים שער קיצור אבי"ע (שער נ) פרק ג' (עמ' שצז) כי יצר טוב שורשו מחסד דקדושה, ויצר הרע שורשו מגבורה דקדושה, ויכול להחזירו למלאך טוב וקדוש, עיי"ש. וממילא אחר שמחזירו לטוב, הנה זה בא אהבה מכח יצר טוב ימינא, ויראה מכח יצר הרע שמאלא גבורה דקדושה. ומהאי טעמא נקרא יצר הרע מלך, שאחר שהפכו לטוב, ממנו יראה הבאה מבחינת מלך, וצריך לאכללא דא בדא אהבה ויראה, וכדין תשכח ותדע כי הוי"ה הוא האלקים, התכללות חסד וגבורה: וזהו שאמר הכתוב עשה לך שתי חצוצרות "כסף", וכתב הזוהר (בהעלותך קנה.) וז"ל, שתי חצוצרות, בגין דאינון מסטרי תרי דקאמרן ממזרח ומדרום אינהו זמינין לתברא דינין ולאכפייא לון, ועל דא אינון מכסף, ובגין כך וביום שמחתכם ובמועדיכם וגו' ותקעתם בחצוצרות (י, י), עכ"ל. וזהו שנאמר (י, ט) וכי תבאו מלחמה וגו' והרעתם בחצוצרות ונזכרתם לפני "הוי"ה אלקיכם". וזה ענין הסמיכות ירא את ה' בני ומלך לכאן, והבן:

עוד יש לפרש המדרש ירא את ה' בני ומלך (משלי כד, כא), המליכהו עליך. דבר אחר, המלך יצר טוב כו' [במ"ר טו, יד]. על פי מה שכתוב בספרים הקדושים כי האדם צריך לחדש בטובו בכל יום תמיד מעשיו מראשית עד אחרית, היינו תחלה להכניס בלבו יראת העונש ואהבת השכר, ואחר כך יראת רוממותו יתעלה, ואחר כך אהבה. ואם שכבר זכה אתמול ביראת רוממותו ואהבתו יתעלה, עם כל זה ביום מחר יתחיל מחדש בבחינת יראת העונש מדינא דמלכותא. והטעם בזה, כי האדם נברא לקשר עמו נשמות ישראל ולהעלותן אתו אל עיקרא ושרשא דכל עלמין, ואיך אפשר לו להתקשר עם אנשים פחותים הלא הוא משכמו ומעלה גבוה מהם ורחוקים זה מזה, בלתי אם ירד ממעלתו ומדרגתו ליכנס ליראה תתאה מעונש, שבזה יתערב דעתו עם פחותי ערך שאין להם השגה לעבוד רק מיראת עונש ואהבת שכר, ועל ידי יראה תתאה יהיה לו עמהם השתוות להעלותן אתו ממדרגה למדרגה עד יגיעו ויעלו מעלה מעלה, והארכתי בזה למעלה: ועם זה יש לפרש בפרשת ואתחנן, שלכך הקדים (דברים ו, ה) מצות ואהבת את ה' אלקיך, ואחר כך (ו, יג) את ה' אלקיך תירא, כלומר אפילו אחר שזכינו ואהבת את הוי"ה, אחר זה את יי' אלקיך תירא מבחינת אלקים, יראת העונש. והענין, כי אמרו חכמים (ספרי ואתחנן לב), ואהבת את ה', אהבהו על הבריות. וזה אי אפשר בלתי אם יבא עמהם

אל עמק השוה הוא עמק יראת המלך מכח דינא דמלכותא, והיינו אלקיך דייקא. וזהו שאמרו (ברכות נד.) בכל לבבך ביצר טוב וביצר הרע, שכן דרכו של יצר הרע, בראותו כי האדם לא ישמע אליו לעבור על מצות ה', אזי דרכו להכניס בלבו נכלים וערמומיות לעבוד לצורך עצמו מכח יראת עונש ואהבת שכר. ועל כן טוב מאוד (בראשית א, לא) זה יצר הרע (קה"ר ג, טז), שעל ידי שמכניס בלבו בראשית העבודה יראה תתאה ואהבת שכר, יעלו אתו עם רב פחותי ערך, ומכח זה יאהבהו על הבריות: וזהו שאמר הכתוב ירא "את" יראת עונש כאמור למעלה, הוי"ה יראת רוממות, בני אהבה, אחר כך ומלך, כלומר למחר יחדש מעשיו לירא מכח דינא דמלכותא. והיינו המליכהו עליך, והיינו המלך יצר טוב על יצר הרע, שנקרא מלך על שם שמכניס בלב מחשבות אדם לירא מדינא דמלכותא, על כן המלך יצר טוב על ידי זה להעלות אתך נשמות ישראל להחזירם למוטב. ועל זה גמר אומר עם שונים, שאין להם יראה תתאה, אז אל תתערב עם הבריות להעלותן, והבן:

וזה שסיים המדרש ואמר שכל מי שירא מהקב"ה ומעלה אתו נפשות, נעשה מלך עליהן, ממי אתה למד, מאברהם, שנאמר (בראשית כב, יב) עתה ידעתי כי ירא אלקי"ם אתה. הכוונה, כי לכאורה קשה הלא כתיב (ישעיה מא, ח) אברהם אוהבי. ואי רצונו לומר יראה הגדולה מאהבה, היה לו לומר ירא הוי"ה. ואי משום שאומרים מקצת שבחו בפניו (עירובין יח ע"ב), עם כל זה לכאורה אפילו מקצת שבח אין כאן לפי בחינת אהבתו ויראתו הגדולה, וכעין גנות יחשב חלילה. אלא על כרחך צריך לומר כי אחר כל בחינת אהבתו ויראתו היה לו גם יראת אלקים, כלומר יראת העונש, למען על ידי זה יאהבהו על הבריות, כאמור. וזהו שנאמר כי ירא אלקי"ם אתה דייקא, שזה עיקר המעלה, שהכניס אתו על ידי זה רבים תחת כנפי השכינה, כדכתיב (בראשית יב, ה) ואת הנפש אשר עשו (ב"ר לט, יד), ועל ידי זה נעשה מלך. וזהו שנאמר (שם יד, יז) אל עמק שוה (שהשוה עמהם בענין יראה תתאה), הוא עמק המלך, על ידי זה המליכוהו עליהם:

וכן במשה שנתייירא מהקב"ה, שנאמר (שמות ג, ו) ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלקי"ם. ולכאורה הא מילתא זוטרתא לגבי משה, ומהביט אל ה' מיבעיא ליה למימר. אלא הוא אשר דברנו, שאחר כל המדרגות, ויסתר משה פניו פנימיותו ועצמותו, כי (היה) ירא מהביט אל האלקי"ם דייקא, יראת עונש, למען להעלות אתו את בני ישראל מבירא עמיקתא ממצרים. והיינו דכתיב (י, ב-ג) עשה לך שתי חצוצרות וגו' ונועדו אליך כל העדה (להתקשר אתך) אל פתח אהל מועד, הוא יראה תתאה, זה השער לה', והבן. ה' יטע בלבנו אהבתו ויראתו הגדולה תמיד:

ויאמר משה וגו' נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם לכה אתנו והטבנו לך [י, כט]. יש לדקדק, דהיה לו לומר נוסעים אנחנו אל ארץ כנען, ומדוע שינה כאן לשונו והאריך לומר אל המקום וגו':

ונראה לי על פי מה דכתיב בפרשת מסעי (להלן לד, ב) זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה ארץ כנען לגבולותיה, ובמדרש שם (במ"ר כג, ו) כתיב (יחזקאל מה, א) בהפילכם את הארץ, זהו שאמר הכתוב (תהלים טז, ו) חבלים נפלו לי בנעימים, בזכות התורה שנקראת נעים, דכתיב (משלי כב, יח) כי נעים כי תשמרם בבטנך יכונו יחדיו על שפתיך. דיש להבין מה בעי בזה, וגם למה הביא סיפא דקרא יכונו יחדיו וגו': ופירשתי (פר' מסעי ד"ה והנראה, ואילך) דקשה ליה מה זה דקאמר אשר תפול לכם, עיין שם ברש"י, לזה מפרש על פי מה שאמרו (גיטין נז.) למה נקרא ארץ ישראל ארץ צבי, מה צבי אין עורו מחזיק את בשרו כמו כן ארץ ישראל פשטא לה וגמדא לה. והחוש מעיד על זה, כי ארץ ישראל היתה ארבע מאות פרסה כו', ועתה בעוה"ר בחורבנה איננה רק מעט מזעיר לארכה ולרחבה. והטעם, כי בזמן שהיו ישראל שרוים על אדמתן ומקיימין מצות התלויות בה, מכח הקדושה היתה הארץ מתרחב והולך ופשטה לה, ועתה בעוה"ר דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד (איכה א, ד), על כן גמדא לה. ומבואר בספרים שזה שאמרו בגמרא (נדרים פא.) דבר זה נשאל לחכמים ונביאים שנאמר (ירמיה ט, יא-יב) על מה אבדה הארץ דייקא, ר"ל מה שאנחנו אבדנו מן הארץ אין צריך לשאלה ותשובה, כי מפני חטאינו גלינו מארצנו, אבל השאלה היא על מה אבדה הארץ דייקא, כי גמדא לה ולא נשאר רק מעט. ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי "לפניהם", היינו תורה שבעל פה וגזירות שמהם תצא, וקראה תורתי משום דכתיב (דברים יז, יא) לא תסור. כי בזכות תורה שבעל פה שעל ידה מתרחב והולך תורה שבכתב בגדרים וסייגים ועל כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות, בזכות זה גם ארץ ישראל מתרחב והולך, ובשביל שעזבו תורה שבעל פה על כן גם הארץ גמדא לה והבן, ע"כ דבריהם:

וזהו שנאמר כי אתם באים אל "הארץ" כנען, בה"א הידועה, ר"ל מה שאתה רואה בעוד כנען בתוכה שאז גמדא לה, זאת הארץ (היא) אשר תפול לכם דייקא בנחלה, כי תהיה מתרחב והולך מכחכם וקדושתכם. וזהו שאמר המדרש חבלים נפלו לי בנעימים בזכות התורה שנקראת נעים שנאמר כי נעים כי תשמרם בבטנך, היינו תורה שבכתב, יכונו יחדיו על שפתיך, היינו תורה שבעל פה, והבן. ועל כן כל מקום אשר דרכו כף רגלם וכבשו אותה יש לה בחינת ארץ ישראל, כי קדושתה מתרחב והולך: והנה, משה אמר לכה אתנו והטבנו לך, ולכאורה איך יש לו רשות לתת מאשר נתן ה' לישראל דייקא ולא

לגרים שלא נטלו חלק בארץ. אבל הענין, כי הלא מכח קדושת ישראל היתה בחינת ארץ ישראל מתרחב והולך, ואותו מקום לא היה לו מתחלה בחינת ארץ ישראל עד שכבשו אותו ישראל בכח תורתן וקדושתן, כאמור, וזהו חלקנו ומעשי ידינו, ומזה יש לנו רשות לתת לזולתינו הם הגרים. ואשר על כן נאמר (דברי הימים-א יז, ט) ושמתי מקום לעמי ישראל, ר"ל שאשים מקום מכח עמי ישראל, שהם יעשו אותו מקום, והבן. וזהו שאמר נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם דייקא, ר"ל שיהיה מקום בבואכם שם מה שלא היה תחלה אותו מקום בחינת ארץ ישראל, כי אם על ידכם, על כן לכה אתנו והטבנו לך. ועל כן נתן להם דשנה של יריחו, והבן:

או יאמר נוסעים אנחנו וגו' [י, כט]. על פי מה שכתב המקנה בפתיחה (אות מה) על מאמרם ז"ל (תענית כא ע"ב) לא המקום מכבד את האדם כי אם האדם מכבד את המקום, כשהיה שכינה על ההר נאמר (שמות יט, יב) השמרו לכם, נסתלקה שכינה (שם, יג) המה יעלו בהר. דאי הכוונה כי השי"ת מכבד מקומו, קשיא מאי קא משמע לן, ואין מזה ראיה כי האדם מכבד מקומו. אבל הכוונה, לפי שמצינו שקדושת הר סיני היתה יותר מקדושת ישראל, שהוזהרו מליגע בו, על זה אמר שלא יעלה על דעתך כי קדושת ההר יותר מישראל, שהרי לא שרתה שכינה שם רק בשביל ישראל, הרי האדם מכבד המקום, שהרי אחר זמן מתן תורה נסתלקה השכינה וחזר ההר לקדמותו, עיי"ש. וכמו כן ארץ ישראל, בשעה שהיו ישראל שם היתה הארץ מתעלה ומתקדש, ולא כן בחורבנו כנודע. וזהו שאמר הכתוב (בראשית יב, א) לך לך מארצך וגו' אל הארץ אשר אראך, לא אמר אראה לך, כי אם אראך, ר"ל אראה אותך לה, כי כשתהיה שם תתעלה ותתקדש על ידך. וזה לך, למעלתך וגדולתך, והבן:

וזהו שאמר נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם דייקא, כשתהיו שם תכבדו המקום ההוא, כי תתעלה יותר ויותר, לזה לכה אתנו והטבנו לך, כי יש לנו חלק בו, כי המקום תלוי בעלייתו על ידינו, על כן הוא בידינו, והבן: או יאמר ויאמר משה וגו' נוסעים אנחנו וגו' [י,כט]. פירש רש"י, ומפני מה שיתף משה עצמו עמהם, שעדיין לא נגזרה גזירה עליו וכסבור שהוא נכנס. וקשה הא כבר נאמר לו ביציאת מצרים (שמות ו, א) עתה תראה, משמע ולא העשוי במלהמות ל"א מלכים, כמבואר שם במדרש (ש"ר ה, כג), ועיין מזרחי (כאן). גם מה שאמר והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל, קשה, אם כן לישראל דבר אבל לא לגרים, ואיך בידם להטיב לגרים זולתם:

והנראה לי בזה בהקדם לפרש המדרש (הובא בפרשת דרכים דרוש יג) אתה החילות להראות את עבדך את גדלך זה המן, אעברה נא וגו' (דברים ג, כד-כה). והוא תמוה, מה ענין המן לכאן:

ונראה לי על פי מה דאיתא במדרש דברים (ד"ר א, יא) על הפסוק (דברים א, י) ה' אלקיכם הרבה אתכם, זהו שאמר הכתוב (תהלים קל"ח (ב) כמבואר בגליון) אשתחוה אל היכל קדשך כו' כי הגדלת על כל שמך אמרתך וגו', כך אמר הקב"ה לאברהם שיגאל את בניו בשתי אותיות, ואחר כך גאלם בשבעים ושתים אותיות. כלומר, שמפרש הפסוק כפירוש הרד"ק (תהלים שם), כאלו אמר להיפך כי הגדלת שמך על כל אמרתך, כי אמרת לגאול בשם ד"ן, שתי אותיות, אחר כך הגדלת שמך לגאול בע"ב אותיות, הרומז לשם ע"ב הנקרא גדול כנודע (שער הכוונות, ענין כונת העמידה דרוש ו עמ' רלז), יותר מאמירה. עוד שם במדרש, דבר אחר מפני מה לא גילה הקב"ה לאברהם אבינו שיתן לבניו את המן, כך הוא דרכן של צדיקים אומרים מעט ועושים הרבה. דבר אחר אמר הקב"ה לאברהם שמגדל בניו ככוכבים, שנאמר (בראשית טו, ה) כה יהיה זרעך, וכשבא לברכן ברכן יותר ממה שאמר. מהו לרוב, הרבה ארבה וגו' (שם כב, יז). ר"ל, דקשה ליה דקאמר הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים "לרוב", למה לי, הא כבר אמר הרבה אתכם. אבל ביאור הדבר, כי יש שתי בחינות רבוי, א', בכמות, עד אין מספר, כחול הים אשר לא יספר. ב', באיכות, ככוכבי השמים, שנמשלו ככוכבים, שנאמר (דניאל יב, ג) ומצדיקי הרבים ככוכבים. ועיין בהגדה עם פירוש מעשה נסים בפסוקי (דברים כו, ה) במתי מעט כמה שנאמר (שם י, כב) ועתה שמך ה' אלקיך ככוכבי השמים, ר"ל באיכות, וגם לרוב בכמות, עיי"ש. וזהו שנאמר כאן ה' אלקיכם הרבה אתכם, בחינת רבוי באיכות כמו שהבטיח ה' כה יהיה זרעך ככוכבים, והנכם היום ככוכבי השמים באיכות, וגם לרוב בכמות, וכולם נמשלו לכוכבים, והוא טובה וברכה כפולה ומכופלת למקום עלינו יותר ממה שהבטיח, והוא מטעם צדיקים אומרים מעט ועושים הרבה:

וזהו שנאמר, כפירוש הרד"ק הנ"ל כי הגדלת שמך על כל אמרתך, לעשות יותר ממה שאמרת. וזהו שנאמר (תהלים שם) ואודה את שמך על חסדך ועל אמתך, כי מה שעושה מה שאומר נקרא אמת, שמאמת דבריו, ומה שעושה יותר מזה נקרא חסד, לפנים משורת הדין, כי לא הבטיח על זה כלל ולא נתחייב לעשותו:

וצריך להבין למה לי הבטחה כלל, ולמה עושה יותר ממה שהבטיח. אבל הענין, כי כל זה להראות חבתנו לפני המקום ב"ה, כי ביום נקרא יעננו ויודיענו ויבטיח לנו לעשות טוב, ואחר כך בעת העשיה חבה יתירה נודעת שעושה יותר מההבטחה, לא מחמת

חיוב שכבר הבטיח, כי אם מרצונו ומחבתו אותנו. והראיה, שמוסיף ומרבה להטיב יותר מהחיוב. וזהו שאמר הכתוב שם בתהלים (קלח, ב-ה) ואודה את שמך על חסדך ועל אמתך, שמאמת דבריו ועושה חסד יותר, כי הגדלת על כל שמך אמרתך, כלומר כי הגדלת שמך לעשות חסד יותר ממה שאמרת, ביום קראתי ותעננני תרהבני בנפשי עוז, (ואז) יודוך ה' וגו' כי שמעו אמרי פיך (מה שהבטחת), וישירו בדרכי ה' (ביום המעשה) כי גדול כבוד ה', כלומר שעושה יותר ממה שהבטיח, כאמור:

ועל כל פנים כך דרכו של הקב"ה, אומר מעט ועושה הרבה. ואם כן תו ליכא ראיה ממה שאמר ה' למשה עתה תראה לומר ולא העשוי במלחמות ל"א מלכים, ומה שאמר השי"ת עתה תראה הוא על דרך אומר מעט ועושה הרבה, שמבטיח לו לראות עתה, ואחר כך יזכהו לראות יותר. וזהו שאמר משה אתה החילות להראות את "עבדך" את גדלך זה המן, ולא (הראיתיו) [הראתו] לאברהם, ומפני מה לא גלית לו, על כרחך משום כך דרכן של צדיקים אומרים מעט ועושים הרבה, ואם כן גם מה שאמרת עתה תראה יש לפרש כך ועם כל זה אזכה לראות יותר אלא שלא גלית לי תיכף שאראה יותר, אם כן אעברה נא: וזהו שאמר משה נוסעים אנחנו וגו', שיתף עצמו עמהן, כי סבור היה מה שאמר לו השי"ת עתה תראה הוא על דרך אומר מעט ועושה הרבה כאמור, על כן לכה עמנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל, ואם כן בודאי יעשה יותר והיינו אפילו לגרים, כי אומר מעט ועושה הרבה. וזהו שנאמר בהפטרה זו (זכריה ב, יד) רני ושמחי (בכפל) בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך "נאום יהו"', ואם כן בודאי יעשה יותר מזה, עין לא ראתה:

ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך [י, ל-לא]. הוא כפל. גם יש להבין הויכוח שבין יתרו למשה, מאיזה טעם מיאן לילך. ומה שהשיב לו משה אל נא תעזוב אתנו כי על כן ידעת חנותנו במדבר, ורש"י נלחץ בפירושו. ותו, מה דאמר והיית לנו לעינים צריך ביאור:

ונראה לי על פי דכתיב לעיל בפרשת יתרו (שמות יח, כז) וילך לו אל ארצו, פירש רש"י לגייר בני משפחתו. ופירשתי (פר' יתרו ד"ה וילך) על פי המשל בחובת הלבבות (שער הבחינה פ"ג) דמה שעוסק בצרכי גופו הוא כעוסק בשל אחרים ובשדה נכרי, זולת מה שעוסק בעבודת השי"ת וצרכי נשמתו הוא כעוסק בשל עצמו. ובזה פירש בסדורו של שבת (ח"ב דרוש ד פ"א מאמר ג-ד) ואיש את קדשיו (מצות ומעשים טובים) לו יהיו (לעיל ה, י), ע"ש. וזה דכתיב וילך "לו", על זה פירש רש"י לגייר בני משפחתו, והיינו להלהיב הלבבות שלהם לעבודתו ית"ש. כי לזה נברא האדם לצוות את האנשים ולקרבם

לעבודת השי"ת, כדכתיב (תהלים צב, יד) שתולים בבית ה' היינו עולם העליון, בחצרות אלקינו (הוא עולם הזה הפרוזדור, הוא למען) יפריחו, פועל יוצא להפריח אחרים ליטע בלבם אהבתו ויראתו, כפירוש הבינה לעתים (דרוש לט). והוא מה שאנו מבקשין (תפלת שחרית) ותן בלבנו וגו' ללמוד וללמד לשמור ולעשות וגו', ובעשותו כן הנה הוא הולך ממדרגה למדרגה על ידי זכות הרבים, ומבלעדי זה נקרא עומד על עמדו, על דרך שפירשו אם למדת תורה כו' אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת (אבות פ"ב מ"ח), ומה חידשת, בלתי אם תטיב בתורתך לזולתך: והנה, בהיות יתרו אצל משה ואהרן, שרגא בטיהרא מאי אהני, והיה לפניהם כנר בפני אבוקה, לא היה יכול להאיר ולהטיב לזולתו, והיה עומד במדרגה אחת. על כן כשאמר לו משה (י, כט) לכה אתנו, על זה אמר יתרו לא אלך, עמך איני בחינת הולך, כי אם אל ארצי ואל מולדתי (שם) אלך ממדרגה למדרגה על ידי שאגייר בני משפחתי. על זה אמר לו משה אל נא תעזוב אותנו, כי על כן בשביל מה שאתה רוצה לשוב לארצך להוסיף גרים, ידעת חנותנו במדבר, שבגלל הדבר הזה חנותנו במדבר ללקט נפזרים כמלקט שבלים בכח המושך הנצוצות הקדושים ונשמה קדושה מאיזה מקום שהוא הקרובים ורחוקים. והראיה, כי הלא והיית אתה לנו, באת ונתגיירת, זה לעינים לראיה על מה שאמרת, ואם כן כמו כן והטבנו לך בהיותך עמנו בארץ ישראל, שם תהיה בכח המושך לגייר גרים מכל מקום שהם, כולם יעלו ויבאו: גם יתכוון והיית לנו לעינים, על ידי ראות עינים, כי בכח הראיה להזריע, כנודע מעוף ששמו ראה:

וזהו שאמר הכתוב בפרשת ואתחנן (דברים ג, כו-כז) רב לך, ופירשו (מגלה עמוקות אופן נח) די במה שהוצאת ר"ב ניצוצין, אל תוסף וגו', כי אם ושא עיניך וגו' וראה, ועל ידי הראיה תוכל לתקן הנותר סך פ"ו ניצוצות למנין רפ"ח, כידוע מפי ספרים. וזהו שאמר הכתוב (ישעיה מט, יח) שאי סביב עיניך וראי (אז על ידי הראיה) כולם נקבצו באו לך, מכל מקום שהם:

או יאמר והיית, כמו שפירש רש"י לשון עתיד ותהיה, לנ"ו גימטריא פ"ו, לרמז על פ"ו ניצוצות הנותרים מרפ"ח, תתקן אותם לעינים, על ידי הראיה. ואז שמע אליו יתרו והלך לארץ ישראל, וכמו שפירש הרמב"ן לעיל פרשת יתרו (שמות יח, א), עי"ש: ויאמר משה וגו' "האנכי" הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו [יא, יא'יב]. הדקדוק ידוע, דהיה לו לומר "האם" אנכי ילדתיהו, בה"א התימה: ונראה לי בדרך צחות, כי ידוע כשם שמצינו לידה באשה כמו כן כל דבר הבא מחדש אל פועל הגילוי יכונה לידה, וכמו שאמרו חכמים (סנהדרין יט ע"ב) המלמד את בן חברו תורה כאלו ילדו. וכמו כן

אם מחזירו בתשובה, נעשה על ידו כקטן שנולד ובריה חדשה. ואמנם ההבדל בין זה לזה הוא, כי אשה צריכה קודם הלידה בחינת עיבור, ולכן דרכה לישא התינוק בחיקה כי הורגלה בזה כזימי עיבורה, אבל המלמד בן חברו תורה ומחזירו למוטב, ברגע זו שמהרהר בתשובה בלבו באמת מיד נעשה בריה חדשה ונולד ממש בלא עיבור, וראיה ממה שאמרו חכמים (קידושין מט ע"ב) המקדש אשה על מנת שאני צדיק ונמצא רשע מקודשת שמא הרהר בתשובה, מכלל דאי ודאי הרהר הרי הוא צדיק מיד:

והנה, משה רבינו על ידו הוציאנו ה' ממצרים גוי מקרב גוי, והוא המלמד תורה לישראל ומחזירם למוטב, הרי הוא כאלו ילדם, אבל לא בבחינת עיבור, כי אם לידה. וזהו שאמר האנכי הריתי את כל העם הזה אם (כי) אנכי ילדתיהו, כלומר אם שילדתיהו אבל לא הריתיו, (ולא הרגלתי לישא אותם בחיקי) כי תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא האומן וגו', והבן:

אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושטריו [יא, טז]. ובמדרש (במ"ר טו, כג) זהו שאמר הכתוב (משלי כב, יא) אוהב טהר לב חן שפתיו רעהו מלך, למה לא אמר לו שבעים אנשים, אלא שבעים איש, שיהיו דומין לי ולך, ה' איש מלחמה (שמות טו, ג), והאיש משה עניו מאוד (להלן יב, ג). וצריך ביאור: ונראה לפרש על דרך דאיתא במדרש ריש פרשת אלה הדברים וגו' (ד"ר א, ב), זהו שאמר הכתוב (משלי כח, כג) מוכיח אדם אחרי חן ימצא וגו', מוכיח זה משה, אדם אלו ישראל, אחרי להביאן אחרי. דבר אחר מהו אחרי, אמר הקב"ה כביכול משה הוכיחני אחרי ישראל והוכיח לישראל אחרי, לישראל אמר (שמות לב, ל) אתם חטאתם, להקב"ה אמר (שם, יא) למה ה' יחרה אפך וכו'. חן ימצא זה משה, שנאמר (שם לג, יב) וגם מצאת חן בעיני: וזהו שאמר אשר ידעת כי הם זקני העם, מלשון (מכילתא בשלח, השירה פ"ד) זקן מלא רחמים, כלומר מוכיח אותם ומעורר רחמים וחסדים על ישראל, ושוטריו שמוכיחים אותם להביאן אחרי. וזה שנאמר על משה (דברים לג, כא) צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל, כלומר כי הוא היה מעורר צדקת ה' וחסדו ומשפטיו עם ישראל, ר"ל עם ישראל היה מתווכח בדרך משפט ותוכחה מדוע הם עושים כך וכך. וזה עצמו מדת הקב"ה, שנאמר ה' איש מלחמה ה' שמו, ופירש רש"י אף בשעה שהוא לוחם ונוקם מאויביו הוא זן ומפרנס בריותיו. כמו כן איש צדיק, אף בשעה שלוחם ומתוכח עם ישראל, מעורר עליהם רחמים לזונם ולפרנסם. וזהו שאמר אספה לי שבעים איש, מיוחדים שיהיו דומים לי ולך, אשר ידעת כי הם זקני העם מלא רחמים עליהם, ושוטריו להוכיחן: או יאמר על דרך שפירשו רבותינו, משוך חסדך ליודעיך אל קנא ונוקם (זמירות לליל שבת, המתחיל

'כל מקדש'), ר"ל מי שיודע שבחינת חסד שמקבל מאתו יתברך הוא נקמה אצלו, שעל ידי גודל חסדו מתבייש בקרבו ואומר אוי לי מה עשיתי לחטוא נגד מלך רחום וחנון כמוהו, עיין בדברינו להלן ריש פרשת פינחס (ד"ה או יאמר [הא']) על הפסוק (להלן כה, יא) השיב את חמתי וגו':

וזהו שאמר כי הם זקני העם ושוטריו, ר"ל לעורר רחמים על העם, ובזה עצמו הם שוטריו, להראות להם גודל חסדו, להתבייש מפניו ולשוב בתשובה באמת מתוך חסד ורחמים, ולא על ידי דין חלילה. וזהו שנאמר (שמות טו, ג) ה' איש מלחמה, שלוחם ונוקם על ידי הוי"ה שמו, ר"ל על ידי שמרחם על בריותיו על ידי זה לוחם עמהם ונוקם מהם. וכמו שפירשתי (פר' פינחס שם) אל נושא היית להם, שנשאת ורוממת אותם, ובזה עצמו ונוקם על עלילותם (תהלים צט, ח). וזה היה מדתו של משה, שאמר עליו (דברים לג, כא) צדקת ה' עשה לעורר צדקתו וחסדו, ומשפטיו עם ישראל, לישראל הראה להם שזה משפטו ונקמה מהם על ידי שיהא על פניהם גודל הבושה והכנעה נגדו יתברך. וזהו שנאמר (להלן יב, ג) ו"האיש" משה, מחמת שהיה איש מפורסם בה"א הידועה, על ידי זה עניו מאוד מגודל הבושה וההכנעה שבלבו, לאמר מי אנכי כי אבא עד הלום. וזהו שאמרו (במ"ר טו, כג) אספה לי (דייקא) שבעים איש וגו', דומין לי ולך, אשר ידעת כי הם זקני העם, מרחמים, ובזה הם שוטריו, להוכיחן להביאן אחרי, כאמור. והבן הדברים:

אספה לי שבעים איש וגו' [יא, טז]. במדרש (במ"ר טו, יח) זהו שאמר הכתוב (עמוס ט, ו) הבונה בשמים מעלותיו וגו'. למה הדבר דומה, למי שבנה פלטין על גבי ספינות, בזמן שהספינות קשורות יחד הפלטין עומדת, כך הבונה בשמים מעלותיו, כביכול כסאו מבושם למעלה בזמן ואגודתו על ארץ יסדה, שישראל באגודה אחת, וכן הוא אומר (דברים לג, ה) ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם וגו', לכך נאמר אספה לי:

נראה ביאור דבריו, דקשה מה שאמר אספה, היה לו לומר קח שבעים וגו'. וגם אמרו לי. אבל הענין על דרך שפירשתי בפרשת פינחס (ד"ה וזהו עה"פ להלן כז, טז-יז) יפקוד ה' וגו' איש על העדה, כלומר שידע שנתמנה לצורך העדה להורות לעם ה' דרכי ה', ולא בשביל עצמו להתפרנס מידם. והמופת על זה, אשר יצא לפניהם (פירש רש"י במלחמה) ואשר יבא לפניהם (במלחמה), כלומר אם יצא ויבא להלחם מלחמות ה' להעמיד "הדת" על תלה, ולא יגור מפני איש שמא יהרוס מעמדו ומצבו ויקופח פרנסתו, עי"ש באורך:

עוד מופת על זה, אם יודע שנתמנה בשביל להרבות כבוד שמים אינו מקנא בחברו המתנשא לראש ומורה דרך לעם ה', כי מה לו הוא או אחר, בין כך ובין כך כבוד שמים מתרבה, ואז יתאסף ויתאחד עם שאר נשיאי הדור. אבל אם כוונתו לעצמו למען

יתגדל ויתנשא וכסף וזהב ירבה לו, אז יאמר אני ואפסי וכו', ואינו חפץ בגדולתו של חברו המורה דרך לעם ה', כי אם יאמר לו לבדו ראוי המלוכה ולא לזולתו, ואז יתפרדו הנשיאים איש מעל רעהו, וגם התלמידים של כל אחד ואחד יפרדו אלו מאלו וכל אחד יאמר אין כרבינו. והחוש מעיד על זה שכך הוא:

וכבר נודע כי הקב"ה אוהב שלום ואחדות בישראל ומזה הוא מתעלה, וכדאיתא במדרש (ויק"ר ל, יב) גבי ארבעה מינים שבלולב המורה על ארבע מדרגות שבישראל, אמר הקב"ה יאגדו אלו עם אלו ומזה אני מתעלה. וזהו שאמר אספה שיהיה באסיפה אחת, לי כלומר לשמי (וכמו שפירש רש"י (שמות כה, ב) על ויקחו לי תרומה, לי לשמי), היינו שידעו שנתמנו לשמי, ולא להנאת עצמם להתגדל:

ועל זה אמר משה להקב"ה רבונו של עולם איני יודע מי ראוי כו' (במ"ר טו, כ), אמר לו הקב"ה אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו, ואיתא במדרש (שם) אותן שהיו מוסרין עצמן ללקות על ישראל במצרים, שנאמר (שמות ה, יד) ויכו שוטרי בני ישראל. והובא ברש"י. ולכאורה לפי זה היה די לומר אשר ידעת כי הם שוטריו, אבל אמרו כי הם זקני העם, למה לי. לכך אני אומר כי מלבד זה עוד דברים בגו, והוא מה שנאמר בפרשת בא (שם יב, כא-כב) ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם משכו וקחו וגו' ושחטו הפסח ולקחתם וגו' והגעתם אל המשקוף וגו', דקשה, למה קרא לזקני ישראל דייקא, והא לכל ישראל היה ראוי לאמר. ומפרש הר"י אברבנאל (שם, כא) הענין, לפי שחשש משה אולי יקשה בעיני ישראל לעשות הדברים הללו משום הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו (שם ח, כב), ולזה קרא לזקני ישראל ויאמר אליהם משכו וקחו וגו', אתם ראשי בני ישראל התחילו ראשונה במצוה זו למסור נפשכם עבור קיום מצותיו יתברך, ומזה יראו בני ישראל ויעשו גם הם כן, ע"כ דבריו. וזהו שאמר כאן אשר ידעת כי הם זקני העם שמסרו נפשם בלקיחת הפסח תחלה, ושוטריו שמסרו נפשם ללקות בשביל ישראל, הם ראוים לנשיאת ראש, כי בודאי ימסרו נפשם בשביל להורות לעם ה' דרכי ה', וילחמו מלחמות ה' מאהבתו ית"ש ומאהבת ישראל להורותם הדרך הישר ולשבר זרוע רשע:

ועל זה אמר המדרש הבונה בשמים מעלותיו בזמן ואגודתו על ארץ יסדה, שראשי בני ישראל הם באגודה אחת, וכן הוא אומר ויהי בישורון מלך זה הקב"ה בהתאסף ראשי עם, שהראשים נאספים ומתאחדים זה עם זה. והמופת על זה, אמר יחד שבטי ישראל, שהתלמידים שבטי ישראל הנם יחד כאיש אחד, זה מופת על התאסף ראשי עם בלב

אחד. לכך נאמר אספה לי, באסיפה אחת, שכינוסן של צדיקים נאה להם ונאה לעולם (סנהדרין עא ע"ב):

אבל כפלים לתושיה באמרו אספה לי, כלומר לשמי, ובדברי המדרש הנ"ל. והוא על פי מה שידענו (זוהר תרומה קמד.) שכסא מרכבות כבודו יתברך כביכול עומד על ארבעה רגלי המרכבה, והם אברהם יצחק יעקב דוד, עובדי ה' בבחינת חסד גבורה תפארת מלכות, והן הן כלפי ארבע אותיות שמו המיוחד יתברך. והנה כל צדיק וצדיק נשיא הדור עובד במדתו, זה מורה לגמול חסד ולעבוד אותו מאהבה, וזה מורה להמשיל עליו אימה ופחד ויראה, וזה מורה לעבדו בבחינת תפארת יושב אהלים אהבה ויראה, וזה בבחינת מורא מלכות שמים. ואם הם מתאספים יחד ומתאחדים כאחד ונצמדים זה אל זה באגודה אחת, אזי כמו כן נתייחד שמו המיוחד הוי"ה ית"ש. וזהו שאמר אספה לי לשמי ממש שבעים איש, שעל ידי אסיפתן יתאסף ויתאחד שמי כאמור: ועל זה אמר המדרש למה הדבר דומה לפלטין הבנוי על גבי ספינות בזמן שהן מקושרות פלטין שעל גביהן עומדת. והנמשל, בזמן שהצדיקים בני מלכים, מאן מלכי רבנן יוצאים בקושרות יחד, אזי שמו יתברך שעל גביהם עומד יחד. כך הבונה בשמים מעלותיו בזמן ואגודתו על ארץ יסדה, כלומר כסאו מבושם למעלה, בזמן שאגודתו של שלשה קלחים היינו בחינת אברהם יצחק יעקב חסד גבורה תפארת, על ארץ יסדה, ארץ, זו מדת מלכות (זוהר בראשית לא ע"ב), בחינת דוד מלך ישראל. והיינו כשישראל היינו בני עליה הם באגודה אחת, וארבע רגלים יחד, וכמה דאת אמר ויהי בישורון מלך זה הקב"ה בהתאסף ראשי עם (וגם) יחד שבטי ישראל, הם התלמידים. לכך נאמר אספה לי לשמי, כאמור למעלה, והבן:

שלישי בקודש נראה לי בהקדם להבין מה שבקש משה עכשיו מי שישא את משא העם, וגם להבין הא דכתיב (יא, יא) ולמה לא "מצתי" חן בעיניך וגו', מצתי חסר א'. והוא על פי המבואר אצלנו בפרשת פינחס (ד"ה והנראה) על הפסוק (להלן כז, טז) יפקוד וגו', מה שאמרו (במ"ר כג, ה) דור דור ודורשיו דור דור ושופטיו, הענין, כי המנהיג הדור המשפיע להם צריך שיהיה לפי ערך הדור המקבל, אבל אם המנהיג משכמו ומעלה גבוה מהם הרבה במעלה רמה ונשגבה, לא יוכל להנהיגם יפה. על דרך משל מי שהוא בסולם למעלה וראשו מגיע השמימה, לא יוכל להדליק הנר להאיר למי שהוא עומד למטה, בלתי על ידי אמצעי העומד באמצע הסולם, עיי"ש באורך. ואם כן יש להבין, לפי המבואר בתקוני זוהר כי אור פניו של משה הוא סוד (זוהר בראשית לו ע"ב) כתנות אור באל"ף, שתיקן משה רבינו פגמו של אדם הראשון ועשה "אור" באל"ף תחת "עור"

בעי"ן, ואני מצאתי (עי' פר' ברכה ד"ה והנה) רמז לזה דכתיב (דברים לד, ז) ומשה וגו' לא כהתה "עינו", והבן. ואם כן היה משה גבוה במעלה רמה מדורו, ואיך היה יכול להנהיגם ולהאיר להם. אבל הענין, כי הן הם היו אוכלי המן שירד להם בזכות משה (תענית ט.), והוא לחם אבירים שמלאכי השרת ניזונים ממנו (יומא עה. ע"פ תהלים עח, כה), על כן נזדכך גופם כל כך עד שהיו במדרגה רמה, מעין בחינתו של משה, עד שהיה בכחם לקבל ממנו להאיר להם להראותם הדרך ילכו בו: ולפי זה יובן, כי עתה שנפלו ממדרגתם ולא רצו במן, כי אם תנה לנו בשר, נתגשמו כל כך לבחינת עור ממש. ולזה רמז "מצתי" חסר א', היינו א' של אור. וזהו שאמר ולמה לא "מצתי" חן בעיניך דייקא, כי ניתן עי"ן תמורת א', לשום את משא כו', כי מעתה לפי נפילתם למטה לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה להגביהם ממטה למעלה, כי כבד ממני, כי אני במעלה רמה ונשגבה, אור, והם עור בעי"ן, וצריך אמצעי ביני ובינם להאיר להם והם יאירו לאשר למטה מהם. ועל כן ויאמר ה' אל משה אספה לי, כלומר לשמי, שבעים איש וגו' אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו דייקא, כלומר שלא יתכוונו להיות זקנים ושוטרים להנאת עצמם לקבל פרס או לכבוד וכדומה, כי אם כה יהיה כוונתם יפרדו זה מזה בכוונות מתחלפות, זה פונה לעצמו וזה פונה לעצמו, וכל אחד ואחד הוא רחוק במחשבתו מחברו כמטחוי קשת. כי אם שיהיה כוונת כולם לתכלית אחת לשם ה' לרעות צאן עמו להורותם הדרך הישר, ואז יתאספו יחד כאיש אחד בלב אחד ויעשו אגודה, וכדכתיב (שמות יט, ב) ויחן שם ישראל, פירש רש"י שחנו כאיש אחד בלב אחד כו':

וזהו שאמר אספה לי לשמי (דייקא) שבעים (שיהיו) איש, כלומר אח"ד, מספרו אל"ף, לתקן מבחינת עי"ן, אל"ף, כמו שאלו שבעים איש נעשו אחד בחינת א'. ואז נעשה דוגמתו יחוד בשמים ממעל ליושבי כסאות למשפט, וזהו שאמר המדרש הבונה בשמים מעלותיו בזמן ואגודתו על ארץ יסדה והיינו נמי אספה לי, דוגמא שלי בשמים ממעל, והבן:

וישארו שני אנשים במחנה וגו' והמה בכתובים [יא, כו]. אפשר לרמז בזה מה דאיתא בפרק קמא דברכות (ו.) ומנין לשנים שיושבים ועוסקים בתורה ששכינה עמהם, שנאמר (מלאכי ג, טז) אז נדברו וגו' ויקשב ה' וישמע וגו'. ומנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו, שנאמר (שמות כ, כא) אבוא אליך וגו'. וכי מאחר דאפילו חד, תרי מבעיא, תרי מכתבן מילייהו בספר הזכרונות, פירש רש"י כדכתיב (בסיפא דקרא אז נדברו וגו') ויכתב ספר זכרון לפניו, חד לא מכתבן מיליה בספר הזכרונות. וכתבו התוספות (ד"ה חד) כלומר עם אחרים, אבל בספר לבדו נכתבין, כדאמר (אבות פ"ב

מ"א) וכל מעשיך בספר נכתבין. ולי נראה הכוונה בזה על פי מה שכתוב בזוהר ויקהל דף ר' (ע"א) על הפסוק (שמות לה, ה) קחו כו', ספר זכרון מאי איהו, אלא אית ספר לעילא ואית ספר לתתא (מלכות), זכרון, אתר קיימא קדישא (יסוד של ספר זה, עיי"ש בעטרת צבי (ד"ה זכרון)ן דנטיל וכניש לגביה כל חיין דלעילא. ספר זכרון, תרין דרגין דאינון חד. ורזא דא שם הוי"ה כו', שם לעילא שם לתתא (מלכות) כו', בגין דקצה השמים אקרי זכרון, והאי שם איהו נקודה דלתתא דאיהו שם מההוא זכרון (פירוש, שמלכות מקבלת מיסוד, עיין שם ובמקדש מלך). וזהו שאמרו כאן בגמרא, תרי, שמקבלין זה מזה ויש ביניהם מקבל ומשפיע, מכתבן מילייהו בספר הזכרונות, כמו שזכרון משפיע וספר מקבל. חד לא מכתבן מיליה בספר הזכרונות, כי אם ב"ספר" לבד:

וזהו שנאמר וישארו שני אנשים במחנה שם האחד "אלדד" (מקבל) ושם השני "מידד" (משפיע) וגו' והמה "בכתבים", כלומר מיכתבי מילייהו בספר הזכרונות. והיינו "בכתבים", "בכתב" י'סוד מ'לכות:

וישארו שני אנשים במחנה וגו' ותנח עליהם הרוח וגו' ויתנבאו במחנה וירץ הנער וגו' ויאמר אלדד ומידד מתנבאים במחנה ויען יהושע וגו' אדוני משה כלאם (פירש רש"י, תנם אל בית הכלא) ויאמר לו משה המקנא אתה לי ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם [יא, כו-כט]. איכא למידק, א', מה שנאמר ותנח עליהם הרוח הוא שפת יתר. ב', מה שנאמר במחנה כמה פעמים, שפת יתר. ג', מה סלקא דעתיה דיהושע, בשביל שהתנבאו יתנם אל בית הכלא, אתמהה. ד', מה שאמר משה כי יתן ה' את רוחו עליהם, שפת יתר לכאורה:

והנראה לי בזה על פי מה שכתב הרמב"ם בפרק חלק (פירוש המשניות, סנהדרין פ"י מ"א היסוד השביעי) ובהלכות יסודי התורה פרק ז' (ה"ו) ההפרש שבין משה לשאר נביאים, שכל הנביאים אין מתנבאים בכל עת שירצו אלא כשמכוונים דעתם ומתבודדים בינם לבין קונם, ומשה רבינו לא כן היה, אלא בכל עת שיחפוץ אפילו בין אנשים היתה הנבואה שורה עליו, שהוא מוכן ומזומן בכל עת כמלאכי השרת, לפיכך מתנבא בכל עת, שנאמר (לעיל ט, ח) עמדו ואשמעה מה יצוה וגו'. ובזה פירשו המפורשים מה שנאמר (שמות לג, יא) ודבר ה' אל משה וגו' כאשר ידבר איש אל רעהו, אינה כ"ף הדמיוני, אלא כ"ף הזמני, כלומר שדבר ה' אל משה בעת אשר ידבר משה כדרך איש אל רעהו:

וטעם לזה מובן על פי מה שכתב הרמב"ם במורה פרק נ"א מחלק ג' וז"ל, אבל בהגיע איש מבני אדם מהשגות האמתיות לענין שיהיה מספר עם בני אדם ומתעסק בצרכי גופו, ושכלו יהיה כולו בעת ההיא עם ה' יתברך, והוא לפניו תמיד בלבו אף על פי שגופו

עם בני אדם כדכתיב (שיר השירים ה, ב) אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק, זאת המדרגה איני אומר שהיא מדרגת כל הנביאים, רק אומר שהיא מדרגת משה רבינו ע"ה הנאמר עליו (שמות כד, ב) ונגש משה לבדו אל ה' וגו', ע"כ דבריו. לכן שאר הנביאים היו צריכים להתבודד מבני אדם ולכוון דעתם לקשר לבבם לצור עולמים ב"ה לקבל הנבואה, לא כן משה, גם בדברו עם בני אדם היה לבבו שלם ודבוק בה', והיה כמו סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה ה' נצב עליו. והיה הוא מקושר למטה עם בני אדם, ולמעלה עם השי"ת, ממוצע בין הרחוקים, והרי זה בחינת אמצעית, בחינת רוח, כח המחבר בין שני הפכים, כנודע:

וזהו שנאמר כאן וישארו וגו' במחנה דייקא, ולא פירשו עצמם לקבל הנבואה, ותנח עליהם הרוח, בחינת רוח כח המחבר, על כן ויתנבאו במחנה, כלומר בהיותם בתוך המחנה ולא התבודדו. וירץ הנער ויגד וגו' מתנבאים במחנה, כלומר גם בהיותם בתוך המחנה. ועל זה היתה עיקר הקנאה, שמדרגה זו שייך רק למשה, ויען יהושע וגו' אדוני משה כלאם, היינו מנעם (מלשון (בראשית ח, ב) ויכלא הגשם) מבני אדם, כלומר שלא יהיו בבחינה זו לקבל הנבואה בין בני אדם, כי אם בהיותם מתבודדים. וזהו תנם אל בית הכלא, הוא דרך משל שיהיו פורשים בעת הנבואה מהעולם כי אם בהתבודדות כמו בית הכלא, כי היה נראה ליהושע כי מכחם לא זכו למדרגה זו. ויאמר לו משה וגו' ומי יתן וגו' כי "יתן" ה' (במתנה) את רוחו, בחינת רוח, כח המחבר, עליהם, להתנבא גם בהיותם במחנה, והבן:

או יאמר בהקדם לפרש הא דכתיב למעלה (ט, ח) ויאמר אליהם משה עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם, ולכאורה האי לכם למה לי. ותו, הא דפירש רש"י אשרי ילוד אשה שכך מובטח כו', ולכאורה מה שאמר זה לפניהם עמדו ואשמעה הוא ענין גאות והתנשאות, וכבר נודע (להלן יב, ג) כי משה עניו מאוד וגו'. גם לפרש הנאמר להלן (שם, ו-ח) ויאמר וגו' אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה וגו' פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות, אומרו לא כן, הוא אך למותר, דהיה די לומר ועבדי משה וגו' פה אל פה אדבר וגו', ואני יודע כי הוא לא כשאר נביאים: אבל הענין, שהוא קבל הנבואה במראה ולא בחידות ושאר הנביאים בדרך חידה ומשל, כמבואר ברמב"ם פרק הנזכר (פירוש המשניות, סנהדרין פ"י מ"א היסוד השביעי), והטעם מבואר מתוך הנאמר בספר ישמח משה (פר' בה'עלותך ד"ה עוד נראה), כי מה שנאמר והאיש משה עניו מאוד כו' הוא הקדמה שמפני כך זכה לנבואה יתירה יותר מכל הנביאים, עיי"ש. ואני אסביר ביותר, מפני היותו בחינת מה, והיה יודע וסובר בעצמו שהוא קבל

נבואתו רק בשביל ישראל, וכמאמרם (ברכות לב.) כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל (ובאותו זמן שהיו נזופים לא נתיחד הדבור עם משה (תורת כהנים, ויקרא פ"ב הי"ג)), ובזה פירש מוזלה"ה (שם) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה (דברים לד, י), כלומר בשביל ישראל כמשה, ע"כ דבריו. לכן לא היה בינו לבין קונו שום מסך המבדיל, ולא היה צריך שום דבר אמצעי להנבואה, על כן התנבא ב-זה הדבר (ספרי מטות קנג), היינו לא בחידה ומשל. מה שאין כן שאר נביאים סברו שנבואתם מכח עצמם וזכותם, וכבר איתא בספרים הק', אנכי בחינה זו שאומר על עצמו אנכי, זה עומד ומפסיק בין ה' וביניכם (דברים ה, ה), לכן הוצרכו לקבל הנבואה על ידי אמצעי, היינו להבין הנבואה מתוך משל וחידה. וזה שהתנבאו ב'כה, היינו דמיון להמשל והחידה:

וזהו שאמר הכתוב אם יהיה נביאכם ה' במראה "אליו" (דייקא) אתודע בחלום אדבר "בו" דייקא, בשביל שסובר שהנבואה מגיע אליו בו בזכותו, לכך צריך לחידה או חלום. לא כן עבדי משה, כלומר שהוא לא כן סובר, אלא שהוא אינו כלום, ונבואתו לא בשביל עצמו כי אם בשביל ישראל, על כן פה אל פה אדבר בו, כלומר בתוכו, ומראה ולא בחידות, כאמור. וזהו שאמר משה בעצמו עמדו ואשמעה מה יצוה ה' (לא בזכותי, כי אם) לכם, בזכותכם:

עוד נראה לי טעם שמשה לא הוצרך בנבואה לדבר אמצעי כמו משל וחידה, כי הוא קבל נבואתו מה', מה שאין כן שאר נביאים לא זכו לנבואה כי אם על ידי משה, וכדאיתא במדרש (במ"ר טו, יט) הזקנים נפסקה נבואתם שהיה משל משה, דכתיב (יא, יז) ואצלתי מן הרוח אשר עליך, וכן שאר הנביאים מכחו של משה, לכן הוצרכו לאמצעי: ומבואר במדרש (שם) כי אלדד ומידד היתה רוח נבואתם מה', לא על ידי משה, ועל כרחך מפני ענוה יתירה שהיתה בהם. וזהו שנאמר (יא, כו-כט) "וישארו" שני אנשים במחנה, שהיו נחשבים בעיניהם לשיריים, כמו שדרשו בראש השנה (יז ע"ב), לשארית נחלתו (מיכה ז, יח), למי שמחזיק עצמו לשיריים. ויתנבאו במחנה, כלומר שאמרו שהם מתנבאים מכח המחנה, לא בזכות עצמם, וממילא מובן כי לא על ידי משה. וירץ הנער וגו' ויאמר אלדד ומידד מתנבאים במחנה, וזהו בחינה גדולה יתירה, ויען יהושע וגו' כלאם, פירש רש"י הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם, כלומר שלא יהיה בכחם למלא משאלות צורכי ציבור, והם כלים, נמנעים, מאליהם, מלומר שזכו לנבואה מאליהם, ר"ל לא על ידי משה כי אם בשביל הצבור. ויאמר לו משה המקנא אתה לי שיצטרכו לי לקבל הנבואה מאתי ועל ידי, ומי יתן וגו' כי יתן ה' את רוחו דייקא עליהם, כלומר שלא על ידי אמצעי, והבן:

ויצעק משה אל ה' לאמר וגו' [יב, יג]. פירש רש"י, מהו לאמר, אמר לו השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו. ויש להבין, אם ישיב לו לאו, מה לו בזה ומה ירויח: ונראה לי על פי מה שכתב הר"מ אלשי"ך ז"ל בפרשת נח (בראשית ו, ט ד"ה עוד אפשר בפסוקים) על הפסוק שנאמר למעלה (בראשית ו, ו-ח) וינחם ה' וגו' ויתעצב אל לבו ויאמר ה' אמחה וגו' ונח מצא חן וגו', שזה סותר הגזירה החרוץ על כל אדם, והוא על פי מה שפירשו וינחם ה' על הרעה אשר דבר וגו' (שמות לב, יד), כי דרך אב רחמן כי יחרה אפו על בנו, ועד אשר לא הוציא בשפתיו דברי כעסו לבו כאש בוער, אך אם מפליג בדברים ואומר אשמיד ואהרוג ואאבד, וכדומה דברים קשים, בזה שככה חמתו כאלו כבר עשהו. וזהו שנאמר וינחם ה' על הרעה, (על ידי) אשר דבר לעשות לעמו נשתק מזעפו. וזהו שנאמר וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ, (אמנם) ויתעצב (בעוד היה הדבר) אל לבו לבד במחשבה. אך מה עשה מדת הרחמים להשתיק מדת הדין, ויאמר ה' אמחה וגו' מאדם עד בהמה, הגזמה גדולה, ועל ידי זה ונח מצא חן, כי נשתק מזעמו, וישאר נח ותולדותיו, ע"כ דבריו:

וזה שבקש משה השיבני, כי אם יאמר לו שמרפא אותה מה טוב, הלא לטובה אין חזרה (ברכות ז.). ואם יאמר לו לאו, בזה עצמו ישתוק מזעמו, ולרעה יש חזרה, וירחם עליה לרפאותה מהרה. וזהו שנאמר ויצעק משה אל ה' לאמר (איזה אמירה בין כך ובין כך, כי אתה) אל בחינת חסד, וכאשר תאמר כך או כך אז נא רפא נא לה: או יאמר על פי דברי הזוהר תולדות (קלז.) על הפסוק (בראשית כה, כא) ויעתר וגו', בגין דקודשא בריך הוא אתרעי בצלותהון דצדיקייא בשעתא דבעאן קמיה צלותהון על מה דאצטריכו, מאי טעמא, בגין דיתרבי ויתוסף רבות קודשא לכל מאן דאיצטריך בצלותהון דצדיקייא, עיין שם במקדש מלך (ד"ה מ"ט), ובמה שכתבתי באורך בפרשת בשלח (ד"ה ונראה [הב']) על הפסוק (שמות יד, טו) מה תצעק אלי, ובמדרש (ש"ר כא, ג) הדא הוא דכתיב (ישעיה סה, כד) והיה טרם יקראו ואני אענה "עוד" (הכוונה, למען עוד תשיג יד אדם לפעול ישועות אלה וכאלה, על כן) הם מדברים (בדבור) ואני אשמע, עיי"ש:

וזהו שנאמר ויצעק משה אל ה', החוקר לב, אם שהיה יכול להתפלל במחשבה, הכוונה בצעקתו לאמר לדורות אל נא רפא וגו', וכדאיתא במדרש ויצא (ב"ר ע, א) וידר יעקב נדר לאמר (בראשית כח, כ), לדורות כו'. וכן פירש הזוהר (בשלח נד ע"ב) בשירה (שמות טו, א) ויאמרו לאמר, לדרי דרין, עיי"ש:

או יאמר ויצעק משה וגו' לאמר [יב, יג]. כי כתיב למעלה (יב, ט-י) ויחר אף וגו' ויפן אהרן אל מרים, כלומר שפנה מעסקיו כדי להתפלל עבורה, ועם כל זה והנה מצורעת,

כי מגודל החרי אף לא נשמע קולו. ולזה התחכם משה לבלי להתפלל בפה בניב שפתים מפורש, כי אם ויצעק משה אל ה' החוקר לב לאמר וגו', כלומר הלביש תפלתו באמירה בעלמא, לבל יבינו המסטינים ולא יקטרגו, ועל דרך שפירשו המפורשים בגמרא (מועד קטן ט ע"ב) יהא רעוא דתזרע ולא תחצד כו', שהסתירו דבריהם וכוונתם הטובה, מהאי טעמא. ועיין מה שכתבתי מזה (פר' תולדות ד"ה ואני, פר' ואתחנן ד"ה ועל דרך) על הפסוק (דברים ג, כג) ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמר כו': ואביה וגו' הלא תכלם שבעת ימים [יב, יד]. פירש רש"י, קל וחומר לשכינה י"ד יום, אלא דיו כו'. הנה מבואר בספרים (אור תורה, ס"פ בהעלותך) שכוון בקל וחומר, שהוא הראשון מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן, נגד מדת אל שאמר משה, לעורר בחינת חסד. ומה שאמר דיו, נראה לי הכוונה בזה על פי מה שכתב האר"י (שער הפסוקים) בתהלים (עמ' רנ) על הפסוק (תהלים מא, ד) ה' יסעדנו על "ערש דוי" כל משכבו הפכת בחליו, מצירוף "ערש" נעשה "עשר", ומצירוף "דוי" נעשה "יוד". כמו כן כוון להפך מצירוף "דוי" לעשות "דיו", ראשי תיבות ד'ברו י'שלח ו'ירפאם: ובזוהר בראשית דף כ"ו ע"ב מבואר סוד אבני שיש טהור, אינון ב' יודי"ן כו', ואינון חכמה בראש חכמה בסוף, ואינון תעלומות [מ]חכמה [עלאה] דתחות כתר עלאה, וכפירוש רבינו בעטרת צבי (שם ד"ה תעלומות) כי הוא סוד דכתיב (משלי ח, כא) להנחיל אוהבי י"ש, וחז"ל (עוקצין פ"ג מי"ב) אמרו שלש מאות ועשר, והיינו ש"י, סוד אור ישר ואור חוזר, הנובע משם אל, י' פעמים מעילא לתתא וי' פעמים מתתא לעילא. והיינו אבני "שיש", ש"י י"ש, טהו"ר, גימטריא כ"ב אותיות בכללותם כל אחת מיו"ד, עיין שם. ונראה לי שזה סוד "ואביה", אותיות א"ב (חכמה), י"ה, חכמה ובינה (זוהר שם טז ע"ב) בכללותן זה עם זה, "ירק ירק", ב' פעמים גימטריא י"ש ש"י, חכמה בינה, הלא תכלם וגו' מכח האור וקל וחומר כו' נגד מדת אל שממנו י"ש ש"י. וזהו שאמר תכלם ש'בעת י'מים תסגר ש'בעת י'מים, ראשי תיבות ב' פעמים ש"י, סוד אבני שיש טהור, להמשיך עליה מקור טהרה, על כן ואחר תאסף: וזה סוד (מגילה יג.) אסתר ירקרקת היתה, על כן ותשא "חסד" לפניו (אסתר ב, ט), סוד (תהלים נב, ג) חסד אל, שממנו ש"י, גימטריא יר"ק, והבן:

על פרשת שלח

שלח לך אנשים. פירש רש"י לדעתך. ויתרו את ארץ כנען [יג, ב]. יש להבין, כי להלן פרשת דברים (א, כב) נאמר שאמרו ישראל נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו, והקב"ה אמר ויתרו:

ונראה לי על פי שפירש הזוהר (שלח קנח ע"ב) היש בה עץ אם אין (להלן יג. כ), רמז להם על מה דשאילו בקדמיתא (שמות יז, ז) היש ה' בקרבנו אם אין, אמר לון אי תחמון דאיבא דארעא כשאר ארעי דעלמא יש בה "עץ" [אילנא דחיי], ולא מאתר עלאה יתיר, ואי תחמון דאיבא דארעא "יתיר" ומשנייא מכל אתר [דעלמא] תנדעון דהא מעתיקא קדישא קא נגיד ואתמשך, והיינו אם אין כו', עיי"ש:

וזהו שאמר שלח לך, לדעתך, לא כמו שאמרו ויחפרו, כי אם "ויתרו" את ארץ כנען, פירוש שיבינו שהארץ ההוא "יתיר" משאר ארעי דעלמא. אשר אני נותן וגו', "אני" הוא "אין" למפרע, סוד (ישעיה מד, ו) אני ראשון ואני אחרון כידוע (עץ חיים, שער מב פ"א סוף עמ' רצט). וזהו שנאמר וישלח אתם משה "לתור" את ארץ כנען (יג, יז), ויעלו "ויתרו" (יג, כא) דייקא. אבל אחר זה (יג, כה) וישובו "מתור" הארץ, כי אם כמו שאמרו ויחפרו, והבן. וסעד לדברי ממדרש קהלת (קה"ר א, לב) שפירש לתור ר"ל להותיר, על הפסוק (קהלת א, יג) ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה, לתור ולהותיר:

שלח לך אנשים ויתרו את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל [יג, ב]. האי אשר אני נותן, לכאורה שפת יתר. ובמדרש (במ"ר טז, ג) רבי אחא הגדול פתח (ישעיה מ, ח) יבש חציר וגו' ודבר אלקינו יקום לעולם, משל למלך שהיה לו אוהב, ואמר לו לך עמי ואני נותן לך מתנה, והלך עמו ומת, אמר המלך לבנו של אוהבו אף על פי שמת אביך איני חוזר בי במתנה שאמרתי לו, בא וטול אותה. כך המלך זה הקב"ה, אוהב זה אברהם אוהבו, אמר לו הקב"ה (בראשית יב, א) לך לך מארצך וגו', והתנה עמו שיתן לו מתנה, שנאמר (שם יג, יז) קום התהלך בארץ, וכן הוא אומר (שם, טו) כי את כל הארץ וגו' לך אתננה, אמר הקב"ה למשה אף על פי שהתנתי עם האבות ליתן להם את הארץ ומתו איני חוזר בי, אלא ודבר אלקינו יקום לעולם. ויש להבין מה זה רבותא שלא חזר בו, כיון שזכה בו האוהב ממילא ירשו בניו אחריו. וגם בהדיא כתיב בפרשת לך (שם יב, ז) "לזרעך" אתן וגו', וכתיב (שם יג, יד-טו) שא נא עיניך וראה וגו' כי את כל הארץ וגו' לך אתננה "ולזרעך" עד עולם, ואם כן תיכף ניתן הארץ לו ולזרעו, והכי קיימא לן (בבא בתרא קיט.) דארץ ישראל מוחזקת לנו בידינו מאבותינו. ועיין פרשת דרכים דרך הקודש דרוש טי"ת מבואר דתיכף זכה בו אברהם לזרעו, הגם שאמר לו (שם טו, טז) ודור רביעי ישובו הנה, היינו טעמא דהוה ליה כאומר משוך וקני מעכשיו ולאחר שלשים יום, עיי"ש באורך. עוד יש לדקדק מה שאמר המדרש והתנה עמו, וכפל ואמר אף על פי שהתנתי עם האבות ליתן להם את הארץ, איך מצינו בו תנאי:

והנראה לי בזה על פי דכתיב שם להלן (יז ז-ח) והקמותי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך וגו' להיות לך לאלקים ולזרעך אחריך ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך, ודרשינן ביבמות דף מ"ב (ע"א ורש"י ד"ה ולזרעך) ודף ס"ד (ע"א) זרעך אחריך המיוחס אחריך, עיי"ש. ולדרכנו נאמר, ההולכים אחריך בדרכיך, כמו שאמרו מי שהולך בדרכי אבות אני מתקומם עליו בזכות אבות. ואם כן זה שאמר ה' לאברהם לך אתננה ולזרעך היינו על תנאי אם יתיחסו אחריך ללכת בדרכיך, כמו שפירש להלן ונתתי לך ולזרעך אחריך דייקא, מה שאין כן אם לא ילכו בדרכיך. והטעם, כי עיקר המתנה ניתנה לאבינו אברהם, אך אם הולכים בדרכיו הרי הוא כאלו הוא עצמו עודנו חי, כמאמרם כל המניח בן ממלא מקומו כאלו לא מת, וגם מתקומם על זרעו בזכותו הטוב. מה שאין כן אם אין הבן הולך אחריו בדרכיו, הרי הוא כאלו האב מת, ומי שאינו הולך בדרכי האבות אינו מתקומם עליו בזכות אבות: והנה, ה' אמר לאברהם אבינו לך לך מארצך וגו' אל הארץ אשר אראך וגו', ולא גילה לו מיד איזהו, ולא ראה מעולם לדעת טבעה הטובה היא וגו', ועם כל זה כתיב (בראשית יב, ד) וילך אברם כאשר דבר אליו ה', והיה להם לישראל ללכת בדרכו ולילך לארץ ההיא לבלי לשלוח מרגלים לחפור את הארץ הטובה הוא וגו' השמנה הוא וגו'. ולא כן עשו, אם כן הרי הוא כאלו אברהם מת, ומהראוי לבלי להתקומם עליהם בזכותו. ועם כל זה לא חזר בו ה'. וזהו שאמר, למלך שהיה לו אוהב וכו' ומת, ר"ל מחמת שלא הלכו בדרכיו. וזה שאמר התנה עמו, היינו מה שפירש ואמר ולזרעך אחריך זה תנאי בדבר אם יתיחסו אחריך בדרכיך. אמר הקב"ה אף שהתנתי עם האבות ליתן "להם" דייקא את הארץ, הכוונה באם שילכו בניו אחריו בדרכיו דאז הוה ליה כעודנו חי ונותן להם הארץ, ועתה אינם הולכים בדרכיו, אף על פי כן איני חוזר בי וכו': ובמדרש ריש פרשת תולדות (ב"ר סג, ג) כל האבות נקראים ישראל, יעקב שנאמר (שם לב, כט) לא יעקב יאמר וגו' כי אם ישראל, יצחק שנאמר (שם מו, ה) ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו (כך גרס נזר הקודש (סג, ג ד"ה יצחק)), אברהם נקרא ישראל, שנאמר (שמות יב, מ) ומושב בני ישראל אשר ישבו וגו' שלשים שנה וארבע מאות שנה, עיין שם בנזר הקודש (ד"ה מילתא). והנה השם צפה העתיד להיות על ידי שליחות מרגלים שעל ידי זה לא יזכו בארץ ישראל מכח עצמותן כי אם מכח שלא ירצה לחזור בו, וזהו שאמר שלה לך אנשים ויתרו את ארץ כנען (שמזה יצמח) אשר אני נותן "לבני ישראל" דייקא, ר"ל לא בזכות עצמם, כי אם בשביל שהם בני האבות הנקראים ישראל:

והיינו דאיתא במדרש פרשה זו, והלא של שבעה עממין הוא, ולמה קורא אותו ארץ כנען, אלא לפי ש"כנען" גימטריא ק"ץ, וראה הקב"ה שאין זכות לישראל ליתן להם הארץ אלא מכח שיצחק נולד ק' לאברהם צ' לשרה, לכך רצה ליתנו להם גם בלי זכות. ועיין פירושו בספר ישמח משה למוזלה"ח בפרשת העקידה (פר' וירא ד"ה ולך לך): שלח לך אנשים [יג, ב]. במדרש (במ"ר טז, ג) זהו שאמר הכתוב (ישעיה מ, ח) (כל בשר) [יבש] חציר וגו' ודבר אלהינו יקום לעולם. בהקדם מקראי קודש (יג, כז-לא) ויאמרו באנו וגו' אפס כי עז העם וגו' ויהס כלב את העם אל משה ויאמר עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה והאנשים וגו' אמרו לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו. הדקדוקים רבו, א', מדכתיב ויהס כלב וגו', מכלל ששמע ממה שאמרו אפס כי עז העם איזה דבה, ולכאורה מה חטאו ומה פשעו בזה, הלא הוצרכו להשיב לשואלם דבר וכך היה האמת כי עז העם אבל יכול להיות בדרך נס, והכי הם לא ידעו מה שאמר כלב הלא קרע לנו את הים כו' (סוטה לה.), וכפירוש רש"י. וכבר עמך על זה הרמב"ן ז"ל (יג, כז). ב', אומרו אל משה, שפת יתר. ג', כפל עלה נעלה. ד', מה שאמר וירשנו, ולא ולקחנו אותה. ה', כי חזק הוא ממנו, פירש רש"י (והוא מאמר הז"ל בסוטה ל"ה) כביכול ממנו כלפי מעלה, ויש להבין מהיכן מוכח שכך היתה כוונתם: ולתרץ כל זה נאמר בהקדם לפרש הא דכתיב להלן (יד, יד) שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה אשר עין בעין נראה אתה ה' וענך עומד עליהם. ובמסורה, עין בעין (דברים יט, כא), עין תחת עין (שמות כא, כד), כי עין בעין יראו (ישעיה נב, ח), על פי מה שהורה לנו המורה סוף חלק ג' פרק נ"א כי ההשגחה מהשי"ת סבת הדבקות בה', ומי שדבוק בו יתברך תמיד מושגח מאתו תמיד, והאיש אשר לבבו פונה לפעמים מאת ה' ושכוח לבו, אז תסור ממנו ההשגחה בפרטית, כי אם בכללות, עיי"ש. ועיין מה שכתבתי בזה בפרשת ויצא (דבור ראשון) שאמר יעקב (תהלים קכא, א) אשא עיני וגו' מאין יבא עזרי, כי אין בידי כלום, חזר ואמר עזרי מעם ה' (ב"ר סח, ב). ר"ל ממה שאני עם ה' ואתו דבוק בו יתברך, עיי"ש באורך. וזהו שאמר הכתוב (תהלים לא. כ) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת (בעולם הזה) לחוסים בך (אפילו כשעומדים) נגד בני אדם, והבן זה. וזהו שאמרה הגר (בראשית טז, יג) ותקרא שם ה' וגו' אתה אל ראי, כפירוש רש"י ותרגום את הוא אלהא חזי כולא, ר"ל שאני מושגח כפי השגחה כללית, כי אמרה בלשון תימה הגם הלום ראיתי (השגחתו) אחרי רואי אליו יתברך, הלא אינני רואה אליו יתברך לפי ערך מה שהוא רואה אותי: ומזה נצמח מוסר השכל הנאמר במורה (שם פנ"ב) והעתיקו הרמ"א ז"ל (או"ח סי' א ס"א) לקיים שויתי ה' לנגדי תמיד (שם טז, ח) כי אינו דומה כו' כל שכן כשישים אל

לבו שהמלך מלכי המלכים הקב"ה עומד עליו ורואה במעשיו כו'. ואם ישים זה לנגד עיניו תמיד, אזי יהיה כביכול עין ה' אליו להשגיח עליו בעינא פקיחא להצילו מכל. וזהו שאמר שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה דייקא, והטעם, אשר עין (ה' והשגחתו תולה) בעין נראה אתה ה' (בעיניהם) וענך עומד עליהם, ורואה במעשיהם. ולאשר עיני ישראל אליך, הם מושגחים ממך יותר מכל האומות. וזה יסוד מצוה ראשונה (שמות כ, ב) אנכי ה' אלקיך דייקא, משגיח בך ביותר, כי הלא אשר הוצאתיך מארץ מצרים, כפירוש המפורשים. וזהו שאמר כי עין (ה') בעין יראו אותו. וזה עין (דלעילא) תחת עין דלתתא, והבן. ועיין מזה לעיל סוף פרשת לך במקומו (ד"ה או יאמר):

עוד ביאור על זה, כי יש השגחה בדרך נס נגלה כימי עת צאתנו מארץ מצרים ומתן תורה וכבוש ארץ ישראל, ויש השגחה טבעית כאשר בעינינו ראינו בימי מרדכי ואסתר שאם שנראה טבעית אבל יש בו השגחה מוסתרת מאתו יתברך להצילנו מכף כל אויבינו, ועל זה נאמר (דברים לא, יח) הסתר אסתיר פני. ועל דרך שפירש היערות דבש (ח"א דרוש ח) מה שחר סוף כל הלילה אף אסתר סוף כל הנסים (יומא כט.), כי אין צריך לנסים, כי כבר האיר ה' עינינו לדעת פעלו וישועתו בקרב הארץ שגם בהיות העולם מתנהג על פי הטבע עם כל זאת ה' אתנו, ועל דרך שפירשו מושל בגבורתו עולם (כי) עיניו בגוים תצפינה הסוררים אל ירימו למו סלה (תהלים סו, ז), כי אם לשעה קלה, התעיף עיניך בו ואיננו. ואם כפי ראות העין לא נראה רק דרכי הטבע, אבל מי שמביט בעין יפה היטב למרחוק מראש ועד סוף הדבר, יראה השגחתו יתברך בכל עת ובכל שעה ובכל רגע אל יעזבנו ואל יטשנו נצח, וכמבואר בסידור מהר"י מעמד"ן (עמודי שמים, סולם בית אל, סולם גדול חווק ב, עמ' יב) שכתב חי נפשי מי שיודע עמידתנו דלים ורקים בין האומות ושנאתם אותנו ובכל עת קמים עלינו לכלותנו, אזי יראה בעיניו נסים נפלאים יותר מנסי מצרים, אך בבחינת הסתרה, עי"ש. וכבר פירשתי, ערב (בזמן הגלות, אז) וידעתם (רק בבחינת ידיעה) כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים (כי שמענו ספרו לנו אבותינו. אבל) ובוקר (בזמן הגאולה, אז) "וראיתם" את כבוד ה' (שמות טז, ו-ז), נסים נגלים, כדכתיב (מיכה ז, טו) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות:

ואקדים אשר שמעתי מפי קדשו של הגאון מהר"ם א"ש זלה"ה אבד"ק אונגוואהר לפרש ונאום הגבר שתום העין (להלן כד, טו-יז), כי מי שרואה בשתי עיניו אינו רואה רק מקרוב ולא מרחוק, אבל מי שרוצה לראות למרחוק אז צריך לסתום עין אחת ולהביט באחת מעיניו, ואז הראיה מצומצמת ביותר באותו העין, על כן רואה גם למרחוק. וזה שאמר ונאום הגבר שתום העין וגו', כי אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב, ע"כ דבריו ודפח"ח:

וזה שאמר שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה, אבל לא ראו, כי אותותיו לא ראינו, אבל אשר עין בעין, כלומר מי שמביט היטב שמשים ראיה של עין הב' בעין אחת, והוא על דרך משל שמצמצם הראיה, אז גם היום נראה אתה ה' ועננך עומד עליהם. וזאת תורת המסורה, כי עין תחת עין הב', לזה רואה למרחוק אפילו מה שבהסתר, וזהו שנאמר כי עין בעין יראו וגו', והבן:

ויוצא לנו מזה כי יש הנהגה נסית והנהגה טבעית. וההבדל ביניהם, כי הנס לא יתמיד, אבל הנעשה על פי הטבע הוא קיום מתמיד, כמבואר בתנא דבי אליהו (רבה ב), עי"ש. וזהו שאמרו באנו אל הארץ וגו' אפס כי עז העם וגו', ואי אפשר אם לא על ידי נס, ולא יהיה קיום מתמיד, כאשר באמת גלינו מארצנו ונתרחקנו מחמת שהיה על ידי נס, ולזה רצו שיהיה הכבוש רק על פי הטבע, ואז יהיה קיום עדי עד: אולם טעו ושגו בזה, כי גם בענין הנהגה נסית יש חילוק והבדל, אם נעשה הנס על ידי שליח ומלאך וצדיק אז איננו מתמיד, אבל מה שנעשה על ידי השי"ת בכבודו ובעצמו כביכול מקרא מלא הוא (קהלת ג, יד) אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם, ונאמר (ישעיה מה, יז) ישראל נושע בה' (דייקא) תשועת עולמים, וכדאיתא במדרש (תנחומא אחרי יב). והנה ידוע כי משה אמר (שמות לג, טו) אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה, ונתרצה לו השי"ת ואמר (שם, יד) פני ילכו וגו'. אבל ביהושע אמר לו שר צבא (יהושע ה, יד) עתה באתי, ואמרו חז"ל (שם משפטים יח) משה רבך לא רצה במלאך, אך עתה באתי. לכן כיון שהיה הנס שנעשה בימי יהושע רק על ידי מלאך ושליח, לא היה קיום מתמיד, אבל אם היה משה נכנס לארץ לא גלינו מארצנו ולא חרבה עירנו, כדאיתא במדרש (הובא בפרשת דרכים דרוש ח). והטעם בזה, כי אם משה היה נכנס לארץ והוא היה המוציא והמביא את ישראל לארץ, אז היה נתקיים פני ילכו, ואם היה הכיבוש על ידי השי"ת עצמו אז היה בודאי קיום מתמיד. וידוע מה שאמרו חז"ל (ד"ר ב, ט) כי בשביל חטא מרגלים לא נכנס משה לארץ כדי שיבאו אתו דור המדבר לעולם הבא, כדכתיב (דברים ג, כו) ויתעבר ה' בי "למענכם" דייקא, אבל אלולי חטא זה היה משה נכנס לארץ והיה אתו ה' יתברך בעצמו, והיה קיום מתמיד לעולם (ואם כי נאמר לו (שמות ו, א) עתה תראה, ולא העשוי בכיבוש ל"א מלכים (ש"ר ה, כג), כבר כתב הגור אריה פרשת בהעלותך (לעיל י' כט) ופרשת חקת (להלן כ, יב) דגזרה עבידי דבטלה, עיין שם. ובפרט למה שכתבתי ריש פרשת וארא (ד"ה ומעתה) כי משם נטל הדין שימות במדבר לטובת ישראל להביאם לעולם הבא, עי"ש ותבין):

וידוע מה שאמרו (בבא בתרא קכט ע"ב) ירושה אין לה הפסק, מתנה יש לה הפסק. ולכן השי"ת הצופה ומביט וראה מה שיצמח על ידי שליחות מרגלים, אמר למשה שלח לך אנשים, ופירש רש"י אני איני מצוה לך, והטעם, כי אז ויתורו את ארץ כנען אשר אני "נותן" דייקא, בחינת מתנה שיש לה הפסק, כאשר היה באמת שעל ידי זה משה מת ויהושע מכניס ונעשה הדבר על ידי שליח ומלאך ולכן לא היה לו קיום, רק בחינת מתנה. אמנם אם לא הוציאו המרגלים דבה יתירה שאמר אחר זה, היה משה נכנס וה' אתו, ואז היה בבחינת ירושה שאין לה הפסק. וזה שאמר ויהס כלב את העם אל "משה" (דייקא) ויאמר עלה, ר"ל אם משה אתנו והוא עלה, אז נעלה "וירשנו" אותה, בבחינת ירושה שאין לה הפסק, והטעם, כי אז ה' יהיה אתו, ואשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם. וכששמעו אמרו לא נוכל לעלות וגו' כי חזק הוא ממנו כביכול, ובזה יצאו מרעה אל רעה ויוציאו דבת הארץ וגו':

והן דברי המדרש, אשר אני נותן, דייקא בחינת מתנה שיש לה הפסק, זהו שאמר הכתוב (כל הבשר) [יבש] חציר וגו', והנעשה על ידי צדיק ושליח יש לה הפסק. אבל ודבר אלהינו (דייקא) יקום לעולם, ואם היה משה נכנס היה ה' אתו והיה המעשה קיום עולם בחינת ירושה, ולכן איני מצוה לך, והבן זה:

שלח לך [יג, ב]. פירש רש"י, לדעתך. יש לפרש על פי הזוהר (שלח קנח.) דמה שהוציאו דבה על הארץ, כי אמרו אי יעלון ישראל לארעא נתעבר אנן מלמהוי רישין וימני משה רישין אחרנין כו' (ועיין מקדש מלך מפני מה סברו כך). אבל אדוננו משה לא חפץ בנשיאות, כמו שאמר להלן פרשת קרח (טז, כח) בזאת תדעון כי ה' שלחני וגו' כי לא מלבי, פירוש שלא לבי חפץ בזה כלל, וכמו שפירשו האלשיך והאור החיים (שם טז, כח), עי"ש. והראיה, כי משה ידע מכבר שנגזר עליו הגזרה שלא יהיה המוציא והמביא את ישראל, ממה שאמר לו ה' (שמות ו, א) עתה תראה וגו' (ש"ר ה, כג), אלא שסבור היה שיכנס לארץ כפירוש רש"י בהעלותך על הפסוק (לעיל י, כט) נוסעים אנחנו אל המקום, עיין שם במזרחי שכתב כן להדיא (ואל יקשה בעיניך ממה שכתבתי למעלה כי אלולי חטא מרגלים היה משה נכנס לארץ והיה המוציא והמביא, כי דברי תורה כפטיש יפוצץ סלע, למעלה כתבתי לשיטת הגור אריה, וכאן לשיטת המזרחי, והבן), ועם כל זה הרבה להתפלל ולהתחנן מלפניו יתברך (דברים ג, כה) אעברה נא ואראה את הארץ, לא אמר ואכניסם לארץ, רק אעברה נא בתוך שאר העוברים שמה. ואלו כמו כן היו דעתן של התרים את הארץ לבלי לחפוץ בנשיאות, כי אם לכנוס בתוך הנכנסים שמה לארץ, לא היו מוציאים דבה. וזה שאמר לו ה' שלח לך אנשים, כלומר אותן אנשים שהם לדעתך,

כלומר שהם בדעה אחת כמוך לבלי לחפוץ בנשיאות דוקא. לכך אני איני מצוה לך (כי אני חוקר לב, אבל הידיעה אינה מזדקק לבחירה), אם תרצה שלח:

וזה שאמר התרגום יונתן (יג, טז) וכדי חמא משה ענותנותיה (דיהושע, שאינו חפץ בנשיאות כי הוא עניו, וזה מורה על מדת החכמה, כמבואר ברמב"ם הלכות דעות (פ"א ה"ה), עיי"ש) קרא משה להושע בר נון יהושע. הוסיף לו יו"ד, הרומזת לחכמה (זוהר בראשית לא. ועוד). וזהו שנאמר (דברים לד, ט) ויהושע בן נון מלא "רוח חכמה" כי סמך משה את "ידיו" עליו, היינו היו"ד שהוסיף לו, ובזה ניצל מעצת מרגלים, והבן:

שלח לך [יג, ב]. פירש רש"י, לדעתך וכו'. ונראה לי על פי פירוש רש"י למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים, לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיה, והם ראו ולא לקחו מוסר. ושמעתי ממוזלה"ה פירושו, דלכאורה מה ענין זה לזה, שמרים דברה על מובחר היצורים איש חי נעלב ומתבייש, והם דברו על ארץ שהוא דומם ואין כאן נעלב. ואי משום שהענין נוגע נגד כבודו יתברך שהבטיח להם לתת ארץ טובה, ואיתא בזוהר (שלח קסא.) דאפיקו שום ביש על ארעא ועל קודשא בריך הוא, אכתי הלא מצינו (תנחומא תולדות יב) שהחמיר הקב"ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו, שהרי ירבעם עומד ומקטיר לעבודה זרה ולא יבשה ידו, וכיון ששלח ידו בצדיק מיד יבשה ידו (מלכים'א יג, ד). ותירץ, דאיתא בילקוט (בהעלותך סוף רמז תשלה) מנין שאף משה שמע, שנאמר (לעיל יב, ב-ג) וישמע ה' והאיש משה. והכוונה, דקשיא ליה מה ענין והאיש משה עניו לכאן, אלא שלא תקשה מפני מה שם מיד יבשה ידו וכאן היו שהיות הרבה טרם שנענשו, אבל הענין מה שהחמיר הקב"ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו, שהמעלי'ב להמקום ב"ה אינו מקבל עלבון ובושה, מה שאין כן צדיק הוא נעלב ומתבייש. וכל זה בשאר צדיקים, אבל משה שהיה עניו מאוד וכאפס ואין הוא לא היה נעלב. וזהו שנאמר והאיש משה עניו וגו', להודיעך טעם שלא נענשו מיד, וממילא מוכח שמשה שמע, דאי לא שמע בלאו הכי אין כאן נעלב (ודבר זה נדפס בספר ישמח משה (פר' בהעלותך ד"ה וישמע)). ובזה דברי רש"י מבוארים, כיון שמשה רבינו לא היה נעלב ועם כל זה לקתה מרים, ממילא ראוי ליקח מוסר לבלי להוציא דבה על הארץ, ע"כ דבריו (וגם זה נכתב בספר הנ"ל, אלא שהשמיטו הדפוס): וזהו שאמר שלח לך לדעתך, שאתה בעיניך כלא נחשב, ואינך נעלב, אם כן לדעתך אין לחוש על הוצאת דבה על הארץ, כי בודאי יקחו להם מוסר ממרים שלקתה עליך אף שאינך נעלב, על כן אם תרצה שלח. אבל אני איני מצוה לך, כי באמת אין כאן ראיה ממרים להיודע גדולתו וצדקתו של משה ואינו יודע בחינת ענותנותו וסובר שהוא נעלב (וכדמצינו בזוהר בלק דף ר"ה

(ע"ב) ד"ה פתח ההוא ינוקא, דבנות צלפחד חשיבו דמשה אנטיר דבבו ובגין כך קריבו לקמיה דמשה ואלעזר וכל הנשיאין [כו'], ואינון לא ידעו דהא משה עניו מאוד מכל האדם כו'), וממילא החמיר הקב"ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו, אם כן יש לחוש שמא לא יקחו מוסר, והבן: שלח לך [יג, ב]. פירש רש"י, לדעתך. יתבאר כי בפרשת דברים (א, כב-כג) נאמר ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וגו' וייטב בעיני הדבר, והקשה רש"י אם כן למה הוכיחן בזה. אבל הענין, כי אמר וייטב בעיני גוף הדבר לשלוח, אבל לא לחפור, כי אם לדעתו. ואפשר היה הכוונה, כי אם אמנם ארץ ישראל גבוה ומקודשת מכל הארצות (כלים פ"א מ"ו), עם כל זה בהיות הכנעני אז בארץ ועשו את כל התועבות נטמא הארץ, וכל מילי דקדושה צריך הכנה והזמנה תחלה וראש לגרש כח הטומאה ולהשכין כח הקדושה, ועל כן היה צריך לשלוח לשם אנשים צדיקים להעביר רוח הטומאה של הכנענים מן הארץ, לעשות תחלה וראשית השראת שכינה העתיד לבא אל הארץ ההיא בבא ישראל לשם, כמו שכתב האלשי"ך בפרשת בהר על הפסוק (ויקרא כה, ב) כי תבאו וגו', כי ישראל קדושים מקנים קדושה להארץ, עיי"ש. וכמו שיש בין שני דברים רחוקים זה מזה כח אמצעי, כמו כן היה ענין שליחותן אם היה הולכים לתומם ולא הוציאו דבה:

וזה שלח לך לדעתך, על כן אנשים (צדיקים) ויתורו את ארץ כנען (הארור) אשר אני נותן לבני ישראל (זרע ברך ה'), ולכן צריך כח אמצעי, ראשית גלוי העתיד לבא בפועל. ואפשר מטעם זה קרא משה להושע יהושע (יג, טז), כי היו"ד ראשית הגלוי, וכולם "בחכמה" אתברירו (עי' זוהר ויקרא י:

עץ חיים שער יט פ"ט עמ' רפ), והבן זה:

שלח לך אנשים וגו' [יג, ב]. פירש רש"י, למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים כו'. לך, לדעתך כו', לפי שאמרו ישראל (דברים א, כב) נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו וגו', אמר הקב"ה אני אמרתי להם שהיא טובה כו'. והקשה הרמב"ן ז"ל, אם כן משה בעצמו למה הוטב בעיניו, דכתיב להלן (שם, כג) וייטב בעיני הדבר: והנראה לי בזה כי לא מחשבותיו מחשבותם, שהוא נתכוון לשמים, והוא על פי דבסנהדרין פרק נגמר הדין דף מ"ז ע"ב פליגו אבייי ורבא, אבייי סובר הזמנה מילתא היא, ויליף מעגלה ערופה, דירידתה לנחל איתן אוסרתה (רש"י ד"ה עגלה ערופה), ורבא סובר לאו מילתא היא, דלא גמרינן משמשין מעגלה ערופה דהיא גופה קדושה. וקיימא לן כרבא (שם מח ע"ב). וכתב הנמוקי יוסף (שם טו. בדפי הרי"ף ד"ה איתמר) הביאו זקיני הרמ"א באורח חיים סימן מ"ב (ס"ג), קלף (או הקציצה) המעובד לשם תפילין אסור לכתוב עליו דברי

חול, דהזמנה כי האי גוונא לגוף הקדושה מילתא, עיי"ש במגן אברהם (סק"ו) ובמחצית השקל (שם) דמקור דין זה נובע מהא דקיימא לן כרבן שמעון בן גמליאל (סנהדרין שם) דבעי עיבוד לשמה, וכפירוש רש"י (ד"ה אע"ג), עי"ש:

ובזה נראה לי להבין הא דכתיב (בראשית מה, כז) וירא את העגלות, ואיתא במדרש (ב"ר צד, ג) וברש"י, סימן מסר להם יוסף, כשפירש ממנו עסק בפרשת עגלה ערופה. הכוונה בזה, דמהתם ילפינן דהזמנה לגוף הדבר מילתא, ובזה הודיע תכלית ירידתו של יוסף למצרים להזמין להקדושה, היינו שיקנה המקום ההוא בחינת קדושה למען יוכלו יעקב ובניו להיות שמה ולא יאכלו לחם טמא בגוים, כי על כן צוה ה' את הברכה בשבע שני השבע כידוע (אלשיך בראשית מא, לג), ויוכלו ישראל להתקיים עד זמן הגאולה. ובשגם שהיו שם נפשות ונצוצות הקדושים, והיה צריך יוסף לעוררן ממקור הטומאה ולהזמין לקדושה, כדכתיב (שם מא, מט) ויצבר יוסף ב"ר (היינו ר"ב נצוצות הקדושים, שהעלה משה כידוע (מגלה עמוקות אופן נח)), למען יעלו אל הקדושה, כדכתיב (שמות יב, לח) וגם ערב ר"ב עלה אתם, והזמנה לגוף הקדושה מילתא. וכי תימא ארץ מצרים לאו דידיה הוה ואין אדם מזמין דבר שאינו שלו, כמו שכתב מגן אברהם שם ס"ק ד', יש לומר על פי מה שכתב האר"י ז"ל לפרש כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם (בראשית טו, יג), היינו שאינה של יושביה, כי אם של אמנו שרה, כי מאז נלקחה לפרעה נתן לה ארץ מצרים, ע"כ דבריו, ושלנו היא בירושה. ותו, דיוסף היה המושל בכל ארץ מצרים, ומצרים היו לו עבדים, ומה שקנה עבד קנה רבו, ולכן מהני הזמנתו. ועיין בזוהר וישב קפ"ד (ע"א) אשכחנא בספרי קדמאי כו'. וזה עצמו שאמר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ליושביה, כי אם של שרה או של יוסף, ומהני הזמנתו לקדושה, על כן ואחרי כן יצאו, והבן:

וזה היה כוונת משה שהוטב בעיניו לשלוח מרגלים, למען בלכתם שם יזמינו הארץ ההיא לקדושה טרם בא ישראל, כי ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות (כלים פ"א מ"ו). וזהו שנאמר שלח לך אנשים, לדעתך, להזמנה לקדושה, ויתורו את ארץ כנען, כלומר אם היותו נקרא על שם כנען היושב אז בארץ, לא תסבור שאינו מועיל הזמנה דלאו דידן הוא, על זה אמר אשר אני נותן לבני ישראל, שהיא מוחזקת בידינו מאבותינו, ודבר אלהינו יקום לעולם (ישעיה מ, ח) כדאיתא במדרש במקומו (במ"ר טז, ג). אלא דאכתי צריך להזמינו, והזמנה מועלת, כדבעינן עיבוד לשמה:

ולדעתי ענין טבילת כלים הנקחים מעובדי כוכבים דהוא מדאורייתא לכמה פוסקים כדי שיצאו מטומאת העובדי כוכבים לקדושת ישראל, הוא מהאי טעמא להזמינם לקדושה

על ידי טהרתן. ואם כך בכלים, כל שכן באדם שצריך שיטהר ויקדש עצמו בטבילה מטומאתו להזמין עצמו לקדושתו יתברך. וראיה לזה ממה שנאמר למעלה (יב, ד) ויאמר ה' פתאום, פירש רש"י נגלה עליהם פתאום כו' והיו צועקים מים מים כו', לא כן משה שהזמין עצמו לקדושה בכל עת:

וזה היה דעתו לשלוח מרגלים, להזמינו לקדושה. וזה שפירש רש"י שלח לך לדעתך, לשם הזמנה. ואמנם הם באו אליו ואמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ, לא כפי דעתו של משה, על זה אמר ה' אני אמרתי שהיא טובה כו'. ולכן נסמכה שליחות מרגלים לפרשה שלמעלה, שמשם נלמד דבעי הזמנה לקדושה, ולכן הוטב בעיני משה לשלוח מרגלים, והבן:

שלח לך אנשים ויתורו וגו' [יג, ב]. ואמרו חז"ל (סוטה לד ע"ב) לך, לדעתך, והובא ברש"י, ופירש אני איני מצוה כו'. וזקני מהרש"א בחדושי אגדות בסוטה דף ל"ד (שם ד"ה כתיב) כתב לפרש בענין אחר, ובדרכו אלך, והוא דבפרשת דברים (א, כב) נאמר ותאמרו נשלחה וגו' ויחפרו, וכאן כתיב ויתורו. ונראה לי דבמדרש קהלת (קה"ר א, לב) איתא בפסוק (קהלת א, יג) ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה, לעשות תייר לחכמה, כמה דאת אמר שלח לך אנשים ויתורו וגו', דבר אחר לתור, להותיר, שלמה כד הוה עביד כו' הוה מותיר ה' אתוואן, הדא הוא דכתיב (מלכים-א ה, יב) ויהי שירו חמשה ואלף. נראה דדא ודא אחת היא, על ידי שהוא מתייר ומטייל בחכמה לדרוש ולחקור בה היטב מוצאיה ומבואיה, על ידי זה מחדש בה ומותיר בתוספת מרובה. וזהו שאמר הזוהר (ויקרא ד ע"ב), וקול התור (שיר השירים ב, יב), דא תורה שבעל פה הנקרא תור: ועל דרך זה נאמר גם כאן, לפי מה שאמרו בגמרא (נדרים פא.), על מה אבדה הארץ (ירמיה ט, יא), דבר זה נשאל לחכמים וכו' עד שבא הקב"ה ופירשו שנאמר (שם, יב) ויאמר ה' על עזבם את תורתי וגו'. כי כבר אמרו (גיטין נז.) ארץ ישראל פשטה לה וגמדא לה, ופירשו המפורשים, כי על ידי חידושי תורה מכח י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן, ועל ידי שמדמין מילתא למילתא, וכן על ידי מה שהוסיפו חכמים התקנות והסייגים מדברי סופרים, יתרחב התורה, כי כל דברי חכמים בכלל התורה, דכתיב (דברים יז, יא) לא תסור וגו'. וכמו כן בזכות זה גם ארץ ישראל מתרחב והולך ופשטה לה. אבל על ידי שעזבו תורה שבעל פה, על ידי זה גמדא לה. וזהו שאמרו על מה אבדה הארץ דייקא, כי אנחנו מפני חטאינו גלינו מארצנו, אבל למה אבדה הארץ וגמדא לה, ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם וגו' להוסיף עליה לפי חכמתם בדבר הלמד מענינו

ולחדש בה חידושי דינים, ולא הלכו בה בדרך הילוך ופלפול, כמו שכתב הט"ז (או"ח) סימן מ"ז (סק"א), על ידי זה אבדה הארץ וגמדא לה, ע"כ דבריהם:

ובזה נבין ההבדל, שישראל אמרו ויחפרו כמשמעו, אבל השי"ת אמר שלח לך אנשים ויתורו וגו', כלומר בהיותם הולכים בה לדעת מוצאיה ומבואיה כמשמעו שיעסקו בתורה, ואוירא דארץ ישראל מחכים (בבא בתרא קנח ע"ב) ויחדשו חידושי תורה והלכות, ועל ידי זה יותירו וירחיבו גבולי ארץ ישראל. וכן היתה דעתו של משה, וזהו שאמר שלח לך לדעתך, ולא לדעתם. ועיין מה שכתבתי בפרשת מסעי (ד"ה ומבואר, ואילך) על הפסוק (להלן לד, ב) אשר תפול לכם בנחלה וגו':

אמנם מה שפירש רש"י אני איני מצוה לך אם תרצה שלח, נראה לי לפרש על דרך רמז, כי בשבת קודש אומרים (ברכת המזון) רצה והחליצנו וכו' שלא תהא צרה וכו' ביום מנוחתנו, הענין, כי אלהים במילוי ההי"ן עולה צר"ה, ובשבת קודש כל דינין מתעברין ונמתקין, ונעשה מ"צרה" "רצה". והיינו "רצה" שלא תהא "צרה" ביום מנוחתנו. וכמו כן אלהים במילוי אלפי"ן עולה אצ"ר, לשון צמצום, ובשבת קודש נהפך לאותיות "ארץ", שהוא לשון רצון, כדאיתא במדרש (ב"ר ה, ח) למה נקרא שמה ארץ שרצתה לעשות רצון קונה. וזה שאמר הכתוב (ויקרא כו, לד) אז "תרצה הארץ" את שבתותיה, כלומר על ידי שבתותיה יהיה נעשה צירוף "רצה" וצירוף "ארץ". או בהמתיק הדין בשורשו בהעלותו לאלוף העולם, נעשה "צרה" עם א', אותיות "הארץ", מספר שם הוי"ה בהכאה העולה צו"ר של רחמים כנודע (שער הפסוקים, פר' בשלח עמ' קמד-קמה):

וזהו שאמר הכתוב (תהלים קמז, יא) רוצה ה' את יראיו, ואיתא בזוהר מקץ דף קצ"ד (ע"ב) לא אמר ביראיו, אלא את יראיו, כמה אתרעי קודשא בריך הוא בצדיקייא כו' באינון דדחלין ליה. המיחלים לחסדו, אינון דמשתדלין באורייתא בלילה וחוט של חסד משוך עליהם ביום. וכי האי גוונא כתיב בזוהר בשלח דף ס"ב ע"ב שעל ידי יראיו המיחלים לחסדו וממתיקין הדין לחסד, נעשה צירוף רוצה: והנה, הקב"ה היה צופה ומביט שהמרגלים יגבירו כח הדין, שם אלהים ועתי צרה, וצריך לזווג המדות על ידי בחינת דעת המכריע להפוך לבחינת "ארץ" ו"רצה". וזהו שנאמר שלח לך אנשים ויתורו את "ארץ" וגו', שהוא לשון רצון. וזהו שאמרו חז"ל לדעתך, ופירש רש"י אני איני מצוה לך אם ת"רצה" שלח, פירוש אם תוכל על ידי "דעתך" להפוך מבחינת "צרה" ל"רצה", אז שלח. והיינו דאיתא במדרש להלן (במ"ר יז, ב עה"פ קהלת ט, ז) לך אכל בשמחה לחמך זו חלה, ושתה בלב טוב יינך אלו נסכים, כי כבר "רצה" האלהים את מעשיך (שעשה מאלהים בחינת "רצה") זו הכנסת ישראל לארץ, שנאמר (להלן טו, ב) כי תבאו

אל "ארץ". לשון רצון, והבן: שלח לך אנשים וגו' [יג, ב]. במדרש (תנחומא שלח ד) זהו שאמר הכתוב (משלי י, כו) כחומץ לשנים וכעשן לעינים כן העצל לשולחיו, גבורים היו המרגלים שהיו מוציאים לשון הרע על הארץ, משל למה הדבר דומה כו'. עוד שם (שם ה) שלח לך אנשים וגו', מה כתיב למעלה (יב, א) ותדבר מרים ואהרן במשה, ואחר כך שלח לך וגו', כדי שידעו עונשו של לשון הרע, ואף על פי כן לא רצו ללמוד, הוי (ישעיה מד, יח) לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם: ונראה לי, לאשר המרגלים דברו סרה על ארץ ישראל, ששם שורה השכינה הנקרא ארץ ישראל (זוהר בראשית לג ע"ב), מלכות פה (הקדמת תקוני זוהר, יז.), ה"א תתאה (זוהר צו כט.), והיא חיה קדושה שעליה אמרו (פרקי היכלות פל"א אות ד) חיה אחת יש ברקיע כו', רזא דמצה (תקוני זוהר, תקון ה). וכאשר פגמו במדה זו בפיהם ולשונם, נעשה מה"א חי"ת, רזא דחמץ. ועיין (ברעי' מהימנא) [בזוהר] פינחס דף רנ"א (ע"ב) רנ"ב (ע"א), גער חית קנה (תהלים סח, לא), דא חיה דאתאהיד בה עשו כו', רזא דחמץ, כד תבר קודשא בריך הוא חי"ת דהאי חיה, הא מצה. ופירשו המפורשים, כי י"ה בא"ת ב"ש, מ"ץ, הרי "חיה" הוא "חמץ", עיי"ש. עוד פגמו בבחינת עינים, במה שדברו לשון הרע על ארץ ישראל דכתיב (דברים יא. יב) ארץ אשר וגו' עיני ה' אלהיך בה, שהיא מושגחת בעינא פקיחא דלעילא למעלה מהטבע והמזל, והם כחשו בזה ואמרו אפס כי עז העם וגו' (יג, כח), כי חזק הוא ממנו (יג, לא), לומר שהוא מהנמנע לכובשו, עיין רמב"ן (יג, כז). וזהו שאמר המדרש זהו שאמר הכתוב כ"חמץ" לשנים וכעשן ל"עינים" כן העצל לשולחיו:

ובזה מובן מה שאמר שלח "לך" אנשים, על פי מה שכתוב בתקוני הזוהר תקון שבעין (קיט ע"ב קכ.) תלת אתוון אתכלילו ביעקב (פירוש, באברהם ה', ביצחק יו"ד, ביעקב וא"ו), כד אתא משה אשתלים ביה ה"א בתראה ואשתלים ביה הוי"ה, ובגין דא באבות כתיב (שמות ו, ג) ושמי הוי"ה לא נודעתי להם, אבל במשה נאמר (שם ג, יג) ואמרו ל'י מ'ה שמ'ו מ'ה אומר וגו', דבתר דאשתלים במשה שריא עליה יו"ד ה"א וא"ו ה"א, ואתקרי מ"ה, עכ"ל. והיינו שלח "לך", דמינך אשתלים ה"א תתאה, אנשים צדיקים, לבל ידברו סרה ולא יפגמו בה"א. והיינו דכתיב (יג, ג) וישלח אותם וגו' על פי הוי"ה כולם אנשים (באותו שעה כשרים היו) ראשי בני ישראל ה'מה, כי אז עדיין אשתלים ח' ואתקרי מ"ה. וזה שסיים המדרש משל כו' כשראה את המרגלים שעתידין לחטוא ולהוציא לשון הרע על "הארץ", כלומר על ה"א המכונה "ארץ", קרא אותם לשמו של משה שנאמר שלח לך אנשים. כלומר צדיקים, למען לא יפגמו בה"א דעל ידו אשתלים:

וזהו שאמר זהו שאמר הכתוב לא ידעו ולא "יבינו" כי טח מראות "עיניהם מהשכיל" לבותם, לומר שפגמו בבחינת עינים במה שדברו לשון הרע על הארץ אשר עיני ה' אלהי"ך בה, ידוע עינ"י עולה חכמ"ה בינ"ה, סוד שם י"ה (זוהר בראשית טז ע"ב), והיינו ה' אלהי"ך, אבא ואמא (שם כו.). והם לא "הבינו", כי טח מראות "עיניהם" מהשכיל לבותם, ממעשה דמרים. הרי פגמו בבינה והשכל, כי לא שמו אל לבם להבין ולהשכיל בעיני השכל הם חכמה ובינה:

ובזה תשכיל ותבין הא דכתיב (יג, טז) ויקרא משה להושע בן נון יהושע, פירש רש"י י"ה יושיעך. למען יהיו "עיניו" פקוחות לראות בטוב הארץ אשר "עיני" ה' אלהי"ך, חכמה ובינה, שם י"ה, בה:

ובזה תשכיל ותבין הא דכתיב (יג, כב) ויבא עד חברון, פירש רש"י כלב לבדו הלך שם ונשתטח על קברי אבות שלא יהיה בעצתם, גם מה דכתיב להלן (יד, כד) ועבדי כלב "עקב" היתה רוח אחרת עמו, ולא אמר אשר היה כו'. בהקדם לבאר הא דכתיב (יג, כ) והימים ימי בכורי ענבים, ויובן כל זה על פי מה שכתב הלקוטי תורה פרשת תולדות (עמ' פד) על הפסוק (בראשית כו, ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי, דע כי עק"ב בגימטריא ענבי"ם, סוד ב' עיני"ם, שמהם ב' דמעות, שהם היין, והם כחות הדין. ב' פעמים אלהי"ם גימטריא ענבי"ם וגימטריא עק"ב. והנה חסד דאברהם הוא ממתיקן, וזה עקב אשר שמע אברהם בקולי וגו', עיי"ש סוד נורא. וזהו שנאמר והימים ימי בכורי ענבים, שבימים ההם התחילו הענבים לבכר, הם ב' עיני"ם, ב' פעמים אלהי"ם, ב' דמעות. וידוע כי ב' פעמים דמע"ה עם כולליהם עולה ב' פעמים ק"כ צירופי אלהים, מנין ר"מ, ולכן אמרו עמלק (עולה ר"ם) יושב בארץ "הנגב", שכחו וגבורתו מב' אלהים ימין ושמאל עם צרופיהן. ולאשר פגמו בבחינת "עינים", כתיב (יד, א) ויבכו העם בלילה ההוא, ואמרו חז"ל (במ"ר טז, כ) אמר הקב"ה אתם בכיתם חנס אני "אקבע" לכם לילה זו בכיה לדורות (כלומר, אעשה "קבע", מכח ב' פעמים אלהי"ם העולה קב"ע, לדורות), באותו שעה נגזרה על בית המקדש שיחרב ועל ישראל שיגלו כו'. והיינו בחדשי תמוז אב המכונים "עינים", כדכתיב (איכה א, טז) "עיני עיני" ירדה מים, כמבואר בכתבי האר"י ז"ל (שער הכוונות, ענין ראש השנה דרוש א עמ' ריב). ואמנם כלב רצה להמתיק אותן עינים ב' פעמים אלהי"ם, לכן נשתטח על קברי אבות, לעורר זכות אברהם דכתיב ביה "עקב" אשר שמע אברהם בקולי, שהמתיק ב' פעמים אלהי"ם העולה עק"ב. והיינו דכתיב אותו לשון עצמו בכלב, "עקב" היתה רוח אחרת עמו. בינה זאת:

ועל פי האמור יובן הא דכתיב להלן (יד, יד) שאמר משה שמעו כי אתה הוי"ה בקרב העם הזה אשר "עין בעין" נראה אתה הוי"ה ועננך עומד עליהם. הנה הזכיר בפסוק זה בתחלה ובסוף ב' פעמים הוי"ה, ובתוכם ב' פעמים עי"ן, להמתיק ב' עינים כחות הדין בב' פעמים הוי"ה. וזה סוד "עין בעין", לאכללא שמאלא בימינא (מנין יו"ד הויות, ה' חסדים וה' גבורות, עולה ב' פעמים עי"ן כידוע (עץ חיים, שער כה דרוש ב עמ' כ כלל יב)ן. וזהו שאמר (יד, יז-יח) ועתה יגדל נא כח אדנ"י כאשר דברת לאמר הוי"ה וגו', להמתיק מדת הדין שם אדנ"י דינא דמלכותא, במדת גדולה ורחמים, יחוד הוי"ה אדנ"י: ועל פי זה יתבאר הילקוט (שלח רמז תשמד ד"ה מבלתי) ועתה יגדל נא וגו', זהו שאמר הכתוב (איוב יז, ט) ויאחז צדיק דרכו זה הקב"ה, שנאמר (תהלים יא, ז) [כי] צדיק ה'. וטהר ידים זה הקב"ה, שנאמר (חבקוק א, יג) טהור עינים מראות רע. יוסיף אמץ זה הקב"ה, שמעצים כחן של צדיקים שיעשו רצונו. ביאור הדברים, כי משה המתיק ב' פעמים אלהי"ם בב' פעמים הוי"ה, ועשה ב' פעמים יחוד הוי"ה אלהי"ם, מנין יב"ק ב' פעמים, העולה דר"ך (שער הפסוקים, פר' לך עמ' לה). וזהו שאמר המדרש ויאחז צדיק "דרכו" זה הקב"ה (עולה יב"ק). וטהר ידים, ב' ידים, ימין ושמאל, זה הקב"ה (עולה יב"ק, הרי ב' פעמים יב"ק, גימטריא דר"ך), שנאמר טהור עינים, ימין ושמאל. יוסיף "אמץ" שמעצים כחן של צדיקים לעשות רצונו. פירוש, להמתיק תוקפא דדינא, ביחוד הוי"ה אדנ"י העולה צ"א, ובאמצען המ"ם, סימנא דמלאך המות, הרי אמ"ץ, להיות כבוש תחת יד השמות העולים צ"א. כענין שכתב בזוהר פינחס דף רל"ז (ע"א) על הפסוק (להלן כה, ז) ויקח רמח בידו, עיי"ש. ולכך אמ"ץ עולה קל"א, להחליש כח קל"א, מנין שם הסטרא אחרא סמא"ל, ובהוסיף אמ"ץ כח הקדושה ממילא כשזה קם זה נופל:

דבר אחר ויאחז צדיק דרכו זה משה, שנאמר (דברים לג, כא) צדקת ה' עשה. וטהר ידים זה משה, שאמר (להלן טז, סז) לא חמור אחד מהם נשאתי. יוסיף אמץ זה משה, שמעצים כח וגבורה של מעלה, שאמר ועתה יגדל נא כח אדנ"י (ילקוט שם). על פי פשוט, כי איתא בזוהר בלק קפ"ה ע"ב, אם עונות תשמר יה אדנ"י מי יעמד (תהלים קל, ג), אם חובין סגיאו עד דסלקין לעילא לגבי אבא ואמא, הא אדנ"י דאיהו רחמי כו'. והוא צריך ביאור, עיין במקדש מלך שעמד על זה. ועיין מה שכתב רבינו בעטרת צבי (ד"ה הא אדנ"י) על פי מה שכתוב בלקוטי תורה (פר' תולדות עמ' פג) כי י"ב אתוון דאדנ"י מזל ונקה כו'. אמנם בדרך היותר פשוט הוא מפרש (ד"ה אמנם) על פי הידוע (עץ חיים, שער יג פי"א עמ' קצה) סוד המתקת דינים בשורשם, כי שורש הדין מלכות, דינ"א דמלכותא, ואמנם סבת רצון הקדום (בלי אתערותא דלתתא) לבריאת העולם היה

בשביל להקרא מלך רחום, כי אין מלך בלא עם, ואם ח"ו בא [הדבר אשר] הכלה הכלולה מהכל לעשות כלה כמדתה בשורשה, אז בה נמתקין, כי אין מלך בלא עם, בסוד (ברייתא דרבי ישמעאל, ריש תורת כהנים) כלל צריך לפרט, בסוד (בראשית מד, יח) בי אדוני, בי אתה מלך, עכ"ל וש"י. ובזה יובן הא דאיתא בנדרים פרק ג' דף כ"ד (ע"א) דאמר ליה לאו מלכא אנא דמהנינא לך ואת לא מהנית לי. מכלל דמלכא דרכו דמהנה להעם ולא קא מהנין ליה, מטעם דאין מלך בלא עם:

ובזה תשכיל ותבין מה שאמר משה יגדל נא כח אדנ"י דייקא, כי אין מלך בלא עם, ומכח זה אתה צריך לרחם אף על גב שחטאו ולא קא מהנין לך. וזהו שאמר המדרש ויאחז צדיק דרכו זה משה וכו'. וטהר ידים זה משה שאמר לא חמור אחד מהם נשאתי, הרי שלא נהנה מהם, ועם כל זה היה מלך על ישראל, שנאמר (דברים לג, ה) ויהי בישורון מלך זה משה, שכן דרכו של מלך. ואם כך מדתו של מלך בשר ודם, יתר מרעהו צדיק, צדיקו של עולם הבורא יתברך לרחם עלי עמו אף על גב דלא מהנין ליה. ובזה יוסיף אמץ זה משה שמעצים כח וגבורה דייקא שנאמר יגדל נא כח אדנ"י, בחינת מלך, כאמור. והבן, כי הוא ענין נחמד ונעים:

שלח לך אנשים ויתורו וגו' [יג, ב]. במדרש (במ"ר טז, ג) יבש חציר וגו', משל למלך שהיה לו אוהב כו', כך המלך זה הקב"ה, והאוהב זה אברהם, אמר לו הקב"ה לך עמי שנאמר (בראשית יב, א) לך לך וגו' אל הארץ וגו', ואני נותן לך במתנה, שנאמר (שם יג, יז) קום התהלך בארץ וגו' כי לך אתננה. אמר לו הקב"ה למשה, אף על פי שמת אוהבי איני חוזר בי, אלא ודבר אלהינו יקום לעולם (ישעיה מ, ז-ח). ויש להבין מה בעי בזה. ותו, למה שבק קרא הנאמר ברישא (בראשית יב, ז). וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ וגו', ונקט קרא דכתיב בתריה. גם לפרש הנאמר להלן (יד, כד) ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וגו', ובזוהר (שלח קנה ע"ב) ארח אחרא נטל ומטי על קברי אבהן ואתא לצלאה לאשתזבא מעיטא דא, עכ"ל: להבין זה נראה לי, דכתיב בפרשת תולדות (בראשית כו, א-ה) וילך יצחק וגו' וירא אליו ה' ויאמר וגו' כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל וגו' עקב אשר שמע אברהם בקולי, וכתב הלקוטי תורה (פר' תולדות עמ' פד) וז"ל, דע, סוד עק"ב גימטריא ענבי"ם, סוד ב' עינים נצח והוד של הבינה כו', עד שמהן ב' דמעות שהם היין, והם כחות הדין כו', ב' פעמים אלהי"ם גימטריא ענבי"ם או עק"ב. ואברהם תיקן עקב הזה והמתיקן, וזהו שנאמר "עקב" אשר שמע אברהם. וזהו סוד (הושע ט, י) "כענבים במדבר" מצאתי ישראל וגו' ראיתי אבותיכם, כי במדב"ר גימטריא רמ"ח, מספר אברה"ם, שהוא תיקן הענבים האלו, ועל ידו זכו ישראל

לכל הטובות, עכ"ל לענייננו. וכאן כתיב (יג, כ) והימים ימי בכורי "ענבים", והוצרכו להמתיקן, לזה הלך כלב ונשתטח על קברי אבות, לעורר זכות אברהם שהמתיק ענבים האלו וסוד עקב. וזהו שנאמר ועבדי כלב "עקב" היתה רוח אחרת עמו (שנמתק על ידו בחינת עקב), וימלא אחרי, נשלם עמדי לטוב ולרחמים, על כן והביאותיו. וכל זה בזכות אברהם, שהוא המתיק מדת הדין לרחמים, כאמור. וכבר כתבתי מזה:

ונקדים דברי האלשי"ך (רוממות אל תהלים סז, ב ד"ה או יאמר [הא']) על הפסוק (שם) אלהים יחננו ויברכנו וגו', כי בזמן שהברכה רק מכח מדת רחמנות וחסד, יכול להיות דבר הנפסק בהתעורר קטרוג של מדת הדין חלילה. אבל אם גם מדת הדין מסכים, אז הוא דבר המתקיים לעד. וזהו שנאמר אלהים (אם מדת הדין) יחננו ויברכנו, (אז) יאר פניו אתנו "סלה":

ובזה נבין דברי המדרש שלא הביא רישא דקרא וירא ה' וגו' ויאמר לזרעך אתן, כי זה נאמר במדת הוי"ה רחמים, ויכול להיות נפסק על ידי קטרוג של מדת הדין, כדמצינו (ברכות ד.) ביעקב שנתיירא שלא יגרום החטא. ולכן הביא מקרא של אחריו, ששם (בראשית יג, יד-יז) נאמר וה' (שפירושו הוא ובית דינו (ב"ר נא, ב)ן אמר אל אברם וגו' קום התהלך בארץ וגו' כי לך אתננה וגו', וזה דבר המתקיים. וזהו שאמר, אף על פי שמת איני חוזר בי שנאמר ודבר "אלהינו" (דייקא, דבר של מדת הדין לטוב) יקום לעולם. ולכך נאמר ליצחק כי לך ולזרעך אתן וגו' "עקב" אשר שמע אברהם בקולי, בשביל שהמתיק ב' פעמים אלהי"ם העולה עק"ב, לרחמים, והבן: עוד יתבאר המדרש הנ"ל בהקדם הא דאיתא במדרש פרשת בא (ש"ר טו, א), ענה דודי וגו' עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו (שיר השירים ב, י-יב), ששמע הקב"ה קולן של ישראל שאמרו שירה, בזכות אברהם שהקריב תור. וצריך ביאור. והנראה לי בזה, כי נודע בעת קריעת ים סוף כתיב (שמות יד, כט) והמים להם חמה, ואמרו חז"ל (מכילתא בשלח פ"ו) אל תקרי חומה אלא חמה כו', שהיה אז קטרוג מתגברת הדינים. ושורש הדינים ה' פעמים די"ן עולה ש"ך, ונמתקין בה' אלפי"ן של אדנ"י עולה שכ"ה, וה' גבורות מנצפ"ך עולה פ"ר. וזה סוד שאומרים בראש השנה (תפלת מוסף) היום "הרת" עולם, כי שכ"ה ופ"ר עולה הר"ת, כידוע מדברי האר"י ז"ל שם (שער הכוונות, ענין ראש השנה סוף דרוש ו). ואברהם המתיק הדינים והעלן לשורשן לאלופו של עולם, נמצא הר"ת עם א' הכולל עולה תו"ר, וזה סוד זכות אברהם שהקריב "תור", ונמתקו הדינים לרחמים על ישראל. ואותו חמה החזיר על המצרים (ילקוט בשלח סוף רמז רלד), לפי שמדת הדין אינו חוזר ברקניא כידוע (זוהר וישלח קעד ע"ב). וזהו שנאמר עת הזמיר הגיע, היינו עת זמיר עריצים

והחוחים והקוצים הסובבים, הם המצרים, שרי מעלה ומטה (וגם עת הזמיר של השירה הגיע), וקול "התור" נשמע, בזכות אברהם שהקריב "תור":

וזהו שנאמר שלח לך אנשים "ויתרו" דייקא, שימתיקו הר"ת דינים אל הא' הכולל, סוד תור. וזהו שנאמר וישלח אותם משה "לתור", על זה אמר המדרש (שה"ש זוטא ו, ט) אם יאמרו אליכם על מה באתם, אמרו להם על חמשה רמונים ועל חמשה תאנים ועל אשכול של ענבים. הכוונה, כי שלשה מינים ענבים רמונים תאנים הם תלוים באילנא אחרא בנוקבא, כמבואר בזוהר (שלח קנז.) ומקדש מלך (שם), עיי"ש. עוד נראה לי על דרך שכתב האר"י (לקוטי תורה, ריש יחזקאל) במה שאמרו (חגיגה טו ע"ב) רבי מאיר רמון מצא, כי שר העולם הוכפל בו אות ט' לטובה, סוד ח"י, ונשארו אתוון "רמון", ורבי מאיר זרק קליפתו, ותוכו אכל ו"חי" לעולם. ומבואר בספר ברית כהונת עולם (מאמר אילו של יצחק פ"א) שזה סוד שאומרים בראש השנה (תפלת 'ונתנה תוקף') וכל באי עולם יעברון לפניך כבני "מרון", אותיות "רמון", עד שעל ידי השופר ישוב מדרכו ו"חי", ע"כ דבריו. וזה סוד שאמר (להלן יג, כג) ומן הרמונים, כי פרח מהן בשר ח"י. וזה סוד שאמר (שם יד, לח) ויהושע בן נון וכלב בן יפנה "חיו" מן האנשים ההם, והבן זה. ואיך שיהיה, נמצינו למדין כי רמונים ירמוז על דינים. וכמו כן תאנים, והוא מלשון (שופטים יד, ד) תאנה הוא מבקש, ועיין בזוהר (בראשית כח ע"ב) על הפסוק (בראשית ג, ז) ויתפרו עלה תאנה, עיי"ש. וענבים הוא סוד עינים, כמו שנתבאר לעיל. והנה משה שלחם לדעתו לבשם ולהמתיק ה' פעמים אדנ"י וה' גבורות מנצפ"ך, וזהו שאמר על ה' רמונים ועל ה' תאנים ועל אשכול של ענבים, ר"ל להמתיקן, והבן:

וזה סוד (שם כה, כא) ויעתר יצחק לה' וגו' ויעתר לו ה', עת"ר ראשי תיבות ע'נבים ת'אנים ר'מונים, שנמתקו לבחינת הוי"ה רחמים, ו"תהר" וגו', תה"ר גימטריא ש"ך פ"ר וה"א אלפי"ן שנמתקו בהם, והבן. וזה סוד (עץ חיים, שער לד פ"ב עמ' קנג) אדנ"י במלואו שעולה תרע"א, א' ממתיק תע"ר, ראשי תיבות ת'אנים ע'נבים ר'מונים:

וזה (יג, יז-יח) ויאמר אליהם עלו זה בנגב, להעלות הדינים לשורשן בבחינת ימין חסד, ועליתם את ההר, אחוריים דאלהים עם ה' אותיותיו מספר ה"ר. גם ירמוז א"ת ה"ר מספר תו"ר, כאמור. גם שכ"ה ופ"ר כשנמתק בה' שבשם העולה פר"ה עם הכולל, מספרו א"ת הה"ר. וראיתם את הארץ (מדת מלכות) "מה" הוא דייקא, שהוא בבחינת מה, דבוקה עמו, כמבואר בזוהר תרומה קכ"ז (ע"א) על הפסוק (תהלים לא, כ) מה רב טובך וגו', רזא דעלמא עלאה אקרי "מי", עלמא תתאה אקרי "מה" כו', תו אמאי אקרי "מה", אלא אף על גב דמשיכו עלאה אתמשך, לא אתגליא עד דאשתלים הכא, [דאיהו אתר] סופא דכל

דרגין, ואף על גב דאתגליא קיימא לשאלא "מה", [מה] חמית מה ידעית, ובגין כך "מה" רב טובך, דא איהו יסודא דעלמא דאקרי רב טוב, כמה דאת אמר (ישעיה סג, ז) ורב טוב "לבית" ישראל, והכא כלילן דכר ונוקבא כחדא, עכ"ל לענייננו. והיינו שאמר ואת העם וגו' החזק הוא "הרפה", אם נמתקו פ"ר דינים בסוד ה' ונעשה צירוף "רפה", המעט הוא אם "רב", דבוק לזעיר דאיהו "רב" (זוהר היי קכב ע"ב), סוד מה "רב" טובך, והבן:

ועל זה אמר (יג, כה-לב) וישובו מ"תור" הארץ [וגו'], ששבו לדרך אחר, לבלי לעשות המתקה של "תור" הנאמר למעלה, ויאמרו וגו', עמלק העולה ר"ם, מספר ב' פעמים ק"כ צרופי אלהים, יושב בארץ הנגב, זה לעומת זה, לבלי להמתיק הדינים לחסד. והחתי וגו' יושב ב"הר", לבלי להמתיקו. ויוציאו דבת הארץ וגו' הארץ אשר עברנו בה לתור אותה ארץ אוכלת יושביה הוא וכל העם וגו', פירש רש"י בכל מקום שעברנו מצאנום קוברי מתים, והקב"ה עשה לטובה כו'. ולדרכנו נאמר לאשר על ידי יהושע וכלב נמתקו הדינים בזכות אברהם כאמור, ומדת הדין אינו חוזר ברקניא, לכן אותו חמה והדין נשפך על הכנענים עד שנעשו פגרים מתים, וממילא על ידי זה נתעורר רחמים על ישראל. ולכן ראשי תיבות י'ושביה ה'וא ו'כל ה'עם שם הוי"ה כסדרו, המורה רחמים על ישראל, כידוע (שער הפסוקים, פר' וארא עמ' קלז). וזהו שנאמר להלן (יד, ז-ט) ויאמרו וגו' ואתם אל תיראו וגו' כי לחמנו הם, כפירוש רש"י, סר "צלם" מעליהם, פירש הזוהר הק' (שלח קס ע"ב) תוקפא דדינא, ק"כ צרופי אלהים, והוי"ה אתנו, ירמוז להוי"ה כסדרו הרמוז בראשי תיבות יושביה הוא וכל העם, הוא אתנו, והבן:

שלח לך [יג, ב]. פירש רש"י, לדעתך, אני איני מצוה לך, אם תרצה שלח. לכאורה האי אם תרצה שלח הוא שפת יתר. ובמדרש (במ"ר טז, ז) אף על פי שאמר הקב"ה שלח לך, לא היה מן הקב"ה שילכו, ומהו שלח לך, אלא ישראל הן בקשו הדברים הללו, שנאמר (דברים א, כב) ותקרבון וגו' ותאמרו נשלחה וגו':

ונראה לי ביאור הדבר על דרך שפירש בספר צמח [ה' לצבי (פר' תולדות ד"ה והיה)] והיה כאשר תריד ופרקת וגו' (בראשית כז, מ), על דרך הפסוק (שמות לד, כד) ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך וגו', ענינו על פי מה שכתב הראב"ע על הפסוק (שמות כ, יד) לא תחמוד, איך יצוה על מה שהאדם מוטבע בו כו', ופירש הדבר כמו בת מלך ההולכת בשוק וכל השרים מתאוים לראותה, ובן כפרי אינו חושש להסתכל בה מפני שאינה בת מינו כלל לכן אין בלבו שום חמדה עליה, כמו כן יחשוב האדם שמה שיש לזולתו הוא דבר זר ורחוק מאתו. וזהו שנאמר ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות, כי אין אתה בן מינו כלל, לכן לא יהיה שום חמדה לארצך. אבל כשישראל עוברים על

התורה יש להם חמדה על מה שיש לישראל, וזהו שנאמר והיה כאשר תריד, כשתצטער על הברכות, זה סימן שעברו על התורה ואתה בן מינם, ומזה תדע ופרקת עולו וגו', ע"כ דבריו הנחמדים:

וכמו כן נאמר שלפי הנהגה של הקב"ה את ישראל במדבר בדרך נס חוץ לטבע, כדכתיב להלן (יד, יד) אשר עין בעין נראה וגו', לא היה להם לישראל להעלות על לב לשלוח מרגלים, שזהו נצרך להנהגה טבעית, ולא כשישראל עושים רצונו ומתנהגים למעלה מהטבע בדרך נס. אבל כיון שאמרו נשלחה אנשים, ועלה בלבם לרצון להם לשלוח להתנהג בדרך טבעי, מכלל שצריכים לזה ובגדר מין הטבעי הם, לכן אמר הקב"ה אם תרצה שלח, כלומר אם עולה זה ברצונך אז סימן שאתה נופל תחת הנהגה טבעית בענין זה, על כן שלח, והבן:

איש אחד למטה אבותיו תשלחו כל נשיא בהם וישלח אותם משה וגו' ראשי בני ישראל המה [יג, ב-ג]. למטה אבותיו צריך ביאור, דהיה די לומר איש אחד לשבט. וגם תיבת המה, אך למותר לכאורה. גם להבין התרגום יונתן (יג, טז) וכדי חמא משה ענותנותיה קרא משה להושע בר נון יהושע:

והנראה לי על פי שפירשתי (פר' נשא ד"ה ויקריבו) ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבותם הם נשיאי המטות וגו' (לעיל ז, ב), כי אמרו ז"ל (חולין פט.) חושקני בכם שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטים עצמיכם, כי כתיב (תהלים קכא, א"ב) אשא עיני אל ההרים (ואמרו ז"ל (ב"ר סח, ב) אל תקרי ההרים אלא ההורים) מאין יבא עזרי, עזרי מעם ה' וגו', ופירשתי על פי מאמרם ז"ל בפרק קמא דברכות (ברכות י ע"ב) כל התולה בזכות עצמו הקב"ה תולה לו בזכות אבות, וכל התולה בזכות אבות הקב"ה תולה לו בזכות עצמו. וזהו שנאמר אשא עיני אל ההורים, האבות, כי מאין יבא עזרי, ר"ל שאהיה נושע בזכות עצמי, ואז הקב"ה תולה בזכות עצמי, וממילא "עזרי" (דייקא) מעם ה' וגו'. וזהו אפילו בשעה שאני משפיע "לכם" (דייקא בזכותכם) גדולה, אתם ממעטים עצמיכם דייקא, לתלות רק בזכות אבותיכם. וזהו ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבותם דייקא, שהיו תולים שהם ראשים בזכות אבותם, אם כי באמת "הם" נשיאי המטות הם בזכות עצמם, לכך "הם" (בזכות עצמם) העומדים על הפקודים, בעת כי יפקוד המלך מלכו של עולם פקודים, הם העומדים להתפלל ולבטלם, כי צדיק מושל וגו' (שמואל-ב כג, ג), צדיק גוזר והקב"ה מקיים כו' (זוהר שמות טו.):

והנה, הקב"ה המגיד מראשית אחרית הוא צפה מה שעתיד להיות, לכך צוה לשלוח ראשים שיתלו בזכות אבותם, ואז יהיה מקום לתלות בזכות עצמם. אבל אותם ראשים

שיתלו בזכות עצמם אז הקב"ה תולה בזכות אבותם, וזה לא לעזר ולא להועיל כאן לבטל בחירה של אנושי להרע או להיטיב, כמבואר בזוהר (וישב קפה ע"ב) ובאלשי"ך על הפסוק (בראשית לז, כב) למען הציל אותו "מידם" דייקא שהם בעלי בחירה, להשיבו אל אביו, כי בזכות אביו יושע מבור נחשים ועקרבים. אבל להציל מיד בעל בחירה, לזה לא מועיל זכות אבות, כי אם זכות עצמו יכול להועיל לבל ישלוט בו יצר הרע. וזהו שנאמר איש אחד למטה אבותיו (דייקא) תשלחו וגו', שיהיו תולין בזכות אבותיו. אבל וישלח אותם משה וגו' כולם אנשים ראשי בני ישראל "המה" דייקא בעיניהם, בזכות עצמם, לכך היה מה שהיה, כי אז אין זכות אבות היה מועיל לבטל בחירתם שבחרו לרגל ולהלשין על הארץ. אמנם כד חמא משה ענותנותיה דהושע, שהיה תולה בזכות אבותיו, אז קרא לו יהושע, לאמר י"ה יושיעך וכו' דייקא בזכות עצמך, מעצת מרגלים, והבן:

ויקרא משה להושע בן נון יהושע [יג, טז]. אמרו חז"ל (סוטה לד ע"ב) י"ה יושיעך וכו'. יש לפרש בלשון נבואה, או בלשון תפלה שכך יהיה שהשם יושיעך. אמנם אם בלשון תפלה, קשה למה לא התפלל על כולם, אלא ודאי שהוא בלשון נבואה. אלא דאם כן נמי קשה דלמה יושיע ה' לו לבדו ולא לבלעדו לשאר הנשלחים, היד ה' תקצר: אבל יתבאר על פי מאמרם ז"ל (סוכה נב ע"ב) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו, היינו דכתיב (תהלים לז, לב-לג) צופה כו' ה' לא יעזבנו בידו. והקשה מו"ז סבא קדישא זלה"ה (ישמח משה, ס"פ חיי), ממה נפשך, אם מבלעדי עזר ה' לא היה יכול אם כן למה ה' עוזר לו דוקא ולא לרשע, ואם היה ה' רוצה להציל הרשע גם כן היה יכול, כי היד ה' תקצר. וגם אם כן צדיק מה פעל, ומה בין עובד ה' לאשר לא עבדו. וביאר הדבר, כי ה' חוקר לב ורואה שהצדיק עושה מה שביכלתו האנושי, ואם בכל זה לא יאבה יצרו ללכת מאתו ומתגבר עליו, אז עוזרו, כי כך שורת הדין הבא לטהר מסייעין אותו (שבת קד.), וכדכתיב (שמות כג, ה) עזוב תעזוב עמו דייקא. אבל הרשע שאינו מתחיל ואינו בא לטהר כלל, כי אם בא לטמא, פותחין לו. וזהו שאמרו בכל יום יצרו מתגבר, ואם הוא עושה כפי יכלתו עד שבא לבחינת אלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו, אז היינו דכתיב ה' לא יעזבנו בידו, ע"כ דבריו ודפח"ח. וזה היה נמי כאן, כי הם לא בקשו לטהר כלל, ולמה היה לו להקב"ה להצילם ולעזרם. אמנם משה ראה בנבואה כי יהושע רוצה לטהר, ועושה מה שביכלתו להנצל מעצת מרגלים, ולזה היה בטוח כי ה' יושיעו, ואמר י"ה יושיעך וגו':

ואמנם לכאורה קשה אם כן יפה היתה שתיקתו מדבורו, כי אולי בשמוע יהושע יסמוך על זה ולא יעשה מה שביכלתו, באמור בלבו כל מה שיצא מפי נביא לטובה אפילו על

תנאי אינו חוזר. אבל התירוץ לזה, כי יהושע היה עניו, והיה סבור שמשה אמר כן בדרך תפלה י"ח יושיעך, ומה שלא התפלל על יתר השלוחים היינו מפני שראה ברוח הקודש שהם עדיפים וטובים ממנו ואין צריך להתפלל עליהם כלל, אבל הוא צריך לתפלה. וזהו שכתב התרגום יונתן וכדי חמא משה ענותניתיה קרא משה להושע בר נון יהושע, השם יושיעך, והבן:

וישלח אותם משה וגו' ויאמר אלהם "עלו" זה בנגב "ועליתם" וגו' [יג, יז-כ]. ולא אמר לכו. אם כי ארץ ישראל גבוה מכל הארצות, עם כל זה עוד דברים בגו. ויהס כלב את העם אל משה ויאמר "עלה נעלה" וגו', כפל:

ויבואר על פי מה שפירשתי להלן פרשת עקב (ד"ה ולפעמים. ואילך) הכתוב (דבריס ט, א) אתה עובר היום וגו' לבא לרשת גוים גדולים ועצומים ממך וגו', כי כל אדם צריך להעלות נצוצות הקדושים הנלוים לשורש נשמתו, ולבעבור זה צריך לפעמים להיות כאן וכאן, להעלות נצוצות הקדושים אשר באותו מקום השייכים לו. וזה ענין ברכת המכין מצעדי גבר. וזהו שנאמר אתה (דייקא) עובר וגו', ולא אני, הטעם, לרשת גוים גדולים ועצומים (באחיזתם בנצוצות הקדושים, שהם) ממך, והארכתי שם בזה. וזה היה ענין שאמרו חז"ל (סוטה לה.) כל מקום שהלכו מצאו הכנענים היו קוברים מתיהם, לדעתי הטעם על דרך שאמרו חז"ל (ברכות נח.) יהיב ביה עינא ונעשה גל של עצמות, ופירשו המפורשים (עי' אור החיים הק' שמות יא, ה) כי בכח הראות משכו ממנו הנצוצות הקדושים שבו, וממילא נעשה גל כו', וזהו שאמרו (מועד קטן יז ע"ב) כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה כו', ולכך כל מקום שהלכו יהושע וכלב משכו הנצוצות הקדושים, ונשארו פגרים מתים. וזהו שאמר משה עלו וגו' ועליתם, להעלות הנצוצות הקדושים משם, וראיתם את הארץ וגו' ואת העם וגו', להעלות בראיה הנצוצות הקדושים דשם:

והנה, מוזלה"ה (תפלה למשה עב, ז אות ב) פירש, כי פדה ה' את יעקב (אולם הזמן, כי) וגאלו (צריך שיגאלנו) מיד חזק "ממנו" (תפלת ערבית), מאתנו, ממה שבעוה"ר אנחנו בעצמינו נותנים לו נצוצות הקדושים בפגם ברית קודש, הוא עמלק אשר קרך בדרך (דברים כה, יח), כפירוש רש"י שם, ועל כן מלחמה לה' בעמלק מדר דר (שמות יז, טז), ע"כ דבריו:

ובזה נבא אל הביאור, כי משה אמר להם וראיתם את הארץ וגו' בראיה בעלמא החזק הוא הרפה כו', היינו אם יש להם שורש חזק בהקדושה או לא. וזה עצמו שאמר המעט הוא אם רב וכן השמנה הוא אם רזה, כל זה נאמר על ענין נצוצות הקדושים שיש בהם, שזה

כח חזקן ותקפן. וצוה לראותם, למען על ידי זה יעשו הכנה לכבוש הדרך לפני ישראל להעלותם לשורשן, וממילא יפלו פגריהם. וזהו שאמר, על ידי כח הראות והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ, היינו הנצוצות הקדושים שבהם, והימים ימי בכורי ענבים, כמו שבהענבים כשנגמר בישולן סוחטין היין המשומר בענבים ומשליכים הקליפה, כן הכא נמי כשנתמלא סאתם של הכנענים ראוי להוציא שמנן ובלען הנצוצות הקדושים מפיהם, ולהשליך קליפתן לחוץ:

והנה, בבואם שמה, הנה יהושע וכלב מלאו אחרי ה' והם עשו שלהם כפי כחם, ובכל מקום מדרך כף רגלם כל מקום ששמו עיניהם משכו הנצוצות הקדושים משם, ועל ידי זה נעשו גל של עצמות. ולזה היו מקברים מתיהם, כי בהלקח מהם החיות שלהם ממילא מתו. והנה כאשר באו המרגלים השיבו אפס כי עז העם היושב בארץ והערים בצורות גדולות מאוד, ר"ל כח הנצוצות הקדושים שבהם, עד שקשה להוציא מהם. ולזה הזכירו את עמלק, כפירוש רש"י לפי שנכוו בו כבר ומלחמה לה' בעמלק מדר דר. ויהס כלב וגו' ויאמר עלה, כבר בהיותינו שם, על ידינו, שמכח זה היו קוברים מתיהם, על כן נעלה גם מעתה הנצוצות הקדושים וירשנו אותה וגו'. והאנשים וגו' אמרו לא נוכל לעלות אל העם הנצוצות הקדושים שבהם, כי חזק הוא "ממנו", ממה שאנחנו נותנים לו, שמפני זה אמרו עמלק יושב וגו' שהוא המחטיא ומכשיל אותנו בחטא הנ"ל. ויוציאו דבת הארץ וגו', לאמר מה שהיו קוברים מתיהם לא מפני נצוצות הקדושים שעלו על ידם, כי אם ארץ אוכלת יושביה הוא. ויהושע בן נון וכלב וגו' ויאמרו וגו' טובה הארץ וגו', ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם, כמו ששורש האכילה של לחם להעלות נצוצות הקדושים שבו, כמו כן הם לחמנו להעלות מהם נצוצות הקדושים, וכבר סר צלם (המגין, הם הנצוצות הקדושים שבהם) מעליהם, (כי) וה' אתנו המושך נצוצות הקדושים אליו, כי כל חלק משתוקק אל שרשו לשוב אליו, על כן אל תיראום. (שוב ראיתי באור החיים (יד, ט) שפירש כן כי לחמנו הם, תהלה לאל שכוונתי לדעתו):

עוד יתבאר ויאמר אליהם עלו זה בנגב וגו' [יג, יז-לג]. יש להבין מה שאמר עלו, ולא אמר לכו. ב', וראיתם את הארץ מה "הוא", קרינן ביו"ד וכתיב בוא"ו. ג', והתחזקתם ולקחתם, מה זה צריך היזוק. ד', וילכו ויבאו וגו' וישיבו אותם דבר, אותם למה לי. וגם כל הפסוק וישיבו, לכאורה שפת יתר, כי היה די וילכו ויבאו ויראום וגו' ויספרו וגו'. ה', ויהס כלב וגו' ויאמר עלה נעלה, כפל. וא"ו, ויוציאו דבת הארץ וגו' לאמר וגו' ארץ אוכלת יושביה היא, מה ראו לומר ככה, ועיין רש"י וראב"ע. זיי"ן, להבין אומרם ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם. חי"ת, על הכל קשיא טובא, הלא היו כולם אנשים

צדיקים ראשי בני ישראל, ואיך נהפכו מהקצה אל הקצה להוציא דבה. גם על כל העדה יקשה, הלא עיניהם רואות את מעשה ה', ומדוע נזורו אחור מכח דבתם:

והנראה לי בזה על פי הכלל המקובל בידינו מאת באי הארץ, כי בראשית בואם האדם נופל ויורד ממדרגתו, וברבות הימים ישוב למקומו ויעלה למעלה ביתר שאת. ויש על זה שני טעמים לענ"ד, א', על דרך שאמרו (סוכה נב.) כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו, כמו כן לפי ערך קדושת ארץ ישראל זה לעומת זה עשה אלקים, ובעודה תהת ידי זרים הסטרא אחרא מתגבר על האדם בתחלה, עד שהאדם צריך התחזקות והתאמצות לעמוד נגדו. ב', על דרך סמי רפואות ומי מרחצאות, תחלה יוציאו החולאת והזוהמא שבפנים לחוץ, ובמשך הזמן יתרפא לגמרי, ואם בתוך הזמן יעמוד ולא יגמור הענין, ישאר קרח מכאן ומכאן. וכמו כן בענין חולי הנפש, בבא אל ארץ ישראל דכתיב (ישעיה לג, כד) העם היושב בה נשא עון, על כן תחלה תוציא זוהמת האדם הפנימי לחוץ, על ידי זה נופל ממדרגתו והוא שפל ונבזה בעיניו, עד אשר יאריך ימים שם למצוא תרופה. ואם בזמן קצר יצוא יצא, ישאר קרח מכאן ומכאן. ובעיניך תראה העתק מכתב מאיש צדיק תמים מארץ ישראל (פרי הארץ, מכתב לו) אשר היה בדורות הקודמים, וז"ל, מודעה רבא לאורייתא להודיע את הארץ מה הוא, הנה כמה הפוכים וגלגולים ומאורעות עדן ועדנין יחלופו על כל אחד ואחד מבאי הארץ עד כי מתדר ליה בה, ולא לקלים המרוץ, כי אם ברבות השנים עד יעברו ימי קליטה, כמו שנאמר (תהלים פז, ה) איש ואיש יולד בה, כל הבא אל ארץ הקדושה צריך מחדש עיבור ויניקה וקטנות כו'. הנה כי כן מאן דאתי מתחלה ממש דעתו מטורפת עליו ואומר הי תורה והי מצוה, מה דהוי לא הוי, עד אשר הארץ מראה לו פנים אז ישקוט וינוח לו, ע"כ דבריו. והוא בדוק ומנוסה. והיינו דכתיב (בראשית יב, ט-י) ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה ויהי רעב בארץ "וירד" אברם מצרימה, כלומר שירד ממדרגתו עד שנסע מצרימה, וכתב הרמב"ן (שם, י) יציאתו מן הארץ מפני הרעב, עון אשר חטא, ע"ש. אחר כך (שם יג, א-ג) ויעל אברם ממצרים וגו' הנגבה וגו' וילך למסעיו וגו' עד המקום אשר היה שם אהלה בתחלה. וזאת תורת המסורה, ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה, הלוך וחסור (שם ח, ה), הלוך ושוב (שם, ג), והבן:

וזה היה ענין המרגלים, אם שהיו צדיקים, בבואם שם ירדו ממעלתם, ודעתן היתה מטורפת עליהם עד אשר אמרו מה שאמרו. מלבד יהושע וכלב, אשר בלא איחור, מיד עלו ונתעלו למעלה. ומשה רבינו ראה וידע את כל זה, ולזה הזהיר אותם ויאמר אליהם "עלו" וגו' "ועליתם", באופן שלא ירדו ממדרגתם כי אם יעלו. וזה שרמז רש"י שכן דרך

התגרים מראים את הפסולת תחלה, היינו שמוציא הזוהמא לחוץ, אחר כך מראים את השבח, והבן:

וזהו שאמר, כי וראיתם את הארץ מה היא, ביו"ד, כמשמעו. ונכתב הוא, בוא"ו, ירמוז שיראו את (עם) הארץ מה הוא האיש הבא לשם, כדרך סמים המוציא את החולאת, וניכר ביותר. ועל כן והתחזקתם (צריך חיזוק) ולקחתם מפרי (קדושת) הארץ: והנה, המרגלים הבינו בעצמם ממה שעלה בלבם להוציא דבה, מזה שפטו בעצמם כי אינם במעמדם ומצבם הראשון. וזה עצמו הודיעו לישראל כי הבא לשם נופל ממדרגתו, והם לא ידעו כי זו צורך עליה ברבות הימים. וזהו שנאמר וילכו ויבאו וגו' וישיבו אותם (את עצמם) דבר וגו' (כפירוש רש"י על (לעיל ו, יג) יביא אותו), ויראום (קאי על אותם) את פרי הארץ, לומר שמה שהם אינם במעמדם, זה פרי הארץ, ששם ירדו ונפלו. ויספרו לו ויאמרו וגו' וזה פריה, היינו מה שאנו אומרים אפס כי עז העם וגו', כי זה לעומת זה עשה אלקים, וגודל התגברות הסטרא אחרא שם, והנה עיניכם רואות גודל הנפילה במקום ההוא מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, ומי זה אשר יערב לבו לבא לשם, וזה היה דבתם. ויהס כלב וגו' ויאמר עלה נעלה, עלה לשעבר, נעלה לעתיד, ולא נפול ממעמדנו וירשנו וגו'. והאנשים וגו' אמרו לא נוכל לעלות אל העם, לעלות דייקא, כי אם לירד, כי חזק הוא ממנו (כי סברו ירידה זו היתה מכח חזקת טומאת היושבים). ויוציאו דבת הארץ וגו' לאמר וגו', ארץ אוכלת (מקלקלת) יושביה הוא להורידם ממדרגתם. וראיה, ונהי בעינינו כחגבים. ושמא תאמר אדרבה כי זה מכח מדת ענוה היינו נבזים בעינינו ומכובדים בעיני זולתנו, על זה אמר לא כן, כי אם וכן היינו בעיניהם, כי באמת ירדנו ממדרגתנו להיות נחשב כחגבים. וכשמוע כל העדה זאת, אז ותשא כל העדה וגו', כי רצו לעלות לארץ ישראל על מנת שתהא עליה, ולא שתהא ירידה ח"ו:

והיינו דכתיב וידבר משה וגו' וישכימו בבוקר "ויעלו" וגו' לאמר הננו "ועלינו" (דייקא) אל המקום אשר אמר ה' כי חטאנו, במה שחשבנו אותו לירידה. ואז אמר משה אל "תעלו", כעת אין זה עליה, כי וגו', עד אשר יערה עלינו רוח ממרום ויזכנו לעלות ולראות כו' במהרה אמן כן יהי רצון:

למקום ההוא קרא נחל אשכול וגו' [יג, כד]. במדרש (במ"ר טז, טז) זהו שאמר הכתוב (ישעיה מו, י) מגיד מראשית אחרית, שהכל צפוי היה לפני הקב"ה כו', ונקרא אשכול על אודות האשכול שעתידין ישראל לכרות ממקומו, עכ"ל הצריך לעניננו. מבואר שנקרא אשכול על שם העתיד, ויש להבין הכוונה בזה. גם להבין מה שנאמר להלן (יג, לג)

כי חזק הוא ממנו, ואמרו ז"ל (סוטה לה.) כביכול כלפי מעלה אמרו, מנא להו הא, דלמא כמשמעו:

ונראה לי על פי מה שפירשתי הא דכתיב באברהם (בראשית כד, א) וה' ברך את אברהם "בכל", וביצחק (שם כז, לג) "מכל", וביעקב (שם לג, יא) יש לי "כל", הענין על פי מה שפירש מוזלה"ה (ישמח משה) בפרשת שמות (ריש הפרשה, ד"ה עוד) אני ה' לא שניתי וגו' (מלאכי ג, ו), כי אמרו חז"ל (פרקי דר"א לט) כי הקב"ה השלים מנין של שבעים נפש הבאים את יעקב מצרימה, ושל ששים רבוא בצאתם ממצרים, כמו שנאמר (בראשית מו, ד) אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך, הכוונה בזה, להורות כי מאהבתו אותנו הכל כביכול כחלק והחלק כהכל, והיינו דכתיב (תהלים קיט, נז) חלקי ה' אמרתי וגו', ובזה נתן לכלל ישראל הנצחיית כמו שהוא נצחי, כי מה שיש בחלק יש בהכל. וזהו שנאמר אני ה' לא שניתי, ובזה מובן ואתם בני "יעקב" (דייקא) לא כליתם. וזהו שנאמר (איכה ג, יח-כד) ואמר אבד נצחי וגו' זאת אשיב אל לבי וגו' חלקי ה' אמרה נפשי (ואני הכל) על כן אוחיל לו, ע"כ דבריו וש"י. וזהו שנאמר וה' ברך את אברהם בכל, בבחינת כל. ויצחק אמר מכל, מבחינת כל. ויעקב אמר יש לי (בחינת) כל, והוא יתברך כחלק:

וזהו שנאמר (שמות יח, א) וישמע יתרו וגו' את "כל" אשר עשה אלקים למשה ולישראל עמו, שנתן להם בחינת כל, כי הוציא ה' "את" ישראל ממצרים, כלומר כי הוציא ה' שהיה עם ישראל, ממצרים, ונחשב לאחד מהם, כענין שנאמר (שמואל'ב ז, כג) אשר פדית לך ממצרים גוים ואלקיו, והבן. וזהו שנאמר למעלה פרשת צו (ויקרא ח, כז) ויתן את "הכל" על "כפי" אהרן וגו'. וזהו שאמרו בגמרא סוף סוטה (מז ע"ב) משמת כו' בטלה האשכלות, מאי אשכלות איש שה"כל" בו. וזהו שנאמר (לעיל יג, ב) "כל" נשיא בהם, שהנשיא בהם הוא בחינת "כל":

ובהיות כן אי אפשר לשום אומה להיות חזק יותר מישראל בלתי אם ח"ו צורם מכרם וה' הסגירם, כמו שנאמר בפרשת האזינו (דברים לב, ל), אבל מבלעדי זה אי אפשר, שהרי כמו שהחשיב הוא אותנו לבחינת "כל" ונתן לנו מנצחיותו, כמו כן נתן לנו מכחו וגבורתו, והן אל ישגיב אותנו. וזהו שנאמר בפרשת דברים (ב, לד-לו) ונלכד את כל עריו וגו' לא היתה קריה אשר שגבה ממנו (הטעם) את "הכל" נתן ה' אלקינו לפנינו, והוא חלקנו, ומה שיש בחלק יש בהכל. ובזה מובן, כיון שאמרו המרגלים לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו, כמשמעו מאתנו ישראל, ממילא כלפי מעלה אמרו:

והנה, השי"ת שהכל צופה, ומביט מראשית אחרית שעתידין ישראל לכרות משם אשכול, על כן הקדים רפואה וקרא למקום ההוא "נחל אשכול", להורות נתן על מה

שנאמר (זכריה ב, טז) "ונחל" ה' את יהודה חלקו, כלומר שיהיה ה' הנזכר חלקו, והמה הכל, על אדמת הקודש, ומפני זה שם ראשי ישראל יכונה אשכלות (בגמרא הנ"ל), ומכח שם המקום ההוא אולי בבואם שמה ישימו אל לבם כי נקראו ישראל אשכלות איש שהכל בו, וזה נחל אשכול, נחל ה' לישראל שם אשכול, ובזה יהיה לבם נכון ובטוח בה' כי ילכדו את ערי הכנעני, כי את "הכל" נתן ה' לפנינו:

וזהו שאמר הזוהר (שלח קס ע"ב) כרתו להאי אשכול, אתו לסלקא ליה לא יכילו, אתו יהושע וכלב נטלו ליה ואזדקף על ידייהו, הדא הוא דכתיב (יג, כג) וישאוהו במוט בשנים, באינון שנים יחידין [כו'], מכאן ידעו יהושע וכלב דאינון אתחזיין למיעל לארעא כו', ע"כ דבריו. ר"ל, מכח שנטלו אותו אשכול, לפי שגם הם נקראים אשכול, שהכל בהן, ולכן הם דייקא נטלו אותו, ועל כן אמרו כי יכול נוכל לה. ועל דרך רמז, כ"י ראשי תיבות י'הושע כ'לב, שהם נטלו האשכול, זה האות יכול נוכל לה, והבן:

עוד אפשר לומר טעם על זה על פי מה שכתב האר"י ז"ל בכוונת שופר (ח"ג סט.) כי שופר במילואו כזה, שי"ן וא"ו פ"א רי"ש, הראשי תיבות עולים ג' אלקים, היינו ש' גימטריא אלהי"ם במילואו, ו"פ אלהי"ם פשוט, ר' אלהי"ם ברבוע. והמתקתן על ידי סופי תיבות של שופר, שהם נוא"ש (ונראה לי דהיינו דאיתא בגמרא נושא עון (שמות לד, ז), נושא בוא"ו, סופי תיבות הנ"ל), העולים ג' אהי"ה, פשוט ובמלוי יודי"ן ובמלוי ההי"ן, עם כ"ד אותיותיהן, עולה שנ"ז. הגם שיש עוד אהי"ה במלוי אל"ף, מרומז כאן רק במלוי יודי"ן וההי"ן, כי שם יו"ד ה"א בשלש ראשונות. וזה סוד (תהלים קיח, ה) מן המצר קראתי י"ה, ע"כ דבריו:

ולאשר צפה ה' העתיד להתעורר שם קטרוג ודין, כי מרג"ל עולה ג' אלהי"ם עם ט"ו אותיותיהן, בסוד (שם ל, ו) רג"ע באפו, על כן הקדים הרפואה וקרא למקום ההוא נח"ל, ראשי תיבות נ'וצר ח'סד ל'אלפים, אשכול בוא"ו עולה שנ"ז, סופי תיבות של שופר, להיות נושא עון, ולהמתיק תוקפא דדינא בשלש ראשונות שהן יו"ד (ה"ה) [ה"א]. וזהו שנאמר ויקרא משה להושע בן נון יהושע, י"ה יושיעך וכו': וזה סוד (מוסף לר"ח) "ראשי" חדשים לעמך נתת, כי ראש הוא ג' אלקים, כמבואר בסידור (ח"ב צג ע"ב), ונמתקין בשמות הנ"ל העולים נוש"א. וזהו שאומרים (שם) ותשועת נפשם מיד "שונא". וזה סוד (ויקרא טז, כב) "ונשא" השעיר עליו וגו', והבן:

עלה נעל'ה וירשנ'ו אות'ה כ'י [יג, ל]. סופי תיבות הוי"ה למפרע, המורה דין, כי אז צפו וראו שעתיד בית המקדש ליחרב ולהגלות לחוץ לארץ, והתחלתו בחדש תמוז שצירופו הוי"ה למפרע היוצא מסופי תיבות של (אסתר ה, יג) ז'ה איננ'ו שו'ה ל'י, כנודע (משנת

חסידים, מס' תמוז ואב פ"א מ"א). וסופו של דבר כי ישובו אל ארצם ויבנה המקדש, וזהו שאמר בכפילא עלה נעלה, עלה (עתה) נעלה (לעתיד) וירשנו אותה (כי אז יהיה ירושה ונחלה לנצח) כי יכול נוכל לה, לעתיד:

ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם [יד, ט]. במסורה, לחמנו נאכל (ישעיה ד, א), בנפשנו נביא לחמנו (איכה ה, ט), זה לחמנו חם (יהושע ט, יב). נראה לי, אל תיראו את עם הארץ (המוני עם המחזיקים ידי תלמידי חכמים לומר) כי לחמנו הם, שאנחנו אוכלים משלהם, כי באמת לחמינו (של עצמינו) נאכל, בנפשנו נביא לחמינו, ואדרבה זה לחמנו חם, כלומר זה שהם אוכלים, לחמנו הוא, בבחינת לחם הפנים שהיה חם ביום הלקחו (שמואל-א כא, ז ע"פ יומא כא.) שממנו יצא המזון לכל העולם (זוהר תרומה קנה.), כי כל ברכאן דלעילא ודלתתא ביומא שביעאה תליין (שם יתרו פח.), כמו כן הם ניזונים בשבילנו בזכותנו, כמו שאמרו (ברכות יז ע"ב) כל העולם ניזון בשביל חנינא בני, כי התלמיד חכם נקרא שבת, והמוני עם צריכים לכבדו כמכבד שבת, כמבואר בזוהר ברעיא מהימנא פרשת צו (כט.):

ועבדי כלב וגו' וימלא אחרי [יד, כד-כה]. בהקדם הא דכתיב (לעיל יג, טז) ויקרא משה להושע בן נון יהושע, פירש רש"י י"ה יושיעך מעצת מרגלים, ויש להבין למה שם י"ה דוקא. גם להבין ויוציאו דבת הארץ וגו' לאמר הארץ וגו' (יג, לב), הא אינו לאמר לזולת. ומה הוסיפו עתה על מאמרם (יג, כח) אפס כי עז העם, לומר שהוא מהנמנע לכובשם, כמו שכתב הרמב"ן (יג, כז), מלבד הפשוט שאמרו אוכלת יושביה עוד דברים בגו על פי מה שכתב בלקוטי תורה (פר' שלח עמ' ריד) עיקרן של דברים, אלא שאני מוסיף מעט מאשר חנני ה', והוא, ששם מבואר שהמרגלים אמרו תחלה (יג, כט) והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן, ראשי תיבות הוי"ה, כי בזה ה"א תתאה על הוא"ו, כי דינין מתגברין, לכן הכנעני היושב בארץ יתגבר על ישראל שהם מסוד וא"ו. אך כלב אמר (יג, ל) נעלה וירשנו אותה כי, סופי תיבות הוה"י, כי כל השם כולו דין גמור על הכנעני, ובזה יתגברו ישראל עליהם. והם השיבו כי לגבי הכנעני הוא השם יותר כסדר, ואמרו יושביה הוא וכל העם, ראשי תיבות השם כסדר, המורה רחמים על הכנעני. ואחר כך אמר ה' אדרבה כי הוא כדברי כלב, לכן יירש כלב את הארץ, וזהו שמה וזרעו יורישנה והעמלקי, סופי תיבות הוה"י, עכ"ל: ויש להבין איך שפטו תחלה ממה שאמרו שה"א על וא"ו מורה דין שהם יתגברו על ישראל, הלא הסוף הוא שם י"ה מורה על רחמים. ונראה לי דהיינו טעמא, שהם אמרו דמה שסופו רחמים היינו לכנענים, וממילא סופו מוכיח על תהלתו ה' על וא"ו שהוא דין על ישראל, כי יש להם כח שיתוף חסד וגבורה, והחסד להם והדין

לישראל, כך אמרו המרגלים. ולכן אמר כלב שאינו כדבריהם, כי אם נעלה וירשנו אותה כי, סופי תיבות כולו דין לכנענים, וידינו על העליונה להתגבר עליהם. וכאשר שמעו דבריו ויוציאו דבת הארץ כו' לאמר וגו', פירוש שכך ראוי לאמר, ארץ אוכלת יושביה הוא וכל העם, היינו שכולו רחמים לכנענים. ובזה עצמו הוסיפו יותר ממה שאמרו תחלה ה' על וא"ו, כי אם כולו ביושר, המורה על רחמים על הכנענים. לכן השיב כלב (יד, ט) ויהו' (ביושר) אתנו (דייקא, על כן) אל תיראום:

וזה שהתפלל משה י"ה יושיעך כו', לומר, לא מיבעיא שלא יאמר כעצת מרגלים שהוי"ה כולו ביושר לכנענים, אלא אפילו ינצל מעצתם בשם י"ה, שלא יאמר כדבריהם שאמרו תחלה ששם י"ה לבד ביושר על הכנענים, כי אם כולו הפוך לאחור המורה דין על הכנענים, וכדברי כלב. וזהו שנאמר ועבדי כלב וגו' וימלא "אחרי" דייקא, במה שאמר שהשם הוי"ה בחינת אחוריים לכנענים המורה דין עליהם, ולזה שלם לו כמדתו ואמר שמה וזרעו יורשנה והעמלקי, שכדבריו כך הוא, דין על הכנענים ורחמים עליו ועל זרעו, והבן:

או יאמר וימלא אחרי [יד, כד]. על פי מה שפירש הבעש"ט ימלא ה' כל משאלותיך (תהלים כ, ו), כלומר כל משאלותיך יהיו שימלא ה', היינו שימלאו כל הויות במילואם בהגיון בדרך ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן, כי כשהויות מלאים כל העולמות מלאים כל טוב וברכה. והובא דבריו אלו בעטרת צבי פרשת שמות (ריש ט.). והנה המילואים הם אחרי האותיות של עצם השם, היינו אחרי י' הוא ו"ד, וכן בשאר האותיות של השם, וזהו וימלא אחרי, והבן:

ועל דרך זה יש לפרש מאמרנו בזמירות (לשבת, המתחיל 'ברוך ה' יום יום') אלה וכאלה יוסף עמנו להגדיל (כלומר במילואם) שמו הגדול ע"ב, בחינת גדולה, "הגבור" ס"ג, גבורה, "והנורא" מ"ה, תפארת, שנקרא עלינו ב"ן, הוא שם אדנ"י הנקרא (מה שאין כן הוי"ה שאינו נקרא). והכונה הוא שיגדילו כל השמות הללו במלואן: אמור אליהם חי אני נאום ה' וגו' אני ה' דברתי אם לא זאת אעשה וגו' במדבר הזה יתמו ושם ימותו [יד, כח-לה]. לכאורה כל המקרא הזה הוא שפת יתר. ותו, מה שאמר אני הוי"ה דכרתי, הלא הוי"ה מקור הרחמים. ובגמרא סנהדרין פרק חלק (קי ע"ב) דור המדבר אין להם חלק לעולם הבא, שנאמר במדבר הזה יתמו ושם ימותו, יתמו בעולם הזה, ושם ימותו בעולם הבא, ואומר (תהלים צה, יא) אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי, דברי רבי עקיבא, רבי אליעזר אומר באין הן לעולם הבא, שנאמר (שם נ, ה) אספו לי חסידי וגו', אלא מה אני מקיים אשר נשבעתי באפי, באפי נשבעתי וחוזרני בי. ולא פריך מקרא

דושם ימותו רבי אליעזר מה עביד ביה, דהא קאמר אשר נשבעתי באפי וחוזרני בי, ולא קשה מידי. אלא דאכתי קצת קשה אמאי לא מפרש בהדיא אלא מה אני מקיים ושם ימותו ולתרץ כמו שכתבתי:

אבל עוד דברים בגו, ויבואר על פי המדרש (איכ"ר א, לב) כי ה' הוגה, יכול על מגן, תלמוד לומר על רוב פשעיה (איכה א, ה). ושמעתי פירושו ממוזלה"ה, דכתיב (עמוס ג,ז) כי לא יעשה אדנ"י יהו' דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים, והוא למען להודיע לבני אדם אולי יזכרו וישובו אל ה'. ויש להבין, הלא השי"ת צופה ומביט מראשית אחרית, ואם ח"ו אין עושים תשובה אם כן היה דבר שפתים אך למותר חלילה, ודי לצרה בשעתה. אבל באמת זה מגודל רחמנותו יתברך להודיע מקודם, ובין כך ובין כך לטובה יחשב למען הדאיבם ולהכאיבם ועל ידי זה יקל עונשם מעליהם, ולולי הדבור והצער שעל ידו, היה חל העונש כפלי כפלים. והיינו דכתיב (חבקוק ג, ב) פעלך בקרב שנים [חייהו בקרב שנים] תודיע (כי) ברוגז רחם תזכור, הגם שאתה יודע העתיד, הוא כדי להקל העונש. וזהו שאמרו כי ה' הוגה יכול על מגן, כיון שלא עשו תשובה, תלמוד לומר על רוב פשעיה, והיה העונש עד כלה ח"ו, לזה הוצרך הדבור כדי להקל מעליהם, ע"כ דבריו וש"י:

וזהו שנאמר אמור אליהם חי אני נאום ה' וגו' במדבר הזה יפלו פגריכם וגו', צוה לומר להם הדברים כהוייתן, ושלא יקשה די לצרה בשעתה, על זה אמר וידעתם את תנואתי והסרתי מן העונש (דלפירוש רש"י, את תנואכם מבעיא ליה), אני הוי"ה מקור רחמים דברתי דבור הקשה הנאמר למעלה, (וטעם, כי) אם לא זאת אעשה, כלומר אם לא דברתי לכל העדה וגו' אז במדבר הזה יתמו (בעולם הזה) ושם ימותו (בעולם הבא), אבל לפי שדברתי והודעתי אותם, מכח הצער יקל העונש כי יחיה לעולם הבא, וכמאמר רבי אליעזר עליהם הכתוב אומר אספו לי חסידי, ואתי שפיר ונכון: וזהו שאמר ישעיה הנביא (א, ב-ה) שמעו שמים וגו', כי הוי"ה מקור הרחמים "דבר" (הקשות מקודם, כי) בנים גדלתי וגו', וכל כך יגדל החטא עד על מה תכו עוד תוסיפו סרה, כלומר שכל מה שתכו ותענשו עוד תוסיפו סרה, הוא החטא שסרתם מאחרי המקום, כי החטא גדול ונוסף מהעונש, על כן הוצרכתי לדבר מקודם, למען יקטן החטא על ידי הצער משמוע הדבור, ואז יקל העונש, והבן:

וכי יגור אתכם גר וגו' [טו, יד-טז]. יש לרמז בזה מה שהובא בגמרא פרק ב' דשבת (לא.) מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי אמר לו גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת, דחפו וכו', בא לפני הלל גייריה, אמר לו דעלך סני לחברך

לא תעביד זו היא כל התורה כולה, ואידך פירושה הוא, זיל גמור. ופירשו כל הקדמונים בספריהם, כי ידוע (זוהר וישלח קע ע"ב) כי רמ"ח מצות עשה שבתורה נגד רמ"ח אברים שבאדם, ושס"ה לא תעשה כנגד שס"ה גידים, והיינו דכתיב (תהלים יט, ח) תורת ה' תמימה, בהתקיים בשלימותה אז משיבת נפש לשורשה, כי בכל מצות עשה שמקיים הוא מטהר ומקדש ומזכך אבר שכנגד אותה המצוה, וכמו כן בכל לא תעשה בבואה לידו ויקיימנה לבלי עבור על אחת מהנה אשר לא תעשנה, אז מקדש ומטהר ומזכך גידיו. אולם יש להבין, הלא זה מהנמנע שיקיים כל איש ואיש כל התורה בכללותיה ופרטותיה, כי יש מצות התלויות בכהנים ויש בלוים ויש בישראלים, לא ראי זה כראי זה, ויש מצות שאפשר שאינם באות לידי אדם כל ימי היותו בעולם בחיותו כגון מצות יבום וחליצה וגירושין ושלוח הקן, כהנה וכהנה באין מספר, ובפרט כי יש מצות התלויות בארץ ומעת בעוה"ר חרבה עירנו ושמם בית מקדשנו לא נוכל להם לקיימם בפועל. ויש על זה שלש תירוצים. א', על ידי סוד הגלגול, כי הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר (איוב לג, כט), וכדומה עוד, עד אשר יקיים כל מצות שבתורה. ב', לאשר כל ישראל ערבים זה בזה (שבועות לט.), ואם יש בינינו אהבה ושלום ואחדות כדכתיב (דברי הימים"א יז, כא) ישראל גוי אחד בארץ, אז מה שזה עושה יש לכל ישראל חלק בו. ולכך אומרים בכל מצוה בשם כל ישראל. ועל פי זה פירש הערבי נחל (פר' שופטים דרוש ד), הולך בדרך תמים הוא ישרתני (תהלים קא, ו). ואני אמרתי כי זהו שאמר הכתוב (שם נה, יט) פדה בשלום (על ידי שלום) נפשי מקרב לי (מלחמת היצר המוטל עלי) כי ברבים (מה שנעשה ברבים) היו עמדי. ג', על ידי שעוסק בתורה ולומד על מנת לשמור ולעשות ולקיים, מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, וכדאיתא בגמרא (קידושין מ.) חשב לעשות מצוה ונאנס כו' מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה, כענין שאמרו חז"ל (מנחות קי.) כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה, וכדאיתא בספרי בפרשת ציצית (שלח קטו), למען תזכרו ועשיתם (להלן טו, מ), לעשות זכירה כמעשה. וזהו שאמר הנכרי, שהיה קשה בעיניו איך אפשר לקיים כל התרי"ג מצות אם לא על ידי גלגול, וכבר נודע המעשה שנתנו לאחד בעולם העליון הבחירה לבחור אחת משתי אלה או גיהנם או גלגול, ובחר לו יסורי גיהנם ולא רצה להתגלגל עוד לעולם הזה כי הוא מקום סכנה ומי יודע החכם יהיה וגו' (ע"פ קהלת ב, יט). וזהו שאמר למדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת, לבל אצטרך לשוב להתגלגל. דחפו, בא לפני הלל אמר לו מה דעלך סני לחברך לא תעביד, ויהיה לך אחדות עם ישראל, ומה שיעשו יחשב כאלו אתה עשית. ואידך

פירושה, עוד עצה, זיל גמור ולמוד התורה על מנת לעשות, נחשב כאלו עשה במעשה, ע"כ דברי הקדמונים בזה:

ולדעתי, זה דכתיב בפרשת יתרו (שמות יט, ח) ויענו כל העם "יחדו" ויאמרו, על ידי שאנו יחד כאחד, כדכתיב (שם, ב) ויחן שם ישראל ופירש רש"י כאיש אחד, על כן כל אשר דבר ה' נעשה בהצטרפות. והוא הנאמר בפרשת משפטים (שם כד, ג) ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל הדברים אשר דבר ה' נעשה, ולכאורה קול אחד שפת יתר. אלא שהרגישו בזה, איך אפשר לכל איש ואיש לקיים כל התרי"ג מצות, שיש הרבה מצות שלא יבאו לידו כלל, אולם אז היו ישראל בגדר האחדות כפירוש רש"י הנ"ל, וזהו שנאמר ויען כל העם קול "אחד", שהם כאיש אחד, ולכך ויאמרו כל הדברים אשר דבר ה' נעשה, כאמור למעלה. ושמא תאמר אכתי מה נעשה באותן מצות התלוים בארץ איך אפשר לנו לעשותם טרם בואנו שמה, על זה נאמר שנית ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, כלומר על ידי שנקבל עלינו לשמור ולעשות יחשב עשיה ממש:

והיינו דאיתא במדרש שיר השירים (שהש"ר ד, ה עה"פ שיר השירים ד, ב-ג), שניך כעדר הקצובות, מלין קצובין, רמ"ח מצות עשה ושס"ה לא תעשה. שכולם מתאימות, ר"ל שכולם דייקא מתאימות ומשלימות הנפש. ושמא תאמר איך אפשר לכל אחד ואחד לקיים כולם, על זה אמר כחוט השני שפתותיך, שנאמר ויען כל העם קול "אחד", שהם בגדר אחד, לכך כל הדברים אשר דבר ה' נעשה. ושם נאמר ויאמרו וגו' נעשה ונשמע, כלומר על ידי הקבלה. וזהו שאמר כפלח הרמון רקתך, אפילו רקנין שבך, מבעד לצמתך, מצומתין ומקושרין עמך, אם כן אפשר להתקיים על ידי שהם באחדות: וזהו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קלט, טז-יז) גלמי (שלא נגמרה מלאכתי, מלאכת שבתורה ומצות) ראו עיניך, ועל ספרך התורה כולם יכתבו כו', תרי"ג מצות כנגד האברים וגידין, ימים יצרו ולא אחד בהם, כלומר שלא יש אחד שיהיה בהם באותן התרי"ג מצות לקיים כולם. ועל זה בא הקרי לישב, "ולו" אחד בהם, אם לו בחינת אחד להתאחד עם כלל ישראל אז הוא בהם, מקיים כולם בהצטרפם יחד. ועוד זאת, ולי מה יקרו רעיך אל מה עצמו ראשיהם, ראשי הדברים, היינו הרעיונות ומחשבות טובות ראשית המעשה, שאתה מצרפם בחסדך למעשה. וזה שנקט שם אל, שהוא חסד. וזהו שנאמר (שם מ, ח-י) אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר (התורה) כתוב עלי, המצות המוטל על האברים וגידים, ואיך אפשר לקיימן, ועל זה אמר לעשות רצונך אלהי חפצתי ותורתך בתוך מעי, ומחשבה טובה מצרף למעשה, גם בשרתי צדק (להצדיק הענין, שאפשר להתקיים) בקהל רב, על ידי הקהל ברבים להתאחד יחד:

וזהו שאמר אחר ענין מרגלים, שעל ידי זה נקבע בכיה לדורות וחורבן בית המקדש, ויחסרו כמה מצות שאי אפשר לקיימן במעשה, וכי יגור (כלומר, ירצה להתגייר) אתכם גר, או אשר בתוככם לדורותיכם בזמן חורבן בית המקדש, ועשה אשה ריח ניחוח לה', ויקשה בעיניו איך אפשר לעשות נחת רוח לשמו יתברך לקיים כל התורה בשלימותה, על זה אמר כאשר תעשו (בכללות ישראל) כן יעשה, נחשב גם לו למעשה, הקהל (מכח האחדות) חקה אחת (נחשב למעשה) לכם ולגר וגו', ככם כגר יהיה לפני ה' החוקר לב. עוד זאת, תורה אחת ומשפט אחד, כלומר זיל גמור, יהיה בהוייתו ממש כמעשה, כי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה לכם ולגר הגר אתכם, והבן:

בבואכם אל הארץ וגו' והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה' וגו' מראשית עריסותיכם תתנו לה' תרומה לדורותיכם [טו, יח-כא]. והוא כפל הענין, וכבר הקשה רש"י למה נאמר כו'. ובמדרש (במ"ר יז, ב) על הפסוק שלמעלה (טו, ב-ג) כי תבאו אל ארץ מושבותיכם וגו' ועשיתם אשה לה' עולה, ז"ל, זאת הפרשה של נסכים שנאמר (שם, ו-ז) או לאיל תעשה מנחה [וגו'] ויין לנסך וגו', מכאן ואילך והיה באכלכם מלחם הארץ וגו' חלה תרימו, הרי חלה למטה ונסכים למעלה, לפיכך פתח רבי חנינא (קהלת ט, ז) לך אכול בשמחה לחמך זו פרשת חלה, ושתה בלב טוב יינך זו פרשת נסכים. מהו כי כבר רצה האלהים את מעשיך, זו הכנסת ישראל לארץ, שנאמר כי תבאו אל ארץ וגו':

והנראה לי בזה על פי המבואר באורח חיים סימן ו' (סס"א), ומפליא לעשות (ברכת אשר יצר), שבורר הטוב ודוחה הפסולת. ובהג"ה, שקושר דבר רוחני בגשמי. וכתב המגן אברהם (סק"ד) בשם האר"י (שער הכוונות, ענין יוה"כ דרוש א) שהנשמה נהנית מרוחנית המאכל והגוף מגשמיותו, עכ"ל. והענין, כי בכל דבר יש כח נצוצות הקדושים המשתלשל מלמעלה המקיימו, וזהו שאמרו חז"ל (ב"ר י, ו) אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה המכה אותו ואומר לו גדל. ובזה פירש האר"י ז"ל (שם עמ' רעח) לא על הלחם לבדו כלומר גשמיותו, יחיה "האדם" הוא הנשמה (כי הגוף נקרא (שמות ל, לב) בשר אדם), כי על כל מוצא פי ה' הוא המכה ואומר לו גדל יחיה האדם (דברים ח, ג), ע"כ דבריו. על כן אכילת צדיקים דוגמת קרבן, שאוכל לשובע "נפשו" (משלי יג, כה) דייקא למען ילך בכח האכילה ההיא לעבוד את בוראו, ובזה מעלה את דבר הנאכל לבחינת מדבר, וכשהוא מדבר דבורו בקודש מקשר כח הנצוצות הקדושים ומעלהו לשורשו בקדושה ומרוממו ומנשאו אל רם ונשא ב"ה: וכבר כתב מוזלה"ה (ישמח משה) בפרשת תרומה (ד"ה ויקחו [הב']) שמפני זה הניתן לכהנים נקרא תרומה, כי בכל דבר מאכל יש נצוצות הקדושים, ולא כל אדם יכול לעמוד בסוד ה' להעלותן באכילתו, על

כן צוה השי"ת להפריש תרומה וחלה, ומשגיח בחסדו שמבחר הניצוץ ית'עטף בזה, על כן נקרא ראשית (כמו (עמוס ו, ו) וראשית שמנים ימשחו) והם ירימו אותו הנצוצות הקדושים באכילתן לשורשן, ע"כ דבריו ז"ל וש"י. ולדעתי, זהו שנאמר (להלן יח, כט) תרימו וגו' מכל חלבו את "מקדשו" ממנו. ואני אוסיף תבלין, כי על ידי שהכהנים ירימו המובחר והראשית שבו למעלה, כולא בתר רישא גרירא, ונקל להבעלים להעלות גם הנשאר בדבר ההוא לשורשו באכילתן. ובשגם כי על ידי מצות הפרשה ונתינה לכהנים, בעשותו מצות ה' שורה רוח קדושה על הדבר ההוא, והוא מסייע ותומך ביד הבעלים לאכלו לשם שמים ולהעלות הנשאר והנותר בו למעלה:

וזהו שנאמר פה בבואכם אל הארץ וגו' והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה (הנצוצות הקדושים) לה'. ושלא תאמר לאו כל מוחא סביל דא, על זה גמר אומר "מראשית" (ממובחר) עריסותיכם תתנו לה' תרומה, זה לעזר ולהועיל להרים הנשאר לה', כאמור. וכמו כן על ידי ניסוך היין בבית המקדש ומעלהו לשורשו, על ידי כן יש כח בשתיית יין להעלות הנשאר לה'. וזה שפתח רבי חנינא, לך אכול בשמחה לחמך זו פרשת חלה, ושתה בלב טוב יינך זו פרשת נסכים, כלומר על ידי מצות חלה ויין לנסכים תוכל לאכול בשמחה ולשתות בלב טוב, כי על ידי זה נתעלה הנצוצות הקדושים שבו לשורשו, כי כבר רצה האלהים את מעשיך, היינו כבר רצה את מעשיך הפרשת חלה ויין לנסכים, וכולא בתריה גריר כאמור:

וזה שאמר המדרש כי כבר רצה וגו' זו הכנסת ישראל לארץ, הכוונה בזה, דלכאורה קשה, בשלמא בחלה שנתחייבו תיכף בבואם לארץ להפריש חלה כפירוש רש"י ניחא, אבל בנסכים שנאמר בו כי תבאו אל ארץ מושבותיכם, ולא נתחייבו בנסכים אלא לאחר ירושה וישיבה, אבל כל י"ד שנה שכבשו וחלקו אף על גב שהיה שם מזבח הנחושת והוא הדין במת ציבור, לא נתחייבו בנסכים, כדאיתא להדיא בקידושין פרק קמא דף ל"ז (ע"א) בגמרא וברש"י (ד"ה ללמדך) ותוספות (ד"ה ללמדך), אם כן איך אמר קרא לך אכל בשמחה לחמך זו על ידי חלה ושתה בלב טוב יינך זו על ידי מצות נסכים, כי כבר רצה האלהים את מעשיך משמע דשוין המה, והא באותו זמן שנתחייבו בחלה ויאכל בשמחה לחמו אכתי לא נתחייבו בנסכים, ואיך ישתה בלב טוב יינו. אבל התירוץ לזה, כי למעלה נאמר כי תבאו וגו' ועשיתם אשה לה' עולה וגו', פירש רש"י כשתבאו שם ותעלה על לבבכם לעשות אשה לה', ואפילו הכי אמר ועשיתם, להורות בזה כי מיד כשתעלה על לבבכם לעשות הרי הוא מחשבה כמעשה ממש, ונחשב לה' החוקר לב כאלו כבר עשיתם, כדאיתא בספרי (שלח קטו) על הפסוק (להלן טו, לט) וזכרתם וגו'

ועשיתם, וכמבואר למעלה באורך, ועל ידי זה המחשבה טובה שנחשב למעשה ישתה בלב טוב יינו. וזהו שאמר המדרש כי כבר רצה האלהים את מעשיך זו הכנסת ישראל לארץ, שנחשב תיכף למעשה בעת עלות על לבם לקיים מצות נסכים, כאמור:

וימתק יותר על פי מה שכתב הנועם מגדים פרשת פינחס (ד"ה לאלה תחלק) שזה שאמרו (ירושלמי פאה פ"א ה"א) בישראל מחשבה טובה הקב"ה מצרף למעשה, כתב מהרש"א טעמו, דמוקמינן ליה אחזקת כשרות שאילו בא לידו היה מקיים בפועל. ולפי זה היינו דוקא בהיות ישראל על טהרת הקדש ארץ ישראל, לפי מה שכתב הרמב"ם (פרק ח' (ה"ח) ופרק י"א (הכ"ה) מהלכות מאכלות אסורות) דהא דכל ישראל בחזקת כשרות היינו דוקא בהיותן בארץ ישראל, לא כן אם ממקום קדוש יהלכו בגולה ח"ו, הביאו בית יוסף (ביורה דעה סימן ס"ה (סי"ד, עמ' מ ד"ה וכתב)), ע"כ דברי הנועם מגדים. וזהו שנאמר כי תבאו אל ארץ מושבותיכם וגו' ועשיתם, שם המחשבה חזי לאצטרופי למעשה כאלו עשיתם בפועל. וזהו שאמר המדרש כי כבר רצה האלהים את מעשיך, כאלו עשית מעשה, זו הכנסת ישראל לארץ, ששם מכח קדושתה, המחשבה נחשב למעשה כאמור: בבואכם אל הארץ וגו' והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה' וגו' עד לדורותיכם [טו, יח-כא]. במדרש רבה (במ"ר יז, ב) כך פתח רבי תנחומא כו' (קהלת ט, ז) לך אכל בשמחה לחמך זו פרשת חלה, ושתה בלב טוב יינך זו פרשת נסכים, כי כבר רצה האלהים את מעשיך כו', כי תבאו אל ארץ מושבותיכם וגו' (לעיל טו, ב). והוא משולל הבנה. גם במקראי קודש גופיה יש לדקדק, א', דכאן כתיב "תרימו" תרומה, ולהלן אומר "תתנו" לה' תרומה. ב', באכלכם מלחם הארץ וגו', כולו שפת יתר, וסגי באמרו ראשית עריסותיכם וגו'. ג', כפל לשון מראשית עריסותיכם וגו', הלא כבר אמר למעלה, ותרתי למה לי. ועיין רש"י:

והנראה לי בכל זה על פי מה שהבאתי למעלה דברי מוזלה"ה פרשת תרומה דהטעם שנקרא תרומה, על שם שבכל דבר יש נצוצות הקדושים, והכהנים הם המרימים אותו לה', עיי"ש. והדעת נותן דמזה נתקדש כל התבואה והלחם עד שגם הנצוצות הקדושים הנשאר יהיה לו הרמה ועליה לשרשו. עוד אקדים דברי מוזלה"ה (ישמח משה) פרשת בשלח (ד"ה הוא הלחם) על (יהושע ה, יא) ויאכלו מעבור הארץ וגו', כי המן היה לצורכם של ישראל לזכך נפשם, אבל אחר כך האכילה היתה לצורך ועבור הארץ, להעלות הנצוצות הקדושים מתוכו, עיי"ש. וזה אמרו באכלכם מלחם הארץ, כלומר מזון הארץ, שהיא הניזונת ממנו. וגמר אומר תרימו תרומה לה', העלאת הנצוצות הקדושים על ידי שנותן חלק לכהנים והם המרימים, וכמבואר למעלה (שם):

ואמנם יש להבין, הא ניחא בזמן שישראל שרוין על אדמתן, אבל בזמן הגלות מה עלינו לעשות להעלות הנצוצות הקדושים, כי בעוה"ר אין דיני תרומה ומעשרות נוהג בחוץ לארץ. וצריך לומר על דרך שאמרו (מנחות קי.) העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה, כמו כן כאן על ידי שרצוננו לקיים מצות תרומות ומעשרות, ובחלה מפרישין ושורפין אותן, המחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה (קידושין מ.) ויש להנצוצות הקדושים עליה כמאז מימי קדם על ידי המעשה, הגם שאין המעשה ממש אלא דוגמת המעשה, עם כל זה עושה פעולה כגוף המעשה, מחמת שכבר נעשה מעשה כזה בהיותנו על אדמתנו, על דרך שנאמר (קהלת א, ט) מה שהיה הוא שיהיה וגו' ואין כל חדש, והבן. דוגמא לזה הא דכתיב ביחזקאל (א, ג) היה דבר ה' וגו', עיין שם ברש"י ורד"ק, והוא מהגמרא (מועד קטן כה. ורש"י ד"ה שהיה כבר) דאף על גב דאין נבואה בחוץ לארץ שאני הכא כיון שכבר היה בארץ ישראל שוב אף בחוץ לארץ, עיין שם (רד"ק) עוד מטעם שהוא על נהר. ויש לרמוז אלו התירוצים בקרא גופיה, שאמר היה דבר ה' וגו' בארץ כשדים, ושלא תקשה הא הוא חוץ לארץ ואין נבואה שורה בחוץ לארץ, על זה אמר על נהר. (טעם ב') כבר, ר"ל טעם ראשון שכבר בא אליו הנבואה בארץ ישראל, והבן:

וזהו שאמר הכתוב מראשית עריסותיכם תתנו לה' תרומה לדורותיכם, ר"ל דעיקר הוא ההתחלה, אבל כיון שכבר התחלתם מאותו הראשית, שוב תתנו לה' תרומה היינו הנצוצות הקדושים לדורותיכם, כאמור. וזהו שאמר המדרש לך אכל בשמחה לחמך זו פרשת חלה, "בשמחה" אותיות "מחשבה" (תקוני זוהר, תקון כב, סז.), והבן. ושתה בלב טוב, ר"ל על ידי הלב טוב, יינך, זו פרשת נסכים, ר"ל מכח פרשת חלה ופרשת נסכים שקיימת מאז, גם עתה תוכל עשוהו על ידי מחשבה ולב טוב, על כן אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב וגו'. והטעם, כי כבר רצה האלקים את מעשיך, ר"ל כי בימי קדם בזמן שבית המקדש היה קיים נתרצה אלקים על ידי מעשיך בפועל ממש, שוב הדבר נקל לקיים אפילו רק על ידי מחשבה. וראיה לזה אמר דכתיב כי תבואו אל ארץ מושבותיכם, כלומר דקשה מה דקרי ליה כאן מושבותיכם ולא כנען, וצריך לומר כמו דמשני המדרש להלן (במ"ר יז, ג) מפני שירושה היא מאברהם וכו', הגם שאנחנו עדיין לא כבשנו אותו עם כל זה קרי ליה מושבותיכם כאלו בידינו הוא, והוא מטעם שכבר כבשו אותו אבותינו אברהם יצחק ויעקב שוב נקל הדבר לעשות, וכדמצינו במדרש (ב"ר מ, ו) שאמר הקב"ה לאברהם צא וכבוש הדרך לפני בניך, והוא הדין הכא, כיון שכבר נעשה הדבר בפועל ממש על ידי המעשה ונתינה לכהנים, שוב אנחנו יכולים לעשות הפעולה ההיא והמכוון על ידי מחשבה לבד:

וגם זה שהמחשבה מצטרף למעשה גם כן מאבותינו הוא, כמו שרצה אברהם לשחוט את בנו ונאמר לו (בראשית כב, טז) יען אשר "עשית", הרי המחשבה כמעשה, ממנו זכו זרעו שיהיה המחשבה כמעשה. ועל זה אמר המדרש (במ"ר יז, ב) דבר אחר הכתוב מדבר באברהם וגו', נראה דגם זה לטעם על האמור למעלה:

וביאור הדבר, כי נראה לתת עוד טעם על מה שסגי עתה במחשבה, וגם הא גופיה דהעוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה, ולא מצינו כן בשאר מצות זולת בקרבנות. והנראה לי, נהי דלומד על מנת לעשות ומקבל על עצמו לקיים, אכתי דברים שבלב נינהו ואינם דברים (קידושין מט ע"ב). אך בקרבנות, דקיימא לן דאף על גב דבשאר דוכתא גמר בלבו צריך שיוציא בשפתיו, אבל בתרומה והקדש סגי בגמר בלבו לבד, דכתיב (דברי הימים'ב כט, לא) כל נדיב לב [עולות], ובתרומה כתיב (להלן יח, כז) ונחשב לכם תרומתכם, כדאיתא בשבועות דף [כ"ו (ע"ב)] ובתוספות שם (ד"ה משום), עי"ש, וכמו כן פגול הוא במחשבה לבד לכמה פוסקים, על כן כאן המחשבה כמעשה וכאלו הקריב ממש, כן נראה לי ברור. אם כן הוא הדין לענין תרומה דקיימא לן דניטלת במחשבה, ועיין תוספות קידושין פרק האומר (נט ע"ב ד"ה מיד) דלאחר שתרם השליח במחשבה שוב אינו יכול המשלח לבטל השליחות אפילו במעשה, דמחשבה כמעשה, עי"ש. ואם כן מהאי טעמא גופיה עתה בעוה"ר שאין יכולים לקיים המעשה, סגי במחשבה לבד, ועושה פעולת המעשה ממש, והבן:

ובכן נבא אל הביאור לבאר המקראות. דלכאורה קשה, קרא קמא והיה באכלכם מלחם וגו' כולו שפת יתר, דסגי במה דאמר אחר כך ראשית עריסותיכם וגו'. ועוד, וכי בשעת אכילה מפרישין, הלא החיוב הוא מיד בשעת לישה (שו"ע יו"ד סי' שכז ס"ב). אבל בא לומר, להורות דאם לא הפריש בלישה, סגי בשעת אכילה על ידי נותן עיניו בצד זה ואוכל בצד אחר (ולא כמו בחוץ לארץ דקיימא לן (ביצה ט.) אוכל והולך ואחר כך מפריש). והיינו דקאמר באכלכם מלחם הארץ, ר"ל בשעת אכילה תרימו תרומה, לא אמר תתנו כי עדיין אינו נותן לכהן, רק שמפרישו במחשבתו, ועם כל זה הוא תרומה לה', ר"ל על דרך שדרשו לה' בשעיר של ראש חודש (להלן כח, טו) שבא לכפר על מה שאין נודע רק לה', כדאיתא פרק קמא דשבועות (ט.), עיי"ש. ושלא תטעה דהחיוב אינו בא אלא בשעת אכילה, לזה אמר ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה (שהחיוב בשעת עיסה ולישה, ומה שאמרתי באכלכם תרימו תרומה לה' דסגי במחשבה לבד, היינו משום) כתרומת גורן (דקיימא לן (שבת קמב.) נותן עיניו בצד זה וכו') כן תרימו אותה, וכיון שכן דסגי במחשבה לבד, על כן מראשית עריסותיכם, ר"ל מכח מה שקיימתם עתה בזמן

המקדש במעשה, שוב תתנו לה' תרומה לדורותיכם, ר"ל שיהיה נחשב לה' כאלו נתתם ממש נתינה לכהן, ולכך כתיב כאן תתנו, להורות שאפילו בזמן הגלות חשוב המחשבה כנתינה ממש, והבן:

או אפשר דתתנו קאי אלמעלה והכי קאמר, מראשית עריסותיכם תתנו (ממש) לה' תרומה לדורותיכם. והענין, כי שיהיה המחשבה נחשב כגוף המעשה כבר נודע שצריך שיהיה בזיכוך גדול, אך השי"ת [מצרף] מחשבה למעשה מכח אברהם אבינו ע"ה שמחשבתו היתה כמעשה ממש, והראיה ממה שאמר (בראשית כב, יג) ויעלהו לעולה תחת בנו, וביאר המדרש שם (ב"ר נו, ט) אחר שכבר הקריב בנו. ביאור הדבר על דרך דאיתא בתנחומא פרשת צו (סי' יג) ובספר ישמח משה (פר' וירא ד"ה ויאמר אברהם) על הפסוק (שם, ח) אלהים יראה לו השה לעולה בני, שעל ידי העקידה ומחשבתו הטובה של אברהם אבינו ע"ה נצמח ענין הקרבנות, עיי"ש. והטעם בזה, דבאמת צריך להבין בהמה מה חטאה, אבל כבר כתבו המפורשים דהאדם צריך לחשוב דזה היה מהראוי לעשות לו, ואלמלא בקש ה' זאת מידו היה גומר לעשותו, ומחשבה זו הקב"ה מצרפה למעשה. אם כן עיקר הקרבנות אינם אלא מחשבה טובה שהקב"ה מצרפה למעשה, וכל זה נצמח מענין העקידה דכתיב ביה יען אשר עשית, עשית ממש כידוע. וזהו שאמר אחר זה לאברהם לך אכל בשמחה וגו' כי כבר רצה האלהים את מעשיך, מעשיך ממש, אם כן נצמח בין בקרבנות ובין בתרומה וחלה בזמן הגליות שאינו יכול לעשות המעשה, המחשבה הוא כאלו נעשה המעשה בפועל ממש. ואם כן המדרש מבואר דגם הדבר אחר הוא טעם על הענין שלמעלה כאמור:

גם יש לומר דמה שאמר לאברהם לך אכל בשמחה לחמך בא לרמז על קרבנות, דכתיב ביה (להלן כח, ב) קרבני לחמי, ויינך על נסכים, כי כבר רצה האלהים את מעשיך, ר"ל שעל ידי מעשיך נתרצה שם אלהים גם כן על קרבנות:

עוד ביאור על המקראות והמדרש הנ"ל, על פי מה שאמרו (שער המצות, פר' עקב עמ' צו) שבשעת אכילה צריך להעלות הנצוצות הקדושים לשורשן, ועיין בספר באר מים חיים (פר' שלה, עה"פ והיה באכלכם ד"ה עוד) באורך מזה, ועל ידי זה שמאמין שבכל דבר יש נצוצות הקדושים כדכתיב (נחמיה ט, ו] ואתה מחיה את כולם, עושה יחוד הוי"ה אלהים. ותבין זה על פי דברי התניא (שער היחוד והאמונה) פרק וא"ו על הפסוק (דברים ד, לט) והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים, פירוש ששני השמות אלו הם אחד, שגם אלהים המצמצם ומעלים האור הוא בחינת חסד, וממילא תדע בשמים ממעל ועל הארץ

מתחת אין עוד, שגם הארץ ההומרי שנראה יש גמור לעין כל, הוא אין ואפס ממש לגבי הקב"ה, עיי"ש היטב:

ולזה נראה שרמז הכתוב (טו, יט) "והיה" וגו' אותיות הוי"ה, ומסיים ת'רומה ל'ה', ראשי תיבות ת"ל, שנמתקים ה' פעמים אלהי"ם גימטריא ת"ל, בהוי"ה מקור הרחמים, על דרך שכתב האר"י זצוק"ל על אומרם המתפלל צריך שיהפוך פניו אל "הכותל", להמתיק הת"ל בהוי"ה גימטריא כ"ו. והיינו "והיה" וגו' ת'רומה ל'ה', שמרומם את הוי"ה מקור הרחמים ת"ל, והוי"ה כ"ו, הוא אותיות "כותל" כנזכר לעיל. וידוע דברי האלשי"ך (רוממות אל סז, ב ד"ה או יאמר [הא']) בפסוק (תהלים שם) אלהים יחננו וגו', היינו בזמן שאלהים נהפך לרחמים, אז יאר פניו אתנו סלה, כי שוב אין כאן מי לקטרג, עיי"ש. ולזה מסיים (טו, כא) מראשית עריסותיכם תתנו לה' תרומה (כנזכר לעיל, אז) לדורותיכם, שעומד קיים לעד, כדברי האלשי"ך הנזכר: והנה, כתיב (תהלים ק, ב) עבדו את ה' בשמחה, ובאכילה לכאורה מה שמחה שייך גביה. אבל למה שכתבתי, שבזה שמאמין שבכל דבר יש נצוצות הקדושים ומעלה אותן לשורשן ועושה בזה יחוד הוי"ה אלהים, שיתוף רחמים בדין, והדינים נמתקים, אם כן אין לך עבודה גדולה מזו, וראוי לשמוח, כי אכילה כזו היא שמחה של מצוה. וזהו שאמר המדרש לך אכל בשמחה לחמך וגו' כי כבר רצה האלהים את מעשיך, ר"ל שעל ידי אכילתך נמתק האלהים לבחינת רצה, מקור הרחמים, והבן:

עוד ביאור על המדרש (במ"ר יז, ב) כי יש שני בחינות בענין אכילה להעלות נצוצות הקדושים. א', מי שאוכל לשובע נפשו למען ילך אחר כך בכח האכילה ההיא ויעבוד להבורא ב"ה, ובזה יעלה הנצוצות הקדושים שבקרבו לשורשו. ואכתי אין זה עבודה שלימה, על דרך שכתב רבינו מה"ר צבי הירש זצ"ל מזידטשוב (ועשה טוב, כתב יושר דברי אמת עמ' קטז ד"ה וגם) איזה עבודה תמה כל שאין אחריה עבודה (עי' יומא כד.), כלומר כשאוכל ומיד בשעת אכילה מעלה הנצוצות הקדושים לשורשן על ידי כוונת האכילה כראוי כמבואר בכתבי האר"י ז"ל (שער המצות, פר' עקב עמ' צו ואילך), עיי"ש. וזהו הבחינה השניה היותר טובה:

והנה, קיימא לן (נדרים י.) אל יאמר אדם לה' חטאת (דשמא ימות אחר אמירתו לה' ונמצא שם לבטלה) אלא חטאת לה', והוא הדין כאן, מי שאוכל לשבוע למען יעבוד אחר כך באכילה ההיא, אכתי בשעת אכילה אין כאן מקום לשמוח, שמא ימות ונמצא אכילתו על מגן. אבל מי שאוכל ומיד עובד את בוראו באכילתו, יש כאן שמחה. וזהו שאמר המדרש לך אכל בשמחה לחמך וגו', כי, יתפרש אם, ר"ל אם אתה במדרגה זאת

שכבר רצה האלהים את מעשיך בשעת אכילה גופיה. ולאפוקי הבחינה השנית, דאין כאן שמחה באכילה עצמה, רק אחר כך:

וזהו שנאמר (טו, יט) והיה (ידוע (ב"ר מב, ג) כי הוא לשון שמחה, אם) באכלכם מלחם הארץ תרימו, ר"ל שבשעת אכילה תרימו תרומה להעלות נצוצות הקדושים לה', כפירוש הבאר מים חיים (פר' שלח עה"פ והיה באכלכם ד"ה עוד), עיי"ש, אז יש שמחה, וכדברי המדרש, והבן:

והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה ועשו כל העדה פר וגו' ושעיר וגו' לחטת [טו, כד]. חסר א'. נראה לי הטעם, דמצינו (זבחים מא ע"ב) בפר כהן משיח נאמר (ויקרא ד, ו) פרכת הקדש, ובפר העלם דבר של צבור נאמר (שם, יז) פרכת לבד. אלא משל למלך שסרחה עליו מדינה, אם רובן סרחו אין פמליא שלו קיימת. ועל כן נחסר האל"ף, להורות שנסתלק קדושתו של אלופו של עולם:

או יאמר כי כתיב (בראשית ג, כא) ויעש וגו' לאדם ולאשתו כתנות עור, ובתורתו של רבי מאיר היה כתוב אור באל"ף (ב"ר כ, יב). הענין, כי קודם החטא היה תפוח עקבו של אדם הראשון מכהה גלגל חמה (ויק"ר כ, ב) מרוב אור, ואחר שחטא נעשה "עור" תחת "אור" (זוהר בראשית לו ע"ב). ונראה לי, מחמת שהיה תחלה הפגם בעין, כדכתיב (שם, ו) "ותרא" האשה וגו', וכן מבואר בדברי האריז"ל כי תחלת השבירה היה בבחינת עין, ולזה נתחלף עי"ן תחת א'. וכמו כן כאן, אם מ"עיני" העדה נעשתה, הפגם בעי"ן, על כן נחסר האל"ף, כי מ"אור" נעשה "עור", והבן: וירגמו אותו באבנים "וימת כאשר צוה ה'" [טו, לו]. לכאורה שפת יתר. אלא ר"ל וימת, שחזר בו, שקבל עליו שימות לקיים מצות ה', על דרך שפירש רש"י (שמות טו, א) אז ישיר, עלה בלבו שישיר, והבן:

וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אתם [טו, לט]. ובי האי גוונא כתיב בפרשת בחקתי (ויקרא כו, ג) ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם. לכאורה תיבת אותם אך למותר, ושם במדרש (ויק"ר לה, ז) מתרץ אם שמרתם את התורה כאלו עשיתם אותם. רבי חנינא בר פפי אמר, אם שמרתם את התורה כאלו עשיתם עצמיכם. וכתב היפה תואר (ויק"ר לה, ו ד"ה הריני) דדרש אתם כדדרש כי האי גוונא בסנהדרין דף צ"ט (ע"ב) מדכתיב (דברים כט, ח) ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אתם למען תשכילו, לענין המלמד בן חברו תורה כאלו עשאו, והך מדרש והגמרא פליגי אהדדי, עיי"ש בדבריו:

ולע"ד הא והא איתא. דהתם הכוונה מכח שמלמד לבן חברו ומשכילו, כאלו עשאו בריה אחרת בחכמה ובהשכל, אבל הכא הכוונה על דרך שפירש הרמב"ן פרשת תולדות

על הפסוק (בראשית כה, כח) כי ציד בפיו כו', והנכון בעיני כי עשו ציד בפי אביו, יכונה האיש במעשהו לתדירותו, וכמוהו (ירמיה ט, ה) שבתך בתוך מרמה, וכן (תהלים קט, ד) ואני תפלה, ע"כ דבריו. כמו כן מי זה האיש ירא את ה' ובתורתו יהגה יומם ולילה ובמצותיו יתעצם עם התורה והמצוה וקדושתה, עד כי יעשה עצמו קדוש בקדושתה של תורה, ועל דרך שאמרו (מנחות מג ע"ב) מי שיש לו תפילין בראשו, הכוונה שמה שנכתב בתפילין יחודו ואחדותו יתברך יהיה חקוק ונכתב על לוח לבו ומוחו של האדם, וממנו נקיש ליתר המצות שיהיה תוכן חקוק בלבו ומוחו, והבן. ומפני זה אמרו חייב אדם לקרוע על אדם כשר כאלו רואה ספר תורה שנשרף, ועיין בטור (ס"ה. עמ' קפג-ד) ובית יוסף (ו)ביורה דעה סימן ש"מ (שם ד"ה ומ"ש ופרש"י), עיי"ש. ולפי זה אפשר דהנך ב' מדרשים כאלו עשיתם אותה וכאלו עשיתם את עצמיכם, דא ודא אחת היא. ור"ל, אם שמרתם את התורה כאלו עשיתם את עצמיכם אותה, כי נתעצם עם התורה להקרא בשמה תורה, וכמו שהתורה מלמדת לאדם דעה בינה והשכל, כמו כן ילמוד כל אדם ממעשהו דעה בינה והשכל לשמור ולעשות:

ועם זה יובן הא דכתיב (דברים ד, ה) ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים, לא אמר לכם, כי אם אתכם, כלומר עצמיכם, שתתעצמו כל כך עם התורה להקרא בשמה. וזה שאנו אומרים בברכת תפלת ערבית, תורה ומצות חקים ומשפטים אותנו (דייקא, כלומר את עצמינו) למדת להתעצם להקרא בשמה, על כן יי' אלקינו בשכבנו ובקומנו נשיח בחקיך וגו' כי הם חיינו וגו' ובהם נהגה יומם ולילה, ר"ל לכן יכונה האדם ספר תורה, כמעשהו תדיר, כאמור. וזה אמרו כאן וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אתם, כאלו עשיתם עצמיכם תורה ומצות, כאמור:

ואפשר זה כוונת המדרש (במ"ר יז, ה) זכרון מביא לידי מעשה כו', למה, כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם (דברים לב, מז). והוא משולל הבנה, ועיין במתנות כהונה נלחץ בזה. ולדרכנו יאמר זכרון מביא לידי מעשה, שעושה את עצמו תורה ומצוה, ועל זה מביא ראיה שנאמר כי לא דבר רק הוא (וחיצונית) מכם כי הוא חייכם, שצריך להתעצם כל כך עם התורה ומצוה עד כי הוא חייכם, וזולתם לא יהיה לכם חיות בעולם, ואם יפסקו ממנו יופסק חיותו, כי אם אתם הדבקים בה' ותורתו ובמצותיו חיים כולכם (שם ד, ד):

ועוד יתכן באמרו ועשיתם "אתם", אותיות "אמת", על דרך דכתיב בהפטרה (יהושע ב, יא-יב) שאמרה רחב ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם וגו' ועתה השבעו נא לי וגו' ונתתם לי אות אמת. הכוונה לדעתי, על דרך בשעה שמקבל האדם

פני צדיק נמס לבבו בתוכו והיה למים בראותו פניו כפני אלהים וצדקתו וקדושתו, אולם אין זה רק באותו שעה שעומד לפניו, ואחר כך שכוח ישכח. ואין זה בחינת אמת, כי קושטא קאי (שבת קד.). וכזה היה בעת שבאו האנשים אל רחב, אמרה וימס לבבנו ולא קמה עוד עוד רוח באיש "מפניכם", אבל חוששני אחר שתלכו מזה שכוח אשכח ואשוב כבראשונה, ולזה בקשה ונתתם לי אות "אמת" דייקא, לעמוד בבחינה זו שאני לפניכם תמיד. וזהו שנאמר ועשיתם "אתם", בחינת "אמת" ויציב, לא בבחינת מקרי, כי אם קיים במעמד ומצב כיתד נאמן. וזהו שנאמר (טו, מ) והייתם קדושים, מה קדוש לעולם קיים אף אתם תהיו קיימים (סנהדרין צב.) במעמד אחד, עד שתהיו קדושים לאלהיכם, והבן:

או יאמר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' [טו, לט-מא]. כי איתא במדרש (במ"ר יז, ה), ועשו להם ציצית (טו, לח), הדא הוא דכתיב (תהלים צז, יא) אור זרוע לצדיק וגו'. ה' חפץ למען צדקו (ישעיה מב, כא), זרע הקב"ה את התורה ואת המצות להנחילם לישראל לחיי העולם הבא, ולא הניח דבר בעולם שלא נתן בו מצוה, יצא לחרוש לא תחרוש בשור ובחמור כו' (דברים כב, י), נתכסה בטלית ועשו להם ציצית: ביאור דבריו על פי פשוט, כי כתיב (משלי ג, ו) בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך, וכתב מוזלה"ה (ישמח משה, משלי שם) כי אם עובד ה' רק בעסקו במילי דשמיא ולא בעת עסקו במילי דעלמא, אין אורחותיו מיושרים, לפעמים עובד ולפעמים אינו עובד. אבל אם בכל דרכיו עובד ה', זה מיישר אורחותיו, כי כולן שוין לטובה, ע"כ דבריו. ומהאי טעמא נתן ה' מצותיו בכל דבר, למען למצוא אחת ממצות ה' בכל מעשיו לעבדו בזה. וזהו שנאמר אור (התורה והמצוה) זרוע לצדיק של עולם ב"ה בכל דבר, לכן ו"לישרי לב" (המיישרים אורחותם, הם היודעים אותו בלב בכל דרכיהם) שמחה, כי בעשותו אחת ממצות ה' הרי פקודי ה' ישרים משמחי לב (תהלים יט, ט). וזה שאמר ה' חפץ למען צדקו להצדיק בריותיו, על כן יגדיל תורה ויאדיר, כלומר הרבה להם תורה ומצות (מכות כג ע"ב) בכל דבר, יצא לחרוש כו', נתכסה בטלית ועשו להם כו':

וזהו שאמר הכתוב וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה', כלומר וזכרתם אשר עם כל דבר יש בו מצות ה', וכמו שאמרו חכמים (מנחות מג ע"ב) ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת, ועשיתם אותם המצוה במעשה. וזה שאמר למען תזכרו ועשיתם את (כלומר עם) כל (דבר) מצותי. והייתם קדושים לאלהיכם, על דרך (יבמות כ.) קדש עצמך במותר לך. אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות "לכם" לאלהים, כלומר שיהיה אפילו שלכם, היינו עניני מילי דעלמא, לאלהים, בעשות בהן מצותי, והבן:

על פרשת קרח

ויקח קרח. במדרש (במ"ר יח, ג) אין ויקח אלא לשון פליגא, שלבו לקחו, כמה דאת אמר (איוב טו, יב) מה יקחך לבך ומה ירזמון עיניך. ועיין רמב"ן. ויקומו לפני משה וגו' קראי מועד אנשי שם. ובזהר (קרח קעו ע"ב) קראי כתיב, חסר יו"ד. אנשי שם, ולא אנשי הוי"ה. ועיין במקדש מלך, ויש להבין על דרך פשוט. ויאמרו אליהם רב לכם כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' וגו' וידבר אל קרח וגו' בקר וידע ה' את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו [טז, א-ה]. והוא כפל לשון, ועיין פירוש רש"י. גם להבין פירוש רש"י (טז, ז) קרח שפקח היה כו', אלא עינו הטעתו כו': והנראה לי בזה בהקדם להבין הנאמר בפרשת בראשית (ב, יז) ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, מה ענינו של עץ הדעת. ולהלן (ג, ו) נאמר ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים, ללב היה לו לומר, כמה דאת אמר (קה"ר א, לו) הלב חומד:

ומה שנראה לי הוא, כי נודע שעיקר בריאת האדם היה למען יכירו וידעו גדולתו יתעלה, וידיעה זו היא או על דרך החקירה המבואר בחובת הלבבות (שער היחוד פ"ג) ומורה (ח"ג) ושאר ספרי המחקר, או בדרך האמונה והתורה המקובל בידינו מאבותינו דור אחר דור. והנה, האחרונים העלו כי דרך המחקר הוא מסוכן, כי ילאה שכל אדם מלהשיג הטמיר ונעלם מעין כל רעיון, ובדבר אשר תקצר שכלו מהשיגו יעמוד נבוך ופוסח על שתי סעיפים ויפן כה וכה. אבל דרך האמונה יבחר, כי הוא המעמיד את האדם על קו האמת אשר אין דרך לנטות ממנו. ומה שנאמר (דברי הימים'א כח, ט) דע את אלקי אביך וגו', אין הכוונה ידיעה בדרך חקירה והשכלה, כי אם בדרך אמונה, כמו שכתב רבינו (הרמב"ם) ריש הלכות יסודי התורה מצות עשה לידע ולהאמין כו'. וראיה ברורה מדכתיב (תהלים צא, יד-טו) כי ידע שמי, היינו המיוחד, יקראני וגו', ומצד החקירה אי אפשר להשיג מצד פעולותיו כי אם שם אדנ"י או שם אלקים המורה שהוא אדון הכל ותקיף ובעל יכולת (שו"ע או"ח סי' ה), אולם שם הוי"ה המורה על עשר ספירות הקדושות כידוע (תקוני זוהר, תקון יח, לז.), אי אפשר להשיג אלא מכח האמונה, ועל כרחך ידע היינו בדרך אמונה, וכמו כן "דע" בדרך אמונה, ע"כ דבריהם:

והנה, כשנברא אדם הראשון היה מאמין בלי שום חקירה, ולזה אמר לו ה' ומעץ הדעת טוב ורע, הוא המורה דעה ושכל להאדם לעמוד על המחקר בין טוב לרע יבקר, על כן לא תאכל ממנו. וכן מבואר בספר מעין גנים (פ"א אות ב עה"פ בראשית ג, ו-ז). ותרא האשה כי טוב העין למאכל וכי תאוה הוא "לעינים" דייקא, כי המשיג דבר בשכלו כאלו עינו רואה אותו, מה שאין כן על ידי האמונה שלמעלה מהשכל, וזהו שנאמר ונחמד

העץ "להשכיל" דייקא. ותקח מפריו ותאכל וגו', ותפקחנה עיני שניהם להשכיל כפי יכולתם, אבל נלאה שכלם מהשיג את כל כאשר ידעו מכח האמונה, על זה אמר וידעו כי עירומים הם, כי נתערטלו מהאמונה להאמין מה שאין שכל אדם משיגו, על כן ויעש ה' אלהים וגו' כתנות עור (שם, כא) בעי"ן, כלומר בשביל שנפלו ממדרגת האמונה כי אם השיגו בעין, אבל מתחלה היה אור באל"ף (זוהר בראשית לו ע"ב), כלומר שאלופו של עולם האיר בלבם ממדרגת האמונה, ולפי שאכל מעץ הדעת טוב ורע נהפך "רע" לאותיות "ער" בעי"ן, והבן:

ובכן נבא אל הביאור. כי קרח ועדתו אכלו מעץ הדעת טוב ורע והלכו בדרך השכל והחקירה, ורמז לדבר, "קרח" למפרע "חקר" (וזהו שאמר המדרש (ילקוט קרח רמז תשנ) לקח מקח "רע", ולמפרע "ער" בעי"ן). ולכן אמרו (במ"ר יח, ג) הלבישן תכלת ואמר אם חוט אחד של תכלת פוטרה כו', כי מה ששכלו לא השיג לא האמין. וזה שאמר המדרש ויקח קרח לשון פליגא כמה דאת אמר מה יקחך לבך ומה ירזמון "עיניך", היינו עיני השכל והחקירה, שמזה בא לידי פלוגתא בלבו לחקור כה או כה, ולא היה לבו שלם. וזהו שכתב רש"י "עינו" הטעתו, עינו דייקא, והבן:

וזהו שנאמר ויקומו "לפני" משה, לפני דייקא, כי קרן אור פניו (שמות לד כט) בבחינת אור באל"ף, כמבואר בילקוט חדש בראשית (עי' ילקוט ראובני פ' בראשית ד"ה אור פניו), עי"ש. והטעם, מפני שהיה נשמת משה אחוז בקנה ולא נהנה מעץ הדעת, ולכך האמין בדרך אמונה, ולכן מדד לו ה' כמדתו וכתב עליו בתורתו (לעיל יב, ז) בכל ביתי נאמן הוא. ולכן כתיב קראי מועד הסר יו"ד, כי היו"ד מורה על חכמה עלאה, שלמעלה מהשכל, והם הלכו בבחינת חכמה תתאה, השגה מצד פעולותיו. וזהו שנאמר אנשי "שם" דייקא, היינו בחינת מלכות (זוהר תצא רעה ע"ב), שם אדנ"י (שם עקב רעב ע"ב) אלהים (שם נה סה ע"ב) הנגלה מצד פעולותיו, ולא אנשי הוי"ה שאינו מושג אלא מצד האמונה. ואמנם קרח היה אומר כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם (בתוך לבם) ה' (על ידי חקירה) ומדוע תתנשאו. על כן וידבר אל קרח וגו' בקר וידע יהו"ה את אשר לו, לו דייקא להוי"ה, היינו מי שמשיג מצד האמונה המיוחס להשגת הוי"ה. ואת הקדוש, שמשיג מחכמה עלאה שלמעלה מהשכל, כידוע מרבינו האריז"ל, והקריב אליו:

או יאמר על פי שפירשתי ועל נסותם וגו' היש ה' בקרבנו וגו' ויבא עמלק וגו' (שמות יז, ז"ח), הענין, כי המצות תלוים בלב ודבור ומעשה, וכמו שדבור ומעשה בלא מחשבה לא סגי, כמו כן מחשבה בלא מעשה, על דרך משל מצות תפילין שיש בהן יחודו ואחדותו ית"ש ושנזכור נסים ונפלאות שעשה עמנו כו', אם כה יזכור במחשבתו ולא ילבש תפילין

הוי קרקפתא דלא מנח תפילין כו'. וזהו שנאמר ועל נסותם וגו' היש, אם זה נקרא יש, מה שה' בקרבנו בלבנו לבד, אם אין, בלא מעשה האמור בתורה, ויבא עמלק וילחם וגו' ברפידים ואמרו חז"ל (תנחומא בשלח כה) בשביל שרפו "ידיהם" (כנוי למעשה) מן התורה. וזהו שנאמר והיה כאשר ירים משה ידו, כלומר המעשה, וגבר ישראל. וכאשר יניח ידו המעשה וגבר עמלק. וזהו שאמרו חכמים (ראש השנה כט.) בזמן שישראל מסתכלין כו' ומשעבדין דייקא את לבם, בבחינת עבד שמשתעבד לרבו במעשה, כמו כן משעבדין לבם לאביהם שבשמים בבחינת בן מאהבה, אז הם מתגברין, כמו שהארכתי בזה בפרשת בשלח (ד"ה וזהו [הב']): ובזה נבא אל הביאור. כי קרח סבר כי די בלב בלבד, וזהו שאמר המדרש (במ"ר יח, ג) ויקח קרח (טז, א) שלבו לקחו, כמה דאת אמר (איוב טו, יב) מה יקחך לבך דייקא. ולכן אמר (טז, ג-ה) כי כל העדה כולם קדושים "ובתוכם" (דייקא) ה', בתוך לבם בלא מעשה, ומדוע תתנשאו וגו' (וכן פירש בספר ישועות יעקב סוף הלכות ציצית (או"ח סי' כד סק"ב)ן. על כן וידבר אל קרח וגו' בקר וידע ה' את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו ואת אשר יבחר "בו", כלומר או אשר יבחר במה שבו בלבו, יקריב אליו. ולכן נאמר להלן (יז, ה) ולא יהיה כקרח וכעדתו לומר שדי בלב בלבד, כאשר דבר ה' ביד משה לו, שרש"י נלחץ בזה, ולדרכנו הכי פירושו, כאשר דבר ה' ביד משה כלומר על ידי שירים משה ידו, כלומר המעשה, לו לה', כי אז משעבדין לבם בבחינת שעבוד במעשה לאביהם שבשמים, הרי שהמעשה עיקר שעל ידו נתעורר הלב כידוע (החינוך מצוה טז), ומזה יבין כי לא סגי בעבודה שבלב בלבד, כי אם בלב ובמעשה, והבן:

ויקח קרח [טז, א]. פירש רש"י, לקח את עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה. ויש לדקדק, מן העדה היה לו לומר, ומה זה שאמר מתוך. ואפשר להבין על פי מה שכתב הרמב"ם הלכות דעות (פ"א ה"א) יש אדם שהוא גבה לב ביותר, ויש שהוא שפל רוח ביותר [כו']. הדרך הישרה הוא מדה בינונית שבכל דעה, לפיכך אמרו חכמים שיהא אדם שם דעותיו ומכוון אותם בדרך האמצעית כו'. מי שיתרחק מגובה הלב עד הקצה האחרון ויהיה שפל רוח ביותר נקרא חסיד, ואם נתרחק עד האמצע בלבד ויהיה עניו נקרא חכם, וחסידים הראשונים היו מטין דעות שלהם מדרך האמצעי כנגד שתי הקצוות, וזהו לפנים משורת הדין, ומצווין אנו ללכת בדרכים האלו הבינונים, עכ"ל לענייננו:

וזהו שכתב לקח את עצמו לצד אחד, הוא הגאוה וגבה לב, להיות נחלק מ"תוך" העדה, הוא הדרך האמצעי שכל העדה הולכים בו הנקרא תוך העדה (ורמז לדבר, "העדה" אותיות "הדעה"), לעורר על הכהונה. וזה שכתב רש"י להלן (טז, ז) קרח שפקח היה,

כלומר והיה לו ללכת בדרך האמצעי בחינת עניו הנקרא חכם, מה ראה כו': ויקח קרח [טז, א]. זהו שאמר הכתוב (משלי יח, יט) אח נפשע זה קרח, מקרית עוז, שפשע בתורה, שנאמר (תהלים כט, יא) ה' עוז לעמו יתן וגו'. ומדינים כבריח ארמון, עשה דינים עם משה והעלה הארץ בריחים בעדו, עכ"ל הילקוט (רמז תשנ ר"פ קרח):

ונראה לי, דהא איתא במדרש (במ"ר יח, ו) כל העדה כולם קדושים, כולם שמעו בסיני (שמות כ, ב) אנכי ה' אלהיך, אלמלא אתם שמעתם לבדכם הייתם אומרים, עכשיו שכולם שמעו, ומדוע תתנשאו (טז, ג), וכן הוא בפירוש רש"י בקצרה. ולכאורה מלתא דפשיטא הוא שכולם שמעו. אבל הכוונה בזה על פי מה דאיתא במדרש תשא (ש"ר מז, ט) על הפסוק (שמות לב, יא) למה ה' יחרה אפך, אמר משה לא להם צוית אלא לי, שהרי אמרת אנכי ה' אלהיך, ופירש היפה תואר (שם מג, ו) שאין הכוונה שלא נצטוו כלל, שהרי אמר אשר הוצאתיך וגו', וכולם בכלל, אלא הכוונה דעיקר החרון אף היה מפני שחטאו נגד מה ששמעו בעצמם מפי הגבורה, על זה אמר משה לא להם עצמם צוית אלא לי, כלומר שאמרת לי לומר להם, אם כן הם לא שמעו כלל מפי הגבורה רק מפי. אבל אין זה אלא דרך מליצה ותירוץ נגד המסטינים ומקטריגים להשתיקם מזעפם, אבל באמת כולנו נצטוונו מפי השי"ת ושמענו הדברות מפיו יתברך שנאמרו אלינו (והארכתי בזה ריש פרשת ויגש (ד"ה אבל), עי"ש). וזהו שאמר, אלמלא אתם שמעתם לבדכם לומר להם, הייתם אומרים שמגיע לכם התנשאות יותר מהם, אבל כולם שמעו מפי הגבורה, אם כן מדוע תתנשאו:

ולפי זה, שהאמת שאמר השי"ת לכל ישראל אנכי ה' אלהיך, אם כן יקשה מדוע אמר בלשון יחיד אלהיך ולא אמר אלהיכם. אבל התירוץ, שבא להורות שיסוד התורה הוא השלום והאחדות, וכדכתיב (שמות יט, ב) ויחן שם ישראל, ואמרו חז"ל (מכילתא יתרו, בחודש פ"א) שחנו כולם כאיש אחד בלב אחד, וכדכתיב (משלי ג, יז) דרכיה כו' וכל נתיבותיה שלום. ובזה פירשו הקדמונים ה' עוז לעמו יתן, כלומר שהוא בעצמו נתן שתי הדברות לעמו, ומה שאמר בלשון יחיד אלהיך הוא למען ה' יברך את עמו בשלום, ע"כ דבריהם. ואם כן, לפי מה שאמר קרח שכולם שמעו מפי הגבורה, כפי האמת, על כרחך מוכח כי הקב"ה חפץ בשלום, ומדוע עשה מחלוקת ומרד במשה ובתורה, וזהו שאמר אח נפשע זה קרח מקרית עוז של הקב"ה שנאמר ה' עוז לעמו יתן, שנתן בעצמו שתי הדברות לעמו, ואמר אלהיך כי ה' יברך את עמו בשלום, אם כן שלא כדת עשה מחלוקת. וזה דרך דרוש:

אבל הפירוש הפשוט הוא לפי מה שכתוב בזוהר (קרח קעו.) וז"ל, באורייתא אשתכח [אורייתא איהי] חילא דימינא, כמה דאת אמר (דברים לג, ב) מימינו אש דת למו, ושמאלא אתכליל בימינא כו'. אהרן ימינא, ליואי שמאלא, קרח בעי למעבד חלופא כו'. רבי יהודה אמר שמאלא אתכליל תדיר בימינא, קרח בעי לאחלפא תקונא דלעילא ותתא, בגין כך אתאביד מעילא ותתא כו'. קרח אזיל במחלוקת כו', פלוגתא דשלום, ע"כ דבריו, עיין שם ובמקדש מלך. וזהו שתרגם התרגום (טז, א) ואתפליג קרח. וזה שפירש רש"י לקח את עצמו לצד אחד (היינו השמאלי) להיות נחלק כו' לעורר על הכהונה, בחינת ימינא:

וזהו שאמר אח נפשע מקרית עוז, שרצה להגביר מדת הדין הנקרא עוז, שנאמר (תהלים כט, יא) ה' עוז לעמו יתן, שנתן בידם מדת עוז וגבורה להמתיקו, ה' יברך את עמו בשלום ושיתף המדות, כפירוש רש"י ריש פרשת בראשית (א, א) ראה כו' עמד ושיתף מדת הרחמים כו' שנאמר (שם ב, ד) ביום עשות הוי"ה אלקים. וזה דכתיב (איוב כה, ב) עושה שלום במרומיו:

ובזה נבין נמי סיפא דהאי קרא על פי מה דתנן (ראש השנה טז.) בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון, ופירש בספר ברית כהונת עולם (מאמר אילו של יצחק) על פי דברי האר"י (לקוטי תורה, ריש יחזקאל) במה שאמרו (חגיגה טו ע"ב) רבי מאיר רמון מצא כו', בהיות שר העולם מט"ט הוכפל בו אות ט' לטובה, שני פעמים ט' הוא ח"י, והן הנה חיות קדושתו מצדיק ח"י עולמים, וישארו אתוון "רמון", ומשם זרק רבי מאיר קליפתו, ותוכו אכל וחי לעולם. ובעת הדין כמעט פרחה מחית בשר ח"י אשר יכונה אל הטית"ן שבשמו של השר הנ"ל, ונשאר אותיות "מרון", על כן כולם עוברים כבני "מרון" דייקא. וזהו שאמרו כל באי עולם, כי עולם במילואו עי"ן ו"ו למ"ד מ"ם עולה מרו"ן. וזהו שנאמר (תהלים צו, יג) לשפוט האר"ץ, עולה מרו"ן. אמנם אם עולם במילואו וטובו בהשלמת הו"ו שבו בא', כזה וא"ו, הנה הוא החיות "רצוא" ושוב (יחזקאל א, יד), כי הא' הוא מחיה את כולם מאלופו של עולם, ונעשה מזה "ונאמר" שאנו אומרים בראש השנה (תפלת מוסף), ע"ב דבריו, עיין שם פרק א' ופרק ל"ד:

נמצינו למדין כי רמון מורה על הדין, והא' ממתיקו, בסוד (רש"י בראשית א, א) הקדים מדת הרחמים למדת הדין, ונעשה "ארמון". ונמצא הא' היא הבריח הסוגר לרמון, ובלא הא' הבריח, נפתח פה הרמון לבלוע חלילה. וזהו שנאמר (להלן טז, לב) ותפתח האר"ץ (מספר רמו"ן) את פיה. וזהו שאמרו (שם, לד) פן תבלענו "הארץ", היינו בהסר הא' הבריח הסוגר, אז החיות "רצו" דייקא. וזהו שנאמר בסיפא דקרא הנזכר ומדינים כבריח

ארמון, שעשה דינים עם משה, שהוא המשיך הא' אל רמון והיה בריח "ארמון", וקרח ועדתו שכתוב עליהם (טז, יא) הנועדים על ה', שהוא אלופו של עולם, הסירו הא', וכאשר סר האל"ף נשאר רמו"ן מספר האר"ץ, ועל כן העלה "הארץ" בריחים בעדו, והבן:

והיינו דאיתא במדרש להלן (במ"ר יח, ד) ותפתח הארץ את פיה, כמה קשה המחלוקת, שבית דין של מעלה אין עונשין אלא מבן עשרים שנה ולמעלה, ובית דין שלמטה מבן י"ג, ובמחלוקתו של קרח כתיב (טז, כז) ונשיהם ובניהם וטפם וגו', לכך כתיב ויקח קרח. דהאי לכך כתיב לכאורה אין לו פירוש. ולמה שכתבתי ניחא, שבזה רמז הטעם שנאבדו אפילו הטף, והענין, שמה שחס הבית דין שלמעלה לבלי להעניש פחות מבן עשרים ובית דין שלמטה פחות מבן י"ג, הוא בשביל שיושבין בית דין של שלשה, שיש בחינת ימין ושמאל ומכריע לכף זכות לחוס על מי שאינו בדעה שלימה. ולא מיבעיא בפחות מי"ג, אלא אפילו כשהוא יותר מי"ג ופחות מבן עשרים עוד לא מחשבים ליה לבן דעת גמור, שהרי קיימא לן בחושן משפט סימן רל"ה סעיף ט' לענין מכר קרקע שירש מאבותיו אין ממכרו ממכר עד שיהיה בן עשרים שלמות ויביא שתי שערות, מפני שדעתו נוטה אחר מעות ועוד לא נתישבה דעתו בדרכי עולם, ומפני זה קיל להתפתות מיצר הרע לחטוא, ולכן חס רחמנא עליו. וכל זה בהיות העולם מתנהג בשיתוף רחמים קו המכריע, אבל כאן שקרח אתפליג ולקח עצמו לצד השמאלי לעורר דינים, על כן נאבדו הם וכל אשר להם אפילו בניהם וטפם. ולהורות הטעם שנאבדו אפילו הטף, על כן כתיב ויקח קרח, כתרגומו ואתפליג, וכפירוש רש"י הנ"ל. ומזה נשמע כמה קשה מחלוקת וגדול השלום:

ויקח קרח. פירש רש"י, לקח את עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה כו', וצריך ביאור. ויאמרו אליהם רב לכם כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו וגו' [טז, א-יא]. ב', יש להבין למה אמר תואר קדושים דוקא, ולא אמר צדיקים או חכמים וכדומה, מכלל דזאת השאלה דמדוע תתנשאו תלוי דוקא בזה. ג', יש להבין מאמר משה בכפל לשון בקר וידע ה' את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו. ומה שפירש רש"י את אשר לו ללוים, כבר עמדו המפורשים על זה דהא לא מצינו דנחלק קרח רק על הכהונה, ולא על הלוים. ותירוצם על זה דחוק. ד', אומרו המעט מכם, תיבת מכם למה לי, היה די באמרו המעט כי הבדיל וגו'. ה', ואהרן מה הוא, איתא במדרש (במ"ר יח, ט) שאמר אהרן אוי לי שמא מעלתי בשמן המשחה, יצא בת קול (תהלים קלג, ג) כטל חרמון כו', מה ענין זה לכאן:

והנראה לי בזה על פי מה דאיתא בש"ס נדרים פרק הנודר מן הירק (נה.) מאי דכתיב (להלן כא, יח-יט) וממדבר מתנה וגו', כיון שמשים עצמו כמדבר הפקר לכל (פירש רש"י ללמוד תורה [בחנם] לכל, לכן) התורה ניתנה לו במתנה. וכיון שניתנה לו במתנה, נחליאל, נחלו אל (פירש רש"י, התורה נעשית לו כנחלה. ביאור דבריו, כי ירושה עדיף ממתנה, דמתנה יש לה הפסק ונחלה אין לה הפסק). ומנחליאל במות, עולה לגדולה כו', עיי"ש. ולולי דברי רש"י נראה לי ענין שמשים עצמו כמדבר על דרך דכתיב (ויקרא יט, ב) קדשים תהיו כי קדוש אני ה' אלקיכם, ביאור הדברים, כי צריך האדם שידע שיש בתוכו נשמה קדושה חלק אלקי ממעל, וכמאמרם (ת'ענית סוף יא.) לעולם ימוד אדם את עצמו כאלו קדוש שרוי בתוך מעיו, ואם כן אם משתמש בה לצורך עבודת השי"ת אינו נהנה מן ההקדש, אבל אם משתמש בנשמתו לצורך גופו באופן שאין בו כוונה לשם שמים אז ח"ו הוי מועל בהקדש, שמוציא כחותיו לחולין שלא לצורך גבוה. וזה מוסר השכל שצריך האדם לפלס מעגלותיו בכל עת ובכל רגע לבלי לעשות קטנה או גדולה בלתי לה' לבדו, ולדעת כי הוא וכל אשר לו איננו שלו כי אם של השי"ת (על דרך שפירשתי המדרש (ב"ר פז, ז) גבי יוסף ביקש עצמו ולא מצא, כמו שיבואר במקום אחר ברצות ה' (פר' וישב)), והוא כולו קודש לה'. וזהו שמשים את עצמו כמדבר, שאין לו שום בעלים רק הבורא ב"ה, כמו כן צריך האדם להפקיר את עצמו באופן שיהיה כולו קודש לאלקים, ואז יכול להתעצם עם התורה, כי אורייתא וקודשא בריך הוא כולא חד (עי' זוהר אחרי עג.), על כן התורה ניתנה לו במתנה, והבן:

ואמר וממתנה נחליאל, פירוש רש"י דחוק, דהא קאמר נחלו אל, משמע דהוא ענין חדש ולא קאי על התורה. ובמהרש"א בחדושי אגדות (שם) פירש שהוא נחלת ה' כדכתיב (דברים לב, ט) יעקב חבל נחלתו. וגם זה לא נהיר כל כך, דיעקב הוא מדרגה פחותה ועם כל זה נקרא חבל נחלתו, וכאן קודם שמגיע לבחינת נחליאל צריך שיהיה כמדבר והתורה ניתנה לו במתנה, מכלל דנחליאל הוא מדרגה גבוהה. והנראה לי על פי מה שאמרו במדרש פרשת תרומה (תנחומא ג) אמר הקב"ה לקחתם את תורתי קחו אותי עמה, הדא הוא דכתיב (שמות כה, ב) ויקחו לי תרומה, ועיין בספר יד יוסף שם (דרוש א) ביאר הדברים האלו, כי התורה הוא האמצעי המחבר את ישראל לאביהן שבשמים. ועל פי זה פירש שם (תהלים קלב, יג-יד) כי בהר ה' בציון וכו', והטעם, זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אויתיה, כי לפרוש ממנה אינו יכול. וזהו שאמר הכתוב (שם, ח) קומה ה' למנוחתיך, היינו למקום התורה, וזהו אתה וארון עוזך, עיי"ש בארוכה. וזהו שאמרו כיון שניתנה לו התורה במתנה אז נחלו אל, ר"ל שהשי"ת הוא נחלתו, שמשרה

שכינתו עליו על דרך (ירמיה ז, ד) היכל ה' המה, מחמת שהתורה אצלו לפרוש ממנו אינו יכול, על כן גם השי"ת שם משכנו אצלו. ועל כן ומנחליאל במות, שעולה לגדולה, מחמת שהמלך שורה אצלו ממילא נתרומם למעלה לשם ולתהלה לכבוד המלך ב"ה השוכן בתוכו, כך נראה לענ"ד ביאור הגמרא בסיעתא דשמיא:

וזה היה בחינת משה ואהרן, שאמרו (שמות טז, ז) נחנו מה, שהבינו האמת שאין בתוכם רק רצון ה' המקיים אותם, וקדשו כל תנועותם בלתי לה' לבדו. וידוע (ב"ר א, טו) דמשה ואהרן שקולים, כדכתיב להדיא הכא ואהרן מה הוא, ולכך עלו לגדולה ונתנשאו על כולם, כי הם היו כל אחד כולו קודש לה' בחינת מדבר הפקר רק לה' לבדו, גוף ונפש רוח ונשמה כו', והתורה ניתנת להם במתנה, על כן במות, עלו לגדולה:

והנה, קרח היה סובר כי כל העדה דור המדבר דור דעה היו בבחינה זו, כולם קדושים, היינו שקדשו את עצמם וכל מעשיהם לשמו יתברך, וזה שאמר כולם קדושים, תואר זה דייקא, ולכך ובתוכם ה', כפירוש התרגום וביניהון שריא שכינתא דה', היינו בתוכם ממש, וזה בחינת נחליאל כדפירשתי, ואם כן ומדוע תתנשאו, הלא ראוי להיות הגדולה לכולם, כי מנחליאל במות וראוי לחזור חלילה מזה לזה, כמו שכתב בספר פני דוד מהחיד"א זלה"ה (פר' קרח אות ב):

ואמנם טעה קרח בדמיונו, וזהו שאמר לו משה בוקר וידע ה' את אשר לו, ר"ל מי זה האיש אשר הוא עצמו לו, היינו לצורך עצמות גופו (על דרך שדרשו (סוכה מ.) לכם, לכל צרכיכם), ואינו קדוש כולו לאלקיו. ואת הקדוש, ר"ל מי היפך זה היינו בחינת קדוש, והקריב (אותו ה') אליו. ועל ידי מה יודע זה, על זה אמר ואת אשר יבחר (ה') בו יקריב (למחר) אליו, וכאומרו אשר יבחר ה' הוא הקדוש ולא כולם בחינת קדושים, כי הוא מדרגה גבוה. והוסיף ראיה על זה ואמר שמעו נא בני לוי המעט "מכם", ר"ל וכי מעט אתם עושים בשביל עצמיכם, הלא כי הבדיל וגו' ובקשתם גם כהונה, אם כן זהו עצמו מופת כי כוונתכם לצורך עצמיכם, כי אם היתה כוונתכם לשם שמים היה לכם להיות שמח בחלקכם, מה לכם אם אחר זולתיכם יש לו התנשאות, והלא עיניכם רואות ואהרן מה הוא וגו', ר"ל כדברי המדרש שאהרן היה דואג שמא מעלתי בשמן המשחה כי חש שמא היה לו הנאת עצמו מגדולתו והוי מועל בהקדש, ויצא בת קול (תהלים קלג, ב"ג) כשמן הטוב וגו' כטל חרמון שאין בו מעילה כו', היינו מפני שבאמת לא היתה כוונתו כלל לעצמו, רק לשם ה' לבדו. והיינו "מה" הוא, שהיה בחינת מה, ביטול המציאות לנגד רצון ה' ב"ה, אם כן ראו ההבדל שבינו לביניכם: אבל קרח טעה בזה, שהיה סובר שכוונתו לשם שמים, אבל כוונתו היתה לצורך עצמו. וזה ויקח קרח, היינו את עצמו,

ופירש רש"י לקח את עצמו דייקא לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה, ר"ל לפי מה שכתב הזוהר הק' ריש פרשת בא (לג ע"ב) דלא אצטריך ליה לבר נש לאתפרשא מכללא דסגיאין, בגין דלא יתרשים איהו בלחודוי, כדכתיב (מלכים-ב ד, יג) בתוך עמי אנכי יושבת וגו', עיי"ש, והוא היה נחלק מתוך העדה ובקש להיות נשיא. והיינו שפירש רש"י להלן (טז, ז) עינו הטעתו, שלא ראה שכוונתו לצורך עצמו, והבן:

ועם דברינו אלו בביאור הגמרא וממתנה נחליאל מחמת שהתורה אצלו נחלו אל כי לפרוש ממנו אינו יכול, כפירוש היד יוסף, נבא לבאר הפטרה דיומא של שבת ראש חודש (ישעיה סו, א"ב) כה אמר ה' השמים כסאי וגו', בהקדם לפרש מאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קמז, יב-טו) שבחי ירושלים וגו' הללי אלקיך (דייקא, שמכנה אלקותו עליך) ציון. והטעם אמר כי חזק בריחי שעריך, היינו שערים המצוינים בהלכה (ע"פ ברכות ח.), וכדכתיב (ישעיה ב, ג) כי מציון תצא תורה, על כן ברך בניך בקרבך, על דרך (דברי הימים-א יג, יד) ויברך ה' את בית עובד אדום, על דבר שהיה שם הארון. השם גבולך שלום חלב חיטים ישביעך, כי למיימינים בה אורך ימים, כל שכן עושר וכבוד כידוע (שבת סג. ע"פ משלי ג, טז). והטעם לכל זה אמר, כי השולח אמרתו ארץ, פירוש מחמת ששלח התורה לארץ (ולא כדעת מלאכי השרת שאמרו (שבת פח ע"ב ע"פ תהלים ח, ב) תנה הודך על השמים), שוב עד מהרה ירוין (אחר) דברו, על דרך לקחתם את תורתי קחו אותי עמה כי לפרוש ממנו איני יכול, ואם כן בתתי שכינתי בתוככם ממילא יש ברכה וכל טוב, וכדכתיב (שמות כ, כא) בכל המקום אשר אזכיר את שמי (פירש התרגום בכל אתר די אשרי שכינתי לתמן) אבוא אליך וברכתיך, והבן:

וזה שכתוב כה אמר ה' (הגם כי) השמים כסאי והארץ הדום רגלי, (עם כל זה) אי זה בית (עבורי, כפירוש רש"י, שאצמצם שכינתי בו, היינו רק) אשר תבנו לי. והטעם למה דוקא זה, על זה אמר כי הלא ואי זה מקום מנוחתי, שאין לו מנוחה במקום אחר, רק במקום שהתורה הוא שם, וכפירוש היד יוסף על הפסוק זאת מנוחתי וגו' כי אויתיה דייקא, עיי"ש. ועל זה אמר, שמא תשאל ותאמר הלא ואת כל אלה ידי עשתה (אם כן) ויהיו כל אלה (בחינת בית) נאום ה', ר"ל יאמר ה' שיהיו כל אלה בחינת בית לי, ולמה דוקא אשר תבנו לי. על זה אמר לתרץ זה, כי ואל זה אביט אל עני (היינו שמשים עצמו כמדבר, כפירוש רש"י), ונכה רוח ששבר כל רצונו לשמי, כפירוש הזוהר (ויקהל קצח.) שברו על ה' אלקיו (תהלים קמו, ה), אל תקרי שברו אלא שברו בשי"ן ימנית, והיינו בחינת קדוש לאלקיו, וחרד על דברי, שם הוא התורה, כי ממדבר מתנה. על דרך זה בחינת ביתי, כי זהו מנוחתי, וכאמור. והבינהו: ועל פי זה יש לפרש בזמירות של (ליל) שבת (המתחיל

'כל מקדש') אוהבי ה' המחכים בבנין אריאל, היינו מפני שאז יחזיר שכינתו בתוכה ובתוכנו. ועל זה אמר ביום השבת קודש שישו ושמחו, כי הוא ממש כמקבלי (התורה בחינת) מתן (היינו שיתננה לו במתנה, אחר כך) נחליאל, שנחלו אל כפירושי הנ"ל, כמו כן בכל שבת לכל ישראל, על דרך דאיתא במדרש (זוהר קרח קעט ע"ב) מעולם לא זזה שכינה מישראל בשבתות וימים טובים כו'. ולכך גם שאו ידיכם קודש ואמרו וגו' אשר נתן מנוחה (היינו השכינה) לעמו ישראל, וכפירוש חז"ל (מכילתא ר"פ בא) על ברוך בן נריה שאמר (ירמיה מה, ג) ומנוחה לא מצאתי, אין מנוחה אלא רוח הקודש, והכא גם כן יתפרש כך, והבן. השי"ת יחזיר שכינתו בתוכנו במהרה בימינו אמן:

ויאמרו אליהם רב לכם כי כל העדה כולם קדשים וגו' וישמע משה וגו' וידבר וגו' בקר וידע ה' וגו' ואת הקדוש וגו'[טז, ג-ה]. יתבאר על פי מה שכתוב ברעיא מהימנא פרשת אמר דף צ"ג (ע"א), ונקדשתי בתוך בני ישראל (ויקרא כב, לב), לקדשא ליה בכל יומא כו'. ונקדשתי בתוך בני ישראל, עילא ותתא [כו'], קדוש איהו סטר עלאה דאשתכח ראשיתא לכל דרגין כו', מתמן אתפשט כו', כדין אתרשים חד וא"ו דנהיר גו האי קדש [ואקרי קדוש], מההוא נהירו אתפשט כו' ואקרי קדושה. ומה דאקרי (ישעיה ו, ג) קדוש קדוש קדוש, דהא קדש מבעי ליה רזא דראשיתא כו', אלא כיון דישראל קא מקדשי, סלקא מתתא לעילא [יקרא עלאה] עד דאסתלק ו' [כו'], וכדין אקרי לעילא קדוש, ולבתר נהיר על כרסיא דאיהו שמים וכדין אקרי קדוש, עד דנטיל [כולא] חד צדיק כו' כדין אקרי קדוש, וכולא לנחתא מגו קדושתא דלעילא לתתא לקדשא כל חד גרמיה בהאי קדושה כו', עיי"ש. ובזה פירש בספר באר מים חיים (ר"פ קדושים), "קדשים" תהיו, בלא ו', כי קדוש אני ה' (ויקרא יט, ב), קדוש בוא"ו למעלה, הוא מקדושתכם (ויק"ר כד, ט), מכח שאתם מקדשים למעלה, עיי"ש: ביאור הדברים לדעתי, כי תכלית בריאת העולם הוא להמשיך קדושתו עד למטה לארץ, וזה נעשה על ידי אתערותא דלתתא של ישראל המעלים מיין נוקבין מתתא לעילא, אחר כך ממשיכים קדושתו למטה עליהם, וזה נעשה על ידי ו', צינור הממשיך ומשפיע מתתא לעילא ומעילא לתתא:

והנה, כתיב (ירמיה ב, ג) קדש ישראל לה', קדש בלא ו', כי הוא יתברך מקדש עמו ישראל בקדושתו, אבל מי שעל ידי תורתו ומעשים טובים ממשיך על עצמו קדושתו של מעלה על ידי ו' כאמור, אז נקרא קדוש בוא"ו. וזהו שאמר קרח כי כל העדה כולם קדשים, בלא וא"ו, וסבור היה כי גם משה ואהרן רק בבחינה זו, ומדוע תתנשאו וגו'. והשיב משה בקר וידע ה' את אשר לו (דומה לו, לקרוא קדוש בוא"ו), ואת הקדוש וגו' בוא"ו. וכן אמר להלן (טז, ז) האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש, בוא"ו. ולדעתי זה שאמרו חז"ל (בבא

בתרא עה ע"ב) עתידים צדיקים שיאמרו לפניהם "קדוש", בוא"ו, כדרך שאומרים לפני הקב"ה, שנאמר (ישעיה ד, ג) הנשאר בציון [וגו'] "קדוש" בוא"ו יאמר לו, כי אז ימשכו קדושתו לארץ על ידי ו', ומלאה הארץ דעה, והבן:

רב לכם כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה' [טז, ג-ה]. ופירש רש"י, כלם שמעו דברים מסיני מפי הגבורה כו', לא אתם לבדכם שמעתם בסיני (שמות כ, ב) אנכי יי' אלקיך, כל העדה שמעו. יש להבין מה ענין זה לתואר קדושים:

ונראה לי, כי צריך להבין הלא עיניהם ראו הנסים ונפלאות שעשה ה' במצרים ובמדבר על ידי משה, ואיך לא האמינו בו ובדבריו. אבל הענין על פי מה שאמרו חז"ל (ברכות כ.) מאי שנא קמאי דלא מתני אלא וכו' והוי מתרחיש להון ניסא, אנן דמתנינן וכו' ולא מתרחיש לן ניסא. ומשני, קמאי דהוי מסרו נפשיהו אקידוש שם שמים הוי מתרחיש להו ניסא, אנן דלא מסרינן נפשן אקידוש שם שמים לא מתרחיש לן ניסא. ביאור הדבר, כי כתיב בפרשת אמור (ויקרא כב, לב) ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל אני ה' מקדשכם, פירש רש"י, כשהוא מוסר עצמו ימסור עצמו על מנת למות, שכל המוסר עצמו על מנת הנס אין עושין לו נס. וכתב הגור אריה טעם הדבר, כי כאשר מוסר עצמו על מנת שאין עושין לו נס נקרא קדוש בעצמו, כמו שיצחק נעקד על גבי המזבח ונתקדש, וכיון שנעשה קדוש עושין לו נס, כי הנס הוא גם כן קדושה לשמו יתברך. כלל הדבר, שהאדם אשר אינו שוקל חיות העולם הזה נגד קידוש שמו יתברך, והוא מוסר עצמו למיתה ולהסתלק מן העולם על דבר קדושת שמו יתעלה, הוא קדוש ונבדל מן העולם, על כן הוא דוחה מנהג העולם וטבעו והנהגתו, והקב"ה עושה לו נס שהוא למעלה מטבע העולם, עכ"ל. וזה עצמו שאמר הכתוב ונקדשתי בתוך בני ישראל אני ה' מקדשכם, ר"ל שמכח זה שאתם מקדשים שמי אתם נקראים קדשים, ובהיות נקראים קדשים מתרחיש להו ניסא. והן דברי הגמרא הנזכר:

והנה, נודע מאמר חז"ל (סנהדרין עד.) על שלשה עבירות שהן עבודה זרה גילוי עריות ושפיכת דמים יהרג ואל יעבור. והעין רואה כי המצא תמצא מי שתאוה גברה עליו ועובר על גילוי עריות ושפיכת דמים, וכשבא לידו נסיון בענין לעבור על הדת ולעבוד עבודה זרה אזי תיכף ישליך חיותו מנגד ומוסר עצמו להריגה על קידוש שמו יתברך, וכאשר ספרו לנו אבותינו ממעשיות שהיו, ומה נשתנו זה מזה. וטעם הדבר מבואר בספרים הק', שהוא מפני שאנכי יי' אלקיך וגו' ולא יהיה לך (שמות כ, ב-ג) מפי הגבורה שמענו, על כן עשה רושם קדושה יתירה בלב הישראלי עד שנעשה כטבע בלבו למסור חיותו ונפשו בשביל קדושת שמו יתברך:

ומכל זה מובן ומבואר שמי שבשעת קריאת שמע מקבל עליו בלב האמת למסור נפשו להריגה (כדכתיב (תהלים מד, כג) כי עליך הורגנו כל היום) בשביל לקדש שמו יתברך ברבים, נקרא קדוש, ועושין לו נסים ונפלאות:

וזהו שאמר קרח רב לכם כי כל ה'עדה כלם קדשים, שמוסרים נפשם על קדושת שמו יתברך על כן נקראים קדושים, ובתוכם ה', כלומר מכח תוכיות לבם וזכותם ה' עושה הנסים ונפלאות, לא בזכות משה ואהרן לבד, ומדוע תתנשאו וגו'. וזה שפירש רש"י טעם הדבר שמוסרים נפשם ונקראים קדשים, כי כלם שמעו מפי הגבורה אנכי יי' אלקיך וגו'. וישמע משה וגו' וידבר אל קרח וגו' בקר ויודע ה' את אשר לו, איתא במדרש (במ"ר יח, ז) מה ראה לומר בקר, אמר משה שמא מתוך מאכל ומשתה אמרו דבר זה. וכן פירש רש"י, עת שכרות הוא וכו'. ולדרכנו הכוונה בזה, שאמר משה שמא מתוך כך נראה ונדמה לכל אחד ואחד מהם שמקבל עליו מסירת נפש, אבל בקר בקומו ממטתו וקורא קריאת שמע בדעה צלולה וזכה, אז וידע ה' את אשר לו, פירוש שמסר עצמו וחיותו לו יתברך, ואת "הקדוש" (שמכונה בתואר "קדוש", לאשר) והקריב אליו, ר"ל שהקריב את נפשו אליו (כדכתיב (ויקרא א, ב) כי יקריב מכם קרבן לה', מכם דייקא, היינו מעצמיכם ונפשותיכם), ואת אשר יבחר "בו" בפנימיות לבו יקריב אליו יתברך: או יאמר כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' וגו' [טז, ג]. על דרך שפירשתי (ר"פ קדושים ד"ה ובזה נדרוש) קדשים תהיו כי קדוש אני ה' אלקיכם (ויקרא יט, ב), לפי מה שאמרו חכמים בפרק ב' דיבמות (כ.) כל המקיים דברי חכמים נקרא קדוש, ובתנחומא פרשת נשא (סי' כט) לא יאמר אדם איני מקיים מצות הזקנים הואיל ואינן מהתורה, אמר הקב"ה כל מה שגוזרים עליכם תקיימו כו' שעל דבריהם אני מסכים, תדע לך שהרי ביעקב כתיב (בראשית מח, כ) וישם את אפרים לפני מנשה, וקיים הקב"ה גזירתו בקרבנות הנשיאים, שהקריב אפרים תחלה, שנאמר ביום השביעי נשיא לבני אפרים (לעיל ז, מח], ביום השמיני נשיא לבני מנשה (שם, נד), ע"כ דבריו. וזהו שנאמר קדושים תהיו, כלומר שתקיימו גזירות חכמים, כי קדוש אני ה', שגם אני מקיים גזירות הכמים. וזה הטעם דכתיב (שמואל'ב כג, ג) צדיק מושל יראת אלקים, ואמרו חז"ל צדיק גוזר והקב"ה מקיים, הקב"ה גוזר והצדיק מבטל (זוהר שמות טו.). כי הקב"ה מודד מדה במדה (מגילה יב ע"ב), כמו שהצדיקים מקיימים גזירות חכמים, כמו כן הקב"ה מקיים גזירות הצדיקים החכמים ושומע לקולם. וזהו שאמר המדרש (ויק"ר כד, ד) קדשים תהיו, הדא הוא דכתיב (תהלים כ, ג) ישלח עזרך מקודש, מקדוש מעשים שבך. ר"ל שישלח עזרך מכח

שאתה מקיים גזירות חכמים, מכח זה שומע לקולך ומקיים גזירתך, שזה קדוש מעשים שבך לקיים גדרים וסייגים לדברי תורה. ובמקומו (שם ד"ה ובזה יש) הארכתי בזה:
ובמדרש פרשת בשלח (ש"ר כא, ב) על הפסוק (שמות יד, טו) מה תצעק אלי, אמר הקב"ה למשה למה אתה מרבה בתפלה, גזור ואני מקיים, שנאמר (איוב כב, כח) ותגזר אומר ויקם לך. ולפי זה לכאורה קשה, מה זה שאמר קרח ומדוע תתנשאו, הא בדין הוא מגיע למשה התנשאות, שהרי הוא זכה למדרגה ותגזר אומר ויקם לך, ומי כמוהו. אלא על כרחך סבור היה קרח כי כל ישראל זכו לבחינה זו על ידי שמקיימים גזירות חכמים, וזהו שאמר כי כל העדה כולם קדושים, ר"ל מקיימים גזירות חכמים, לכן נקראים קדושים. ובתוכם ה', קאי על כולם קדשים, ר"ל בתוכם גם הוא יתברך נקרא קדוש, ששומע לקול חכמים וגזירתם ועושה רצונם, אם כן מדוע תתנשאו. על זה אמר לו משה בקר וידע וגו' ואת הקדוש וגו'. והמופת לזה הוא הנאמר להלן (טז, ל-לא) ואם בריאה יברא ה' ופצתה וגו', לא אמר בדרך תפלה ובקשה, כי אם בדרך גזירה, ויהי ככלותו לדבר וגו' ותבקע וגו', הרי שמשה הוא הקדוש, שהרי קיים הקב"ה גזירתו (ומשה ואהרן שקולין כידוע (ב"ר א, טו)ן. ועיין בזוהר פרשת בלק דף ר"ט ע"ב, רבי אבא רמי, כתיב (טז, לב) ותפתח הארץ את פיה, וכתיב (להלן כב, כח) ויפתח ה' את פי האתון וכו', אלא התם משה גזר על פומא, ופתחת ועבדת ארעא פקודא דמשה וכו', עי"ש:
רב לכם כי כל העדה וגו' וישמע משה כו' בקר וידע ה' את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו ואת אשר יבחר בו יקריב אליו ונוי [טז, ג-ז]. והוא כפל לשון, עיין רש"י:
והנראה לי על פי מה שפירשתי (פר' קדושים ד"ה וזהו) לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך וגו' (ויקרא יט, יז), והוא על פי מה שפירש הבינה לעתים בדרוש ס"ד עת לחשות, על הפסוק (ישעיה יא, ד) והוכיח במישור לענוי ארץ, ר"ל מבלעדי אומר ודברים, כי אם במישור שיעשה יוכיח, כההוא מעשה דפרק חזקת הבתים (בבא בתרא ס.) זיל, אי קץ דידי קץ נמי דידך. וזה שנאמר (איוב ו, כה) מה נמרצו אמרי יושר (היינו האמרים הבאים ממעשה היושר, כי אם אמנם אין אומר ואין דברים, כאלו היושר יצריח בקול לעשות כמעשהו) ומה יוכיח הוכח מכם, מעצמיכם בלי שום דבור. וזהו שאמרו (ברכות ו ע"ב) כל מי שיש בו (בלבו) יראת שמים דבריו (מעצמו) נשמעים, כאלו צוח ככרוכיא, עי"ש באורך. ועל דרך זה אמרתי לפרש (תהלים לג, טו) היוצר יחד לבם, כי הלבבות קרובות זו לזו, כי מי כעמך ישראל גוי אחד (דברי הימים-א יז, כא) ממש מצד הנשמות, לכך המבין, לא אמר הבן, כי אם המבין לאחרים, אל כל מעשיהם שעושה בינו לבין קונו, כמו שפירשו אודה ה' בכל לבב (תהלים קיא, א), כי בשעה שהודה לה'

היה נושא אל ה' כל לבב, כי יעקב חבל נחלתו (דברים לב, ט), כמו שאוחז בחבל ומנענע הוא מתנענע כולו, כמו כן אם יודה וישבח לה' יתפעל כל לבב מזה. אמנם זה אי אפשר בלתי אם הלבבות קרובות זו לזו ואוהבים זה את זה, אמנם אם הלבבות רחוקות הנה לא ישמעו ולא יבינו זה מזה מאומה. והנה כתיב (משלי כז, יט) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם, לזה אמר לא תשנא את אחיך (וממילא גם הוא לא ישנאך, אז) בלבבך (לבד בלי דבור) הוכח תוכיח את עמיתך, ולא תצטרך לישא עליו חטא להזכיר חטאיו בפה, וזהו שסיים ולא תשא עליו חטא:

ומלבד זה, על דרך הפשוט דבר זה בחון ובדוק ומנוסה כי לא יתפעל תוכחה כי אם מול האוהב, ולא מול השונא, כי השונא נדמה לו שאינו בא אלא לקנטרו בדבריו להזכיר חטאיו. וזהו לא תשנא את אחיך בלבבך, (אז) הוכח תוכיח וגו' ולא ידמה בעיניו כי אתה נושא עליו חטא, וזהו ולא תשא עליו חטא, והבן: וזהו (דברים לד, י-יב) ולא קם נביא וגו' כמשה וגו' ולכל המורא הגדול (יראת שמים) אשר עשה משה לעיני כל ישראל דייקא, בהיות לעיניהם מעשיו הישרים, מבלעדי דברי תוכחה ודבור כלל היה נוטע מורא שמים עליהם. וכך אמרו חז"ל (אבות פ"א מי"ב) אהרן אוהב שלום כו' אוהב את הבריות ומקרבן (על ידי זה) לתורה, וכאמור למעלה:

אמנם קרח היה סובר כי העדה קדושים מעצמם, מבלעדי משה ואהרן, והוא לא ידע כי מעשה משה ואהרן גרמו להם להיות קדושים. וזהו שאמר קרח כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' (כלומר בתוך עצמותם ומעצמם), ומדוע תתנשאו וגו'. וישמע משה וגו' וידבר אל קרח וגו' בקר וידע ה' את אשר לו, כלומר הקדושים הנזכרים של מי הם, ואת הקדוש והקריב (לבן) אליו, אל ה' הנזכר (ועל דרך שפירש הזוהר (בשלח מז.) ופרעה הקריב (שמות יד, י), היינו לבן של ישראל לאביהן שבשמים). ופן יאמר קרח ועדתו הלא הם אינם נתפעלים כלל על ידי מעשה משה ואהרן, לזה אמר ואת אשר יבחר בו (כלומר באהרן ואוהבו, אותו) יקריב אליו, כי אין התוכחה רק לאוהבו וכאמור, על כן זאת עשו קחו לכם מחתות וגו' ושימו עליהן קטרת, נתן סימן על ידי קטורת, לומר כמו שחלבנה ריחו רע מעצמותו וכשהוא מעורב בקטורת נהפך לטוב, כמו כן מי שמקרב את עצמו אל צדיק נעשה טוב, והנכנס לחנותו של בושם ריח טוב קלט וכו' (פרקי דר"א כה), מה שאין כן אם הוא עומד מרחוק איך יכנוס בו ריח טוב: והיינו דכתיב (טז, יב-טו) וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם וגו' לקרבם אל ה' אליו, ויאמרו לא נעלה (על ידך) וגו', העיני האנשים ההם תנקר (הלא עינינו רואות כי) לא נעלה, שאין לנו שום עליה על ידך. וכן היה האמת, מחמת שעמדו מרחוק ושנאו אותו לא נכנסו דבריו בלבם כלל.

וזהו שאמר אל תפן אל מנחתם, כי אין להם חלק אתנו כלל, וכפירוש רש"י חלקם לא יקובל לפניך, כי לא חמור אחד מהם נשאתי, ר"ל כפירוש הנועם אלימלך (פר' קרח ד"ה ויאמרו) כי לא נשאתי חומר של אחד מהם, ולא הרעותי (לשון רעות והתחברות, נתחברתי) את אחד מהם: והיינו דכתיב להלן (יז, כג) ויצא "פרח", לרמז שקדושתם היתה על ידי אהרן שהוציא רפ"ח ניצוצות הקדושות. ויצץ ציץ, שכתוב עליו פתוחי חותם קודש לה' (שמות כח, לו). ויגמול "שקדים", אותיות "קדשים", ר"ל לרמז שהוא הגומל שקדים ר"ל קדשים, וכאמור:

או יאמר רב לכם כי כל העדה כולם קדושים [טז, ג-יא]. גם להבין למה אמר תואר קדושים דוקא. אבל הענין על פי מה שאמרו חז"ל (אבות פ"ב מי"ב) כל מעשיך יהיו לשם שמים, ולא לצורך עצמו על מנת לקבל פרס, כמבואר בחובת הלבבות שער יחוד המעשה (פ"ג) ליחד כל מעשיו ותנועותיו רק לעשות רצון קונו יתברך. וכבר אמרתי לפרש בפרשת פינחס (ד"ה וזהו) יפקוד ה' וגו' איש על העדה וגו' (להלן כז, טז-יז), הענין שבקש יפקוד ה' אלקי הרוחות וגו' שיודע רוחו של כל אחד ואחד ומחשבתו, איש שיהא כוונתו להיות איש על העדה, לצורך העדה למען להורותם הדרך ילכו בו והמעשה אשר יעשון, ולא תהיה עדת ה' כצאן (הכונה) אשר אין "להם" (לצאן לצרכם) רועה, כי אם הוא רועה לרעות את עצמו לצורך פרנסתו, לא כן הרועה ישראל צריך שלא תהיה כוונתו בשבילו קרדום לחתוך בו ולהתפרנס את עצמו, כי אם לצורך העדה למלאות רצונו יתברך בזה כאמור. וזהו שאמר רב לכם, פירש רש"י הרבה גדולה לקחתם לעצמיכם דייקא, ר"ל לצורככם להנאתכם ולטובתכם, ולא לצורך העדה להורות אותם הדרך, כי (בלעדיכם) כל העדה כלם קדושים וגו', ואין צריך להורותם, אם כן הכוונה רק לטובתכם, ומדוע תתנשאו וגו':

ועם זה יובן תואר קדושים, כי אמרו חז"ל (ברכות לה.) הנהנה מעולם הזה בלא ברכה כאלו נהנה מקדשי שמים, שנאמר (תהלים כד, א) לה' הארץ. ולפי זה, כיון דכתיב (ירמיה ב, ג) קודש ישראל לה', ואם כן שנקרא קודש, אסור להנות מעצמו, וממילא אסור לעשות דבר לצורך הגוף, כי נהנה מהקדש, שמשתמש בנשמה קדושה לצורך הדיוט. ואיתא בזוהר ברעיא מהימנא פרשת צו דף כ"ט (ע"א) אינון דעבדין פקודין שלא על מנת לקבל פרס אינון בנוי דמלכא ומטרוניתא, ואינון כתרין ותגין על רישא דעבדין כו', ובגינייהו אתמר ודאשתמש בתגא חלף, ע"כ דבריו. ונראה לי דמפני כך נקרא ראש הדור נשיא, על שם שהוא מנושא להיות תגא על רישא דאחריני, כמו תג על האותיות ולמעלה מהם. וזהו שאמר רב לכם, הרבה גדולה לקחתם לעצמיכם דייקא, להנאתכם

ועל מנת לקבל פרס, כי (הלא) כל העדה כולם קדושים וגו' בחינת קודש שלא להנות מעצמו כאמור, אם כן ומדוע תתנשאו (בחינת תג) על קהל ה', והבן: וזהו שנאמר וידבר אל קרח וגו' בוקר וידע ה' את אשר "לו", כלומר מי שהוא עושה להנאת עצמו, ואת הקדוש מי שהוא בחינת קדוש שלא להנות מעצמו והקריב אליו, (כי) ואת אשר יבחר בו יקריב אליו, אז נראה הדין עם מי, והבן. זאת עשו קחו לכם כו' והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש, שאינו נהנה מעצמו, וכוונתו רצויה בלתי לה' לבדו. ואם אתם מטילין בו דופי לומר שכוונתו רק להנאתו לצורך עצמו, על כרחך כל הפוסל במומו פוסל (קידושין ע.), אם כן רב "לכם" לצורך עצמיכם בני לוי, שכוונתכם רק ליטול גדולה לעצמיכם להנאתכם כאמור. והוסיף לומר שמעו נא וגו' המעט מכם כי הבדיל וגו' ובקשתם גם כהונה, הרי נראה בעליל שאתם רודפים אחר הכבוד, אבל ואהרן "מה" הוא (שהוא בחינת מה, ואינו רוצה התנשאות כלל) כי תלונו עליו. וזהו שנאמר להלן (יז, ה) ולא יהיה כקרח וכעדתו כאשר דבר ה' ביד משה "לו", קאי על קרח, לומר שדבר ה' ביד משה שכוונתו של קרח לכבודו ולהנאתו כאמור, והבן:

או יאמר בוקר וידע ה' וגו', על פי מה שכתב בסדורו של שבת (ח"ב דרוש ד פ"א מאמר ג-ד) ובאר מים חיים פרשת לך (אות ב) לפרש ואיש את קדשיו לו יהיו (לעיל ה, י), ושורש דבריו על פי דברי החובת הלבבות (שער הבחינה פ"ג) שכל מה שהאדם עושה בעניני עולם הזה וצרכי גופו יהיה נדמה בעיניו כאלו נשכר בשדה אחר, כי עיקר האדם הוא הנשמה, והגוף הוא רק בשר אדם, ומה שעושה בעסקו בתורה ומצות זהו שלו ממש, עיי"ש באורך. ובזה מובן מה שנאמר להלן (יח, ו) לקחתי את אחיכם הלוים וגו' לכם מתנה נתונים לה' לעבד וגו', ופירש רש"י לכם, יכול לעבודתכם של הדיוט, תלמוד לומר לה', לשמור משמרת גזברין כו'. ולכאורה קשה אם כן לכם למה לי, אלא על כרחך אתי להורות דזה שהוא לעבד לשמור משמרת זהו לכם לעצמיכם לצורך עבודתכם של הנפש, והבן. וזה כוונת רש"י, אי כתיב לכם הוה אמינא לעבודה של הדיוט, לכך נאמר לה', להורות דמה שהוא לה' זהו לכם, אבל של הדיוט אינו לכם כי אם של אחרים, הוא הגוף:

והנה, קרח אמר רב לכם, ופירש רש"י הרבה גדולה לקחתם לעצמיכם, היינו להנאתכם כמו שכתבתי לעיל, כי הוא היה סובר דזה מקרי לכם, כמו שסוברים פשוטי העם. על זה אמר לו משה בוקר וידע ה' את אשר לו, כלומר את הדבר אשר הוא נחשב אל אהרן שלו אם צרכי עצמו או צרכי גבוה שזה דוקא נקרא שלו, ואין כוונתו להנאתו כי זה אינו שלו, כי אם מה שעושה לנהת רוח לפניו יתברך זהו יכלו, והבן: ועל דרך רמז יאמר

בוקר וידע וגו'. כי בבוקר בקומו ממטתו אז יבחן האדם מה נדמה בעיניו לשלו, כי אם מיד יקבל עליו עול מלכות שמים באמת ויעסוק במצות ומעשים טובים אז המופת שזה שלו, ואם בקומו מיד יעסוק בצרכי גופו הרי המופת שזה נחשב שלו. וזה בוקר וידע ה' את אשר (נחשב) לו, אם צורכי נשמתו או צרכי גופו: וזאת תורת המסורה, וידע בהם את אנשי סכות (שופטים ח, טז). על דרך שפירשו (בראשית לג, יז) ויבן לו (לעצמו) בית (בעולם הבא) ולמקנהו עשה סוכות, לקניני עולם הזה עשה סוכות, דירת עראי. וזה בוקר וידע ה' את אשר נחשב שלו, אם צרכי נשמתו או גופו, וידע בהם את אנשי סכות, היושבים בעולם הזה כמו דירת עראי, ותורתו קבע, והבן זה:

או יאמר רב לכם כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו וגו' [טז, ג-ה]. אומרו כולם, לכאורה הוא כפול ושפת יתר:

ואפשר על פי מה שפירש דודי הגאון הקדוש מו"ה אריה ליב זלה"ה מווישניצא (עה"פ מלאכי ג, טז) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו, לא אמר דברו, אלא נדברו, ר"ל שכל אחד מדבר בלבו שהברו הוא ירא ה' יותר ממנו, והיינו נדברו יראי ה' זה בלב של זה, איש אל רעהו שרעהו ירא שמים, ויקשב ה' וישמע שהקב"ה אומר כדין וכדין, ויכתב וגו' ליראי ה' ולחושבי שמו, שחושבין שמו יתברך המורה על בחינת ענוה, כי אותיות הוי"ה במילואן עולה מספר כל אחד פחות מיתר האותיות שבכל האל"ף בי"ת כידוע (כלי יקר בראשית מא, א), ומזה למדו מדת ענוה ומחזיק את רעהו לצדיק יותר מעצמו, ע"כ דבריו. ובזה פירשתי (תפלת שהרית) ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, היינו שישראל מהללים זה את זה וקרא זה אל זה ואמר קדוש, שכל אחד קורא לחברו קדוש, קדוש קדוש ה' צבאות, ר"ל ה' צבאות אומר שזה קדוש וזה קדוש, כי מלא כל הארץ כבודו, בין בזה ובין בזה, ועיין מה שכתבתי ריש פרשת קדושים (ד"ה והנראה). וזהו שאמר קרה כי כל העדה כולם קדושים, ר"ל שכל העדה בלבם שכולם קדושים, כי כל אחד ואחד אומר על רעהו קדוש הוא, והקב"ה אומר כדין וכדין, כי ובתוכם ה' המורה על ענוה, ומדוע תתנשאו:

ועל זה השיב לו משה בוקר וידע ה' את אשר לו, לשמו דייקא במדת ענוה, כי באמת האיש משה עניו מאוד וגו' (לעיל יב, ג), רק לעיני הרואים היה נראה כמתנשא לכל לראש, שכך אמרו חכמים (כתובות קג ע"ב) נהוג נשיאתך ברמה, ופירש הנועם מגדים (ריש פר' פינחס) ברמה דייקא, אבל בצנעה בתוך ביתך ובתוך לבבך תהיה עניו ושפל ברך ומכיר ערכך. וזהו שאמר המדרש (במ"ר יח, יז עה"פ תהלים נה, יג-טו) כי לא אויב יחרפני מדבר במשה, כי לא אויב, אלא קרח שהוא משלי יחרפני, ואשא. לא משנאי

עלי הגדיל ואסתר ממנו, ר"ל מה שבלבי. והוא מה שאמר ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי, ר"ל גדול ממני, אשר יחדיו נמתיק סוד, ר"ל בהיותנו יחדיו נמתיק סוד זה שאני מחזיק אותך שאתה כערכי ואלופי, אך בבית אלקים נהלך ברגש, להורות לעם ה' דרכי ה' להדריכם בדרך הישר, אבל בצנעה בשבתנו יחד גלינו סוד שבלב ושפל ערך של זה לזה, ואם כן למה אתה אומר ומדוע תתנשאו, הלא אתה יודע הכמוס וטמון בלבי:

וזהו שאמר המדרש (שם, יד), אח נפשע מקרית עוז (משלי יח, יט) זה קרח שפשע בתורה הקרויה עוז, שנאמר (תהלים כט, יא) ה' עוז לעמו יתן, כמו שאמרו (ביצה כה ע"ב) ישראל עזין שבאומות, ועם כל זה ה' יברך את עמו בשלום. כי צריך האדם שיהיה לו מדת עזות דקדושה, שהתורה נקרא עוז, כמו שאמרו (טור או"ח סי' א) הוי עז כנמר וגו' לעשות רצון אביך שבשמים (אבות פ"ה מ"כ) ואל יתבייש מפני בני אדם המלעיגים. וגם מדת בושה והכנעה לאשפלא גרמיה (זוהר פקודי רלג.). אבל קרח לקח מדת עוז לחלוק על משה ואהרן, ונפשע מבחינת עוז. דקדושה לעוז דקליפה. ומדינים כבריח ארמון, ולא ידע שבעלי דינו משה ואהרן היו קשים כבריח ארמון, שנאמר (שמות כו, כח) והבריח התיכון וגו' מבריח מן הקצה אל הקצה, ר"ל מבריח בין שתי הקצוות, עזות ובושה, התנשאות והכנעה כאמור, והבן:

ובזה יש לומר טעם על שנתן ה' אות לאהרן על ידי מטה (להלן יז, יז-כד), כי מטה מורה על ממשלה וכבוד, וגם לרדות בו. וזה שם מטה, שמטה לכאן ולכאן, לטוב ולהפכו. וכן אדם צריך שיהא מטה את עצמו בענין המדות לשתי הקצוות לעבודתו יתברך, וכמו שכתב בעל העקידה ריש פרשת במדבר (שער עב) וז"ל על הפסוק (משלי ג, ו) בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחותיך, ירצה, שתשום אותו יתברך לתכלית בכל מעשיך, ולא תחוש אם תטה אל הימין או אל השמאל או אל האמצעי, כי אותו אשר יכוון אליו להשי"ת הוא הנכון, עי"ש. ומי שאוחז בזה המטה הוא אשר בו בחר ה'. וזה שאמר במטה אהרן (להלן יז, כג) ויגמל שקדים, שיש בהם מתוקים ומרים, רמז למדות הפכיות:

וזהו שאמר המדרש (במ"ר יח, כג) ואותו מטה היה ביד יהודה. כלומר שהיה מטה את עצמו לכאן ולכאן, והראיה ממעשה דתמר, שודאי היה כונתו לשמים שהרי יצא משם מלכות בית דוד. וכן בדוד כתיב (שמואל'א טז, יב) והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי ויאמר ה' קום משחהו כי זה הוא, ואמרו חז"ל (מדרש שמואל יט) זה הוא בעולם הזה וזה הוא לעולם הבא, ופירש הבינה לעתים דרוש א' כי איתא במדרש (ב"ר סג, ח) שנתירא שמואל ואמר שזה שופך דמים כי הוא אדמוני, והשיבו השי"ת עם יפה עינים, שהורג מדעת סנהדרין עיני העדה. וזהו שאמר ה' כי זה הוא בעולם הזה, נוטה בטבע אל מדות

גרועות שבעולם הזה, וזה הוא לעולם הבא, שאותן המדות לקחן לעבודת הבורא יתברך לנקום נקמת ה' צבאות, ע"כ דבריו. וכתיב ביה (שמואל'ב ח, טו) ויהי דוד עושה משפט וצדקה, הרי שהיה דוד מטה עצמו לכאן ולכאן. ואותו מטה היה ביד משה, דכתיב ביה (שמות ב, יב) ויך את המצרי וגו', הרי שהיה בו מדה זו של רציחה, ועבד בו השי"ת לאבד שונאיו. ואותו מטה היה ביד כל מלך ומלך, שהיה מטה את עצמו ומדותיו לכאן ולכאן. ואותו מטה עתיד להיות ביד מלך המשיח שנאמר (תהלים קי, ב) מטה עזך ישלח ה' מציון רדה בקרב אויביך, ר"ל מה שאתה מטה עזך מדת עוז לכאן ולכאן, ישלח ה' מציון. רדה, לשון ממשלה, בקרב אויביך. ורדה לשון ירידה ושפלות בקרב ביתך, כי כל המשפיל את עצמו הקב"ה מגביהו (עירובין יג ע"ב). ועיין פירוש רש"י על הפסוק (בראשית א, כו) וירדו בדגת הים: והוא הלשון הנאמר במעשה דתמר (שם לח, א) ויהי בעת ההיא וירד יהודה וגו', שפירושו לשון ירידה מגדולתו כפירוש רש"י, ולשון רדוי וממשלה, שמאז נצמח מלכותו וממשלתו, כדאיתא במדרש שם (ב"ר פה, ט) ומטך אשר בידך (שם, יח) זה מלך המשיח כמה דאת אמר מטה עזך ישלח ה' מציון, במהרה בימינו אמן: כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו וגו' [טז, ג-ה]. כי כתיב (זכריה ב, יד) רני ושמחי וגו' כי הנני בא ושכנתי בתוכך, ולכאורה הלא גם בגלותנו מארצנו אמרו (מגילה כט.) כל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם. אבל הענין, כי יש אור מקיף ואור פנימי, ועתה שכינתו עלינו בבחינת אור מקיף ומגן, מה שאין כן לעתיד הנני בא ושכנתי "בתוכך", אור פנימי מלבד המקיף, כדכתיב (ויקרא כו, יא) ונתתי משכני "בתוככם", וכתיב (שמות כה, ח) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, "בתוכו" לא נאמר אלא "בתוכם" (אלשיך שם):

וזהו שאמר כי כל העדה כולם קדושים ו"בתוכם" (דייקא) ה' ומדוע תתנשאו וגו'. וידבר וגו' בוקר וידע ה' את אשר לו וגו' ואת אשר יבחר בו, בתוכו ופנימיותו, יקריב אליו, לשכון בתוכו. וזהו שאמרה המסורה, וידע "בהם" את אנשי סוכות (שופטים ח, טז), אור מקיף:

עוד יתבאר כי כל העדה כולם קדושים "ובתוכם" ה' וגו' בקר וידע ה' את אשר לו וגו' ואת הקדוש וגו' ואת אשר יבחר [טז, ג-ה]. הוא כפל לשון. והנראה לי בהקדם להבין המדרש (הובא בישמח משה ר"פ קרח) מה ראה קרח לחלוק, פרה אדומה ראה. והוא פלאי:

והנראה לי בזה קרוב לשמוע, כי איתא במדרש (במ"ר יח, ח) הביאו רש"י (טז, ז) עינו הטעתו, ראה שלשלת גדולה יוצאה ממנו שמואל כו'. ולכאורה יפלא איך אמר ומדוע תתנשאו, דלמא הם בעצמותם הם ראוים להאי איצטלא מבלעדי היוצא מהם. אך מצינו

במדרש רבה פרשת צו (ויק"ר ז, א), כתיב (ויקרא א, ח) וערכו בני אהרן, אמר משה לקב"ה לעצים חלקת כבוד בשביל בניהם דתנן (תמיד כט.) כל העצים כשרים לעצי מערכה חוץ מעצי זית, ולאהרן אי אתה חולק כבוד בשביל בניו, אמר לו חייך בשבילך אני מקרבו ואני עושה אותו עיקר, שנאמר (שם ו, ב) צו את אהרן ואת בניו וגו'. הרי שגם אהרן נבחר רק מכח בניו. אלא דלכאורה מצינו סתירה לזה ממה דאיתא במדרש (שם י, ג) אמר אהרן מוטב יתלה הסרחון בי ולא בהם, אמר לו הקב"ה חייך לא תזוז מן הפלטין שלי לעולם, שנאמר (שם כא, יב) ומן המקדש לא יצא, ועיין מה שכתבתי למעלה פרשת שמיני (ד"ה או יאמר), הרי שאדרבה משום זה נבחר להיות כהן, וכמו שכתב מוזלה"ה (ישמח משה, פר' שמיני ד"ה עוד ביאור) לפרש למה אתה בוש לכך נבחרת (רש"י ויקרא ט, ז). אמנם לעומת זה מצינו במדרש (פדר"כ ד, מא.) הובא ברש"י פרשת חקת (להלן יט, כב), ונתתם אותה אל אלעזר (שם, ג), לפי שאהרן עשה את העגל לא ניתנה לו עבודה זו, שאין קטיגור נעשה סניגור. הרי מזה מוכח שאהרן נבחר רק בשביל בניו. ומזה מצא קרח את לבבו לעורר על הכהונה של אהרן, כי גם הוא כמוהו שלשלת גדולה יוצאת ממנו. וזהו שאמר המדרש מה ראה קרח לחלוק פרה . אדומה ראה:

וזהו שאמר כי כל העדה וגו' ובתוכם ה', על ידי מה שבתוכם (היוצא מחלציהם הם צאצאיהם) ה'. ומדוע תתנשאו, פירש רש"י אם לקחת מלכות (שאתה כדאי) לא היה לך ליטול לאחיך הכהונה, כי גם אני כמוהו. וזהו שאמר משה בוקר וידע ה' את אשר לו, שהכהונה לו שלו מצד עצמותו. ואת הקדוש והקריב (כבר) אליו ואת אשר יבחר "בו", מה שבתוכו ועתיד לצאת, כשמואל, יקריב אליו, ולא אותך בשבילו, והבן: או יאמר כי כל העדה וגו' ובתוכם ה' [טז, ג-יא]. דהנה איתא בגמרא (נדרים לט ע"ב), שמש ירח עמד זבולה (חבקוק ג, יא), מלמד שעלו לזבול אמרו אם אתה עושה דין לבן עמרם נצא, ואם לאו לא נצא. וצריך ביאור:

והנראה לי על פי מאמרם ז"ל (בבא בתרא טז ע"ב) מרגליות טובה היתה תלויה בצווארו של אברהם אבינו כל חולה הרואה אותה נתרפא, וכשנפטר תלאה הקב"ה בגלגל חמה. וכבר רבים קמים עליו, וגם אני אענה חלקי ואומר על פי מה שחקר הרלב"ג (בראשית א, טז) על הפסוק (בראשית א, יד-טו) יהי מאורות וגו' להאיר על הארץ, איך יתכן שאלו המאורות הנכבדות המציאם השי"ת בעבור הנמצאות השפלות. ותירץ כי באמת נמצאו בעבור עצמותם (וכבר אמרו (סנהדרין צא ע"ב) למה חמה יוצאת במזרח ושוקעת במערב כדי לתת שלום לקונה), ולאשר דרך הנכבד להשפיע מטובו להפחות ממנו, לזה המציא להם השי"ת ניצוצים מאירים להאיר להארץ, ע"כ דבריו:

ואני מוסיף ואומר עוד כוונה מיוחדת בזה, כי ממנו נקח לעבודת ה' לקיים מקרא שכתוב (מיכה ו, ח) והצנע לכת עם אלהיך, ואפילו בדברים שדרכן לעשות בפרהסיא צריך להסתיר מעשיו מבני אדם, כדאיתא בסוכה פרק לולב וערבה (מט ע"ב), דהיינו להלביש הדבר באופן שלא יבינו כוונתו האמתית לשם ה', כענין שמצינו במאורי אור אשר ברקיע השמים, שנראה שהולכים בשביל להאיר, ובאמת הולכים לתומם למערב להשתחוות ליוצרם וקונם. כל שכן בן אדם מלא מחשבות ותחבולות ומרמות, שצריך להסתיר פנימיות מחשבתו הזכה לבל יראה החוצה, כי אם שפכי כמים לבך נוכח פני קונך ויוצרך. וזהו שאמר הכתוב (מלאכי ג, ח) וזרחה לכם יראי שמי שמש (שמה שהשמש זורח ומאיר לכם) צדקה ומרפא (לנפש) בכנפיה, בסתריה, שמסתרת דרכה והלוכה בקודש (על דרך שפירש הרמב"ם (מורה נבוכים ח"א פמ"ג) כנף לשון סתר). וזהו שאמרו מרגליות טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו, כל חולה (נפש) הרואה אותה נתרפא, שהוא היה מלמד לאדם דעה והשכל להסתיר מעשיו באופן שיהיה כוונתו רצויה לשמים בלי שום התפארות. וכשנפטר תלאה הקב"ה בגלגל חמה, כי ממנה נקח ראיה על זה להיות הצנע לכת:

ובזה פירשתי בזמירות של (יום) שבת (המתחיל 'ברוך אל עליון') ואשרי כל חוכה כו', כי אמרו חז"ל (פסחים נ ע"ב) כתיב (תהלים קח, ה) כי גדול מעל שמים חסדך, וכתיב (שם נז, יא) עד שמים חסדך, כאן בעושים לשמה כאן בעושים שלא לשמה. נמצא בעושים לשמה, והיינו מי שמסתיר מעשיו מבני אדם דוגמת השמש על כרחך מחשבתו זכה בלתי לשמו יתברך, אז השכר כפול. וזהו שאומרים ואשרי כל חוכה לתשלומי כפל, מאת כל סוכה שוכן בערפל, נחלה לו יזכה "בהר ובשפל", היינו בעולם העליון ובעולם הזה, נחלה ומנוחה (כל זה באופן שמעשיו) כשמש לו זרחה, והבן: והנה, משה רבינו ע"ה היה עניו מאוד, והסתיר מעשיו מבני אדם עד שנאמר (שמות לג, ח) והביטו אחרי משה, ואמרו חז"ל (עי' סנהדרין קי.) מלמד שכל אחד קינא כו' (ועיין מה שכתב מוזלה"ה (ישמח משה, פר' קרח ד"ה המעט) על הפסוק (טז, יד) העיני האנשים ההם תנקר). וכמו כן עשה אהרן, שהסתיר מעשיו, אבל תוכו ופנימיותו קדוש וטהור דבוק בה' אשר לא היה כמוהו. וכיון שלא נראה מעשיהם מבחוץ, על כן ויאמרו אליהם רב לכם כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם (בפנימיותם) ה' ומדוע תתנשאו וגו'. וישמע משה ויפול על פניו, ממה שנראה על פניו חוצה דייקא, וידבר וגו' בקר וידע ה' את אשר לו, דומה לו, כמו שהוא יתברך איננו ידוע ולא מושג לזולתו. ואת הקדוש והקריב אליו ואת אשר יבחר "בו" (בפנימיותו דייקא) יקריב אליו, ולא בשביל היוצא החוצה, כי אם ותוכן לבות

ה' (משלי כא. ב). וזהו שאמרו שמש ירח עמד זבולה שעלו לזבול ואמרו אם אתה עושה דין לבן עמרם, שכדין עושה במה שמסתיר מעשיו וכוונתו לבל יראו החוצה, אז נצא להאיר ללמד לבני אדם עשות כמעשנו, ואם לאו לא נצא, והבן:

ואפשר שלזה מרמז המסורה לא תוציא מן הבית (פנימיות הלב) מן הבשר חוצה (שמות יב, מ), כי אם צעקו חוצה (ישעיה לג, ז), אז מגרעות נתן לבית (לפנימיות הלב) סביב חוצה (מלכים-א ו, ו), מכח המסבבים ועומדים חוצה, כי נתמלא נכלים וערמומיות. יהי ה' עמנו לטהר לבנו לעבדו באמת אמן:

ולפי פירוש זה יאמר ומדוע תתנשאו על משה ואהרן, כדכתיב ברישא דקרא ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אליהם וגו'. אמנם רש"י פירש, אם לקחת אתה המלכות לא היה לך לברר לאחיך הכהונה, וכן נראה להדיא ממה שנאמר להלן (טז, י) ובקשתם גם כהונה, וכבר עמדו המפורשים מדוע לא שמו לבם לחלוק על משה:

וכדי לתרץ זה נאמר באופן אחר מהנאמר למעלה, ובזה נבין פירוש רש"י לעיל (טז, א) לקח את עצמו כו' להיות נחלק "מתוך" העדה, וכמו כן קשה אקרא גופיה דכתיב למעלה פרשת תצוה (שמות כח, א) ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך וגו' מתוך בני ישראל, מן בני ישראל היה לו לומר, ומה זה מתוך. גם להבין הא דאיתא במדרש שם (ש"ר לז, ג) אהך קרא, זהו שאמר הכתוב (תהלים סה, ה) אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך:

והנראה לי בזה, דאיתא במדרש (שם, ד) כשאמר לו הקב"ה למשה ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך הרע למשה, אמר לו תורה שלי היתה ונתתיה לך. והוא משולל הבנה. תו קשה למה הרע למשה עתה ולא מאז כאשר אמר לו ה' (שם ד, יד) הלא אהרן אחיך הלוי, מעתה יהיה כהן כמו שאמרו חז"ל (שם ג, יז), ואז שמח בגדולתו. ופירש החן טוב שם (פר' תצוה ד"ה או יאמר) שעלה בלבו של משה שנדחה אהרן ממחיצתו יען עשה את העגל, וממילא תחזור הכהונה למקומה אליו. ועוד אחת היתה בלבו כי ראוי לו יותר, יען הוא פרוש מהאשה וקדוש הוא לאלהיו, לכן הרע לו בשביל כבודו יתברך. ואמר לו הקב"ה תורה שלי היתה ונתתיה לך, ולא בשמים היא, כלומר לא נתתיה למלאכים כי אם לך ליתנה לישראל, מטעם כלום יצר הרע יש בכם כלום גזל ועריות יש בכם כו' (זוהר שמות ג.), שאין חידוש שיהיו המלאכים קדושים כו', מאותו טעם עצמו נבחר אהרן לעמוד לשרת בכהונה יותר ממשה, להורות אם שיש לו אשה יקדש עצמו לכהן לה'. וכן היה הדבר במעשה העגל, אדרבה לכך נבחר למען להורות חטאים בדרך להודיע שתשובתם מתקבלת, שהרי אהרן נבחר להקריב לפני ה', ע"כ דבריו:

ואני אוסיף תבלין, כי בכל שני דברים רחוקים יש דבר תוכני וכח אמצעי המחבר אותן, כמו בשר "גיד" ועצם, נפש "רוח" ונשמה, הגיד והרוח הם האמצעים המחברים. וכמו כן מי שחטא הנה הוא רחוק מקדושתו יתברך מרחק רב, וצריך כח אמצעי לחברו ולקרבו אל המלאכה מלאכת הקודש. והנה אדוננו משה היה פרוש ומובדל וגבוה מכל העם, ועליו נאמר (להלן כ, טז) וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים, ואמרו חז"ל (ויק"ר א, א) מלאך זה משה, וקבלתי פירושו ממוזלה"ה (ישמח משה פר' בראשית, עה"פ ויצו ה', ד"ה ופי') דלכאורה יפלא הלא גדולים צדיקים יותר ממלאכים (סנהדרין צג.), אמנם היינו מצד הנשמה, אבל משה היה גופו בחינת מלאך, והראיה, כי ארבעים יום לחם לא אכל ומים לא שתה (שמות לד, כח), ואמרו ז"ל (ב"ר מח, יד) וכי אפשר לו לאדם בלא אכילה ושתיה, אלא אזלת לקרתא הלוך בנימוסיה. והוא תמוה, האיך אפשר לילך בנימוסיה לחיות בלא אכילה ושתיה. ופירש בעי[ו]ן יעקב ועין יעקב, בבא מציעא סי' מד ד"ה לעולם) דהכי קאמר, וכי אפשר לו לאדם בלא אכילה ושתיה, אלא על כרחך משה היה הגוף בחינת מלאך ולא איש, אם כן אמאי רק ארבעים יום לא אכל ואחר כך אכל, על זה תירץ דגם כאן לא היה צריך לאכול ולשתות אלא משום אזלת לקרתא הלוך כו', כדמצינו (בראשית יח, ח) במלאכים שאכלו אצל אברהם אבינו, ע"כ דבריו ז"ל. ומטעם זה עצמו היה פרוש מהאשה. ועל זה רמז הכתוב ואמר (פרשת תשא (שמות לג, ז)ן ומשה יקח את האהל (הוא הגוף, אוהל עראי של הנשמה בעולם הזה) ונטה לו מחוץ למחנה, הרחק מן המחנה. וזהו שאמר משה (דברים לב, א) האזינו השמים, ואמרו חז"ל (ספרי האזינו שו) מפני שהיה קרוב לשמים. ובהיות כן איך יוכלו בני אדם אשר בעפר יסודם מלאי עונות וחטאים להתקרב על ידי משה, הלא הם רחוקים ממנו כגבוה שמים מעל הארץ, בל יוכלו לגשת אליו. ולזה הקב"ה המרחם על בריותיו צוה שיהיה אהרן הכהן המכפר, אם אמנם שגם הוא קדוש לאלקיו, עם כל זה אכל ושתה והיה לו אשה, אם כי בודאי בכל זה היו לבו לשמים, עם כל זה היה לו התחברות עם בני אדם, והיה סולם מוצב ארצה מצד גופו, וראשו מגיע השמימה מצד נשמתו, והוא היה כח אמצעי ותוכני לחבר את בני ישראל לאביהם שבשמים, על דרך משל אחד עומד למעלה על הסולם ואחד למטה, ואחד באמצע להוליך ולהביא מזה אל זה, כמו כן היה אהרן:

וזהו שאמר לו הקב"ה למשה ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך וגו' מתוך בני ישראל, כלומר מחמת שהוא תוך בני ישראל, ביני ובינם (ועל דרך זה נאמר בלוים בפרשת בהעלתך קח את הלוים מתוך בני ישראל (לעיל ח, ו), והבדלת את הלוים מתוך בני ישראל (שם, יד), להיות הלוים בחינת תוך ואמצעי בין הכהנים ובין הישראלים): ועל

זה אמר המדרש זהו שאמר הכתוב אשרי תבחר ותקרב זה אהרן, כי ענין בחירה יתכן לומר אם יש שני ענינים שהם מסוג אחד אלא שאחד טוב ומשובח מחברו, יאמר שבוחר בהטוב, אבל על שני דברים שאינם מסוג אחד לא שייך לומר שבוחר בזה יותר מבזה. וכן הדבר הזה, כי משה רבינו לא היה בסוג אחד עם שאר בני אדם, כי הגוף היה מלאך ולא יתכן עליו הבחירה, אבל אהרן שהיה מצד גופו בסוג אחד עם שאר בני אדם, רק מכח שלבו לשמים קרב אותו השי"ת, על זה שייך לשון בחירה, ולכן נקרא הוא תוך בני ישראל, וזהו שאמר המדרש על אהרן אשרי "תבחר" ותקרב וגו': וזהו שכתב רש"י ויקח קרח לקח עצמו כו' להיות נחלק "מתוך" העדה לעורר על הכהונה דייקא. אבל על משה לא מלאו לבם לחלוק עליו, כי ידעו שאינו בגדר אחד עם שאר בני אדם, כי אם תוארו כמלאך ה', ולו יאתה המלוכה להיות מלך על ישראל. רק על אהרן שהיה כשאר בני אדם רק תוכו ולבו לשמים, על זה מצאו מקום לחלוק. ויאמרו אליהם רב "לכם", כלומר הרבה אתם עוסקים בצורכי עצמיכם באכילה ושתיה וכדומה הנקרא לכם, כהא דאיתא בפרק ב' דביצה (טו ע"ב) לענין יום טוב חציו לה' וחציו לכם אכילה ושתיה. ואי משום שהלב והתוך לשמו, הלא כמו כן כי כל העדה כולם קדושים "ובתוכם" ה', ומדוע תתנשאו על קהל ה', ופירש רש"י אם לקחת לך מלכות, כי לך יאתה מטעם האמור, לא היה לך ליטול הכהונה לאהרן, כי כמונו כמוהו. ואם כי אמרו בלשון רבים רב לכם ומדוע תתנשאו, עיקר הקפידא היה על אהרן לפירוש רש"י. וידבר אל קרח וגו' בקר וידע ה' את אשר לו (לעצמו) ואת הקדוש והקריב אליו (כלומר שהוא חציו לו וחציו לה'), ואת אשר יבחר בו (בתוכו ופנימיותו) יקריב אליו, הוא אהרן שעליו נאמר אשרי תבחר ותקרב, על כן זאת עשו וגו', והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש, ואז יתברר הדבר, רב "לכם" בני לוי וגו', לכם לבד, ולא לה', כי הלא אתה וכל עדתך הנועדים על ה': ועל פי האמור יתבאר מה שנאמר להלן (יז, י-יב) הרמו מתוך העדה, דיש לדקדק על אומרו הרמו, ולא אמר הבדלו כמו למעלה (טז, כא). ב', מן העדה הוה ליה למימר, מאי "מתוך". ג', ויאמר משה אל אהרן קח וגו', למה לא עשה כן בעצמו, הלא מצוה בו יותר מבשלוחו (קידושין מא.). ד', ושים קטרת, למה קטרת דוקא (אם כי מבואר בזוהר (וירא ק ע"ב) מעלת הקטרת לזה, גם על פי פשוט יש להבין הענין). ה', וירץ אל "תוך" הקהל, תוך למה לי. ולמה שכתבתי מבואר היטב, כי אמר ה' הרמו והנשאו למעלה גבוה הרבה מבחינת "תוך" העדה, ולא יהיה כח אמצעי המחבר, ואכלה וגו'. והנה משה הבין כי רצון השי"ת בהודיע זאת למען לבקש מלפניו להפר כעסו, וכמו שיבואר להלן בדברינו, אמנם הוא עצמו באמת לא היה ה"תוך" כי הוא גבוה מעל גבוה מעל בני אדם החטאים בנפשותם,

כי הוא לא טעם טעם חטא מעולם, על כן ויאמר משה אל אהרן (שהוא בחינת "תוך") קח וגו' ושים קטרת, המקשר רע בטוב (והוא חלבנה, שאין ריח רע יותר בסמי הקטרת), להיות פועל דמיוני לקשר רע בטוב (ולהעלות מכולם ריח טוב). ויקח אהרן וגו' וירץ אל "תוך" הקהל וגו', כלומר להיותו תוך הקהל, ויתן את הקטרת ויכפר על העם:

החטאים האלה בנפשותם [יז, ג] החוטאים הוה ליה למימר. אבל אמר החטאים, לומר כי נשרשו ונתעצמו כל כך עם החטא עד שהן עצמן נקראים חטאים, כמו שכתב הרמב"ן פרשת תולדות על הפסוק (בראשית כה, כח) כי ציד בפיו, כי עשו ציד בפי אביו, יכונה האיש במעשהו לתדירותו, וכמוהו (ירמיה ט, ה) שבתך בתוך מרמה, וכן (תהלים קט, ד) ואני תפלה, עכ"ל. ועל דרך זה נאמר (שם קז, מב) וכל עולה קפצה פיה, ופירשו כי העושה עול יכונה בשם עולה:

ובזה פירשתי מאמר דוד המלך ע"ה (שם לו, ב-ו) נאום פשע לרשע וגו' כי החליק (היצר הרע) אליו בעיניו למצא (בעיניו של הרשע) עונו לשנא, שיאמר לו כי כל כך נתעצם בחטא עד שהוא נקרא און ומרמה, וזה דברי פיו (שהוא עצמו) און ומרמה חדל להשכיל להיטיב, שאי אפשר לו לשוב ולא יתקבל תפלתו ותשובתו. אבל האמת ה' בהשמים חסדך וגו', ואין דבר שעומד בפני תשובה (ירושלמי פאה פ"א ה"א), מכח רחמיו וחסדיו ית"ש. וזהו שאמר הנביא (ישעיה נה, ז) יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו, שחושב מחשבות שהוא עצמו איש און לרוב תדירותו, וישוב אל ה' וירחמהו וגו':

וידבר ה' אל משה לאמר [יז, ט-יא]. משולל הבנה, כי איננו לאמר לזולתו. ב', ויאמר משה אל אהרן, למה לא הלך בעצמו. ג', ושים קטרת, למה קטרת דוקא. ד', כי יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף, היה די לומר כי החל הנגף, יצא "הקצף" למה לי: והנראה לי, כי ידוע דבור הוא לשון קשה (מכות יא.), רומז למדת הדין. אמירה הוא לשון רכה (ש"ר מב, ב), רומז לרחמים. רמז לדבר, אמ"ר ראשי תיבות א'שא מ'יא ר'וחא, הנאמר בכוונת שופר. והיינו דכתיב (לעיל ו, כג) דבר אל אהרן וגו' כה תברכו את בני ישראל "אמור" להם, לישראל, שינהג הקב"ה בבחינת אמר דייקא: עוד זאת ידוע מה שכתב האלשי"ך (בראשיתו, ט ד"ה עוד אפשר בפסוקים) כי מדרך אב הרחמן כי יחרה אפו על בנו ועוד לא הוציא כעסו בשפתיו לבו בוער כאש, אך אם מפליג בדבריו ואומר כלה גרש אגרש, בזה שככה חמתו כאלו כבר עשהו. וזה שאמר (שמות לב, יד) וינחם ה' על הרעה אשר "דבר" לעשות לעמו, וזהו שנאמר (בראשית ו, ו-ח) וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ ויתעצב (בעוד היה הדבר) אל לבו, "ויאמר" ה' אמחה וגו', ועל ידי זה ונח מצא חן וגו', ונשאר נח ותולדותיו, עד כאן דבריו ז"ל:

וזהו שנאמר "וידבר" ה' (דבור קשה) אל משה (למען) "לאמר", לשכך הכעס ויתנהג בבחינת אמירה רכה, על כן ויאמר משה אל אהרן (כי אל אהרן נאמר כה תברכו וגו' "אמור" להם, לישראל) קח את המחתה וגו' ושים קטרת הרומז להתקשרות המדות, כמו קטרת שהוא מעורב ממיני סממנים טובים והפוכם, והולך מהרה אל העדה וכפר עליהם, "וכפר" אותיות כ"ו פ"ר, להמתיק הפ"ר דינים בשם הוי"ה ב"ה העולה כ"ו, כי יצא הקצף מלפני ה' (מפיו יתברך, ולא בלבו, ובזה עצמו) החל (נתבטל) הנגף (כמו שפירש התרגום (להלן ל' ג) על לא יחל דברו, לא יבטל), ויועיל הקטרת: ויעמד בין וגו' [יז, יג] כי הנה אמרו חז"ל (ברכות ו ע"ב) אין עמידה אלא תפלה, שנאמר (תהלים קו, ל) ויעמד פינחס ויפלל. ואמרתי (פר' חיי ד"ה והנה) הטעם, כי התפלה עומדת לעד ולדורות להושע על ידה, כמבואר בזוהר תולדות (קלז.) וז"ל, בגין דקודשא בריך הוא אתרעי בצלותהון דצדיקייא בשעתא דבעאן קמיה על מה דאצטריכו, מאי טעמא, בגין דיתוסף רבות קודשא לכל מאן דאצטריך בצלותהון דצדיקייא, עכ"ל. והרי זה כאלו המתפלל עודנו עומד בתפלה. וזהו שנאמר ויעמד בין וגו', על כן "ותעצר" המגפה, לשון המורה לעתיד, והבן:

וקח מאתם מטה מטה [יז, יז]. במדרש פרשת ויצא (ב"ר עא, ה), ותהר עוד ותלד בן ותאמר הפעם אודה את ה' וגו' (בראשית כט, לה), הדא הוא דכתיב וקח מאתם מטה מטה. והוא פלאי. עוד במדרש פרשה זו ברב בישר, שאמר (לעיל טז, ז) רב לכם בני לוי, ברב בשרוהו (דברים ג, כו) רב לך אל תוסף דבר וגו'. וגם זה פלאי: והנראה לי בזה על פי מה שכתב האור החיים על הפסוק (לעיל טז, כח) בזאת תדעון כי ה' שלחני וגו' כי לא מלבי, למה כפל כי לא מלבי, להודיע לבל יהיה צד חשד כי מחמת שהיה משה חושק בלבו לזה על כן נתן לו ה' תאות לבו והסכים עמו, על כן אמר כי ה' שלחני, וגם כי לא מלבי היה, ע"כ דבריו. ויש להבין איך נתן מופת על זה שלא חשק בלבו, אם כי נראה בעליל שה' שלחו על ידי המופת שנתן, אכתי יש לומר שחשק זה בלבו. ונראה לי על פי מה שאמרו חז"ל (עירובין יג ע"ב) כל המשפיל את עצמו הקב"ה מגביהו וכל המגביה את עצמו הקב"ה משפילו, ועל דרך זה פירשו המפורשים כשרציתי (הוא בשביל) שלא רצית, עכשיו שאתה רוצה לכך אין אני רוצה (ברכות ז.), ע"כ. וזהו שאמר בזאת עצמו תדעון, הואיל שה' שלחני, זהו מופת כי לא מלבי, כי אם הייתי רוצה וחושק ומתאוה לזה כי נחשבתי בעיני כדאי לזה, לא היה ה' שלחני, כי המגביה את עצמו הקב"ה כו':

וזהו שאמר משה (לעיל טז, ז-י) רב לכם בני לוי וגו' המעט מכם כי הבדיל וגו', כי הלא ובקשתם גם כהונה יותר ממה שנתן לכם, אם כן בדין שהקב"ה משפילו, ואם כן זה

חמעט גם כן רב לכם בני לוי, יותר מהראוי לכם, והבן. וזה עצמו אמר ה' למשה (דברים ג, כו) רב לך אל תוסף דבר אלי עוד וגו', כי לכאורה תיבת "עוד" שפת יתר. ולדרכנו ניחא, שאמר לו גם זה שנתתי לך רב לך יותר מהראוי, כי הלא מהראוי אל תוסף דבר אלי עוד (כלומר לבקש עוד יותר) בדבר הזה ממה שנתתי לך עד עתה, כי אם תבקש עוד יותר מהיום והלאה אם כן גם מה שנתתי לך רב לך. וזהו שאמר המדרש ברב בישר ברב בשרוהו, והבינהו:

והנה, כבר פירשתי (פר' ויצא ד"ה ותהר) מאמרה של לאה (בראשית כט, לה) הפעם אודה את ה', על פי מה שכתב בחובת הלבבות שער עבודת האלהים (ספ"ו) אמרה הנפש אם חפצי ורצוני לשלם מה שאני חייבת עליהם, מיד קודמת למחשבתי בהשלימו תוחלת טובה עתידה ממנו. וכן בהודתי להשי"ת, כשאהודנו אודנו במלותי על גודל טובו עלי, ומחשבתי וכוונתי בהודאה לבקש על התמדת הטובה ולהוסיף עליה, כי לא כוונת הנואש מתוספות הטובה כו'. ואמר השכל שזה הוא מפני שלש מדות. א', רוב אהבתך את נפשך וכו'. ב', מפני שאינך מבין חסד הבורא עליך מבלעדי בקשתך כו'. ג', שאינך מכרת את עצמך, ואת רואה אותך ראוי לגדולה שבכל הטובות, וכל אשר תגיעי מהם, על דבר מחשבתך עולה למה שלמעלה ממנו כו', עי"ש. וזה שאמר ותהר עוד ותלד בן, וראתה שכבר נטלה חלקה ויותר מחלקה, כפירוש רש"י, ותאמר הפעם כלומר על "הפעם" הזה אודה את ה' וגו', לא בשביל תוחלת טובה העתידה, כי ותעמוד (במחשבתה) מלדת עוד, ולא עלתה על לבה לבקש זה, כי אם נתנה הודאה על לשעבר: וזהו שאמר המדרש הדא הוא דכתיב (יז, יז-כ) וקח מאתם מטה מטה וגו' והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח והשיכותי מעלי את תלונות בני ישראל אשר הם מלינים עליכם, לבקש גדולות ונפלאות יתר על חלקם, כי אם שיהיה כל איש שמח בחלקו ויודה לה' חסדו על מה שנתן לו טובה. ולא יהיה כקרח וכעדתו לבקש יותר, והבן: ומטה אהרן וגו' [יז, כא]. במדרש (במ"ר יח, כג) יש אומרים הוא המטה שהיה ביד יהודה, שנאמר (בראשית לח, יח) ומטך אשר בידך. ויש אומרים הוא המטה שהיה ביד משה כו', ואותו המטה עתיד להיות ביד מלך המשיח, שנאמר (תהלים קי, ב) מטה עזך וגו' רדה בקרב אויביך:

יתבאר בהקדם לפרש השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת לאות לבני מרי (יז, כה), כי מה שכתבה התורה מעשה דקרח הוא למען דעת מיד ולדורות שמי שחולק על תורת משה או מעורר על הכהונה סופו שיאבד מתוך הקהל, כמו שפירשו קדמונינו (תהלים קיא, ב) גדולים מעשי ה' (הנאמרים בתורה, להיותם) דרושים לכל חפציהם,

כלומר לעת הצורך יהיו נזכרים ונעשים בכל דור ודור להרוס ולאבד הקמים מול תורתנו הקדושה (כמו שנשמע עכשיו בעוה"ר מכת אנשים הרשעים המבקשים להרוס יסודי הדת, תופר עצתם ומחשבתם מהרה יאבדו). וזהו שנאמר השב את מטה אהרן, הוא המטה הרודה מול הקמים נגדו, לפני העדות, היא התורה שהוא נצחי, למען היות המטה למשמרת (להיות) לאות (ולמופת תמיד) לבני מרי, כלומר לנקום מהם תמיד נקמת ה' ונקמת עמו ותורתו להשמידם ולאבדם מהעולם, כדבר האמור בשירי דוד המלך ע"ה (שם קב, כו-כז) לפנים הארץ יסדת וגו' המה יאבדו ואתה "תעמד", שורש עמידה הוא קיום נצחי, כמבואר במורה פרק י"ג חלק א':

ובזה נראה לי לפרש מאמר דוד המלך ע"ה (שם כג, ד) גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמוני, וגם אומרו "המה" לכאורה שפת יתר. אבל ביאור הדבר, כמו שהוא יתברך קיים נצחי, כדכתיב ואתה תעמוד, כמו כן התורה וישראל נצחיים, כדכתיב (ישעיה סו, כב) כי כאשר השמים החדשים וגו' כן יעמד זרעכם ושמכם. וכבר ביאר מוזלה"ה בספר ישמח משה דזהו הטעם דכתיב (בראשית מו, כו) כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים, ולא היו אלא ס"ט, רק הוא יתברך השלים את המנין (פרקי דר"א לט), שבזה נתן להם כח נצחי לבל יאבדו בגלות, להורות כאלו ישראל הם הכל והוא יתברך חלק בתוכם, ומה שיש בחלק כח נצחי יש בהכל, עיי"ש בפרשת שמות (ד"ה עוד י"ל ואלה) ופרשת בלק (ד"ה כי מראש). וזהו שנאמר גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה (נצחי) עמדי (אם כן אני גם כן נצחי ועומד) שבטך ומשענתך "המה" (ירמוז על "המה" יאבדו ואתה תעמוד, זה) ינחמוני, כלומר על ידי שבטך המה יאבדו, ומשענתך שבידינו היינו ואתה תעמוד נצחי, וכח זה נתת עמדי. ורמז לכל זה, כי מבואר בכתבי האריז"ל כי צד הסטרא אחרא יונק רק מרגל התי"ו שנתעקם, ובזה פירש מוזלה"ה (שם) בפרשת ויצא (סוף הפרשה ד"ה ואני) שאמר יעקב ללבן (בראשית ל, ל) ויברך ה' אותך לרגלי, עיי"ש. ולזה ראשי תיבות של תי"ו, י'אבדו ו'אתה ת'עמד:

נמצא, כח משענתו יתברך שבידינו שהוא מטה שאנחנו נשענים עליו, הוא "אתה" תעמוד נצחי, ואנחנו הדבקים בו יתברך קיום נצחי. והיינו דכתיב (תהלים קי, ד) אתה כהן לעולם, פירש רש"י יש במשמע כהונה ממש ושררות, כמו (שמואל-ב ח, יח) ובני דוד כהנים, [ע"כ], היינו ענין כהונה הוא לעולם וכמו כן ענין מלכות בית דוד הוא לעולם, שהוא נותן להם כח "אתה" שהוא נצחי. והיינו דכתיב ביהודה (בראשית מט, ח) יהודה "אתה", דלכאורה שפת יתר האי אתה, אלא בא לומר יהודה אתקשר בבחינת "אתה"

תעמוד נצחי, על כן יודוך אחיך, ידך בעורף אויביך, המה יאבדו. ועל דרך זה פירש הסבא (זוהר ח"ב) פרשת משפטים דף ק"ד (ע"א) לדרכו בקודש הקדשים, לכולהו בנוי לא אמר יעקב אתה, אלא ליהודה, לאתר דאצטריך, [דא איהו אתה], שמא דא (אתה), ודאי יודוך אחיך, עי"ש ותבין:

וזהו שאמר המדרש על מטה אהרן שהוא אתה כהן לעולם, יש אומרים שהוא מטה של יהודה דכתיב ביה יהודה "אתה" וגו', ויש אומרים שהוא מטה של משה שהיה מלך דכתיב ביה (דברים ה, כח) ו"אתה" פה "עמוד" עמדי, קיום נצחי, ואותו מטה עתיד להיות ביד מלך המשיח שנאמר מטה עזך ישלח וגו' רדה בקרב אויביך, ושם נאמר עליו "אתה" כהן (לשון שררה) "לעולם", כאמור:

ועל דרך הסוד, עיין בזוהר בלק דף קצ"ג ע"ב שכתב דתלת דוכתא אינון דאקרי כל חד אתה, פירוש, אבא חסד מלכות, כמו שכתב המקדש מלך שם. וזה מטה אהרן דכתיב אתה כהן לעולם, דרגא דחסד, כמה דאת אמר תומיך ואוריך לאיש חסידך. והיינו מטה יהודה מלכות, כמה דאת אמר יהודה אתה, כמו שכתב הסבא משפטים (הנ"ל). והיינו יש אומרים מטה משה, יסוד אבא, על כן נאמר לו ואתה פה "עמוד" עמדי, על פי שכתב הזוהר כד מטי לתהלות לאל עליון גואלם (תפלת שחרית) צריך "לעמוד" מקמיה מלכא עלאה יסוד אבא, וכן הוא בסידור (ח"א עו ע"ב). ועתיד להיות ביד מלך המשיח, כדכתיב מטה עזך וכתיב בתריה אתה כהן לעולם, לשון שררה ומלכות, כאמור: ועיין באדרא זוטא (זוהר ח"ג) האזינו דף ר"צ ע"א שכתב בזה הלשון, ומאתר דשירותא אשתכח אקרי אתה ואקרי אב, דכתיב (ישעיה סג, טז) כי "אתה" אבינו, כללא דכולא זעיר אנפין אקרי אתה כו'. וכן פירש העטרת צבי בפרשת בלק (קצג ע"ב ד"ה שירותא דנקודא). ולדרך זה יש לפרש המדרש, מטה אהרן כהן גדול ירמוז לחכמה, ודא "אתה" כהן לעולם בימינא עלאה, כאמור בסבא פרשת משפטים. מטה יהודה, יהודה "אתה" יודוך, מלכות. מטה משה, הבריח התיכון, כללא דזעיר אנפין. וזהו ו'אתה פה כו'. הצד השוה שבהן, שכולן נקראים אתה. וזהו שאמר המדרש יש אומרים זה מטה יהודה או מטה משה כו', ר"ל שאותו בחינה עצמה היה מטה יהודה, כל חד לדרגא דיליה, והבן. ועיין בעטרת צבי פרשת ויגש (רה ע"ב):

על פרשת חקת

וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר וגו' [יט, א-ב] . ויש להבין מה שכפל לאמר, ב' פעמים למה לי. ובמדרש (במ"ר יט, ב) רבי חנן בר פזי

פתר קרא בפרשת פרה, שיש בה משבעה שבעה כו', עד שבעה כהנים, ואם יאמר לך אדם חמשה הן, אמור לו משה ואהרן בכלל, שנאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר זאת חקת התורה. וכתב הידי משה, לפי שהתורה נדרשת במ"ט פנים, כנגד מ"ט שערי בינה, ושער החמשים הוא סוד פרה אדומה, ונקרא שער התעלומה, ולא נתגלה שער זה לשום אדם רק למשה, כמו שאמרו (במ"ר יט, ו) לך אני מגלה טעם פרה ולאחרים חקה, ע"כ דבריו. ותימה, שהרי אמרו (ראש השנה כא ע"ב) חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולם נמסרו למשה חוץ מאחד, והוא שער החמשים, ואם היה סוד פרה אדומה משער החמשים איך נתגלה למשה. עוד יש לדקדק, לדבריו למה הביא המדרש סיפא דקרא לאמר זאת חקת התורה, דזה שפת יתר לכאורה:

אבל הנראה לי בזה הוא על פי מה שכתב רש"י, ויקחו אליך, על שמך היא נקראת. ובמדרש (שם), שכל הפרות בטלות ושלך קיימת. ועוד שם, אליך, לך אני מגלה טעם פרה אבל לאחרים חקה. ופירש מוזלה"ה בספר ישמח משה (פר' חקת ד"ה עוד שם) ששניהן עולין בקנה אחד, כי עיקר חיותה של המצוה היא הכוונה והטעם והשכל שבה, ולכן גילה ה' למשה טעם פרה, אבל אכתי בשאר פרות שעשו בבחינת חק מאי איכא למימר, ועל כרחך צריך לומר שהם עשו הפרה על דעת משה וכוונתו, כמו שכל תפלותינו על דעת אנשי כנסת הגדולה, ואמירת תהלים על דעת דוד המלך ע"ה, והיינו על שמך היא נקראת. וכל הפרות בטלות, דמעצמם הם דבר בטל, רק ושלך קיימת בכל הפרות, ע"כ דבריו. עוד שם מבואר בספר ישמח משה פרשת ויצא (ד"ה וידר יעקב) על אומרם (קידושין לא.) גדול המצוה ועושה מאינו מצוה ועושה, כי יש בכל מצות כוונות ידועות לבחירי ה', ויותר מזה אשר לא נודעו רק למשה, ויותר מזה אשר לא נודעו לשום נברא אפילו למשה, רק המצוה יתברך יודע מקומה וערכה. והנה אם אינו עושה רק לפי השגתו ושכלו, אינו יודע לתקן יותר מזה, אבל העושה אחר כוונות המצוה יתברך, מתקן בשורשה אף הנעלם שבה. ובהג"ה שם מבואר שכן נתגלה לו בחלום, עיי"ש:

ומעתה אני אומר, אם שהכתוב אומר אליך, לך אני מגלה טעם פרה, היינו מה שהוא במ"ט שערים, אבל הנעלם שבו בשער החמשים זה לא נתגלה גם למשה. ואם כן ענין פרה הוא גם למשה בבחינת חק לפי טעם הנעלם שבו שלא השיגו, והיה הוא צריך לעשות הפרה לפי השגת שכלו מה שגילה לו השי"ת, וגם האמין שיש בה עוד טעם נעלם ממנו והוא בחינת חק גם אצלו. וזהו שאמר הכתוב וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר, כלומר אליהם גם כן ראוי לאמר זאת חקת התורה אשר צוה ה' (דייקא. הגם) לאמר וגו' ויקחו אליך, לך אני מגלה כו', עם כל זה גם אל משה היה בחינת חק, כי

התלוי בשער החמשים נעלם ממנו, והיה הוא גם כן צריך לעשותה בבחינת חק כמו כל ישראל לענין הנעלם ממנו, כי אם מכח אשר צוה ה':

ובזה יבוארו דברי המדרש, אם יאמר לך אדם חמשה הן, כלומר כי זאת חקת התורה לא קאי על משה ואהרן, כי אם אישראל דבתריה, ומשם ואילך ליכא אלא חמשה כהנים, אמור לו אף משה ואהרן בכלל, שנאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן "לאמר" זאת חקת התורה, שקאי גם על משה ואהרן, אם כן גם הם בכלל, ואיכא שבעה כהנים, וכאמור: וזהו שאמרו (במ"ר יט, ג) [ביקש] שלמה לידע טעמי פרה, אמר (קהלת ז, כג) אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני. שדקדק מוזלה"ה (שם, ר"פ חקת) דהוה ליה למימר בקש לידע ולא ידע, ומדלא אמר הכי מכלל דידע, אם כן אמאי אמר והיא רחוקה ממני. ולמה שכתבתי ניחא, דהכי קאמר, אמרתי אחכמה ואבין טעמי פרה, ועם כל זה היא רחוקה ממני, כי עוד יש בה נעלם בלתי מושג לשום אדם. וזהו שאמר המדרש (במ"ר יט, ו) וכתיב (זכריה יד, ו) והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון, יקפאון כתיב, דברים המכוסים מכם בעולם הזה עתידים להיות צופים (כלומר מגולין) לעולם הבא. ולפי זה יש להבין הקרי וקפאון, ופירשו רש"י ומפורשים לשון חשך, עי"ש, ולמה שכתבתי ניחא, דתרוייהו איתנייהו, אם שיהיו צופים ונגלים, עם כל זה יהיה בה גם כן דבר סתר וחשך מעיני הבריות, כאמור:

ולדעתי זה שאמר הנביא (יחזקאל לו, כד-כז) ולקחתי אתכם וגו' ועשיתי את אשר בחקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם. ולכאורה הלא יותר קל לשמור ולעשות המשפטים שהשכל מחייבם, מהחקים שאין השכל גוזר, אם כן הוה ליה למימר בדרך לא זו אף זו, ועשיתי את אשר משפטי תשמרו ועשיתם ובחקי תלכו. אלא הוא אשר דברתי והכי קאמר, ולקחתי אתכם מן הגוים וקבצתי אתכם מכל הארצות (שאויר ארץ העמים טמא [נזיר נה.], ומטמטם הלב והשכל), והבאתי אתכם אל אדמתכם (אויר ארץ ישראל מחכים (בבא בתרא קנח ע"ב)), וזרקתי עליכם מים טהורים וגו' והסירותי אל לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר (ואם כן תבינו טעמי המצות, ועם כל זה) ואת רוחי אתן בקרבכם "ועשיתי" את אשר בחקי תלכו, כלומר שתלכו בהן בבחינת חקים עלומי טעם, כי תשכילו שעוד יש בהן נעלם בחינת חק, וזה אעשה אני, כי ומשפטי (המושג בשכל) תשמרו "ועשיתם" מעצמיכם, אבל אתן רוחי בקרבכם להאמין שעוד יש בהם נעלם לעשותם בבחינת חק:

וקיימא לן (פסחים קכ.) דבר שהיה בכלל וכו' ללמד על הכלל כולו יצא. אם כן מענין פרה, כפי מה שכתבנו, נלמוד לכל המצות שהקטן יעשה על דעת הגדול ממנו היודע

כוונות המצות, והגדול היודע לכוון ישכיל כי עוד יש בה טעם נעלם, ויעשה על דעת הקטן ממנו שעשה הדבר בבחינת חק כאשר צוה ה'. ולדעתי זה שאמר הכתוב בפרשה דיומא הוא פרשת צו (ויקרא ז, י) וכל מנחה בלולה בשמן (כנוי לחכמה ושכל) וחרבה (הנעשה בלי שמן, היינו הכוונה והשכל), לכל בני אהרן (שיש בהם גדולים היודעים הכוונה וקטנים), תהיה איש כאחיו, שהקטן יכוון על דעת הגדול בבחינת טעם, והגדול על דעת הקטן בבחינת חק. והבן הדברים העמוקים, מדבש מתוקים:

זאת חקת התורה [יט, ב]. יש לדקדק, דהוה ליה למימר חקת הפרה. ובמדרש (במ"ר יט, ג) אמר שלמה פרשה של פרה אדומה חקרתי וכו', אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (קהלת ז, כג), שלא ידע טעמה. ולדרכנו נאמר גם לפרש המשך הפסוקים שם קהלת ח' (א-ז) מי כהחכם וגו', עד כי כאשר יהיה מי יגיד לו. גם להבין מאמר דוד המלך ע"ה (תהלים עג, ט-יא) שתו בשמים פיהם וגו' ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון, דהוא כפל ענין במלות שונות. גם מה שאמר (שם קלט, א-ו) ה' חקרתני ותדע וגו' פליאה דעת ממני וגו':

יתבאר על פי מה שכתב הרמב"ם פרק ה' מהלכות תשובה (ה"א) רשות לכל אדם אם רצה להטות את עצמו לטובה כו', ואם רצה להטות את עצמו לרעה הרשות בידו כו'. אל יעבור במחשבתך שהקב"ה גוזר על אדם [מתחלת ברייתו] לחיות צדיק או רשע, כי אלו היה גוזר על אדם כו' איך היה מצוה לנו על ידי נביאיו עשה כך ואל תעשה כך, ובאיזה דין ובאיזה משפט נפרע מן הרשעים או משלם שכר לצדיקים. ואל תתמה איך יהיה האדם עושה כל מה שיחפוץ והיה מעשיו מסורים בידו, וכי יעשה בעולם דבר שלא ברשות קונו ולא חפצו והכתוב אומר (שם קלה, ו) כל אשר חפץ ה' עשה, דע שהכל בחפצו יעשה אף על פי שמעשינו מסורים בידינו, כיצד, כשם שהשם חפץ להיות האש והרוח עולים למעלה כו' ככה חפץ להיות שהאדם רשותו בידו כו', לפיכך דנין אותו לפי מעשיו, הוא שהנביא אומר (מלאכי א, ט) מידכם היתה זאת (לכם) כו'. שמא תאמר והלא הקב"ה יודע כל מה שיהיה, וקודם שיהיה ידע שזה יהיה צדיק או רשע כו', ואי אפשר שלא יהיה כך, דע כו' שהקב"ה אינו יודע מדעה שהיא חוץ ממנו כבני אדם שהם ודעתם שנים, אלא הוא יתעלה ודעתו אחד, ואין דעתו של אדם משיג דבר זה על בוריו, וכשם שאין כח באדם להשיג אמתת הבורא כך אין כח באדם להשיג דעתו, הוא שהנביא אמר (ישעיה נח, ח) כי לא מחשבותי מחשבותיכם כו'. וכיון שכן הוא, אין בנו כח לידע היאך ידע הקב"ה כל הברואים והמעשים, אבל נדע בלי ספק שמעשה האדם ביד האדם כו'. ולא מפני קבלת הדת בלבד נודע דבר זה, אלא בראיות ברורות

מדברי החכמה, ומפני זה דנין את האדם על מעשיו, עכ"ל הק' בקיצור קצת. וכל מה שכתב האלשי"ך (מראות הצובאות, ישעיה) על הפסוק כי לא מחשבותי כו', הן ממש דברי הרמב"ם הנ"ל, עיין שם:

וזהו שנאמר שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ וגו', ששואלים קושיא על ענין שמיימי, לאשר הם בארץ ואינם יודעים ומשיגים ענין שמיימי כי אם מנהג ארצי. ובאמת כי גבהו שמים מארץ כן גבהו כו' ומחשבותי ממחשבותיכם, כדברי הר"מ הנ"ל, מחמת שאנחנו ודעתנו שנים, והקב"ה ודעתו אחד. ואולם הם אומרים איכה ידע אל (והוא מכח שאומרים) ויש דעה בעליון, ר"ל שיודע חלילה בדעה שחוץ ממנו והדעת בו, ולזה שואלים איכה ידע אל, כי אם כן הידיעה סותר הבחירה, וקיימא לן דהבחירה חפשית, ולזה מכחישים ידיעתו. אבל באמת אינו כן כמחשבותם, כי העליון יתעלה הוא ודעתו אחת, והוא בעצמו הדעה. וזהו שאמר הכתוב חקרתני ותדע וגו' בנתה לרעי (מחשבותי) מרחוק וגו' (ר"ל קודם שיהיה ויעלה ברעיוני) הן ה' ידעת כולה, (ועם כל זה) אחור וקדם צרתני, כפירוש חז"ל (ב"ר ח, א) על שכר ועונש, והוא אם זכה אומרים לו אתה קדמת לכל מעשה בראשית, לא זכה ח"ו אומרים לו יתוש קדמך, ותשת עלי כפכה לענוש או לגמול טוב, אם כן קשה הלא הידיעה סותר הבחירה, ואיך יתכן שניהם. ולתרץ זה אמר פליאה דעת ממני, כלומר שהדעת הוא דבר הנפרש ונפרד ממני (מלשון הפלאה, שפירושו הבדלה והפרשה), על כן נשגבה לא אוכל לה, שלכך לא אוכל להשיג הדבר כי הוא ודעתו אחד, לא כבני אדם שיודעים בדעה שחוץ מהם, ונכון:

ובכן נבא לבאר פסוקי קהלת, דקאי אלמעלה שאמר (ז, טז-יז) אל תהי צדיק הרבה וגו' אל תרשע הרבה וגו' למה תמות וגו', הנה הזהיר לפלס מעגלותיו לבל יענש, מפני שהבחירה חפשית, והידיעה אינו סותר הבחירה. ושלא תאמר שזה נודע מדרך הקבלה לבד ולא מכח שכל, על זה אמר כל זה נסיתי בחכמה (ואיך יתכנו שניהם, על זה אמר) אמרתי אחכמה (שאני עצם החכמה, אבל אינו כך, אלא) והיא רחוקה ממני, כלומר שחכמתי היא דבר חוץ ממני, אבל לא כן האל יתברך שהוא וחכמתו אחד, אם כן לא קשה איך יודע, וכדברי הר"מ ז"ל:

ועל זה אמר מי כהחכם, ר"ל על פי מה שכתבו הספרים שאין לקרוא חכם אלא להבורא בלבד שהוא עצם החכמה, אבל מבלעדו הכל מקבלים ומושפעים וזולתם, ולזה נקראים "תלמידי" חכמים. וזהו שאמר מי (הוא) כהחכם בה' הידועה, כלומר חכם הידוע יתברך הנקרא חכם, ועל כן ומי יודע פשר דבר, ר"ל ומי יכול לדעת פשר הדבר, כי חכמת אדם תאיר פניו ועוז פניו ישונא, ר"ל שחכמתו של אדם הוא דבר נוסף עליו, ולא עצמותו,

אך תאיר פניו שהוא כנוי על עצמות אדם. ועוז פניו (עצמותו) ישונא, מכח החכמה שבו, לכן אין להשיג דעת הבורא יתברך. על כן אני פי מלך (מלכו של עולם) שמור ועל דברת שבועת אלקים, רומז למה שמשביעין את האדם תהי צדיק כו' (נדה ל ע"ב), אל תבהל מפניו תלך, כלומר שלא תבהל ותחרד מכח שגלוי הכל לפניו תלך כפי ידיעתו המכרחת אותך, אל תעמוד בדבר רע, כפירוש רש"י, כי כל אשר יחפוץ יעשה ה', שלא תאמר היאך מעשה האדם בידו הלא כתיב כל אשר חפץ ה' עשה, כי התירוץ לזה באשר דבר מלך שלטון כו', שהוא גזר שהכל בחפץ אדם וברשותו. או יאמר כל אשר יחפוץ (ר"ל האדם) יעשה באשר דבר מלך שלטון וגו', שכך גזר הוא יתברך, וכדברי הר"מ הנ"ל בהלכה ד', על כן ועת ומשפט ידע לב חכם וגו', כי רעת האדם רבה דייקא, כי אין עליו דבר המכריע, אך כדכתיב מידכם היתה זאת (לכם) כנזכר לעיל, והבן:

או יאמר באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה, על פי מה שכתב המקנה בפתיחה אות כ"ה וז"ל, שכבר הקשו כיון שהקב"ה יודע עתידות אם כן שכר ועונש למה, כיון שאין ביד האדם לשנות ידיעתו, אך באמת לא יתכן זה אלא בשכר צדיקים, אבל בעונש רשעים כיון שאמרו חז"ל (ברכות ז.) דבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אינו חוזר, אבל לרעה חוזר, כל שכן שהידיעה אינה מתקיימת ויכולה לחזור בבחירת האדם [לטוב]. וזהו שנאמר (תהלים א, ה-ו) על כן לא יקומו רשעים במשפט וחטאים בעדת צדיקים (שאין להם טענה), כי יודע ה' דרך צדיקים (שהוא ידיעה לטובה, אבל) ודרך רשעים תאבד, אם כן מעשה הצדיקים באמת הוא מחמת ידיעת השי"ת לטובה, לכך אמרו (אבות פ"ב מט"ז) "מתן" שכרן של צדיקים, שהוא רק מתנה. וזהו שנאמר (שם סב, יג) ולך אדנ"י חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, פירוש כאלו הוא בוחר במעשיו, ובאמת הוא הכרח מחמת ידיעתו יתברך, ע"כ דבריו. והנה, נקוט מיהו פלגא על עונש הרשעים יפה אמר, אבל מה שאמר שהצדיקים מוכרחים מכח ידיעתו יתברך אין זה אמת, ושארי ליה מארי[ה], וכמבואר בלשון הרמב"ם הנ"ל באר היטב ובכל הספרים כי הרשות נתונה לכל אחד צדיק או רשע לעשות כרצונו וחפצו והבחירה בידו:

והנראה לי לפי דרכו ז"ל על פי מה שכתב הרמב"ם בהקדמתו לסדר זרעים (ד"ה והחלק השני בענין הנביא), דהא דלטובה אינו חוזר היינו שיאמר ה' לנביא להבטיח בני אדם בבשורה טובה אי אפשר שלא יתקיים, בשביל שלא יהיה נשאר לנו מקום לקיים בו אמונת הנבואה. אבל מה שהבטיח ה' לנביא עצמו אפילו לטובה אפשר בחזרה להופכו, כדמצינו (ברכות ד.) גבי יעקב שירא שמא יגרום החטא, עיי"ש. ואם כן, מידי הוא טעמא דלטובה אינו חוזר למען שהוא יסוד אמונת הנבואה, וזה שייך בדבור שכבר

נשמע הבטחת השי"ת על ידי הנביא לטובה, ואם לא יתקיים יאמרו שהוא נביא שקר, להכי אינו חוזר. אבל בידיעתו יתעלה, הגם אי נימא שמכריח אכתי יכול לחזור אפילו מטובה לרעה, וקל וחומר הדברים ממה שמבטיח ה' לנביא בינו לבין עצמו דאיכא חזרה בלטובה כמו בלרעה, כל שכן היכי דמלבא לפומיה לא גליא כי אם כמוס במחשבתו יתברך, וזה ברור למבין. אם כן גם הצדיקים אינם מוכרחים במעשיהם, וזהו שנאמר אל תעמוד בדבר רע (כמו שפירש רש"י בטענה) כי כל אשר יחפוץ (ה') יעשה (וידיעתו מכריח, זה אינו, כי) באשר דבר מלך שלטון, ומי (היינו הצדיק הנקרא מי, כמבואר במגלה עמוקות (אופן ג):

יאמר לו (להשי"ת) מה תעשה, על דרך שאמרו ז"ל (מועד קטן טז ע"ב) הקב"ה גוזר והצדיק מבטל, אס כן שהדבור אינו מכריח, כי יש ביד האדם לשנותו לטובה, כל שכן שהידיעה לרע אינו מכריח, כי ביד האדם לשנותו לטובה. ושמא תאמר התינח בעונש הרשעים, אבל בשכר צדיקים מאי איכא למימר הלא (לרעה) [לטובה] אינו חוזר, על זה אמר שומר מצוה לא ידע דבר רע ועת ומשפט ידע כו', כי איננו יודע מה שיהיה (ר"ל מה שהוא יהיה) כי כאשר (הוא) יהיה מי יגיד לו, הלא הוא כמוס במחשבתו יתעלה, אם כן גם (לרעה) [לטובה] יש חזרה, אם כן יפה מגיע שכר לצדיקים ועונש לרשעים, וכל דרכיו משפט:

והנה, על דרך דרוש יש ראיה ברורה מענין פרה כי הכל גלוי לפניו ועם כל זה הבחירה חפשית ולכן מענישׁ אחר כך, והוא לפי מה שאמרו (במ"ר יט, ח) בטעם פרה תבא אמה ותקנח צואת בנה, הרי שהפרה בא לכפר על מעשה העגל, ואמרו ז"ל (שם, ו) ויקחו אליך וגו' לך אני מגלה טעם פרה ולאחרים חקה, ופירש בו מוזלה"ה (ישמח משה, פר' חקת ד"ה ויקחו) כי באמת במרה נצטוו על מצות פרה (רש"י שמות טו, כה) ואז היה קודם חטא הידוע, אלא שהיה גלוי לפניו שעתידין לחטוא, ולכך לא היה יכול לומר הטעם, כי הדבור מכריח. אלא שמשה רבינו ע"ה שהיה בחינת חכם העדיף מנביא (בבא בתרא יב.), כי חכם משיג מחשבתו יתברך, והידיעה אינו מכריח, על כן לך אני מגלה ולאחרים חקה, ע"כ דבריו זלה"ה ודפח"ח. אם כן מזה מוכח בעליל כי הידיעה אינו מכריח, כי הרי נענשו אחר כך, כמו שנאמר (שמות לב, לד) וביום פקדי כו':

נמצא, מפרה אנו למדין שהידיעה אינו מכריח והבחירה חפשית, וזה יסוד כל התורה כולה. וזהו שאמר הכתוב זאת חקת התורה (ר"ל, חק של כל התורה) אשר צוה ה' לאמר וגו' ויקחו אליך (דייקא) פרה, שפירושו לך אני מגלה כו', מטעם האמור, הרי שאפילו משה ידע והשיג מחשבתו יתברך שהיה גלוי לפניו שעתידין לחטוא, ועם כל זה נענשו

אחר כך, הרי מוכח שהידיעה והבחירה שניהם אמת וצדק. ושמא תאמר איך יתכנו שניהם, על זה אמר המדרש זהו שאמר שלמה אמרתי אחכמה, שאני עצם החכמה, והיא רחוקה ממני, שהוא דבר חוץ ממני על כן אינו יכול להשיג דעתו יתעלה, והבן. אחר זה רב מצאתי בספר בני יששכר (אדר, מאמר י דרוש א) שפירש על דרך זה זאת חקת התורה:

או יאמר זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר דבר אל בני ישראל [יט, ב]. ולהבין אומרו "לאמר דבר", בהקדם לפרש אלה הדברים אשר דבר משה וגו' הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר (דברים א, א-ה), והוא על פי מה שכתוב בספרים הק' הרוצה להוכיח את חברו לא יאמר דברי תוכחה ומוסר בלבד, כי אולי לא יכנסו בלב השומע, על כן העצה לזה שמתחלה יבאר איזה פסוק, ובתוך הדברים יעטוף וילביש דברי תוכחה, על דרך כשנותנים לתינוק סמי רפואות מערבים אותו בצפיחת בדבש. וזה שאמר אלה הדברים אשר "דבר" משה (לשון קשה, תוכחה ומוסר) אל כל ישראל וגו', על כן הואיל משה באר את התורה הזאת "לאמר", כלומר התחיל לבאר התורה באיזה פירוש, שיהיה זה אמירה לשון רכה, ועל ידי זה יכנסו גם דברים הקשים לאזני השומעים. וזה שאמר כאן, זאת חקת התורה אשר צוה ה' "לאמר" (תחלה אמירה רכה דברי תורה ופירושה, ועל ידי זה) "דבר" אל בני ישראל, קשות, הן דברי תוכחה: וכי תאמר מה ענין זה לפרשת פרה אדומה וטומאה וטהרה, על זה אען ואומר כי עוד טעם יש לי ליתן על זה לומר דברי תורה עם דברי מוסר, והוא על דרך דכתיב להלן (יט, יז-יט) ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת ונתן עליו מים חיים וגו' והזה וגו' ביום השלישי וביום השביעי וכו' ורחץ במים וטהר בערב. והנה בטומאת זב וזבה ונדה וכדומה סגי בטבילה במים לבד, ובטומאת המת הצריכה התורה הזאה וטבילה, על כרחך מפני שטומאה זו חמורה, לא יועיל טבילה לבד בלתי שיזה מאפר פרה, שבזה מחליש וממית כח הטומאה, ואחר זה יבא במים ויקבל רוח טהרה גמורה. והנה, בזוהר פרשת בלק דף ר"ה (ע"א) פתח רבי יוסי (שמואל-א ב, ו) ה' ממית ומחיה וגו', והא שמא דא סמא דחיי איהו לכלא כו', אלא ה' ממית להההוא משיכו דסטרא אחרא, ומחיה לההוא משיכו דרוח קודשא, עי"ש. וזה עצמו שצריך לומר דברי תורה פירוש הכתוב ודברי מוסר, כי על ידי המוסר ממית לכח הטומאה והרוח רע שבתוך האדם, ובדברי תורה מחיה לרוח קודשא שבאדם, וכדאיתא בסוף מסכת כתובות (קיא ע"ב) כי אור תורה מחיינו לתחיית המתים, וכמו כן גם עתה המאור שבה מחזירו למוטב להחיותו, לבלי יהיה מאותן שבחייהן קרוים מתים רח"ל. וזהו שאמרו בגמרא שבת פרק רבי עקיבא (פח ע"ב), שמעו כי נגידים אדבר כו' (משלי ח, ו), דברי

תורה יש בהן להמית (היינו לכח הטומאה והרע) ולהחיות, לעורר בקרבו רוח טהרה וקדושה. והיינו דאמר רבא למיימינים בה סמא דחיי, למשמאילים בה סמא דמותא. יתפרש לדרכנו, למיימינים לסטרא דימינא דקדושה יש בה סמא דחיי, למשמאילים לסטרא אחרא יש בה סמא דמותא: וזהו שנאמר זאת (האמור להלן, ענין הזאה וטבילה, הוא) חקת התורה אשר צוה ה' "לאמר" (דברי תורה שהוא אמירה רכה, וגם) "דבר" אל בני ישראל, דברי מוסר שהן קשין, והיינו ויקחו אליך וגו' ולקחו וגו' והזה וגו' ורחץ במים וטהר וגו', ממנו נקה לומר דברי תורה ודברי מוסר, למען להחליש ולהמית כח הטומאה שבו ולהחיות האדם לקבל רוח טהרה וקדושה, כאמור:

עוד יתבאר זאת חקת התורה וגו' "לאמר דבר" וגו']יט, ב]. בהקדם דנראה לי לפרש הא דכתיב כפל לשון (ויקרא יט, יז) הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, שפירוש רש"י בזה דחוק. והנה על דרך הפשוט יאמר הוכח את עצמך, אחר כך תוכיח, כמו שאמרו חז"ל (בבא מציעא קז ע"ב) קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים, והכוונה הפשוטה שיהיה נאה דורש ונאה מקיים, כי בשימו אל לבו לקיים מאמרו יעשה רושם בלב השומע. אבל עוד דברים בגו לומר, שאם יראה חסרון באנשי דורו יתלה החסרון בו ולא בהס, כי הוא ראש הדור, וכולא בתר רישא גרירא, ואם יש חסרון במוח שבראש, שדי תיכלא בכל האברים. והיינו דכתיב (שם ד, ג) אם הכהן המשיח "יחטא" (חטא קל, יגרום) "לאשמת" העם. ועל כן יוכיח את עצמו תחלה. וזהו שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך על שחטא, הוכח (את עצמך) תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, כלומר לא תשא החטא מעליך עליו:

ובזה נראה לי לפרש המדרש (ד"ר א, ב), אלה הדברים וגו' (דברים א, א), זהו שאמר הכתוב (משלי כח, כג) מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון. מוכיח זה משה, אדם אלו ישראל שנאמר (יחזקאל לד, לא) אדם אתם, אחרי בשביל להביאן אחרי, חן ימצא זה משה, ממחליק לשון זה בלעם. דבר אחר מהו אחרי, שהוכיח אותי אחר ישראל והוכיח לישראל אחרי, לישראל אמר (שמות לב, ל) אתם חטאתם חטאה גדולה, ולי אמר (שם, יא) למה ה' יחרה אפך בעמך כו', עיין שם שמפרש דבריו המליצה שיש בזה. אבל עוד נראה לי כוונה בזה, כי ה' אמר למשה (שם, ז) לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים, פירש רש"י אתה גרמת להם, שהוצאת את הערב רב שעשו את העגל. ועתה הניחה לי (שם, י), פירש רש"י כאן פתח לו פתח כו'. ולי נראה לומר כי במה שאמר לו שחת עמך, בזה עצמו פתח לו פתח ללמד זכות על ישראל, שאין להאשים אותם, כי הערב רב הם שעשו והטעו את ישראל, שהיה משה גורם לזה. וזה עצמו שאמר משה

למה ה' יחרה אפך "בעמך" אשר "הוצאת" דייקא, הלא הם לא עשו, רק הערב רב שחטעו אותם, ואני החייב שאני הוצאתי הערב רב, הנה תלה החסרון בו כדי להקל מעליהם. וזהו שאמר (שם, לב) מחני נא, הרי כל כך למד זכות על ישראל עד שמסר נפשו עליהם. וזהו שאמר המדרש, לישראל אמר "אתם" חטאתם וגו' ולי אמר למה ה' יחרה אפך "בעמך", הלא עלי התלונה שאני הגורם. וזה עצמו שאמר הכתוב אלה "הדברים" (דברי תוכחה קשים כגידין) אשר דבר משה אל כל "ישראל" דייקא, אבל בינו לבין קונו אמר עליהם אמירה רכה ודברי מליצות ללמד זכות על ישראל: ועל דרך זה יש לפרש עוד כוונת הכתוב, הוכח, כלומר אותו יתעלה למה יחרה אפו בעמו, אחר כך תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, לא תגדיל עליו החטא, כי אם תקל מעליו בדברי מליצות: נמצא, בהוכיח את ישראל צריך שיאמר לפני קונו אמירה רכה להסיר התלונה מעליהם שהוא הגורם, וכאלו הוא החוטא והטמא ח"ו, ובפיו ידבר דברים קשים לומר שהם החוטאים, ובזה מטהרם. וזהו שנאמר זאת (הפרה) חקת התורה (כלומר דברי תורה ומוסר ותוכחה) אשר צוה ה' "לאמר", כלומר לו יתברך אמירה רכה, "דבר" (דברים קשים) אל בני ישראל ויקחו אליך וגו', וכבס האוסף וגו', והזה הטהור וגו', הרי שלעוסקים הטהורים היא מטמאת, והיא עצמה מטהרת הטמאים. כמו כן דברי תוכחה ומוסר, לעוסקים הם מטמאים אף שהם טהורים, והם עצמם מטהרים הטמאים, שעל ידי זה ישובו לה' ויטהרו. בינה זאת:

זאת חקת התורה [יט, ב]. במדרש (במדבר רבה יט, א) אמר הקב"ה חקקתי חקה וכו'. עיין מה שכתבתי בספר ייטב פנים מאמר יפה לעינים (אות ז):

זאת חקת התורה [יט, ב]. במדרש (במ"ר יט. א) זהו שאמר הכתוב (איוב יד, ד) מי יתן טהור מטמא כו'. עוד שם (שם, ג) כל זה נסיתי בחכמה, כיון שהגיע לפרשת פרה אדומה, אמר אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (קהלת ז, כג). עוד שם (שם, ד) כיון שהגיע משה לפרשת אמר אל הכהנים (ויקרא כא, א), אמר לו משה רבונו של עולם אם נטמא זה במה תהיה טהרתו, כיון שהגיע לפרשת פרה אדומה אמר לו הקב"ה באותה שעה כו' זו טהרתו, ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת (יט, יז). והוא כולו מקשה: והנראה לי, בשנבין פירוש רש"י (יט, כב) על (יט, ט) והיתה וגו' למשמרת, כמו שפשע העגל שמור לדורות לפורעניות, שנאמר (שמות לב, לד) וביום פקדי ופקדתי. וכשם שהעגל מטמא כל העוסקין בו, כך פרה מטמא כל העוסקים בה. וכשם שנטהרו באפרו, שנאמר (שם, כ) ויזר על פני המים, כך ולקחו לטמא מעפר וגו', ע"כ. ולכאורה כל זה הוא דמיון יפה,

אבל מה שפירש רש"י כשם שפשע העגל שמור אין זה דומה לזה, דשם שמור לפורעניות ח"ו וכאן שמור לטוב לטהר:

ונראה לי על פי הקדמה נפלאה הובא בספר עבודת ישראל פרשת בלק משמיה דגאון הק' אבד"ק בארדיטשוב על הפסוק (להלן כד, א) וישת אל המדבר פניו, שמפרש וביום פקדי (לטוב ולחסד) ופקדתי עליהם חטאתם וגו' אשר עשו את העגל, כי אלולי חטא הנ"ל לא היה קבלת התורה שאמרו (שמות כד, ז) נעשה ונשמע דבר נפלא, כי היה מקום לומר קדושת אבותיהם היא שגרמה להם. אבל כיון שעשו מעשה העגל, אזי ניכר שהיה בהן איזה שורש רע שלא נתקן עד שעשו תשובה, אז גדלה ונפלאה בעיני ה' מעלתם בקבלת התורה, כי מזה נראה בעליל שלא היה מחמת קדושת אבותיהם, רק הם בעצמם בחרו בטוב. וזהו שאמרו (ברכות לב:

עה"פ ישעיה מט, טו) גם אלה תשכחנה זה מעשה העגל, כיון שעשו תשובה, אבל ואנכי זה מעשה סיני לא אשכחך, ר"ל בשעה שאני זוכר מעשה סיני אז אזכור גם המעשה הנ"ל כדי להגדיל הזכות. וזהו שאמר וביום פקדי (לטוב, אז) ופקדתי עליהם חטאתם, כדי להגדיל זכותם. ואם כן זכירת מעשה הנ"ל הוא לטוב להם, עיי"ש באורך, והובא בדברינו בפרשת וארא (ד"ה ונראה):

ובזה נראה לי לפרש (להלן כג, כא) לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל, קאי על מעשה העגל, כי אם אדרבה על ידי זה נראה בעליל ה' אלקיו "עמו", ר"ל מה שאמר (שמות כ, ב) אנכי ה' אלקיך, שמיחד שמו עליהן, היה עמו בזכות עצמן, ותרועת מלך "בו" דייקא, ולא מכח קדושת אבותיהם:

ואם כן עולה יפה פירוש רש"י. כשם שמעשה העגל שמור לדורות לטוב, שעכב הפורעניות על שמגדיל בזה זכות קבלת התורה, כמו כן והיתה וגו' למשמרת לטהרה להבריח כח הטומאה, וזה נכון. וזה עצמו שאמר (במ"ר יט, ח) תבא אמו ותקנח צואת בנה, ירצה, כמו שהעגל מטמא ועל ידי זה נצמח טהרה, שנתגדל מעלתם בקבלת התורה הרומזת לטהרה, כמו שאמרו (ברכות טז.) כנחלים נטיו (להלן כד, ו) מה נחלים מטהרים אף דברי תורה כו', כמו כן ענין הפרה שמטמא, ועל ידי זה נצמח אחר כך טהרה. והוא לרמז על האמור, שגם העגל אם שבשעת מעשה היה מטמא, נצמח אחר כך על ידי זה מקור הטהרה וגודל זכותם בקבלת התורה, אם כן הפרה מקנח צואת העגל לבל יהיה קטרוג על ידי זה, אדרבה על ידי זה יגדל מעלתם, ומהטומאה נצמח טהרה. וזהו שאמר המדרש מי יתן טהור מטמא, כמו שמפרש אחר כך תמן תנינן העוסקים בפרה כו' והיא עצמה מטהרת:

וזהו שאמרו בקש שלמה לידע טעם פרה, אמר שזה טעם פרה שמטמא העוסקים בה ומטהרת מידי טומאה, טהור מטמא, לרמז אמרתי אחכמה, ר"ל שאני מעצמותי אחכמה בקבלת התורה, ולא מעשה אבותי בידי, כי הלא והיא רחוקה ממני, במעשה העגל, מזה נראה כי חכמתי עמדה לי ולא חכמת אבותי, והבן:

והנה, כבר פירשתי (רב טוב, ר"פ אמור) אמר אל הכהנים בני אהרן, ר"ל תחלה תאמר להם שהם בני אהרן, אחר כך ואמרת אליהם לנפש לא יטמא, לשון יחיד, על אהרן, ר"ל שמכחו וזכותו זכו למצוה זו, כדאיתא במדרש (ויק"ר כו, ו) מיראה שנתיירא אהרן זכה וניתנה פרשה זו לבניו ולבני בניו, עי"ש, וכן נראה מדברי הזוהר שם (אמור פח.), עי"ש. ולזה אמר לו משה רבונו של עולם אם נטמא זה, שהוא מבני אהרן ויוצא חוטר מגזע קדש, במה תהא טהרתו, ר"ל בשלמא איש המוני שבא ממשפחה בזויה אין הפגם שלו גדול כל כך, כי מעשה אבותיו גרמו לו, ויכול ליטהר, מה שאין כן מי שהוא מזרע אהרן קדוש ה', אם נטמא בחטא במה תהא טהרתו. ולא השיבו. כיון שהגיע לפרשת פרה, שמטמא העוסקים בה והיא מטהרת הטמאים לרמז שמטומאה נצמח טהרה וממעשה העגל נצמח טובה שניכר שקבלת התורה מעצמותם, אז אמר לו הקב"ה מה שאמרת לי במה תהא טהרתו ולא השיבותיך, זו טהרתו, ר"ל זו עצמו שנטמא בחטא, זה עצמו הוא טהרתו, שמזה נצמח טובה, שעל ידי זה שלפעמים נטמא בחטא ועושה תשובה מזה ניכר שהטוב שעושה הוא מעצמותו ולא מכח אבותיו, אם כן זו עצמו שנטמא הוא טהרתו וטובתו, שנאמר ולקחו לטמא מעפר כו' כי תבא אמו ותקנח, וכאמור. והבן, כי הוא דבר נכון ונחמד בסיעתא דשמיא:

עוד ביאור על המדרש (במ"ר יט, ד) כיון שהגיע לפרשת אמר אל הכהנים (ויקרא כא, א) נתכרכמו פניו של משה, אמר אם נטמא זה במה תהא טהרתו, כיון שהגיע לפרשת פרה אמר לו זו טהרתו, ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת (יט, יז). על דרך מוסר על פי מה שכתב השל"ה (ס"פ בחקותי) על הפסוק (ויקרא כו, מב) וזכרתי את בריתי יעקוב וגו', שאף זה מן התוכחה, כי אינו דומה עונש רשע בן רשע לעונש רשע בן צדיק, שעונשו גדול יותר כי היה לו ללכת בדרכי אבותיו כי הוא מגזע היחוס, עי"ש. ובזה פירש מוזלה"ה (תפלה למשה מט, כ) זכור לעבדיך לאברהם וגו' אל תפן (לזכור זאת) אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו (דברים ט, כז), והבן. ובזה נראה לי לפרש מאמרם (סנהדרין קט ע"ב), קרח שעשה קרחה כו', וליחשוב נמי בן יעקב שעקב עצמו לגיהנם, ומשני, יעקב בקש רחמים שלא יזכר שמו, שנאמר (בראשית מט, ו) בקהלם אל תחד כבודי, ועיין באור החיים (לעיל טז, א). ולדעתי הענין שזכר שהוא בן יצהר וגו' הוא כדי

להגדיל חטאו ועונשו, ועל זה אמר ולחשוב נמי בן יעקב ואז היה עונשו גדול יותר עד שעקב עצמו לגיהנם, ומשני יעקב בקש רחמים שלא יזכר שמו במחלוקותו להגדיל על ידי זה העונש, ומכח זה נאמר עליו (שמואל'א ב, ו) מוריד שאול ויעל:

וזהו שנאמר אמר אל הכהנים בני אהרן (שהם בני אהרן מיוחסים, אחר כך) ואמרת אליהם לנפש לא יטמא (שלא יטמאו הנפש בחטאים) בעמיו, בהיותה תוך עמיו, הם האברים בעולם הזה. ועל זה אמר משה אם נטמא זה דייקא, מיוחס מגדולי אבות, במה תהיה טהרתו (כלומר, אדם שאינו מיוחס יש לו לתרץ הן בעוון חוללתי (ע"פ תהלים נא, ז) ולמד ממעשה אבותיו וכדומה, מה שאין כן מיוחס). אבל העצה לזה שיהיה שפל רוח ונפשו כעפר לכל תהיה, ולא יגבה לבו על ידי היחוס, על דרך שנאמר (שם מה, יא) [ו]שכחי עמך ובית אביך, ופירשו בו שישכח שהוא מיוחס, ואז הקב"ה ימדוד לו כמדתו לבלי לזכור לו היחוס להגדיל החטא. וזהו שאמר זו טהרתו ולקחו לטמא "מעפר" (שפלות בחינת עפר, זו) שרפת החטאת. ולכך ראשי תיבות מ'עפר ש'רפת ה'חטאת, מש"ה, שזו מדתו עניו מאוד כו', והבן:

במדרש זאת חקת התורה [יט, ב] רבי יצחק פתח (קהלת ז, כג) כל זה נסיתי בחכמה כו', ופרשה של פרה אדומה חקרתי ופשפשתי אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני [במ"ר יט, ג]. ומוזלה"ה בספר ישמח משה (ר"פ חקת) הביא מדרש בזה הלשון, ביקש שלמה לידע טעמי פרה אמר אמרתי אחכמה כו', והקשה דהוה ליה למימר ולא ידע אז אמר אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, ומדלא אמר המדרש הכי שמע מיניה דידע, ואם כן אמאי אמר והיא רחוקה ממני:

עוד במדרש (במ"ר יט, ד) מי כהחכם זה הקב"ה, ומי יודע פשר דבר זה הקב"ה שפירש את התורה למשה, חכמת אדם תאיר פניו, גדול כחן של נביאים שמדמין דמות גבורה של מעלה לצורת אדם, ועוז פניו ישונא (קהלת ח, א), שהוא משתנה ממדת הדין למדת הרחמים לישראל כו'. על כל דבר ודבר אמר לו הקב"ה למשה טומאתו וטהרתו, כיון שהגיע לפרשת אמר אל הכהנים כו' (ויקרא כא, א), אמר לו משה אם נטמא זה (ובתנחומא (חקתו) גרס אם נטמא כהן) במה תהיה טהרתו, לא השיבו, באותה שעה נתכרכמו פניו של משה, כיון שהגיע לפרשת פרה אדומה אמר לו הקב"ה בשעה שאמרתי לך אמר אל הכהנים ואמרת לי אם נטמא במה תהא טהרתו (ובתנחומא גרס במה תהא כפרתו), זה הוא טהרתו (ובתנחומא, כפרתו), ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת (יט, יז). וכל זה צריך ביאור:

גם להבין הגמרא סוף פרק כסוי הדם (חולין פח ע"ב) בשכר שאמר אברהם (בראשית יח, כז) ואנכי עפר ואפר, זכה לעפר סוטה ואפר פרה. ונראה לי, דעיקר חק הפרה מה שמטהרת טמאים ומטמאת טהורים, ועיין בכלי יקר (יט, כא) כל דבר נפעל מהפכו. גם להבין, כי בעפר סוטה יש בו גם כן שני הפכיים, וצבתה בטנה (לעיל ה, כז), ואם נקתה ונזרעה זרע (שם, כח). והענין נראה לי, כי מצינו עפר ומים הוא מצמיח כל מיני זרעים הפכיים, מרים ומתוקים, גדולים כארז וקטנים כאזוב, יבשים כמיני דגן וחטים, ולחים פירות וענבים וזית ושמן וכדומה. כי היא כח המקבל הכל ומצמיח הכל. ועיין בזוהר צו דף ל"ד ע"ב, הכל היה מן העפר (קהלת ג, כ), אתר דכניש לכולא, מלמד דנפקו שבילין להאי סטרא ולהאי סטרא כו', כעפרא דא דזרקין לה לכל עבר, ועיין שם במקדש מלך שהוא בחינת נוגה, עי"ש. וכמו כן האדם צריך שיהיה בו שתי מדות וכחות הפכיים, מדות שפלות וענוה כמו שאמרו חז"ל (אבות פ"ד מ"ד) הוי שפל רוח, וגם התנשאות כדכתיב (דברי הימים'ב יז, ו) ויגבה לבו בדרכי ה'. מדת התפשטות לגמול חסד עם אחרים, ומדת צמצום בצורכי גופו. ואנחנו מוזהרים ממדת קנאה, ולפעמים קנאת סופרים תרבה חכמה (בבא בתרא כא.). וכמו כן צריך לבלי לכעוס, ולפעמים זרוק מרה בתלמידים (כתובות קג ע"ב). והכל לשם שמים. וכמו כן מדת בושה, ולפעמים מדת עזות, עז כנמר (אבות פ"ה מ"כ) לבלי להתבייש מפני המלעיגים (טור או"ח סי' א), וכדומה. והיינו דכתיב (תפלת שמו"ע) ונפשי כעפר לכל תהיה, לכל מדות הפכיות, כמו בחינת עפר. ולכן עפר סוטה ומים עושים שני הפכיים, לצבות בטן ולנפל ירך אם נטמאה, ואם נקתה ונזרעה זרע. וכמו כן אפר פרה ומים עושים שני הפכים, לטמא ולטהר, בהיות נפעל מהפכו. וזהו שאמרו בשכר שאמר אברהם ואנכי עפר ואפר, שיש בו כחות הפכיות, זכה לעפר סוטה ואפר פרה, כחות הפכיות:

ונקדים עוד הא דכתיב (קהלת ב, יג) שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך, ופירש הגאון הקדוש מבארדיטשוב זלה"ה כי אור לישנא דיממא ולישנא דאורתא (פסחים ב.), וכמו כן החכם, לפעמים צריך לעשות היפך החכמה בחינת כסיל, וכדכתיב (תהלים לד, א) לדוד בשנותו את טעמו וגו', אבל כסיל אינו יכול לעשות עצמו חכם בשום פעם. וזהו שנאמר שיש יתרון לחכמה מן הסכלות, שהחכם עושה פעולות חכמה וסכלות, כיתרון האור מן החשך, והבן:

וזהו שאמר המדרש ביקש שלמה לידע טעמי פרה, אמר שזה הוא טעמה כי אמרתי אחכמה, לפעמים החכמה היא רחוקה ממני, כי מדות טובות הנזכרים כולן מבחינת חכמה, ולפעמים צריך לעשות ההיפך, כמו קנאה וכעס ועזות, והכל בבחינת חכמה

לאחוז בחכמה וסכלות מעט כפי הצורך, וזה ענין פרה לטמא ולטהר, והבן. וזהו שאמר המדרש מי כהחכם זה הקב"ה ומי יודע פשר דבר זה הקב"ה, לפשר הדין ולבצוע בשיתוף מדת הרחמים. חכמת אדם זה הקב"ה כביכול תאיר פניו, בחינת אור יממא ואורתא, והיינו ממש בחינת חסד ודין, בקר וערב, כידוע (זוהר בשלח סג.). וזהו שאמרו ועוז פניו ישונא ממדת הדין לרחמים על ישראל:

ונקדים עוד הא דאיתא בזוהר ויקרא (ח.), עבדו את ה' בשמחה כו' (תהלים ק, ב), ואי תימא פולחנא דקרבנא הכי לא אפשר, דהא ההוא בר נש דעבר על פקודא דמאריה ותב הא ודאי ברוח תבירא ברוח עצב, אן הוא שמחה ורננה כו'. אלא במאי אתתקן, בהנהו כהני וליואי, דהא אינון אשלימו שמחה ורננה [בגיניה], שמחה בכהנא אתקיים בגין דהוא רחיקא מדינא תדיר, וכהנא בעיא לאשתכחא תדיר באנפין חדאין יתיר מכל עמא, עכ"ל לענייננו. ואם כן יש להבין, אם כהן חטא איך יתקן, אם ישוב הרי עומד ברוח עצב, והרי כהן צריך להיות תמיד בשמחה. וצריך לומר שכהן צריך שיהיה יכול להשיג שני הפכים, רוח עצב ואחר כך תיכף יחזור לבחינתו בלב שמח, בחינת עפר, שני הפכים. והן דברי המדרש, כשאמר הקב"ה אמר וגו' לנפש לא יטמא, ופירשו דורשי רשומות היינו שלא יטמא על ידי חטא, אז אמר משה כו' אם נטמא זה הכהן, ר"ל שחטא, במה תהא טהרתו וכפרתו, הלא הוא צריך להיות לו לב שמח. ועל זה השיבו הקב"ה כשהגיע לפרשת פרה אמר לו זהו טהרתו וכפרתו ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת, שיהיה בו שני הפכים, זהו שרפת החטאת. והבן, כי הענין נכון: זאת חקת התורה [יט, ב]. תרגומו, דא גזירת אורייתא. נראה לי על פי מה שכתב מוזלה"ה בספר ישמח משה פרשת שמיני (ד"ה ותצא אש), דבכתובות דף ק"ג (ע"ב) איתא בתוספות (ד"ה אותו) דה"ר חיים כהן אמר אלמלא הייתי כשנפטר רבינו תם הייתי מטמא לו. משמע דצדיקים מטמאין, אלא דהותר קדושת כהונה בזה, עיין שם בשטה מקובצת (סד"ה אמר) ובהפלאה (ד"ה תוס' ד"ה אותו). מיהו בתוספות בבא מציעא קי"ד (ע"ב דבור ראשון) הביאו דהשיב אליהו כשקבר לרבי עקיבא דצדיקים אינם מטמאין (מדרש משלי פ"ט), והתוספות כתבו שם דדחיה הוא. ויש לתמוה איך אליהו הוציא דבר שקר מפיו ח"ו בדיני התורה. ותו, דאמר רבי יוסי הגלילי (סוכה כה.) נושאי ארונו של יוסף היו, ורבי עקיבא אמר שנטמאו בנדב ואביהוא, אלמא דצדיקים מטמאין. וכן רבן יוחנן בן זכאי אמר (ברכות כח ע"ב) פנו כלים מפני הטומאה, הרי מבואר דצדיקים מטמאין. על כן מתרץ דודאי מעצם הדין היה ראוי להיות שצדיקים לא יטמאו, כי גם במיתתן קרוים חיים (שם יח.), אך לא ניתן לנו להתנהג בדין זה כי הכרעה זו אין דעת האנושי מכרעת, כי האדם יראה לעינים וה' יראה

ללבב (שמואל-א טז, ז), וכתיב (ירמיה יז, י) אני ה' חוקר לב. ולכן אף אם נודע לנו שהוא צדיק אין לנו להתנהג בדין זה לומר שאינו מטמא, כדי שלא נחלוק בין צדיק לצדיק, דאין כח המבחין בידינו. ואם כן השיב אליהו האמת, והכל ניחא, ע"כ דבריו וש"י: נמצינו למדין, דמה שבצדיקים נוהג בהן דין טומאה, הוא כעין גזירה שלא יטעה השכל בינו ובין זולתו. וזהו שנאמר זאת חקת התורה, דא גזירת אורייתא, הנאמר להלן (יט, יד) אדם (הוא מדרגה גבוה) כי ימות וגו' כל הבא וגו' יטמא, והבן. ואפשר זהו שאמר המדרש (במ"ר יט, א) חקה חקקתי (פרה) גזירה גזרתי (טומאת מת) אי אתה רשאי לעבור על גזירתי, כלומר על ענין טומאת מת, והבן: זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר דבר אל בני ישראל [יט, ב]. הענין, כי לכאורה איך ערבה לב אדם לומר דברי תורה ותוכחת מוסר ללמד לבני יהודה קשות ורכות, ממה נפשך, אם מדמה בעיניו כי הוא כדאי לכך אין לך גאות גדול מזה, ואם הוא נבזה בעיניו ושפל רוח איך יפתח פיו בשער. והנראה לי כי על זה נאמר (ישעיה נח, א) כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם, לומר שיחשוב שהוא כמו שופר שתוקעין בו ומשמיע קול המעורר לבבות ומחריד, כמו שנאמר (עמוס ג, ו) אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו, כמו כן ה' יתן חכמה (משלי ב, ו). וכן מפרש הנועם מגדים (ר"פ בחקותי ד"ה והוא) אדנ"י יתן אומר המבשרות צבא רב (תהלים סח, יב). ואין זה מכח מעלת המוכיח, כי יכול להיות שהוא בעצמותו באמת כמו שהוא שפל ונבזה בעיניו איש עניו ומכיר מך ערכו, אלא שכך דרכו של הקב"ה להשתמש בכלים שבורים ובלב נשבר ונדכה, וכבר אמרו חז"ל (תענית ז.) למה נמשלו דברי תורה למים, כמו שמים יורדים מגבוה לנמוך כמו כן דברי תורה מניחין הגבוה ויורדין לנמוך. ומטעם זה נתן הקב"ה התורה על הר סיני הנמוך מכל ההרים, כי זה דרכו לבחור במקום שפל. כמו כן יבחר באיש שפל ונבזה, ומשפיע עליו מחכמתו ללמד לבני יהודה להורות להם את הדרך ילכו בו. ואפשר זהו שאמר הכתוב (ויקרא כה, א-ב) וידבר ה' אל משה בהר סיני, להורות לו שבוחר דייקא במקום שפל ונמוך כדי לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם דברי תורה:

והנה, יש דוגמא לזה מענין פרה אדומה, שהיא מטמאת כל העוסקים בה, הרי יש בה כח הטומאה, ועם כל זה היא מטהרת הטמאים, וכדכתיב (איוב יד, ד) מי יתן טהור מטמא. כמו כן יכול להיות, אם שהאדם עודנו בעצמו בלתי טהור, עם כל זה מכח שהוא שפל ומכיר האמת, הקב"ה חונן למי שאינו כדאי, ומלמד לו דעה בינה והשכל ללמד לזולתו לטהר טמאים. וזהו שנאמר זאת (ענין פרה) חקת התורה אשר צוה ה' לאמר (לזולתו, והוא אומרו) דבר אל בני ישראל, והבן:

ואפשר היינו דאיתא במדרש (במ"ר יט, ב), זאת חקת התורה, אמרות ה' אמרות טהורות (תהלים יב, ז). כלומר אם שהאדם בלתי טהור, אמרותיו הם אמרות ה' הן אמרות טהורות. וכן אמרו חז"ל (אבות פ"ד מ"א) איזהו חכם הלומד מכל אדם, שנאמר (תהלים קיט, צט) מכל מלמדי השכלתי וגו', ופירש הר"מ אלשיך (רוממות אל, תהלים שם) מכל מלמדי, שלא מאסתי ולא געלתי בשום מלמד, אם קטן אם גדול, מזה נעשיתי משכיל. והטעם, כי לא חשבתי בלבי שהמלמד הוא חדובר בי, כי (אם) עדותיך (עצמן הם היוצאים מפי המלמד) שיחה לי, הם משיחים עמי, ומה לי אם יצאו מפי קטן או גדול, ע"כ דבריו:

ואל תקשה כי זה סותר מאמרם (מועד קטן יז.) על מה דכתיב (מלאכי ב, ז) כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו', אם הרב דומה למלאך ה' צבאות תורה יבקשו מפיהו וכו'. דע כי כבר ביארתי במקום אחר (בפרשת דברים (ד"ה וזהו)ן כי לא ראי זה כראי זה, דהרי לא אמרו אם הרב דומה למלאך "ילמדו" כו', כי בודאי ללמוד שפיר דמי אפילו ממי שאינו דומה למלאך, אלא כאן משמיענו ענין חדש, כי כבר אמרו (עבודה זרה יט ע"ב) שיחות חולין של תלמידי חכמים צריכים לימוד שנאמר (תהלים א, ג) ועלהו לא יבול, וכדמצינו כמה פעמים בגמרא אשר מסיפור אדם גדול שמספר דברים פשוטים אנו לומדים כמה דינים, והטעם, כי הוא אינו מדבר ולא שח שיחת חולין בלתי אם יש בו דברי תורה, או מלביש בו איזה תפלה, או שם תהא רנה ושבח והודאה, על דרך שפירשו המפורשים (דברי הימים-א כט, י) ויברך דויד את ה', לעיני כל הקהל (היה נראה להם) ויאמר דויד, כאלו היתה אמירה בעלמא. וזהו שאמר הכתוב כי שפתי כהן ישמרו דעת לבלי לשיח שיחה לבטלה, על כן ותורה יבקשו דייקא מפיהו, ר"ל אפילו במה ששח שיחה במילי דעלמא, יבקשו באותו שיחה תורה מפיהו, ובודאי ימצאו כי מלאך ה' צבאות הוא, כלומר כמו שמלאך בבואו לעולם הזה מתלבש בלבוש גשמי אם שהוא רוחני, כמו כן מי שמדבר בדעת ובשכל מלביש ענין רוחני דבר תורה ויראת שמים בלבוש גשמי. וזהו שאמרו אם הרב דומה למלאך יי' צבאות, להלביש רוחני בגשמי, אז תורה יבקשו מפיהו, אפילו בדבריו דרך גבר במילי דעלמא, ואם לאו אל יבקשו. אבל ללמוד תורה הוא משנה מפורשת איזהו חכם הלומד מכל אדם, והבן. וכבר ביארתי בהקדמה (ד"ה אמנם) שלא יקשה בעיניך על זה מחגיגה פרק ב' דף ט"ו (ע"ב), עיי"ש: במדרש פרשת וירא (ב"ר מט, יא) אתה אמרת (בראשית יח, כז) ואנכי עפר ואפר, חייך שאני נותן לבניך כפרה בהם, שנאמר ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת (יט, יז), ואסף איש טהור את אפר הפרה (יט, י):

ונראה לי ביאור הענין על פי דאיתא במדרש (ילקוט סוף קהלת ד"ה דבר) ביקש שלמה להיות כמשה, יצא בת קול (קהלת יב, י) וכתוב יושר דברי אמת, לא קם כמשה (דברים לד, י). ופירשו המפורשים על פי מה דנודע כי משה ידע טעם פרה, כדכתיב (יט, ב) ויקחו אליך, ואמרו ז"ל (במ"ר יט, ו) לך אני מגלה טעם פרה. עוד איתא במדרש (שם, ג) כי שלמה אמר על כל התורה עמדתי ופירשתי, ועל פרשת פרה אמר (קהלת ז, כג) אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני. וזהו שאמרו ביקש שלמה להיות כמשה, ר"ל לידע טעם פרה כמשה. ומה שעלה על דעתו כך הוא מפני שכתוב ולקחו ל'טמא מ'עפר ש'רפת ה'חטאת, ראשי תיבות הם אותיות "שלמה". על זה יצא בת קול וכתוב יושר כו', כלומר דרוש הראשי תיבות הנ"ל ביושר, שהם אותיות "למשה", ולא "שלמה" שהוא בהיפך אתוון, ע"כ דבריהם:

והנה, כוונת הרמז "למשה" מובן, על פי מה שאמרו (במ"ר שם, ו) כל הפרות בטלות ושלך קיימת, ופירש מוזלה"ה (ישמח משה, פר' חקת ד"ה עוד שם) הטעם בזה, מפני שהוא ידע טעם פרה והם לא ידעו, ובלא כוונה לאו כלום הוא, ולזה הוצרכו כולם להעשות על דעת משה, עיי"ש:

עוד שם בכתבי מוזלה"ה (ד"ה באופן ג'), כי מה שלא היה יכול שום אדם לדעת טעם פרה, הענין כי היא נקראת חקה, ר"ל בחינת חקיקה ועצמות התורה, ומי שלא נתעצם עם התורה לא יוכל להבין עומק עצמותה, זולת משה שנתעצם עם התורה, ולכן על ידי זה נתגלה לו טעם פרה, [ע"כ]. ומה שהוא נתעצם עם התורה, הוא להיותו בחינת מה (שמות טז, ז), ולא היה לו שום מסך מבדיל, ולא כמו שאר אנשים שהם בעיניהם בחינת יש, על דרך שפירשו אנכי (מי שאומר על עצמו אנכי, שנחשב אצלו ליש, ענין זה הוא מסך המבדיל) עומד בין ה' וביניכם (דברים ה, ה), לא כן משה שהיה בחינת מה. ומה שזכה לבחינת מה, וכי אין די עבודה עד שבא לבחינת עפר ואפר, אלא שכבר זכה בזה אברהם, ומעשה אבות ירשו בנים, על דרך שפירש בספר אהל יעקב בפרשת העקידה (עה"פ ויקרא מלאך ה', ד"ה עוד ביאור) המדרש (ילקוט יתרו רמז רעו), נעשה ונשמע (שמות כד, ז), כבר נעשה בימי האבות, עיי"ש. ולזה נתעלה הוא למדרגה יותר גדולה בחינת מה, ועל דרך שפירשו והאיש משה עניו מאוד מכל האדם (אפילו מאברהם שאמר ואנכי עפר ואפר, שהוא) אשר על פני האדמה (לעיל יב, ג): ובזה מובן דברי המדרש, אתה אמרת ואנכי עפר ואפר חייך שאני נותן לבניך כפרה בהם שנאמר ולקחו ל'טמא מ'עפר ש'רפת ה'חטאת, ר"ל שהוא ראשי תיבות למש"ה, שכל הפרות נעשות על ידו מפני שהוא ידע טעם פרה להיותו בחינת מה, וזכה לזה מכח שכבר אמר

אברהם ואנכי עפר ואפר. ונאמר ואסף איש טהור, שגם זה רומז למשה, שהיה מחציו ולמטה בחינת איש טהור, שכל עשיותיו אפילו הגשמיים היו לשם ה', וכמו שביאר בספר סדורו של שבת (ח"ב דרוש ב פ"א מאמר ה) שמשה נקרא (דברים לג, א) איש האלקים, שהיה מחציו ולמטה איש מחציו ולמעלה אלקים (ד"ר יא, ד), הענין על פי מאמרם ז"ל (חגיגה טז.) בשלשה דברים אדם דומה למלאכי השרת ובשלשה כבהמה, אוכלים ושותים כבהמה פרים ורבים כו', הענין, כי עושים אלו עניני הגשמיים למען עצמם למלאות תאותם כבהמה. לא כן משה, אפילו עניני הגשמיים היה עושה למען עשות רצון קונו בהם, וכאיש גבורתו. וזהו שאמרו מחציו ולמטה איש, דייקא, ולכך מחציו ולמעלה אלקים, ע"כ דבריו. וכל זה בעבור היותו בבחינת מה, ולא נחשב בעיניו לכלום, מה הוא ומה חייו, ואיך יעשה עבור עצמו, על כן עשה כל דבר רק לשם ה', בחינת איש טהור, כאמור:

וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר זאת חקת התורה [יט, א'ב]. לכאורה קשה, הא איתא במדרש (במ"ר יט, ו) ויקחו "אליך" פרה אדומה לך אני מגלה טעם פרה אבל לאחרים חקה, ואיך אמר ברישא דקרא וידבר ה' אל משה וגו' זאת חקת התורה, הא למשה לא היה חקה. ועל פי פשוט יש לפרש זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר לזולתו, והוא דבר אל בני ישראל, אבל למשה לא היה חקה:

אבל עוד דברים בגו על פי מה שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ב, ז) אספרה אל חק ה' אמר אלי בני אתה, כי לכאורה זה גאות שאדם יספר לאחרים כי ה' אמר לו בני אתה, ובשגם כי על כרחך זה מקצת שבחו, כי בפניו אין אומרים רק מקצת שבחו, כדכתב רש"י לעיל פרשת נח (בראשית ז, א). אבל הנראה בזה על פי מה שפירשו בספרים הק' ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים (דברים ד, ה), דהוה ליה למימר צודקים, כדכתיב (תהלים יט, י) משפטי ה' אמת צדקו כו'. אבל הענין, כי כמו שיש בתורה חקים נעלמי הטעם, ומשפטים שטעמם מושג, כמו כן יש בראשי בני ישראל הצדיקים בחינת חקים ומשפטים, כלומר שיש מי שמשיגים צדקתו והוא בחינת משפטים, ויש מי שיודעים בו שהוא צדיק אבל לא נודע ולא נראה במה צדקתו, וקדושתו גדלה עד לשמים, אין זה כי אם תוכו ופנימיותו כולו קדוש וטהור, לא נודע ולא מושג כי אם לה' לבדו, לו נתכנו עלילות ומחשבות בני אדם הקרובים אליו. וזהו שנאמר ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים (דייקא, שהם) ככל התורה הזאת, שיש בה חקים ומשפטים, כאמור. ובזה פירשתי (פר' שלח ד"ה ועם) ראה למדתי אתכם (דייקא) חקים ומשפטים (דברים ד, ה), לא אמר לכם, כי אם אתכם, ר"ל למדתי אתכם להיות בחינת חקים ומשפטים.

וזהו שאומרים (תפלת ערבית) חקים ומשפטים אותנו למדת. וזהו שאמר דוד אספרה אל חק (שהוא חק אשר) ה' אמר אלי בני אתה, לפי שאני מכיר ערכי, כמו שאמר (תהלים כב, ז) ואנכי תולעת ולא איש. נמצא מרוב ענותנותו אמר זה:

ומזה יובן, כי משה שהיה עניו מאוד וגו' (לעיל יב, ג), היה נחשב בעיניו לחק מה שהשי"ת גילה לו טעם פרה ולא לאהרן. ובפרט כי מצינו למעלה פרשת וארא שכתוב (שמות ו, כו) הוא אהרן ומשה, ואמרו חז"ל (ב"ר א, טו) ללמדך ששניהם שקולים. וזהו שנאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר זאת חקת התורה, כי לאהרן היה חק כמשמעו בלא טעם, ושמא תאמר מפני מה היה למשה חק, על זה גמר אומר אשר צוה ה' לאמר וגו' ויקחו אליך, לך אני מגלה טעם פרה ולאחרים חקה, וזה עצמו היה חק למשה מפני מה גילה לו לבדו. נמצא היה ענין פרה חק למשה ולאהרן, כאמור: זאת חקת התורה [יט, ב]. היה לו לומר חקת הפרה. ויבואר על פי מה שכתוב להלן ויקחו אליך פרה, ואמרו חז"ל (במ"ר יט, ו) לך אני מגלה טעם פרה כו', ורש"י פירש וכן הוא במדרש לעולם היא נקראת על שמך, ושמעתי מפי מוזלה"ה (ישמח משה, פר' חקת ד"ה עוד שם במדרש) וכן הוא במפורשים דשני הפירושים עולים בקנה אחד, כי עיקר חיותה של המצוה היא הכוונה והשכל שבה, לזה גילה ה' למשה טעם פרה, אבל אכתי בשאר פרות שנעשו אחר כך מאי איכא למימר, ועל כרחך צריך לומר שהם עשו הפרה על דעתו וכוונתו של משה, וזהו שאמרו היא נקראת על שמך, והבן. והנה כי כן מצינו בכל התורה כולה, כי לאו כל מוחא סביל להבין ולהשכיל רזי התורה וטעמיה הצפונים, כי אם למשה לבדו כל רז לא אניס ליה, וממילא כל מה שעשו ישראל וכל מה שאנחנו עושים הכל הוא על דעתו וכוונתו של משה באותן המצות. דוגמא לדבר, מה שאנו אומרים בערב ראש השנה (מסירת מודעה) ליחדא שמא דקודשא בריך הוא על דעת רבי שמעון בן יוחאי ורבי אליעזר בנו ומה"ר יצחק לוריא זצ"ל: והנה, כלל בידינו (ברייתא דרבי ישמעאל ה"ב) דכל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא. ר"ל, כי פרה יצאה מן הכלל שהיתה חק, רק למשה גילה ה' טעמח, והוצרכו כל ישראל אחריו לעשות הפרה על דעתו ושכלו של משה, ממילא ללמד על כל התורה כולה יצאה, לעשות על דעתו של משה. כי בודאי אפילו באותן מצות שטעמם נגלה, עוד יש בהם רזין דרזין טמירין דטמירין אשר לא נגלו ולא נודעו כי אם למשה ולבני עליה. וזהו שאמרו זאת (ענין הנאמר להלן ויקחו אליך, על שמך נקראת), חקת התורה כולה, לקרוא על שמו של משה ולעשות על דעתו:

ובזה יש לפרש סמיכת התורה (דברים לד, יב) אשר עשה משה (הוא) לעיני כל ישראל, בראשית כל מעשה לעשותו על דעתו. ואפשר זה עצמו שאמר זאת חקת (גבולי) התורה, סמוכים לעד לעולם, ללמד אשר עשה משה לעיני כל ישראל בראשית כדפירשנו, והבן: או יאמר זאת חקת התורה [יט, ב]. על פי דאיתא במדרש (במ"ר יט, ג) ביקש שלמה לידע טעם פרה, אמר (קהלת ז, כג) אמרתי אחכמה והיא רחוקה [ממני]. דקשה, אי לא ידע הוה ליה למימר ביקש שלמה לידע כו' ולא ידע אמר אמרתי אחכמה וגו'. ופירש מוזלה"ה בספר ישמח משה (ר"פ חקת ד"ה עוד) על פי מה שכתוב בכלי יקר (יט, כא) הטעם שמטמאה טהורים ומטהרת טמאים, משום שכל דבר נפעל מהפכו. והנה דרשו רז"ל (גיטין מג.), והמכשלה הזאת תחת ידך (ישעיה ג, ו), אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהן. וזה גם כן מטעם הנ"ל, דמהפכו, שהוא המכשלה והטעות, נפעל מאוד כשמרגיש בו, ומגביר שכלו ובא לידי השגה אמתית. וזהו שאמרו ביקש שלמה לידע טעם פרה, מפני מה מטמאה ומטהרת, אמר אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, ר"ל כשהיא רחוקה ממני שבאתי למכשול וטעות, אז אחכמה, כי נפעל מהפכו, וזה טעם פרה. ובזה פירש מאמרם ז"ל (ברכות נד.), בכל לבבך (דברים ו, ה), ביצר טוב וביצר הרע, כי כל דבר נפעל מהפכו, ע"כ דבריו ז"ל וש"י. וזהו שנאמר זאת (ענין הפרה מטעם נפעל מהפכו), חקת התורה כולה, שאין אדם עומד עליה אלא אחר המכשלה, והבן: ויקחו אליך פרה אדומה תמימה [יט, ב]. במדרש (במ"ר יט, א) הדא הוא דכתיב (איוב יד, ד) מי יתן טהור מטמא כו'. עוד במדרש (שם, ג) ביקש שלמה לידע טעם פרה, אמר (קהלת ז, כג) אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני:

והנראה לי, כי יש מחלוקת בין הקדמונים מי משובח יותר, אם מי שנולד בטבע טובה ובכל מדות טובות, או מי שנולד בטבע ותכונה רעה ושובר תאותו ומהפכה לטוב. והכריעו כי מי שנולד בטבע טובה אין זה רבותא יתירתא, וצדיק מה פעל, אמנם מי שנולד בטבע ותכונה רעה אם ח"ו נשאר בטבעו אף על פי שמשבר תאותו בכחו וגבורתו עדיין הוא מבחוץ, והאופן המובחר הוא מי שנולד בטבע ותכונה רעה ומשבר טבעו הרעה ומוציאה מלבו להטות לבבו לטוב, באופן שלא נשאר בלבבו שום זכר מהטבע ותכונה רעה כי אם הפכה לטוב. ובזה פירשו הקדמונים אברהם הפכו לטוב (ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה). וזה הוא החשוב בעיניו יתברך, ששם מר למתוק. ובזה פירשו אומרם (כלים פ"ל מ"ד) אשריך כלים (היינו המדות של אדם) שנכנסת בטומאה ויצאת בטהרה. ועל דרך זה פירש מוזלה"ה (ישמח משה, ריש הפטרת ראה עה"פ קהלת יב, יג) סוף דבר (שיהיה) הכל נשמע (בלבו של אדם) את האלקים ירא וגו' (ולא חלק הסותר) כי זה

"כל" האדם בשלימות, ע"כ דבריו. וזהו שאמרו (ברכות נד.), בכל לבבך (דברים ו, ה), בשני יצריך, ביצר טוב וביצר הרע:

והראיה לזה ממשה רבינו ע"ה, שמבואר בספרים הק' שנולד בטבע בכל מדות רעות רח"ל, אלא שהפך הכל לטוב עד שאמרו עליו (מנחות נג ע"ב) יבא טוב זה משה כדכתיב (שמות ב, ב) (וירא וגו' את האור) [ותרא אותו] כי טוב, לית נהורא אלא דנפיק מגו חשוכא (זוהר תצוה קפד.), והבן. וזהו שנאמר ויקחו אליך (ר"ל, ילמדו ממך, אם כי מתחלה עיר פרא אדם יולד ובחינת) פרה "אדומה" תמימה, בטבע רעה, כדכתיב (ישעיה א, יח) אם יהיו חטאיכם "כשנים", (אחר כך) כשלג ילבינו, אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה עול, ר"ל שלא יצטרך לישא עול לשבר חלק הסותר, כי אם על דרך שאמר דוד (תהלים קט, כב) ולבי חלל בקרבי, או כמו אברהם שהפכו לטוב וכדכתיב (נחמיה ט, ח) ומצאת את "לבבו" וגו':

וזהו שאמרו במדרש זהו שאמר הכתוב מי יתן טהור מטמא (ר"ל, מהיות טמא מתחלה, זה הוא המשובח) לא אחד, ר"ל לא אותו שנולד רק בלב אחד של יצר טוב ואין לו נטיה לרע, כי אם אותו שנולד בשני לבבות, ביצר טוב וביצר הרע, ומהפך הרע לטוב, ומטומאה בא לידי טהרה. וידוע כי עיקר החקה של פרה, מה שמטמאה העוסקים בה והיא עצמה מטהרת הטמאים. ולדברינו רומז בזה שמתחלה יש באדם כח הטומאה ואחר כך נעשה טהור מטמא, וכאמור. ולרמז לכל זה כתיב על פרה אדומה קדמא ואזלא, על דרך (שבת עז ע"ב) ברייתו של עולם ברישא חשוכא והדר נהורא, כמו כן ענין פרה אדומה המרמז לבחינת אודם וטבע רעה, קדמא אצל האדם, ואזלא, אחר כך נעשה תמימה, כדפירשתי: וזהו שאמרו ביקש שלמה לידע טעם פרה, למה היא מטמאת עוסקים והיא עצמה אחר כך מטהרת, על זה אמר אמרתי אחכמה, שאני אחכים את עצמי בכחי ויגיע כפי, זה אי אפשר בלתי אם מתחלה והיא רחוקה ממני, שאני נולד בבחינת ובטבע רעה ואני משבר טבעי, ובזה אני מחכים את עצמי, וזהו ענין פרה, מתחלה מטמאה ואחר כך מטהרת, שמטומאה נעשה טהרה, וכאמור:

פרה אדומה [יט, ב]. פירש רש"י (יט, כב) תבא אמו ותקנח הצואה, כך תבא פרה כו'. נראה לפרש, כי אמרו חז"ל (סנהדרין נו ע"ב), ויצו יי' אלקים על האדם (בראשית ב, טז), אין צו אלא עבודה זרה, דכתיב (שמות לב, ח) סרו מהר מן הדרך אשר צויתם וגו', וחד אמר דכתיב (הושע ה, יא) הלך אחרי צו. וביארו חכמי האמת, לפי שעבודה זרה הוא שורש הקליפה שבעולם העשיה, ששם מקנן שם א"ל אדנ"י, גימטריא צ"ו, וזה לעומת זה אית תמן צ"ו אלפין מארי דיללה (עי' זוהר נשא קלב.), וזהו שנאמר (ישעיה כח, י) כי

"צו לצו". ולכן עבודה זרה נקראת (אבות פ"ג מ"ג ע"פ ישעיה כח, ח) קיא "צאה", עולה בגימטריא צ"ו, ע"כ דבריהם:

וזהו שכתב תבא "אמו", סוד אל אדנ"י, ותקנח ה"צאה", עולה מספרו צ"ו, כך תבא פרה הנקראת בת שבע (תקוני זוהר מז"ח קנז ע"ב), ותכפר על העגל, ששם נאמר סרו וגו' אשר "צויתם", והבן:

ולקח הכהן עץ ארז ואזוב ושני תולעת [יט, ו]. בזוהר (חקת קפ ע"ב) האי פרה, כיון דאתעביד אפר בעי למשדי בה עץ ארז ואזוב ושני תולעת. וכתב במקדש מלך, כי ה' גבורות מתאספים בחוטם ומתבסמים וכל החמשה חוזרים בסוד אחד, וזה [פרה, פ"ר ה', שהם החמשה גבורות, הנה עתה היו] "אפר", א' פ"ר. עץ ארז, תפארת. אזוב, יסוד. ושני תולעת, גבורה. ואפשר להוסיף תבלין על פי המבואר בדברי האריז"ל בפרשת קרבנות (פרי עץ חיים, שער עולם העשיה פ"ג ובהגהה א-ב) סוד "עולת" תמיד (להלן כח, ו), שיש "תולע" בקדושה, סוד תולעת יעקב (ישעיה מא, יד), והוא סוד חסד שבגבורה, סוד שו"ר תם גימטריא תול"ע, נגד תולע שבקליפה והוא שו"ר מועד היונק מדיני נוקבא של לאה כו'. והוא סוד שם מ"ב, המעלה נצוצות הקדושים ומזמר עריצים והחוחים הסובבים את השושנה העליונה, לכן הראשי תיבות אב"ג ית"צ עולה תול"ע, ושם שק"ו צי"ת עולה תולע"ת, עיין שם ותמצא. וכבר כתב הזוהר (שם) אדומה גזרת דינא, תמימה (יט, ב) כמה דתנינן שור תם. על כן צוה ליקח תולעת, סוד חסד שבגבורה, והבן:

ובזה יש לפרש סמיכות הפרשה הנאמר להלן (כ, יד-כא) וישלח משה וגו' אתה ידעת את כל ה"תלאה" וגו', הוא היונק מדיני לאה כאמור, ובהתחלף א' בעי"ן ועם הכולל הוא "תולע", ולזה אמר ונצעק וגו' וישמע קולנו וגו' (סוד תולעת יעקב, שאין כחו אלא בפה (תנחומא בשלח ט)), והנה אנחנו "בקדש" (עולה שם שק"ו, ראשי תיבות ש'ועתנו ק'בל ו'שמע, הממתיק) "עיר" (עולה פ"ר דינים, שהוא) קצה גבולך וגו'. ויאמר אליו וגו' פן בחרב אצא, ופירש רש"י אתם מתגאים בקול כו' ואני אצא כו'. ועל כן ויאמרו אליו וגו' רק אין דבר וגו', לפירוש רש"י חסר תיבת מזיקך, ועל כן נראה לפרש דבר הוא לשון דבור, כמו שדרשו בפרק י' (דשבועות) [דשביעית (מ"ח. ועי' שבועות מט.)ן על הפסוק (דברים טו, ב) וזה דבר השמטה, וכן הוא בילקוט דברים (רמז תתח) על הפסוק (שם ב, ז) לא חסרת דבר, עי"ש, כמו כן אמר לו כאן רק אין דבר, שאפילו דבור של תפלה לא נוציא מפינו, ברגלי אעבורה. ועם כל זה וימאן אדום נתן, החל"ם במקום וא"ו, "נתון" בוא"ו עולה תול"ע, והבן: וזה שאמר בלק (להלן כב, ד) עתה ילחכו הקהל וגו' כלחך ה"שור" (הוא "שור" תם דקדושה) את "ירק" השדה, להוציא נצוצות הקדושים

מתוך קליפת קר"י, שהוא נגד ש"י עולמות לצדיק, והוא ה"קיר" שהסב חזקיה פניו אליו (מלכים-ב כ, ב) כמבואר בכוונת ספירת העומר בסידור מהר"י עמדין (שערי שמים, שער המפקד מבוי ו משעול ב סי"ח), והיינו דכתיב (להלן כב, כה) ותרא האתון וגו' ותלחץ אל ה"קיר" ותלחץ את רגל בלעם אל ה"קיר", ובבלעם נאמר (שם כג, ד) ו"יקר", עיין שם ברש"י. והיינו דכתיב (תהלים ב, א"ב) למה רגשו גוים ולאומים יהגו "ריק" יתיצבו וגו' על ה' ועל משיחו, הוא ה"קיר", והבן הרמזים הללו. ועיין בזוהר בלק דף ר"ט ע"ב, שכתב על הפסוק ותלחץ אל הקיר, קיר פטרונא ההוא דשלטא עלייהו, עי"ש: וישב העם בקדש ותמת שם מרים וגו' [כ, א]. האי וישב העם, לכאורה שפת יתר. ונראה לי על פי מה שפירשתי בפרשת שלח (ד"ה ובזה) מאמר חז"ל (ב"ר צד, ג) על הפסוק (בראשית מה, כז) וירא את העגלות אשר שלח יוסף, סימן מסר להם, כשפירש ממנו עסק בפרשת עגלה ערופה. הכוונה בזה, דבסנהדרין דף מ"ז ע"ב פליגי אביי ורבא באורג בגד למת, אביי סובר הזמנה מילתא היא, דיליף מעגלה ערופה בגזירה שוה, דכתיב ותמת שם מרים וכתיב (דברים כא, ד) וערפו שם את העגלה, ורבא סובר הזמנה לאו מילתא היא, דלא ילפינן משמשין מערופה דהיא גופה קדושה, וקיימא לן (שם מח ע"ב) כרבא, במשמשין, אבל בהזמנה לגוף הקדושה, כגון בתים וקלף המעובד לשם תפילין, הזמנה כזה מילתא היא, כמו שכתב זקיני הרמ"א באורח חיים סימן מ"ב (ס"ג), ועיין שם במגן אבר"הם (סק"ו) ובמחצית השקל (שם). וידוע מה שכתוב בזוהר (וישב קפד.) ובאלשי"ך (בראשית מא, לג) כי תכלית ירידתו של יוסף למצרים למען יקנה המקום והארץ ההיא איכות קדושה, למען יוכלו ישראל להתקיים ולא ישתקעו בזוהמת ארץ טמאה, והראיה, כי בבא יוסף צוה ה' שם את הברכה, וממנו יצא שובע לעולם להחיות עם רב ולהעלות משם נצוצות הקדושים והנפשות אשר היו שמה. ולכן עסק יעקב עמו בפרשת עגלה ערופה, דמיניה ילפינין דהזמנה לגוף הקדושה מילתא היא, להורות לו הדרך ילך למצרים למען שהוא יזמינו לגוף הקדושה עד עת צאת ישראל משם, וינצלו את מצרים:

והנה, יש להבין, רבא בהאי גזירה שוה דשם שם מאי עביד ליה. ובפשיטות יש לומר דמוקמי ליה להא דילפינן מיניה בעבודה זרה דף כ"ט (ע"ב) דמת אסור בהנאה, או לענין דאף מרים בנשיקה מתה כפירוש רש"י דגמרינן שם דמרים מוימת שם משה (דברים לד, ה). אבל לדרכנו נאמר דרבא סובר דדא ודא אחת היא, כיון דמתה בנשיקה, ודאי היה צריך שיהא במקום קדוש, וכבר נודע כי המדבר ארץ ציה ושממה מקום הסטרא אחרא, שלזה הלכו ישראל במדבר לכוף כח הסטרא אחרא תחת כפות רגליהם, כמבואר

בזוהר פרשת תרומה קנ"ז (ע"א), ולכן היה המקום ההוא צריך הזמנה לגוף הקדושה לקדש המקום למען תצא נפשה ותהלוך במקום קדוש, וזהו שנאמר וישב העם בקדש (שנתעכבו שם, והטעם, כי) ותמת שם מרים, וילפינן שם שם מערופה דהזמנה לגוף הקדושה מילתא היא, לכן נתעכבו שמה להזמינו לקדושה, והבן:

ותמת שם מרים ותקבר שם ולא היה מים לעדה [כ, א-ד]. פירש רש"י, למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה כו'. ונראה לי על פי מה שכתבתי למעלה לפרש זאת חקת התורה (יט, ב) ותרגומו דא גזירת אורייתא, הענין, כי משורת הדין צדיקים אינם מטמאין כלל, אלא משום שאנחנו לא נדע להעריך האדם אם הוא צדיק גמור עד שאינו מטמא, ולכן גזרה תורה שאפילו אדם שהוא ממדרגה גבוהה, כי ימות יטמא, והיינו גזירת אורייתא, עיי"ש:

והיינו דסמיך ליה ותמת שם מרים, וילפינן (מועד קטן כח.) שם שם ממשה שמתה בנשיקה, וגם שבשבילה היה המקום צריך הזמנה דילפינן (סנהדרין מז ע"ב) שם שם מערופה, ועם כל זה כאשר עסקו בקבורתה היו צריכים להזאה של פרה ולטבילה במים. וזהו שנאמר ותקבר שם מרים ולא היה מים לעדה (לטבילה) ויקהלו וגו' וירב העם, כי היה קשה בעיניהם כמות מה שאין להם מים לטבילה, ואגב זה אמרו למות שם אנחנו ובעירנו מכח צמאון, אבל עיקר הכוונה היתה לטבילה, וזהו שאמרו ומים אין לשתות, ולא אמרו ואין מים לשתות, אלא הכונה המים שאנו מבקשים אין לשתות, כי אם לטבילה, הוא העיקר בעינינו. וזהו שנאמר אשר רבו בני ישראל את ה', היינו שבעת המריבה היה לבם לשמים את ה' יתברך, כי היתה כוונתם רצויה למען ויקדש בם בקדושה ובטהרת מים. והוא מליצה נאה עבור עם בני ישראל: והקהל את העדה וגו' ודברתם אל הסלע "לעיניהם" ונתן מימיו [כ, ח]. ולהלן (כ, יב) נאמר, יען לא האמנתם בי להקדישני "לעיני" בני ישראל וגו'. יתבאר, דהנה לכאורה יש להבין הענין מה שבאים אל הצדיק להתפלל והוא מתפלל, ממה נפשך, אם יש בלבו שהוא כדאי להתפלל על אחרים להיות נושעים בזכותו, אין לך גאות יותר מזה וכתיב (משלי טז, ה) תועבת ה' כל גבה לב, ואם הוא שפל בעיניו ונבזה ומכיר מיעוט ערכו, איך ערבה לבו להתפלל בשביל אחרים, על עצמו אינו כדאי להתפלל וכל שכן על אחרים:

אבל לדעתי הענין על פי מה שכתב העיקרים מאמר ד' פרק י"ח איך תועיל תפלה הלא אצלו יתברך לא יתכן שינוי רצון, ותירץ דבאמת אין כאן שינוי רצון, אלא שמתחלה לא היה האדם מוכשר לקבל הטובה, אך מתוך שמתפלל ויודע האמת כי הוא יתברך אדון המושיע ובלתו אין להושיע, על ידי זה מכין את עצמו לקבל הטובה, עי"ש: ועל פי

דבריו נראה לי לפרש הגמרא סוף מנחות (קי.), תניא כו' אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים וכו', לא אמרתי לכם זבחו כדי שתאמר אעשה רצונו ויעשה רצוני, לא לרצוני אתם זובחים, אלא לרצונכם אתם זובחים, שנאמר (ויקרא יט, ה) לרצונכם תזבחוהו. ופירש רש"י, לא לרצוני, כלומר לא להנאתי כו', אלא לרצונכם, לצורך עצמיכם. והוא דחוק. ומהרש"א (חדושי אגדות ד"ה שם מאי) גרס גירסא אחרת, עיי"ש. ולדעתי הכי פירושו, לא אמרתי לכם זבחו כדי שתאמר אעשה רצונו ויעשה רצוני, ר"ל שאני אבטל רצוני ואעשה רצונו כדי שהוא יבטל רצונו ויעשה רצוני, לא תאמר כן, כי לא לרצוני אתם זובחים, ר"ל שאין אתם זובחים בשביל לבטל ולשנות רצוני, כי אין שנוי רצון לפני, שאני תמיד רוצה להטיב, אלא לרצונכם אתם זובחים, היינו שאתם זובחים הקרבן כדי שעל ידי זה תשובו בתשובה ותתחרטו על העבר ותבטלו ותשנו רצונכם מרע לטוב, כי זה עיקר הקרבן הוידוי והתשובה, כמבואר ברמב"ם הלכות תשובה פרק א' (ה"א) וז"ל, וכן כל חייבי חטאות ואשמות בעת שמביאין קרבנותיהן אין מתכפר להן עד שיעשו תשובה ויתודו ודוי דברים, שנאמר (ויקרא ה, ה) והתודה אשר חטא עליה, עכ"ל. נמצא, על ידי זה שאתם שבים ומתחרטים על העבר ומשנים רצונכם, אתם מוכנים לקבל הטוב שברצוני להטיב לכם. ולכן אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים, דאלו במלך בשר ודם שעל ידי שמביאין לו דורון לפייסו נשתנה רצונו, יש חילוק בין רב למעט, שעל ידי מתנה מרובה נשתנה רצונו, ולא כן על ידי מתנה מעוטה. אבל לא כן במלך מלכי המלכים חקב"ה, שהוא אינו צריך לכך ולא נשתנה רצונו על ידי זה כלל, כי אם מעולם רוצה להטיב לברואיו אלא שעל ידי שחוטא האדם אינו כדאי לקבל הטוב, וכשמביא קרבן ושב בתשובה ומשנה רצונו לטוב נעשה כלי מוכשר לקבל הטוב, אם כן אין חילוק בין רב למעט, כמו שהעשיר משנה רצונו על ידי שמביא קרבן עשיר כמו כן העני על ידי קרבנו ומנחתו, וממילא מוכן לקבל הטוב, וזה פירוש נכון. ולכן עתה תפלות כנגד תמידין תקנו (ברכות כו ע"ב), שעל ידי התפלה שמאמין בה' שממנו יושע, על ידי זה נעשה כלי מוכשר לקבל הטוב וכל מה שמבקש ומתפלל עליו: והנה, זה יתכן למי שמתפלל על עצמו, אך איך תועיל תפלת צדיקים על זולתם שמתפללים בעדם. ועל כרחך צריך לומר גם כן על דרך זה, שעל ידי שהם מאמינים בה' ובצדיקים שיושעו על ידי תפלתם, על ידי זה נעשו כלי מוכן לקבל הטובות. ומעתה הבאים אל אדם שמחזיקים אותו לצדיק ומחכים לה' להושע בזכותו, לו יהיה כי אינו כפי דמיונם, על כל פנים הם מאמינים בה' כי הוא שומע תפלתו ותפלת צדיקים ובידו למלא משאלותם לשנות טבע העולם, ובזכות אמונה זו הם נושעים. וכבר שמעתי מפי קדוש ה' ומכובד

בעל המחבר ספר דעת קדושים שזה שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים סט, ו-ז) אלקים אתה ידעת לאולתי ואשמותי ממך לא נכחדו (עם כל זה) אל יבושו בי (על ידי) קויך אדנ"י וגו' אל יכלמו בי מבקשיך אלקי ישראל, כי הם מאמינים בך ומבקשים על ידי ישועה מאתך, על כן הם כדאי להושיעם, ע"כ דבריו ז"ל: וזהו שנאמר כאן, שלא יאמר משה מרוב ענותנותו מכל אדם מי אנכי עשות נסים ונפלאות כאלה להוציא מים מן הסלע בדבור בעלמא, על כן אמר לו השי"ת ודברתם אל הסלע "לעיניהם", כלומר בשביל עיניהם המיחלים וסוברים, ובזכות זה ונתן מימיו והוצאת "להם" (בזכותם) מים. וזהו שנאמר יען לא האמנתם בי להקדישני "לעיני" בני ישראל. וכן נאמר בפרשת פינחס אצל יהושע (להלן כז, יט) וצויתה אותו "לעיניהם", מחמת שהם שמו עיניהם אליו. וכן נאמר להלן בפרשת וילך (דברים לא, ז) ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו "לעיני" כל ישראל חזק ואמץ. וכן נאמר בסוף התורה (שם לד, יב) אשר עשה משה "לעיני" כל ישראל:

ובזה אני מבין הענין הנהוג כשבאים אל הצדיק ומבקשים ממנו להתפלל נותנים לו ממון, וכבר דבר בקדשו בענין זה בספר אגרא דפרקא אות זיי"ן, והביא בשם דרשות הר"ן (סוף דרוש ב) שכך היה נהוג מימי קדם בימי שמואל, שביקש (מ)שאול לתת לו מ [ת]נה (שמואל"א ט, ז), עיי"ש טעמו. ולדרכנו הענין, כי עיקר חישועה על ידי האמונה שזה האיש מאמין בה' להיות נושע בזכות תפלתו של הצדיק, וכן מקובלני מפי קדשו של מוזלה"ה ומפי כמה צדיקים שהכל תלוי בזכות האמונה של המבקש להתפלל בעדו, כי אמונה לשון המשכה, שבכח האמונה ממשיך הדבר מלמעלה למטה בעליל לארץ, ואם אמנם ה' חוקר לב ובוחן כליות, אבל הצדיק אינו יודע מחשבותיו של המבקש אם מאמין בה' להושע בתפלתו, ובמה יחזק לבבו לעמוד ולהתפלל עבורו. אך ממה שהמבקש נותן ומפזר ממונו, זה לאות על אמונתו ובטחונו בה', ובזה נותן התחזקות להצדיק להתפלל עליו, ובזה יושיעו ה':

וזהו שנאמר להלן (כא, טז-יח) ומשם בארה הוא הבאר (השפעה הנובע מבאר העליון) אשר אמר ה' למשה אסוף את העם ואתנה "להם" (בזכות אמונתם) מים וגו', באר חפרוה שרים (משה ואהרן וכל הצדיקים בדורותם) כרוה נדיבי העם (הם המאמינים להושע על ידו) במחוקק (הוא המורה להם חקי ה' ותורתיו) במשענותם, על ידי שהנדיבים הם משענותם בעד אמונתם, שהרי הם להם משען לחם ומשען מזון ומשען מים, שזה מורה כי עיניהם צופות ומיחלות לה' להושע על ידם, אם כן הבאר שחפרוה השרים היא אשר כרוה הנדיבים במה שהם משענותם, כאמור:

ועל פי זה יובן מאמרם ז"ל (בבא בתרא טז ע"ב) מרגליות טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו (רומז לתפלה, כי אברהם תיקן תפלת שחרית (ברכות כו ע"ב) הרומז לחסד, להשפיע חסד לעולם), וכל הרואה אותה, כלומר שמאמין להושע על ידו, מיד נתרפא, כי נעשה כלי מוכן לקבל החסד. וכשנפטר תלאה בגלגל חמה, שהוא לפי ערך הכנת המקבל, שהרי החמה עושה פעולות שונות, לזה מלבין ולזה משחיר, ולזה מייבש וזה נימוס ונימוח וכדומה, וכמו כן ענין התפלה שמועיל לעצמו או לזולתו הוא לפי ערך המקבל, והבן:

יען לא האמנתם בי וגו' לכן לא תביאו וגו' [כ, יב]. פירש רש"י, גילה הכתוב שאלולי חטא זה היו נכנסים לארץ, כדי שלא יאמרו עליהם כעון דור המדבר שנגזר עליהם שלא יכנסו לארץ כך היה עון משה ואהרן. והקשו המפורשים, הלא בלא זה נגזר מקודם על משה שלא יכנס לארץ על ידי מה שאמר (שמות ה, כב) למה הרעותה וגו', ויאמר ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה (שם ו, א), פירש רש"י ולא העשוי לל"א מלכים, ונלחצו בזה (ועיין מה שכתבתי במקומו (פר' שמות ד"ה ובמדרש) דדא ודא אחת הוא): ועתה נאמר, כי רש"י פירש לכן לא תביאו, בשבועה, כמו (שמואל"א ג, יד) ולכן נשבעתי לבית עלי כו'. ולכאורה אכתי היה באפשרי למשה להתיר לו השבועה, וכדמצינו ויחל משה (שמות לב, יא), מלמד שהתיר לו נדרו (ברכות לב.). וכן הוא במדרש ואתחנן (ד"ר ב, ח), אתה החילות (דברים ג, כד), אמר לו הקב"ה והרי נשבעתי, אמר לו משה כשבקשת לא חללת השבועה, לא נשבעת שאתה מכלה את בניך בעגל וחזרת בך, שנאמר (שמות לב, יד) וינחם ה'. ויש להבין מפני מה לא ניחם כאן: ואפשר לומר על פי מה דאיתא בגמרא ברכות (שם) ויחל משה מלמד שהתיר לו נדרו, ושמואל אמר שמסר עצמו למות, ופירש מוזלה"ה בספר ישמח משה (פר' תשא ד"ה ויחל) דאלו ואלו דברי אלקים חיים, דהנה הרמב"ם פסק נוגע אינו יכול להתיר נדר, והקשה המשנה למלך אם כן איך התיר משה נדרו הא היה נוגע, דהשי"ת אמר לו לך רד (שמות לב, ז), כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל (ברכות שם), ואם אין ישראל אין לו גדולה. ולתרץ זה צריך לומר דמפני זה אמר משה (שמות לב, לב) ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא, ורש"י נלחץ בזה, ולפירושו הוא מקרא קצר, אבל הענין הוא לפי שרצה להתיר הנדר, לזה ביקש לסלק נגיעתו, לכך אמר ועתה אם תשא חטאתם ואם אין, ר"ל בין אם תשא ותמחול להם או לא, מחני נא, ואם כן תו אינני נוגע, והתרתו התרה. ולפי זה שני הדרשות עולים בקנה אחד מלאות וטובות הנה, דרב אמר שהתיר לו נדרו, ועל זה קשה הוא הוי

נוגע, ועל זה אמר שמואל שמסר עצמו למיתה, ותו לא הוי נוגע, ע"כ דברי מוזלה"ה. ולפי זה ניחא, דכאן לענין כניסתו לארץ הוי משה נוגע, על כן אין בידו להתיר:

ואמנם עוד כתב שם מוזלה"ה, דהניחא לפי הגירסא של הילקוט (תשא רמז שצב) "שהתיר" לו נדרו, והיינו בדין חכם בלשון התרה, אז קשה קושית המשנה למלך וצריך לומר כאמור, אבל בגמרא שלפנינו הגירסא "שהפר" לו נדרו, היינו בדין בעל בלשון הפרה, דמשה דין בעל היה לו, כדכתיב (דברים לג, א) משה איש האלקים, ובזוהר (בראשית כא ע"ב) נקרא בעלה דמטרוניתא, וממילא אין מקום לקושית המשנה למלך, דחכם אינו מתיר באם הוא נוגע, אבל בעל מתיר בדברים שבינו לבינה. ובזה פירש הגמרא (בבא בתרא עד.) ועכשיו שנשבעתי מי מיפר לי, כי לא יתכן התרה כיון שהכל נוגעים, אלא הצדיקים שהם בבחינת בעל יכולים להפר בדברים שבינו לבינם, והיינו "מיפר" דייקא, ע"כ דבריו ודפח"ח. ואם כן הדרא קושיא לדוכתא אכתי היה יכול משה להפר שבועתו של הקב"ה ולהרבות בתפלה. ויש לתרץ על פי מה דאיתא במגיד מישרים (פר' ברכה) שמשה לא נכנס לארץ לפי שאין ארץ ישראל כדאי לו, שארץ ישראל בחינת מטרוניתא, ומשה בעלה דמטרוניתא, ע"כ. ולפי זה ניחא, דבשלמא במעשה העגל היה משה מיפר בדין בעלה דמטרוניתא, אבל לענין כניסתו לארץ לא היה מקום לבקש מכח שהוא בעלה דמטרוניתא, דאדרבה זהו לגרייעותא דבשביל זה אין ארץ ישראל כדאי לו, ועל כן לא אפשר לו להפר בדין בעל, וחס לו להזכיר שהוא בעל, כי אם בדין חכם המתיר, וכיון שהוא נוגע אסור לו להתיר. וממה נפשך לא היה אפשר, לא בדין בעל ולא בדין חכם:

ואחרי הודיע אלקים אותנו כל זאת נפתחו לנו שערי בינה להבין מדרש פליאה הביאו מוזלה"ה (ישמח משה) ריש פרשת ואתחנן, אמר לו הקב"ה למשה כתבתי עליך שחכם אתה, ואתה רוצה לכנוס לארץ. כלומר, בדין בעל אינך יכול לבקש ולהפר כי לפי זה אין ארץ ישראל כדאי לך, ועל כרחך בדין חכם אתה רוצה לכנוס לארץ, אם כן הרי אתה נוגע, וחכם הנוגע אינו יכול להתיר, ואם כן תמיה חכם אתה ואתה רוצה לכנוס לארץ. והוא פירוש נאה:

אמנם עוד דברים בגו (לפי גירסת הילקוט שהתיר לו נדרו, שמשה דין חכם היה לו) מפני מה בעגל נאמר וינחם ה', וכאן במשה לא ניחם על שבועתו. כי שם מצא לו כביכול פתח חרטה על דרך (נדרים סו.) פותחין לו לאדם בכבוד עצמו, שנאמר (שמות לב, יא-יב) ויחל משה את וגו' למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים כו', מה שאין כן כאן לא מצא לו פתח חרטה. אלא דלכאורה גם כאן היה מקום למצא פתח

על דרך שאמרו בנדרים פרק ג' דף כ"א (ע"ב) ההיא איתתא דאדרתה לברתה כו' אמר לה אלו הוה ידעת דאמרן מגירתך עלה דברתך אלו לא חמאת בה אמה מילין דעזיבה (שראויה להיות נעזבת מפני דברים מכוערים) בכדי לא אדרתה, מי אדרתה, אמרה ליה לא, ושרייה. הכא נמי היה מקום לפתוח פתח שלא יאמרו כעון דור המדבר כך עון משה ואהרן ובשביל אותו העון לא נכנסו לארץ, והיה גנאי למשה. אלא דכל זה אלו לא היה חטא מי מריבה, אבל יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל, מסתמא יתלו הקלקלה במקולקל שבשביל זה לא נכנסו, ולא בשביל עון דור המדבר, וליכא פתח ואין כאן התרה:

ובזה ניחא, דהגם שכבר אמר לו עתה תראה ולא העשוי בל"א מלכים, אכתי היה מקום למשה לשנות הגזירה, דהרי איתא בפרק קמא דתענית (ט.) אהא דפרנסה בשביל רבים, ופריך מהא דאמרינן מן בזכות משה, ומשני שאני משה כיון דנפיש זכותיה כרבים דמי, וברבים קיימא לן (ראש השנה יז ע"ב) דמועיל תפלה אפילו לאחר גזר דין, ובזה פירש הפרשת דרכים (בדרך הרבים (סוף דרוש יג)) המדרש אתה החילות להראות את עבדך את גדלך זה המן, כלומר שמשם נראה שיש לו דין רבים, ואם כן תועיל תפלה אפילו לאחר גזר דין, עיי"ש. ואי שישבע, אכתי יש ביכלתו של משה להתיר השבועה כדין חכם המתיר על ידי פתח כדי שלא יאמרו כעון דור המדבר כך עון משה כו'. אבל יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל (מסתמא יתלו בזה, על כן) לכן (בשבועה) לא תביאו וגו', ושוב אין כאן התרה. וזה שאמר רש"י גילה הכתוב שאלולי חטא זה היו נכנסים לארץ, ואי משום הגזירה של עתה תראה, היה אפשר לבטל הגזירה. ואפילו אי היה נשבע, היה פתח חרטה כדי שלא יאמרו כעון דור המדבר כו'. אבל על ידי חטא זה שהיה ברבים, לכן בשבועה. וזה דבר נחמד ונכון:

וישלח משה וגו' אל מלך אדום וגו' נעברה נא בארצך וגו' ולא נשתה מי באר [כ, יד-כא]. פירש רש"י והוא ממדרש (במ"ר יט, טו), מי בורות היה צריך לומר, אלא כך אמר משה, אף על פי שיש בידינו מן לאכול ובאר לשתות, לא נשתה ממנו אלא נקנה מכם אוכל ומים להנאתכם כו'. וקשה, מה שאמר אלא נקנה מכם אין לזה שום רמז בקרא זה. וביותר תמוה, דלפי הפשוט משמע ולא נשתה מי באר שלכם כי אם משלנו, לכן כאשר אמר לא תעבור בי סברו שזה מפני שאינם רוצים להנהותם לקנות מהם, על כן חזרו ואמרו ואם מימיך נשתה וגו' ונתתי מכרם, אבל לפירוש רש"י שכבר אמר לא נשתה משלנו אלא נקנה מכם ועם כל זה אמר לא תעבור בי, מה חזרו ואמרו ונתתי מכרם. וכבר עמד על זה הרמב"ן (כ, יט), עיי"ש. גם יש להבין מה שאמרו רק אין דבר ברגלי אעבורה,

ופירש רש"י אין שום דבר מזיקך, ובתרגום לחוד לית פתגם דביש, הלא שני תיבות הללו שהוסיף רש"י מזיקך והתרגום דביש, חסר מן המקרא. ותו, דהיה לו לומר אין דבר רק ברגלי אעבורה:

והנראה לי בזה, כי הלא נודע כי אלה מסעי בני ישראל אשר נסעו היה תכלית הדבר להעלות נצוצות הקדושים שהיו בכל מקום מדרך כף רגלם. ולכן היו מ"ב מסעות, נגד שם מ"ב (זוהר חדש ח"א צח ע"ב), שבכחו העלאת נצוצות הקדושים (עי' עץ חיים שער מב ספ"ז) כידוע:

והנה, מה שרצה משה לעבור דרך אדום היה גם כן לכוונת תכלית הדבר להעלות נצוצות הקדושים דשם, ולכן מדי עברם לא רצו לאכול ולשתות משלהם, כי אם לקנות מהם אוכל ומים להעלות נצוצות הקדושים שבתוכם. והענין מבואר מדברי הזוהר פרשת תרומה דף קכ"ח ע"א, כל מאן דבעי לאשתדלא לאעברא מיניה רוח מסאבא ולאכפייא רוחא אחרא, ההוא עובדא דבעי לאשתדלא ביה בעי למקני ליה באגר שלים בכל מה דיבעון מיניה (ומכאן הוציאו שצריך ליתן בעד מצוה כל מה דבעי מיניה המוכר), בגין דרוח מסאבא איהו אזדמן תדיר במגנא וברקניא ובלא אגרא ואניס ומפתי לבני נשא לדיירא עמהון, ורוח קודשא לאו הכי, אלא באגר שלים ובאשתדלותא רב (ו)סגי, [ולואי דיכיל למרווח ליה דישוי מדוריה עמיה] ועם כל דא דיהך באורח מישר דלא יסטי לימינא ולשמאלא כו', ע"כ דבריו בקיצור קצת. ונראה דמה שאמר באגר שלים ובאשתדלותא רב (ו)סגי הוא בוא"ו העיטוף וגם במקום וא"ו המחלקת, וכלומר באגר שלים או באשתדלותא רב וסגי, דמח יעשה איש עני ואביון שאין כל מאומה בידו לקנות אתרוג נאה בכסף מלא וכדומה, לזה מה שעושה השתדלות וטורח בגופו המצוה הוא במקום כסף, ובשביל השתדלות וטרחתו בגופו זוכה להעביר רוח מסאבא ולהשרות בהאי עובדא רוחא דקודשא. האמנם מי שאפשר לו למעבד עובדא במחיר מלא ובאשתדלותא דגופא, ודאי עדיף לצאת ידי שניהם כמשמעות הזוהר, אבל מי שאי אפשר לו לקנות במחיר, יוצא ידי חובתו באשתדלותא דגופא לבד, כאמור:

וזה היה ענין תכלית כוונתו של משה שאמר ולא נשתה מי באר שיש לנו, כי אם נקנה. וזה שאמר דרך המלך נלך, כלומר על דרך שאמרו בגמרא נדרים דף כ"ד (ע"א) לאו מלכא אנא דמהנינא לך ואת לא מהנית לי, לכן כיון שהיה להם מי באר לשתות ולא היו צריכים להנות ממימיו, ועם כל זה היו רוצים לקנות ממנו להנהותו, היינו שאמר דרך המלך (דמהניא לזולתו ולא מהנין ליה) נלך. וזה שפירש רש"י שאמר אלא נקנה מכם, ושפיר נרמז בקרא, והכוונה לקנות במחיר, למען נלך באורח מישור ולא נטה ימין ושמאל,

כדברי הזוהר. ויאמר אליו אדום לא תעבור בי, והיה משה סובר אולי פגמו בזה בכבוד מלך אדום, שאינו רוצה למכור במחיר כי אם הוא בעצמו דרך המלך ילך להנהותם בחנם, ולמען תנצל נפשו על שאמר תחלה כי אם נקנה במחיר ויאמרו אליו בני ישראל במסלה נעלה, כפירוש התרגום באורח כבישא, כלומר כדרך כל הארץ, שאם שהמלך מהנה בחנם היינו מעצמו, אבל אין מדרך ארץ לבקש ממנו מימיו וכדומה בחנם, ולזה אמרנו ואם מימיך נשתה וגו' ונתתי מכרם (וזה שלא אמרו במסלה נלך, כי אם נעלה, היינו שנעלה הנצוצות הקדושים דשם על ידי שנתן מכרם), רק אין דבר, כלומר רק אם אין אתה חפץ בשום דבר מחיר כי אם להנהות בחנם אזי ברגלי אעבורה, כלומר בטורח רגלי אעבורה ואעלה הנצוצות הקדושים דשם בלא מחיר. וימאן אדום נתון את ישראל עבור בגבולו, לא אמר עזוב, כי אם נתון, כלומר לא במכירה ולא בנתינה, והבן:

ויראו כל העדה כי גוע אהרן [כ, כט]. אמרו חז"ל (ראש השנה ג.) אל תקרי ויראו אלא וייראו. יש לפרש על פי מה שאמרו (יבמות מט ע"ב) כל הנביאים התנבאו באספקלריא שאינה מאירה, מוסיף עליהם משה שהתנבא באספקלריא המאירה. ופירשו קדמונינו, כי מי שרואה באספקלריא שאינה מאירה הנקרא בלשון אשכנז שפיגל, רואה את עצמו ולא את אחרים, כמו כן בבחינת זו היו שאר נביאים חשובים בעיני עצמם, ורואים את עצמם במעלתם ולא את זולתם, משום הכי לא התנבאו רק ב'כה (ספרי מטות קנג), כמו שפירשו (דברים ה, ה) אנכי (מי שחשוב בעיניו ואומר על עצמו אנכי, זה) עומד בין ה' וביניכם, מסך המבדיל. מוסיף עליהם משה שהתנבא באספקלריא המאירה, שהמסתכל בו רואה את אחרים ולא את עצמו, כמו כן היה משה רבינו ע"ה ענו מאד מכל האדם וגו' (לעיל יב, ג), ראה את אחרים במעלה יותר ממנו, ולא ראה את עצמו כי היה נבזה ושפל בעיניו, בחינת מה, לכך התנבא ב-זה הדבר, ע"כ דבריהם: והנה, משה ואהרן שניהם היו בחינת מה, כדכתיב (שמות טז, ז) ונחנו מה, ונאמר (לעיל טז, יא) ואהרן מה הוא. והנה אמרו חז"ל (אבות פ"א מי"ב) על אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, נראה לי כוונתם בזה, כי עיקר מחלוקת נצמח מכח גאות, שכל אחד רוצה להשתרר על חברו, אבל מי שהוא בחינת מה ושפל בעיניו, לא יתקוטט ולא יקפיד על שום דבר נגד חברו. ועל כן היה אהרן מלמד לכל אחד מישראל להיות שפל ונבזה בעיניו, וממילא בזה הגדיל השלום בין איש לאשתו ובין איש לרעהו. ובזה עצמו היה מקרבן לתורה, כי כבר אמרו חז"ל (תענית ז.) למה נמשלו דברי תורה למים, מה מים מניחים את הגבוה ויורדים לנמוך אף דברי תורה מניחין את הגבוה ויורדים לנמוך,

וכיון שהיה אהרן מלמד לישראל להיות להם מדת ענוה ושפלות ונמיכת רוח, בזה היה מקרבן לתורה, כאמור:

נמצא, כל זמן שהיה אהרן חי והיה מלמד להם מדת ענוה, לא היה אדם רואה את עצמו ולא נחשב בעיניו לכלום. ואחר שמת אהרן עזבו מדה זו ואחזו במדת הגאוה וגבהות, וראו את עצמם במעלה ולא את זולתם, ומזה עצמו הרגישו כי מת אהרן, כי אינם במעמדם ומצבם הראשון. וזהו שנאמר ויראו כל העדה כי גוע אהרן, ומהיכן ראו, לזה אמרו ז"ל אל תקרי ויראו אלא וייראו, שנראו בעיני עצמם לאנשים חשובים, מזה ראו וידעו כי מת אהרן. ועל זה אמר (כא, א) וישמע הכנעני וגו' כי בא ישראל דרך האתרים, פירוש מרגלים (כמו שפירשו התרגום ורש"י), שכל מה שהוציאו דבה על הארץ היה רק בשביל שרצו התנשאות (כדאיתא בזוהר שלח (קנח.) אמאי נטלו עיטא בישא, אלא אמרו אי יעלון ישראל לארעא נתעבר אנן מלמהוי רישין, עי"ש), כמו כן עתה באו ישראל למדה זו שכל אחד רצה שהוא ישתרר על זולתו:

ועל פי האמור נראה לי שזה רמזו חז"ל בחגיגה פרק קמא דף ה' (ע"ב) שאמר האי צורכא מרבנן, מרוב ענותנותו שלא החשיב את עצמו לקבל פניו, אתם הקבלתם פנים הנראין, כלומר לאחרים, ואינם רואין את עצמם, תזכו לקבל פנים הרואים ומשיג את עצמו, ואינם נראין ולא מושג לזולתו, והבן:

וידבר העם באלהים ובמשה [כא, ה]. פירש רש"י והוא ממדרש (במ"ר יט, כא) השוו עבד לקונו. ולכאורה איפכא היה לומר, השוו קונו כו'. עוד במדרש (שם, כג) ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו, ידעו שדברו במשה ונשתטחו לפניו ואמרו התפלל וגו'. ויש להבין, הלא דברו באלהים ובמשה, ולמה אמר ידעו שדברו במשה ועזב אותו ית"ש. מיהו על דרך פשוט יש לומר בזה כי נגד מה שדברו באלהים די במה שהרהרו תשובה בלבם, כי הוא יתברך חוקר לב, אבל בשביל מה שדברו במשה היו צריכים לבא ולאמר בפה חטאנו כי דברנו וגו' התפלל. אבל עם כל זה לשון שאמר ידעו שדברו במשה תמוה, מה ידיעה שייך במה שדברו הם בעצמם, והיה לו לומר מחמת שדברו במשה נשתטחו כו'. גם יש להבין מה שאמרו "חטאנו" כי דברנו בה' ובך, עוינו או פשענו היו ראוים להם לומר על זה, ולא לשון חטא שהוא הקל שבכולם: ונראה לי על פי מה דכתיב למעלה (יב, א-ג) ותדבר מרים ואהרן במשה וגו' וישמע ה', ואיתא בילקוט (בהעלותך סוף רמז תשלח) מנין שאף משה שמע, שנאמר וישמע ה' והאיש משה, אלא שכבש משה על הדבר. ופירש מוזלה"ה בספר ישמח משה (שם ד"ה וישמע) דקשיא ליה מה ענין והאיש משה ענו וגו' לכאן, ולזה פירש המדרש דבא לתרץ שלא תקשה הא קיימא לן דהחמיר

הקב"ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו, שהרי ירבעם עומד ומקטיר לעבודה זרה ולא יבשה ידו, וכיון ששלח ידו בצדיק יבשה ידו (מלכים-א יג, ד), וכאן היה כל כך עיכובים ושהיות הרבה קודם שנענשו. והתירוץ לזה, כי נגלה לו בחלום הטעם שהחמיר בכבודו של צדיק יותר מכבודו, שהמעליב למקום ב"ה אין כאן מתבייש, כי הוא יתברך איננו נעלב מזולתו, מה שאין כן צדיק שהוא מתבייש ונעלב. ולפי זה זהו בשאר צדיקים, אבל זה האיש משה שהיה ענו מאד וגו', בחינת מה כאפס ואין, הוא לא היה נעלב ומתבייש. וזה שאמר כאן והאיש משה ענו וגו', להורות טעם שלא נענשו תיכף. וממילא מוכח שמשה שמע, דאי לא שמע בלאו הכי אין כאן נעלב, אלא ודאי שמע אלא שכבש כו' מכח ענוה שבו. והיינו דאיתא בילקוט (שם רמז תשמא) שאמר אהרן למשה אם שוגגין אנו מחול לנו כמזידין, דלכאורה אין לו פירוש. אלא הכי קאמר, אם שוגגים אנו שלא ידענו בחינת משה וענותנותו היתירה דאית ביה טרם שאמר והאיש משה ענו וגו', ואם כן לפי זה מה שדברנו הוא עון גדול, כי הרי יש כאן מתבייש, ולא ניתן למחילה, עם כל זה מחול לנו כמזידין, כאלו היינו מזידין, כלומר יודעים מעלת משה בענותנותו היתירה, שאז לא היה החטא גדול כי אין כאן נעלב, ע"כ דבריו המתוקים מדבש: וזהו שאמר הכתוב להמליץ בעד העם, וידבר העם באלהים ובמשה, כלומר שאין החטא גדול כל כך, כי השוו עבד זה משה לקונו, כלומר כמו שהוא יתברך איננו נעלב ומתבייש כמו כן משה עבדו. וזה שאמרו חטאנו, שאינו אלא חטא קל, כי דברנו בה' ובך, ואין כאן נעלב. וזהו שאמר המדרש ידעו שדברו במשה, כלומר על זה שדברו בה' ודאי שאיננו נעלב, ואיננו עון כי אם חטא קל, אלא שאפילו על מה שדברו במשה לא שוגגים היו לבלי לדעת מעלת משה בבחינת ענותנותו דאם כן היה העון גדול מנשוא, אלא ידעו שדברו במשה, כלומר שהיה ענו מאד ואיננו נעלב, ולכן באו ויאמרו רק חטאנו, ולא עוינו פשענו, על כן התפלל וגו'. וזה פירוש נכון ומליצה נאה: וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים וגו' ויאמר ה' וגו' עשה לך שרף ושים אותו על נס וגו' [כא, ו-ח]. ואמרו חז"ל (ראש השנה כט.) וכי נחש ממית או מחיה, אלא כו':

ונראה לי על דרך דכתיב (תהלים צד, יב) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה, ופירשו המפורשים אשרי למי שסובל יסורים במה שמצטער על מה שאין שמו שלם במלואו, כדכתיב (שמות יז, טז) על כס י"ה, ומכח זה פטור מלסבול יסורים אחרים. וזה שאמר (תהלים קיח, יז-יח) לא אמות וגו' (כי) יסר יסרני י"ה (ודי בזה, על כן) ולמות לא נתנני. וידוע כי שמר הוא לשון המתנה, כפירוש רש"י (בראשית לז, יא) על ואביו שמר את הדבר, היה ממתין ומצפה מתי יבא, וכן (ישעיה כו, ב) שומר אמונים. ולדעתי זהו

שנאמר בפרשת קרח (לעיל יח, ה) ושמרתם את משמרת הקודש ואת משמרת המזבח (ובזכות שאתם שומרים וממתינים משמרת הקודש, זה בית המקדש והמזבח מתי יבנה, די ביסורים הללו) ולא יהיה עוד קצף על בני ישראל, והבן: ובגמרא ברכות (ד ע"ב) איתא מפני מה לא נאמר נו"ן באשרי, מפני שיש בה מפלת שונאי ישראל, שנאמר (עמוס ה, ב) נפלה וגו', ואפילו הכי חזר דוד וסמכה ברוח הקודש, שנאמר (תהלים קמה, יד) סומך ה' לכל הנופלים. ומבואר בספר בני ישששכר (כסלו"טבת, מאמר ד אות ב, על דרך הרמז) כי על כן נקרא הישועה "נס", כי הסמ"ך היה סומך ומקים לנו"ן מנפילתה. ובזוהר בהקדמה (ב ע"ב ג.) עאלת את ס' למברי בה עלמא דכתיב סומך ה' וגו', אמר לה על דא אנת צריך לאתרך ולא תזוז מיניה, אי אנת נפיק מאתרך מה תהא עלייהו דאינון נפילין, עי"ש. ולדעתי זה שאמר הכתוב (איכה א, א) איכה ישבה בדד וגו' היתה למס, כי בזמן שהנו"ן נפלה ממקומה, ממילא אות סמ"ך סמוך למ"ם, שהיא סימנא ד"מות, כמבואר בזוהר פינחס דף רל"ז ע"א, הרי "מס" ולמפרע "סם", וזה היתה ל"מס". אבל על עת הגאולה נאמר כנשא נס הרים תראו (ישעיה יח, ג), הרימו "נס" (שם סב, י), שורש ישי אשר עומד ל"נס" (שם יא, י): וזה שכתוב עשה לך שרף (רשפי אש שלהבת י"ה (שיר השירים ח, ו), כלומר רשפי שלהבת בלב מיסורים שם י"ה), ושים אותו על "נס", מתי יהיה אותיות אלו סמוכים זה לזה והסמ"ך יהיה סומך לנופלים, והיה כל הנשוך (מכח) וראה אותו (נס ומצטער על זה, אז) וחי, והבן:

או יאמר על פי מה שכתוב בספר בני ישששכר (שם, על דרך הסוד) עוד טעם על שנקרא ישועה "נס", על פי מה שכתב האר"י ז"ל (עץ חיים, שער הכללים סוף פי"א) נ"ס גימטריא מ"ה אדנ"י, השם הוי"ה במלוי מ"ה מורה על מדת דכורא בהתפשטות, ושם אדנ"י מדת נוקבא בלי התפשטות, ולעתיד כי תהיה אור הלבנה כאור החמה אזי גם מדת נוקבא תהיה בעת היחוד אדנ"י במלואו תרע"א. והנה מ"ה תרע"א עולה תשי"ו, ויתבטלו דכר ונוקבא דקליפה, נחש בריח נחש עקלתון (ישעיה כז, א), ב' פעמים נח"ש עולה תשי"ו. ותמצא בבלעם (להלן כד, א) ולא הלך כפעם בפעם לקראת "נחשים" "וישת" אל המדבר פניו, "וישת" דייקא (כצ"ל שם), ולכן גם בנפלאות הנעשה היום יקרא נ"ס, גימטריא מ"ה אדנ"י, ע"כ דבריו:

וזהו שנאמר (כא, ו-ח) וישלח ה' בעם את ה"נחשים" השרפים וגו' ויאמר ה' אל משה עשה וגו' ושים אותו על "נס", הוי"ה במלואו מ"ה, אדנ"י במלואו תרע"א, העולה תשי"ו, לבטל כח הנחשים דכר ונוקבא דקליפה, והיה כל הנשוך וראה אותו (נס) וחי, והבן:

עוד יתבאר והיה כל הנשוך וראה אותו וחי [כא, ח-ט]. כי עיקר הכל הוא האמונה בלב הישראלי שהבורא ית"ש הוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים, ר"ל שלא לתלות שום דבר הבא על האדם שזה הוא מכח סבה ההוא או מכח מערכת השמים או מכח מנחש ומכשף, כי אף שיכול להיות שהוא על ידי אחד מאלו אבל כל זה הוא ברצון הבורא ב"ה ובהשגחתו, כי אילו רצה השם ב"ה להצילו מזה וכיוצא בזה הוא כל יכול ובידו הכח והממשלה על הכל, כדכתיב (דברים ד, לה) אין עוד מלבדו, ואמרו חז"ל אפילו כשפים, עיין פרק קמא דחולין (ז ע"ב). והנפקותא מאמונה זו, כי אם יודע ומאמין שהוא רק מכח רצון הבורא יתברך, הוא משים אל לבו מי חשיד קודשא בריך הוא דעביד דינא בלא דינא, אלא ודאי הרעותי את מעשי והן המה היו בעוכרי להביאני לכל זה, ומיד מפשפש במעשיו ומחשבותיו ותנועותיו, ויתאמץ לקום בזריזות בבוקר ולהתגבר כארי, ויתבודד בינו לבין קונו וישוב אל ה' בחרטה ובושה והכנעה מפחד ה' ומהדר גאונו. וכן יעשה טרם ישכב, יפשפש במעשיו של אותו יום ומיום בואו לכלל דעת, ורואה את עצמו מכף רגל ועד ראש אם מום אין בו, ואם המצא תמצא יתחרט על הכל באמת מעומק הלב ויבקש סליחה בלב מר, ויתקן הכל על כנו, ושוב אין שום דבר רע יכול לשלוט בו: וזה הנאמר להלן בפרשת בלק (כג, כג-כד) כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל (והטעם אמר, כי) כעת (כלומר אפילו בעת הנעשה דבר על ידי נחש וקסם) יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל, ר"ל לא יאמרו מה פעל המנחש וקוסם, כי אם מה פעל אל, כי הכל בהשגחתו, וישימו אל לבם מה זה ועל מה זה, על כן הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא (ויתגבר בבוקר לשוב בתשובה, וכמו כן) לא ישכב עד יאכל טרף מה שטרפו ממנו נצוצות הקדושים בחטאיו, אשר המה גרמו לתת כח למנחש וקוסם, ועל ידי התשובה יוציא בלעו מפיו ויחליש כחו ויבוטל מאליו:

נמצינו למדין, שעיקר הדבר לידע ולהאמין כי לא נחש ממית ולא ערוד, כי אם איש בחטאו הוא הגורם לכל זה. ואם יראה את עצמו מכף רגל ועד ראש ויבדוק עצמו מכל מום וחטא וישוב אל ה', יתוקן הכל. וזהו שאמר לו ה' עשה לך שרף וגו', לעורר לב האדם, כמו שהנחש השרף שעשה משה אין לו כח לנשוך ולהמית ולהחיות, כמאמרם ז"ל (ראש השנה כט.) וכי נחש ממית או נחש מחיה, אלא בשעה שמסתכלים כלפי מעלה וכו', ר"ל שיודעים שהדבר בא מלמעלה, ועל ידי זה שבים בתשובה ומשעבדים את לבם וכו' הם מתרפאים. וזה שאמר והיה כל הנשוך וראה אותו, ר"ל שיראה את עצמו ויבדוק את עצמו מכל חטא ומום, אז וחי (וכאשר דרשו (ספרי נשא לב) בנזיר (לעיל ו, יג) יביא אותו, כלומר את עצמו). ויעש משה נחש נחושת וגו' והיה אם נשך הנחש את איש

והביט אל נחש הנחשת וחי, ר"ל שלא יביט שהנחש שנשך יש לו כח מעצמו לנשוך, כי אם ידמה בעיניו שאין לו כח, והוא רק כמו נחש הנחשת שאין לו כח, ולא הנחש נשך כי אם החטא, וכאשר ישוב ויתקנו אז יבוטל כח ארס הנחש ויחיה ויתרפא: והיה אם נשך הנחש את איש והביט אל נחש הנחושת וחי [כא, ח-ט]. יש לדקדק, דתחלה אמר "וראה" אותו, ואחר כך אמר "והביט" אל וגו'. ותו, הלא כבר אמרו (ב"ר מד, יב) אין הבטה אלא מלמעלה למטה, אם כן מה ענינו כאן:

וחז"ל אמרו בראש השנה (כט.) בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היה מתרפאים כו', ועל דרך הפשוט יש לפרש על דרך שאמרו (בבא בתרא כא.) קנאת סופרים תרבה חכמה, וכן כתיב (משלי כג, יז) אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' וגו', היינו במי שיש בו יראת ה' מותר לקנאות, ויתאוה תאוה עשות כמוהו. וזהו שאמרו בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה, ממדרגתם, ומשעבדין על ידי זה את לבם כו', היה מתרפאים. ואם לאו, כלומר שמסתכלין כלפי מעלה ממדרגתם בענין עשירות וחמודי עולם הזה, שעל ידי זה לא ישעבדו לבם כו', היו נימוקים: אבל עוד דברים בגו על פי מה שכתבתי לעיל על הפסוק (יט, ב) ויקחו אליך פרה אדומה תמימה וגו', וכאן אוסיף לפרש יותר הענין על דרך שאמרו (ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה) אברהם אבינו הפכו ליצר הרע לטוב, וכן משה שנולד במזג רע והפך את עצמו לטוב. וזהו שנאמר (יט, ב-ט) זאת (האמור למטה להפוך היצר הרע לטוב) חקת התורה דייקא, לא אמר הפרה, כי אם חקת התורה, כי המאור שבה מחזירו ליצר הרע לטוב, כמו שפירשו בראתי יצר הרע בראתי תבלין הוא התורה (קידושין ל ע"ב), המחזירו למוטב. ויקחו אליך (דייקא לעשות כמוך) פרה אדומה תמימה, הוא היצר הרע שהוא פרה סוררת ואדום בחטאים, להפכו לטוב באופן אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה עול רע, כי אם כולו יפה. ושרף את הפרה, כלומר אפילו כבר שרף את כח הרע הנקרא פרה, עם כל זה לעיניו, יהיה תמיד לעיניו מה שעשה כבר, כמו שאמר דוד (תהלים נא, ה) וחטאתי נגדי תמיד, לחזור בתשובה, וגם להטותו לתחיה, כלומר באותו התאוה והחמימות של היצר הרע יעבוד בו את השי"ת, על דרך (שם קיט, כ) גרסה נפשי לתאבה, וכתיב (שיר השירים ח, ו) רשפיה רשפי אש וגו', וצדיקים באותו דבר שחוטאים (באותו החמימות) בו (מתרצים) [מתקנים] (תנחומא בשלח כד). וזהו שנאמר ואסף איש טהור את אפר הפרה, היינו כחו הנותר ממנו, והניח מחוץ למחנה, חוץ לעולם הזה, להעלותו למעלה לשמים. והענין על פי המבואר ברעיא מהימנא פרשת כי תצא, ובעץ חיים שער קיצור אבי"ע (שער נ פ"ג) כי יצר הרע שרשו ממקום קדוש יהלך, מגבורה דקדושה, אלא

שברדתו למטה נעשה סיגים, ויש לצרפו וללבנו ולהסיר הסיגים מכסף עד שבסור הרע ממנו נעשה טוב ומלאך קדוש, עי"ש: והנה, מדרך היצר הרע לעור עיני בני אדם, לשום מר למתוק ורע לטוב, כלומר שידמה בעיניהם שהוא דבר מצוה ובאמת הוא עבירה, והדבר קשה להנצל מזה בלתי אם מעמיד הדבר על אבן הבוחן ויודע שזה עצת יצר הרע והוא המסיתו, ואז ינצל ממנו וישמור רגליו מלכד ברשת זו טמן לו. ובזה פירשו בספרים הקדושים ה' לי בעוזרי ואני אראה בשונאי (תהלים קיח, ז), כלומר שאראה בשונאי ואדע שמסיתני לרע, ולא אדמה בנפשי שהוא אוהבי ומסיתני לטוב:

וזהו שנאמר תחלה והיה כל הנשוך (מנחש, הוא יצר הרע, הוא נחש הקדמוני), וראה אותו (שיראה אותו שהוא יצר הרע, אז) וחי, כלומר ינצל ממנו. אחר כך למד משה דעת את העם עוד מדרגה יותר גדולה וגבוה, להפכו לטוב, והיינו ויעש משה (דייקא, שהוא הפך יצר הרע לטוב) נחש נחושת וישימהו על הנס (על שורשו בגבהי מרומים), והיה אם נשך הנחש (הוא היצר הרע) את איש, והביט אל נחש וגו', כלומר והביט מלמעלה למטה, משורשו שבשמים ממעל שממקום קדוש יהלך ומקורו טהור, עד שירד למטה, אז וחי. וזהו שאמרו בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה, אל שורשו של הנחש הקדמוני בשורש גבורה דקדושה, ומשעבדים את לבם (הרע) לאביהם שבשמים, הם מתרפאים:

ועם האמור יתבאר המדרש (תנחומא ישן חקת נא-נב) והילקוט (חקת סוף רמז תשסד) וישלח ישראל מלאכים אל סיחון מלך האמורי וגו' (כא, כא), זהו שאמר הפסוק (תהלים לד, טו) סור מרע ועשה טוב בקש שלום במקומך, ורדפהו במקום אחר [כו']. כל דברי תורה צריכים זה לזה, כאן נאמר וישלח ישראל מלאכים ובמקום אחר (דברים ב, כו) תלה השליחות במשה, ואשלח מלאכים ממדבר קדמות, ללמדך שראש הדור ככל הדור. עוד שם (ילקוט שם) ממדבר קדמות, וכי יש מדבר קדמות, אלא מן התורה שקדמה לכל למדתי, [שנאמר (משלי ח, כב) ה' קנני ראשית דרכו, שגלית לאומות העולם], שנאמר (שם לג, ב) וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן, אמר ליה הקב"ה יפה עשית [כו'], שנאמר (שם כ, י) כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום: הענין, כי כל השבעים אומות יש להן שורש בקדושה בגבהי מרומים, ולעתיד יצרפו ויתלבנו ויטו שכם אחד לעבדו יתברך באמת, כדכתיב (תהלים פג, ח-יט) גבל ועמון ועמלק וגו' וידעו כי אתה שמך ה' לבדך עליון, וביאר בעשרה מאמרות מאמר חקור דין חלק ב' פרק י', לא אמר שיאבדו לגמרי, כי אם שיוסר הרע והסיגים מהם וידעו את ה'. ולכן וזרח משעיר וגו', להשלימם לשורשם שבקדושה. ולכן שלח משה דייקא, המהפך רע לטוב, מלאכים אל סיחון שישלים עמו, ויהפך לטוב לשורשן שבקדושה. וזהו שאמר המדרש זהו שאמר

הכתוב סור מרע, מיצר הרע הנקרא רע (סוכה נב.), ועשה (אותו) טוב, בקש שלום במקומך, היינו בעצמך בעירך, עיר קטנה (קהלת ט, יד) זה הגוף (נדרים לב.), להשלים אויביך הוא היצר הרע עם יצר הטוב, ורדפהו במקום אחר, היינו בזולתך, להשלימו אתך להפכו לטוב. ועל כן תלה השליחות במשה, דכתיב ואשלח מלאכים, שהוא שהפך בעצמותו רע לטוב וקישט את עצמו, על כן ביקש לקשט אחרים להשלימם לקדושה. והיינו ממדבר קדמות, היינו משורש הקדושה הגבוה מעל גבוה הקדום לעולם, דברי שלום, והבן זה:

על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב בסופה [כא, יד]. כי פעמים רחש לבי דבר טוב בסוגיית הגמרא וששתי בו, אחר זה מצאתיו בספר שנאמר בו דבר זה, והיה בלבי מה עשה לי כי קדמני בזה ואין בפי חדשות. ויגעתי ומצאתי שנית דבר חדש, ואז נתעורר בלבי אהבה אליו כי זכיתי על ידו לחדש שנית. ואז אמרתי בלבי כי זהו שאמר הכתוב על כן יאמר בספר מלחמות ה', ר"ל כאשר אחד לוחם מלחמתה של תורה הנקרא מלחמות ה', ודבר זה המצא תמצא כי יאמר בספר הנדפס ויש בלבו עליו, את והב בסופה, אהבה בסופה (זוהר בשלח נו.):

ואפשר להעמיס זה בלשון הגמרא (קידושין) דף ל' ע"ב על הפסוק (תהלים קכז, ה) אשרי הגבר וגו' לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער, אמר רבי חייא בר אבא אפילו האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקים בתורה בשער אחד (ר"ל שעוסקים בתורה במשוער בשכל של זה ושל זה דבר אחד), נעשים אויבים זה לזה (שכבר קדם אחד מהם, ואין לשני חדשות), ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה (מכח שמחדש על ידי זה עוד חדשות), שנאמר את והב בסופה:

עלי באר ענו לה [כא, יז]. על דרך שפירשו הא דכתיב (ישעיה נה, י) כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה וגו', העניין, דאם הגשם אינו מרוה ומצמיח אזי הוא נשאר למטה, אבל אם הרוח והצמיח הארץ ובני אדם אוכלים ושבעים ומברכים להקב"ה, אזי הנצוצות הקדושים שבהפירות ותבואות עולים לשורשן, הרי כח הגשם שב למעלה לה'. וזה שאמר ושמה לא ישוב כי אם הרוה וגו' והצמיחה ונתן וגו' ולחם לאוכל, אז ישוב למקומו, ע"כ דבריהם. ועל דרך זה אמר דוד (תהלים ב, ח) שאל ממני ואתנה גוים נחלתך, לא אמר בקש, אלא שאל, לשון שאלה, דהדרא בעינא לעבודת השי"ת:

וזהו שאמרו עלי באר, כלומר עלה ושוב למעלה (כי) ענו לה, כתרגומו שבחו לה, כמה דאת אמר (שם קמז, ז) ענו לה' בתודה, ואז הבאר עולה ושב למקומו: באר חפרוה שרים

כרוה נדיבי העם במחקק במשענותם [כא, יח]. במדרש (במ"ר יט, כו) וכי חפירה היתה [שם], אלא שנתנה בזכות אבות שנקראו שרים, שנאמר (תהלים קה, מא-מב) פתח צור ויזובו מים וגו' כי זכר וגו' את אברהם עבדו. יש להבין למה קרא לאבות שרים, וגם למה כפל לקרותן נדיבי העם:

ונראה לפרש, כי כתיב כאן בענין הסלע (לעיל כ, ח) ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו, הרי לא אמר ה' למשה להתפלל בדרך תפלה ובקשה, כי אם לדבר אל הסלע בגזרה ויתן מימיו, והוא על דרך דאיתא במדרש פרשת בשלח (ש"ר כא, ב) על הפסוק (שמות יד, טו) מה תצעק אלי, למה אתה מרבה בתפלה, גזור ואני מקיים, שנאמר (איוב כב, כח) ותגזר אומר ויקם לך. וכדכתיב (שמואל"ב כג, ג) צדיק מושל יראת אלהים, ואמרו חז"ל (זוהר שמות טו.) צדיק גוזר והקב"ה מקיים. וכן מצינו גבי אברהם אבינו, שנאמר (בראשית יח, יז) וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה וגו', כי היה אז צדיק מושל, לא רצה הוא יתברך לעשות בלא רשותו. והטעם לכל זה, כי אבותינו היו עובדים את ה' מיראת רוממותו ומאהבה, לא מיראת שכר ועונש, כי אם למען למלא רצונו יתברך לעשות לו נחת רוח, וכן זרעם אחריהם הצדיקים הולכים בדרכי האבות ועובדים מיראה ואהבה, ועל זה אמרו חז"ל (שם ויקרא ז ע"ב) ישראל מפרנסים לאביהם שבשמים, על כן הם המשפיעים לו יתברך תענוג, ובחינה זו יכונה בשם איש, והוא יתברך מקבל תענוג, והיינו דכתיב (דברים לג, א) משה "איש" האלהים, על כן כח וגבורה נתן הוא יתברך בהם להיות מושלים בו יתברך כביכול לשמוע לקול גזרתם, כדכתיב בפרשת בראשית (ג, טז) ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך, ומזה זכה משה לגזור גם כן וה' מקיים, כדכתיב ודברתם אל הסלע וגו': וזה שאמר הכתוב באר (שנתן מימיו) חפרוה שרים כרוה נדיבי העם, הן האבות שהיו שרים ומושלים בו יתברך כי נדבו לבם לה' לעבדו מאהבה, במחקק מה שהיה על ידי משה הנקרא (דברים לג, כא) מחוקק, כמו שפיר(ו)ש רש"י, במשענותם, על ידי משען של האבות הנקראים שרים ונדיבי העם, כדכתיב פתח צור וגו' כי זכר וגו' את אברהם עבדו:

על כן יאמרו המושלים [כא, כז]. אמרו חז"ל (בבא בתרא עח ע"ב) אלו המושלים ביצרם. באו חשבון, באו ונחשוב חשבונו של עולם, הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה. ואם אתה עושה כן, תבנה בעולם הזה ותסונן לעולם הבא. ויש להבין איך יאמרו כן המושלים ביצרם, והלא זה מכח שכר ועונש, וכבר אמרו חז"ל (אבות פ"א מ"ג) אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס: ונראה לי על פי דברי המפורשים על אומרם (שם פ"ג מ"א) דין וחשבון, דין שדנין אותו על עבירה שעשה, וחשבון על

אותו שעה שעסק בדברי הרשות וכל שכן בשעה שעשה העבירה, באותו שעה היה יכול לעשות מצוה או ללמוד, וזהו חשבון, שמחשבין עתים ורגעים שהיו לריק, ע"כ דבריהם. וזהו שאמרו, כי הבלתי מושלים ביצרם ועושים עבירות הם אינם אומרים רק באו דין, מה שדנין על עבירה גופא, אבל המושלים ביצרם הם אומרים באו חשבון באו ונחשוב כו' הפסד מצוה, שהיה יכול לעשות בשעה שעשה העבירה, ושכר העבירה גופא נגד הפסדה. הרצון בזה, שעושים תשובה על העבירה עצמה וגם על מה שביטלו באותו שעה מעשות מצוה. ואם אתה עושה כן תבנה גם בהיותך עוסק בעניני עולם הזה, ותכונן ממנו לעולם הבא, כי תראה שאותו רגע לא יהיה לריק בלתי איזה כוונה לשמו יתברך. וכמו שפירשתי (פר' אחרי ד"ה ובכן) שנשמור חקיך בעולם הזה דהיינו בעסקנו בעניני עולם הזה, וממנו נזכה ונחיה לעולם הבא (תפלת שחרית):

ומזה נקח מוסר, אוי לנו מיום הדין, כמה שעות ועתים ורגעים וימים ולילות בטלנו מעבודת הבורא יתברך והלכנו אחרי ההבל הבלי עולם הזה, הלא הזמן יקר מהכל, ויש קונה עולמו בשעה אחת (עבודה זרה י ע"ב), ואנחנו עזבנו לריק ולהבל זמן וזמנים טובא בלי עבודת הבורא יתברך, הלא כתיב (תהלים קנ, ו) כל הנשמה תהלל כו', ואמרו חז"ל (ב"ר יד, ט) על כל נשימה ונשימה תהלל. ומה יתאונן אדם חי על זה ויבקש מחילה וסליחה בלב נשבר, ויקדש עתים ורגעים לעבוד עבודת הבורא יתברך בכל עת ובכל שעה:

עוד פירוש על מאמרם הנ"ל תמצא בספרי ייטב פנים בדרוש על הפסוק (ויקרא טז, ל) כי ביום הזה יכפר וגו', במאמר תוכחת מוסר (לי"ג מדות ויום העשור) אות ג': עוד יתבאר על כן יאמרו המושלים באו חשבון [כא, כז]. כמשמעו, בהמשך הפסוקים שלמעלה. כי בפרשת דברים (ב, לב-לו) כתיב ויצא סיחון לקראתנו וגו' ונלכוד את כל עריו וגו' לא היתה קריה אשר שגבה ממנו את הכל נתן ה' אלקינו לפנינו, דלכאורה אומרו את הכל כו' שפת יתר. וכתבתי לעיל פרשת שלח (ד"ה ונראה, ואילך) על הפסוק (לעיל יג, כד) למקום ההוא קרא נחל אשכול, את הנראה לי בזה על פי דברי מוזלה"ה (ישמח משה, ר"פ שמות ד"ה עוד) שפירש אני ה' לא שניתי כו' (מלאכי ג, ו), כי כתיב (בראשית מו, כז) כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים, ואי אתה מוצא אלא ששים ותשע, אלא שהקב"ה השלים המנין, כדכתיב (שם, ד) אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך כו' (פרקי דר"א לט). והכוונה בזה, להורות כי מאהבתו את עמו ישראל הכל כביכול כחלק, והחלק כהכל, והיינו דכתיב (תהלים קיט, נז) חלקי ה' אמרתי וגו'. ובזה נתן לכלל ישראל הנצחית והגבורה והכח אשר לו, כי מה שיש בחלק יש בהכל. וזה שאמר

אני ה' לא שניתי (על כן) ואתם בני יעקב לא כליתם. וזהו שנאמר (איכה ג, יח-כד) ואומר אבד נצחי וגו' זאת אשיב אל לבי וגו' "חלקי" ה' אמרה נפשי (שהוא חלקי, ואנכי הכל) על כן אוחיל לו, ע"כ דבריו: וזהו שנאמר (בראשית כד, א) וה' ברך את אברהם בכל, כלומר בבחינת כל. וזהו שאמר יצחק (שם כז, לג) ואכל מכל, ויעקב אמר (שם לג, יא) יש לי כל. וזהו שאמרו בגמרא סוף סוטה (מז ע"ב) מהו אשכלות איש שהכל בו. ואם כן אי אפשר לשום אומה להיות חזק יותר מישראל בלתי אם ח"ו צורם מכרם וה' הסגירם, אבל מבלעדי זה אי אפשר, שהרי כמו שהחשיב אותנו לבחינת כל ונתן לנו נצחיותו, כמו כן נתן לנו כחו וגבורתו, והן הוא ישגיב אותנו. וזהו שנאמר לא היתה קריה אשר שגבה ממנו, (הטעם) את "הכל" נתן ה' אלהינו לפנינו, והוא החלק, ומה שיש בחלק יש בהכל: וזהו שנאמר כאן (כא, כה-כו) ויקח ישראל את כל הערים וגו' כי חשבון עיר סיחון וגו', פירש רש"י (כא, כג) אלו היתה חשבון מלאה יתושין אין כל בריה יכולה לכבשה, וכל שכן אלו היה בחשבון כו'. ומה שכבשו אותם, היינו בשביל שהם הכל. וזהו שנאמר על כ"ן, עולה שבעים, ירמוז להאמור כל הנפש לבית יעקב וגו' שבעים, והיינו עם הקב"ה, להורות שהמה הכל והוא החלק. כלומר בשביל כ"ן השבעים שעם הקב"ה, יאמרו המושלים, הם הצדיקים (כדכתיב (שמואל"ב כג, ג) צדיק מושל וגו', שהם הכל) באו חשבון:

ובזה יש לפרש הא דאיתא במדרש במדבר (במ"ר ב, ג) הביאני אל בית ה"יין" עולה שבעים אומות, ומכולם ודגלו עלי אהבה (שיר השירים ב, ד), עי"ש. ולדרכנו נאמר הביאני אל בית ה"יין" עולה שבעים, ירמוז לשבעים נפש הבאה לבית יעקב מצרימה, ובפרטן אינם אלא ששים ותשע, לזה אמר ודגלו עלי, אתי עמי. וזהו שאמרו (שם) אל תקרי ודגלו אלא ודילוגו, שדלג וקפץ כביכול עלי ממעלה למטה, אהבה, זה מורה אהבה שאנחנו הכל, כאמור:

עוד ירמוז על כ"ן [כא, כז]. עולה שבעים, לרמז על נפש הבאה לבית יעקב שבעים. יאמרו המושלים, הצדיקים. באו חשבון, של אותן שבעים, ותמצא שהקב"ה השלים המנין, להורות שנתן לנו נצחיותו כאמור. על כן אוחיל לו כי תבנה ותכונן עיר סיחון, היא ארצנו הקדושה במהרה בימינו, והבן:

עוד ירמוז למה שכתוב בזוהר פינחס דף ר"כ ע"ב, חשבון דא הוא עלמא דתליא בדבורא, ועל דא כל גימטריאות בסיהרא הוו. והענין מבואר בעץ חיים היכל או"א (שער יד) פרק ה' וז"ל, וזה סוד (שיר השירים ז, ה) עיניך ברכות בחשבון הנזכר בזוהר דכל חשבון וגימטריאות אינון במלכות, ר"ל במלכיות של כל ספירה וספירה, כי הוא בחינת מספר

של הזכר שלה, עכ"ל. ונראה לי דזה שסיים על שער בת רבים, "שער בת" היא מלכות של רבים, הם הספירות שלמעלה הימנה. וזהו יאמרו המושלים, המלכיות, באו חשבון, והבן:

על פרשת בלק

וירא בלק וגו' את "כל" אשר עשה ישראל לאמרי ויגר מואב וגו' כי רב הוא [כב, ב-יב]. יש לדקדק, "כל" למה לי. ב', ויירא מואב הוה ליה למימר, מאי ויגר. ג', כי רבים הם הוה ליה למימר, מאי כי רב הוא:

ונראה לי על פי דכתיב למעלה פרשת חקת (כא, כא) וישלח ישראל מלאכים אל סיחון מלך האמרי, פירש רש"י, במקום אחר תולה השליחות במשה, שנאמר (דברים ב, כו) ואשלח מלאכים. וכן (לעיל כ, יד) וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום, וביפתח הוא אומר (שופטים יא, יז) וישלח ישראל וגו', שמשה הוא ישראל וישראל הם משה, לומר לך שנשיא הדור הוא ככל הדור, כי הנשיא הוא הכל, עכ"ל. והוא במדרש רבה (במ"ר יט, כח). ביאור הדבר, על דרך משל כמו שיש באדם כמה חושים, ראיה, שמיעה, ריח, דבור, משוש, הלוך, טעם, ועל גביהם כח המשותף מהכל. וכמו כן הנשמה כלולה מכל החושים, ראיה ושמיעה כו', ושם הנה הנם באחדות אחד, אלא שחלוקין בגוף על ידי אבר המוכן לאותו חוש, ראיה על ידי עין, שמיעה על ידי אזן כו'. כמו כן ישראל בבחינת עבודתן להשי"ת חלוקין למיניהם, יש שעיקר עבודתו הוא בתורה, ויש שעיקר עבודתו בתפלה, ויש במצות ומעשים טובים, יש בעשרו בצדקה לעניים, ויש בגמילות חסדים לתמוך יד מי שמטה ידו ולהשפיע מטובו לזולתו שיתפרנס על ידו וכדומה, וכל המדות טובות הללו כלולים יחד בכח המשותף מכל הטוב, הוא ראש ונשיא הדור הכלול מכולם, בעבודתו לה' בתורה ותפלה ומצות ומעשים טובים וצדקה וגמילות חסדים וכדומה. ולכן נקרא הצדיק "כל" (תקוני זוהר, תקון מד. פד.), כי הוא כלול מהכל וכוללם יחד, והוא המורה דרך לעבודת ה' לעם ה' ומלמדם בינה והשכל, איש על עבודתו ועל משאו כפי בחינתו ומעמדו ומצבו. וכשישראל הם באגודה אחת בלב אחד, הנה הנם כאיש אחד כלול מהכל וגם הם נקראים כל, כי כל הטוב כלול בהם, וכמוהו כמוהם. וזהו שכתב רש"י שהנשיא הוא ככל הדור כי הנשיא הוא "הכל": וזה לעומת זה היה סיחון מלך האמורי כלול מכל רע דסטרא אחרא. וזה שפירש רש"י (לעיל כא, כג) שכל מלכי כנען היו מעלין לו "מס" (רמז לכח הטומאה שבשם הסטרא אחרא ס"ם) שהוא היה שומרם, לפי שבו נכלל כל הרע שבכל מלכי כנען, והוא הכוללם. וזהו שנאמר פרשת

דברים (ב, לד-לו) גבי סיחון ונלכד את כל עריו וגו' לא היתה קריה אשר שגבה ממנו, את "הכל" (הוא סיחון, שהיה הכל של הסטרא אחרא) נתן יי' אלקינו לפנינו:

וזהו שנאמר כאן וירא בלק בן צפור את "כל" אשר עשה ישראל לאמרי, כלומר מה שעשה ישראל לאמרי עם בחינת "כל" דקדושה כלול מכל טוב, נגד האמרי שהוא "כל" של הסטרא אחרא, מפני שהיו ישראל אגודים ונאספים יחד כמו שכתבתי, על כן זה לעומת זה ויגר מואב (כלומר נתאסף להיות יחד) מפני העם מאד כי רב "הוא" (על דרך שאמרו (אבות פ"א מ"ו) עשה לך רב, וכן כתיב במשה (דברים ג, כו) רב לך ואיתא במדרש (מדרש תנאים שם) מנו יהושע), כלומר כי רב שלהם זה משה הנקרא כל, הוא ישראל, וזהו שנאמר "הוא" לשון יחיד, כי היו אגודים יחד כאיש אחד: כמו כן בקשו גם הם להתאחד. אבל ה' הפיר עצתם, כמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים צב, ח-י) בפרוח רשעים וגו' ויציצו "כל" פועלי און [וגו'] ואתה מרום וגו' יתפרדו "כל" פועלי און, כלומר יתפרדו זה מזה מבחינת כל. וזהו שנאמר ויקץ מואב (שנעשו זה לזה קוץ ומחט) מפני בני ישראל, (ועל כן) ויאמר מואב אל זקני מדין, מיראתן של ישראל עשו שלום עם מדין להתאחד עמהם, עתה ילחכו הקהל (דייקא, מה שנקהלו היהודים יחד) את "כל" סביבותינו וגו', כלומר את "כל" כח הסטרא אחרא שלהם אשר סביב רשעים יתהלכון (תהלים יב, ט), ובלק בן צפור מלך למואב וגו', כלומר והוא היה כלול מכל רע וסטרא אחרא שלהם, ולכן אמר לכה נא ארה לי וגו' אולי אוכל נכה בו, לא אמר אכה, אלא נכה, מפני שהוא היה כלול מכולן לכך אמר אוכל (לבדי) נכה, בכח כל הסטרא אחרא שבו. ולכך ויבא אלהים וגו' ויאמר מי האנשים האלה עמך, כלומר עם שזקני מדין ומואב באו, אל תדמה בנפשך כי הם אגודים יחד, כי לבם לא נכון עמם, על כן אמר מי האנשים האלה (לשון רבים) עמך. וזה שאמר לא תלך "עמהם" לא תאור את העם כי ברוך "הוא" דייקא, והבן: וירא בלק בן צפור את כל אשר "עשה" ישראל לאמרי. הוה ליה למימר "עשו". ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא [כב, ב"ג]. הוה ליה למימר כי רבים הם. ולהלן (כג, ז-ט) נאמר לכה ארה לי יעקב וגו' כי מראש צורים אראנו וגו' "הן" עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב:

והנראה לי בהקדם לפרש הא דכתיב (דברים ז, ז) לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם ויבחר בכם כי אתם המעט וגו', דקשה מה קא משמע לן, פשיטא כיון דהם המעט על כרחך לא מחמת הריבוי חשק ה' בהם. ונראה לי, כי הנה יש לישראל שני מעלות למעליותא, מצד אחד מעלת הרוב מכל העמים, ומצד אחד מעלת המעט מכל העמים, ואפרש שיחתי על פי דכתיב (הושע ב, א) והיה מספר בני ישראל וכו' אשר לא ימד

ולא יספר, ומפרש בגמרא (יומא כב ע"ב) באין עושים רצונו של מקום יש להם מספר, ובעושים רצונו של מקום אין להם מספר, כי כל אחד ואחד שקול כהרבה. וכן מצינו גבי משה רבינו (במסכת תענית דף ט' (ע"א)) כיון דרבים צריכים לו כרבים דמי. וכמו כן באברהם כתיב (בראשית יב, ב) ואעשך לגוי גדול, פירש רש"י זה שאומרים אלהי אברהם, ופירש המזרחי (שם ד"ה זהו שאומרים) כי אין כבודו יתברך ליחד שמו על היחיד, אלא מפני שהיה נחשב לגוי גדול. ובזה פירשתי (פר' וירא ד"ה וזהו) וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה, לא אמר אעשה כי אם עושה, כי היה לאחר גזר דין, ושמא תאמר אם כן למה לו להודיעו הלא לאחר גזר דין אינו מועיל תפלת יחיד, על זה אמר ואברהם היו יהיה לגוי גדול וגו' כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו' ושמרו דרך ה' (בראשית יח, יז-יט), כלומר, וכיון דרבים צריכים לו כרבים דמי, ותפלת רבים מועיל אף לאחר גזר דין, כדאיתא במסכת ראש השנה (יח.), כדכתיב (דברים ד, ז) כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו. וכיון שכן, בעושים רצונו של מקום הנה ישראל רבים מכל האומות, כי כל האומות יש להם מספר, אבל ישראל לא ימד ולא יספר מכח שהם רבים באיכותם, ששקול כל אחד ואחד כנגד כמה מהאומות:

ובחד צד יש להם מעלת המעט, כדכתיב (דברי הימים-א יז, כא) ומי כעמך ישראל גוי אחד, כלומר שכולן נחשבין לאיש אחד, כדמצינו בעשו שהיה רק שש נפשות והכתוב (בראשית לו, ו) קורא אותן "נפשות" ביתו, כי יתפרדו כל פועלי און, אבל בישראל כתיב (שם מו, כז) כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים והכתוב קורא אותן "נפש", כמבואר ברש"י פרשת ויגש (שם, כו) בשם המדרש (ויק"ר ד, ו), והטעם, כי הם אגודים וקשורים ונצמדים יחד בלב אחד, כדכתיב (שמות יט, ב) ויחן שם ישראל, לשון יחיד. והיינו מפני שמצד נשמתם הם ממקור האחד יחיד ומיוחד יתברך, כדכתיב (בראשית ב, ז) ויפח באפיו נשמת חיים, ואמרו חז"ל (עי' רמב"ן שם) כביכול כל הנופח כו'. והיינו בזמן שיש ביניהם אהבה ואחוה ושלום אז הענפים דומים לשורשם בגבהי מרומים, והוא על ידי שכל אחד נפשו כעפר לכל תהיה ומתחבר עם רעהו בלב שלם ובנפש, ובבחינה זו הם מעט מכל האומות:

והנה, הכלי יקר (בראשית יח, א) מפרש וירא אליו ה', לא אמר אל אברהם, שאז היה משמע כי בו בחר ה' להגלות נגלות לו בשביל שמו שמורה על "אב רם", כי אם וירא אליו, אל עצמותו דייקא, מכח מעלתו שאמר (שם, כז) ואנכי עפר ואפר, ע"כ דבריו. וזה שאמר כאן לא מרובכם מכל העמים, בשביל מעלת הרוב שכל אחד ואחד שקול הרבה,

חשק ה' בכם ויבחר בכם, כי (כלומר, אלא מפני כי) אתם המעט מכל העמים, כי אתם כולכם כאיש אחד ממקור האחדות, והאומות יתפרדו ונחשבים לרב בבחינת פירוד, היפך השלום, וכבר אמרו (עוקצין פ"ג מי"ב) לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום. והיינו דכתיב גבי אברהם (ישעיה נא, ב) כי אחד קראתיו ואברכהו וארבהו, יתפרש על שתי פנים, א', כי אחד קראתי, אם היותו אחד, עם כל זה ואברכהו וארבהו להיות לו דין רבים, כדלעיל. ב', כי אחד קראתיו, אפילו בזמן ואברכהו וארבהו, וארבה את זרעו, עם כל זה קראתיו אחד, והבן. ומפני זה אמרו אלמלא היו ישראל באגודה אחת לא שלטה בהם כל אומה ולשון. והיינו מהאי טעמא, כי אז יש להם שתי מעלות לטיבותא, שהם הרוב מכח איכותם והמעט מכח אחדותם, וכדאיתא במדרש תנחומא פרשת נצבים (סי' א) משל לאגודה כו' אפילו עוג מלך הבשן אינו יכול לשברן, עיי"ש:

וזהו שנאמר וירא בלק בן צפור את כל אשר "עשה" ישראל לאמרי (לשון יחיד דייקא, עשה). ויגר מואב מפני העם מאד כי "רב הוא", יתפרש על שני אופנים, אם היותם "רב" יאמר עליו "הוא", כמו על יחיד. וגם אחד שיאמר עליו "הוא", יחשב "רב", כי שקול כהרבה. וזהו שנאמר (להלן כג, ז-י) לכה (נא) ארה לי, ופירש המדרש (במ"ר כ, ז) כאדם שאומר אורה בתאנים, ר"ל ללקט אחד אחד ולקללם, כי היה סובר שיש לכל אחד דין יחיד, אבל נגד רבים ידע כי לא יוכל להם. ועל זה אמר בלעם מה אקוב וגו' כי מראש צורים, זה אברהם, שנאמר עליו כי "אחד" קראתיו ואברכהו "וארבהו", כלומר שיש לו תואר אחד ותואר רבים, כמו שכתבתי. אראנו וגו' לישראל, כי הן עם אפילו בהיותן עם, נאמר לשון יחיד לבדד ישכון וגו', כי יש להם תואר יחיד, כי מי מנה עפר יעקב, שכל אחד נפשו כעפר לכל ומתאחד עם חברו. וגם יאמר הן עם, אפילו בהיות יחיד, לבדד ישכון, יחשב וישקל כעם שהם אנשים רבים, ובגוים לא יתחשב יחיד לבד, מי מנה עפר יעקב כמו עפר שיש לו כח המצמיח ומגדל דברים רבים, כמו כן יש ליעקב כח המצמיח ומגדל לזולתו, וכיון דרבים צריכים לו כרבים דמי, לכן לא תוכל להם לא מיניה ולא מקצתו, כאמור:

ואפשר כי זה שנאמר (לעיל ו, כג-כו) כה תברכו את בני ישראל אמור להם יברכך וגו', כלומר שיהיה נאמר להם לרבים, יברכך לשון יחיד, כי וישם לך שלום. וגם יאמר ליחיד להם, לשון רבים, כאמור. והבן:

וירא בלק בן צפור וגו' ועתה לכה נא ארה לי וגו' אולי אוכל נכה בו וגו' כי ידעתי וגו' ואשר תאר יואר [כב, ב-ו]. ולהלן (כג, ג) נאמר ויאמר בלעם וגו' אולי יקרה ה' לקראתי ודבר מה יראני והגדתי לך וילך שפי, לכאורה היה די לומר ודבר יראני וגו', "מה" למה

לי. ובמסורה (הובא בבעל הטורים), ודבר מה יראני, אלקים יראני בשוררי (תהלים נט, יא). וישא משלו וגו' מה אקב לו קבה "אל" ומה אזעם לא זעם "הוי"ה" (כג, ז"ח), היה לו לומר איך אקוב וגו'. גם שני שמות הללו למה לי:

ונראה לפרש הענין על פי המבואר בדברי האריז"ל (שער הכוונות, ענין דרושי הלילה, דרוש תקון חצות עמ' שעה) על הפסוק (איכה ה, א) זכור הוי"ה "מה" חיה "לנו", כי הוי"ה במילוי אלפי"ן עולה מ"ה המורה רחמים, היה לנ"ו, גימטריא אלהי"ם, כי נהפך לדין. לכן י'י' מ'ה ה'יה ל'נו ראשי תיבות מיל"ה, כי הביטה וראה את חרפתנו, כי הערלה הנקרא חרפה נכנס במקום יסוד, עיי"ש. ואפשר להוסיף תבלין על ראשי תיבות מילה כדי להטותו לטוב, כי על ידי מצות מילה נתגלה חסד א"ל ושם הוי"ה כידוע, ועל ידי זה נמתק לנ"ו גימטריא אלהי"ם, כמו שכתב האריז"ל (שם, ענין אסרו חג דרוש ב עמ' קלב) סוד (תהלים קיח, כז) אל הוי"ה ו"יאר" לנו, א"ל במלואו עולה הק"ף, ועם הוי"ה עולה יא"ר, "לנו", שיאר לשם אלקי"ם וימתיקו: וזהו שאמר בלעם אולי יקרה הוי"ה לקראתי (היינו כפי רצוני) ודבר "מה" דייקא יראני, שיראני דבר של מ"ה, אם לרחמים או לדין. וזהו שאמרה המסורה אלקי"ם יראני בשוררי, ר"ל שביקש שיראנו דבר מ"ה נהפך לאלקים. ורמז לזה, ל'קראתי ו'דבר מ'ה י'ראני, הראשי תיבות עולה לנ"ו, לומר אולי יראני דבר מה שהיה לנו. וזהו שנאמר וילך שפ"י, ראשי תיבות ש'ה פ'זורה י'שראל (ירמיה נ, יז.), והוא לשון (חולין מב ע"ב) שף מדוכתיה, כמו שכתב בעל הטורים, היינו בזמן שישראל שף מדוכתיה ופזורה בין העמים. ואחר זה וישא משלו וגו' "מה" אקוב לא קבה "אל" דייקא, ומה אזעם לא זעם הוי"ה, ר"ל איך אוכל לקוב ולזעם שם מ"ה ל"לנו" אם לא קבה "אל" ולא זעם הוי"ה, הלא א"ל הוי"ה ו"יאר" לנ"ו וממתיקו. ועל דרך וילך שפ"י שהוא ראשי תיבות ש'ה פ'זורה י'שראל, אמר כי מראש צורים וגו' הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב, והם נפרדים מהעמים. והנה אמרו חז"ל (סוטה ה ע"ב) גדולים נמוכי רוח יותר מכל הקרבנות, שנאמר (תהלים נא, יט) זבחי אלקים רוח נשברה, ופירשו בספרים הק' כי קרבנא לא אתקריב אלא לשמא דהוי"ה, כדכתיב (שמות כב, יט) זובח לאלקים יחרם בלתי להוי"ה לבדו, כפירוש הזוהר (משפטים קח.), כי מדת הדין אינו מסכים לענין קרבנות, רק מדת הרחמים. אבל מי שרוחו נשברה ושפל ברך, גם מדת הדין נהפך ונמתק לו לרחמים, וזהו שנאמר זבחי אלקים רוח נשברה, ע"כ דבריהם. וזהו שאמרו בגמרא כיון שאמר זכור כי עפר אנחנו (תהלים קג, יד) מיד נענה, כי גם הדין נמתק בזה. וזהו שאמר מי מנה עפר יעקב, שנדמה לעפר, ומספר את רובע ישראל,

ופירש הזוהר (בלק רי ע"ב) כמה דאת אמר (שמות כג, ה) רובץ תחת משאו. ולדרכנו יאמר, שרובץ לארץ בשפלותו, ובזה ממתיק לנ"ו לבחינת מ"ה שהוא רחמים:

או יאמר כי מראש צורים אראנו, זה אברהם שנאמר בו (בראשית טו, ה-ו) ויאמר לו "כה" יהיה זרעך והאמין בה' "ויחשבה" לו צדקה, ופירש הזוהר (לך צ ע"ב) אם כי "כה" מלכות, ה' אחרונה, היא מדת הדין, חשבה אברהם לצדקה. וזהו שנאמר מי מנה עפר יעקב, מלכות המכונה עפר (תקוני זוהר, תקון סט, קד ע"ב), ומספר את רובע ישראל, מדת מלכות, כפירוש הזוהר (בלק רי ע"ב), והוא שם אדנ"י, אם שנראה דין בסוד (שם משפטים קיח.) "דינא" דמלכותא, היא עצמה רחמים, כדאיתא בזוהר (בלק) דף קפ"ה (ע"ב) על הפסוק (תהלים קל, ג) אם עונות תשמר י"ה, אבא ואמא הא אדנ"י דאיהו רחמי, ועיין שם במקדש מלך ועטרת צבי (ד"ה אמנם) שפירשו הטעם שהוא רחמים כי אין מלך בלא עם, עיי"ש. וזהו שנאמר להלן לא הביט און ביעקב וגו' ה' אלקיו עמו, מדת הרחמים ומדת הדין, והקדים מדת הרחמים, ותרועת מלך בו, ואין מלך בלא עם, ובכח זה מרחם, והבן:

והנה, ראשית הפרשה "וירא" בלק וגו', וה' הקדים הרפואה והפכו לצירוף "ויאר". ובלק הבין כל זה והקדים ואמר לכה נא "ארה" (דייקא) לי וגו' אולי אוכל נכה בו, ר"ל "נכה", "נך ה'" אחרונה משם הוי"ה, בחינת מלכות, עיין בזוהר, ונשאר מתיבת "יאר" אותיות "האר", ובלק הפכו לומר "ארה". עוד אמר ואשר תאר "יואר", כלומר שאתה תוכל להפוך מברכה של "ויאר" לתיבת "יואר". על כן השיב בלעם היכול אוכל דבר מאומה הדבר וגו':

ויאמר מואב וגו' עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחך "השור" וגו' [כב, ד-ו]. מה בעי בזה. ובמדרש (במ"ר כ, ד) מה "שור" מנגח בקרניו אף ישראל מנגחין בתפלתן. וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה. ועיין זוהר (בלק) דף קצ"ב (ע"א) דסטרא אחרא מסדרין קמייהו פתורא במיכלא ומשתייא ועבדין חרשין כו'. לכה נא ארה לי וגו'. למה עזב אומנתו ולקח אומנות ישראל שהוא בפה, ועיין מדרש (שם, ז): ולהלן (כב, מא) נאמר, ויהי בבקר וגו' ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה שבעה מזבחות וגו' ויאמר בלעם לבלק התיצב על עלתך ואלכה אולי יקרה ה' לקראתי וגו' וישב אליו והנה נצב על עלתו וגו'. וישא משלו ויאמר וגו' מה אקוב לא קבה "אל" ומה אזעם לא זעם "הוי"ה", שתי שמות הללו למה:

והנראה על פי המבואר בכוונת קרבנות (סדור קול יעקב, לז ע"ב) על הפסוק (להלן כח, ב) צו את בני ישראל, כי בעולם העשיה שולט שם א"ל אדנ"י, גימטריא צ"ו, המכניע צ"ו של עבודה זרה, והיינו צ"ו מארי דיללה (עי' זוהר נשא קלב.), והיינו דכתיב (ישעיה

כח, ח) כל שלחנות מלאו קיא צא"ה, היינו צ"ו דקליפה. עוד שם, תשמרו להקריב לי וגו' עולת תמיד (להלן כח, ב-ו), כי יש "תולע" דקדושה, תולעת יעקב (ישעיה מא, יד), הנקרא (וגימטריא) "שור", והוא חסד שבגבורה, שם הראשון של אנא בכח אב"ג ית"ץ עולה שו"ר, מספר תול"ע, והוא מתעורר בכל בוקר להכניע כל "תולע" דקליפה המתעורר בבקר "לעות" אדם בריבו (איכה ג, לו), ולהרקיב הכל, להפך "בקר" ל"רקב". וזהו שאמר ה' תשמרו "להקריב", לא "להרקיב", עולת תמיד, "עולת" סוד "תולע" דקדושה, עיי"ש: ובזה נבא אל הביאור, ויאמר מואב וגו' עתה ילחכו וגו' כלחך ה"שור" דייקא, מה "שור" מנגח בקרניו אף ישראל מנגחין בתפלתן, בראשי תיבות אב"ג ית"ץ העולה שו"ר, סוד תול"ע דקדושה שכחו בפה. ועל כן וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה, לעורר שלחן מלא קיא צא"ה, צ"ו מארי דילללה, בפיהם. ואמר לכה נא ארה לי, בפה, בסוד "תולע" דקליפה שכחו בפיו, לעומת תולע דקדושה. ועוד, להקריב קרבנות, לעורר "תולע" דקליפה נגד "עולת" תמיד. וזהו שאמר לבלק התיצב על "עלתך", והנה נצב על עולתו, "תולע" דקליפה. ועל זה אמר וישא משלו וגו' מה אקוב לא קבה "אל" ומה אזעם לא זעם הוי"ה, שהוא נכתב הוי"ה ונקרא אדנ"י, הרי א"ל אדנ"י, המקנן בעשיה (ודוגמא לזה בזוהר (בלק) קפ"ז ע"ב וירא אליו ה' (בראשית יח, א), אתחזי ליה אדנ"י, עיי"ש). וביאור הדבר על דרך פשוט, כי בישראל אפילו בעשית גשמיות שלהם ניכר אלקותו ואדנותו ב"ה, וכמו שפירש אבא מארי הגאון הצדיק מוה' אלעזר ניסן זלה"ה הפסוק (הושע ב, א) והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם (היינו כשעוסקים באכילה ושתיה ומעשים גשמיים כאומות העולם, עם כל זה באותו שעה) יאמר להם בני אל חי, שמברכין ברכה ראשונה ואחרונה ואוכלים לקיים חיותם לעבודת ה' ב"ה, ע"כ דבריו. וזה השלחן אשר לפני ה' שאומרים עליו דברי תורה, מכניע שלחן המלא קיא "צאה", וכמו שאמר דוד (תהלים כג, ה) תערך לפני שלחן נגד צוררי, (כי אז) דשנת ב"שמן" (בחכמה ושכל) ראשי כוסי רויה, שמרוה לה' בשירות ותשבחות, כך פירשו הצדיקים. וזהו שאמר (כג, ט) טעם על אשר אלו השמות העולים צ"ו מכניעים צ"ו של שלחן דקליפה, כי מראש צורים וגו', הן "עם", אפילו בשעה שהם קרוים עם, לא עמי, כי אם עוסקים בעשיה גשמית כמו עם משאר עמים, אף על פי כן לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב, כי הוא דבוק במחשבה בה', ויחזו אותו ית"ש בעת ויאכלו וישתו: ועל פי זה יש לפרש דרך צחות הילקוט (בלק רמז תשעא ד"ה אראנו) על הפסוק (להלן כד, יז) אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב, בלעם שונא ישראל היה, אבל משה אוהב ישראל אמר (דברים ל, יד) כי קרוב אליך הדבר מאוד. כי לכאורה הוא כפל, ולא "עתה", ולא "קרוב".

אבל יתבאר כי איתא במדרש (במ"ר יח, כא) אמרו ישראל בזמן שבית המקדש היה קיים אדם חוטא מביא קרבן, עכשיו שאין לנו בית המקדש ובטלו הקרבנות כו', אלא זכרון דברים תהא כפרתנו, ונשלמה פרים שפתינו (הושע יד, ג), כידוע דבמה שאומר הקרבנות בפה ומקבל בלב לקיימם בזמן שיבנה המקדש במהרה בימינו נחשב לו למעשה ממש (עי' אור החיים ויקרא כו, ג אות יד, ערבי נחל פר' בחקותי תקס"ד). והנה אותו רשע סבור היה כיון שראה חורבן בית המקדש וביטול הקרבנות ואורך זמן הגלות כי אין קרבן לכפר, וזהו שאמר אראנו ולא עתה, כי אשורנו ולא "קרוב" כמשמעו, ומה שכפל כי עוד יתכוון ולא "קרב" קרבנות (והוא"ו אינה ניכרת במבטא, רק לנקודה, ומצינו כעין זה במדרש איכה (איכ"ר ב, ג) על הפסוק (איכה ב, א) ולא זכר "הדום" רגליו, אמר רבי חנינא בר יצחק אין הקב"ה זוכר אותו "הדם" של בין רגליו של זקן, שנאמר (בראשית יז, כד) ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמולו, ע"ש), ממילא שולט תולע דקליפה, ונהפך לרקב. אבל משה אוהב ישראל אמר כי "קרוב" אליך וגו' (כי) בפיך "ובלבבך" לעשותו, ממש, ענין הקרבנות, כי נחשב למעשה וגם עתה "קרב" קרבנות, ואם כן קרבה ישועתי לבא במהרה בימינו אמן:

וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה [כב, ה]. וז"ל הזוהר (בלק) דף קצ"ב (ע"א), אמאי אקרי הכי, בגין דכתיב (ישעיה סה, יא) העורכים לגד שלחן, ופתורא הוה מסדר תמן כל יומא כו'. פתח ואמר (שמות כה, כג) ועשית שלחן עצי שטים, וכתיב (שם, ל) ונתת על השלחן לחם פנים וגו', כל אינון מאני קודשא בעא קודשא בריך הוא למעבד קמיה לאמשכא רוחא קדישא מעילא לתתא, ההוא רשע בלעם הוה מסדר הכי לסטרא אחרא שלחן ונהמא דאקרי (מלאכי א, ז) לחם מגואל כו', ושלמה מלכא צווח ואמר (קהלת ב, יב) כי מה האדם שיבוא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו: נראה לי ביאור דבריו, כי האדם הוא אדם דבליעל, מדכתיב "האדם" בה"א, גימטריא טמ"א, כמו שפירש האריז"ל (לקוטי תורה, ר"פ תצא) עת אשר שלט האדם (היינו דבליעל) באדם (שם ח, ט), היינו דקדושה. ומוזלה"ה הביא ראיה לזה מתוספות יבמות דף ס"א (ע"א ד"ה ואין) וסנהדרין דף נ"ט (ע"א ד"ה אלא) דיש חילוק בין אדם להאדם, עי"ש. וזה שאמר הכתוב, כי מה האדם (דבליעל) שיבוא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו, תקנוהו בשלחן ולחם דקדושה. ולדעתי זה שאמר דוד (תהלים כג, ה) תערוך לפני שלחן נגד צוררי, כלומר נגד שלחן של צוררי, דשנת בשמן ראשי (בעת) כוסי רויה:

ובשם הצדיק הקדוש מוה' צבי הירש זלה"ה מרימנאב שמעתי שאמר פירוש הכתוב, כי בעת התפלה המחשבה משוטטת בגדולתו יתברך ובכוונות התפלה, ואין הזמן גרמא

לזכור להפיל שונאי ישראל וצורריהם, אך בעת מיסב על השלחן אז העת מוכשר לזה, וזהו שנאמר תערוך לפני שלחן נגד צוררי, ע"כ דבריו. ואני אמרתי רמז לזה מהתורה, דכתיב (דברים ז, טז) "ואכלת" את כל העמים, ומדכתיב (לעיל יד, ט) אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם, פירש רש"י נאכלם כלחם, יש לפרש שהוא כ"ף הזמני, נאכלם כעת שנאכל לחם, ומדכתיב (רות ב, יד) לעת האכל גשי הלם, ואמרו חז"ל (זבחים קב.) אין הלם אלא מלכות, אם כן יש לומר שזה שאמר לעת האכל גשי הלם (להטות לבבו לטובה, ואם לאו) ואכלת (כלומר אותו) מן הלחם (והוא"ו במקום או). ואפשר משום כך נקרא לחם, שיש לקרות לחם בסגול ול'חם בחולם, כי בעת לחם אתה לוחם. ואפשר שזה שנאמר ונתת על השלחן לחם פנים, כי לו שני פנים, כאמור: ואפשר לומר עוד, מלכות נקרא הלם, בה"א דקדושה, אבל אם עומד לנגדנו נקרא לחם בחי"ת, אות דסטרא אחרא, ובחולם. וזהו שאמר גשי הלם, להטותו לטובה, ואם לאו ואכלת מן הלחם, קרי ביה לחם בחולם, הוא מלכות הרשעה, וטבלת פתך בחמץ, שאז נקרא המלכות המץ או חמץ בקמץ, שההבדל בין מצה לחמץ הוא מצה באות ה"א וחמץ באות חי"ת, כמבואר בזוהר פינחס דף רנ"ב (ע"א) על הפסוק (תהלים סח, לא) גער חית קנה, עי"ש. ולמפרע הוא מחץ, סוד (שם קי, ו) מחץ ראש וגו', והבן: לכה ארה לי יעקב ולכה זעמה ישראל מה אקוב וגו' [כג, ז-ט]. אפשר לפרש על פי דאיתא במדרש פרשת לך (ב"ר לט, יא), ואעשך לגוי גדול, אותו גוי גדול שנאמר (דברים ד, ז) כי מי גוי גדול וגו', אני מעמיד ממך. ואעשך, שאני בורא אותך בריה חדשה. ואברכך ואגדלה שמך (בראשית יב, ב), שאני מוסיף ה' על שמך, וכדכתיב להלן בפרשת מילה (שם יז, א-ה) והיה תמים וגו' והיה שמך אברהם, אמר הקב"ה לאברהם בה' בראתי העולם, בה' את פרה ורבה. ופירש הנזר הקודש (מד, י ד"ה לכנ"ל) דיש להבין, בשלמא לשרה הצריך להוסיף ה' המסוגל להוליד בנים (פרי עץ חיים, שער חג המצות פ"ז עמ' תקז) לאשר בה' נברא העולם, אבל אברהם כבר היה לו ישמעאל גם בהיות שמו אברם, ולמה לו הה"א. אבל הענין, כיון שרצה הקב"ה להוציא ממנו אותו גוי גדול, הצריך להסיר ממנו הזוהמא, על כן טרם נולד יצחק צוה הקב"ה למול את עצמו, וכמו כן הצריך לעשותו בריה חדשה. וזהו שנאמר ואעשך ל"גוי גדול", וזה אי אפשר כי אם כשאני עושה אותך בריה חדשה, ועל כן ואגדלה שמך, אוסיף ה' למען תוליד זרע קודש אומה הישראלית, ע"כ דבריו:

והנה, בלק שלח לבלעם לכה נא ארה לי, והיה די לומר לך ארה, ומה זה שאמר "לכה" בה"א. אבל מאת ה' היתה זאת שימה בפיו אות ה' עם "לך", להורות כי אות ה' תלך עמו, וכדכתיב להלן (כג, טז.) שוב אל בלק וכה תדבר, ופירש הזוהר הק' (בלק רי ע"ב) בחינת

כה, ה' הקדושה היא תדבר מפיו. וזהו שאמר בלעם מן ארם ינחני בלק וגו', ואמר "לכה" ארה לי יעקב ו"לכה" זעמה ישראל, בה"א, על כרחך מאת ה' הוא לשום בפיו הה"א, להורות שהיא תלך ותשמור מלקלל, אם כן מה אקוב וגו'. כי מראש צורים (זה אברהם אראנו, כלומר לאות ה' משם הוי"ה ב"ה שנתן לאברהם (והוא בחינת משפיע להוליד, ועל כן אמר אראנו לשון זכר), ומגבעות (האמהות (במ"ר כ, יט)ן אשורנו, שניתוסף לשרה, שמכח הה"א נולד הן עם לבדד ישכן ובגוים לא יתחשב, ואם כך הוא כח הה"א להוליד מה דלא הוי, להציל מה דהוי לא כל שכן: והנה, מעשה אבות סימן לבנים, כמו שאברהם אחר שהסיר הזוהמא במצות מילה שהסיר ה"ערלה" (אותיות "רע לה") מיד ניתוסף לו אות ה"א, כמו כן לזרעו אחריו, בעת הם סרים מרע, נותן להם אות ה"א לשמרם ולהצילם. וזהו שאמר הכתוב להלן לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל (מיד) ה' אלקיו עמו ותרועת מלך בו, היינו אות ה"א, מדת מלכות, והמופת לזה אל מוציאם ממצרים, אם שלא היה בידם תורה ומצות, כדכתיב (יחזקאל טז, ז) ואת ערום ועריה (ש"ר א, לה), רק שסרו מרע, כמאמרם ז"ל (ויק"ר לב, ה) שלא שינו את שמם ולשונם ולא היה בהם דלטורין ושהיו גדורים מעריות. וזהו שאמר המדרש (במ"ר כ, כ) אמרת לכה ארה לי יעקב, אדם שיש לו שומר אין הגנב יכול להזיקו, וכתיב (תהלים קכא, ד) הנה לא ינום וגו'. ר"ל, כי הלא אמרת "לכה" בה"א, זה סימן שיש לו שומר, והבן:

וזהו שאמר דוד המלך (שם פא, ט-טו) "שמע" עמי וגו' ישראל אם "תשמע" לי, שמע תשמע דייקא, לשמוע הלא תעשה המכונה בשם שמיעה, כמו שאמרו (שמות כד, ז) נעשה (העשין) ונשמע (הלא תעשה), לא יהיה בך אל זר וגו', (מיד) אנכי יי' אלקיך המעלך מארץ מצרים וגו'. לו עמי שומע לי, שמע הלא תעשה אף שלא היה בידם רק השמיעה, ממילא ישראל בדרכי יהלכו לקיים ועשה טוב, כמעט אויביהם אכניע. וזהו שאמר המדרש להלן (שם, כא) אמר הקב"ה אם שמרתם מצותי, שמירה מלא תעשה, אני מפיל שונאיכם לפניכם שנאמר לו עמי שומע לי וגו', כיון שראה בלעם האיך ישראל משמרים המצות הקלות, ר"ל כמו נטילת ידים ומים אחרונים שמביא שם במדרש, שכל זה להסיר מהם הזוהמא, אמר מי יכול לקלל את אלו שנאמר (כג, כא) ה' אלקיו עמו וגו', וכאמור:

וישא משלו ויאמר כו' כי מראש צורים וגו' [כג, ז-י]. במדרש (במ"ר כ, ז), לכה נא ארה לי (לעיל כב, ו), כאדם שהוא אורה בתאנים. צריך להבין מפני מה לא בקש ממנו בלק לקלל כולם:

ויבואר על פי מה דאיתא במדרש איכה (איכ"ר פתיחתא לב) על הפסוק (ירמיה ח, יח-יט) מבליגיתי עלי יגון וגו' היהו"ה אין בציון אם מלכה אין בה, אלו היה שם לא היו גולים. וכן איתא בפסיקתא דמשא גיא חזיון (איכ"ר שם כד), בשעה שבקש הקב"ה להחריב את בית המקדש, אמר כל זמן שאני בתוכו אין אומות העולם נוגעים בו כו'. ובמסכת אבות (פ"ג מ"ו), עשרה שיושבין ועוסקים בתורה שכינה שרויה ביניהם כו', ומנין אפילו אחד, שנאמר (איכה ג, כח) ישב בדד וידום כי נטל עליו. כן הוא לקצת גרסאות, עיין שם בברטנורה ובתוספות יום טוב. ולכאורה יש להבין מה עלתה על דעת בלק לקלל את ישראל, הלא אז היה השראת שכינה בישראל באתגליא, וכולם ידעו מזה, ככתוב בפרשת שלח (לעיל יד, יד) שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה וגו', וכל זמן ששכינתו בתוכם אין אומות העולם נוגעים בהם. וצריך לומר שהיה סובר שהשראת שכינה הוא רק על כלל ישראל, ולא על כל אחד ואחד בפרטות כשיושב לבדו, ולזה אמר לו לבלעם (כג, יג) אפס קצהו תראה וכולו לא תראה, כי על הכלל השכינה שורה ואין עין הרע שולט בהן, רק אולי תוכל לקלל קצת מהן מעט מעט. ולזה שלח לבלעם לאמר לכה נא ארה לי, כמו אורה בתאנים, כלומר לקלל רק מעט מעט, ולא כולו. אולם טעה, כי גם על אחד שעוסק בתורה ועבודה השכינה שורה. וראיה על זה מהאבות, כי אחד היה אברהם (יחזקאל לג, כד), וכתיב (בראשית יח, א) וירא אליו ה', וכמו כן ליצחק וליעקב, וכל אחד ואחד מהם היה מרכבה לשכינה: וזה שאמר בלעם מן ארם ינחני בלק וגו' לכה ארה לי יעקב וגו', כלומר מעט מעט, כי סובר שאין השכינה שורה על אחד. אבל מה אקוב וגו', כי מראש צורים (הן האבות (תנחומא בלק יב)) אראנו וגו' (כי) הן עם לבדד (אפילו כשאחד ישב בדד לבדו) ישכון ה' האמור למעלה. ובגוים לא יתחשב אחד לבדו, רק אומה בכללות, אבל בישראל כל אחד ואחד חשוב, והשכינה אצלו, אם כן לא אוכל לקלל אפילו אחד מהן: והטעם שהשכינה שורה על כל אחד ואחד, שלכאורה אין לפי כבודו יתברך להיות שורה אצל יחיד לבד. אבל כל מקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו כו' (מגילה לא.), ולזה כל מי שהוא מתנהג במדת ענוה ועוסק בתורה הוא שורה אצלו. ולזה אינו משרה שכינתו רק על ישראל, מפני שהן הממעטין את עצמן, כדכתיב (דברים ז, ז) כי אתם המעט מכל העמים, ואמרו ז"ל (חולין פט.) חושקני בכם שאפילו בשעה שאני נותן לכם גדולה אתם ממעטין עצמיכם. וזהו שאמר, טעם שמשרה שכינתו על כל אחד ואחד, כי מי מנה עפר יעקב, שהן ממשילין את עצמן לעפר, כמו שאמר אברהם (בראשית יח, כז) ואנכי עפר ואפר, ומספר את רובע ישראל אפילו בשעה שהם בגדולתם, והבן: ב) או יאמר כי מראש צורים וגו' הן עם וכו' [כג,

ט-י]. על פי מה שכתב בספר נועם מגדים פרשת נשא (ד"ה וטרם) ופרשה זו (ד"ה ועד"ז) לפרש אשא עיני אל ההרים וגו' (תהלים קכא, א), כי איתא בילקוט תחלת ספר יחזקאל (רמז שלו) עד שלא נבחר ארץ ישראל היו כל ארצות כשרות לנבואה, משנבחר ארץ ישראל יצאו כל שאר ארצות. ואם תאמר דן אני (את) [מן] הנביאים שנדבר עמם בחוץ לארץ, לא נדבר עמם אלא בזכות אבות כו'. והנה, שכר ענוה הוא להיות זוכה להשראת שכינה, כמו שנאמר (ישעיה נז, טו) אשכון ואת דכא, ואולי בחוץ לארץ יאמר אדם למה איגע לריק למדת ענוה, ורוח הקודש אין בחוץ לארץ, אך בזכות אבות גם בחוץ לארץ יזכה להשראת שכינה כשיהיה משים את עצמו כאין. וזהו שאמר הכתוב אשא עיני אל ההרים (הן האבות, בזכותם) מאין (ממה שאני משים עצמי כאין) יבא עזרי, הוא רוח הקודש, שאין עזר גדול מזה, ע"כ דבריו ז"ל:

ויצא לנו מדברי הילקוט כי אין השכינה שורה בחוץ לארץ אלא בזכות אבות, אבל בארץ ישראל המקום גורם להשראת שכינה, כדכתיב (דברים יא, יב) ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה כו'. וכבר הקדמנו כל זמן ששכינתו בתוכנו אין אומות העולם נוגעים בנו, וזהו שאמר בלעם כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו, כלומר מכח שהם נובעים ממקור מחצבתם, ועל דרך (ישעיה נא, א) הביטו אל צור חצבתם, ויש להם זכות אבות, על כן הן עם לבדד ישכון, אפילו כשהם בדד מבלעדי מקומם הוא ארץ ישראל, עם כל זה ישכון ה' שכינתו בתוכם:

והן דברי המסורה, לבדד ישכון, שוכני לבדד (מיכה ז, יד), כי אתה ה' לבדד לבטח תושיבני (תהלים ד, ט). הכוונה, לפרש לבדד ישכון אפילו בעת שוכני לבדד בשאר ארצות, כדכתיב (ירמיה טו, יז) בדד ישבתי, וזהו שאמר כי אתה ה' לבדד, על ידי שאתה ה' אצלי אפילו כשאני לבדד, על כן לבטח תושיבני, כי אין אומות העולם יכולים ליגע בי: ואם כן, כיון שמכח זכות אבות יש השראת שכינה גם בחוץ לארץ, אם כן גם בחוץ לארץ מדת ענוה חשובה שעל ידי זה ישכון אצלו השי"ת, וזהו שאמר מי מנה עפר יעקב, מה שחשובים בעיניהם כעפר, מעלתם גדלה מאוד בין בארץ ובין בחוץ לארץ, כנזכר לעיל: ג) או יאמר מי מנה עפר יעקב וגו' [כג, י]. בא לתת עוד טעם למה השכינה שורה גם בחוץ לארץ. ואקדים מה שכתב בספר ערבי נחל פרשת שלח (דרוש א) אהא דאיתא בשבת (לא ע"ב) דרבי יוסי סובר סותר על מנת לבנות במקומו חייב, על מנת לבנות שלא במקומו פטור, דהוה ליה מקלקל במקומו. ופריך בגמרא מכדי כולהו ממשכן גמרינן ובמשכן סותר על מנת לבנות שלא במקומו הוי, דהא פרקו במקום זה ונסעו למקום אחר ושם הקימוהו, ומשני כיון דכתיב (לעיל ט, כ) על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו, כסותר

על מנת לבנות במקומו דמי. וצריך ביאור, וכי מפני שהיה על פי ה' הוי כמו במקומו, מאיזה טעם הוא. גם לשון הקרא על פי ה' צריך ביאור, דהוה ליה למימר על ידי דבר ה', וכדומה. אבל יובן על פי דברי הזוהר והאר"י זצוק"ל איך הקריבו ישראל קרבנות במדבר הא קדשים בחוץ אסור וענוש כרת, ותירצו, כמו דכתיב גבי יעקב בפרשת ויצא (בראשית כח, יג) הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה, ופירש רש"י קיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו כו', כמו כן היה הענין בזה, שמעת צאתם מארץ מצרים בכל מקום חנייתם היו שם כל עשר קדושות של ארץ ישראל, ומקום המקדש היה המשכן ממש, ולכן הקריבו שם קרבנות. וגם בעת נסעם נסע עמם ארץ ישראל, הרומזת למדת מלכות. וידוע (הקדמת תקוני זוהר, יז.) דמדת מלכות נקרא פה, והיא המכונה (פרדס שער כג פי"ז סוף ערך פה) פי ה'. וזהו שאמר הכתוב על פי ה' יחנו, שחנייתם היתה על מקום הנקרא פה ה', וכמו כן ועל פי ה' יסעו, שכל מקום שהלכו הלך עמם ארץ ישראל. ולכן שפיר הוי סותר על מנת לבנות במקומו, שסתרו בארץ ישראל ובנו בארץ ישראל. וזה ברור ואמת, ע"כ דבריו וש"י: וזהו שאמר הכתוב, אל תתמה על מה שהשכינה שורה עמהם גם בהיותם במדבר חוץ לארץ ישראל, כי מי מנה עפר יעקב (כלומר יעקב אבינו), ומספר את רובע ישראל ממש, ישראל סבא, כי במקום ששכב נקפל תחתיו כל ארץ ישראל ועפר ארץ ישראל, וכמו כן אצל זרעו בכל מקום חנייתם ונסיעתם שם הוא ארץ ישראל, ולכן השכינה בתוכם, וכדכתיב (שמות כה, ח) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם: וזהו שאמר תמות נפשי וגו', כי הנה בזוהר הק' פרשת ויחי (רכה ע"ב רכו.) הקשה אהא דאמר יעקב (בראשית מז, ל) ושכבתי עם אבותי וגו', תמן תנינא, מאן דנפק נשמתיה ברשותא אחרא ואתקבר בארעא קדישא, עליה כתיב (ירמיה ב, ז) ותבאו ותטמאו את ארצי וגו' (וכן הוא בש"ס סוף מסכת כתובות (קיא.) אינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו לאחר מיתה), אמר רבי יהודה שאני יעקב דשכינה הוי אחידת ביה ואתדבקת ביה, כדכתיב (בראשית מו, ד) אנכי ארד עמך מצרימה וגו'. ובשל"ה פרשת ויחי (פרק תורה אור אות ד) מתרץ, דכמו שבמדבר הקריבו מטעם שהיה שם אוירא דארץ ישראל, כמו כן במצרים היה אז אוירא דארץ ישראל, ויעקב ויוסף מתו בארץ ישראל ממש. וזהו שאמר יעקב ושכבתי עם אבותי, כלומר אל תחשוב שאני מת בחוץ לארץ, רק ושכבתי עם אבותי שהם בארץ ישראל, כי עתה בכאן אוירא דארץ ישראל, ע"כ דבריו. ולפי מה שכתבתי שני התירוצים עולים בקנה אחד, דמה שתירץ הזוהר שאני יעקב דשכינה אחידת ביה, הוא מטעם שהיה אז במצרים אוירא דארץ ישראל, וכדאמרן: ואם כן משה רבינו ע"ה ודור המדבר כולם מתו בארץ ישראל, כי היה אז במדבר קדושת ארץ ישראל.

וזה שאמר בלעם, אחר שנודע לו שבכל מקום חנייתן של ישראל שם הוא ארץ ישראל ממש, ונסתלקו בארץ ישראל, על כן אמר תמות נפשי מות ישרים, כי מתו בארץ ישראל והוי קולטתן מחיים, הגם שנשארו שם ואחר שהלכו ישראל משם נסתלק קדושת ארץ ישראל משם, מכל מקום לעת התחיה יעלו כולם לארץ ישראל, כדכתיב (דברים לג, כג) כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא ראשי עם, להביא את דור המדבר לארץ ישראל, כמו שאמרו במדרש (ד"ר ב, ט), ואם כן מיתתם היתה בארץ ישראל ועלייתם יהיה לארץ ישראל. וזהו שאמר תמות נפשי מות ישרים (שנסתלקו בארץ ישראל), ותהי אחריתי כמוהו, בעת שיעלו לארץ ישראל לזמן התחיה, והבן:

ד) או יאמר הן עם לבדד ישכון וגו' [כג, ח-י]. על פי דאיתא בפרק קמא דחולין דף זיי"ן (ע"ב) ההיא איתתא דהות קא מהדרא למישקל עפרא מתותיה כרעי דרבי חנינא, אמר לה שקולי לא מסתייעא מילתך, אין עוד מלבדו כתיב (דברים ד, לה) (ואפילו כשפים). ופריך והא אמר רבי יוחנן למה נקרא שמם כשפים שמכחישין פמליא של מעלה, ומשני שאני רבי חנינא דנפישא זכותיה. וצריך להבין, כיון דמכחישין פמליא של מעלה מה מהני נפישא זכותיה. אבל הענין לדעתי כי הקב"ה מתנהג עם בריותיו מדה כנגד מדה (סנהדרין צ.), ובמדה שאדם מודד מודדין לו (מגילה יב ע"ב), וכדאיתא במדרש אהא דכתיב (תהלים קכא, ה) ה' צלך. ומי שעובד את ה' באמת ובתמים וכוונתו זכה וצלולה בלתי לה' לבדו בלי שום עירבוב, אין הכשפים יכולים להזיק לו, כי כשפים הוא ענין תערובות כחות מין בשאינו מינו והצד השוה שבהן שדרכן להזיק ח"ו, ומי שדעתו צלולה הקב"ה שומרהו שלא יוזק מתערובות כחות כשפים. וזהו שאמר (וידעת היום וגו') אין עוד מלבדו ואפילו כשפים, כלומר שכאשר תדע שאין עוד מלבדו אז אפילו כשפים לא יזיקוך. אבל מי שאין דעתו צלולה, רק עובד את עצמו ואת רבו, היינו שמכוון להתפאר, שמשתף את עצמו בעבודתו או על מנת לקבל פרס, אז יכולים כשפים להזיקו ח"ו ומכחישים פמליא של מעלה. ושאני רבי חנינא דנפישא זכותיה, כלומר שהיתה דעתו צלולה מאוד בלי ערבוביא, רק בלתי לה' לבדו, לזה ניצול מכשפים:

וזהו שאמר בלעם (כג, כג-כד) כי לא נחש ביעקב וגו', (כי) הן עם כלביא יקום כו', ופירש רש"י לחטוף מצות, ללבוש טלית ותפילין ולקרות קריאת שמע, כלומר שמקבלין עול מלכות שמים ואחדותו עליהן ויודעים כי ה' אלקינו ה' אחד ואין עוד מלבדו, ולכן כשפים לא יזיקו להן:

והנה, בנועם מגדים פרשת האזינו (ד"ה עוד) כתב לפרש ה' בדד ינחנו כו' (דברים לב, יב), דיש צדיק הנזהר במעשיו לעשותם בהתבודדות למען ינצל מהרהור שלא לשמה,

וכדכתיב (שמות כ, ג) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, הכוונה להזהר ממחשבות זרות בלתי רצויות בשעת התפלה. ולפעמים שמוכרח להיות בין הבריות בשעת התפלה, ידאג איך ינצל מפניות, וה' ברחמיו רואה כשרון מחשבתו ויושיע לו שגם כשהוא ברבים יהיה נדמה לו כאלו הוא לבדו ואין רואה אותו. וזהו שנאמר (ישעיה סד, ג) עין לא ראתה אלקים זולתך יעשה למחכה לו, שנדמה לו כאלו אין אדם רואהו, כי אם אלקים לבדו. וזהו שנאמר ה' בדד ינחנו לצדיק, שנדמה לו כאלו הוא יושב בדד אפילו כשהוא ברבים, לכן ואין עמו אל נכר, ע"כ דבריו. והנה בלק שלח אל בלעם (לעיל כב, ו) לכה נא ארה כו', על ידי כשפים, כי קוסם גדול היה, ועיין במדרש (במ"ר כ, ז). וזהו שאמר מה אקוב לא קבה אל וגו', ושלא תאמר הלא כשפים מכחישים פמליא של מעלה, על זה אמר הן עם לבדד ישכון, כלומר אפילו כשהן עם רב יחד, עם כל זה נדמה לכל אחד ואחד כאלו לבדד ישכון ואין רואהו, ומחשבתו בלתי לה' לבדו. ובגוים (אפילו כשהוא בתוך גוים), לא יתחשב, פירוש אין כוונתו להתחשב ולהתפאר, כי אם בלתי לה' לבדו, וכיון דנפיש זכותם מי מנה עפר יעקב, שאינו יכול להזיק להם בכשפים על ידי עפר שלהן, כי אין עוד מלבדו כתיב, ולא נחש ביעקב: ועל דרך זה יבואר הא דכתיב בפרשת מטות (להלן לא, ג) החלצו מאתכם אנשים לצבא וגו'. כי במדין היו מכשפים גדולים, כדכתיב (לעיל כב, ז) וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם, ולזה, למען לא יוכלו להזיק לישראל בכשפים, היו צריכים ישראל להתחזק במלחמה בכוונה זכה לא לצורך לשלול שלל, כי אם לנקום נקמת ה' בלתי לשם ה' לבדו (ויתכן לפרש החלצו, לשון (דברים כה, י) חלוץ הנעל). וזהו שנאמר החלצו מאתכם, כלומר שתוציאו מחשבותיכם מאתכם מהנוגע לכם, אנשים לצבא. כלומר שתהיו חלוצים וזכים מאתכם מהנוגע לכם, ויהיו על מדין (שהם מלא כשפים) לתת נקמת ה' (דייקא) במדין, ואז תהיו שמורים וניצולים מכשפים, ולא קסם בישראל. אמן כן יהי רצון:

ה) או יאמר כי מראש צורים וגו' הן עם ונוי [כג, ט"י]. על פי מה דאיתא בשבת דף קנ"ו (ע"א) רבי יוחנן אמר אין מזל לישראל כו', דאמר רב יהודה אמר רב מנין שאין מזל לישראל, שנאמר (בראשית טו, ה) ויוצא אותו החוצה, אמר ליה (הקב"ה לאברהם) צא מאיצטגנינות שלך כו'. וכתבו תוספות (ד"ה אין) והא דאמר רבא (מועד קטן כח.) בני חיי ומזונא לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא, מכל מקום על ידי זכות גדול משתנה. והקשה זקיני מהרש"א ז"ל בחדושי אגדות (ד"ה אין) אם כן למאן דאמר יש מזל לישראל על ידי זכות נמי לא משתנה, וכל יעודי התורה בשכר ועונש מורה כי אין תלוי במזל אלא בזכות, ומתרץ דזכות רבים ודאי אינו תלוי במזל, ולא פליגי אלא ביחיד, ע"כ, ע"ש:

ובפרשת לך לך על (בראשית יב, ב) ואעשך לגוי גדול, פירש רש"י זה שאומרים אלקי אברהם, ומפרש המזרחי (ד"ה זהו שאומרים) משום דאין הקב"ה מיחד שמו על היחיד אלא על אומה שלימה, לכך אמר לו ואעשך לגוי גדול, שתחשב כאומה שלימה עד שאיחד שמי עליך. ובזה אמרתי (פר' ויחי דבור ראשון) דזה טעמא דמאן דאמר אין מזל לישראל, וכתבו תוספות דעל ידי זכות גדול משתנה, היינו משום דמאן דנפיש זכותיה כרבים דמי כדאיתא פרק קמא דתענית (ט.) לגבי משה כיון דנפיש זכותיה כרבים דמי, ועל דרך זה פירשו הספרים (עה"פ הושע ב, א) והיה מספר בני ישראל (אפילו בשעה שנדמה שיש להם מספר, עם כל זה הם) כחול הים אשר לא ימד ולא יספר, מחמת שכל אחד ואחד נחשב לרבים. וזהו שאמר הכתוב (ישעיה נא, ב) הביטו אל אברהם וגו' אחד קראתיו (עם כל זה) ואברכהו וארבהו, ר"ל שיש לו דין רבים, ומה שאמר ואברכהו רמז למה שאמר לו הקב"ה (בראשית שם) ואברכך, וארבהו רמז למה שאמר לו ואעשך לגוי גדול:

והנה, יכול להיות כי בלק שלח לבלעם להרע לישראל על ידי חכמת איצטגנינות, כי המזל מורה לרע על שונאי ישראל כנודע, ובלק לא ידע כי אין מזל לישראל, שהם למעלה ממזל מחמת שכל אחד ואחד נחשב לרבים כדמצינו באברהם. ועל כן אמר לו בלעם כי מראש צורים (הוא אברהם) אראנו (לישראל) ומגבעות (הן האמהות (תנחומא בלק יב), שנשתנה מזלם להוליד) אשורנו, (כי) הן עם לבדד ישכון, כלומר שהן אומה שלימה אפילו כשכל אחד ואחד לבדו לבדד ישכון. ובגוים לא יתחשב יחיד כלל, אבל בישראל שכל יחיד חשוב לעם, אין מזל לישראל ואין מזל שולט בהם: והנה, הטעם שישראל הן למעלה ממזל נראה שזהו על ידי מצות מילה ששקולה ככל המצות כדאיתא בנדרים (לב.). וכן קבעו חז"ל (שבת קלז ע"ב) בנוסח הברכה וצאצאיו חתם באות ברית קדש על כן בשכר זאת אל חי חלקנו, רמז למה שנאמר (דברים לב, ט) כי חלק ה' עמו, ולא כמו אומות העולם שהם תחת שרי מעלה (זוהר מקץ קצה.). וזהו שאמר הכתוב באברהם במצות מילה (בראשית יז, ב) ואתנה בריתי ביני ובינך (על ידי זה) וארבה אותך, כלומר שתהיה נחשב לרבים לצאת ממזל לגמרי עד שתהיה ראוי להוליד בן הראוי לירש אותך. ועיין במהרש"א חדושי אגדות פרק ארבעה נדרים (שם ד"ה ויוצא) מענין זה באורך, ואז תבין. וזהו שאמר טעם שהם למעלה מהמזל, כי מי מנה עפר יעקב, רמז למילה, שנותנים הערלה בעפר (כמו שמבואר בילקוט פרשה זו (רמז תשסו ד"ה כי)), על ידי מצוה זו הם למעלה מהמזל:

ו) לכה ארה לי יעקב וגו' מה אקוב לא קבה אל וגו' כי מראש צורים וגו' [כג, ז-י]. יתבאר על פי מה שאמרו (עוקצין פ"ג מי"ב) עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות, שנאמר (משלי ח, כא) להנחיל אוהבי יש. ונתבאר בזוהר תרומה (קסו ע"ב) מענין ש"י עולמות, או"ר גימטריא ר"ז מימינא, ק"ג משמאלא. ועל פי זה מפרש בלקוטי תורה (ריש) פרשת וישלח, ויקח מן הבא בידו (יד כהה) מנח"ה, גימטריא ק"ג, לעשו (בראשית לב, יד). אמנם עשו רמז לו שהוא יכול ליקח מכל הי"ש עולמו על ידי קטרוגו, וזהו שאמר (שם לג, ט) "יש" לי רב. אבל יעקב אמר (שם, יא) וכי "יש" לי (דייקא) כל, והבן, עי"ש: והנה, בלק רצה להפוך ימינא לשמאלא, להביא ח"ו קללה אפילו מאותן או"ר אורות שהם מימין, ורצה להפריד את ישראל מאלופו של עולם, וישאר מבחינת אור, ארה. וזהו שאמר לכה נא "ארה" לי. ולכן אמר בלעם, לא מיבעיא שאינו יכול לעשות להם מאומה מבחינת אור דימינא, אלא אפילו מהק"ג דשמאלא גם כן אינו יכול לעשות ולקללם, כי הם אחוזים בשם אל (שוב הראו לי קצת מזה בספר באר מים חיים (פר' בלק כג, ז ד"ה מה)) שבשם ישראל, עשר פעמים א"ל עולה י"ש. וזהו שאמר מה אק"ב (עולה ק"ג) לא קבה אל דייקא, והיינו על ידי שהם בחינת צדיקים נוטרי ברית, נוחלים ש"י עולמות. ורמז לזה, אק"ב ראשי תיבות א'ות ב'רית ק'ודש (ולכן ל'א ק'ב"ה א'ל ראשי תיבות קל"א, גימטריא שם סמא"ל העולה קל"א, ובהפרד אותיותיו נעשה ל'א ק'בה א'ל). ועל זה גמר אומר כי מראש צורים אראנו וגו', היינו שם אהי"ה עם יו"ד אותיותיו העולה א"ל, או כפשוטו מיעקב שקרא לו הקב"ה אל (מגילה יח.), אראנו. כי הן עם לבדד "ישכן", "י"ש כאן" (על דרך שכתב הזוהר (פינחס רלט.) "וישכב" במקום ההוא (בראשית כח, יא), "יש כ"ב"), ובגוים לא יתחשב, ר"ל שבגוים נעשה ונחשב משם "אל" לצירוף "לא", כדכתיב (דניאל ד, לב) וכל דירי ארעא כלא חשיבין. מי מנה עפר יעקב ו'מספר א'ת ר'ובע (ראשי תיבות או"ר) "ישראל", אותיות "ישר אל", ישר שם אל. והבן רמזים אלו:

והיינו דכתיב בפרשת האזינו (דברים לב, יז-כא) יזבחו וגו' ותשכח אל מחוללך וגו' ויאמר אסתירה וגו' כי דור "תהפוכות" המה בנים לא אמון בם, כלומר שמהפכין מצירוף שם "אל" לצירוף "לא", ראשי תיבות ל'א א'מון. וגמר אומר הם קנאוני ב"לא אל" וגו', במה שמהפכין שם "אל" לצירוף "לא", לכן ואני אקניאם בלא עם, כי נעשה מא' עי"ן, והוא ראשי תיבות ל'א ע'ם, והבן:

ובזמן שעושים רצונו של מקום אז שני הצירופי הם לטובה, והיינו דכתיב כאן (כג, יא-כג) "לא" איש "אל" ויכזב וגו' "לא" הביט און ביעקב ו"לא" ראה עמל בישראל וגו' "אל" מוציאם ממצרים וגו' כי "לא" נחש ביעקב ו"לא" קסם בישראל, הצירופים "לא"

הנם לטובה, כי כעת יאמר וגו' מה פעל (צירוף) אל. והיינו דאיתא בפסחים דף קי"א (ע"א) נפתח באל ונסיים באל, אי נמי נפתח בלא ונסיים בלא, והבן (ועיין בתשובות חתם סופר אורח חיים סימן קצ"ז (ד"ה אלו)) והיינו דכתיב להלן (כה, א-ג) ויחל העם לזנות אל בנות מואב, כי באותו שעה נעשה צירוף "לא", ראשי תיבות ל'זנות א'ל, וראשי תיבות ל'זבחי א'להיהן [וגו']. ויחר אף ה' "בישראל", ר"ל במה שאחוזין בשם "אל". והנה כתיב (לעיל ה' יב) איש איש כי תשטה וגו' ומעלה בו מעל, פירש רש"י באיש שלמעלה ושלמטה. ביאור הדברים, כי הנה תוקפן של ישראל הוא משם אל, הוא בחינת חסד, כדכתיב (תהלים נב, ג) חסד אל. והיינו דכתיב ביוסף (בראשית מט, כה) מ"אל" אביך ויעזרך, כי הקב"ה קרא ליעקב "אל" (מגילה יח.), ואיתא במדרש (ב"ר צח, ב) ויקרא יעקב אל בניו (בראשית מט, א), קרא ל"אל" להיות עם בניו. ר"ל, שיהיה שם חסד אל עם בניו, כי הם שומרים ברית וחסד, עיין מה שכתבתי לעיל פרשת ויחי (ד"ה והנה עוד). אמנם בזמן שעוסקין בזנות וזימה ח"ו, היפך חסד דקדושה, כדכתיב בעריות (ויקרא כ, יז) חסד הוא, הם משפיעים למקום שאין צריך, כי זה לעומת זה, ואז נעשה מא' ע' (כמו שנעשה מ"אור" בא' "עור" בעי"ן), ונעשה מתיבת "מאל" צירוף "מעל" (וצירוף "עמל", והיינו דכתיב ולא ראה עמל בישראל). וידוע (זוהר תזריע מח ע"ב) כי מדת חסד המשפיע יכונה איש, ובזה מבוארים דברי רש"י הנ"ל:

אמנם פינחס הפך הצירוף לטובה מ"לא" לצירוף "אל", ומתיבת "מעל" לתיבת "מאל". וביאור הדברים על פי מה שכתב הזוהר (פינחס רלז.), ויקח רמח (להלן כה, ז), כי אות מ"ם פרח באוירא וצירף אותו לשמו העולה ר"ח, ונעשה רמ"ח, עיין שם. כמו כן גם אנו נאמר, לאשר מדתו חסד, בן אלעזר בן אהרן הכהן דרגא דחסד, וקנא קנאת ה' וזעם באויביו, על כן נעשה מאל זועם (תהלים ז, יב), חסד אל, ונעשה שלום בין המדות בהשתתף מדת הדין למדת הרחמים, ואז לקח אות מ"ם וצירף לשם אל, ונעשה "מאל" אביך וגו'. והיינו דכתיב (להלן כה, יא-יב) פינחס כו' השיב את חמתי "מעל" בני ישראל, נעשה מעי"ן אל"ף, ומתיבת "מעל" צירוף "מאל", בקנאו וגו', לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום. וזהו שאמר המדרש (במ"ר כא, א) אמר הקב"ה בדין הוא "שיטול" שכרו, שיטול אותיות "ש"י טול", והוא שכרו דייקא, ש"י עולמות יוצא משם א"ל, כאמור. והבן: ז) כי מראש צורים אראנו וגו' [כג, ט-י]. איתא בילקוט (בלק רמז תשסו ד"ה כי) כשבא בלעם ראה המדבר מלא ערלות של ישראל, אמר מי יכול לעמוד בזכות דם ברית מילה שהוא מכוסה בעפר, שנאמר מי מנה עפר יעקב, ע"כ דבריו. מזה נראה בעליל כי עמד לישראל זכות המילה. ולכאורה מאי אהני להו לדור המדבר הנולדים במדבר, שהרי הם

כולם ערלים היו ולא נימולים, ככתוב בספר יהושע (ה, ה) וכל העם הילודים במדבר וגו' לא מלו:

והנראה לי בזה על פי דאיתא בנדרים פרק ג' (לא ע"ב) קונם שאני נהנה לערלים, מותר בערלי ישראל ואסור במולי אומות העולם. שאני נהנה למולים, אסור בערלי ישראל ומותר במולי אומות העולם, שאין הערלה קרויה אלא לשם עכו"ם, שנאמר (ירמיה ט, כה) כי כל הגוים ערלים. ופירש הר"ן (ד"ה מתני') אף על גב דאית בהו מולים, עי"ש. ויש להבין טעמו של דבר זה:

ונראה לי, כי כתיב פרשת לך (בראשית יז, י) זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך המול לכם כל זכר, המול הוא מבנין נפעל, וכמו כן להלן (שם, כו) כתיב בעצם היום הזה נמול אברהם, נמול ממילא. ביאור הדבר, דכתיב (שם, כד) ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמולו, פירש רש"י נטל סכין ורצה לחתוך והיה מתייירא, מה עשה הקב"ה, שלח ידו ואחז עמו, שנאמר (נחמיה ט, ח) וכרות עמו הברית, לו לא נאמר, אלא עמו, ע"כ. ומפני כך כתיב נמול אברהם, ממילא, על ידי זולתו הוא השי"ת. והענין, כי עיקר מצות מילה טעמו מבואר במורה חלק ג' פרק נ"ט שהוא להחליש כח האבר הזה וחוש התאוה שבו, עי"ש, והוא כח הרע שבו. ולכך מצות מילה לכרות "ערלה", אותיות "רע לה". ומשה שנולד מהול, נאמר בו (שמות ב, ב) כי טוב הוא (סוטה יב.). והנה כתיב (קהלת ג, יד) כי כל אשר יעשה האלקים הוא יהיה לעולם, וכיון שהשי"ת כביכול בעצמו הסיר הערלה וכח הרע של אברהם אבינו מאותו אבר, כח המוליד כל זרעו וזרע זרעו עד עולם, כבר הוסר העיקר ושורש הרע מאותו מקום בפנימיותו מכל זרעו אחריו עד עולם. ואם כי אחד אינו מהול, הלא הוא רק בשר ערלתו, אבל שורש פנימיותו הרע כבר הוסר ממילא על ידי השי"ת שכרת עמו הברית. וזהו שנאמר זאת בריתי אשר תשמרו "ביני וביניכם" ובין זרעך אחריך (כי המצוה נעשה בכח ידי ביני וביניכם, על כן) המול (ממילא) לכם כל זכר. וזה שרמז ואמר בפרשת משפטים (שמות כד, ח) הנה דם הברית אשר כרת ה' "עמכם". וזה שנאמר בפייט יום ליבשה (גאולה לשביעי של פסח) הבאים "עמך" (דייקא) בברית חותמך, (על כן) ומבטן (קודם הסרת הערלה) לשמך המה נימולים, כי כבר הוסר מהם כח הרע הפנימי מאותו אבר, על ידי מילתו של אברהם בכחו של הקב"ה עמו. ולכן ישראל אפילו הוא ערל הוא בכלל נמול. וגוי אפילו הוא נמול הוא ערל, כי יש בו עוד שורש וכח הרע שלא יוסר על ידי כח איש לבד מבלעדי עזר השם. והבן כי הוא עמוק: ואם כן שפיר עמדה להם לדור הנולדים במדבר זכות מילה, אם כי ערלים היו, הרי הם בכלל נמולים, כאמור, כי כבר הוסר כח

הרע של הערלה מעת נמול אברהם ראש האבות: וזהו שאמר כי מראש צורים (הנמולים) אראנו (על דרך (שמות ד, כה) ותקח צפורה צור ותכרות, וכתיב (יהושע ה, ב) עשה לך חרבות צורים וגו'), הוא אברהם, הן עם לבדד ישכן (אפילו ערלים), ובגוים לא יתחשב, כי הגוים קרוים ערלים, וישראל קרוים נמולים. על כן מי מנה עפר יעקב, מצות מילה, שהערלה מכוסה בעפר, והבן: עוד יתבאר המשך הפרשה מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם ה' כי מראש צורים אראנו וגו' הן עם לבדד ישכן [כג, ח-י]. הוה ליה למימר בדד, מה זה לבדד. ויבואר על פי מה שאמרו חז"ל (ברכות ז.), לא זעם ה', אפילו באותו שעה שזועם בכל יום, באותן הימים לא זעם. וקבלתי ממוזלה"ה (ישמח משה, פר' בלק עה"פ כי מראש, אות ב) ומפי ספרים, כי באותו שעה שזועם היה צריך לאכפיא דינין לבלי לזעום, אז נתגלה בחינת רעוא דרעוין עתיקא קדישא, כמו בשעת מנחה בשבת קודש המבואר בזוהר יתרו (פח ע"ב) בכל שיתא יומין כד מטי שעתא דצלותא דמנחה, דינא תקיפא שלטא, אבל ביומא דשבתא בעידן מנחה רעוא דרעוין אשתכח, ועתיקא קדישא גליא רצון דיליה, וכל דינין מתכפיין ומשתכח רעותא בכולהו, עכ"ל: והנה, ידוע כי ישראל נאצלו מחכמה הנקרא ראש (זוהר מצורע נג ע"ב) וראשית (שם בראשית ל ע"ב), כדכתיב (משלי ג, יט) ה' בחכמה יסד ארץ אלו ישראל, כונן שמים (העליונים) בתבונה. ואמנם באותו שעה שהיה לו לזעום נתגלה בחינת עתיק ואריך אנפין הנקראים כתר, שהוא למעלה מראש, ואינו נמנה במנין הספירות, כמבואר באורך בשער אבי"ע (עץ חיים, שער מב) פרק א' (עמ' רצח-רצט). ושורש דבריו, כי הבחינה הממוצעת בין אין סוף לנאצלים יש בה כביכול בחינת מלכות דמלכות של מאציל ובחינת נאצל, ובחינות אלו נקראים עתיק ואריך אנפין, ושניהן נקראים כתר, שהוא למעלה מראש ואינו נמנה בכלל הספירות, ובמקומו נמנה הדעת, ע"כ דבריו שם. ועתה נתעלו ישראל לבחינה זאת המתנשא לכל לראש:

וזהו שאמר מה אקב לא קבה אל, י"ג תקוני דדיקנא קדישא המתחיל א"ל רחום וגו', ומה אזעם לא זעם ה', עתיק. כי מראש צורים הוא חכמה אראנו, ומגבעות בינה ודעת אשורנו, וכדכתיב (דברים א, יג) הבו לכם אנשים "חכמים ונבונים וידועים". ועתה נתעלה הן עם "לבדד", לבחינת כתר עליון, שהוא בדד ואינו בכלל הספירות, ישכן, לכך ובגוים לא יתחשב. והוסיף ואמר מי מנה עפר יעקב, הוא מלכות הנקרא עפר (תקוני זוהר, תקון סט, קד ע"ב), ומספר את רובע ישראל, אות רביעית שבשם הוי"ה ב"ה, (רובע) [רביעית] "ההין" (במדבר כח, ה), כנודע מכתבי האריז"ל (משנת חסידים, מס' תפלת העשיה פ"ד מ"ז), כל שכן שאחיזתו למעלה בקודש הקדשים: ומבואר בזוהר בשלח (נב

ע"ב) וכן הוא בסידור (ח"א סד.) על הפסוק (שמות יד, ל) ויושע ה' ביום ההוא, ביום ההוא היינו עתיק. והטעם מבואר בדברי רבינו שם (עטרת צבי, ד"ה אמנם האיר) על פי הזוהר שלח (קעא.), [ב]יום ההוא (זכריה יד, ח), יומא בתראה דאחיד סופא בשירותא שירותא אקרי הוא [כו'], טמיר וגניז, ואקרי ההוא, [ה' הוא], לאחזאה סופא דכל דרגין, דאיהו שירותא, וכולא חד, עי"ש. וזהו שאמר בלעם להלן (כג, יט-כא) "ההוא" (עתיק) אמר (החפץ והרצון נקרא אמירה, כמו שכתב רמב"ן בראשית (א, ג)ן ולא יעשה:

ועל זה אמר הנה ברך לקחתי, יתבאר על פי מה שכתב בזוהר פינחס דף רנ"א (ע"ב) רנ"ב (ע"א), גער חית קנה (תהלים סח, לא), מאי קנה, דא דכורא דהאי חיה בישא, דאית ליה סטרא זעירא באחדותא דקדושה (על שם שחטף רגל הוא"ו של ה' והמשיכו לעשותו ק', עיין ברמ"ז (רנב.)), וזמין קודשא בריך הוא לתברא להההוא קנה, כגוונא דא יתבר רגליה דק' מ"קנה" וישתאר "הנה", שנאמר (ישעיה מ, י) הנה ה' אלקים בחזק יבוא, עי"ש. וזה סוד "הנה ברך" לקחתי, בר"ך ראשי תיבות ב'ינה ר'אשית (הוא חכמה, ראשית הגילוי) כ'תר, "וברך", הוסיף וא"ו, בחינת דעת, כח המחבר. וגם וא"ו במילואו י"ג מכילין דרחמי, תקונא דיקנא ודאריך, כמבואר בזוהר אחרי דף ס"ו (ע"ב), עי"ש, ולכך ולא אשיבנה. לא הביט און ביעקב וגו', ה' אלהיו עמו, ואיתא במדרש רבה (במ"ר כ, כ) פרדס שהשומר ישן הגנב נכנס בו, ואילו ישראל הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל (תהלים קכא, ד). כוונתו, כי עתיק הוא עינא דלא נים:

ובזה מובן קשור הפסוקים, דקאי אמה שנאמר למעלה (שם, א-ז) מאין (בחינת עתיקא) יבא עזרי, כמבואר בסידור (קול יעקב, שחרית של שבת, קלט ע"ב) עזרי מעם ה' (עתיק), עושה שמים וארץ, זעיר ונוקביה. ועל זה אמר אל יתן למוט רגלך, היינו רגל הוא"ו שבתוך הח', להמשיכו לסטרא אחרא, לעשות ממנו ק'. אל ינום שומרך, ששם עינא פקיחא דאשגחותא תדירא, דלא אדמיך ולא נאים, כמבואר באדרא נשא (זוהר ח"ג) דף קכ"ט ע"ב, ומכחו נעשה מ"קנה" "הנה" לא ינום ולא יישן שומר ישראל. ואמר עוד ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך וגו', כי מבואר בכתבי האריז"ל איך שהסטרא אחרא עושין מה' ק', תחלה חוטפין קוצו דאות ד' שהוא דוגמת י', ונעשה ר', ואחר כך חוטפין רגל הו' שבתוך הה' ומאריכין אותו ונעשה ק', כקוף בפני אדם. ונמסרו ע' של שמע וד' של אחד (דברים ו, ד) גדולות, וכמו כן נמסרו באותיות גדולות ר' של לא תשתחוה לאל אחר (שמות לד, יד), שלא להחליף אחד באחר, וכשחוטפין קוצו של ד' מן אחד ועושים ממנו ר', אזי נעשה צירוף "ער", וחלופו "רע", בסוד (בראשית לח, ז) ויהו "ער" [וגו'] "רע", כמבואר בזוהר תצא דף ר"פ (ע"ב), עי"ש. וזה שאמר ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך,

כלומר על י' של ד' דאחד שהוא ימינך שלא לחטוף קוצו של ד' שהוא י', ועל ידי זה ה' ישמרך מכל "רע", בינה זאת:

וזהו שאמר המדרש יי' אלקיו עמו, הנה לא ינום וגו'. ועל אותו בחינה נאמר ותרועת מלך (היינו עתיק, שהוא כח המחבר ותוך שבין המאציל לנאצלים, מלכות דאין סוף וכתר דאצילות), בו, בישראל. ונראה לי שזה שאמרו חז"ל (סוכה מה ע"ב) ראיתי בני עליה והמה מועטים, כלומר ממועטים בעיניהם ונחשבים כאין, כי הם העולים עד בחינת כתר הנקרא אין, שאינו נמנה במנין הספירות. וזה מרמז בראשי תיבות עלי"ה, ה'ן ע'ם ל'בדד י'שכן, וממנו השמירה, ולכך הוא ראשי תיבות ה'שומר ע'מו י'שראל ל'עד, והבן:

גם יאמר ותרועת מלך בו, היינו תרועת קול שופר, היוצא מהבל הפה, הרומז ומעורר לבחינת עתיק, בחינת הבל שממנו הקול כלול מאשא מיא רוחא, עיין זוהר ריש בראשית ובעטרת צבי שם. וזה סוד ה'נה ב'רך ל'קחתי, ראשי תיבות הב"ל (שער הפסוקים, פר' בלק עמ' קפה). וענין זה מבואר היטב בספרי ייטב פנים במאמר אבני זכרון (אות מג) באורך. וזהו שאמר המדרש (במ"ר שם) אמר לו בלק אם אין אתה יכול ליגע בהן מפני (ש)משה משמשן, כלומר הוא יכול לעורר בחינת עתיק, ראה זה שעומד אחריו מה יהיה, אמר לו אף הוא כמותו, ותרועת מלך בו, תוקע ומריע ומפיל החומה (יהושע ו, כ) (גם הוא מעורר בחינת עתיק). ובזה מדויק מאד אומרו ותרועת מלך בו, כי תקיעה שבו פותחין ומסיימין, אותיותיו "תקע י"ה", רמז לעורר חכמה ובינה עם קוצו של יו"ד בחינת עתיק, וענין זה נרמז בשמו של יהושע, שהוסיף לו משה היו"ד (לעיל יג, טז), ואמר לו י"ה יושיעך מעצת מרגלים (סוטה לד ע"ב) (שנתנו כח לרגלים דסטרא אחרא), והיינו ותרועת מלך המעורר שם י"ה, בו ביהושע: ואפשר זה שאמר בראש הפרשה (לעיל כב, ג) ויגר מואב וגו' כי רב "הוא", כלומר שכחו גדול ורב, שאחיזתו במקום הנקרא "הוא" על שם שהוא טמיר ונעלם בחינת קוצו של יו"ד, וזה לעומת זה בקשו לעשות ויקץ מואב, בבחינת קוץ של הסטרא אחרא. ואמר לו ה' (שם, יב) לא תאור את העם כי ברו"ך "הוא" (ראשי תיבות ב'ינה ר'אשית (חכמה) ו' (דעת) כ'תר, "הוא" טמיר ונעלם):

ויאמר אליו בלק וגו' אפס קצהו תראה וכולו לא תראה [כג, יג]. ובמסורה, דין, ואידך (שיר השירים ה, טז) וכולו מחמדים. גם הפסוק גופיה מקשה, למאי הוצרך לומר לו אפס קצהו תראה, דהא כשיהא באותו מקום ממילא ידע כי לא יוכל לראות רק קצתו:

אבל יובן על פי מה שכתב מוזלה"ה בספר ישמח משה פרשת קרח (ד"ה כי כל) לפרש רננו צדיקים בה' וגו' היטיבו נגן בתרועה כי ישר דבר ה' כו' (תהלים לג, א-ד), והפסוק (לעיל טז, ג) כי כל העדה כולם קדושים, בארוכה. ושורש הדברים, על דרך שמצינו

כמה דברים שהן בעצמותן חריפים ומרים, כמו מלח ותבלין אשר לא יוכל האדם לאוכלן לבדן, ועם דברים אחרים הם טובים, ולא יאכל תפל מבלי מלח, ומלח ממתיקו. ועל דרך זה אמרו חז"ל (ברכות יא ע"ב) כתיב (ישעיה מה, ז) רע, וקרינן הכל, לישנא מעליא. ר"ל אם שהדבר בפרוטרוט נראה רע, אבל בכללות עם שאר דברים הוא טוב, וזהו וקרינן הכל לישנא מעליא, שבכללות הוא למעליותא. וכמו כן נמצא בני אדם בתוך עדת בני ישראל אשר בעצמותן נראים לכאורה בלתי יפים, אבל בכללות ישראל כולם יפים אף נעים, כי זה יש לו מדה טובה זאת וזה יש לו מדה טובה אחרת וכדומה, וזה עוסק בתורה וזה במצות ומעשים טובים וזה בצדקה, אפילו פושעים מלאים מצות כרמון (חגיגה כז.), זה בחכמתו וזה בעשרו וזה בגבורתו להציל עשוק מיד עשקו, ובכללות כל מילי דמיטב איתנייהו ביה, ע"כ דברי מוזלה"ה: על כן לעולם אל יוציא אדם את עצמו מהכלל (ברכות מט ע"ב), על דרך שנאמר (מלכים-ב ד, יג) בתוך עמי אנכי יושבת, וכדמפרש הזוהר הק' (נח סט ע"ב). והקב"ה צריך להשגיח על ישראל בכללותן ולא בפרטיותן, על דרך דכתיב (דברים כט, ט) אתם נצבים היום כלכם וגו', כשהקב"ה משגיח בכללות ישראל הם נצבים לפניו בקומה זקופה, עיין שם (רב טוב, פר' נצבים אות ד) מה שאכתוב ברצות ה'. ובלק שלח לבלעם לקטרג על שונאי ישראל, ולזה שלח לו (לעיל כב, ו) לכה נא ארה לי, כאדם שאומר אורה בתאנים, כדאיתא במדרש (במ"ר כ, ז). הכוונה, להשטין ולמצא קטרוג על כל אחד ואחד בפרטות, כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז, כ): וזהו שאמר לו אפס קצהו תראה, שישים עינו הרע על קצתם, וכולו לא תראה, שלא ישגיח על הכלל כולו, כי הלא וכולו מחמדים, שבכללותן נמצא כל מיני מחמדים. אבל הקב"ה הפיר עצתו, ולא השגיח על פרטותן כי אם על התחברות כללותן, ולזה אמרו חז"ל אלמלא היו ישראל באגודה אחת אין כל אומה ולשון יכולה לשלוט בהן. וטעם לזה נראה, כי כשהם מתחברין ומתכללין יחד למטה כמו כן הקב"ה מודד להם כמדתן לבלי להשגיח בחסרונות של כל אחד ואחד, כי אם בכללותן, דאז נראים יפים ונאים. וזהו שאמר בלעם, לא כמו שסובר בלק לראות אפס קצתן, כי הקב"ה אינו מביט בפרטות, כי אם בכללות להטיב להם, וזהו לא הביט און ביעקב וגו' ה' אלהיו עמו, (והטעם) ותרועת (לשון רעות, כפירוש רש"י) מלך בו, שהתחברות של מלך מלכו של עולם בהן, על דרך (מנחה לשבת) אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד, ועל ידי זה הקב"ה משגיח בכללותן ואז כולו מחמדים, וכנזכר לעיל: או יאמר ויאמר אליו בלק לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וכולו לא תראה [כג, יג]. ובמסורה, וכולו מחמדים (שיר השירים ה, טז). ולכאורה תיבת "משם" נראה כמיותר:

אבל הכוונה בזה למה שכתב רש"י על הפסוק (כג, יד) ויקחהו שדה צופים אל ראש הפסגה, ראה בלק שעתידה פרצה להפרץ בישראל משם, ששם מת משה, כסבור ששם תחול עליהם הקללה כו'. וזהו שאמר אשר תראנו משם, היינו מה שנאמר (דברים לד,ה) וימת "שם" משה. ועשה עצמו כאלו לא ידע מאמרם ז"ל (סוטה יג ע"ב) משה רבינו לא מת, דגמר שם שם ממה שנאמר (שמות לד, כח) ויהי שם (בהר) [עם ה'] וגו', מה להלן עומד ומשמש אף כאן עומד ומשמש. ולכאורה זה סותר פשוטו של מקרא. ופירש מוזלה"ה (ישמח משה, פר' תשא ד"ה עוד ביאור על המדרש) דהכי קאמר, לעיני אדם וימת, (אבל) שם (ר"ל, בעולם העליון, כמו ויהי שם בהר) משה עבד ה', עומד ומשמש בשמי מרום:

וזהו שאמר אפס קצהו תראה, מה שנאמר וימת שם משה, וכולו לא תראה, היינו הגזירה שוה דשם שם שמורה כי עודנו חי עומד ומשמש (ועודנו) חכו ממתקים (כמו בעת שקבל התורה שעליה נאמר (תהלים יט, יט) ומתוקים מדבש) וכולו מחמדים: גם ירמוז (המסורה) למאמרם פרק קמא דמגילה (יג ע"ב) גבי המן כיון שנפל פור בחדש אדר שמח, מכח שמת בו משה, ולא היה ידע שבשבעה באדר נולד משה. ופירשו המפורשים, כי להיות שאין אדם נופל ביום לידתו המורה על טוב מזלו, אלא ודאי אין זה נפילה, כי אם עליה שנתעלה למעלה בגבהי מרומים. וזהו שאמר אשר תראנו משם, מה שנאמר (דברים לד, ה) וימת שם משה, ועל זה אמר אפס קצהו (האחרון) תראה, וכולו (היינו קצה הראשון, הלידה) לא תראה, כי מכח זה נצמח ימי הפורים זמן משתה ושמחה. והיינו (שיר השירים ה, טז) חכו ממתקים וכולו מחמדים, והבן: הנה ברך לקחתי וברך (הוא ובית דינו, כמו שפירשו (ב"ר נא, ב) כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו, על כן) ולא אשיבנה [כג, כ]. וכמו שפירש האלשי"ך (רוממות אל סז, ב ד"ה או יאמר [הא'] עה"פ תהלים סז, ב) אלהים יחננו וגו', כלומר אם הוא על פי מדת הרחמים לבד אז יכול להשתנות על ידי קטרוג של מדת הדין, אבל אם גם אלהים (מדת הדין) יחננו ויברכנו, (אז) יאר פניו אתנו סלה, כלומר לא ישונה:

או יאמר הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה [כג, כ]. ירמוז למה שכתוב בעץ חיים שער אנ"ך (שער יט, סוף) פרק ג' כי האחורים של מ"ה דאלפי"ן, הפשוטים הם גימטריא ע"ב, ומילואם הם גימטריא ק"ל, ושניהם בגימטריא ר"ב, ועם הוי"ה גימטריא כ"ו עולה רוכ"ב, וזה (ישעיה יט, א) הנה הוי"ה "רוכב" על "עב קל", ע"כ דבריו. וכן מבואר בסידור (ח"א סז.) בכוונת "ברכו" את ה'. ולדעתי זהו שאמר פרעה אל עמו (שמות א, ט-י) הנה עם בני ישראל "רב" ועצום ממנו וגו' והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא וגו' (שם

העצם הנעלם ומרומז באומרו למעלה "והיה", אותיות הוי"ה, עולה כ"ו, על ר"ב, ויהיה גימטריא רוכ"ב) ונלחם בנו ועלה מן הארץ:
וזה שאמר (לעיל כב, ג) ויגר מואב מפני העם מאד כי "רב" הוא, ובהתחבר עמו שם הוי"ה עולה רוכ"ב, ובהיפך אותיות "ברוך". וזהו סוד (שם, יב) ויאמר אלהים וגו' לא תאור את העם כי "ברוך" הוא. ולעומת זה רצה בלעם להתיש כח זה, על כן והוא "רכב" על אתונו (שם, כב), "רכב" חסר וא"ו. ובהיפוך אותיות נעשה "ברך", ועם וא"ו נעשה "וברך", וזהו הנה "ברך" לקחתי מאותיות "רכב", "וברך" מלא בוא"ו, ולא אשיבנה מצירוף זה, כי אם ברוך יהיה, והבן. ועיין מה שכתבתי בזה על הפסוק (להלן כד, א) וירא בלעם כי טוב:
לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו אל מוציאם ממצרים כתועפות ראם לו וגו' [כג, כא-כג]. יש לפרש, כי כתיב למעלה סוף פרשת ויצא (בראשית לב, א-ג) וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו ויברך אתהם וילך וישב לבן למקומו, ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים, ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה ויקרא שם המקום ההוא מחנים. ואיתא בזוהר סוף פרשת מצורע דף נ"ה ע"ב וז"ל, תא חזי, כתיב ויפגעו בו, ויפגעו לפניו מבעיא ליה וכו', אלא אינון מסטרא דגבורה קאתיין דכתיב מלאכי אלהים כו' [וחמא מסטרא אחרא מלאכי דרחמי], ואתכללו ביה. תא חזי, בקדמיתא מחנה אלהים זה, חד, לבתר ויקרא שם המקום ההוא מחנים, תרי, חד מסטרא דדינא וחד מסטרא דרחמי כו', ועל דא כתיב ויפגעו בו, בו דייקא. ויאמר יעקב כאשר ראם, ראה אותם מבעיא ליה, מאי ראם, אלא חמא לון כלילן כחדא, מתחברין דא בדא, ועל דא כתיב ראם. וכלהו אתו לאוזפא ליה ולשיזבא ליה מידא דעשו, עכ"ל. ומפרש המקדש מלך, רא"ם ראשי תיבות ר'פאל א'וריאל מ'יכאל, הרי ג' קוים, דהיינו רפאל בבחינת קו הגבורה ממותקות, עכ"ל: ולי נראה, רא"ם ראשי תיבות ר'וחא א'שא מ'יא. רוח, מדתו של יעקב, ובו נכללו אשא ומיא, מדתו של יצחק ושל אברהם. והיינו דכתיב (ויקרא כו, מב) וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם וגו', וכדאיתא בזוהר אחרי דף ס"ו ע"ב, רבי חייא אמר מאי טעמא יעקב קדמאה הכא, אלא בגין דיעקב כללא דאבהן. ואם כן יש לומר דזה היה לשיזבא מעשו מיד, וגם לדורות על עתיד, כמו לענין בלעם שביקש לעורר דין ועת זעם על ישראל, על כן קדמה הרפואה למכה, שנכללו הגבורות והדין במדתו של יעקב, ונמתקו. ובזה יש לפרש וישכם לבן בבקר וינשק וגו' וילך, (אחר זה) וישב לבן למקומו כשנתגלגל בבלעם (כמבואר בלקוטי תורה להאר"י ז"ל (פר' בלק עמ' רכג) שבלעם הוא לבן, עי"ש), אז שב לשנאתו לעורר דין, על כן ויעקב הלך "לדרכו", בחינת קו האמצעי, גם עשה יחוד של

שני פעמים יב"ק העולה דר"ך כידוע (שער הפסוקים, פר' לך עמ' לה), ויפגעו בו מלאכי אלהים, שנכללו בו ונמתקו. וזה שאמר כאן לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל "הוי"ה אלהיו" עמו (התכללות חסד וגבורה) ותרועת מלך (תפארת) בו, דייקא: ונקדים לפרש הא דכתיב בפרשת ויחי (בראשית מח, כא) ויאמר ישראל אל יוסף הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם, ולהלן שם (מט, א) נאמר ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו וגו', ואיתא במדרש (ב"ר צח, ב) קרא יעקב לאל להיות עם בניו (כי יש אם למסורת, ודרש ליה כאלו כתיב אל בצירי). ביאור הדבר, כי יעקב ידע וראה שיהיו בניו בגלות בשעבוד מצרים, ועתידין להגאל בכח התכללות המדות חסד גבורה תפארת, שיעשה הקב"ה חסד לישראל ודין וגבורה לפרעה ולמצרים, וכדכתיב (שמות ו, א) כי ביד "חזקה" ישלחם וגו' דא גבורה, וכתיב (שם יד, לא) וירא ישראל את היד הגדולה דא חסד, וכתיב (שם, ח) ובני ישראל יוצאים ביד "רמה" דא תפארת (זוהר פינחס רמו ע"ב) (וכל זה תמצא מבואר בגור אריה פרשת שמות (ג, יח) על הפסוק (ג, טז) פקוד פקדתי, עי"ש). וזה שאמר הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם, "והיה" הוא שם הוי"ה למפרע (סוד גבורות ממותקות בחסד לישראל, בחינת פסוק (דברים יא, יג) "והיה" אם שמוע, כמבואר בדברי הרמ"ז), אלהים, מדת הדין למצרים, ועל ידי זה והשיב אתכם וגו'. וזהו שנאמר ויקרא יעקב אל בניו, קרא לאל, הרומז להתכללות חסד וגבורה, כדכתיב (תהלים נב, ג) חסד אל וכתיב (שם ז, יב) ואל זועם (זוהר צו ל ע"ב לא.). ולבעבור זה קרא הקב"ה ליעקב אל (מגילה יח.), ויעקב קרא לשם אל להיות עם בניו להוציאם ממצרים בכח שם זה. והנה השבטים יש מהן היו מדתן נוטה לחסד, ויש מהן לגבורה כידוע, וזהו שנאמר ויאמר האספו, שיתאספו יחד ויתכללו זה עם זה, ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים, כי שם זה יקרא אותן מגלות מצרים ומשאר גליות: וזהו שנאמר כאן, א"ל (התכללות חסד וגבורה, סוד תפארת) מוציאם ממצרים כתועפות ראם לו, רא"ם ראשי תיבות ר'וחא א'שא מ'יא, וכאלו אמר כתועפות ראם לו, זה יעקב שנאמר בו כאשר ראם, וכמבואר לעיל. כי לא נחש ביעקב (על ידי יעקב), ולא קסם בישראל, על ידי ישראל לא הועיל נחש וקסם של מצרים לעורר דין, כעת (שרוצים לנחש ולקסום) יאמר ליעקב ולישראל מה פעל א"ל, שם המורה התכללות חסד וגבורה, סוד רא"ם, וכאמור:

לא הביט און ביעקב וגו' [כג, כא]. על פי דאיתא בראש השנה (יז.) חד אמר נושא עון, וחד אמר כובש הזכיות. ונאמר בספרן של צדיקים כי שניהם אמת, נושא עון על עצמו כביכול שאומר אני גרמתי להם שבראתי יצר הרע, שנאמר (מיכה ד, ו) ואשר הרעותי

(רש"י ברכות ריש לב.), וכובש הזכיות לומר כי אנחנו עשינו, אם כי הכל מכחו ועזרתו כמאמרם (סוכה נב ע"ב) אלמלא הקב"ה עזרו לא היה יכול לו. והיינו דכתיב (תהלים סב, יג) ולך אדנ"י חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, כאלו הוא עשהו: וזהו שנאמר לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל (לתלות החטא והחסרון בהם, כי אם) ה' אלקיו עמו (כלומר שהוא גרם לזה), ותרועת מלך (הוא חיבה וריעות מלך במצותיו יתברך) בו, זה תולה בו, כאלו הם העושים לבדן:

או יאמר על דרך שפירשתי ממרים הייתם עם ה' (דברים ט, כד), דהוה ליה למימר נגד ה', על פי דברי הבעל שם טוב זלה"ה (הובא בנועם מגדים, פר' נצבים ד"ה אם) שכל מה שישראל עושה, אפילו דבר עבירה, סוף ותכלית המעשה הוא לשם ה', כגון העושק כוונתו להחזיק בניו לתלמוד תורה לתת צדקה ולכבד שבת, וכמו כן אם לפעמים ימלא תאותו הכוונה למען לא יתאוה אל האיסור, וכמו שפירש מוזלה"ה (ישמח משה) פרשת קדושים (ד"ה קדש) קדש עצמך במותר לך (יבמות כ.), עיי"ש. וזהו שנאמר ממרים הייתם (באותו שעה דעתיכם) עם ה'. והארכתי בזה בספרי ייטב פנים במאמר שוב אשיב אות ה':

וזהו שנאמר (כג, כא) לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל (כי אז גם כן) ה' אלקיו עמו ותרועת מלך בו, בתוכו. וזה שפירש רש"י, אפילו מכעיסין וממרין לפניו אינו זז "מתוכן", ר"ל מתוך לבן, והבן:

אל מוציאם ממצרים וגו' כי לא נחש ביעקב כו' כעת יאמר וגו' [כג, כב"כג]. יתבאר על פי מה שפירשו (תהלים קיא, ב-ד) גדולים מעשי ה', היינו סיפורי מעשיות ונפלאותיו האמורים בתורה, כי הנם דרושים לכל חפציהם, להמשיכם גם היום להושע, הוד והדר פעלו וצדקתו (כי הפעולה ההיא) עומדת לעד, על דרך (ישעיה יב, ג) ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה. והראיה, זכר עשה לנפלאותיו, על כרחך חנון ורחום ה', לזה עשה זכר לזכרן כדי להמשיכן בזה עוד, על דרך שנאמר משמיה דגברא רבא הא דכתיב (דברים ז, יז-יח) כי תאמר בלבבך רבים הגוים וגו' איכה אוכל להורישם לא תירא מהם, (והסגולה לזה) זכור תזכור את אשר עשה ה' אלקיך לפרעה וגו', ובזה הזכירה תגרום להפיל שונאיך גם היום:

וזהו שנאמר כאן אל מוציאם ממצרים כתועפת ראם (תוקף ראם אלו שדים (ניטין סח ע"ב)ן לו למצרים, כי היה מלא כשפים, ובכשפיהם עשו שיהיו ישראל משועבדים תחת ידם לעולם, אבל ה' הפיר עצתם וביטל כשפיהם ולהטיהם, ומזה תדע כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל, כעת (שאנו רוצים לנחש ולקסם) יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל

בימי קדם בימי מצרים, שלא הועילו הכשפים, ובזה יגרמו שכמו כן עתה לא יועיל: אל מוציאם ממצרים וגו' הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף [כג, כב-כד]. כיצד, קורא את שמע כו', עיין פירוש רש"י. ויש לדקדק מפני מה שינה הכתוב להקדים קימה לשכיבה, הלא כתיב (דברים ו, ז) ובשכבך ובקומך, וכן הוא הסדר, כי קימה אינו נקראת אלא כשקם ממטתו, אבל בכל היום נקרא עמידה וישיבה והילוך, ועיין מגן אברהם (סי' נח סק"ז), אם כן לא יוכל לקום עד אחר שישכב, והיה לו להקדים לא ישכב ואחר כך כלביא יקום. ועיין ריש פרק קמא דברכות (ב.) תנא אקרא קאי, עיי"ש: ולתרץ דברי רש"י אפשר על פי מה שכתוב בספרי יראים כי סגולה לקום בשעה שרוצה הוא על ידי שקורא קריאת שמע בכוונה ואז מתפלל שיעזרהו השי"ת לקום בשעה שרוצה, ומפקיד רוחו, והקב"ה מחזיר לו פקדונו בשעה שרוצה לקבלו. וזהו שנאמר כלביא יקום וגו', והטעם כי לא ישכב (מתחלה בלילה) עד יאכל טרף, על ידי קריאת שמע, וכאמור:

או יאמר לפי מה שכתב זקיני הרמ"א באו"ח סימן א' (ס"א) ומיד שיעור משנתו יקום בזריזות לעבודת הבורא, ועיין שם במג"א (סק"ג). וזהו שנאמר (משלי ו, ט) עד מתי עצל תשכב מתי תקום משנתך, שלכאורה הוא כפל לשון, אבל ר"ל עד מתי עצל תשכב במטתך אחר שתעור, מתי תקום משנתך כלומר מיד אחר השינה, ולא שתשכב מקודם איזה שעות ואחר כך תקום, שזהו קימה משכיבה, ולא משינה. וזהו שנאמר כלביא יקום וגו' (מיד שיעור) לא ישכב (כלל אחר שיעור) עד יאכל טרף וגו', שזהו קריאת שמע ותפלה:

אבל עוד יש לדקדק על שנותו את טעמו, כלביא וכארי הוא כפל ענין במלות שונות. ואמנם מלבד פירוש רש"י נוכל לפרש על פי מה שהקשו אהא דמבואר בתורה ענין שכר ועונש, וכן מצינו עוד קודם קבלת התורה כתיב (שמות יט, ד"ה) אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים רומז לעונש שנענשו המצרים על אשר לא שמעו בקול ה', ואשא אתכם על כנפי נשרים וגו' רומז לשכר על שהאמינו בה' ובטחו בישועתו, ועתה אם שמוע כו' והייתם לי סגולה וגו', והלא אמרו חז"ל (אבות פ"א מ"ג) אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס. ומתרצים על דרך שכתבו חז"ל (פסחים נ ע"ב) לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, ועיין ברמב"ם פרק י' מהלכות תשובה הלכה ה' במה שכתב לפיכך כשמלמדין את הקטנים ואת הנשים וכלל עמי הארץ אין מלמדין אותן אלא לעבוד מיראה וכדי לקבל שכר, עד שתרבה דעתן כו' ויעבדוהו מאהבה, עיי"ש. ועל כן בצאת ישראל ממצרים מעם לועז היו חסרי מדע,

ולא באו למדרגה זו לעבוד מאהבה, ולזה צוה הקב"ה לומר להם ענין שכר ועונש, כדי להרגילם בעבודה לעבוד אחר כך מאהבה בלתי לה' לבדו. ובנועם מגדים (ריש) פרשת תזריע (ד"ה וזהו) כתב על הפסוק (ויקרא יב, ב) אשה כי תזריע, שלומד בתחלה על מנת לקבל פרס, שזהו בחינת אשה, אחר כך וילדה זכר, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, שזה בחינת זכר ומשפיע על דרך (זוהר ויקרא ז ע"ב) ישראל מפרנסים לאביהם שבשמים:

וכבר כתבתי למעלה דהגם דכשפים מכחישים פמליא של מעלה (חולין ז ע"ב), זה דוקא בעובד את עצמו ואת רבו, היינו על מנת לקבל פרס, שמחשבתו בלתי זכה, אבל בעובד שלא על מנת לקבל פרס כי אם בלתי לה' לבדו אין כשפים שולטים בו. וזהו שנאמר אל מוציאם ממצרים כתועפת ראם לו, שהיה מזל מצרים ראש לכל המזלות, וגם היתה מלאה כשפים (מנחות פה.), עם כל זה הוציאם, כי לא נחש ביעקב וגו'. אלא דלכאורה יקשה על זה ממה שאמר להם אתם ראיתם וגו', שזהו ענין שכר ועונש, הרי שעבדו על מנת לקבל פרס ואם כן כשפים מכחישים פמליא של מעלה, ולזה אמר לתרץ, כעת מחמת שיצאו ממצרים ולא היו בתחלה בני דעה, על כן יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל למצרים ולישראל, כלומר ענין שכר ועונש. והטעם, כי הן עם (בתחלה) כלביא יקום, כמו הנקבה של הארי, שהוא לימוד שלא לשמה, אבל לבסוף וכארי יתנשא, שיתגברו כארי בבחינת זכר ללמוד ולעבוד מאהבה לשמה, ולזה אין כשפים שולטין בהם. וכבר נודע שיציאת מצרים היה על שם העתיד, כדכתיב (שמות ג, יב) בהוציאך כו' תעבדון וגו', עיין שם ברש"י, ולכן זכות של עתה שהגיעו לעבוד מאהבה עמד להם להוציאם לבלי ישלטו בהן כשפים של מצרים:

ושמא תאמר שלכאורה יקשה על מאמר חז"ל לעולם יעסוק כו', הלא תורה ומצות שלא לשמה אוחזין בהם חיצונים ואזל לסטרא אחרא ח"ו. והתירוץ לזה, כשלומד אחר כך לשמה מוציא יקר מזולל, ומחזיר התורה והמצות שהיו שלא לשמה לשורשם כנודע. ולזה אמר טעם על מה שמתחלה כלביא יקום, שהוא רומז על העובד שלא לשמה, שאין לחוש פן יחטפנו חיצונים, כי לא ישכב כלומר שמתוך שלא לשמה בא לשמה, ולא ימות (כי שכיבה רומז למיתה, על דרך ושכבתי עם אבותי (בראשית מז, ל), וישכב דוד (מלכים-א ב, י)) עד יאכל טרף, מה שטרפו יחזירנו לבעליו, ודם חללים ישתה, כלומר המצוה שנעשה במעשה בלתי כוונה רצויה שהוא כמו חלל, כגוף בלא נשמה, ואין בה רק מעשה מדם החיוני, ולא כוונה מהנפש, ישתה ויתקננו וישיבנו על כנו. כן יהי רצון:

עוד ביאור על זה, כי נודע (שהש"ר א, לו) כי על הגאולה אשר עברה נאמר לפניו שירה חדשה, ועל גאולה העתידה נודה שיר חדש. והטעם, כי גאולת מצרים היה מצד השי"ת,

כי ישראל בעצמותן היו בלתי ראוים להגאל אז, אך לאשר לא יכלו להתמהמה עוד, לכן בא הקב"ה וגאלם קודם זמנם, ולזה לא הוי גאולה שלימה, שהיא בבחינת נקבה, בחינת מקבל הגאולה. אבל גאולה העתידה אינה תלוי אלא בתשובה (סנהדרין צז ע"ב), ואז תהיה הגאולה מצדנו, ואז הוי בחינת זכר משפיע, על כן נודה שיר חדש, בחינת דכר כידוע:

וזהו שאמר הכתוב אל מוציאם ממצרים וגו' כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל, כלומר שהיתה הגאולה מצדו, ולא בזכותנו, על כן הן עם כלביא יקום בחינת נקבה, ולא הוה גאולה שלימה. אבל בגאולה העתידה וכארי יתנשא, בחינת דכר, ואז לא ישכב, כלומר לא יוסיף להגלות עוד, שיהיה גאולה שלימה ולא יוסיפו לנפול, כי אם עד (מלשון (ישעיה כו, ד) עדי עד, כלומר לנצח) יאכל טרף וגו', כתרגומו ונכסי עממיא יירת. כן יקום במהרה:

או יאמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל [כג, כג]. שאין תולים שום דבר בנחש או בקסם. וגם כעת. אפילו יש דבר למטה כפי שמורה העת והזמן מכח מערכת השמים לפי מהלכם הטבעי, אינם תולים בזה, כי אם יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. כלומר, שתולים כל הנעשה תחת השמש בהשגחת ורצון אלקותו יתברך: או יאמר כי לא נחש ביעקב וגו' [כג, כג]. בהקדם להבין דברי חכמים וחידותם פרק קמא דגיטין (ז.) לפרש וצקלג ומדמנה וסנסנה (יהושע טו, לא), כל מי שיש לו צעקת לגימה על חבירו ודומם, שוכן סנה עושה לו דין. והוא על פי מה שפירש הבעש"ט על הפסוק (תהלים צב, י) כי הנה אויביך ה' וגו', כי גלוי וידוע אשר מלכותו בכל משלה (שם קג, יט), לית אתר פנוי מיניה (תקוני זוהר, סוף תקון נז), ואפילו במקום תוקף כח הרע והסטרא אחרא אי אפשר שלא יהיה בו ניצוץ הקדוש המחיה אותו, כי מבלעדי שפע חיותו לא היה לו קיום בעולמו. על כן אם היצר הרע יסית לאדם לעבור על רצון השי"ת, ידוע ידע כי זה סבה מאת ה' כדי להטיב לבריותיו (כמשל הזונה הנזכר בזוהר תרומה (קסג.)), למען לא ישמע לו, ויקבל שכרו. וכאשר יביט האדם אל מראהו שזה מאת ה' הנעלם שם ומכוון לטובתו, מזה עצמו ישבור תאותו בשימו אל לבו כמה גדול צמצומו של הקב"ה לטובתו, וממילא הקליפה יתבטל, והטוב שבו יתעלה. וזהו שנאמר כי הנה אויביך (כלומר כל האויבים, כביכול) ה' בעצמו הוא שוכן בתוכו לטובתו, אז כי הנה אויביך יאבדו, כי תיכף נכרת הרע ונתבטל. והובא דבריו אלו בבאר מים חיים (ריש) פרשת תצא (ד"ה ובזה תבין): ונמצינו למדין, עת אשר שלט האדם באדם לרע לו, ישים אל לבו כי יד ה' המחיה אותו עשה הדבר הזה, והוא שליח המלך על דרך (ישעיה י, ה) אשור שבט אפי

וכו'. ולדעתי היינו שנגלה הקב"ה למשה מתוך הסנה, פירש רש"י (שמות ג, ב) משום עמו אנכי בצרה (תהלים צא, טו), נראה לי הכוונה בזה ללמד שגם בסנה קוץ מכאיב, הן המצירים לישראל, שם הוי"ה בעצמו כביכול עמהם, למען לזכך אותן בכור הברזל. וזהו שאמרו חכמים מי שיש לו צעקת לגימה על חברו ודומם נגדו, הוא מפני שיודע ששוכן סנה, כלומר הקב"ה שוכן באותו קוץ המכאיב, והוא עושה לו דין, ובודאי הוא לטובתו למען יכופר עונו וכדומה:

וזהו שנאמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל, שאינם תולים בנחש או בקסם, כעת, כלומר אפילו כעת שליטת כשפים שמכחישים פמליא של מעלה (חולין ז ע"ב), אינם תולים בם, כי אם יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל, כח המחיה את כל. ואז כי הנה אויבך יאבדו, על כן הן עם כלביא יקום וגו' לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה, כפירוש רש"י ותרגום, והבן:

לכה נא אקחך וגו' אולי יישר בעיני האלקים וקבותו וגו' [כג, כז] וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך וגו' [כד, א-ב]. ולהלן (כד, יז) נאמר אראנו ולא עתה כו': יתבאר על פי מה שאמרו חז"ל פרק קמא דברכות (ז.), ומה אזעם לא זעם ה' (לעיל כג, ח), אמר אני יודע לכוון השעה שהקב"ה זועם בכל יום, ובאותן הימים לא זעם. וקבלתי ממוזלה"ה (ישמח משה, פר' בלק עה"פ כי מראש, אות ב) כי באותו שעה היה אז בחינת רעוא דרעוין כמו בשעת תפלת מנחה בשבת קודש, כמו שכתוב בזוהר פרשת יתרו (פה ע"ב) בכל שיתא יומי דשבתא כד מטא שעתא דצלותא דמנהה דינא תקיפא שלטא כו', אבל ביומא דשבתא כד מטא עידן דצלותא דמנחה רעוא דרעוין אשתכח, ועתיקא קדישא גליא רצון דיליה, וכל דינין מתכפיין, ומשתכח רעותא וחידו בכלא, ובהאי רצון אסתלק משה נביאה מעלמא, עכ"ל. ולכן כאשר הרגיש אותו רשע בעת רצון ורעוא דרעוין שהיה אז באותן הימים, מזה היה יודע כמה יקר מה דאסתלק משה נביאה בעת רעוא דרעוין, על כן אמר (שם, י) תמות נפשי מות ישרים וגו', ע"כ דבריו וש"י: והנה, גלוי וידוע כי הפגם והשבירה היה בבחינת עינים. ועל כן נחרב הבית בחדשי תמוז אב, שהם בחינת עינים בחדשי השנה (שער הכוונות, ענין ראש השנה דרוש א עמ' ריב). ולכן בקש בלק מבלעם לקללם מבחינת אותן החדשים שבהן שליטת שם אלקים, וזהו שאמר אולי יישר "בעיני האלקים" וקבתו לי וגו':

אבל ה' הפיר עצתו והמתיק אז גם לאותן החדשים ממדת הדין לרחמים, רעוא דרעוין, וכאשר יהיה לעתיד עת צום הרביעי וצום החמישי יהיה לששון ולשמחה (זכריה ח, יט), ונאמר (צפניה ג, כ) בעת ההיא אביא אתכם וגו' בשובי את שבותיכם "לעיניכם"

אמר הוי"ה, כלומר לבחינת החדשים שהם בחינת עינים, אמר הוי"ה, מקור הרחמים והחסדים (ועל דרך שפירשו המפורשים הפסוקים (שמות יב, מא) ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה (אותו בחינה) ויהי בעצם היום הזה, כי הגביהם למעלה מהמזל, וממילא היה למעלה מסדר הזמן. וכמו כן היה כאן, כי היה אז באותן החדשים שהם בחינת עינים, מקור הרחמים כמו לעתיד):

וזהו שנאמר וירא בלעם כי טוב "בעיני הוי"ה" לברך את ישראל וגו'. וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו, היינו בחינה העתידה שנאמר (לעיל כג, ט) לבדד "ישכון" וגו', ותהי עליו (על ישראל, כמו שפירש הזוהר (בלק רב ע"ב)), "רוח אלקים", גימטריא ברחמי"ם, וגימטריא מצפ"ץ, שם הוי"ה בא"ת ב"ש. וזהו שאמר להלן אראנו ולא עתה, כלומר אראנו עכשיו מה שהוא לא עתה, אשורנו (מה שהוא) ולא קרוב, כי אם העתיד להיות. דרך כוכב מיעקב, כלומר שדרך הכוכב של החדשים דריע מזלייהו, מיעקב, כי הגביהם למעלה מהזמן והמזל, וקם שבט מישראל, כי מה שיהיה הוא שהיה עתה, והבן:

וירא בלעם כי טוב בעיני הוי"ה לברך את ישראל [כד, א]. בילקוט (בלק רמז תשע) זהו שאמר הכתוב (משלי יא, כו) מונע בר יקבוהו לאום, זה בלעם שהוא מונע מלברך את ישראל, וברכה לראש משביר זה משה שברך את ישראל בעין טובה. יש להבין איך נרמז באומרו מונע בר מונע מלברך:

אבל יתבאר, כי הנה כבר כתבנו למעלה על הפסוק (לעיל כג, כ) הנה ברך לקחתי, לפרש הפסוק (שם כב, ג) ויגר מואב מפני העם מאד כי "רב הוא", כי ישראל נקרא "רב", ועמו "הוא", כלומר הוי"ה ב"ה גימטריא כ"ו, סוד (ישעיה יט, א) "רוכב" על "עב קל" ונעו אלילי מצרים מפניו. על כן הזכירו (לעיל כב, ה) הנה עם יצא ממצרים, כי ממנו יגורו שלא ינועו כמוהו. וזה נעשה על ידי משה ואהרן, שעליהם נאמר (שמות טז, ז) ונחנו מ"ה, שמזה נובע ע"ב ק"ל גימטריא ר"ב, ועם הוי"ה כ"ו הרי "רוכב" (עץ חיים, שער יט ספ"ג), ובהיפך הוא אותיות "ברוך": ועתה נאמר, כי כתיב (שם ד, כב) בני בכורי ישראל, הענין, כי תרגום של בני, ברי, ובהתאחד עמהם הוי"ה עולה כ"ו, הרי "בכורי". וזה סוד (לעיל כב, יב) כי "ברוך" הוא, ב"ר עם כ"ו הרי "ברוך". וזה סוד (תהלים ב, יא-יב) עבדו את הוי"ה וגו' נשקו "בר" פן יאנף, ופירש בלקוטי תורה (ריש תהלים) "בר" סוד דין שהוא מאחוריים של מ"ה דאלפי"ן, וצריך שינשקו "בר", להמתיקו על ידי נשק"ו עולה תנ"ו [שהם ג' מלואי אהי"ה], פן יאנף כו'. ולדעתי קאי אלמעלה, נשקו "בר" אל הוי"ה האמור, ויהא "ברוך", וזה המתקתו, ועיין מה שכתבתי לעיל בזה בפרשת יתרו (ד"ה

ובזה). וזהו שנאמר וירא בלעם כי טוב בעיני הוי"ה "לברך" וגו', פירוש להתאחד עמהם שיהא "ברוך", והוא בקש להכניס בהם עין הרע, להרחיקם ממנו יתברך ולהפריד אלופו של עולם מתוכם. וזהו שאמר הילקוט מונע "בר" זה בלעם, שרצה למנוע "בר" מהוי"ה העולה כ"ו, לבל יהא ברוך, על כן יקבוהו לאום וגו'. וברכה לראש משביר זה משה, שהוא צירף "שם" (ר"ל שם הוי"ה ב"ה) אל "ברי", הרי "משביר", שברך את ישראל בעין טובה, וזה (שמות לט, מג) "ויברך" אותם משה, היינו כ"ו עם "ברי" הרי "ויברך":

וזהו שאמר הילקוט (שם) אמר הקב"ה רשע זה עינו צרה [בברכתן של ישראל], די שלש ברכות שברכן ואלו הן, מה טובו וגו' (כד, ה), מי מנה וגו' (כג, י), לא הביט און וגו' (כג, כא), יבא משה שעינו יפה [בברכתן של ישראל] ויברכם ארבע ברכות ואלו הן, ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם וגו' ויברך אתכם (דברים א, יא), ויבא משה ואהרן וגו' ויברכו את העם (ויקרא ט, כג), וירא משה את כל המלאכה וגו' ויברך אותם (שמות שם), והדין וזאת הברכה (דברים לג, א). ויש להבין למה די בשלש ברכות אלו דייקא, ומה ענין זה לזה, וגם להבין למה נקט במשה תחלה הא דכתיב בפרשת דברים ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם וגו', קודם הפסוקים הנאמרים קודם:

אבל הענין, כי בלעם עינו צרה ובקש להרחיקם מאתו יתברך, אבל וירא את ישראל וגו' ותהי עליו (על ישראל) רוח אלקים (כד, ב), כפירוש הזוהר (בלק רב ע"ב), על כן אמר מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל, כדכתיב (שמות כה, ח) ושכנתי בתוכם דייקא. וברכה זו נתקיימה (סנהדרין קה ע"ב), כדכתיב (יחזקאל יא, טז) ואהי להם למקדש מעט, וכל מקום שגלו שכינתו בתוכנו ועמנו (מגילה כט.). והטעם לזה, כי מי מנה עפר יעקב, שפלותו של יעקב, שכל אחד הוא בעיניו עפר ואפר, וכתיב (ישעיה נז, טו) אשכון ואת דכא, וכמו שאמרו חז"ל (חולין פט.) כי אתם המעט וגו' (דברים ז, ז), חושקני בכם כי אתם ממעטים עצמיכם. ובשביל זה עצמו לא הביט און ביעקב וגו' ה' אלקיו עמו, מדת הרחמים ומדת הדין. ביאור הדבר, על פי מאמרם ז"ל (סוטה ה ע"ב) גדולים נמוכי רוח לפני הקב"ה יותר מכל הקרבנות, שנאמר (תהלים נא, יט) זבחי אלקים רוח נשברה, ופירשו המפורשים כי מצד מדת הדין אין קרבן מועיל לכפר, כי אם מכח רחמיו יתברך, ועל כן כתיב (שמות כב, יט) זובח לאלקים יחרם בלתי לה' לבדו, קרבנא לא אתקריב אלא לשמא דהוי"ה, אבל זבחי אלקים רוח נשברה, קרבנא דאלקים הוא רוח נשברה. ולכן זה גדול מכל הקרבנות, שגם מצד מדת הדין מכפר עליו הנמיכות רוח וענוה ושפלות. ועיין בזוהר משפטים דף ק"ח ע"א. ומזה תבין שמכח ענוה ושפלות של יעקב שעל זה אמר מי מנה עפר יעקב, לכך לא הביט און ביעקב וגו', ה' אלקיו עמו, מדת הרחמים ומדת

הדין, ותרועת מלך (גם התחברות מלך, דינא דמלכותא) בו, לבל יביט און, כאמור. ואם כן אלו השלש ברכות, אחת הן, וחזי לאצטרופי:

יבא משה ויברכם בארבע ברכות. ונקט הא דפרשת דברים תחלה, כי הוא מקור הברכה לפי האמור למעלה, כי שם נאמר (דברים א, ו-ז) יי' אלקינו דבר אלינו וגו' "רב" לכם שבת "בהר" הזה, הנה אמר תואר "רב" לכם, ועם שכינתו שהיא ה' אחרונה, שבתוכם, נעשה "בהר", זה שאמר שבת "בהר" הזה. עוד יתכוון למה שאמרו כל רב מבבל כל רבי מארץ ישראל, ששם זוכה ליו"ד אותיות מילואו של מ"ה, וזהו שנאמר "רב" לכם שבת בהר "הזה", כאן אתם זוכים רק לבחינת רב, פנו וסעו לכם ותזכו למעלה יתירה להקרא "רבי", והבן. ואחר כך נאמר (שם, י) והנכם היום ככוכבי השמים ל"רב", ועל זה אמר הוי"ה אלקי אבותיכם יוסף עליכם, כלומר אלקי אבותיכם יוסף עליכם הוי"ה של מ"ה, שיו"ד אותיותיו עם "רב" הוא "רבי", הרי "ויברך" אתכם, סוד "רבי" או "ברי" באמצע, וכ"ו מקיפו. וזהו שנאמר אחר זה איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם "וריבכם", "ריב" היינו ר"ב עם יו"ד אותיותיו, על כן הבו לכם וגו'. ומזה ילפינן סוד "ויברך", לכך זה יצא ראשונה, הרי חדא. והב', ויבא משה ואהרן וגו', סוד ונחנו מ"ה, ויברכו. הג', ויברך אותם משה. וכל זה סוד ברוך בוא"ו, לקשרן עם ג' אותיות יה"ו בחינת וא"ו. והדין "וזאת" ה'ברכה, להתאחד עם ה' אחרונה הנקרא כה (כמבואר בזוהר פרשה זו (קצח.)). והנה "רב" או "בר" עם "כה" הרי "ברכה", הרי משה הוא המאחד את ישראל בארבע ברכות, נגד ארבע אותיות הוי"ה ב"ה, והבן:

וישא בלעם את עיניו וגו' מה טובו אהליך יעקב כו' [כד, ב-ו]. יבואר על פי מה שאמרו חז"ל בברכות דף וא"ו (ע"ב) כל הקובע מקום לתפלתו אלקי אברהם בעזרו, וכשמת אומרים לו אי עניו אי חסיד. ויש להבין מה ענוה יש בזה במה שקובע מקום לתפלתו, עיין צל"ח (שם ד"ה שם הי) שמפרש דהטעם של קביעת מקום הוא מפני שכח קדושת המקום מסייעו שתקובל תפלתו, והנה בתענית כ"א (ע"ב) אמרו לא המקום מכבד את האדם כי אם האדם מכבד את מקומו, ואם כן המתגאה אומר שהוא אינו צריך שהמקום יכבד אותו, דהיינו שיסייענו להשרות עליו קדושה שתקובל תפלתו, אלא אדרבה הוא מכבד את מקומו ומקדש אותו. אבל הקובע מקום לתפלתו הוא מורה שצריך קדושת המקום לתפלתו שיעלה השמימה, וזה מורה שהוא עניו, ולכן אלקי אברהם בעזרו, שנאמר (בראשית יט, כז) וישכם אברהם בבקר אל המקום וגו', שתלה בזכות המקום, לכן הקב"ה תלה בזכות עצמו. כמו כן לזה שקובע מקום לתפלתו, ואינו תולה בזכות עצמו כי אם בכח קדושת המקום, הקב"ה תולה בזכות עצמו, כמאמרם ז"ל (ברכות י

ע"ב) כל התולה בזכות אחרים הקב"ה תולה לו בזכות עצמו, ע"כ דבריו ז"ל: ובזה אמרתי לפרש ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (שמות כה, ח), ואמרו ז"ל (אלשיך שם ד"ה ועוד יתכן) בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, כי עיקר השראת שכינה בתוך בני ישראל על דרך דכתיב (ירמיה ז, ד) היכל ה' היכל ה' המה, ועל דרך שפירש האלשי"ך (פר' נצבים כט, ט סד"ה וזה אחשוב) הפסוק (הושע יא, ט) בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר, כלומר שאין השראת הקדושה מצד העיר, כי אם בקרבך דייקא, עיי"ש. ואם כן לכאורה יקשה למה היו צריכים לעשות מקדש ומקום להשראת השכינה, הלא עיקר השראת השכינה היה בתוכם של ישראל. אבל הענין כי אשכון ואת דכא (ישעיה נז, טו), ותועבת ה' כל גבה לב (משלי טז, ה), ולזה היו צריכים לעשות מקום קבוע להשראת השכינה לתלות השראת השכינה בכח קדושת המקום, ועל ידי זה הקב"ה תולה להם בזכות עצמם ושוכן בתוכם. וזהו אמרו יתברך ועשו לי מקדש, כלומר כשיעשו לי מקדש, אז ושכנתי בתוכם דייקא, שבזה שיעשו מקדש קביעת מקום לתפלתם שזה מורה על ענותנותם, אז אשכון בתוכם: והנה, אמרו ז"ל (תענית ז.) אהא דכתיב (ישעיה נה, א) כל צמא לכו למים, למה נמשלו דברי תורה למים, מה מים מניחים הגבוה ויורדים לנמוך אף דברי תורה כו'. וזהו שאמר הכתוב וירא את ישראל שוכן לשבטיו ותהי עליו (כלומר על ישראל) רוח אלקים, כפירוש הזוהר (בלק רב ע"ב) הנ"ל, שהשראת שכינתו על ישראל, ולא מצד המקום שגורם, שהרי גם במדבר שכינתו חופפת עליהם, ועל כן אמר מה טובו אהליך יעקב וגו', הן בתי כנסיות ובתי מדרשות, שמה שצריכים לקבוע מקום לתפלתם הוא רק מחמת כנחלים נטיו, כלומר שמורה על מדת ענוה שלהם, שיש לישראל בחינת ענוה הנמשל לנחלים שמניחים הגבוה ויורדים לנמוך, ולכן קבעו מקום בבתי כנסיות ובתי מדרשות מצד ענוה, לבלי לתלות בזכות עצמם כי אם בכח קדושת המקום, ולכן הקב"ה תולה בזכות עצמם ומשרה עליהם רוח אלקים, וכאמור:

או יאמר על פי מאמר חז"ל (שבת לא ע"ב) המובא למעלה אות ג', כיון דכתיב (לעיל ט, כ) על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו, כסותר על מנת לבנות במקומו דמי. ופירש בספר ערבי נחל (פר' שלח דרוש א) על פי דברי הזוהר שבכל מקום שהלכו ישראל הלך עמהם קדושת ארץ ישראל, כדמצינו ביעקב (חולין צא ע"ב) שקיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו, ולזה הוי סתרו בארץ ישראל ובנוי בארץ ישראל, והוי על מנת לבנות במקומו ממש, עיין לעיל. ולזה היה השראת השכינה עמהם, הגם שאין השכינה שורה אלא בארץ ישראל (ילקוט יחזקאל רמז שלו), אלא מטעם שבכל מקום שהלכו ארץ ישראל עמהם היה, כמו שכתבתי לעיל (שם ד"ה וזהו) בפסוק (כג, י) מי מנה כו', עיין שם: וזהו

שנאמר (כד, ב-ו) וירא את ישראל שוכן לשבטיו, שוכן דייקא, כלומר ששוכן במקום אחד ולא נע ונד. וזהו שאמר הכתוב (שמואל ב' ז' (י)) ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד, ועיין מצודת ציון שפירש ירגז ענין תנועה ממקום למקום, כמו (שס"א כח, טו) למה הרגזתני. וביאורו, שאשים את המקום לעמי לישראל, שבכל מקום שידרך כף רגליהם יהיה המקום, הוא ארץ ישראל מקום הקודש, עמהם. ולזה אמר ונטעתיו ושכן תחתיו, שיהיו שוכנים וחונים במקום אחד, ולא ירגז עוד, כלומר לא יהיה נע ונד ממקום למקום, כי אם יסעו ויחנו והכל במקום אחד בארץ ישראל, כי בכל מקום מושבותם ארץ ישראל תחתיהם. וזהו אמרו ושכן תחתיו, שהמקום יהיה תחתיו, ועליו יסעו ועליו יחנו כנזכר לעיל. וזהו שאמר הכתוב וירא את ישראל שוכן לשבטיו, כלומר ששוכן במקום אחד ולא נע ונד, כי הלא ותהי עליו (על ישראל (זוהר בלק רב ע"ב)ן רוח אלהים, שהשראת שכינתו עמהם, והוא מפני שקדושת ארץ ישראל עמהם, ובכל מקום הוא ארץ ישראל, אם כן הם שוכנים במקום אחד. ולזה אמר אם כן מה טובו אוהליך יעקב, מה שנראה שמשכנם הוא דירת עראי הנקרא אוהל, באמת הוא משכנותיך ישראל, שהוא משכן קבוע במקום אחד, כי בארץ ישראל יסעו ובארץ ישראל יחנו, והכל במקום קבוע ונקרא משכן. ולזה הזכיר יעקב וישראל, שזה פעל יעקב הנקרא ישראל, שקיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו. ולזה גמר אומר כנחלים נטיו, על דרך דכתיב (קהלת א, ז) כל הנחלים הולכים אל הים וגו' אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת, עיין פירוש רש"י שם, כמו כן ישראל, אל מקום שהולכים שם שבים, על פי ה' יחנו בארץ ישראל הנקרא פי ה', ועל פי ה' יסעו, והכל במקום אחד, ומיניה לא יזוזו, ונסיעתם וחנייתם במקום אחד, ולזה הוא משכן ומקום קבוע כאמור, ולכן השראת שכינתו עמהם. אם כן אין שום אומה ולשון יכולים לשלוט בהן, ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם, כאמור. אמן כן יהי רצון במהרה בימינו אמן:

וירא את ישראל שוכן לשבטיו [כד, ב]. איתא בזוהר (בלק) דף ר"ב ע"ב, מהו לשבטיו, אלא [שבטא דיוסף הוה תמן ושבטא דבנימין]. שבטא דיוסף דלא שלטא ביה עינא בישא, דכתיב (בראשית מט, כב) בן פורת יוסף, [דאתסגי] לכסאה על אמיה, בן פורת עלי עין דלא שלטא ביה עינא בישא. שבטא דבנימין, דכתיב ביה (דברים לג, יב) ובין כתפיו שכן [כו']. אמר ההוא רשע אנא אסתכל כו', רחל הות תמן כו' וחפאת על בראן[ה], דכתיב (כד, ב) ותהי עליו על ישראל רוח אלהים, בקדמיתא ברא חפא על אמיה, והשתא אמא חפאת על ברא כו', עי"ש באורך. ובזה נראה לפרש הקרא (ירמיה ל"א (כא)) כי ברא ה'

חדשה בארץ נקבה תסובב גבר, אמר חדשה, כי בקדמיתא ברא חפא על אמיה, והשתא אמא חפאת על ברא, והבן:

וישא משלו וגו' ונאם הגבר שתום העין וגו' מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל וגו' [כד, א-ו]. יש להבין מדוע אמר כאן שתום העין. וגם מה שכפל "אהליך" יעקב "משכנתיך" ישראל:

ונראה לי שזה ירמוז למה שכתוב בזוהר פינחס רכ"א (ע"א) לפרש גדול יהיה כבוד הבית הזה האהרון מן הראשון (חגי ב, ט), דכד נפקו ישראל ממצרים בעא קודשא בריך הוא למבני לון ביתא קדישא ולנחתא ליה מגו שמי רקיעין, [ולנטעא לון לישראל נציבא קדישא כו'] הדא הוא דכתיב (שמות טו, יז) תביאמו ותטעמו וגו'. מכון לשבתך פעלת ה' דא בית ראשון, מקדש אדנ"י כוננו ידיך דא בית שני, ותרוייהו אומנותא דקודשא בריך הוא אינון. ומדארגיזו קמיה במדברא, מיתו, ואכניס לון קודשא בריך הוא לבנייהו בארעא, וביתא אתבני על ידא דבר נש, ובגין כך לא אתקיים כו'. ועד כען בניינא קדמאה דקודשא בריך הוא לא הוה בעלמא, ולזמנא דאתי כתיב (תהלים קמז, ב) בונה ירושלים ה', איהו ולא אחרא, ובניינא דא אנן מחכאן, בית ראשון ובית שני יחות לון קודשא בריך הוא כחדא מלעילא, בית ראשון באתכסיא ובית שני באתגליא (ופירש המקדש מלך בית ראשון נגד בינה שהיא באתכסיא, ובית שני נגד מלכות שהיא באתגליא), דיתחזי לכל עלמא [כו']. ההוא בית ראשון באתכסיא אסתלק לעילא על גבי דההוא דאתגליא, וכל עלמא יחמון ענני יקר דסחרן על גבי דההוא דאתגליא, ובגו דאינון עננין הוי בית ראשון בעובדא טמירא דסליק עד רום יקר שמייא, עכ"ל:

וזהו שנאמר וישת אל המדבר פניו, ר"ל על דארגיזו במדברא ביתא אתבני על ידא דבר נש ולא יתקיים, וישא בלעם את עיניו וירא (לעתיד) את ישראל שוכן לשבטיו (במשכן דאתגליא), ותחי עליו (על ההוא דאתגליא) רוח אלהים, ירמוז למדת בינה, אלהים חיים (זוהר ויצא קנא.), בית דאתכסיא. על כן אמר ונאום הגבר שתם העין, כי עיניו לא ראו ההוא דאתכסיא. ולזה אמר מה טובו אהליך יעקב ההוא דאתגליא, משכנתיך ההוא דאתכסיא ואינו נראה, כנחלים נטיו וגו' (למרחוק) כאהלים נטע, היינו דסליק עד רום שמים:

או יתבאר על דרך רמז, ובזה נבין הא דאיתא בילקוט (רמז תשעא ד"ה כנחלים) ובגמרא (ברכות טז.) כנחלים נטיו (כד, ו) מה נחלים מעלים את האדם מידי טומאה לידי טהרה אף בתי כנסיות ובתי מדרשות כו'. עוד שם (בילקוט) בקש (לגנותן) [לכנותן] כנחל שפוסק, אמר לו הקב"ה לא כן, אלא נטיו, כנהר שאינו פוסק, שנאמר (ישעיה סו, יב)

הנני נוטה אליה כנהר כו'. והוא בהקדם לפרש בריש הפרשה (כב, ב) וירא בלק בן צפור את "כל" אשר עשה ישראל לאמרי, למה יחסו אחר אביו צפור, וכן כפל בלעם שם אביו צפור ב' פעמים (כב, י), הלא דבר הוא. וגם אומרו "כל" למה לי. אחר זה אמר (כב, ד-ו) ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההוא וישלח מלאכים וגו' הנה עם יצא ממצרים וגו' לכה נא ארה לי את העם הזה וגו' אולי אוכל נכה בו וגו', למה הזכיר שיצאו ממצרים, מה נפקא מינה בזה. וגם הוה ליה למימר אכה בו, ושינה ואמר נכה בו, ועיין רש"י:

והנראה לי בזה, כי ידוע (זוהר חדש ר"פ יתרו) בהיות ישראל במצרים היו משוקעים במ"ט שערי טומאה, על כן לא יכלו להתמהמה (שמות יב, לט), לבל יכנסו בשער הנו"ן ח"ו ואז לא היה שריד ופליט ח"ו. ולזה הוציאנו ה' ביד חזקה, בכח חמשים שערי בינה דקדושה, שנאמר (שם יג, יח) [וחמשים] עלו בני ישראל מארץ מצרים, כמבואר בזוהר (בשלח מו.). וזה שאנו אומרים (תפלת ערבית) הפודנו וגו' ולא נתן ל"מוט", היינו למ"ט שערי טומאה. ובזה יש לפרש הפסוק (איוב יד, ד) מי יתן טהור מטמא (שיצאו ישראל טהור מן טמא) לא אחד, מחמת שלא נכנסו בשער האחד המיוחד שבהן, הוא שער החמשים. והנה מוא"ב עולה מ"ט, לרמז שאחיזתו במ"ט שערי טומאה (ועיין בסידור מהר"י קאפיל (נ ע"ב) על הפסוק (שמות טו, טו) אילי מואב), ועם בלק מלך למואב, שהמלך אחד המיוחד שבעם (כמו שאמר אבימלך (בראשית כו, י) כמעט שכב "אחד" העם), והוא אלוף של מואב, ובהתכללם יחד נעשה טמ"א, מנין חמשים שערי טומאה. וזהו שנאמר וירא בלק וגו' את כ"ל, עולה חמשים, לרמז על חמשים שערי בינה, אשר עשה ישראל לאמרי, כי בכח זה גברו (את) [על] האמרי. ויגר מואב וגו' פן יגברו כמו שגברו על מ"ט שערי טומאה שבמצרים, ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההוא להשלים מנין טמ"א. וישלח מלאכים וגו' הנה עם יצא ממצרים, הגם שהיו משוקעים במ"ט שערי טומאה, עם כל זה הנה כסה וגו'. לכה נא ארה "לי" את העם הזה וגו' להביאם לי לחמשים שערי טומאה, אולי אוכל "נכה" בו, בכח צירוף שער הנו"ן, לזה אמר נכה בנו"ן:

והנה, מבואר בעץ חיים בהיכל הכתרים שער אריך אנפין (שער יג) פרק י"ג ענין הש"ע נהורין, כי ח' חוורתי שעל הפנים הם ב' הויו"ת, שבכל אחד מהן מ"ב אותיות, שהם ד' אותיות הפשוט, ויו"ד אותיות המילוי, וכ"ח אותיות דמילוי המילוי, הרי מ"ב אותיות בפן הא', ומ"ב בפן הב'. והנה חמשים שערים שבבינה הם ענין מ"ב הנ"ל, [ולפי שהוא] ז' שמות של מ"ב ועם ז' שמות עצמן הם מ"ט, והכולל הוא שער החמשים, והוא כתר [עליון] שבהן, הרי חמשים שערי בינה. והנה מ"ב אותיות הם מ"ב שערים, ונחלקו ליו"ד ספירות, והנה כתר שבהן כולל כל המ"ב שערים, אמנם ט' ספירות התחתונות אין כל

ספירה מהם כוללת רק מ"א שערים, וט' פעמים מ"א הם גימטריא שס"ט, ועם הכולל הם ש"ע שערים, בפן הא'. וכמו כן בפן הב'. וזה סוד (ישעיה יא, ח) "ושעשע" יונק על חור וגו'. וב' פעמים ש"ע עולה תש"ם, בסוד (בראשית מז, יט) והאדמה לא "תשם", כשמאירין אלו תש"ם נהורין למטה, ע"כ דבריו. ונראה לי דהיינו דכתיב (שמות י, כג) לא ראו איש את אחיו וגו' ולכל בני ישראל היה אור במושבתם, כי אז נתגלה ב' פעמים ש"ע נהורין של בינה העולה משת"ת, הבאים מכח ב' הויות שבכל אחד מ"ב אותיות, וזהו "במשבתם", אותיות משת"ת ב' מ"ב, וכשזה קם זה נופל, על כן החשיך עיני מצרים ונעשו "שתם" העין:

עוד מבואר שם בעץ חיים (עמ' קצט) על הפסוק (תהלים פד, ד) גם צפור מצאה בית וגו', כי צפו"ר עולה שע"ו, הם ש"ע נהורין, ואות וא"ו רומז אל הפנים, תיקון זיי"ן הכולל כל הוא"ו מדתו של יעקב, עי"ש. עוד מבואר שם (פי"ד עמ' רא) כי זה לעומת זה בקליפה יש ש"ע, והוא שנאמר (ישעיה נא, ח) כבגד יאכלם "עש", כי הוא האוכל ומכלה בגדים העליונים שהם [בחינת] מלבו"ש, מנין חשמ"ל, ש"ע וח' חוורתי, עי"ש. וכננס על גבי ענק אומר שזה שם "עשו", נגד שע"ו נהורין של תפוחין קדישין מדתו של יעקב, והבן. והנה, בלק רצה להגביר כח שע"ו דקליפה, וזהו שנאמר וירא בלק בן צפו"ר, עולה שע"ו, זה לעומת זה. ועל כן גם בלעם בקראו שמו כפל לומר בן צפור:

ובזה יבואר מה שנאמר (כד, ב) וישא בלעם וגו' וירא את ישראל שוכן לשבטיו ותהי עליו (על ישראל) רוח אלהים, בינה, אמא עלאה החופפת על בניה, בחינת פריסת סוכת שלום, ואז האירו על ישראל הש"ע נהורין של ב' הפנים העולה שת"ם העין, ובכח מדת בינה יצאו ישראל ממצרים מידי טומאה לידי טהרה, כדאיתא בגמרא יומא (פה ע"ב) אשריכם ישראל לפני "מי" (דייקא) אתם מטהרין ו"מי" (הוא בינה "ים" העליון) מטהר אתכם, והוא בחינת יום הכפורים, אמא עלאה, כנודע (תקוני זוהר מז"ח, קמח.). וזה שאמרו בגמרא וילקוט מה נחלים מעלים כו' אף ישראל כשנכנסים לבית הכנסת ובית המדרש ומתפללין, ובלבבו יבין ושב ומעורר תשובה עלאה, עולה מידי טומאה לידי טהרה, ואז יתפרדו פועלי און כח הטומאה, ונהפך לטהור ולזכות, ונעשה מצירוף טמ"א ראשי תיבות מ'ה ט'ובו א'הליך יעקב משכנתיך "ישראל" (כד, ה), כי אף אם היה שמו "יעקב", על ידי משכנותיך הוא בית הכנסת בשם "ישראל" יכונה. ועל זה אמר כנחלים נטיו, כפירוש הגמרא שמעלין מידי טומאה לידי טהרה: וזה שאמר הילקוט שלא תאמר כנחל הפוסק, כי אם נטיו, כמה דאת אמר הנני נוטה אליה כנהר שאינו פוסק, ירמוז ל"נהר" (הוא בינה) היוצא מעדן (הוא חכמה) להשקות את הגן (הוא מלכות) כידוע.

שאינו פוסק, כי אבא ואמא תרין ריעין דלא מתפרשין וזיווגייהו לא פסקו. וזה שסיים (הילקוט) כך זרעו של אברהם יצחק ויעקב אין פוסק לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. וידוע (זוהר וארא כז ע"ב) כי בינה יכונה עולם הבא, וזה שאמרו (ילקוט שם) בקש לומר כנחל שבני אדם ממלאין ממנו ומריבין זה עם זה, אמר הקב"ה לא כן אלא כנהר, שהכל ממלאין ממנו בשלום, שנאמר נטיו, כמו הנני נוטה אליה כנהר "שלום". ירמוז לבינה, מקור האחדות והשלום. ולבעבור זה ביום הכפורים צריך לפייס אדם את חברו להתאחד זה עם זה, דוגמת מדה העליונה המתגלה אז, כמבואר בשל"ה (מס' ראש השנה, פרק תורה אור אות כו). וזהו שאמרו (ילקוט שם) כגנות, בלעם כינה אותם גנה, אם אין מנכשין הירק ומשליכין הפסולת לחוץ הוא מבאיש, אמר לו הקב"ה עלי נהר, מה הנהר שוטף הסירות, הוא הפסולת, אף יום הכפורים מכפר עונותיהם. הרי להדיא כדברינו, דהיינו מדת בינה המטהר ומכפר על ישראל, כאמור:

עוד יש לפרש מקראי קודש אלו על פי מה שכתוב בלקוטי תורה להאר"י ז"ל (פר' בלק עמ' רכג-רכד), כי ידוע שיש אור פנימי ואור מקיף (והנה ענני כבוד היו מקיפים את ישראל, וזהו שנאמר (ויקרא כג, מג) בסוכות הושבתי וגו', וארבעה דגלים מנגד סביב לאהל יחנו, היינו בית המקדש והארון אשר שם ה' חונה, היה אור פנימי שלהם). והמקיף הוא בסוד שם אהי"ה, והפנימי הוא הוי"ה (כאמור (לעיל טז, ג) ובתוכם הוי"ה). ובלק רצה שבלעם יקלל אותם בבחינת המקיף, שהוא אהי"ה, וזה שאמר בלק (לעיל כב, ד) כלחך ה'שור א'ת י'רק ה'שדה (ראשי תיבות אהי"ה). אבל בלעם רצה לקוב ולקלל בסוד הפנימי, הוי"ה, לכן אמר לינ'ו פ'ה הלי'ל'ה והשיבות'י (כב, ח), לכ'ה קב'ה ל'י אות'ו (כב, יא) (סופי תיבות הוי"ה), עי"ש: וידוע כי אהי"ה (במילואו) עם יו"ד אותיותיו עולה א"ל (שער הכוונות, ענין הפסח דרוש יא עמ' קפג), שהוא אל"ף למ"ד במלואו עולה הק"ף (שס, ענין סוכות דרוש ח עמ' שכא), ומזה בא אור המקיף. וזהו שאמר בלעם (כג, ח-י) מה אקב לא קבה א"ל (הוא המקיף), ומה אזעם לא זעם הוי"ה (אור הפנימי. כלומר שיש להם המקיף והפנימי). כי מראש צורים (הם האבות (תנחומא בלק יב)ן אראנו (בסוד אור הפנימי הבא מן האבות), ומגבעות אשורנו (באור המקיף כידוע). הן עם לבדד ישכן (כלומר הוי"ה הנזכר בתוכם בבחינת פנימי), ובגוים לא יתחשב מכח המקיף המבדיל ביניהם, והוא ה"חשמל" העולה מלבו"ש. "מי" (אהיה) מנה עפר יעקב (בסוד מקיף), ומספר את רובע ישראל ארבעה דגלים ובתוכם משכן הוי"ה הפנימי. וזהו שנאמר להלן הוי"ה אלהיו "עמו" (מקיף), ותרועת מלך "בו", בתוכו, פנימי:

וזה שאמר וירא בלעם כי טוב בעיני הוי"ה (אור פנימי) לברך את ישראל וגו' וירא את ישראל שוכן לשבטיו ותהי עליו (על ישראל) רוח אלהים, חיים, מקיף. והנה אור המקיף סתם עינו, על כן אמר (כד, ג) שתם העין. וזה שאמר מה טובו "אהליך" יעקב (מקיף), "משכנתיך" ישראל (הפנימי, כאמור (שמות כה, ח) ושכנתי בתוכם). כנחלים נטיו (להשקות למרחוק על הזרעים, הרי מקיף), כגנות עלי נהר (שואבים לחלוחית לתוכן, הרי פנימי). כאהלים נטע ה' (פירש רש"י כשמים, הרי מקיף), כארזים עלי מים (שואבים לתוכן, הרי פנימי). והנה ישראל מוקפים מבית ומחוץ בפנימי ומקיף: ואמנם אחר זה אמר לו (כד, יד) לכה איעצך וגו', ואמרו חז"ל (סנהדרין קו.) הוא השיאו עצה על הזימה, כדכתיב (להלן לא, טז) הן הנח וגו'. כי ידוע (תקוני זוהר, תקון כב, סו.) שבאות ברית קודש שורה שם שד"י מלבר ושם הוי"ה מלגו, והוא נתכוון בזה להסיר צלם מעליהם, המקיף והפנימי. וזה שנאמר (כה, א-ז) ויחל העם לזנות אל בנות מואב וגו', לקחו להם מקיף הטמא רח"ל, ומכח זה ניטל מהם מקיף הקדוש. ויצמד ישראל לבעל פעור בפנימיות לבן, וניטל מהם על ידי זה אור הפנימי השוכן בתוכם. על כן ויאמר ה' וגו' והוקע אותם להוי"ה (הפנימי), נגד השמש, פירש רש"י הענן נקפל מכנגדו, כי הוסר מהם הענן המקיף. וירא פינחס וגו' ויקם וגו'. וזהו שנאמר להלן בפרשת פינחס (כה, יא-יג) השיב את חמתי "מעל" בני ישראל (המקיף עליהם), בקנאו את קנאתי בתוכם וגו' (בשביל תוכם, הוא הפנימי), לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום (פריסת סוכת שלום, הוא המקיף), והיתה לו ולזרעו אחריו וגו' (בחינת הוי"ה פנימי המורה על נצחי), תחת אשר קנא לאלהיו (בתוכם) ויכפר "על" בני ישראל, נגד המקיף:

נאם שומע אמרי אל ויודע דעת עליון וגו' אראנו ולא עתה וגו' [כד, טז-יח]. ירמוז למה שכתוב בזוהר תרומה דף (קלג ע"ב) קל"ד (ע"א) בענין קריאת שמע, כיון דאיהו אתיחד לעילא בשית סטרין, דכתיב (דברים ו, ד) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, אוף הכי איהי אתיחדת לתתא בשית סטרין ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, כמה דאת אמר (זכריה יד, ט) ה' אחד לעילא, ושמו אחד לתתא. ואי תימא הא לתתא לא כתיב אחד, ועד הוא אחד בחלופי אתוון (פירש המקדש מלך (קלד.), א' מתחלפת בוא"ו באותיות אהו"י, ח' מתחלפת בע' באותיות אחה"ע), אתוון דדכורא לא מתחלפי, אתוון דנוקבא מתחלפי, ובגין דלא תשלוט עין הרע אנן מחלפי אתוון דלא אמרינן אחד באתגליא, ובזמנא דאתי דיתעבר עין הרע מעלמא כדין יתקרי אחד באתגליא, כמה דאת אמר ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד, ע"כ דבריו. ובזה פירשתי בפרשת ואתחנן (ד"ה וזהו) וידעת היום וגו' כי ה' הוא האלהים וגו' אין עוד (דברים ד, לט), כלומר אז לא יתחלפו אותיות "אחד"

לאותיות "עוד" ולמפרע "ועד", כי אם יקרא אחד באתגליא, עי"ש. וזהו שנאמר (ישעיה ל, כ) ולא יכנף עוד מוריך, כלומר לא יסתר עוד מוריך בתיבת עוד, כי כנף לשון סתר, כמו (דברים כג, א) [ו]לא יגלה כנף אביו:

ומבואר בגמרא (פסחים נו.) ושם בזוהר (קלד.) כי יעקב אמר לבניו שמא יש ח"ו פסול במטתי, פתחו וענו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, אז אמר יעקב ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. וידוע דכתיב ביעקב (בראשית לג, כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל, ואמרו חז"ל (מגילה יח.) הקב"ה קרא ליעקב אל. וזה שאמר נאם שמע (פירוש מבין) אמרי אל, זה יעקב שנקרא אל, שהוא אמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, ו'יודע ד'עת ע'ליון ראשי תיבות למפרע וע"ד, כלומר שמבין ויודע דעת עליון, "ועד" הוא "אחד" בחלופי אתוון. גם נתכוון באומרו דעת עליון, דעת הוא המיחד א"ח עם ד', סוד "אחד" (זוהר פינחס רכג.). ועל זה אמר מחזה שדי יחזה, רק בבחינת מחזה יחזה לבל ישלוט בו עין הרע, אבל אראנו (לעתיד, אחד באתגליא) ולא עתה, אשורנו (באתגליא) ולא קרוב (כי אם בעת) דרך וגו' והיה ירשה שעיר אויביו וישראל עשה חיל, הכוונה בזה, כי לעתיד אויביו של המקום ב"ה וישראל שניהם עשה חיל, כדכתיב (צפניה ג, ט) כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם הוי"ה לעבדו שכ"ם (ראשי תיבות ש'ם כ'בוד מ'לכותו) "אחד", במקום "ועד", והבן זה. ועל כן א'ויביו ו'ישראל ע'שה ח'יל ראשי תיבות אועח, ירמוז כי לעתיד יתחלף א' במקום וא"ו וח' במקום ע' של "ועד", ועם הד' של "ועד" יהיה "אחד":

וזה בקשתנו (מוסף לשלש רגלים) "אבינו מלכנו" גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה, ר"ל שלא יהיה כבוד מלכותך באתכסיא בבחינת ועד, כי אם גלה אותו בבחינת אחד, שיהא ה' אחד ושמו אחד במהרה בימינו אמן:

וירא את הקיני וגו' ויאמר איתן מושבך ושים בסלע קנך [כד, כא]. פירש רש"י, נסתכל בגדולתן של בני יתרו שנאמר בהם (דברי הימים-א ב, נה) תרעתים, [ע"כ]. פירוש, שיושבים בשער של סנהדרין כו' (תנחומא ויקהל ח). ויש להבין איך מרומז זה בפסוק: ונראה לי על פי מה שכתב רבינו הקדוש בעטרת צבי פרשת משפטים (סוף קי ע"ב) בשם המגיד הקדוש מקאזיניץ זלה"ה, שפירש עוד יזכור לנו אהבת איתן אדוננו (מוסף לימים נוראים), כי נודע למדקדקים כי אותיות אית"ן מהפכים ליחיד ורבים, לנגלה ולנסתר, העבר לעתיד, כמו היה אהיה יהיה תהיה נהיה. ואנו מבקשים, הגם אשר עתה אין אנו זכאין, אבל לעתיד לאחר שיגאלנו בודאי נהיה טובים. וגם אבותינו כל חסדם עיקרם

היה לעתיד, וראוי שלא יפסוק זכות איתן לעולמי עולמים, ומטעם זה נקרא אברהם איתן (תהלים פט, א), ע"כ דבריו עי"ש:

ביאור דבריו הקדושים על פי מה שכתב מהר"ל מפראג (דרך חיים, פ"ה מי"ז) אהא דגבי נח מצינו דכתיב מקודם (בראשית ו, ט) נח איש צדיק תמים היה, ואחר כך כתיב (שם ז, א) ויאמר ה' לנח וגו' כי אותך ראיתי צדיק וגו', ובאברהם נאמר (שם יב, א) ויאמר ה' אל אברם לך לך וגו', לא כתיב מקודם שהיה צדיק וגם לא אמר טעם בשביל מה נגלה לו בשביל שהיה צדיק וכדומה, הענין, כי עיקר אהבת ה' לאברהם לא בשביל עצמו שהיה צדיק, כי אם בשביל שעתיד עם בני ישראל עבדי ה' לצאת ממנו, כענין שנאמר (שם יח, יט) כי ידעתיו (לא בשביל עצמו, כי אם) למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה', ע"כ דבריו. ואני הוספתי (פר' וארא ד"ה והנראה) נופך שזה שאמר הכתוב עצמו (שם יב, א-ב) ויאמר ה' אל אברם וגו' (בשביל) ואעשך לגוי גדול, שאותו גוי גדול שנאמר עליהם (דברים ד, ז) כי מי גוי גדול וגו' אני מעמיד ממך (ב"ר לט, יא). וזה שפירש רש"י על ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם, ופיר(ו)ש המזרחי (שם ד"ה זהו שאומרים) שאין כבודו יתברך ליחד שמו שהוא אלהי על יחיד, כי אם מחמת שאברהם דין רבים לו, ע"כ דבריו. והטעם, כיון דרבים נפקו מיניה, כרבים דמי, והבן. נמצא שאברהם הגם שהיה יחיד היה לו דין רבים על שם העתיד שאומה הישראלית יצא ממנו, וזה שאמר (בראשית יח. יח) ואברהם היו יהיה לגוי גדול, כלומר היו בשביל יהיה, והבן. ולכן נקרא אית"ן, לאשר אותיותיו מהפכים ליחיד ולרבים, את העבר לעתיד. ובזה מבואר מקרא שלפנינו, וירא את הקיני וגו' ויאמר "איתן" מושבך, אותיות המהפכים ליחיד ולרבים, מעבר לעתיד, על שם שראה בגדולתן של בניו:

והנה, הרב הקדוש זלה"ה ממעזבוז בעל המחבר ספר אוהב ישראל (פר' חקת סד"ה ועתה נבוא) פירש הפסוק (לעיל כ, יא) ויך את הסלע במטהו פעמים ויצאו מים, כי אותיות סלע במילואם הם סמ"ך למ"ד עי"ן, וכאשר הכה את הסלע פעמים, אותיות של תחלתו וסופו, נשארו אותיות האמצעים שהם "מים", על כן ויצאו "מים", לרמז שיש בסלע כח מים והם שיצאו, כדכתיב (שם, ח) ונתן מימיו, ע"כ דבריו הקדושים. וידוע כי התורה נמשלה למים, כמו שדרשו חז"ל (תענית ז.) כל צמא לכו למים (ישעיה נה, א), אין מים אלא תורה. וזה שאמר ושים בסלע (שממנו יצאו מים) קנך, שממך יצאו יושבי סנהדרין, זרעך במים רבים ישקו מתורתן לזולתן, והבן:

וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב וגו' וישתחוו לאלהיהן וגו' ויחר וגו' ויאמר ה' אל משה קח וגו' וישב חרון וגו' והנה איש מבני ישראל בא ויקרב וגו' וירא

פינחס וגו' ויקם וגו' ויקח רמח בידו [כה, א-ז]. ולהלן הוא אומר (כה, יא-יג) פינחס וגו' השיב את חמתי מעל בני ישראל וגו' לכן אמור וגו'. הדקדוקים רבו:

ונראה לי לפרש אלה מקראי קודש, כי הנה הזוהר הק' (פינחס) דף רל"ז (ע"א) מפרש וירא פינחס וגו', חמא את מ', סימנא דמלאך המות, דבעיא לאתבנאה באת ו' ואת [ת']. מה עביד פינחס, אתלבש ביצחק, דחושבניה ר"ח כחושבנא דפינחס, וחבר ליה למ"ם בהדיא, ואתעביד רמ"ח, הדא הוא דכתיב ויקח רמח בידו, ע"כ דבריו הק': וכננס על גבי ענק, גם אני בעניותי אענה חלקי אמרה נפשי בזה, על פי מה שכתב הזוהר להלן (שם) דף רנ"א ע"ב ורנ"ב (ע"א), גער חית קנה (תהלים סח, לא), דא חיח דאתאחיד בה עשו, קנה דא דכורא דהאי חיה בישא דאית ליה סטרא זעירא באחדותא דקדושה, איהו קנה דנעיץ בימא רבא כו'. תא חזי, במצרים איהי שלטא ומנה נפקו כמה שלטנין וכולהו ברזא דחמץ, כיון דתבר לה קודשא בריך הוא לחי"ת, אפיק חמץ ואעיל מצה, ועל דא כתיב גער "חית" קנה, [גער בה קודשא בריך הוא] ואתבר ח' ואתעביד ה'. וזמין קודשא בריך הוא לתברא להההוא קנה, יתבר רגליה דק' מקנה, וישתאר הנה, דכתיב (ישעיה מ, י) הנה יי' אלקים בחזק יבא, עכ"ל. ביאור הדברים, כי אות ה' הוא מדת מלכות (זוהר צו כט.), סוד מצה (תקוני זוהר, תקון ה, יט ע"ב), ועל ידי ח'טא מחליש כח ה' וסותם חלונו ועושה ממנו ח' חמץ, ובזה אתקף האי חיה בישא. והנה צוה ה' אותנו (דברים ו, ד) שמע ישראל יי' אלקינו ה' אחד, וכתיב (שמות לד, יד) לא תשתחוה לאל אחר, ואם עובדין עבודה זרה הרי מחליפים אחד באחר, ממילא חוטפין הסטרא אחרא קוצו של הח' שהוא דוגמת י', ועושים מהד' ר', אחר כך ממשיכין רגל הוא"ו שבתוך הה' ומאריכין אותו ועושין ממנו ק'. וזהו שכתב הזוהר קנה דנעיץ בימא רבא, הוא מדת מלכות, עיין ברמ"ז שם (רנב.), וכבר כתבתיו למעלה. ונראה לי להוסיף ביאור, כי עם הי' קוצו של הד' דאחד, לפעמים סותמין הה' ונעשה ממנו ח', ואתקף נוקבא חיה בישא. ולפעמים חוטפין קוצו של הה' ונעשה ממנו ר', אחר כך נותנין קוצו אל הוא"ו שבתוך הה' ועושין ממנו ק', ואתקף דכורא דהאי קנה, והבן:

ובזה נבא אל הביאור. ויחל העם לזנות אל בנות מואב, ועל ידי זה החלישו כח נוקבא דקדושה ה', והתקיפו ח', נוקבא דסטרא אחרא חיה בישא. ותקראן לעם וגו' וישתחוו לאלהיהן וגו', החליפו אחד באחר, ועשו מד' ר'. על כן ויחר אף וגו'. י' של הד', ח' דחיה, ר' דאחר, הרי ו"יחר". ובשביל שגרמו לעשות מה' ק' דקנה, על כן ויאמר ה' אל משה "קח" וגו', בשביל שהתקיפו ק' של קנה, ח' של חיה, הרי "קח" וגו'. וישוב "חרן" אף וגו', כי אתבר ח' דחיה ונעשה ה', ממילא ישוב "חרן" ונעשה "הרן", הרומז לקדושה (כמבואר

בסדור מהר"י קאפיל (קול יעקב) בענין ביעור חמץ (קעד. ד"ה ובשל"ה)), אותיות "נהר", רומז לשלום, דכתיב (ישעיה סו, יב) כנהר שלום וגו'. וירא פינחס וגו' חמא מ"ם דפרח באוירא סימנא דמותא, עמד וצירפו אל קוצו של ה' שהוא י' והק' של קנה, הרי ויקם, ושוב צירף הי' והק' אל הח' דחיה הרי ויקח. והנה המ"ם דפרח באוירא רצה להצטרף עם הח' דחיה והר' דאחר, לעשות "חרם" בעולם וכליה ח"ו, מה עביד פינחס, צירף המ"ם באמצע בין אותיות ח"ר, ונעשה ממנו צירוף "רמח". ב"ידו", אותיות יוייד, הוא קוצו דד'. ונגד "ויקרב" אל אחיו וגו', גמל לו הראשי תיבות של ויק'ח ר'מח ב'ידו, לשפוך החימה עליהן:

וזה השיב חמתי מעל בני ישראל, כי המ"ם סימנא דמדת הדין דכורא רצה להצטרף ולהתאחד עם הנוקבא "חית" דחיה, הרי אותיות "חמתי", ופינחס תבר להאי חי"ת ועשה ממנה ה', ובזה השיב את החימה:

ובזה נבין כי הקב"ה שילם לפינחס כמדתו, תחת אשר קנא לאלקיו ועשה מהר' ד' והחזיר קוצו למקומו שהוא דוגמת י', על כן ניתוסף לו י' בשמו, פינחס מלא ביו"ד. ולאשר תבר הח' דהאי חיה לבל תתאחד עם המ"ם דדכורא, וגם עשה מהר' ד' רזא דאחד, שלום בין זעיר ונוקבא דקדושה, על כן הנני נותן לו את בריתי שלום. ותחת אשר עשה מהח' והק' ה', הרומז למטרוניתא, על כן והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם, להיות כהן, שושבינא דמטרוניתא. וגם מפני שכפר על בני ישראל והסיר מהם מה דכתיב "ויחר" וגו', ראוי לו לעשות ממנו צירוף לטובה, "וירח" ה' את "ריח" (הנאמר בנח (בראשית ח, כא)), היינו להקריב קרבנות שנאמר בהן "ריח" ניחוח וגו'. וזהו שאמר המדרש להלן (במ"ר כא, יט) בענין הקרבנות, לא מפני שיש לפני אכילה ושתיה אלא בשביל הריח, והבן:

וירא פינחס וגו' [כה, ז]. ואמרו חז"ל (סנהדרין פב.) ראה מעשה ונזכר הלכה, אמר לו, משה רבינו לא כך למדתנו הבועל ארמית קנאין פוגעין בו, אמר לו קריינא דאגרתא איהו להוי פרוונקא. שמעתי בזה דבר נחמד מפי אבא מארי הגאון הקדוש מוה' אלעזר ניסן זלה"ה, והוא בהקדם לפרש מאמר חז"ל (קידושין מ.) מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, הענין, כי כל אמרת אלקי צרופה (משלי ל, ה), היינו צרופי אותיות, ותיכף שעלה במחשבת אדם לטוב נעשה מזה צירוף אותיות, ונכתב בפועל לפניו יתברך, כמבואר בעשרה מאמרות מאמר חקור דין חלק ב' פרק י"ב וי"ג, עי"ש. על דרך משל, תיכף כשראה פינחס ועלה בלבו שיקום ויקח רמח וידקר וגו', תיכף נעשה מזה צירוף וירא פינחס וגו' ויקם וגו' ויקח רמח בידו, ויגל ה' את עיני פינחס וראה אלו האותיות וירא פינחס וגו' ויקם מתוך העדה ויקח רמח בידו וגו', וכיון שראה מעשה זה בצירופי

אותיות, נזכר ההלכה שקנאין פוגעין בו ואמר לו למשה לא כך למדתנו רבינו כו'. והנה גם משה ראה זה הצירוף וירא פינחס וגו', וזהו שאמר לו קריינא דאגרתא, זה שנקרא בהאגרת, היינו הצירוף וירא "פינחס" ויקם כו', איהו להוי פרוונקא, כיון שכבר נעשה הצירוף וירא "פינחס" ויקם וגו':

עוד משמו בהפטרה עמי זכר נא מה יעץ בלק וגו' ומה ענה אותו בלעם וגו' למען דעת צדקות ה' [מיכה ו, ה]. גם על הפסוק (לעיל כג, כג) כי לא נחש ביעקב וגו' כעת יאמר וגו'. הענין, שאמר בלעם לבלק כי כל מעשיו בנחש וקסם הוא פועל ריק, לא להועיל לעצמו כי אם אדרבא על ידי זה יהיה קידוש שם שמים בעולם, כי הכל יאמרו מה פעל אל, כי יד ה' הגדולה עשה זאת לבטל עצת בלק. וזהו שנאמר כי לא נחש (יועיל) ביעקב ולא קסם בישראל, (כי אם לזה יועיל אשר) כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל, כלומר לכו ראו מפעלות ה'. וזהו שנאמר זכר נא וגו' ומה ענה אותו בלעם וגו', שלא תפעל מאומה, כי אם למען דעת צדקות ה', כי כולם ידעו על ידי זה צדקות ה' ונפלאותיו, ע"כ דברי אבא מארי זלה"ה:

על פרשת פינחס

וידבר ה' אל משה לאמר]כה, י-יב]. הקשו המפורשים, הא איננו לאמר לזולת. ואם בא לומר לישראל, הרי הוא אומר אהר כך לכן אמור כו':

ונראה לי על דרך דכתיב למעלה (ויקרא כא, א) אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם וגו', דקשה, אמור ואמרת למה. אבל ביאור הענין איתא במפורשים, לבל יתגאו הכהנים לומר כי זכו למצוה זו מפאת עצמם, ותועבת ה' כל גבה לב (משלי טז, ה), על כן אמר אל הכהנים בני אהרן, כלומר שזכו לזה להיותם בני אהרן, וכדאיתא במדרש (ויק"ר כו, ו) מיראה שנתייירא אהרן זכה וניתנה לו פרשה זו (וכן הוא בזוהר (אמור פח.)), אחר כך ואמרת אליהם לנפש לא יטמא כו'. כמו כן לבל יתגאה פינחס בשמוע את דבר ה' מספר בשבחו ונותן לו שכרו, על כן וידבר ה' אל משה לאמר (תחלה) פינחס (להיותו) בן אלעזר בן אהרן הכהן (בזכותם זכה לעובדא דא) השיב את חמתי, ואחר כך לכן אמור הנני נותן לו כו':

פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן [כה, יא-יב]. פירש רש"י, לפי שהיו כו' לפיכך בא הכתוב ויחסו כו'. נראה הטעם לפי מה שראיתי שנוהגים הצדיקים לספר יחוסיהן קודם שעושים התקשרות תנאים, אומר אני שמכאן יש סמך לזה, לפי מה שכתוב בזוהר (פינחס) דף ר"כ (ע"א) פינחס באת י' זעירא, בגין דקני פינחס על ברית אתוסף ביה

יו"ד זעירא רזא דברית, אמר קודשא בריך הוא ברית דא ממשה הוי, וכלה דיליה הוי, למיהב ליה לאחרא בלא דעתא ורעותא דמשה לאו יאות הוא, שארי קודשא בריך הוא ואמר למשה פינחס בן אלעזר וגו', אמר ליה משה מהו, אמר ליה אנת הוא דמסרת נפשך על ישראל [דלא ישתצון מן עלמא בכמה זמנין], אוף איהו השיב את חמתי מעל בני ישראל, אמר ליה משה מה אנת בעית [מני, הא כלה דידך], אמר ליה הא כלה דילך היא, אימא לה דתשרי בגויה. אמר משה הא בלבא שלים תהא לגביה, אמר ליה אימא אנת [בפומך] דאנת מסרת ליה, הדא הוא דכתיב לכן אמור, את אימא ברעותא הנני נותן לו את בריתי שלום כו', עיי"ש. ולכן קודם התקשרות סיפר הקב"ה יחוסו של החתן ואמר פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי וגו', דא שבחו של החתן, אחר כך אמר למשה לכן אמור הנני נותן לו, אימא אנת שאתה נותן לו הכלה שלך, כאמור: השיב את חמתי וגו' [כה, יא]. "שכך" היה לו לומר, מה זה אומרו השיב. ויבואר על פי דאיתא במדרש (מכילתא בשלח פ"ו) בענין קריעת ים סוף, והמים להם חמה (שמות יד, כט), אל תקרי חמה אלא חמה. שנתמלא עליהם הים חמה להטביעם, כי מה נשתנו כו'. מה עשה הקב"ה, אותו חמה שנתמלא על ישראל החזיר על מצרים. ופירשו המפורשים, כי המצרים גרמו להחטיאם, כי ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם. והיינו דכתיב (דברים כו, ו) וירעו אותנו המצרים, ופירש השל"ה (מס' פסחים, מצה שמורה אות י ד"ה וירעו) שעשו אותנו רעים וחטאים, על ידי זה ויענונו. ואם כן לא על ישראל האשמה, כי אם על המצרים, כמו שאמרו (במ"ר כא, ד) קשה המחטיא את חברו כו'. וזהו שאמר הנביא בהפטרה דיומא (ירמיה ב, ג) קדש ישראל לה' וגו', ומעצמותן אין עלולים לחטוא, על כן כל אוכליו יאשמו, רעה (כלומר שעשו ישראל) תבא אליהם, אל אומות העולם המחטיאים:

וזהו שאמרו חכז"ל (סנהדרין מד.), ויעמד פינחס ויפלל (תהלים קו, ל), שעשה פלילות עם קונו. שהמליץ בעד ישראל כי לא מידם היה המעל הזה, כי אם בנות מואב שהפקירו את עצמם לזנות הם שהחטיאו את נערי בני ישראל. וזהו שנאמר להלן (כה, יד) ושם איש ישראל המכה אשר הכה "את" המדינית, על דרך שדרשו (פסחים כב ע"ב) את בשרו (שמות כא, כח), הטפל לבשרו, כמו כן יאמר את המדינית, שהוא נטפל אליה ועל ידה הכה (ועיין מה שכתבתי בזה בפרשת וישלח (ד"ה וזהו שאמר)ן. וזהו שנאמר פינחס וגו' השיב (החזיר) את חמתי מעל בני ישראל, למקומו, היינו על המחטיאים, והבן. ובפרשת וישלח (שם ד"ה ואני) הארכתי בזה:

או יאמר השיב את חמתי מעל בני ישראל. היה לו לומר מבני ישראל, מה זה "מעל". בקנאו את קנאתי בתוכם. האי בתוכם למה לי. והנראה לי בזה על פי מה שפירשתי (ייטב פנים, אבני זכרון אות ל) לגוזר ים סוף לגזרים כי לעולם חסדו והעביר ישראל בתוכו וגו' (תהלים קלו, יג-יד), ופירשתי על פי דאיתא במדרש (ילקוט בשלח סוף רמז רלד) שהשר של ים אמר מה נשתנו אלו מאלו, הללו מגלי עריות והללו, הללו עובדי עבודה זרה והללו כו', אמר לו הקב"ה, שוטה אתה דן שוגג במזיד ואונס כרצון, הללו עבדו במזיד וברצון והללו מתוך אונס ושעבוד וטירוף הדעת, עי"ש. ואני בעניי בספרי ייטב פנים במאמר אבני זכרון (אות כו) הארכתי בזה להמליץ עוד על ישראל, אפילו בעובר עבירה במזיד ח"ו איננו ברצון גמור כי אם יצרו תוקפו, ובשעת מעשה לבו דוי וכואב עליו, כי יודע שעתיד להענש על זה. ובזה פירשתי (שם אות ל) המדרש מנין שהקב"ה אוהב הרשעים שנאמר (ישעיה מח, כב) אין שלום אמר ה' לרשעים. שהוא מליצה יקרה שהשי"ת מעיד עליהם שאין שלום בעצמם מפני חטאתם, שבשעת מעשה אין לבם שלם בדבר, כי אם יצרי מעללי הגוף גוברים עליהם, לא כן אומות העולם כשהם חוטאים הוא ברצון גמור בלב ונפש חפצה. וזהו שנאמר לגוזר ים סוף לגזרים כי לעולם חסדו, ושמא תאמר מה נשתנו אלו מאלו, על זה אמר והעביר ישראל בתוכו, פירוש על ידי תוכו של ישראל, שתוכם ולבם שלם עם ה', והבן: וזהו שנאמר (לעיל כה, ד) קח את כל ראשי העם והוקע אותם לה', היודע מחשבותם שהיה ברצון גמור, נגד השמש, פירש רש"י לעין כל. ולדרכנו נאמר דהכי פירושו, שעין כל תעידם שהיה ברצון גמור בלב ונפש, כי מחשבתם היתה ניכרת מתוך מעשיהם. וישוב חרון אף ה' מישראל, אם אמנם חטאו ופשעו אבל לא היה בלב ונפש חפצה, כי אם יצרם אנסם. וזהו שנאמר (כה, ז) וירא פינחס וגו' ויקם מתוך העדה, לא אמר מן העדה, אלא מתוך, כלומר מכח תוך של העדה שהוא שלם עם ה'. וזהו שאמרו חז"ל (סנהדרין מד.) שעשה פלילות עם קונו, כלומר שהמליץ עליהם הלא הוא היודע תוכם ולבם שלא עשו אלא מכח שיצרם אנסם אבל לבם נכון עמם, ובזה השיב חמתו מעליהם. וזהו שנאמר פינחס וגו' השיב את חמתי מעל בני ישראל, מכח החיצוניות שעל בני ישראל, בקנאו את קנאתי בתוכם, כלומר מכח תוכם ולבם ששלם עם ה', והבן: וידבר ה' וגו' פינחס וגו' השיב את חמתי "מעל" בני ישראל וגו' לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום [כה, י-יב]. יש לדקדק, דהוה ליה למימר השיב את חמתי מבני ישראל, כדכתיב (ירמיה ב, לה) שב אפו ממני, ומה זה דאמר מעל. ובמדרש (במ"ר כא, א) אמר הקב"ה בדין הוא שיטול שכרו, יש להבין איך מרומז שכך אמר ה': והנראה לי, דאיתא בגמרא (יומא פו ע"ב) גדולה תשובה שזדונות נעשו

כשגגות שנאמר (הושע יד, ב) שובה ישראל עד יי' אלקיך כי כשלת בעוניך, והאמר ריש לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשו כזכיות שנאמר (יחזקאל לג. יט) עליהם הוא יחיה, ומשני כאן מיראה כאן מאהבה. עוד שם (פו.) גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל עד יי' אלקיך. ודעת הרב בעשרה מאמרות (חקור דין) חלק א' פרק י"ב ופרק י"ד דהיינו בתשובה מיראה, דזה נקרא שלא לשמה דכתיב ביה (תהלים נז, יא) עד שמים חסדך, והיינו עד כסא הכבוד הנקרא שמים, אבל תשובה מאהבה דהיינו לשמה, עליו נאמר (שם קח, ה) מעל שמים חסדך (פסחים נ ע"ב). (ופירש המפרש (יד יהודה פי"ד אות ב) על פי הזוהר (ויקרא טז.) דהיינו תשובה שלימתא דסלקא מעל שמים, דהיינו אמא עלאה, בינה, עי"ש). ועל זה נאמר (הושע יד, ה) ארפא משובתם "אוהבם" נדבה כי שב אפי ממנו, מהם לא נאמר, אלא ממנו, וכבר נתעוררו חז"ל (יומא פו ע"ב) ואמרו שבשביל יחיד שעשה תשובה כגון זו מוחלין לכל העולם, פירוש, חלקם בברית [האלה] להיות ערבים זה לזה הוא הנמחל בזכותו. אמנם פשטיה דקרא יובן עם מה שנאמר (דברים לב, מא) ותאחז במשפט ידי, כי הקב"ה זורק חציו וידו אוחזת בהן להשיבן ברצונו (מכילתא בשלח, השירה פ"ד), וזהו שנאמר כי שב אפי וגו'. עוד מפרש שם כי התשובה הזאת שהיא מאהבה מועיל כל כך שהאף שלוחו של מקום שב מעצמו ומלמד זכות, ואומר רבונו של עולם אי אפשר לעשות שליחותי שכבר דחאוני בתוקף תשובתם, ע"כ דבריו בפרק י"ד:

וזהו שנאמר פינחס וגו' השיב את "חמתי", שהשיב אותי מבחינת חמה לחמה, כדכתיב בקריעת ים סוף (שמות יד, כט) והמים להם חמה מימינם ומשמאלם, ואמרו חז"ל (מכילתא בשלח פ"ו) חמה כתיב, שנתמלא עליהם הים חמה לטבעם כו', ואמר לו שוטה אתה דן אונס כרצון כו', ואז נתהפך חמה להיות חמה מימינם, מאת המיימינים לזכות, ומשמאלם, כלומר ומהמשמאילים לחובה, כולם נעשו המה. וכמו כן השיב מחמה לחמה להגן עליהם. והטעם אמר מעל בני ישראל, כי הביא את בני ישראל לבחינת תשובה מאהבה בחינת מעל שמים, ובכח זה נהפך קטיגור לסניגור ועשה שלום בין המיימינים ובין המשמאילים, על כן כמדתו מדד לו ואמר הנני נותן לו את בריתי שלום. וזהו שאמר המדרש אמר הקב"ה בדין הוא שיטול שכרו, והוא מרומז במה שאמר וידבר ה' וגו' פינחס וגו' השי"ב, שהוא למפרע ראשי תיבות ב'דין ה'וא י'טול ש'כרו, והבן:

או יאמר השיב את חמתי וגו' בקנאו את קנאתי בתוכם ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי [כה, יא]. יתבאר על דרך שפירשתי (ייטב פנים, אבני זכרון אות כה) מאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קיח, יז-כא) לא אמות כי אחיה וגו' יסור יסרני יה ולמות לא נתנני [וגו'].

והוא על פי דברי רבינו הקדוש מה"ר דוב בער זצוק"ל לפרש משוך חסדך ליודעיך אל קנא ונוקם (זמירות לליל שבת, המתחיל 'כל מקדש'), על פי משל (וכעין זה איתא בזוהר בלק דף ר"ג ע"ב ד"ה פתח ואמר (מיכה ו, ה) עמי זכר נא) למי שהיה אהוב וחביב בעיני המלך רחום וחנון, ועתה הסכיל עשה והרים יד במלך ובכבודו, וישבו כסאות למשפט ונמנו וגמרו להרגו או ליסרו ולהכותו, ויען המלך ויאמר כי נכמרו רחמיו על אהובו ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי, וגם מה בצע כי נהרגהו או נכהו, מעתה לא תהיה יראתו רצונית כי אם הכרחית מכח יראת יסורי עונש, ולא בזה בחרתי. על כן לא זה הדרך ישר בפני, כי אם למחול ולהעביר על מדותי נגדו ואגדלו וארוממו ואשים את כסאו ממעל לשבת אצלי, והוא יודע בנפשו את אשר לא טוב עשה, ובזה עצמו יתבייש ויכלם מאוד, וזה יהיה קשה בעיניו יותר מכל העונשים, כי יאמר בלבו אוי לי מה שעשיתי נגד מלך מוחל וסולח רחום וחנון, וטובה מרדיות אחת בלבו יותר מכמה מלקיות (ברכות ז.), ובכן תהיה אהבתו ויראתו רצונית. וזהו שאומרים משוך חסדך ליודעיך אל (בחינת חסד, הוא) קנא ונוקם, ע"כ דבריו ז"ל. וזהו שנאמר (תהלים צט, ח) אל נושא היית להם (לרוממם ולנשאם, בזה עצמו יחשב) ונוקם על עלילותם (כי קוראים אל ה' והוא יענם (שם, ו), ובזה הלא יבושו ויכלמו מפניו יתברך). וזהו שאמר דוד לא אמות וגו' יסור יסרני יה (על ידי) ולמות לא נתנני וגו' אודך כי עניתני (הכנעת אותי, מלשון (שמות י, ג) מאנת לענות מפני, על ידי) ותהי לי לישועה:

והיינו דכתיב (תהלים קו, ל) ויעמד פינחס ויפלל, ואמרו ז"ל (סנהדרין מד.) כי עשה פלילות עם קונו. כלומר כדברים האלה האמורים דבר לפניו יתברך להשיב חמה על ידי שימחול להם ולא יכלה אותם, ומזה עצמו יבושו ויכלמו בעיני עצמן כי חטאו נגדו יתברך נגד מלך רחום וחנון הטוב ומטיב עמהם ולמות לא נתנם, וזה יהיה הנקמה בעיניהם. וזהו שאמר הכתוב השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי (פירש רש"י בנקמו את נקמתי) בתוכם (בתוך לבבם, על ידי) ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי, והבן. ובדרוש לראש השנה (ייטב פנים שם) על הפסוק (בראשית כב, יב) עתה ידעתי הארכתי בזה, ועיין מה שכתבתי בפרשת תזריע (ד"ה בהקדם, ואילך): או יאמר השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי לכן אמר הנני נותן לו וגו' [כה, יא-יג]. יש לדקדק, מעל למה לי, הוה ליה למימר השיב את חמתי מבני ישראל. גם בתוכם למה לי. ובמדרש (במ"ר כא, א) לכן אמור וגו', אמר הקב"ה בדין הוא שיטול שכרו, וצריך ביאור. גם לפרש מקרא קודש שאמר דוד (תהלים קו, ל-לא) ויעמוד פינחס ויפלל ותעצר המגפה ותחשב לו לצדקה לדור ודור עד עולם:

ונראה לי על פי מה דאיתא במדרש רבה סוף פרשת בראשית (כט, ה) מצינו שהקב"ה עושה חסד עם האחרונים בזכות ראשונים, מנין שעושה חסד עם הראשונים בזכות אחרונים, שנאמר (בראשית ו, ח-ט) ונח מצא חן בעיני ה', באיזה זכות, בזכות תולדותיו שנאמר אלה תולדות נח. וכן מצינו באברהם, שנאמר (ישעיה כט, כב) כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם, ואמרו חז"ל (ב"ר סג, ב) יעקב פדה את אברהם. וזה שנאמר ויעמוד פינחס ויפלל, ואמרו חז"ל (סנהדרין מד.) שעשה פלילות עם קונו, ר"ל שהתוכח עמו שיעמוד לישראל זכות תולדות העתידים לצאת מהן. ומצינו בגמרא בבא בתרא דף ט' (ע"ב) גבי צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול, ומפרש התורת חיים (שם ד"ה אף) שהקב"ה זורע צדקות (תפלת שחרית), כלומר שהנותן צדקה מעלה עליו כאלו היה עושה פירות בכל שנה ושנה, ומחשב לו מה שהיה יכול להרויח בו ובפירותיו ובפירי פירותיו, ומשלם לו שכרו הקרן והפירות ופירות פירותיהן עד עולם. וזהו שאמר דוד ויעמד פינחס ויפלל וגו' (כי אמר לו יתברך) ותחשב לו לצדקה לדור ודור עד עולם, ר"ל שראוי שתחשב לו יתברך כמו בצדקה שמחשב מה שהיה יכול להרויח בו ובפירותיו ופירות פירותיו, כמו כן יחשב לישראל מה שיהיו מעמידין תולדותיהן ותולדות תולדותיהן עד עולם, שבזכותן ינצלו. וגם יתכוון ותחשב לו (ר"ל לפינחס) לצדקה לדור ודור עד עולם, מדה במדה נאמר לו והיתה לו ולזרעו אחריו וגו':

וזהו שאמר הכתוב פינחס וגו' השיב את חמתי "מעל" בני ישראל, ר"ל מעל דייקא, מה שהיה נראה עליהם, בקנאו את קנאתי "בתוכם", ר"ל מכח אשר בתוכם, היינו בתוך מעיהן, ר"ל תולדותיהן הצדיקים עד עולם, על כן ולא כליתי את בני ישראל וגו'. לכן אמור הנני נותן לו וגו' והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם, אמר הקב"ה בדין הוא שיטול שכרו, ר"ל כמו שהוא המליץ בעד ישראל והצילם בזכות תולדותיהן הצדיקים, כמו כן ראוי שיהיה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם, מדה כנגד מדה, והבן:

או יאמר השיב את חמתי מעל בני ישראל [כה, יא]. על פי מה שכתב הטור אורח חיים סימן מ"ו דוד המלך ע"ה תיקן מאה ברכות בכל יום, דכתיב (שמואל-ב כג, א) הוקם ע"ל, עולה מאה, כי היו מתים מאה נפשות מישראל בכל יום (במ"ר יח, כא), עי"ש. וביאר הרמ"ע במאמר צבאות [ה'] (ח"ג אות ד) הטעם, כי המאה ברכות הם פדיון ששים רבוא נפשות מישראל, כי ברכה אחת היא עשרה דינרי זהב (חולין פז.), שכל אחד הוא כ"ה דינרי כסף (בבא מציעא מד ע"ב), נמצא מאה ברכות עולה כ"ה אלפים דינרי כסף, ודינר הוה שש מעין, הרי ק"ל אלפים מעין, ומעה הוא שני פנדיונים חרי שלש מאות אלפים פנדיונים, ופנדיון הוא שני איסרין (קידושין יב.) הרי שש מאות אלפים איסרין,

וכתיב (להלן ל' ג) לאסור איסר על נפשו, לרמז שאיסר הוא פדיון נפש מישראל, לכך מאה ברכות הם פדיון לששים רבוא מישראל, איסר לנפש. וזהו שאמר הכתוב (מלאכי א, ה) יגדל ה' מעל לגבול ישראל, ר"ל יגדל ה' בבחינת גדולה וחסד, מ"על", מכח ע"ל, עולה מאה ברכות, שהוא פדיון לגבול ישראל שהם ששים רבוא נפשות:

וידוע כי האדם נידון לטוב על שם העתיד, וכדמצינו במדרש סוף פרשת בראשית (ב"ר כט, ה) מנין לראשונים שניצולו בזכות אחרונים שנאמר (בראשית ו, ח-ט) ונח מצא חן וגו' (ו)אלה תולדות נח, בזכות תולדותיו, עי"ש. וזהו שנאמר השיב את חמתי מ"על" בני ישראל, מכח מאה ברכות, מנין ע"ל, שעתידין ישראל לברך בכל יום: לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום [כה, יב]. במדרש (במ"ר כא, א) אמר הקב"ה בדין הוא שיטול שכרו. יתבאר על פי דכתיב (דברים ז, יא) היום לעשותם, ואמרו חז"ל (עירובין כב.) ולמחר לקבל שכרן, והקשו המפורשים הא הקב"ה שומר משמרתה של תורה (ירושלמי ראש השנה פ"א ה"ג), וכתיב (דברים כד, טו) ביומו תתן שכרו. ותירצו דמן הדין אינו מגיע שום שכר, כי כבר קבל האדם שכרו מקודם, כדכתיב (איוב מא, ג) מי הקדימני ואשלם, ואמרו חז"ל (ויק"ר כז, ב) מי עשה מזוזה כו' מי מל את בנו כו', ומה שנותן שכר הוא רק מצד החסד, אם כן מותר לאחרו לעולם הבא. אולם לפי זה יקשה למאי דאיתא במדרש (במ"ר יד, ב) מי הקדימני מדבר באברהם, שמעצמו הכיר את בוראו, ומזה העלה הפרשת דרכים (סוף דרוש כו) דגר שלא היה מחויב להתגייר לא שייך ביה מי הקדימני, כי מגיע לו שכר מהדין, ובזה מפרש הא דמגילת רות (ב, יב) ישלם ה' פעלך וגו', דהיכי דתנא ישלם משמע מהדין (חולין קל ע"ב), אשר באת לחסות וגו', עי"ש, אם כן מדוע לגר גם כן למחר לקבל שכרו ולא היום. אך עיקר התירוץ, כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא (קידושין לט ע"ב), ופירש הסדורו של שבת (ח"ב דרוש ה פ"א מאמר ד) הכוונה, כי אי אפשר לאדם לקבל שכר רוחני של עולם הבא בעודנו בחיותו בעולם הזה, ולא קצרה יד ה', כי אם מפאת שאין יד האדם יכול להשיג זה בעולם הזה, מקוצר המשיג:

ולפי זה, פינחס שעשה דבר שאינו מחויב מהדין, כי מה שאמרו (סנהדרין פא ע"ב) הבועל ארמית קנאין פוגעין בו, אינו חיוב אלא רשות, ובפרט כי הערה נפשו למות בקנאו בתוכם לולי הנסים שנעשו לו, כדאיתא בגמרא (שם פב ע"ב) ומדרש (במ"ר כ, כה), וזה ודאי יותר מהחיוב. אם כן זהו שאמר המדרש בדין הוא שיטול שכרו. ולפי זה מגיע לו שכרו תיכף היום, ואיך אפשר. לזה התחכם ה' ואמר הנני נותן לו את בריתי שלום, ואיתא במדרש (שם כא, ג) כמה דאת אמר (מלאכי ב, ה) בריתי היתה אתו החיים והשלום, שיחיה לעולם (עיין פירוש הדבר בר"מ אלשי"ך (כה, יב) שזה מבואר באומרו

שלום, עי"ש), ואם כן באמת שכרו היום ולא למחר, כי עודנו חי עומד ומשמש במרום. וזה נכון:

או יאמר הנני נותן לו וגו' [כה, יב]. ובמדרש (במ"ר כא, א) בדין הוא שיטול שכרו. כי אמרו מלאכי השרת (ברכות כ ע"ב) כתיב (דברים י, יז) אשר לא ישא פנים, וכתיב (לעיל ו, כו) ישא ה' פניו אליך, אמר הקב"ה ולא אשא פנים לישראל, כי אני כתבתי (דברים ח, י) ואכלת ושבעת וברכת, והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה. הכוונה, כי הקב"ה מודד לאיש כמדתו, כמו שהם עושים יותר מן החיוב כמו כן הוא לנגדם, על כן ישא ה' פניו אליך, וכתיב בתריה וישם לך שלום, וזה עצמו שורת הדין לשלם כמדתו:

והנה, פינחס לא היה מחויב בדבר הזה, כי הבועל ארמית קנאין פוגעין בו (סנהדרין פא ע"ב) אינו חיוב, רק רשות, ובפרט למסור עצמו למיתה בשביל זה הוא ודאי יותר מהחיוב. וזהו שנאמר השיב את חמתי וגו' בקנאו את קנאתי "בתוכם" דייקא, והנה הערה נפשו למות בשביל לקנא קנאתי, יותר ממה שהיה מוטל עליו, על כן הנני נושא לו פנים ונותן לו את בריתי שלום. וזהו שאמרו בדין הוא שיטול שכרו, שלום, מדה במדה:

או יאמר כי התרגום יונתן בן עוזיאל תרגם ויחי לעלמא למבשרא גאולתא. וזהו שנאמר (כה, יב) הנני נותן לו את בריתי שלום, לבשר שלום, כדכתיב (ישעיה נב, ז) מה נאוו וגו' רגלי מבשר משמיע שלום וגו'. והוא מדה כנגד מדה, כמו שהוא קנא קנאת ה' בתוכם לקדש שמו ברבים, כמו כן לעתיד פינחס הוא אליהו מבשר שלום משמיע ישועה, ואז יתגדל ויתקדש שמו הגדול בעולם. וזה (במ"ר כא, א) בדין הוא שיטול שכרו דייקא:

או יאמר הנני נותן לו את בריתי שלום והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם וגו' [כה, יא-יג]. כפל דבריו. על פי מה שאמרו (פאה פ"א מ"א) אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא כו' וגמילות חסדים כו' והבאת שלום, ופירש הרמב"ם (שם ד"ה וענין מה) כי על עשות גוף המצוה לקיים רצון בוראו תחשב לו לצדקה לעולם הבא, וימצא טוב בעולם הזה בעבור שנהג מנהג טוב בין בני אדם, וכל מה שבין אדם לחבירו נכלל בכלל גמילות חסדים, עיי"ש. ובזה פירשתי (תהלים לא, כ) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (לעולם הבא) פעלת (בעולם הזה) לחוסים בך נגד בני אדם, כלומר על אותן מצות שנהגו מנהג טוב נגד בני אדם: והנה, פינחס עשה טוב לשמים כי קנא קנאת ה', וטוב לבני אדם כי השיב חימה מעל ישראל וכפר עליהם. וזהו שנאמר פינחס וגו' השיב את חמתי מעל בני ישראל (הרי זה טוב לבריות), בקנאו את קנאתי וגו' טוב לשמים, לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום (שכר עולם הזה), והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם, הובטח שיהיו זרעו כהנים עובדי ה', היקר מכל חיי

עולם הבא, כמו שאמרו חז"ל (אבות פ"ד מי"ז) יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי עולם הבא. וגמר הטעם, תחת אשר קנא לאלקיו (טוב לשמים), ויכפר על בני ישראל טוב לבריות. וזהו שאמרו (במ"ר כא, א) בדין הוא שיטול שכרו, כפל, כאמור:

או יאמר לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום [כה, יב-יג]. בהקדם הא דכתיב במגילת רות (ב, יב) ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלמה מעם ה' אלקי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו, שהוא כפל לשון. גם להבין אומרו מעם ה', ולא אמר מה'. כי הנה העקרים (מאמר ד' פרק ל"ו) חקר בענין שכר ועונש, אם הדין נותן שיהיו שניהן זמני לפי ערך העושה והעובד שהוא בעל תכלית, או לפי ערך הנעבד יתברך שהוא בלתי בעל תכלית, והרי שנינו (עדיות פ"ב מ"י) שהעונש על הרוב זמני, משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש, ולפעמים נצחי, כמו שאמרו בראש השנה דף י"ז (ע"א) על קצת רשעים שנידונים לדורי דורות. וכן בשכר, על רוב נצחי כמו שנאמר (ישעיה ס, כא) לעולם יירשו ארץ, ולפעמים זמני כמו שנאמר (דברים ז, י) ומשלם לשונאיו אל פניו. והעלה כי שורת הדין נותן שיהיה השכר זמני לפי ערך העובד, והקב"ה רב חסד, ומשלם לעושי רצונו שכר נצחי, ובעונש להיפך, עיי"ש:

ואולם מאת מוזלה"ה (תפלה למשה ה, יג) קבלתי בזה לפי מה שאמרו חז"ל (קידושין מ.) מחשבה טובה הקב"ה מצרף למעשה, אבל מחשבה רעה אינו מצרף, זולת בעבודה זרה, שנאמר (יחזקאל יד, ה) למען תפוש את בית ישראל בלבם. ובכן אתי שפיר, כי מי שאינו עובד רק במעשה, שכרו בגבול ותכלית בעולם הזה. אבל מי שעובד את ה' במעשה ובמחשבה זכה ובלב תמים, ורצונו לעבוד את בוראו במסירת נפשו רוחו ונשמתו בשביל קדושתו, למסור עצמו ואת זרעו אחריו עד עולם בשביל שיתקדש שמו יתברך, וחושק ומתאוה בלב ונפש לעבוד את בוראו בעבודה שאין לה סוף ותכלית עדי עד, אלא שהגוף שהוא בעל תכלית והגשם יעצרוהו מזה מלהביא הדבר מכח אל הפועל, כי איננו חי לעד, לכן ה' החוקר לב וצופה ומביט מחשבתו הטובה לעבוד עבודה שאין לה סוף ותכלית, מעלה עליו כאלו עשהו ממש, ואם כן בדין נותן לו שכרו נצחי עד אין סוף ותכלית. וזהו שנאמר (תהלים ה, יג) כי אתה (בלתי בעל תכלית, כמו כן בבחינה זו) תברך צדיק ה' (לשלם לו שכר נצחי, כי) כצנה "רצון" תעטרנו, שרצון הצדיק לעבוד עד אין סוף ואין תכלית, ע"כ דבריו ודפח"ח:

ובזה פירשתי (פרשת חיי (דבור ראשון)ן המדרש (תדב"א רבה יז) בשעה שאמרו ישראל (שמות כד, ז) נעשה ונשמע, אמר הקב"ה (שם כה, ח) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם.

כי כבר אמר שלמה (מלכים"א ח, כז) האמנם ישב אלקים על הארץ הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך, ואם כן לכאורה קשה להבין, הלא האדם בעל גבול ותכלית, ואיך הקב"ה שהוא אין סוף משרה שכינתו בתוכו. אבל על פי האמור הדבר נכון, כי רצון הצדיק לעבוד את בוראו בלי סוף ותכלית, ולכן על ידי מקור הרצון הטוב יכול לדבק את עצמו באין סוף ב"ה ולהיות מרכבה לשכינתו יתברך, כי מצא מין את מינו כביכול. וזהו שאמרו ישראל נעשה ונשמע, שהקדימו עשיה לשמיעה, ובזה גילו דעתם שבטלו רצונם נגד רצונו יתברך, ורצונם לעשות רצונו עד אין סוף, כי הלא לא שמעו כלל מה שיצוה אותם, ואף אם הוא יותר מיכולתם קבלו עליהם. והן דברי המדרש בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע מיד אמר הקב"ה ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, והבן: וזהו שנאמר ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלמה מעם ה' אלקי ישראל, כלומר לא לפי ערך העובד, כי אם לפי ערך ה' שהוא אין סוף, והטעם, אשר באת לחסות תחת כנפיו, כלומר קבלת עליך לחסות בצלו ולשמוע בקולו טרם תדע מה מוטל עליך, בבחינת נעשה ונשמע שהיה נעשה קודם לנשמע, הרי רצונך לעבוד עד אין סוף, ולזה לשכרך אין סוף, לפי ערכו יתברך:

והנה, פינחס הערה נפשו למות מיתת גוף ונפש ח"ו בשביל אהבתו יתברך ולמען קדושת שמו יתעלה, כי הרי לולי הנסים שנעשו לו היה מת תחלה, כדאיתא בגמרא (סנהדרין פב ע"ב) ומדרש (במ"ר כ, כה), והיה ח"ו כמעט בגדר מאבד עצמו לדעת, וכבר אמרו (ע"פ שבת לב.) אין סומכין על הנס, אלא שהיה מסכן עצמו ואת נפשו רוחו ונשמתו בשביל קדושת שמו יתעלה. ובזה עבד עובדא דאהרן במעשה ההוא של המדבר שאמר (ויק"ר י, ג) מוטב יתלה הסרחון בי ולא בהם, ופירשו המפורשים, כי בפר כהן המשיח נאמר (ויקרא ד, ו) פרכת הקודש, ובפר העלם דבר של צבור (שם, יז) לא נאמר הקודש, כי אם רובן חטאו קדושתו מסתלקת. ועל כן אמר מוטב יתלה הסרחון בי ולא בהם, ויאבד ח"ו הוא ונפשו בעשותו זאת, ולא יסתלק קדושתו יתברך. ועל כיוצא בזה נאמר (דברים ו, ה) ואהבת את ה' כו' ובכל נפשך, נפש ממש, כדאיתא בתיקוני זוהר (הקדמה י ע"ב). וכמו כן עשה פינחס, למסור גופו ונפשו בשביל אהבתו יתברך, ולפיכך יחסו אחר אהרן, דעבד עובדא דאהרן:

וזהו שנאמר פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם דייקא, הרי לך גודל המסירות נפש כמבואר בגמרא ובמדרש, ולכן אמור הנני (בבחינת מה שאני אין סוף) נותן לו את בריתי שלום והיתה לו ולזרעו אחריו ברית

כהונת עולם (הרי שכר עדי עד) תחת אשר קנא לאלקיו (שהוא אין סוף) ויכפר על בני ישראל, לבל יסתלק קדושתו מעליהם:

וזאת תורת המסורה בפרשת וארא (הובא בבעל הטורים), לכן אמור לבני ישראל אני הוי"ה (שמות ו, ו), המורה על היותו אין סוף, לכן אמור הנני (בבחינה זו) נותן לו את בריתי שלום וגו'. וזהו שאמר המדרש (במ"ר כא, א) בדין הוא שיטול שכרו, לעולם, מדה במדה, כאמור:

ותקרבנה בנות צלפחד וגו' למשפחת מנשה בן יוסף וגו' ויאמר ה' אל משה עלה אל הר העברים [כז, א-יב]. כבר עמד המדרש (במ"ר כא, יג) על זה, מה ענין זה לפרשת נחלות. והנראה לי בהקדם הא דאיתא במדרש ריש פרשת שמות (ש"ר א, ה) כי שמות השבטים מורה על שם גאולתן, ראובן שנאמר (שמות ג, ז) ראה ראיתי וגו', יוסף על שם שעתיד הקב"ה להוסיף לגאול את ישראל מן המלכיות כשם שגאל אותם ממצרים, דכתיב (ישעיה יא, יא) והיה ביום ההוא יוסיף אדנ"י שנית ידו לקנות את שאר עמו וגו'. ויש להבין הטעם שרמז בשם יוסף דוקא הגאולה העתידה. וגם להבין לשונו שאמר שעתיד הקב"ה להוסיף לגאול "כשם" שגאל אותם ממצרים, הנה אומרו כשם וכו', שפת יתר הוא:

ואען ואומר על פי מה שאמרו חז"ל (סנהדרין צח. ע"פ ישעיה ס, כב) זכו אחישנה, לא זכו בעתה. אם כן, אם נזכה יהיה הגאולה על ידי אתערותא דידן. אבל אם ח"ו לא נזכה, אז תהיה הגאולה למענו, כדכתיב (תהלים קו, ח) (ויגאלם) [ויושיעם] למען שמו, ובחסדו יתברך שלא משורת הדין, כמו בגאולת מצרים שהיה בלא שום זכות, כדכתיב (יחזקאל טז, ז-ח) ואת ערום ועריה ואעבור עליך וגו': והנה, לכל דבר צריך להיות מקודם פועל דמיוני, כמו שכתב הרמב"ן פרשת לך (בראשית יב, ו). ונראה כי פועל הדמיוני לזה הוא מה שמצינו גבי יוסף דכתיב (שם מב, ח) ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו, פירש רש"י שהוא הכירם שהם אחיו וריחם עליהם, הגם שהם לא הכירוהו לנהוג בו אחוה עם כל זה נכמרו רחמיו עליהם. הנה יתר מרעהו צדיק (משלי יב, כו) זה יוסף, כל שכן הבורא יתברך שראוי לו לרחם על ישראל הנקראים (תהלים קכב, ח) אחי ורעי, גם בשעה שאינם נוהגים בו אחוה, והבן. אם כן ענין יוסף ואחיו היה פועל דמיוני על גאולת מצרים ועל גאולה העתידה, שיהיה לבינו מובטח אף אם גם ח"ו לא נהיה זכאים וכדאים להגאל, עם כל זה יוסיף וירחם עלינו ויגאל אותנו וירום קרננו, כמו שריחם יוסף על אחיו. וזהו שאמר המדרש, יוסף על שם שעתיד הקב"ה להוסיף תוספת יתירה לגאול אותנו אפילו בזמן שלא נהיה כדאים בזכותנו, כי אם כשם שגאל אותנו ממצרים

שלא היה בידינו תורה ומצות, דכתיב והיה ביום ההוא יוסיף אדנ"י שנית ידו לקנות את שאר עמו אשר ישאר וגו', כלומר שיהיו רק בחינת שירים רעועות וגרועות, חלושים בלא מעשים טובים (על דרך שפירש רש"י בפרשת ויצא על (בראשית ל, לו) צאן לבן "הנותרות", שאינן אלא שירים). וזה שרמזו חז"ל (פסחים פה.) במאמרם גדול יום קבוץ גליות כיום שנברא בו שמים וארץ, לומר כמו שהיה אז בלי אתערותא דלתתא, כמו כן יום קבוץ גליות בעתה, והבן:

ובכן נבא אל ביאור הסמיכות. כי מה שצוה ה' שיהיה הבן יורש את אביו, ובת במקום בן אינה יורשת, הטעם מובן, כי כבר אמרו (סנהדרין קד.) ברא מזכה אבא, כי הוא בן ברית ובן תורה וחייב בכל המצות, על כן כיון שבא לאביו זכות מידו, בדין הוא שיטול שכרו וירשנו. מה שאין כן בת אין בה לא ברית ולא תורה ולא מצות שהזמן גרמא, א"כ איננה מזכה לאבא, על כן אינה נוטלת ירושה במקום שיש בן. אמנם אם לא נשאר בן אמרה תורה לתת ירושה לבתו או לאחד מקרוביו בלא שום זכות נצמח מהם, כיון שמכל מקום קרובים זה לזה. וזה היה מדתו של יוסף, שהכיר את אחיו וריחם עליהם בלא זכות דידהו נגדו, והבן, על כן נאמרה פרשה זו על ידי בנות צלפחד ממשפחת יוסף. ומזה נדע ונשכיל, אפילו בזמן שישראל ח"ו אין בהם תורה ומעשים טובים והם תשושי כח כנקבה וכבת, עם כל זה בדין הוא שיטלו חלק ירושתן ונחלתן אשר מאבותיהן הוא ארץ ישראל, וכדאיתא במדרש שלח (במ"ר יז, ג) על הפסוק (לעיל טו, ב) כי תבואו אל ארץ מושבותיכם, מה שקורא אותו ארץ מושבותיכם, אמר הקב"ה חייכם נתתי אותו לאברהם ליצחק וליעקב, והבן יורש את האב. ובכן לבנו בטוח כי בודאי יוליכנו ה' מהרה קוממיות לארצנו ונחלתנו, ויושיענו ויגאלנו למען שמו, אף אם לא נהיה כדאים ח"ו, רחמנא ידכר לן זכותיה דיוסף ומדתו: והנה, איתא במדרש (הובא בפרשת דרכים דרוש ח) אלמלא היה משה נכנס לארץ לא היו גלו מארצם ולא נחרב בית המקדש ולא שלטה בהן כל אומה ולשון. אך מאחר שמת משה, היה מה שהיה. ובגמרא מגילה (יג ע"ב), אחר הדברים האלה גדל המלך וגו' (אסתר ג, א), אחר שב[ר]א הרפואה קודם למכה. ולפי זה מובן הסמיכות, שאמר (כו, נג) לאלה תחלק הארץ בנחלה, ירושה מאבות, ותקרבנה בנות צלפחד וגו' והעברתם את נחלתו לבתו, בלי זכותא דידה, כמדתו של יוסף. וגמר אומר והיתה לבני ישראל (זאת הענין) לחקת משפט, כלומר לירש ארץ ישראל מאבותיהן גם בהיותם מכונים בשם בת, וכמו כן יגאלנו ה' מכח רחמנותו בלא זכות, וכיון שהקדים הרפואה אמר אחר כך עלה אל הר העברים וגו':

עוד יש לפרש ענין הסמיכות בהקדם הנאמר בפרשת ויחי בענין אפרים ומנשה, וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים וגו' שכל את ידיו כי מנשה הבכור וגו' (בראשית מח, יד), ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו (שם, יט), פירש רש"י שעתיד יהושע לצאת ממנו שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל. הנה מענין זה ניקח כי יעקב דן להקדים לאפרים קודם מנשה על שם העתיד, ועל זה אמר (שם, כ) ויברכם וגו' בך יברך ישראל לאמר ישימך אלקים כאפרים וכמנשה וישם את אפרים לפני מנשה, כלומר ישימך אלקים לדונך על שם העתיד להטיב, כמו אפרים ומנשה שדנתי את אפרים על שם העתיד, שהרי שם את אפרים לפני מנשה, ויתר מרעהו צדיקו של עולם ב"ה הצופה ומביט כו' שידון על שם העתיד להטיב. ובזה יובן הסמיכות שם (כא) ויאמר ישראל וגו' והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם, כלומר בשביל שידין אתכם על שם העתיד שאתם עתידין לקבל התורה, בזכות זה יוציא אתכם ממצרים (ש"ר ג, ד) והשיב אתכם וגו', וכדכתיב (תהלים קה, מד-מה) ויתן להם ארצות גוים וגו' בעבור ישמרו (לעתיד) חקיו וגו' מצות התלויות בו:

והנה, וישם את אפרים לפני מנשה, פירש רש"י להקדימו. עוד יתכוון לפני מנשה כלומר בפני מנשה, כמו לפני ה', כלומר במעמדו ומצבו של מנשה שם את אפרים להקדימו. והוא הסכים לזה והקדים לאפרים בקרבנות הנשיאים ובדגלים (עי' תנחומא נשא כט), על שם העתיד לצאת ממנו. והנה הטעם שהבת במקום בן אינה יורשת הוא כי ברא מזכה אבא (סנהדרין קד.), שהוא בן ברית ובן תורה ומצות שהזמן גרמא נוהגת בו, מה שאין כן בת, כמו שכתבתי לעיל. אמנם בנות צלפחד למשפחות מנשה באו בטענה, לאשר אבינו מנשה קיים וקבל הפסק דאפרים קודם בשביל זרע העתיד לצאת ממנו, ואם כן אי ליכא בן מהראוי שתהא בת יורשת בשביל שעתידה לצאת ממנה או מזרעה בנים זכרים, ובני בנים הרי הם כבנים (יבמות סב ע"ב). ובשלמא במקום בן אינה יורשת, דבן עדיף שהוא עצמו מזכה אבא, לא כן בת שהיא רק על שם העתיד, אבל בדליכא בן מהראוי לתת לה ירושה לדונה על שם העתיד. וזהו שנאמר (כז, א-ח) ותקרבנה בנות צלפחד וגו' למשפחת "מנשה" וגו' לאמר וגו' תנה לנו אחזה וגו', ויאמר ה' וגו' כן בנות צלפחד דוברות וגו' איש וגו' ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו, והיינו בשביל העתיד, ועל זה אמר (שם, יא) והיתה (זאת) לבני ישראל לחקת משפט, כלומר שהיתה זאת לדון על שם העתיד, לבני ישראל לחקת משפט, כמו שמצינו ביוצאי מצרים:

ובזה אני מבין הא דאיתא במדרש (ב"ר לט, א) על הפסוק (בראשית יב, א) ויאמר ה' אל אברם לך לך וגו', הדא הוא דכתיב (תהלים מה, יא) שמעי בת וגו'. כי כבר נתבאר

למעלה (פרשת בלק (ד"ה ביאור) על הפסוק (לעיל כד, כא) איתן "מושבך" וגו') בשם מהר"ל מפראג (דרך חיים, פ"ה מי"ז) ובתוספת נופך, שלא אמר מתחלה אברם איש צדיק ואחר כך ויאמר ה' אל אברם, כדמצינו בנח (בראשית ו, ט), לומר לך כי עיקר חשיבתו של אברהם לא בשביל עצמו, כי זהו אהבה התלויה בדבר, כי אם בשביל עם בני ישראל העתיד לצאת ממנו שיעמוד שמם וזרעם לעולם, ואהבה זו אינה תלויה בדבר ואינה בטלה לעולם. וזהו שנאמר (שם יב, א-ב) ויאמר ה' אל אברם וגו' בשביל ואעשך לגוי גדול, שאותן שנאמר עליהן (דברים ד, ז) כי מי גוי גדול אני מעמיד ממך (ב"ר לט, יא), עי"ש. וזהו שאמר המדרש על זה הדא הוא דכתיב שמעי בת, בא לפרש כדברי מהר"ל, לא בשביל עצמך כבן שראוי מעצמותו, כי אם בשביל שאתה בחינת בת, שעתידה להוליד בנים, והבן:

ובזה יש לפרש מה שאמר ישעיה הנביא (נא, ב-ג) הביטו אל אברהם אביכם וגו', כי אחד קראתיו (בקריאה של חיבה, בשביל) ואברכהו וארבהו (שיצאו ממנו עם רב בני ישראל, ומזה תלמוד) כי נחם ה' ציון וגו', כי אף אם אין אנו זכאים להגאל בזכות עצמנו יגאלנו על שם העתיד כי אחר הגאולה בודאי נהיה טובים ונעשה ונשמע דבר ה'. וזהו שאמר, בשביל וישם (לעתיד) מדברה (מי שהוא בחינת מדבר) כעדן, וערבתה (מי שהוא בחינת ערבה שאין בו לא טעם ולא ריח) כגן ה', וכמו שיצאנו ממצרים על שם העתיד כן יגאלנו על שם העתיד:

וכבר כתב רש"י פרשת לך (בראשית טו, יט) והוא מהמדרש (שם מד, כג) שהשי"ת הבטיח לאברהם אבינו עשר עממין ולא נתן לנו רק שבעה, וקיני וקניזי וקדמוני עתיד להוריש לנו לעתיד, עי"ש. ואף על פי שיתמהמה אפילו הכי אנו מחכים לזה בכל יום, ואף אם ח"ו אין אנו ראוים לירש בבחינת בן, הלא במקום שאין בן, בת יורשת על שם העתיד, וכמו כן יגאלנו ויביאנו מהרה לארצנו בשביל הטוב העתיד. וזה הוא הסמיכות שאמר אחר זה (כז, יב) עלה אל הר העברים וגו', שמזה נצמח החורבן והגלות כמו שכתבתי לעיל, כיון שכבר הקדים הרפואה שהבת יורשת במקום שאין בן, וממנו נקח שאף אם חלילה אין אנו זכאים יגאלנו ויוריש (אותנו) [לנו] את הארץ על שם העתיד, בבחינת בת היורשת, כאמור. ועל זה אמר (כז, טו-יח) וידבר משה וגו' יפקוד ה' וגו' ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע וגו', שהוא הוקם מאת יעקב אבינו שהקדים לאפרים בשביל יהושע שעתיד לצאת ממנו. וכל הענינים מקושרים יפה: יפקוד ה' אלקי הרוחות לכל בשר איש על העדה וגו' ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה [כז, טז-יח]. הוה ליה למימר כצאן שאין להם רועה, ומדקאמר אשר אין להם רועה,

משמעותיה דצאן תמיד אין להם רועה, והרי יש לצאן רועה: והנראה לי, דהכתוב בא להורות דכל מי שנתמנה לפרנס ורועה על הצבור, ידוע ידע כי משמים אוקמיה ליה, ולא למענו להתפרנס ולהיות ניזון מזה, כי אם תכלית הכוונה בזה למען עם ה' וצאנו, להורותם הדרך ילכו בו והמעשה אשר יעשון ואשר לא תעשינה. ולא כמו רועה הצאן, שאין תכלית הכוונה של הרועה בשביל אהבת הצאן כי אם ליטול שכרו בשביל זה, ואם כן הוא רועה את עצמו ולא את הצאן: וזהו שנאמר כאן יפקוד ה' וגו' איש על העדה דייקא, כלומר בשביל העדה. והמופת לזה אם לבו לשמים ולא בשביל עצמו ופרנסתו, אמר אשר יצא לפניהם (במלחמה) ואשר יבא לפניהם במלחמה, כפירוש רש"י, כלומר אם יצא ויבא להלחם מלחמות ה' לפניהם ועמהם להעמיד הדת על תלה ומעמדה, ולא יחוש פן יהרסו הבנין אשר שמו אותו לראש עליהם ויקופח פרנסתו. ועל זה אמר ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה, כלומר שהרועה צאן אין כוונתו להיות להם בשבילם רועה, כי אם לרעות את עצמו כאמור. ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו, פירש רש"י כאשר שאלת שיוכל להלוך "כנגד" רוחו של כל אחד ואחד, כנגד דייקא, ולא להחניפם בשביל פרנסתו, והבן:

או יאמר איש על העדה [כז, טז-יח]. בהקדם לפרש הנאמר למעלה פרשת חקת (כ, יב) יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה, עי"ש: והנראה לי בזה, כי כבר אמרו (במ"ר כג, ה) דור דור ודורשיו דור דור ושופטיו, הענין, כי המנהיג והמורה המשפיע צריך שיהיה לפי ערך הדור המקבל. ולכן דור המדבר שהיה דור דעה מקבלי התורה אשר כמוהו לא נהיתה וכמוהו לא תוסיף, כי המה ראו מעשי ה' ונפלאותיו, היה להם משה רבינו למנהיג ומנהל. אמנם דור האחרון שלא היו באותו המדרגה, היה יהושע מנהיגם ומנהלם, על דרך שאמרו (בבא בתרא עה.) פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה כו'. אמנם אם היו משה רבינו ואהרן מדברים אל הסלע לעיני כל ישראל הילודים במדבר ונתן מימיו, אז היה נתקדש שם שמים לעיניהם, והיו מתעלים מזה מעלה רבה ונשגבה עד שהיו ראוים להיות להם משה עצמו מנהיגם ומנהלם. אמנם מחמת שלא דברו, כי אם הכוהו, לא נתקדש שם שמים כל כך לעיניהם, ושוב לא היו כדאים שיהיה משה מנהיגם, כי הוא היה משכמו ומעלה גבוה מהם בכמה מעלות רמות ונשגבות, ועל כן הוצרך יהושע להנהיגם. על דרך משל, מי שהוא בסולם למעלה וראשו מגיע השמימה לא יוכל להאיר בנרו למי שהוא למטה הימנו באמצע הסולם וכדומה. ומעתה בין תבין את אשר לפניך, שלא היו הדור ההוא יכולים לקבל הארה ממשה כי אם מיהושע. והן הן הדברים שאמר הכתוב, יען לא האמנתם בי

להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה, ואין זה מדבר בגנותו של משה חלילה, כי אם מכח תשישות כח המקבלים שלא זכו לראות הנס הגדול שיתן הסלע מים על ידי דבור בעלמא, על כן לא היו בבחינה זו שיהא משה מנהיגם, כי אם יהושע: וידוע כי משה נקרא (דברים לג, א) איש האלקים, ואיתא במדרש (ד"ר יא, ד) מחציו ולמטה איש, מחציו ולמעלה אלקים. והיינו בחינת ממוצע בין אלקים ואנשים, כדי שעל ידו ישתלשל התורה מאת האלקים אל בני האדם. ולכן מהאי טעמא היה מנהיג ורועה לדור המדבר דייקא, דור דעה מקבלי התורה. אבל דור הנולדים אחריהם לא היתה ידם משגת לזה לקבל הארה ממשה שהיה גבוה מעל גבוה מעליהם, כי אם ממי שהוא רק בחינת איש. וידוע מה שדרשו חז"ל (יבמות קג.) על (דברים כה, ט) וחלצה נעלו "מעל" רגלו, ולא מעל דמעל. וזהו שנאמר יפקוד ה' וגו' איש (דייקא) "על" העדה, ולא איש האלקים שהוא על דעל. אשר יצא "לפניהם" וגו', לפי ערך פניהם. ויאמר ה' אל משה קח לך וגו' איש אשר רוח בו, כח המחבר אותם, כי רוח כח המחבר כנודע (עי' אור החיים הק' ויקרא כב, יב):

במסורה אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם [כז, יז], ואשר יבא את רעהו ביער להטב עצים (דברים יט, ה). עיין בעל הטורים. נראה לי על פי המבואר בספרים כי מי שמחוקק בלבו ומצייר בעיניו צורת צדיק ורבו המובהק, הוא לעזר ולהועיל להגן עליו ולהנצל מן החטא. ועיין בראשית חכמה (שער הקדושה פט"ז אות עא ו-עז) דהיינו דאמרו (בבא מציעא פד.) רבי יוחנן הוי יתיב אשערי טבילה, אמר כי סלקן בנות ישראל יסתכלו בי כי היכי דלהוי להו זרעא שפירא כוותי. התבונן מזה כי הרהור והמחשבה באיש צדיק גורמת להוליד כוותיה, עי"ש. ועובדא ידענא מאשר ספרו לנו אשר היה בימי מחותני, האי סבא קדישא הצדיק הק' מוה' נפתלי זלה"ה מראפשיטץ, באחד מגדולי תלמידיו שרצה לגשת אל אשתו בליל טבילה, והם לא ידעו כי איננה טהורה, וראה בהקיץ צורת רבו הק' ונרתע ושב לאחוריו, ואחר כך נודע הדבר כי זכות רבו רגליו ישמור. וכן מצינו ביוסף (סוטה לו ע"ב) שניצל מחטא על ידי שראה דמות דיוקנו של אביו שלמד אצלו תורה:

וזהו שנאמר יפקוד ה' וגו' איש על העדה אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם, כלומר אפילו בעת שיצא יהיה לפניהם צורתו, כמו אשר יבא שהוא לפניהם. וזה שאמרה המסורה ואשר יבא את רעהו (תלמידו, אפילו בהיותו) ביער לחטוב עצים, יעמוד אתו להגין עליו. ואפשר שכוון עוד באומרו אשר יבא את רעהו ביער לחטוב עצים, היינו

להעמיד תולדות, על דרך שאמרו בגמרא (שבת קיח ע"ב) חמש בעילות בעלתי ונטעתי חמש נטיעות, ובא עמו להצילו, והבן:

או יאמר אשר יצא לפניהם וגו' [כז, יז-יט]. כי כתיב (מיכה ו, ח) והצנע לכת עם אלקיך, אבל המורה ומנהיג הדור אינו יכול להסתיר את עצמו מבני אדם, כי הוא צריך ללמוד תורה ברבים ולהנחותם הדרך ילכו בו (ועם כל זה צריך שיהיה מחשבתו זכה וברורה להשם לבדו). וזה שאמר אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם וגו', כלומר שיעשה מעשים טובים גלוים לעיניהם כדי שילמדו ממנו. ויאמר ה' וגו' קח לך וגו' איש אשר רוח בו וגו', כלומר רוח אלקים בו בתוכו דייקא, שרוצה להסתיר עצמו, וצויתה אותו (שיעשה) לעיניהם דייקא, כאמור. והארכתי בזה בפרשת וישלח (ד"ה ועם [הב']):

עוד פירוש על אומרו (כז, יט) לעיניהם, נתבאר לעיל פרשת חקת (ד"ה וזהו) על הפסוק (כ, ח) ודברתם אל הסלע לעיניהם, עי"ש:

קח לך וגו' וצויתה אותו לעיניהם ונתתה מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל [כז. יח-כ]. תחלה אמר "לעיניהם", אחר זה למען "ישמעו": יש לפרש על דרך דכתיב למעלה בפרשת בשלח (שמות יד, לא) וירא ישראל את היד הגדולה וגו' ויאמינו בה' ובמשה עבדו, וקשה, הלא אמונה הוא שמאמין מה שאין העין רואה, אבל הם שראו בעיניהם היד הגדולה איך אמר אחר זה ויאמינו. אבל הענין מבואר אצלנו למעלה ריש פרשת לך (ד"ה ולכאורה) כי גם מי שראו עיניו הנסים ונפלאות של הבורא ב"ה צריך גם לאמונה, כי אם יספיק באשר השיג גדולת הבורא ממה שראה בעיניו לבד, הרי זה נותן קצבה ח"ו לגדולתו לפי קוצר השגתו וראותו, ובאמת לגדולתו יתברך אין חקר, על כן העיקר וסוף דבר הכל נשמע להאמין יותר ויותר ממה שהשיג וראה בעיניו. וזה שאמר וירא ישראל את היד הגדולה וגו', ועם כל זה לא הספיקו בזה לבד, כי אם ויאמינו בה' (בבחינת אמונה, שהוא למעלה מראיה והשגה) ובמשה עבדו, ר"ל שכמו כן היה במשה עבדו, אם שבעיניהם ראו גדולתו שעל ידו עשה ה' להם נסים ונפלאות, וראו יראתו שעל פניו ועבודתו וצדקתו, עם כל זה האמינו בו שעוד יש בו בפנימיות לבו יותר ויותר דבקות בה' ממה שראו בעין הרואה:

וזה שאמר גם כאן קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וגו' (כפירוש רש"י) והעמדת אותו וגו' וצויתה אותו לעיניהם, היינו לפי ראות עיניהם והשגתם שכדאי הוא להאי איצטלא להיות איש על העדה, ונתתה מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל, ישמעו דייקא, בחינת שמיעה, דהיינו קבלה ואמונה, שהוא למעלה מראיה, שעוד יש בו תוספת יותר מהמושג לעיניהם, והבן:

את קרבני לחמי לאשי וגו' תשמרו להקריב "לי" במועדו [כח, ב-ו]. תיבת לי לכאורה שפת יתר. ועל דרך הפשוט יאמר להקריב לי, כמו שפירש רש"י בפרשת תרומה (שמות כה, ב) לי לשמי, המיוחד "לי", הוא שם הוי"ה ב"ה, וכמו שכתב בזוהר (משפטים קח.) קרבנא לא אתקריב אלא לשמא דהוי"ה, דכתיב (שמות כב, יט) בלתי לה' לבדו. אבל עוד דברים בגו. גם להבין הנאמר עולת תמיד העשויה בהר סיני, והכוונה על מה שנאמר שם (שמות כד, ה) ויעלו עולות וגו', ועיין פירוש רש"י למאי הקישן אהדדי. ובמדרש (במ"ר כא, כב) את קרבני לחמי לאשי, זהו שאמר הכתוב (איוב לז, כג) שדי לא מצאנוהו שגיא כח, וכתיב (שם לו, כב) הן אל ישגיב בכוחו, כיצד יתקיימו שני מקראות אלו, אלא כשהוא נותן להם נותן לפי כחו, וכשהוא מבקש אינו מבקש אלא לפי כחן כו':

והנראה לי לבאר כל זה בשנקדים להבין סמיכות הדברים בפרשת משפטים (שמות כד, ג-ה), כי שם נאמר ויאמרו כל הדברים אשר דבר ה' נעשה וגו' וישכם בבקר ויבן מזבח וגו' וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים, והוא על פי דאיתא בילקוט (וירא רמז צט) בשעה שלקח אברהם את המאכלת התקין הקב"ה שני כבשים, אחד של שחרית ואחד של ערבית, שבשעה שישראל מקריבין קרבנות וקורין צפונה לפני ה' (ויקרא א, יא), זוכר עקידת יצחק. וכי האי גוונא איתא בתנחומא פרשת צו (סי' יג) בשעה שעשה אברהם עולת האיל, ראה הקב"ה כי בכל לבבו ובכל נפשו בא להעלות את יצחק בנו לעולה, ושלח לו הקב"ה האיל ויקח את האיל ויעלהו לעולה, שם הבטיחו הקב"ה בעת שיעלו בניו עולות שיקבלם מיד. וביארו המפורשים, כי באמת עיקר הקרבן אינו השור או השה וכבש ואיל, כי אם מה שהאדם נכנע על ידי כן בהעלות על לבו שכל מה שנעשה בבעלי חיים היה ראוי לעשות בו, ואם בו היה בוחר ה' הוא מקבל עליו למסור עצמו למען שמו יתברך לכפר על חטאיו, ובכן הוא עצמו הזבח האמיתי, כמו שפירשו אדם כי יקריב מכם (מעצמיכם) קרבן לה' (החוקר לב, אז) מן הבהמה גו' תקריבו (ויקרא א, ב). וזה שאמר (תהלים נא, יח-יט) כי לא תחפוץ זבח ואתנה וגו' (מה שאתנה, כי אם) זבחי אלקים רוח נשברה לב נשבר וגו'. אולם לאו כל מוחא סבל דא לצאת ידי חובת המחשבה והקבלה בלב האמת הצריך לזה. אולם אברהם אבינו ע"ה הוא גמר בלבו האמת לעשות את מעשהו, וכבר לקח המאכלת לשחוט את בנו, וכאשר ראה ה' בר לבבו כי נכון הדבר מעמו וממהר לעשותו עד שהוכרח לומר לו (בראשית כב, יב) אל תשלח ידך וגו', ושם נאמר יען אשר "עשית" את הדבר הזה, כלומר עשיה ממש, כלומר עמדת על הנסיון הזה בשלימותו, גם ולא חשכת את בנך את יחידך מן העולם, ואז הקריב האיל אמר יהי רצון כאלו בני שחוט וכאלו דמו זרוק ורצה אלקים

את מעשיו (תנחומא שלח יד), בזה כבש אברהם אבינו הדרך לבניו לצרף למעשה ידינו בקרבנות מחשבת אברהם אבינו, להיות לנו לעזר וסעד ללכת בדרכו במחשבה רצויה וכוונה אמתית, ועל ידי זה תשלם עבודת הקרבנות במחשבה ומעשה יחדו יכונו:

ובזה מפרש בספר אהל יעקב פרשת וירא (עה"פ ויקרא מלאך ה', ד"ה עוד ביאור) המדרש ילקוט (יתרו סוף רמז רעו) ויאמרו כל הדברים אשר דבר ה' נעשה, אמרה כנסת ישראל, כל מה שאתה מצוה אותנו כבר קיימו אבותינו. כאלו אמר נעשה כבר, מבנין נפעל. והכוונה, כי איך מלאו לבם לדבר גדולות כאלה (הלא עיקר הוא בעשות המצוה זכות הכוונה ורעיון הטהור, אשר לא כל אדם יזכה לזה), אבל עיקר בטחונם היה על דרך שאמרו (של"ה, מס' סוכה, פרק נר מצוה אות מג) מעשה אבות ירשו בנים, וכענין שנאמר (משלי כ, ז) מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו, כי זכות אבותם בידם ומסייעתם ללכת בעקבותיהם. וזהו שאמרו (שהש"ר א, לד) שחורה אני במעשי, ונאוה אני במעשי אבותי. כלומר, לא היינו נחשבים מאומה במעשינו, כי אם מעשי אבותינו ואורם מתנוצץ בנו, ע"כ דבריו לענייננו:

והן הסמיכות, אחרי שאמרו ישראל כל הדברים אשר דבר ה' נעשה, בימי אברהם בהעלותו את האיל תחת בנו ונרצה לו, על כן וישכם בבקר וגו' וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה', כלומר שלימים במעשה ובמחשבה לה' החוקר לב, (והיה) [והיו] הן עצמם נחשבים פרים הנקרבים:

והנה, מה שהקרבן הוא לחם אשה לה' כביכול איננו גוף מעשה הקרבן, כי אם זך הרעיון שבו למסור עצמו לשמו יתברך, כאמור. והנה המעשה הוא גלוי לכל אדם, אבל המחשבה אינה גלויה בלתי לה' לבדו החוקר לב. וזה שאמר את קרבני לחמי לאשי וגו' תשמרו להקריב לי (דייקא החוקר לב) במועדו, ועל כן ל"י ב'מועדו ראשי תיבות ל"ב, כי זה הוא העיקר, לב נשבר, כמבואר ברעיא מהימנא (פינחס רכד ע"ב) קודשא בריך הוא לא נטיל אלא רעותא דלבא. אולם צריך לזה מעשה הקרבן כדי לעורר הלב והמחשבה להיות נכנע על ידי זה בלב נשבר לקבל על עצמו כדברים הנעשים בהקרבת הקרבן, וזה שאמר ואמרת להם זה האשה (הלב הנשבר) אשר תקריבו לה' וגו', (זה אי אפשר כי אם) שנים ליום וגו', את הכבש אחד תעשה (בפועל) בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים, ואז מצטרף המחשבה עם המעשה שלנו, מכח המחשבה עם מעשה אבותינו שבידינו. ועל זה אמר עולת תמיד העשויה בהר סיני, שנאמר ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה', כמו שפירשנו. וראיה לזה הוא ממה שאמר המדרש למעלה (במ"ר כא, טז) את קרבני לחמי, אמר הקב"ה למשה אמור להם לישראל לא

שאני צריך לקרבנות כו', שנאמר (תהלים נ, יב) אם ארעב לא אומר לך כו', ולא הטרחתי עליך שתהא מחזיר בהרים להביא קרבן מאלו שאינן ברשותך, כי אם מאותן שברשותך מהגדילים על אבוסך, עי"ש. והעיקר רק המחשבה הרצויה להקריב עצמו קרבן לה' בכל לבבו ונפשו ורוחו ונשמתו:

והנה, כבר זכרתי למעלה דברי מוזלה"ה (תפלה למשה ה, יג) כי הקב"ה משלם שכר נצחי לא כפי המעשה שהוא בגבול ותכלית, כי אם כפי המחשבה שרוצה לעבוד את בוראו בגופו ונשמתו ומאודו בלי גבול ובלי סוף ותכלית, מה שאין יד אדם מגעת מפאת שהוא בגוף בעל גבול ותכלית, ומחשבתו הטובה הקב"ה מצרפה למעשה לשלם לו שכר בלי סוף ובלי תכלית. וזה שאמר (תהלים ה, יג) כי אתה (בלי סוף, כמו כן) תברך צדיק ה' כצנה רצון (דייקא) תעטרנו, ע"כ דבריו ז"ל:

וזהו שאמר המדרש, את קרבני לחמי לאשי וגו' (אשר) תשמרו להקריב לי דייקא, במחשבה רצויה, וכאמור, זהו שאמר הכתוב שדי לא מצאנוהו שגיא כח וכתיב הן אל ישגיב בכחו, כיצד יתקיימו שני מקראות אלו, אלא כשהוא נותן להם נותן לפי כחו דייקא, שהוא בלי סוף, וכפי המחשבה והרצון שלהם, וכשהוא מבקש המעשה אינו מבקש אלא לפי כחן, ולא הטריחן ממה שאינו ברשותן. ראה מה כתיב (שמות כו, א) [ו]את המשכן תעשה עשר יריעות הרי הוא בגבול ותכלית, ועתיד הקב"ה לעשות לכל צדיק וצדיק דייקא ביחוד לכל אחד לבדו, חופה של עניי כבוד, שנאמר (ישעיה ד, ה) וברא ה' וגו', מלמד שכל צדיק שהוא מעולה מחברו חופתו נכוית ממנו. והנה, אם כפי המעשה, הרי כולן שוין לטובה, אלא על כרחך עיקר החופה הוא כפי המחשבה והרצון, רשפיה רשפי אש שלהבת יה, ובזה לא ראי זה כראי זה, לכך כל אחד ואחד נכוה מחברו. ומזה נשכיל כי השכר הוא כפי המחשבה, נצחי, לפי ערכו יתברך בחינת אין סוף. וכן ביתר המצות והמעשים טובים שהמדרש מונה והולך שם, בכולן בתר מחשבה אזלינן, כי המחשבה הוא אין סוף, ושילום השכר גם כן לפי ערכו אין סוף, כאמור: או יאמר להבין כפל לשונו (כח, א-ו) ואמרת אליהם את קרבני וכו' שנים ליום וגו' את הכבש אחד תעשה בבקר וגו'. גם עולת תמיד העשויה בהר סיני, צריך ביאור. גם להבין סמיכות הפרשיות:

והנראה לי בהניח מאמרם ז"ל (הובא בפרשת דרכים דרוש ח) אלו היה משה נכנס לארץ לא נחרב בית המקדש. ומזה נודע כי מה שמת משה במדבר, אתחלתא דחורבן הבית. ב', מאמרם ז"ל (תענית כז ע"ב) שהבטיח הקב"ה לאברהם אבינו שכשיהיו קוראים סדר הקרבנות שמעלה הוא עליהם כאלו הקריבו לפניו. ונראה לי שהוא מדה כנגד מדה,

כמו שרצה אברהם אבינו לשחוט את בנו ונאמר לו (בראשית כב, יב) אל תשלח ידך וגו', ונחשב לו הרצון ומחשבתו הטובה כמעשה, שנאמר (שם, טז) יען אשר "עשית" את הדבר הזה וגו', זכות זה עומדת לעד לזרעו אחריו שבשעה שקוראים בסדר הקרבנות ומקבלים על עצמם להקריבם בעת שיבנה בית המקדש במהרה בימינו, מחשבתם הטובה הקב"ה מצרפה למעשה, ומעלה עליהם כאלו הקריב[ו]ם. וכן הוא במדרש תנחומא פרשת צו (סי' יד) אמר [רבי] שמואל בר אבא, אמר הקב"ה לישראל אף על פי שבית המקדש עתיד ליחרב וקרבנות בטלין, לא תשכחו עצמיכם מלסדר קרבנות, אלא הזהרו לקרות בהן ולשנן בהן, ואם תעסקו בהן מעלה אני עליכם כאלו בקרבנות אתם עסוקין, עכ"ל. וכן אמרו חז"ל בגמרא (מנחות קי.) כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה: ועל דרך זה תירצו המפורשים הא דכתיב (תהלים יט, ח) תורת ה' תמימה משיבת נפש, וכי אפשר לו לאדם לקיים כל התרי"ג מצות, הלא יש כמה מצות שאינם באים לידו, ובפרט מצות התלויות בארץ בזמן הגלות. אלא על כרחך על ידי שעוסק בתורה ומקבל עליו לעשות אם תשיג ידו, מעלה עליו הכתוב כאלו עשה, וכדאיתא בספרי בפרשת ציצית (שלח קטו) למען תזכרו ועשיתם (לעיל טו, מ) [לעשות] זכירה כמעשה. ועל פי זה ביארתי בפרשת שלח (ד"ה והיינו) המדרש (שהש"ר ד, ה) שניך כעדר הקצובות וגו', רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה, שכלם מתאימות וגו', שכלם דייקא מתאימות ומשלימות הנפש, ואם כן איך אפשר לקיים הכל, על זה אמר כחוט השני שפתותיך, שנאמר (שמות כד, ג) ויען כל העם וגו' כל הדברים אשר דבר ה' נעשה. ואיך אפשר לעשות כל אשר דבר ה', הא יש כמה מצות שאינם באים לידו לעשותם, אלא הכוונה למה שנאמר שם להלן ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה (על ידי) ונשמע, נקבל עלינו לעשותו, והקבלה נחשב למעשה:

ומזה נשכיל כי עסק הקרבנות בזמן חורבן הבית נחשב כאלו הקרבנו במועדו. והן הדברים הנאמרים במקראי קדש, וזה ענין הסמיכות, שאמר ה' אל משה עלה אל הר העברים וגו' ונאספת וגו', וזה הוא אתחלתא דחורבן, על כן וידבר ה' וגו' צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי וגו' תשמרו להקריב לי במועדו. ושמא תאמר בזמן שאין בית המקדש קיים מה נעשה, על זה אמר "ואמרת" להם זה האשה אשר תקריבו לה' וגו', כלומר שתאמרו בפה עסק הקרבן תמיד שנים ליום עולה תמיד, (בזה עצמו) את הכבש אחד "תעשה" (נחשב עשיה ממש) בבקר, ואת הכבש השני תעשה בין הערבים וגו'. עולת תמיד העשויה, כלומר מה שנחשב על ידי הקבלה בלב כאלו היה הקרבת עולת תמיד במעשה, ענין זה הוא העשויה בהר סיני לריח ניחוח,

כלומר מה שאמרו בהר סיני כל אשר דבר ה' נעשה (על ידי) ונשמע, היה לריח ניחוח אשה לה', שנחשב הנשמע והקבלה למעשה, והיא שעמדה לאבותינו ולנו כי האמירה והקבלה כמעשה, ונשלמה פרים שפתינו. וכיון שבזמן בית המקדש הקריבו במעשה, עתה שבעוה"ר חרב בית המקדש, בזה בחר ה' באמירה, על דרך (ברכות ו.) חישב לעשות כו': את קרבני לחמי וגו' [כח, ב]. במדרש תנחומא (פינחס יב) אמר הקב"ה למשה אמור לישראל לא שאני צריך להם אמרתי להקריב קרבנות, כל העולם שלי הוא וכו', וכן הוא אומר (תהלים נ, יב) אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה. אמר רבי יהודה בר סימון, כל מה שצויתי להקריב קרבני לחמי, לא שאני צריך לאכילה ושתיה כו'. אמר רבי סימון, י"ג מדות הרחמים כתוב בהקב"ה, שנאמר (שמות לד, ו-ז) ויעבור ה' על פניו וגו', יש רחמן מוסר מזונותיו לאכזרי, הוי אם ארעב לא אומר לך: נראה לי ביאור הדבר, כי שורש הקרבן מבואר בזוהר (ויקרא ה.) כי הוא לקרב המדות ולמזג אותם, ולהמתיק תוקפא דדינא בבחינת חסד ורחמים. ושורש המתקת הדינים הוא על ידי ג' הויו"ת העולה לח"ם, שיש בהן י"ב אותיות (שער הכוונות, ענין השלחן עמ' פד), ועם הכולל י"ג, והיינו י"ג מדות הרחמים, כמבואר בספרים הקדושים: וזה שאמר את קרבני "לחמי" וגו', לחם המתקת הדינים, תשמרו להקריב ל'י ב'מועדו, ראשי תיבות ל"ב, ירמוז למה שכתוב ברעיא מהימנא פרשה זו (רכד ע"ב) קודשא בריך הוא לא נטיל אלא רעותא דלבא ותבירא דיליה, הדא הוא דכתיב (תהלים נא, יט) זבחי אלקים רוח נשברה "לב" נשבר ונדכה אלקים לא תבזה. כוונתו, שעל ידי לב נשבר גם המדת הדין נמתק. וזהו שאמרו חז"ל (סוטה ה ע"ב) גדולים נמוכי רוח יותר מכל הקרבנות שנאמר זבחי אלקים רוח נשברה וגו', ופירשו המפורשים, כי קרבנא לא אתקריב אלא לשמא דהוי"ה, אבל רוח נשברה הוא זבח גם לאלקים (זוהר משפטים קח.), כי נמתק לרחמים. וזהו שנאמר א'ת ק'רבני ל'חמי, ראשי תיבות עולה מנין ענו"ה, ובזה מכניע כח קל"א מנין שם הסטרא אחרא הוא סמא"ל העולה כך, בסוד שאמרו בבבא מציעא ריש פרק איזהו נשך (סא ע"ב) התולה "קלא" אילן בבגדו וכו'. וזה שאמר ת'שמרו ל'הקריב, ראשי תיבות ת"ל, מנין ה' פעמים אלקי"ם, ל'י ב'מועדו, ראשי תיבות ל"ב, על ידי לב נשבר. וזה שאמר עולת תמיד העשויה בהר סיני, עיין רש"י נלחץ בזה, ולדרכנו יאמר כי עיקר עולת התמיד מי שיש לו רוח נמוכה ונפש שפלה בחינת ענוה, הנלמד (סוטה ה.) ממה שהשרה הקב"ה שכינתו על הר סיני הנמוך, ועל דרך שפירשו משה קבל תורה מסיני (אבות פ"א מ"א), מסבת היותו ענו בחינת סיני, וזהו שנאמר העשויה בהר סיני, רומז בבחינת הר סיני בענוה:

וזהו שאמר המדרש, מה שצויתי להקריב קרבני "לחמי", לחם הרומז לג' הויו"ת, לא שאני צריך לאכילה ושתיה כו'. אמר רבי סימון, י"ג מדות כתוב בהקב"ה, שנאמר ויעבור וגו', כי הי"ג מדות הן הג' הויו"ת עם הכולל, יש רחמן מוסר מזונותיו לאכזרי, הוי אם ארע"ב (עולה מנין ג' אלקי"ם עם ט"ו אותיותיהן, בסוד (תהלים ל, ו) רג"ע ב"א-פ"ו המבואר בסידור האר"י ז"ל (תפלת העשיה, ח"א נו ע"ב). או יאמר, אחורים דאלקים ואחורים דהוי"ה עולה רע"ב. אפילו אם ח"ו יהיה דין) לא אומר לך. כי לי תב"ל, מנין וא"ו פעמים חס"ד, להמתיק כל אלקים בב' פעמים חסד, וחד בתרי בטל. כי אם לזכותך לעולם הבא (תנחומא אמור טו):

גם ירמוז למה שאמרו חז"ל בגמרא כל המתפלל צריך שיהפוך פניו אל "הכותל", ופירש האריז"ל להמתיק ה' אלקים, מנין ת"ל, בשם הוי"ה העולה כ"ו, והיינו "כותל". וזה שאמר אם "ארעב" לא אומר לך כ"י ל"י ת'בל ו'מלואה, ראשי תיבות כות"ל, כ"י ו'מלואה ראשי תיבות כ"ו, ל"י ת'בל ראשי תיבות ת"ל, באמצע, אלא שרצונו לזכותך שיהיה באתערותא דלתתא על ידך להאירך לעולם הבא, כמבואר במדרש (בהעלותך) [תצוה (תנחומא ז)ן בענין הנרות, ורמז לזה, ת'שמרו ל'הקריב ב'מועדו ראשי תיבות תב"ל, ובאמצע "לי", היינו לרמז לי תבל, והבן:

תשמרו להקריב לי במועדו [כח, ב-ו]. במדרש (במ"ר כא, כ) זה שאמר הכתוב (משלי יג, כה) צדיק אוכל לשובע נפשו, זה אליעזר שאמר לרבקה (בראשית כד, יז) הגמיאיני נא מעט מים, כדי גמייא. ובטן רשעים תחסר, זה עשו שאמר ליעקב (שם כה, ל) הלעיטני נא. צדיק אוכל וגו' זו רות, שנאמר (רות ב, יד) ותשבע ותותר, ובטן רשעים תחסר אלו אומות העולם. והוא משולל הבנה מה ענין זה להכא: ונראה לי, דיש לדקדק בקרא גופיה על אומרו קרבני לחמי וגו', לחמי למה לי. וגם מה שאמר במועדו, שחז"ל (פסחים עז.) עמדו על זה ודרשו ביה אפילו בשבת אפילו בטומאה. והנראה לי בזה, כי התורה בעצמה בנועם אמריה תאמר לבל יקשה בעינינו בענין קרבנות, הניחא בזמן שישראל שרוין על אדמתן ובית המקדש קיים, אבל בזמן שבית המקדש חרב בעוונינו ואין לנו קרבן מה תהא עלינו ובמה נתרצה אל אדוננו. אבל כבר אמרו חז"ל (ברכות נה.) פתח במזבח וסיים בשלחן ששלחנו של אדם מכפר עליו, והפירוש הפשוט הוא, אם אוכל רק די סיפוק לשובע נפשו, אם כי רווחא לבסומא שכיח ועודנו תאב לאכול, ומשבר תאותו ומושך ידו ממנו, זה נחשב לסיגוף ותענית ומכפר כקרבן, כמבואר בספרים הק':

אבל עוד דברים בגו כי האכילה במקום קרבן ממש, כי עיקר הקרבן להעלות הניצוצות הקדושות שבבהמה ובעוף או במנחה להקריבם לה', וכמו כן אם אוכל רק לשובע נפשו

אז מעלה הנצוצות הקדושות שבתוך המאכל הצומח או החי אל בחינת מדבר, וילך בכח האכילה ההוא לדבר בו דברי תורה ותפלה ולעשות מצות ומעשים טובים, ואז נתעלה הניצוץ הקדוש ההוא אל שורש הקדושה, ועיין מגן אברהם סימן וא"ו ס"ק ד'. וזה סוד (דברים ח, ג) לא על הלחם לבדו (הגשמי) יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' (כח אלקי שבו האומר לו גדל (עי' ב"ר י, ו)ן יחיה האדם, כידוע מכתבי האר"י ז"ל (לקוטי תורה, פר' עקב עמ' רמו-רמז). ומבואר בספרים שזה פירוש הפסוק צדיק אוכל לשובע נפשו, כי הוא אין צריך אכילה מרובה, כי עיקר שביעתו וחיותו מכח נצוץ הקדוש הרוחני שבמאכל, לכן הוא שבע על ידי אכילה מועטת, מה שאין כן הרשעים שניזונים רק מגשמיות המאכל, על כן ובטן רשעים תחסר, כי צריכים למאכל הרבה כמו בהמה שאכילתה מרובה:

וזה שאמרה תורה את קרבני (בזמן שבית המקדש קיים), לחמי וגו' (הלחם שאוכל לפני ה' בזמן שאין בית המקדש קיים נקרא לחמי), תשמרו להקריב לי במועדו וגו', כלומר בזמן המקדש ובחורבנו. ועל זמן שבית המקדש קיים אמר זה האשה אשר תקריבו וגו' שנים ליום וגו', ואחר זה אמר אפילו בזמן שאין קרבן, עם כל זה עולת תמיד העשויה "בהר סיני" לריח ניחוח וגו', ירמוז למה שנאמר שם (שמות כד, יא) ויחזו את האלקים ויאכלו וישתו, ופירשו המפורשים שאפילו בעת שיאכלו וישתו יחזו את האלקים. וזהו שאמר המדרש זהו שאמר הכתוב צדיק אוכל לשובע נפשו זה אליעזר שאמר הגמיאיני נא מעט מים, כי איני צריך רק מעט. ובטן רשעים תחסר זה עשו שאמר הלעיטני נא, כי הוא צריך הרבה. וידוע כי שרו של עשו הוא היצר הרע (עי' רבינו בחיי בראשית כו, יט), ואם האדם משבר תאותו נחשב לקרבן, והבן:

על פרשת מטות

וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר זה הדבר וגו' [ל, ב"ג]. יש לדקדק, אל ראשי בני ישראל הוה ליה למימר, המטות למה לי. גם לאמר למה לי. גם זה הדבר, שפת יתר לכאורה:

ונראה לי בהקדם לפרש בפרשת שמיני (ויקרא ט, ו) ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה', והוא על פי דאיתא במדרש רבה פרשת וארא (ש"ר ח, א) על הפסוק (שמות ז, א) ראה נתתיך אלקים לפרעה, זהו שאמר הכתוב (תהלים כד, ט-י) שאו שערים ראשיכם וגו' ויבא מלך הכבוד וגו' [מי הוא זה מלך הכבוד וגו'], למה קרא להקב"ה מלך הכבוד, שהוא חולק כבוד ליראיו. מלך בשר ודם אין משתמשין בשרביטו,

והקב"ה מסר שרביטו למשה, שנאמר (שמות ד, כ) ויקח משה את מטה האלקים בידו. מלך בשר ודם אין נקראים בשמו, והקב"ה קרא למשה בשמו, שנאמר נתתיך אלקים לפרעה, ע"כ דבריו. ותכלית המכוון מזה למשה, כדי שישמע פרעה וישלח את ישראל. וזהו שאמר זה הדבר אשר צוה ה' (כלומר בכל התורה) תעשו, (אז) וירא אליכם כבוד ה', ר"ל שיחלוק לכם מכבודו להשתמש בשרביטו במטה אלקים ולקרוא בשמו: והיינו דאיתא במדרש רבה סוף פרשת קרח (במ"ר יח, כג) על הפסוק (לעיל יז, כא) ומטה אהרן, יש אומרים הוא המטה שהיה ביד יהודה, ויש אומרים הוא המטה שהיה ביד משה, ואותו המטה היה ביד כל מלך ומלך וכו', עתיד להיות ביד מלך המשיח במהרה בימינו, שנאמר (תהלים קי, ב) מטה עוזך וגו' רדה וגו', ע"כ דבריו. פירוש, הוא מטה אלקים שבידו לרדות אויבי ה' ולהשוות לבב העם לשוב אל ה'. ומזה יצא המנהג שכל נשיא ומלך בישראל מטה בידו, לרמז כי מטה אלקים בידו, והוא צדיק מושל ביראת אלקים, ותכלית הדבר למען תשיג ידו וכחו לנהל את עם ה' על מבועי התורה והיראה לשמור ולעשות ולקיים, כי ישמעו לקולו בהזהירו את העם ללכת בדרכי ה'. ועניין זה נראה בחוש הראות, מי שהוא צדיק מושל וכו' ופועל ישועות בקרב הארץ בתפלתו הקדושה, מוראו על הבריות ודבריו נשמעים, שהרי רבים צריכים לו, וכי יהיה להם דבר באים אליו לבקש עליהם רחמים:

וזהו שנאמר כאן וידבר משה אל "ראשי המטות" לבני ישראל, דייקא להראשים שמטה אלקים בידם, בחינת צדיק מושל, תכלית הענין למען לאמר זה הדבר אשר צוה ה', כלומר כדי לאמר זה הדבר צוה ה' לעשותו או שלא לעשותו. וגמר אומר (הטעם, כי) איש כי ידור נדר וגו' לאסר איסר על נפשו (בדרך עבודתו) לא יחל דברו (אז) ככל היוצא מפיו (בבקשת רחמים) יעשה, כלומר יהא פועל ישועה במעשה, ועל ידי זה ישמעו לקולו, ואז יכול לאמר זה הדבר וגו', כי הוא מדבר על אוזן שומעת, והבן: ובזה יש לפרש שופטים ושוטרים תתן לך (דברים טז, יח), דלפי הפשוט שופטים לחוד ושוטרים לחוד, ולדרכנו ירמוז ויאמר שופטים שיהיו הם עצמם שוטרים, היינו מושלים (מלשון (איוב לח, לג) משטרו בארץ, כמו שכתב הר"א מזרחי במקומו). פירוש, שיהיו השופטים בבחינת צדיק מושל וכו' תתן לך וגו', (ואז) ושפטו את העם משפט צדק, ר"ל ינהגו את העם בנימוס הצדק והישר. וזהו שנאמר צדק צדק תרדוף, פירש רש"י הלוך אחר בית דין יפה, ר"ל יפה בחכמה וביראה ובמעשים טובים, למען תחיה וירשת את הארץ כמשמעו. גם ירמוז שעל ידם תשיג ישועה לאשר תצטרך, הן לחיים והן לירש את הארץ, ולא יגעו זרים

בנחלתך, והבן. ועיין מה שכתבתי בספרי ייטב פנים במאמר שירת דודי לערב ראש חדש אלול (אות א):

וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה ה' איש כי ידר נדר וגו' לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה [ל, ב-ג]. יש להבין אומרו לאמר. גם כפל לשון לא יחל וגו' ככל היוצא וגו':

והנראה לי בזה, כי הנה איתא בגמרא נדרים דף ח' (ע"א) אמר רב גידל אמר רב, מנין שנשבעין לקיים את המצוה, שנאמר (תהלים קיט, קו) נשבעתי ואקימה לשמור משפטי צדקך. והלא מושבע ועומד מהר סיני הוא, אלא הא קא משמע לן דשרי ליה לאינש לזרוזי נפשיה. והנה פליגי הר"ן (ד"ה והלא [הא']) והרא"ש (בפירושו, ד"ה אלא הא), דעת הר"ן דדוקא לקרבן אין שבועה הלה על שבועה, אבל לענין בל יחל חל, ומשום הכי נלחץ לפרש קושית הגמרא דמאי נשבעתי ואקימה, הכי הוה ליה למימר דנהי דאימעט מצוה מקרבן, מבל יחל לא אימעט, ומתרץ דקא משמע לן דדבר הגון הוא להשבע לקיים המצוה כו'. ודעת הרא"ש דהקושיא כמשמעה, דאין שבועה חלה כלל על דבר מצוה אפילו לבל יחל, ומשני הא קא משמע לן כו' ולא הוי מזכיר שם שמים לבטלה, או דסלקא דעתא דאסור שלא יהיה רגיל בשבועות, עיי"ש:

ולי קשיא לתרוייהו, דלהר"ן התירוץ ניחא, דודאי מכח דשבועה חלה לענין בל יחל שפיר מזרז נפשיה לקיים המצוה, וקא משמע לן דדבר הגון הוא להשבע על זה, אבל הקושיא אין משמעותה כפירוש הר"ן, דלדבריו העיקר חסר מן הספר. ולפירוש הרא"ש קשיא איפכא, דהקושיא כמשמעה, אבל התירוץ דקא משמע לן דשרי לזרוזי נפשיה אינו מובן, כיון דאין השבועה חלה על דבר מצוה כלל אם כן במה הוא מזרז נפשיה על ידי השבועה יותר מכח גוף המצוה, כיון דעל כרחך מכח גוף המצוה היה מתרשל לולי על ידי השבועה, הניחא אם השבועה תועיל על כל פנים לאיסור בל יחל, שפיר מזרז נפשיה, אבל אם השבועה אינה חלה כלל, מה תוסיף השבועה תת כח הזריזות. והרי אדוננו דוד הוא שאמר נשבעתי כו', והוא ידע הדין דאין השבועה חלה כלל. והרי מבואר בש"ך ביורה דעה סימן רל"ח (ס"ק ה) ובפרי מגדים אורח חיים (פתיחה כוללת) בפתיחה להלכות פסח (ח"ב פ"א אות טז) וכן הסכים האבני מילואים בתשובה סימן י"ב דשבועה על שבועה אינה חלה כלל, ואפילו תרין איסורין לא רביע עליה, ולא כמו דאמרינן (יבמות לב ע"ב) לענין אין איסור חל על איסור, עיי"ש. ויותר קשיא קושיא אחת לתרוייהו, הכי אדוננו דוד חשד את עצמו לבלי לשמוע לקול ה' המצוה על גוף המצוה עד שהיה צריך לזרז את עצמו על ידי שבועה, אתמהה: והנראה לי בזה בסיעתא

דשמיא לפרש סוגית הגמרא על פי דאיתא בפרק קמא דראש השנה (ד.) האומר סלע זו לצדקה בשביל שיהיה בני הרי זה צדיק גמור, והקשו תוספות (ד"ה בשביל) מהא דתנן באבות (פ"א מ"ג) אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, ונלחצו בזה. והתוספות יום טוב (שם ד"ה אל) מתרץ, דנהי דמדינא שרי על מנת לקבל פרס, אבל התנא הזהיר ממדת חסידות לבלי היות כעבדים המשמשים על מנת לקבל פרס, כי האדם צריך שיעבוד את השי"ת לקיים מצותיו לא בשביל הנאת עצמו, עי"ש. וליכא מידי דלא רמיזי באורייתא, כי מצינו לזה סמך בפרשת שמיני (ויקרא ט, ו) ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו, ואיתא במדרש (תורת כהנים ר"פ שמיני ה"ו) אותו יצר הרע תעבירו מלבבכם שתהיה עבודתכם מיוחדת לפניו. כלומר, כי באומרו זה הדבר נתכוון למה שכתב הרמב"ם בפרק י' מהלכות תשובה (ה"ב) לא יעסוק בתורה ומצות מפני דבר בעולם, לא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש טובה, אלא עושה האמת מפני שהוא אמת, עכ"ל. והיינו זה הדבר (בשביל עצמותו) אשר צוה ה' תעשו, ולא מפני דבר מבלעדו:

וכמו כן יש סמך לזה בפרשת בא (שמות יב, יז) דכתיב ושמרתם את המצות, ודרשו חז"ל (מכילתא בא פ"ט) קרי ביה המצות, שלא יחמיץ המצוה כדרך שאין מחמיצין המצות. וביארו המפורשים כי חימוץ המצוה היינו מה שמכוון להנאתו בשביל להתפאר או בשביל שכר, ומשום הכי הקישה למצות, כמו שבמצה צריך לעשותה בזריזות למען לא תחמיץ, כמו כן במצוה יעשנה בזריזות יתירה חיש מהר כדי שלא יפול במחשבתו בשעת עשיית המצוה איזה מחשבה להנאתו, ולא תהא כוונתו לשמים:

והן דברי אדוננו דוד. כי ודאי לא חשד נפשיה להתרשל מקיום המצוה, אלא שהיה חש שלא יפול במחשבתו בשעת עשיית המצוה איזה מחשבה להנאתו ולא תהא כוונתו בשביל קיום המצוה, ועל זה הוצרך להשבע להשמר מחימוץ. וזה דדייק ואמר נשבעתי וגו' לשמור, לא אמר לעשות כי על זה לא היה צריך שבועה, כי אם "לשמור" משפטי צדקך, כלומר מחימוץ. ולפי זה לא קשיא קושית הגמרא, דמדינא רשאי לעשות בשביל שכר, אלא מדת חסידות הוא לעבוד שלא בשביל שכר ופרס, ועל זה שפיר חלה שבועה (אף על גב דיש לו סמך מקרא, כיון דאינו מפורש בהדיא, וכמו שכתב הר"ן להלן (ד"ה הא) לענין אשנה פרק זה, עי"ש). והן דברי הגמרא דקאמר מנין שנשבעין לקיים את המצוה, כלומר שנשבע שתהא הכוונה רק לקיים את המצוה, לא בשביל הנאתו, שנאמר נשבעתי ואקימה "לשמור" וגו', וכדפרישית. ואמנם המקשה הבין הדברים כפשטן שנשבעין לבלי להתרשל מגוף המצוה, ועל זה אמר דוד נשבעתי וגו', ומה שאמר לשמור הוא מפני שבענין שמירה נכלל הלא תעשה והעשין, וכפירוש רש"י על הפסוק (שם

כג, יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו, ליתן לא תעשה על העשה, עי"ש, ולכן פריך והלא מושבע ועומד מהר סיני הוא, כלומר ואין השבועה חלה כלל, כפירוש הרא"ש. ועל זה משני הא קא משמע לן דשרי ליה לאינש לזרוזי נפשיה, כלומר שכוונתו היה להשבע לענין להשמר מחימוץ, אלא שלא תאמר הלא מחשבה איננה ביד האדם למנוע ממנה ואיך ישבע על זה, לזה אמר שהשבועה היתה לענין לזרוזי נפשיה, כלומר לעשות בזריזות, ואז יהיה נשמר מחימוץ. וזה נכון בפירוש הגמרא:

והן הן הדברים שאמר כאן. וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל (דייקא) לאמר "זה הדבר", כלומר אם כי לאו כל מוחא של המוני עם סבל דא להשמר מחימוץ בעת המצוה, אבל אל ראשי המטות הזהיר לאמר, שיאמרו בכל מצוה זה הדבר אשר צוה ה', כלומר לבלי לעשותם בשביל שום דבר, כי אם בשביל שזה צוה ה'. ואיך יבא לבחינה זו, על זה אמר איש כי ידור נדר וגו' לאסור אסר על נפשו, כלומר שיהיה איסור עליו לחשוב בשביל נפשו והנאתו, אז ודאי לא יחל דברו. ושלא תאמר הלא מחשבה אינה בידו למנוע ממנה, על זה אמר ככל היוצא מפיו יעשה תיכף ומיד בזריזות, שעל ידי זה ישמר מחימוץ, ויעשה המצוה לשמו יתברך:

ואפשר שתחלה אמר משה לראשי המטות לאמר זה הדבר כדפירשתי, אחר כך אמר כן לכל ישראל, וזה שאמר להלן בפרשת דברים (א, א) אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל, כי על מצוה אחת יתכן לומר זה הדבר, ועל כלל המצות יתכן לומר אלה הדברים, וכלומר שעיקר דברי התוכחות אשר דבר אל כל ישראל היה שיעשו המצות בבחינת אלה הדברים שצוה כו', שיהיה תוך המעשה הוא המחשבה כמו המעשה. ועל דרך זה אמרו חז"ל (אור המאיר ר"פ תרומה) כמעשהו מבחוץ כך מעשהו בפנים, היינו בפנימיותו של אדם. וזהו שאמרו חז"ל סוף סנהדרין (קיג ע"ב) צדיק בא לעולם טוב בא לעולם, שנאמר (בראשית ה, כט) "זה" ינחמנו וגו'. רצונם, כי כל צדיק נקרא "זה", על שם שהוא מבפנים כמו מבחוץ, אבל מי שאין תוכו כברו איננו "זה" הנראה לעינים:

וזה שנאמר לשמואל (א טז, יב) קום משחהו כי "זה" הוא. והן דברי חז"ל (מדרש שמואל יט) זה הוא בעולם הזה וזה הוא לעולם הבא, עלמא דקשוט. עוד יתכוון למה שאמרו חז"ל כי העושה שלא לשמה שכרו בעולם הזה, כדכתיב (תהלים נז, יא) עד שמים חסדך, אבל העושה לשמה שכרו בעולם הבא, כדכתיב (שם קח, ה) מעל שמים חסדך. נמצא העושה שלא לשמה לא נשאר לו שכר לעולם הבא, ואיננו מה שהיה בעולם הזה, אבל מי שעושה לשמה שכרו לעולם הבא. והיינו זה הוא בעולם הזה וזה הוא לעולם הבא, והבן:

ב) יתבאר וידבר משה אל ראשי המטות וגו' זה הדבר וגו' איש וגו' [ל, ב'ג]. ובילקוט (מטות רמז תשפד) זהו שאמר הכתוב (קהלת ה, ד) טוב אשר לא תדור משתדור, אמר להם הקב"ה הוו זהירין בנדרים ואל תפרצו בהן כו'. דיש לדקדק מה בעי בזה. גם קושית רשב"ם (ל, ב) דלא כתיב וידבר ה' אל משה כמו בכל מקום, כי אם וידבר משה וגו', ומתרץ דקאי אמה שנאמר למעלה (כט, לט) אלה תעשו וגו' לבד מנדריכם וגו', ועל זה אמר וידבר משה וגו' לא יחל דברו, כלומר לא יאחר, מלשון (בראשית ח, י) ויחל עוד, עי"ש:

והנראה לי בזה למאי דאיתא בנדרים דף ט' (ע"א) פלוגתא דרבי מאיר ורבי יהודה, דרבי מאיר אומר טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם, כלומר טוב מזה ומזה שאינו נודר כל עיקר, שמא לא תשלם, ורבי יהודה אומר טוב מזה ומזה נודר ומשלם. ואמרינן שם לחד לישנא דלא אמר רבי מאיר אלא בנדר, דחיישינן שמא לא ישלם, אבל בנדבה מודה לרבי יהודה. ולאיבעית אימא לא אמר רבי יהודה רק בנודב ומשלם, היינו שאמר הרי זו, אבל נודר לא, דילמא אתי לידי תקלה. ופריך, נדבה נמי דלמא אתי לידי תקלה, ומשני, רבי יהודה לטעמיה דאמר אדם מביא כבשתו חולין לעזרה ומקדישה וסומך עליה ושוחטה. וכתב הרא"ש (שם פ"א סי' ח) ושמעינן מהא דלא מיבעי ליה לכשר למינדר או לאשתבועי במידי כו', אלא אי איתא להההוא מידי בידיה ליתיב ליה מיד כו'. ובטור ריש הלכות נדרים (יו"ד סי' רג) כתב וז"ל, לא ידור שום נדר עד שיעשנו, ובבית יוסף (ד"ה על כן) מפרש ב' פירושים. א', לא ידור כלל לעשות שום מעשה, כי אם יעשה מה שחפץ לעשות ולא ידור, דעד כאן לא אמר רבי יהודה מקדישה אלא בקרבן דאי אפשר בלי קריאת שם, אבל בנדבת צדקה אין צריך לקרוא שם כלל. ב', או אפשר לפרש לא ידור שום דבר עד שיהיה מזומן בידו לעשותו, ואז מסתמא יאמר הרי זו, ולא הרי עלי. ועיין שם בב"ח (ד"ה ומ"ש על כן) ודרישה (אות ד) ופרישה (אות ט) וט"ז (סק"ד):

ומבואר בתוספות מנחות דף ס"ח (ע"א ד"ה והא) דבמקום שאין בו לאו כי אם עשה, בשביל עשה לבד לא גזרינן, עי"ש. וזהו שנאמר למעלה אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם, היינו הרי עלי, ונדבותיכם לעולתיכם ולמנחותיכם וגו', כלומר שנודב ואומר הרי זה לעולה או למנחה. אם כן התורה אמרה לנדור או לנדוב, ועל זה אמר וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר "זה" הדבר, כלומר משה הוסיף גדר וסייג מלבו ואמר לראשי המטות להודיע לבני ישראל שיאמרו "זה" הדבר, כלומר הרי זה להקדש או לצדקה וגו', ולא הרי עלי. והטעם, אשר צוה ה' איש כי ידור נדר לה' או השבע שבועה וגו' לא יחל דברו, וכיון דאיכא לאו, תו איכא למגזר שמא ישכח ולא ישלם. ושמא

תאמר גם בנדבה אתי לידי תקלה, על זה אמר ככל היוצא מפיו יעשה, דקאי אלמעלה על נדבות קדשים, שמקדישה וסומך ושוחטה, והיינו "ככל" היוצא מפיו יעשה (כ"ף הזמני), כלומר תיכף כשיוצא מפיו "הרי זה", יעשה וישחטנו. וכן בצדקה, תיכף שיאמר הרי זה לצדקה יתננו לעני. ואי קאי אנדרים ושבועות יש לומר לפירוש הא' של בית יוסף דהכי קאמר, ככל היוצא מפיו יעשה, כלומר ככל מה שרוצה להוציא מפיו, יעשה במעשה, ולא ידור או ינדוב כלל לענין צדקה. והן דברי הילקוט לפרש אומרו זה הדבר, לכן מביא פלוגתא דרבי מאיר ורבי יהודה דבנדבה מותר, וזהו שנאמר זה הדבר, כלומר יהיה להקדש וצדקה, היינו נדבה הרי זו: ג) או יאמר על דרך אסמכתא, כי למעלה (כז, טז) כתיב יפקוד ה' אלקי הרוחות וגו' איש על העדה וגו', וכבר אמרו חז"ל (במ"ר כג, ה) שהראה הקב"ה למשה דור דור ודורשיו דור דור ושופטיו, ופירשו הקדמונים, הראה לו תחלה הדור ואחר זה שופטיו, לומר שהשופטים הנה הנם לפי ערך הדור. וראה משה אשר ברבות הימים יהיו שופטים אשר יהיו מתגרים עליהם ויקשה בעיניהם מדוע הם שופטים ומנהיגי הדור, אבל באמת כבר אמרו חז"ל (ברכות נח.) אפילו ריש גרגיתא משמיא אוקמיה ליה, ובודאי זכה לזה מכח מעשיו הטובים לאשר הוא בחינת צדיק מושל (ב)יראת אלקים (שמואל-ב כג, ג), צדיק גוזר והקב"ה מקיים, הקב"ה גוזר והצדיק מבטל (זוהר שמות טו.). וכבר מצינו (תענית יט.) מי שאמר נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך, ובזה פירשו הקדמונים מאמרם (תנחומא ויקרא ז) על הפסוק (דברים י. כ) את יי' אלקיך תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע, אם יש בך כל מדות הללו אז בשמו תשבע, לומר נשבע אני בשמך הגדול כו' שתרחם וגו': וזהו שנאמר (ל, ב"ג) וידבר משה אל ראשי המטות (אל ענין ראשי המטות) לבני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה ה', כלומר שבני ישראל יאמרו שצוה ה' זה הדבר שיהיו אלו ראשי המטות, ומאת ה' יצא להקים אותם ראשים על העם. ומי כדאי להאי איצטלא, על זה אמר איש כי ידור נדר לה' או השבע שבועה לאסור אסר על "נפשו", כלומר רצונו של ה' הנזכר (כמה דאת אמר (ירמיה נא, יד) נשבע ה' צבאות בנפשו, פירוש ברצונו), והוא יתברך לא יחל דברו (של הנודר ונשבע), ככל היוצא מפיו (של זה) יעשה השי"ת, הוא איש הראוי להאי איצטלא להיות ראשי המטות לבני ישראל, כאמור:

ד) יתבאר אומרו (ל, ב) "לאמר". גם כפל מלות שונות (ל, ג) לא יחל דברו ככל היוצא וגו'. על דרך הפשוט יש לומר על פי מה שכתב החובת הלבבות שער עבודת האלקים (פ"ד) כי כל מעשי בני אדם ודבורם אינם יוצאין מכלל צווי ואזהרה, כי כל מה שיוצא מגדר די הסיפוק במעשה או בדבור הוא בכלל אזהרה, כי כבר אמרו (עי' יומא יט ע"ב)

ודברת בם (דברים ו, ז) ולא בדברים בטלים, ומה שעושה או מדבר בתורה ותפלה או ההכרח לצורכי אדם, הוא בכלל מצוה, עיי"ש:

והנה, קיימא לן (בבא מציעא צ ע"ב) חסמה בקול לוקה, דעקימת שפתיו הוי מעשה. ומזה יצא מוסר השכל לשמור דבורו, לא מיבעיא מדבור האסור, לצנות ורכילות שקר ניבול פה וכדומה, אלא אף גם מדברים בטלים היוצא מדי הסיפוק, כי הדבור כמעשה ממש. וזהו שנאמר וידבר משה וגו' לבני ישראל "לאמר" (רק) זה הדבר אשר צוה ה', כלומר די הסיפוק, שהוא בכלל צוה ה'. איש כי ידור נדר וגו', ר"ל שירצה לנדור נדר לעשות גדר לעצמו, ראשית דבר לא יחל דברו, שלא יוציא דבריו לחולין, היינו שלא לצורך, והטעם, ככל היוצא מפיו יעשה, כי עקימת שפתיו הוי מעשה, וכמו שצריך להשמר עצמו מעשות מעשה בלתי רצויה והיוצא מגדר הסיפוק, כמו כן צריך לשמור הדבור, שהוא כמעשה:

ה) או יאמר ובזה נבין ראשית המקרא (ל, ב-ג) וידבר משה אל ראשי המטות כו', כי כתיב (ויקרא יט, יז) הוכח תוכיח את עמיתך, ביאור הדבר על פי מה שאמרו (בבא מציעא קז ע"ב) קשוט עצמך ואחר כך קשוט לאחרים. וזהו שנאמר הוכח את עצמך, אחר כך תוכיח את עמיתך, כי אז דבריו עושים רושם בלב השומע כידוע, וכמו שאמרו (בבא קמא מו.) המוציא מחברו להעיר לבבו לטוב, עליו הראיה. ואם הוא דובר ואינו מקיים בעצמו, אז מוציא דבריו לחולין ולבטלה, כי לא יפעל בדבריו מאומה: וזהו שנאמר וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר, שראשי המטות עליהם לאמר לבני ישראל זה הדבר אשר צוה ה', להודיעם זה הדבר שצוה ה' לעשותו או שלא לעשותו, ולהזהירם על ככה, ועל זה אמר איש כי ידור נדר וגו' לא יחל דברו, שלא יעשה דבריו חולין, כלומר שלא ידבר לבטלה, ככל היוצא מפיו לחברו יעשה בעצמו, דובר ומקיים, ואז דבריו יעשו רושם ולא יהיו חולין, כי אם קודש לה', והבן (שוב מצאתי כן בספר שבט מישראל בשם השל"ה):

ו) יש לפרש על פי מה שפירשתי (פר' קדושים ד"ה וזהו) לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך (ויקרא יט, יז), על פי מה שפירש הבינה לעתים דרוש ס"ד מאמרם (ברכות ו ע"ב) כל מי שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים, כי הנביא (ישעיה יא, ד) אמר על מלך המשיח ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ והכה ארץ בשבט פיו, כלומר, מה שבשאר כל אדם יצטרך דבור ואמירה, יעשה הוא בלי מוצא שפתים, ומה שיעשה זולתו בכלי המעשה, יעשה הוא בדבור בעלמא, כי הוא ישפוט דלים לא באמירה לומר איש פלוני זכאי כו', אלא שהוא בעצמו בכל פעולתיו ומעשיו יעשה הצדק

והמישור, וזה יעשה רושם בלב כל אדם לעשות כמעשהו, כדאיתא בבבא בתרא סוף פרק חזקת הבתים (ס.) ברבי ינאי דהוי ליה אילן הנוטה לרשות הרבים כו' שדר קצייה, למחר אתא לקמיה כו', אמר ליה חזי אי קץ דידי קץ דידך, עיי"ש. וזהו שנאמר ושפט בצדק (הנמצא בו) דלים, גם כשיבא להוכיח לא יצטרך לדבר דברי תוכחות וכבושין, כי אם והוכיח במישור (הנמצא בו) לענוי ארץ, כי יתאמצו להדמות אליו. ועל דרך זה אמר איוב (ו, כה-כו) מה נמרצו אמרי יושר ומה יוכיח הוכח "מכם", כלומר כמה גדול ועצום הוא התוכחה הבא מצד עצמיכם בלי שום דבור כי אם על ידי מעשים טובים הנראים בכם, הלהוכח מלים תחשובו (לחבר מלין ביופי ומליצה, הלא) ולרוח אמרי נואש, הוא הבלתי מתקשט ביופי המעשים כו'. וזה מאמרם כל מי שיש "בו" (בתוכו) יראת שמים (אז אפילו אין אומר ודברים) דבריו (ממילא) נשמעים, ועושים רושם כאלו היה תוכחת מגולה, ע"כ דברי הבינה לעתים:

ויותר מזה שמעתי מפי דודי הגאון הק' מו"ה אריה ליב זלה"ה מווישניצא לפרש הפסוק (לעיל ח, כה-כו) ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה וגו' ושרת את אחיו וגו' לשמור משמרת ועבודה לא יעבוד, שהוא לכאורה כפל לשון. אבל הענין, כי עיקר עבודת הלוים בשירם ובזמרם בקול וכנור ונבל היה למען לעורר לבבות ישראל לתשובה בבואם להקריב את קרבנותיהם חטאות ואשמות וכדומה (ראשית חכמה שער האהבה פ"ח אות ט), ומבן חמשים שנה נפסל בקול, עיין רמב"ן (לעיל ח, כה), ולא היה יכול עוד לעשות עבודתו בקול, עם כל זה עמד על משמרתו עם אחיו הלוים לעורר הלבבות לתשובה. והענין, כי אז בינה יתירה נודעת להם, שהם היו מתבודדים בינם לבין קונם איש על עבודתו לשפוך כמים לבו ושיחו לפני ה', ובאו בקושרות עם כללות לבבי ישראל האחוזים זה בזה, ובכן היו מעוררים הלבבות לפשפש במעשיהם, איש על מקומו יחפוש דרכיו ויחקור וישוב אל ה', על דרך שכתוב (מלכים"א יז, יח) באת אלי להזכיר (את עצמי) את עוני, כי מעת בואך אני מזכיר את עוני לשוב עליהם. וזהו שאמר הכתוב (לעיל יח, כג) ועבד הלוי הוא (לעצמו) את עבודת וגו', (על ידי זה) והם (העם) ישאו עונם. וזה שנאמר ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ולא יעבוד עוד בפועל ממש, ועם כל זה ושרת את אחיו וגו', עם אחיו, לשמור משמרת לעורר הלבבות, הגם ועבודה לא יעבוד בפועל, ע"כ דבריו הנחמדים: ועל דרך זה פירשתי ברכת גשם, זכור פקיד וגו' צועה ומרחיץ כפיו (מעבירה) בקדוש מים, קורא ומזה (על זולתו) טהרת מים (לעוררם לתשובה, על דרך (איכה ב, יט) שפכי כמים לבך וגו', אם כי עמד) רוחק מעם וגו'. וכפי דעתי זהו שאמר הכתוב סוף פרשת תבוא (דברים כט, ח"ט) ושמרתם את דברי

הברית הזאת ועשיתם אותם למען תשכילו, לא אמר תשכלו, כי אם תשכילו, פועל יוצא, כלומר תשכילו (ללמד שכל) את אחרים, את (עם) כל אשר תעשון להדמות לכם, להיות אתם נצבים היום כולכם לפני ה' אלקיכם, על דרך שנאמר (תהלים טז, ח) שויתי ה' לנגדי תמיד:

וידוע (ילקוט תהלים רמז תריד) כי אין אדם לומד אלא ממי שלבו חפץ ומאוהבו, וכבר נאמר (משלי כז, יט) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם. וזהו שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך, כי אם תאהב אותו, וממילא גם הוא יאהבך, ואז בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך (בלי מוצא שפתים) ולא תשא עליו חטא, ולא תצטרך לישא עליו חטא להזכיר חטא בפה כלל:

וזהו שנאמר כאן וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר (בפה) זה הדבר אשר צוה ה', שראשי המטות יאמרו לבני ישראל ולהוכיחם ולהזהירם על זה, אמנם איש כי ידור נדר וגו' לאסור אסר על נפשו, על עצמו, לשמור ולעשות את אשר צוה ה', אז לא יחל דברו, ר"ל לא יצטרך לחלל שפתיו להזכיר שום חטא ועון כלל, כי אם ככל היוצא מפיו יעשה ויקיים בעצמו, אז ממילא ידמו לעשות כמעשהו, ויוכיח במישור של עצמו לזולתו בלי שום דבור ואמירה כלל, והבן:

ז) יש לפרש, כי כתיב (דברים כח, ט) והלכת בדרכיו, היינו להדמות ולהדבק במדותיו (רמב"ם דעות פ"א הל' ה"ו). ומצינו בכוונת הכריעות והזקיפות בשמונה עשרה (אור צדיקים, תיקון התפלה סמ"ט) יו"ד של הוי"ה כורע לגבי א' של אדנ"י להעלותו כו'. וכמו כן צריך האדם הראש ונשיא ישראל, לירד ולהשפיל את עצמו ללמד לקטנים ממנו:

וזהו שנאמר וידבר משה אל "ראשי" המטות (המטים את עצמם מבחינתם ומדרגתם) לבני ישראל לאמר (להם) זה הדבר אשר צוה ה', נכתב ביו"ד ה"א, ונקרא באדנ"י, כלומר זה הדבר (להשפיל עצמו לקטן ולהעלותו) אשר צוה (לשון צוות והתחברות) ה', הוי"ה אדנ"י, והבן:

ח) יאמר על פי מה שאמרו (ספרי מטות קנג) כל הנביאים התנבאו ב-כה, מוסיף עליהם משה שהתנבא ב-זה הדבר. באור הדבר לדעתי, כי כל הנביאים נבאו דבריהם במשל ומליצה על דרך דכתיב (ישעיה ה, א) כרם היה לידידי בקרן בן שמן, וכדומה לזה, ומשה דבר דברים מפורשים בלי שום משל, וכמו שכתב הר"ן בדרשותיו (סוף דרוש ח) על הפסוק (לעיל יב, ז) בכל ביתי נאמן הוא, שכל מה שיגיד בעולמו נאמן הוא, כי אין בדבריו משל כוזב כו':

והטעם, על דרך שכתב האור החיים פרשת בלק על הפסוק (לעיל כג, ה) וישם ה' דבר בפי בלעם וגו', כי רצה ה' לגלות עתידות ודברים נפלאים, ורצה שיתגלו על ידי בלעם נביא אומות העולם, ולא יאתה לדברי ה' הקדושים לעבור דרך פיו המכוער, לזאת התחכם ה' ועשה מחיצה בין כח המדבר והדבור עצמו לבין פי חזיר, וזהו וישם ה' דבר בפי בלעם, הציע כח אחד שיכול להתמצע בין שניהם, ואז ו"כה", הוא בחינת קדושה, מלכות הנקרא כה (זוהר בלק רי ע"ב), תדבר, עיי"ש. וממנו נקח, אם שנביאי ישראל קדש הם, עם כל זה לא יכלו לקבל כח הדבור כהווייתו וצורתו בלתי כח ממוצע, הוא המשל, ותוכו הוא הנמשל, כי אין אדם צדיק בארץ אשר לא יחטא בשפתיו. וזהו שהתנבאו ב-כה, היינו שהנמשל הוא כמו המשל הממוצע בפי המדבר. לא כן משה, שהיה פיו ודבורו כל כך קדוש וטהור עד שאמר (שמות ד, י) לא איש דברים אנכי וגו' כי כבד פה וכבד לשון אנכי, כי היה שומר פיו ולשונו לבלי לדבר רק די סיפוק, ומעודו לא חטא בשפתיו. וזה שפירש התרגום (שם) ארי יקיר ממלל, שהיה הדבור יקר אצלו. ולכן היתה השכינה מדברת מתוך גרונו (עי' זוהר פינחס רלב.) בלי משל ומליצה, כי אם דבר ה' בפיו, וישראל שמעו דבר ה' עצמו. והיינו "זה הדבר" עצמו אשר צוה, והבן:

וזהו שנאמר כאן (ל, ב) וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר (שיש בידם לאמר בחינת) "זה הדבר" וגו' כמוהו, והעצה לזה, איש כי ידור נדר וגו' לא יחל דברו, לא יעשה דבריו חולין ולא יחטא בשפתיו, ואז לא יצטרך לומר בבחינת "כה" משל ומליצה, כי אם יהיה השכינה מדברת כו' ב-זה הדבר:

ט) יבואר על פי דכתיב בפרשת יתרו (שמות יט, ג-ו) כה תאמר לבית יעקב וגו' אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל, על פי מה שאמרו בתענית דף למ"ד (ע"ב) הובא ברש"י דברים בפסוק (ב, טז-יז) ויהי כאשר תמו וגו' וידבר ה' אלי, פירש רש"י אבל משילוח המרגלים עד כאן לא נאמר בפרשה וידבר, אלא ויאמר, ללמד שכל זמן שהיו ישראל נזופים במדבר לא נתייחד עמו הדבור בלשון חבה פנים אל פנים כו', ללמד שאין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישראל. ופירשו המפורשים, כי ויאמר יש לפרש על ידי שליח, כמו (בראשית כה, כג) ויאמר ה' לה (ונראה לי דהיינו בחינת כה), אבל וידבר הוא בחינת זה הדבר, דבור של חבה, בחינת פה אל פה אדבר בו (לעיל יב, ח). וזה האיכא דאמרי שהביא רש"י תענית למ"ד (שם ד"ה דאמר מר), עיי"ש. נמצא תליא דבור של "זה הדבר" ושל "כה" בכחן של ישראל, אם מכשירין מעשיהן אז מדבר הנביא בבחינת זה הדבר, מה שאין כן אם אין מכשירין מעשיהם, אז מדבר רק בבחינת כה. וזה שאמר להלן (לב, ח) "כה" עשו אבותיכם בשלחי אותם כו', כלומר גרמתם לי לדבר

רק בבחינת כה. וזהו שאמר, בחינת "כה", תאמר לבית יעקב, על ידי בית יעקב, מדרגה פחותה. אלה הדברים (היינו בחינת זה הדבר) אשר תדבר, (הוא) אל בני ישראל, על ידי בני ישראל, מדרגה גדולה, כי הדבר תלוי במעשיהם: וזהו שנאמר וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל (כלומר, במעשה בני ישראל תלוי) לאמר (להם) "זה הדבר", הנוסף על בחינת כה, כאמור:

י) יתבאר אומרו לאמר זה הדבר וגו' איש כי ידור נדר וגו' ככל היוצא מפיו יעשה [ל, ב'ג]. בהקדם לפרש מה דכתיב למעלה מן הענין (כט, לט) אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם ונדבותיכם, כי כתיב (הושע יד, ג) ונשלמה פרים שפתינו, וחז"ל (מנחות קי.) אמרו כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה, שנאמר (ויקרא ז, לז) זאת התורה לעולה למנחה כו'. ועל דרך זה פירשו, לאמר (באמירה בעלמא) זאת תורת העולה (פרשת עולה) הוא (עצמו) העולה (שם ו, ב), ונחשב כהקרבה במעשה. ומטעם זה תקנו חז"ל (טור או"ח סי' מח) לומר תמידין ומוספין של כל יום ויום, ראש חדש ושבת ומועד, דבר יום ביומו, כי בעת אומרו ומקבל עליו לעשותו בזמנו בעת יבנה בית המקדש במהרה בימינו, נחשב לו למעשה, ומחשבה טובה הקב"ה מצרפה כאלו עשה במעשה ממש:

וזהו שנאמר אלה תעשו לה' במועדיכם (אפילו בזמן חורבן בית המקדש ואי אפשר לעשותן בפועל ממש. אך) לבד מנדריכם ונדבותיכם (ממה שאתם מנדרים ומנדבים) לעולותיהם ולמנחותיכם כו', להביאם בזמנן כי יבנה המקדש, בזה עצמו תעשו אותן. ועל זה גמר אומר וידבר משה כו' לאמר (באמירה בעלמא) זה הדבר אשר צוה ה' (לעשותו בזמן בית המקדש) איש כי ידור נדר וגו' לא יחל דברו, שלא יעשה דבריו חולין, כי אם הוא מוכן ועומד לקיים מאמרו בזמנו, אז ככל היוצא מפיו (ענין הקרבנות) יעשה, בפועל ממש, כי אמירתו לגבוה ומחשבתו תחשב לו למעשה: יא) יתבאר אומרו בכפל לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה. ובילקוט (מטות רמז תשפד) זהו שאמר הכתוב (קהלת ה, ד) טוב אשר לא תדור כו', אמר להם הקב"ה לישראל היו זהירין בנדרים ואל תפרצו בהן, כי כל הפורץ בנדרים סופו למעול בשבועות, והמועל בשבועות אין לו מחילה עולמית, שנאמר (שמות כ, ז) כי לא ינקה ה' כו'. ובקהלת (ה' ד"ה) אמר שלמה המלך ע"ה טוב אשר לא תדור וגו' אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצוף האלקים על קולך וחבל את מעשה ידיך:

נראה לפרש מקראי קודש אלו, כי איתא בגמרא (עבודה זרה יט ע"ב) ובמדרש פרשת מצורע (ויק"ר טז, ב) מעשה ברוכל אחד שהיה מכריז ואומר מאן בעי למזבן סם חיים כו', עד הוציא לו ספר תלים והראה לו פסוק (תהלים לד, יג-טו) מי האיש החפץ חיים

וגו', מה כתיב בתריה נצור לשונך מרע וגו'. ואף שלמה אמר (משלי כא, כג) שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו, עי"ש:

ביאור הדבר על פי דאיתא בספרים, מוסר השכל לשמור פיו ולשונו מדבור האסור ומדברים בטלים, על פי משל לאחד או לרבים שחטאו והרימו יד נגד המלך, ועתה מתנחמים על מעשיהם ורצונם לפייס את המלך ולבקש ממנו מחילה וסליחה, אולם בושים ונכלמים לבא בעצמם תיכף ומיד לפני המלך בלתי כי ישלחו מקודם איש היוצא ונכנס בבית המלך להיות שליח ומלאך מליץ להמליץ טוב בעדם, ואחר כך יוכלו לגשת אל המלך. אמנם זהו אם המליץ חף מפשע, אבל אם גם המליץ מרד במלך, שוב אבדה תקותם ומאין יבא עזרם לבא לקרב אל המלך. הנמשל, כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז, כ) באחד מאבריו, אך אם מתנחמים ועוזבים את פשעיהם יש לזה תקנה, כדכתיב (לעיל ה' ז) והתודו את חטאתם, ולבקש בפה מחילה וסליחה, והפה הוא היוצא ונכנס בבית המלך לעמוד ולהתפלל ולזמר זמירות ותשבחות, והוא המליץ בפני המלך, שליח מאת כל האברים. אמנם זהו אם לא חטא בשפתיו, ופיו ולשונו נצר מרע, אבל אם לא שמר פיו ולשונו וגם הפה והלשון מרדו במלך, מי יבא לפני המלך להתחנן, כמאמר החכם פה דובר נבלה איך ידבר לפני שוכן זבולה, ושוב אבדה התקוה, והפתח נעול לא יוכל לצאת ולבא אל המלך. אשר על כן, מי זה האיש החכם ויבין את זאת, נבון וידעון, ישמור פיו ולשונו לבלי לחטוא בשפתיו על כל פנים, ואז והיה כי יחטא ואשם ח"ו באחד משאר אבריו יוכל לחזור ולהתקרב אל המלך על ידי המליץ, הוא הפה ולשון, בתפלה ותחנונים:

והנה, מבשרי אחזה אלקי, כמו בחולי הגוף אם נחלה עד כמעט כלות הנפש יש סם המעורר כח החיים הנקרא בלשון אשכנז פיז"ם וכדומה, לעורר כח החיוני לחזקו ולאמצו, כמו כן בחולי הנפש, אם ח"ו הרבה לחטוא בכל אבריו, מכף רגל ועד ראש אין בו מתום, אם בפה ולשון נשמר ונזהר מחטא, אזי אפילו עד כמעט כלות הרוח החיוני ובא לגדר וגבול מת סמוך למיתה, כאומרם (ברכות יח ע"ב) רשעים בחייהם קרוים מתים, עם כל זה יש סם המעורר כח החיוני, והוא התשובה והחרטה ועזיבת החטא ווידוי פה בתפלה ותחנונים. והן הן דברי הרוכל מאן בעי למזבן סם חיים כו', עד שהוציא ספר תלים והראה מי האיש החפץ חיים וגו', העיקר נצור לשונך מרע וגו', סור מרע עזיבת החטא, כלומר במה שנוצר לשונו מרע יש לו מליץ לפני המלך בוידוי ותחנונים לבקש רחמים לעורר כח החיוני של כל האברים, כאמור: עוד נקדים מה שאמרתי פירוש הכתוב (ויקרא טז, ל) כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו,

הנה אמר חטאתיכם, ולא עונותיכם. גם מאמר המשורר (תהלים לב, ה) חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי לה' ואתה נשאת עון חטאתי סלה, הנה כפל, עון חטאתי. והוא על פי דברי מוזלה"ה בספר ישמח משה (ריש) פרשת נצבים (ד"ה עוד), שהמליץ טוב בעד כל ישראל ואסמכיה על הפסוק (לעיל טו, כו) ונסלח וגו' כי לכל העם בשגגה, כי לכאורה יקשה מאוד על עוברי עבירה, ממה נפשך, אם באותו שעה מאמין ויודע שהבורא ב"ה צופה ורואה במעשיו איך אפשר לחטוא ולהמרות עיני כבודו, הלא אם היה אדם חשוב לפניו היה בוש מעשות כדבר הזה, כל שכן לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. ואם ח"ו אינו מאמין, זה קשה מהראשון, כי מי זה אשר בשם ישראל יכונה אשר לא ימסור נפשו לבלי לכפור. ואין תירוץ לזה רק מאמר חז"ל (סוטה ג.) אין אדם חוטא אלא אם כן נכנס בו רוח שטות, כלומר ואין קושיא על שוטה, כי באותו שעה שוכח מכל זה, ואינו שם על לבו כלל שהשי"ת צופה והכל גלוי וידוע לפניו והוא עומד עליו, ואם כן אינו אלא מוטעה ושוגג ושכוח, כי באמת אחר שנזכר על הדבר שהשי"ת צופה ורואה, מתנחם ומתחרט על העבר. והן הנה דברי הכתוב ונסלח וגו' כי לכל העם (אפילו המזידים) בשגגה, ע"כ דבריו. ולדעתי זהו שאמר הכתוב יכפר עליכם וגו' מכל חטאתיכם, כי אפילו העון המזיד אינו אלא חטא שוגג, כי לפני ה' תטהרו, כלומר בודאי אם הייתם נזכרים בשעת מעשה שאתם לפני ה', אז בודאי תטהרו מחטא, אלא על כרחך שהיה הדבר שכוח מלבכם שאתם לפני ה', ואם כן אינו אלא חטא. וזהו שאמר דוד המלך ע"ה חטאתי אודיעך ועוני וגו' אמרתי אודה עלי פשעי לה' (שחטאתי בשוגג ובמזיד, אמנם) ואתה נשאת "עון חטאתי" סלה, ר"ל שאתה חושב גם העון רק לחטא שוגג, מטעם האמור, ועל ידי זה תשא עוני ותמחול לי על כל דבר פשע ועון:

ובזה אני מבין הא דאיתא בגמרא (יומא) פרק אמר להם הממונה דף ל"ו (ע"ב) תנו רבנן כיצד מתוודה, עויתי פשעתי וחטאתי, וכן בשעיר המשתלח הוא אומר (ויקרא טז, כא) והתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם, וכן במשה הוא אומר (שמות לד, ז) נושא עון ופשע וחטאה, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים כו'. ומאחר שהתודה על הזדונות חוזר ומתודה על השגגות, אלא כך היה מתודה חטאתי ועויתי ופשעתי כו', אלא מהו שאמר משה נושא עון ופשע וחטאה, אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם בשעה שישראל חוטאים לפניך ועושים תשובה עשה להם זדונות כשגגות. פירש רש"י (ד"ה עשה להן) והכי קאמר, נושא עון ופשע כחטאת שוגג. נראה לי דהכי פירושו, בשעה שעושים תשובה הרי מחשבתם ניכרת כי בעת שחטאו לא היה אלא מכח שכחה, אם כן לא יחשב להם הזדונות כי אם כשגגות אשר יותר נקל למחול

עליהם. ובזה ניחא נמי מה דקשה מה יענו חכמים על הקרא דוהתודה עליו את כל עונות וגו' לכל חטאתם, ולמה שכתבתי ניחא, דהכי קאמר קרא, והתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם (להמליץ בעדם שכל זה אינו רק) לכל חטאתם, מכח מה ששכחו ושגגו. וכבר כתיב בתורה (שם כג, כ-כא) הנה אנכי שולח מלאך לפניך כו' כי לא ישא לפשעכם, משמע אבל נושא לחטא שוגג:

וזהו שנאמר (הושע יד, ב-ג) שובה ישראל וגו' כי "כשלת בעונך", שגם העון אינו אלא כושל ושוגג, ועל זה אמר קחו עמכם דברים (דברי מליצה, לומר שאינו אלא מכח שכחה ושוגג) ושובו אל ה', אמרו אליו כל תשא עון וגו' (ולא יחשב העון רק שוגג, וממילא) ונשלמה פרים שפתינו, שיחשב כאלו הקרבנו קרבן הבא לכפר שגגה, והבן: אמנם כל זה אם שומר פיו מחטוא בנדרים ודבורים האסורים, אז יש לו מליץ בעדו לומר כי שוגג הוא, מה שאין כן אם חוטא בפיו בנדרים ודיבורים האסורים, אז אין לו מליץ ח"ו. וזהו שאמר הכתוב (קהלת ה, ג-ה) את אשר תדור שלם וגו' אל תתן את "פיך" לחטיא את בשרך (כי אם תחטא בפיך, אז) ואל תאמר לפני המלאך (הנושא לחטא שוגג) כי שגגה היא (ואם כן) למה יקצוף האלקים על קולך וחבל (על ידי זה) את "מעשה" ידיך, על מה שעשית בכלי המעשה, והבן:

והן הן דברי הילקוט, אל תפרצו בנדרים כו' והמועל בשבועות אין לו מחילה כו' שנאמר כי לא ינקה, ואמרו ז"ל (שבועות לט. ורש"י ד"ה מנקה) אפילו לשבים ומתחרטים, והטעם, כי אין מליץ בעדו לבא להתחנן לפני המלך, כי המליץ בעצמו חטא:

וזהו שאמר הכתוב איש כי ידור נדר וגו' לא יחל דברו, והטעם, כי ככל, ר"ל כל מה שיעשה לחטוא באחת מהנה, היוצא מפיו (וידוי ותחנונים) יעשה, יתקן הכל, כי עשיה לשון תיקון כידוע (רש"י בראשית א, ז), והוא בזמן שפיו חף מפשע שלא יחל דברו, והבן:

יב) או יאמר וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל וגו' היוצא מפיו יעשה [ל, ב-ג]. הנה להרמב"ן (השגות על ספר המצות, עשין צד) ניחא, שזה מצות עשה לנדרי הדיוט. ומוצא שפתיך תשמור (דברים כג, כד), מצות עשה לנדרי גבוה. אבל להרמב"ם (ספר המצות שם) שכוללן יחד, אם כן ככל היוצא מפיו יעשה למה לי: והנראה לי על פי מה דאיתא בבא בתרא ע"ד (ע"א) גבי רבה בר בר חנה ששמע בת קול שאמרה אוי לי שנשבעתי ועכשיו שנשבעתי מי מפר לי כו', והוא סבר דילמא שבועתא דמבול הוא, ורבנן, אם כן אוי לי למה. פירוש, ומדקאמר אוי לי, על כרחך אשבועה דגלות. ובתוספות (ד"ה ועכשיו) הקשו מהא דקאמר (חגיגה י. ע"פ תהלים צה, יא) באפי נשבעתי וחוזרני, אלמא שהוא מפר בעצמו. ותו הקשו, דהא חכם אינו מפר לעצמו. ומהרש"א (חדושי

אגדות חגיגה שם ד"ה וחזרתי) מתרץ דקאמר חוזרני הרי חרטה, אבל מי מיפר לי, וגם אשבועה דגלות כן הוא דבעי חרטה והפרה מזולתו, עי"ש:

וידוע מאמר רבי שמעון בר יוחאי (תקוני זוהר מז"ח, קמג.) (הנדפס לומר קודם כל נדרי) ואם נדר או נשבע בן כו', הא תלת בני נשא יכלין למפטר ליה, ואינון תלת אבהן לעילא לקבליהו כו'. נמצא יש לראשי עם קדוש כח להפר הנדר ושבועה דגלות, והקב"ה שומר תורתו לקיים מצות עשה לדון דין הפרת נדרים. וזהו שנאמר וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה ה' איש כי ידור נדר וגו' לא יחל דברו (אבל אחרים מוחלין לו, אם כן) ככל היוצא מפיו יעשה, הקב"ה בעצמו, לדון דין הפרה של נדר ושבועה דגלות, לגאלנו במהרה, כן יהי רצון אמן: יג) וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר זה הדבר וגו' ככל היוצא מפיו יעשה [ל, ב'ג]. כבר כתבנו (אות יב) דהאי סיפא דקרא שפת יתר לרבינו הרמב"ם ז"ל (ספר המצות, עשין צד):

והנראה לי עוד בזה דבא לרמז הא דאיתא בכתובות פרק המדיר (עז ע"ב) ברבי יהושע בן לוי כשקפץ לגן עדן ונקטיה בקרנא דגלימיה להוציאו, אמר ליה בשבועתא דלא אתינא, אמר הקב"ה אי איתשל אשבועתא ניהדר, אי לא, לא ניהדר. ועיין במרדכי פרק ג' דשבועות (רמז תשנה) הובא בבית יוסף יורה דעה סימן ר"ג (סד"ה תניא רבי) דדוקא בנדר אמרו (כב.) כל הנודר כאלו בנה במה והמקיימו כאלו מקריב עליה קרבן, אבל שבועה, מצוה שלא לשאול עליה כו', ועיין בזה בחדושי אגדות לזקיני מהרש"א ביבמות פרק בית שמאי דף ק"ט (ע"ב ד"ה בהפרת):

והנה, הדבר פשוט, מי שנכנס לבית חברו שלא ברשות ונשבע שלא לצאת, אם חברו אינו רוצה בו יכול להוציאו בעל כרחו, והוא אינו עובר על שבועתו, דאנוס הוא. ואם כן לפי שורת הדין היה ביד המקום ב"ה להוציאו משם בעודנו חי, דאין בכחו לאסור בשבועתו על חברו לבלי להוציאו. אלא מפני שהיתה לו מדה זו שלא לשאול על שבועה, נמדד לו כמדתו למלא שאלתו, והיוצא מפיו דלא אתינא יתקיים. וזה שרמזה התורה, איש כי ידור נדר לה' או השבע שבועה וגו' לא יחל דברו, הכוונה, אם בשבועה לא ישאל עליה להתירה לו, אז ככל היוצא מפיו יעשה, אפילו איננו בכח שבועה להכריח לזולתו, כי אם דברים בעלמא היוצאים מפיו, יקיימנו, כהא דרבי יהושע בן לוי: יד) או יאמר דצריך להבין מאמרם בנדרים כ"ב (ע"א) ובכמה דוכתי (שם נט. ס ע"ב יבמות קט ע"ב גיטין מו ע"ב) כל הנודר כאלו בנה במה, והמקיימו כאלו מקריב עליה קרבן. ועוד אמרו שם (נדרים כב.) דהנודר אף על פי שמקיימו נקרא רשע, דכתיב הכא (דברים כג, כג)

וכי תחדל לנדר וגו', וכתיב התם (איוב ג, יז) שם רשעים חדלו רוגז, [ע"כ], דמה פשע הנודר ומקיים להיות נקרא רשע ושיהיה חשוב כאלו מקריב על במה:

אבל הענין מבואר במהרש"א בחדושי אגדות (שם ד"ה וכתיב) דרוב נדרים, המדיר את חברו שלא יהנה ממנו או הוא מחברו, בא מתוך רוגז וכעס שיש לו על חברו, וזה מדת רשעים. וזה שאמר, שם (במיתתם) רשעים חדלו רוגז, להדיר את חברו, ע"כ דבריו. ובזה אתי שפיר הא דרבי יהושע בן לוי לא איתשל (כתובות עז ע"ב), דמסתמא הוא לא נשבע מעולם מתוך כעס ורוגז, אלא לצורך דבר ה' לכוון דעתיו ודרכיו, לכן בזה אין מצוה לשאול. ועיין יורה דעה סימן ר"ג (בית יוסף סד"ה תניא רבי), ולפי זה אין צריך לחלק בין נדר לשבועה, והבן. אבל בסתם נדר שבא מתוך כעס, ודאי מצוה לשאול לשכך כעסו וחמתו:

ויש לי להוסיף תבלין, כי כתיב (תהלים קכא, ה) ה' צלך, ובמדה שאדם מודד מודדין לו (מגילה יב ע"ב), ואם האדם בעולם הזה כובש את כעסו ומושל ברוחו ושואל על נדרו להתירו, זה פועל דמיוני למעלה, שאם ח"ו נגזר עליו או על כלל ישראל איזה גזרה לרעה, יש חזרה על ידי שיכבשו רחמיו יתברך את כעסו מעלינו ואפילו אם היה על ידי נדר, כדאשכחן (ילקוט תשא רמז שצב) ויחל משה (שמות לב, יא) מלמד שהתיר לו נדרו. ויתר מרעהו צדיק (משלי יב, כו), כל שכן הבורא יתברך, וזהו שנאמר וידבר משה וגו' זה הדבר אשר צוה ה' איש כי ידור נדר וגו' לא יחל דברו, אבל אחרים מוחלין לו, והאי דיוקא הוא דומיא דלא יחל שפירושו דאסור ליחל, כמו כן על ידי אחרים מצוה ליחל נדרו. ועל זה אמר הטעם, כי ה' הנזכר ככל היוצא מפיו (יתברך בתורתו) יעשה גם הוא כמוהו, לכבוש כעסו ולהתיר נדרו, וישוב ירחמנו ומכף אויבנו יושיענו, כן יהי רצון אמן:

נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים [לא, ב]. מהמדינים מבעיא ליה למימר, מה זה שאמר "מאת". ואפשר לרמז בזה דברי הזוהר פרשת וישלח (קע ע"ב) על הפסוק (בראשית לב. לג) על כן לא יאכלו בני ישראל "את" גיד הנשה, דהס"מ ממונה על לאו דגיד הנשה, דמנשה מבני עלמא פולחנא דמאריהון, ועל תשעה [ב]אב. וזהו שנאמר לא יאכלו בני ישראל "את" גיד הנשה, א"ת ראשי תיבות ת'שעה א'ב, ע"ש. וידוע (תנחומא וישלח ח) כי הוא שרו של עשו ועמלק. ובזה פירשתי (ייטב פנים, פי פרשות לפר' זכור אות א) זכור א"ת (ת'שעה א'ב) אשר עשה לך עמלק וגו' אשר קרך בדרך (דברים כה, יז-יח), עיין רש"י:

והנה, ידוע כי גלות ישראל התחלתו מגלות מצרים, כי לא נשתעבדו שם רק רד"ו שנים, ויתר הגליות משלימין השעבוד. והמדינים הם היו הגורמים בדבר גלות מצרים, כי המדינים מכרו את יוסף מצרימה (בראשית לז, כה). ועיין מה שכתב רש"י על הפסוק (לא, ו) אותם ואת פינחס, שהלך לנקום נקמת זקנו יוסף מהמדינים שמכרו אותו. ואם כן הם היו הגורמים ליתר הגליות ולחורבן בית המקדש בהתחלתן ביוסף, ועתה הוסיפו במה שעל ידם פגמו ישראל באות ברית קודש, שזה עיקר גרם הגליות כידוע, וזהו שנאמר נקום נקמת בני ישראל מ"את" המדינים, מחמת שהמה גרמו ת'שעה א'ב, והבן:

נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמיך [לא, ב]. במדרש (במ"ר כב, ה) זהו שאמר הכתוב (איוב לו, ז) לא יגרע מצדיק עיניו, אין הקב"ה מונע מן הצדיק מה שרוצה בעיניו, ללמדך שמשה מתאוה לראות בנקמת מדין קודם שימות כו', על משה נאמר (תהלים נה, יא) ישמח צדיק כי חזה נקם, נקמת מדין, פעמיו ירחץ בדם הרשע זה בלעם:

יתבאר על פי דכתיב (תהלים צז, יא) אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה, ואמרו חז"ל (תענית טו.) לא הכל לאורה ולא הכל לשמחה. ביאור הדברים, כי מדות בני אדם אינם שוות ודומות, לא ראי זה כראי זה, יש שמזגו וטבעו נוטה לבחינת רע, ויש מי שמזגו וטבעו כולו טוב, ורע לא תמצא בו. ומי שמזגו וטבעו רע מנעוריו, צריך להתגבר על מזגו וטבעו ולכבוש את יצרו, ועודנו עומד במלחמה נגד טבעו אלא שמתגבר נגדו ואינו שומע בקול מזגו וטבעו הרע, כי אם עושה היפך טבעו ומזגו, וזה נקרא בחינת צדיק, כי האור שבו דוחה את החושך שבטבעו ומזגו. וכל עוד שלא נח מאויביו המתגברים נגדו, הם כחותיו וטבעו, לא ישמח לבו, כי עוד לא שב ממלחמתו. אמנם מי שבא למדרגה גדולה מזה, שעוקר כחותיו ומזגיו וטבעו הרע ולא הותיר מהם שריד, על דרך שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קט, כב ע"פ ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה) ולבי חלל בקרבי, ואין שום עקמימות בלבו כי אם כולו זך וישר פעלו, זה נקרא ישר לב. ועל דרך זה פירש מוזלה"ה (ישמח משה, ריש הפטרת ראה עה"פ קהלת יב, יג) סוף דבר (שיהיה) הכל נשמע (בלב האדם) את האלקים ירא וגו' (ולא תמצא בו שום התנגדות) כי זה כל האדם בשלימותו, ע"כ דבריו ז"ל. וזהו שנאמר אור זרוע לצדיק, כי לית נהורא אלא דנפיק מגו חשוכא (זוהר תצוה קפד.), נמצא בחינת אור מיוחד לצדיק, שעוד יש בו בחינת חשך רוע המדות, ומעט מהאור דוחה החשך, אבל שמחה איננו אתו. ולישרי לב (שאין בו שום עקמימות מהרע, שכבר חלף הלך לו), שמחה, כיון שכבר יש לו מנוחה מאויביו

יש לו שמחה. וזהו (זמירות לליל שבת) מנוחה ושמחה אור ליהודים, ר"ל יש מי שזכה לבחינת אור, ויש מי שזכה לבחינת מנוחה ושמחה, והבן:

אמנם יש עוד בחינה שלישית גבוה מעל גבוה, ששם מר למתוק ובחינת רע לטוב, על דרך שנאמר באברהם (נחמיה ט, ח) ומצאת את לבבו נאמן לפניך, ואמרו ז"ל (ירושלמי שם) אברהם הפכו לטוב. ביאור הדבר, שעם כחותיו ומזגיו הרעים עובד את השי"ת, דהיינו בבחינת כעס ונקימה, לכעוס על עוברי רצונו ולנקום נקמת ה' צבאות, ועל דרך שאמרו ז"ל (שבת קנו.) האי מאן דבמזל מאדים הרומז לשופך דם להוי טבחא או מוהלא. ועל דרך זה פירש הבינה לעתים (דרוש א) מה שנאמר אצל דוד המלך ע"ה (שמואל"א טז, יב) והוא אדמוני, להורות שהיה תכונתו ומזגו נוטה לבחינת כעסני, נוקם ובעל חימה, עם יפה עינים וגו', בחינת תאוני, ויפחד לב שמואל, על כן ויאמר ה' קום משחהו כי זה הוא, ואמרו חז"ל (מדרש שמואל יט) זה הוא בעולם הזה וזה הוא לעולם הבא, כלומר זה האיש שמצד הרכבתו נראה שקוע בעולם הזה, וזה עצמו ישתמש בו להגיע על ידי זה לעולם הבא, לנקום נקמת ה' להרוג את שונאיו ואויביו, כאשר עשה לעמון (שם-ב יב, כט) ומואב וימדדם בחבל וגו' (שם ח, ב): והנה, איתא בספרים כי משה נולד בכח הרכבתו ומזגו נוטה לבחינת רע, בעל תאוה ובעל חימה, אלא שהתגבר על יצרו והפכו לטוב. ועל כן, נגד שהיה בעל תאוה פירש עצמו מהאשה (שבת פז.), להפוך כח התאוה. ונגד שהיה בעל חימה, הרג את המצרי (שמות ב, יב), ונקם נקמת ה' במדין ובבלעם, ואז היה לבבו נאמן ושלם ומצא מנוחה ושמחה. וזה שאמר המדרש, על משה נאמר "ישמח" צדיק כי חזה נקם, נקמת מדין, כי אז פעמיו (כלומר בחינת מזגו וטבעו) ירחץ (מבחינת רע) בדם הרשע, ונח מאויביו בלי שום עקמימות, וממילא זכה לבחינת שמחה, כדכתיב ולישרי לב שמחה: עוד יתבאר בהקדם לפרש הא דכתיב בפרשת חקת (לעיל כא, טז-יח) ומשם בארה הוא הבאר וגו' באר חפרוה שרים, דהנה איתא בגמרא חולין פרק אלו טרפות (ס ע"ב) רב אסי רמי, כתיב (בראשית א, יב) ותוצא הארץ דשא, [בתלת בשבתא], וכתיב (שם ב, ה) וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ, במעלי שבתא, מלמד שיצאו דשאים ועמדו על (פני) [פתח] קרקע עד שבא אדם הראשון ובקש עליהם רחמים כו', ללמדך שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים. רב נחמן בר פפא הויא ליה ההיא גינתא כו' ולא צמח, בעא רחמי אתא מיטרא וצמח, אמר היינו דרב אסי. פירש רש"י, שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים. ולכאורה זה בחינת גאות לומר על עצמו שהקב"ה מתאוה לתפלתו. וביארתי הדבר על פי מה שכתוב בזוהר פרשת תולדות (קלז.) עשרין שנין אשתהי יצחק עם אתתיה ולא אולידת עד דצלי צלותיה, בגין דקודשא בריך

הוא אתרעי בצלותהון דצדיקייא, מאי טעמא בגין דיתרבי ויתוסף רבות קודשא לכל מאן דאצטריך בצלותהון דצדיקייא. וכוונת דבריו הקדושים למה שכתוב בספר אהל יעקב פרשת לך (עה"פ ויצו עליו פרעה) שזה שאמר הכתוב (ישעיה יב, ג) ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה, שישועתו וחסדו יתברך איננו על אותו זמן בלבד, כי אם לכל עת ולכל חפץ, אפילו לאחר זמן אותן הנפלאות, והנם מוכנים ועומדים, וחסדיו לא ימוש. וזהו שאמר הכתוב (תהלים כא, ב-ג) ה' בעזך ישמח מלך על ישועת עצמו, ובישועתך מה יגל מאד על העתיד, ולכן גמר אומר לפרש כי תאות לבו נתתה לו לעצמו, וארשת שפתיו בל מנעת סלה, כלומר מה שפעל בתפלתו שמור לנצח. וזה שאמר הכתוב (שם קב, יח-יט) פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם תכתב זאת לדור אחרון, ע"כ דבריו. וזהו שאמר רב נחמן בר פפא מדרך ענוה היינו דרב אסי, ר"ל שעל ידי תפלתו של אדם הראשון נושע גם הוא להקשיב בקול תפלתו, דמה ש[ה]קב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים הוא למען יושעו הבאים אחריהם בימין צדקם, כאמור:

והנה, איתא בגמרא (סוטה יג ע"ב) משה רבינו לא מת, שנאמר (שמות לד, כח) ויהי "שם", בהר, ונאמר (דברים לד, ה) וימת "שם", מה להלן בהר עומד ומשמש (כלומר מתפלל, ובזה הוא משמש), אף כאן עומד ומשמש. נראה לי ביאור הדברים, כי עיקר צדקתו של משה היה שהתפלל תמיד על בני ישראל ומסר נפשו עליהם, עיין זוהר פרשת נח דף ס"ז ע"ב תא חזי מה בין משה לשאר בני עלמא כו', וגדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם (חולין ז ע"ב), ומסתמא גם עתה עומד ומתפלל תמיד על עם בני ישראל. וכבר אמרו חז"ל (ברכות ו ע"ב) אין עמידה אלא תפלה, וזהו שאמרו מה להלן בהר "עומד", כלומר מתפלל ובזה הוא משמש, אף כאן אחר וימת עודנו עומד ומתפלל ובזה משמש במרום (והיינו דכתיב (בראשית יח, כב) ואברהם עודנו "עומד" (ומתפלל גם הוא) לפני ה'):

והנה, אמרו חז"ל במסכת תענית (ט.) מן בזכות משה, באר בזכות מרים, ענן בזכות אהרן, מתו מרים ואהרן, נסתלקו, וחזרו בזכות משה. וזהו שנאמר ומ"שם", כלומר גם בהיות משה במרום שעל זה נאמר וימת שם לגזירה שוה דשם שם מהר, בארה, נתעורר הבאר ומעין הישועה, הוא הבאר אשר אמר ה' למשה אסוף את העם (כלומר אפילו אחר שתאסף אל עמך, עם כל זה) ואתנה להם מים. וזהו שנאמר ענו לה באר חפרוה שרים (משה ואהרן, על כן) כרוה נדיבי העם, הם צדיקי דור ודור, כי המתחיל נקרא חופר והמוסיף נקרא כורה, כמאמר חז"ל (בבא קמא נא.) להביא כורה אחר כורה, במחוקק (זה

משה) במשענותם, זה להם למשען לחם ומים. וזהו שכתב רש"י כל נשיא ונשיא מושך אצל דגלו ומחנהו ומי הבאר נמשכין, כלומר בכל דור ודור נובע מהבאר מקור הפרנסה: ובכן נבא אל ביאור המדרש. דקשיא ליה אומרו (לא, ב) אחר תאסף, דהוה ליה למימר אחר כן תאסף. וגם מה שאמר דוד (תהלים נח, יא) ישמח, ירחץ, לשון עתיד. ולכן מפרש כוונת המקרא נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים (גם) אחר תאסף אל עמיך, כי כל המיצר לישראל ועושה עמהם ריב ו"מדון" הוא בכלל "מדינים", ועל משה לנקום נקמתו מהם, ופעולתו קיים לעד ולדורות. ועל זה אמר המדרש (במ"ר כב, ה) שזה שאמר הכתוב ישמח צדיק (לעתיד) כי חזה נקם נקמת מדין, פעמיו ירחץ (גם לעתיד) בדם הרשע זה בלעם, ומה שהיה אז הוא שיהיה, שבכל דור ודור עומדים עלינו והקב"ה מצילנו מידם ונוקם מהם נקמת בני ישראל. וזה שגמר אומר (תהלים נח, יב) ויאמר אדם אך פרי לצדיק (זה משה, שזה פריו אשר) אך יש אלהים שופטים בארץ, גם עתה, וככל הנאמר למעלה: עוד יתבאר המדרש (במ"ר כב, ה) ישמח צדיק זה משה כי חזה נקם כו' (תהלים נח, יא-יב). על פי מה שכתב האלשי"ך (רוממות אל סז, ב ד"ה או יאמר [הא']) על הפסוק (תהלים סז, ב) אלקים יחננו ויברכנו, כלומר אם מדת הדין יסכים עם מדת הרחמים ויחננו ויברכנו, אז יאר פניו אתנו לזולתנו, וגם סלה, כי הוא ישועה נצחית. ואני מוסיף, שלזה שמדת הדין יסכים למדת הרחמים היפך טבעו, לזה צריך לעבוד את השי"ת היפך טבע העולם, והוא כאשר ישאל דבר מאת האלקים לא יכוון להנאת עצמו, כי אם למען יתקדש שמו יתברך, וזה שגמר אומר (שם, ג) כי אין כוונתי למעני, כי אם לדעת בארץ דרכך וגו'. ובזה אני מפרש מאמרנו בזמירות (לשבת, המתחיל ברוך ה' יום יום') ברוך הוא אלקינו (דייקא) אשר טוב גמלנו כרחמיו וכרוב חסדיו "הגדיל" לנ"ו, גימטריא אלקי"ם, שנהפך לבחינה גדולה, אז אלה וכאלה יוסיף עמנו לעתיד ולזולתינו, כי אין כוונתינו למעננו, כי אם להגדיל שמו וגו'. וזהו (תהלים סט, יד) ואני תפלתי "לך" ה' וגו', כלומר לכבודך, לא למעני, אז אלקים ברב חסדך, נמתק אלקים ברב חסד, ענני באמת ישעך, ישועה אמתית המתקיים לעד וגם לזולתנו: והנה, כבר פירש האלשי"ך (כאן) שאמר ה' (לא, ב-ג) נקום נקמת בני ישראל וגו' וידבר משה אל העם לאמר וגו', כלומר שלישראל ראוי לאמר לתת נקמת ה' (דייקא) במדין, למען שמו יתברך. וכבר פירש אבא מארי הגאון הצדיק זלה"ה, נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמיך, כלומר גם לאחר שתאסף אל עמיך תנקום נקמת בני ישראל מאת המדינים, המצירים אותם ומחרחרים מדון וריב עם בני ישראל. ולפי מה שכתבתי יתכן שלכן אמר משה לתת נקמת ה' (דייקא) במדין, כי למען ינקום על ידי זה גם לדורות הבאים צריך שגם

מדת הדין יסכים, אז יאר פניו אתנו סלה ומדת הדין ישפוך על שונאי ישראל, על כן צריך לכוון לשם ה' לבדו, ולא למעננו. וזהו שאמר המדרש ישמח צדיק (זה משה) כי חזה נקם נקמת מדין, פעמיו ירחץ (גם לעתיד) בדם הרשע שיעמוד נגדנו, ויאמר אדם אך פרי לצדיק אך יש "אלקים" (דייקא) שופטים בארץ, על כן היא ישועה קיימת ועומדת בכל דור ודור:

וזהו שנאמר (תהלים סו, ה"ו) לכו וראו מפעלות "אלקים" וגו' (דייקא, על כן) הפך ים ליבשה (מאז ומקדם), בנהר יעברו ברגל לעתיד, בימי רבי פינחס בן יאיר (חולין ז.), כפירוש המהרש"א בחדושי אגדות (שם ד"ה א"ל), והבן:

עוד יתבאר המדרש (במ"ר כב, ה) הנ"ל, פעמיו ירחץ בדם הרשע (תהלים נח, יא-יב) זה בלעם וכו', ובזה נבין מה שנאמר (לא, ג-ד) החלצו וגו' אלף למטה, למה דייקא אלף. כי הנה אמרו חז"ל (ברכות י ע"ב) אהא דכתיב (ויקרא יט, כו) לא תאכלו על הדם, לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם, ופירשו המפורשים, כי חיות האדם הוא הדם וכדכתיב (דברים יב, כג) כי הדם הוא הנפש, ואם מתפלל אל אלוף העולם הרי הוא מדבק דמו אל האל"ף ונקרא "אדם", אבל קודם לזה אינו אלא "דם". וכמו כן כביכול למעלה כתיב (יחזקאל א, כו) ועל דמות הכסא דמות כמראה "אדם", היינו זעיר אנפין (זוהר פינחס רכח.), בחינת מ"ה, ובהסתלק הא' נשאר "דם", עיין בכוונת הספירה (ח"ג כה.):

וזה לעומת זה עשה אלקים, שיש אדם דבליעל, כדכתיב (קהלת ח, ט) עת אשר שלט האדם באדם לרע לו, ופירש האר"י ז"ל (לקוטי תורה, ר"פ תצא) האדם דבליעל, באדס דקדושה, לרע לו לאדם דבליעל. וכן הוא בסנהדרין דף נ"ט (ע"א) רבי מאיר אומר מנין שאפילו נכרי שעוסק בתורה כו' שנאמר (שמואל' ב ז, יט) וזאת תורת האדם, ופירש רש"י (ד"ה האדם) דלית ליה הא דדריש רבי שמעון (יבמות סא.) אין אומות העולם קרוים אדם. ורבינו תם (תוספות ד"ה אלא) מפרש דיש חילוק בין אדם להאדם. ואפשר לי לומר בטעם הדבר על דרך דאיתא בברכות פרק כיצד מברכין (לה.) כרם זית אקרי (שופטים טו, ה), כרם סתמא לא אקרי, הכי נמי כל איש מישראל נקרא אדם סתם, אבל נכרי העוסק בתורת אדם נקרא האדם על שם שאז אוחז בתורתו של אדם דקדושה ושואב אל תוכו איזה בחינה מקדושת ישראל, הוא ה' אחרונה כידוע, ולכן נקרא "האדם", בה"א הידועה. וכמו כן מה ששולט אדם דבליעל הוא מפני ששואב אל תוכו צד קדושה מחטאי בני אדם מישראל, ועל כן ישליטנו אלקים על אדם דקדושה, ולכן יכונה האדם בה"א. וגם כן יכונה לפעמים בשם אדם, וכדכתיב (תהלים קכד, ב) בקום עלינו אדם. וזהו שאמרו (ברכות סב ע"ב) ואתן אדם תחתיך (ישעיה מג, ד), אל תקרי אדם בקמ"ץ אלא

אד.ם בסגו"ל, כי חיותו מדם, דכתיב (בראשית כז, מ) ועל חרבך תחיה. אך שורש יניקתו מאל"ף דקדושה, דכתיב (נחמיה ט, ו) ואתה מחיה את כולם. והיינו דכתיב (בראשית לו, מ) [ו]אלה [שמות] "אלופי" עשו:

ולכן אמר משה החלצו וגו' אלף למטה כו', אלף הוא אל"ף, להגביר כח האל"ף של אדם דקדושה, למען להחליש אדם טמא, דהיינו להוציא ממנו יניקתו אל"ף דקדושה, ואז ישאר "דם" בלא חיות. וזהו שאמר הכתוב (יחזקאל לה, ו) חי אני נאם אדנ"י אלקים כי ל"דם" אעשך ו"דם" ירדפך וגו':

וזהו שאמרו על משה פעמיו ירחץ ב"דם" הרשע זה בלעם, כי הוציא בלעו זה האל"ף מפיו, ולא נשאר חיות לדם שבו, על כן ויאמר אדם דקדושה א'ך פ'רי ל'צדיק, ראשי תיבות אל"ף. ויובן על פי מה שכתב (הרמ"ז) [המקדש מלך] פרשת אחרי על הזוהר דף ס"ח (ע"ב) שהדינים שבבינה שהם פ"ר נמתקים על ידי יו"ד של הוי"ה שבאבא, לפי שהם רעים דלא מתפרשין, ונעשה מן פ"ר, פרי, עיי"ש. וכבר נודע כי האל"ף רומזת לחכמה, כדכתיב (איוב לג, לג) "ואלפך" חכמה, לכך הוא ראשי תיבות א'ך פ'רי ל'צדיק. וזהו שנאמר אך י"ש (ירמוז לחכמה, שהוא "יש" מאין), אלקים (בינה), שופטים בארץ. וזהו שנאמר בהפטרה (ירמיה ג, ד) הלוא מעתה קראת לי אבי (להמשיך עליך בחינת חכמה שהוא אל"ף, אז) אלוף נעורי אתה, והבן:

ומן האמור פירשתי (פר' דברים ד"ה וזהו) המדרש (ד"ר א, ב) אלה הדברים אשר דבר משה וגו' (דברים א, א), מוכיח זה משה, אדם אלו ישראל, שנאמר (יחזקאל לד, לא) ואתן צאני וגו' אדם אתם, אחרי (משלי כח, כג), להביאן אחרי. דבר אחר מהו אחרי, אמר הקב"ה, משה הוכיחני אחר ישראל והוכיח לישראל אחרי כו'. הכוונה שהוכיח את ישראל אחרי, שיהיו דבקים בה' באלוף העולם לקרא בשם אדם, והיינו דכתיב ואתן צאני וגו' (דומה לבהמה) אדם אתם, ראוי לכם לקרא אדם. והיינו א'שר ד'בר מ'שה, ראשי תיבות אד"ם. וזהו שאמרו דבר אחר, אחרי, שהוכיח אותי אחר ישראל, לדבק עצמי עמהם למען יקראו אדם, ואז נשלם אדם דקדושה למעלה. ואם ח"ו אלוף העולם אינו דבוק לכנסת ישראל, אז בפשעיכם שלחה אמכם (ישעיה נ, א), ממילא, כביכול אינו בתואר אדם, עיין זוהר ויקרא דף ה' (ע"א) על הפסוק (ויקרא א, ב) אדם כי יקריב וגו', אימתי הוא גדול, בזמן שהוא בעיר אלקינו (תהלים מח, ב) כו', ותמצא הדבר מבואר:

וזהו שאמר המדרש (הנ"ל) להלן, לישראל אמר משה (שמות לב, ל) אתם חטאתם וגו', ולי אמר (שם, יא) למה ה' יחרה "אפך" בעמך, עיי"ש. ולדרכנו נאמר דקאי אדבתריה, דכתיב (שם, יב) למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם, היינו בכוכב ששמו רעה

המורה על "דם", כפירוש רש"י פרשת בא על הפסוק (שם י, י) כי רעה נגד פניכם עיי"ש, הכוונה, בהסתלק אל"ף מאדם נשאר "דם", להרוג אותם בהרים. ולכלותם מעל פני האדמה, ירצה בזה, כי מלכות נקרא אדמה, כמבואר בכתבי האר"י ז"ל (פרי עץ חיים, שער הברכות ספ"ג), על דרך (סנהדרין עד ע"ב) אסתר קרקע עולם היא, ונראה לי טעם הדבר על דרך שפירש הזוהר (ויחי רלז.) זעיר אנפין נקרא כבוד והיא נקרא[ת] כבודה בה"א, כמו כן נאמר זעיר אנפין נקרא אדם, עולה הוי"ה באלפי"ן מ"ה, ובהתחבר זעיר ונוקביה, "אדם" עם ה', נקראת "אדמה". וזהו שאמר הכתוב (בראשית ב, ה) ו"אדם" אין לעבוד את ה"אדמה", כי אם אין אדם דלמטה לחבר זעיר ונוקביה על ידי מעשיו, אין מי שיעבוד את האדמה, והבן. וזהו שאמר לכלותם מעל פני ה"אדמה", כי בהסתלק א' מאדם דלמטה, אז יכלם מ"אדמה" של מעלה. בין תבין את אשר לפניך:

החלצו מאתכם וגו' [לא, ג]. על פי הגמרא פרק קמא דחולין דף ז' ע"ב, דתני רבי חנינא אין עוד מלבדו (דברים ד, לה) ואפילו כשפים כו', שאני רבי חנינא דנפיש זכותיה. הענין, מי שאינו עושה שום דבר בשביל עצמו כי אם כל מעשיו לשם שמים, אין כשפים שולטים בו, כי הוא דבוק בה'. אבל מי שעושה מצוה וכוונתו לצורך עצמו, וכל שכן בעניני גשמיות כמו אכילה ושתיה ומשא ומתן וכדומה לבו שכוח, אז כיון שיש בו ערבוביא, כשפים שהם מתערובות הכחות שולטין בו ח"ו. וזהו אין עוד מלבדו, מי שהוא בבחינה זו, אפילו כשפים אינם שולטים בו. וזהו שאני רבי חנינא דנפיש זכותיה, ר"ל זכות מחשבתו שהיתה כוונתו זכה וברורה בלתי לה' לבדו: והנה, מדין היו בעלי כשפים כנודע, וכדכתיב (לעיל כב, ז) וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם, והיו צריכים ישראל כשהולכים לנקום לכוון רק למען נקמת ה', ולא לצורך עצמם, ועיין באלשי"ך מה שכתב שהשי"ת אמר (לא, ב) נקום נקמת בני ישראל, ומשה אמר (לא, ג) נקמת ה', עיי"ש, והוא על דרך (שיר השירים ו, ג) אני לדודי ודודי לי, והבן. וזהו שאמר החלצו מאתכם וגו', ר"ל להחליץ מחשבתכם מלצורך עצמיכם, רק בלתי לה' לבדו, אז ויהיו על מדין דייקא, שלא יהיו כשפים שולטין. וזהו שאמר לתת נקמת ה' (דייקא) במדין:

וזהו שאמרו במדרש שיר השירים (שהש"ר ד, ו) על מלחמת מדין, ושכולה אין בהם (שיר השירים ד, ב) [כו'], שלא הקדים תפלה של ראש לשל יד. יובן על פי מה שכתבתי בהקדם מאמרנו (תפלת שחרית) לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי, ר"ל כמו שבסתר מחשבתו כולו לה', כמו כן בגלוי יהיה בלתי לה' לבדו. והנה תפלה של יד באתכסיא, לך לאות (שמות יג, ט), ולא לאחרים (מנחות לז ע"ב), ותפלה של ראש באתגליא. כי מתחלה צריך להרגיל שתהיה מחשבתו זכה לה' בעשותו אחת ממצות ה' בסתר בינו

לבין קונו, ואחר כך יבא לבחינה שאפילו בגלוי תהיה מחשבתו זכה להשי"ת. ואם עושה בגלוי ולא בסתר, על כרחך אינו אלא מכח התפארות, ולא לבו לה'. ולזה שבח אותן שלא הקדימו אחד מהן של ראש לשל יד, ר"ל שלא עשו בגלוי ולא בסתר, שאז היו כשפים שולטין בהן ח"ו, כי אם היו יראי שמים בסתר ובגלוי, וכסדר, תפלה של יד ואחר כך של ראש, והבן:

וישלח אותם משה וגו' ואת פינחס [לא, ו]. פירש רש"י, שהיה פינחס שקול כנגד כולם כו'. ובמדרש רבה שיר השירים (ד, ו), שערך כעדר העזים, עדרים שהלכו למלחמת מדין לא הלכו אלא בזכות משה ופינחס, הדא הוא דכתיב וישלח אותם משה וגו' ואת פינחס (כך גרס המתנות כהונה). שעלו מן הרחצה, שלא הקדים אחד מהן תפלין של ראש לתפלין של יד. כחוט השני שפתותיך, שאמרו למשה (לא, מט) עבדיך נשאו את ראש וגו' ולא נפקד ממנו איש, לעריה ולחטא. ומדברך נאוה, שאמרו לו (שם, נ) ונקרב את קרבן ה', אמר להם משה דבריכם סותרים זה את זה כו', אמרו לו אפשר שלא הזיע יצר הרע קימעה, על זה אנו אומרים להביא קרבן כו'. ועל ידי מי נעשית מלחמת מדין, על ידי שני שדיך משה ופינחס, עכ"ל לענייננו. וצריך ביאור למה דוקא על ידי משה ופינחס:

והנראה לי בזה על פי מה ששמעתי מפי אבא מארי הגאון הצדיק מה"ר אלעזר ניסן זלה"ה אבד"ק דראהביטש שפירש הא דכתיב בפרשת בלק (לעיל כב, כח) כי הכיתני זה שלש רגלים, ופירש רש"י רמזה לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים. הענין, כי נודע (זוהר תולדות קמו.) אברהם מדתו אהבת חסד, יצחק מדתו גבורה ופחד, יעקב איש תם יושב אהלים (בראשית כה, כז) חסד וגבורה, אהבה ויראה כלולים זה בזה. וזה לעומת זה בלעם ועמלק, על דרך משל אם נכתב למעלה י"ר א"ה ותחתיו א"ה ב"ה הרי באורך וברוחב יראה אהבה. וכמו כן זה לעומת זה ב"ל ע"ם [ותחתיו] ע"מ ל"ק כמבואר בשל"ה (בעשרה מאמרות, מאמר ג'ד אות נג). ולכן על ידי מצות שלש רגלים, שהן נגד אברהם יצחק יעקב (זוהר פינחס רנז ע"ב) הכלולים יחד זה בזה, מחלישין כח בלעם עמלק. ורמז לדבר, שכן ש'לש פ'עמים ב'שנה (שמות כג, יז) ראשי תיבות שפ"ב עולה מנין בלע"ם עמל"ק. וזהו שאמר המדרש ריש פרשת ויצא (ב"ר סח, ב) שאמר ה' ליעקב (תהלים קכא, ז) ה' ישמרך מכל רע, מעשו ומלבן, היינו כללות הרע, והבן, והובא בדברינו בפרשת ויצא (ד"ה ומאת, ואילך):

והנה, טעם מלחמת מדין מפורש בתורה (לעיל כה, יז-יח) צרור את המדינים וגו' כי צוררים הם לכם בנכליהם וגו', והן הנה היו בדבר בלעם שהשיאם עצה על זה, כמבואר בתורה (להלן לא, טז) ובסנהדרין (קו.) הובא ברש"י (לעיל כה, א), ומזה נשמע כי

המדינים באו בכחו של בלעם ועמלק הכלולים זה בזה. ולפי זה מובן מה שהלכו בזכות משה ופינחס, כי פינחס מדתו גבורה, שקנא קנאת ה', ומבואר בזוהר (סוף) פרשת פינחס (רלז.) כי פינח"ס עולה מספרו יצח"ק, עיי"ש, וממנו למדו בחינת יראה, ועל ידי יראה שזה בידי אדם (ברכות לג ע"ב) זכו לבחינת אהבה שזה מתת אלקים, כמו שכתוב בספרי הקדמונים שאהבה איננה בידי אדם כי אם מתת אלקים, וזהו שאמרו חכמים (קידושין ב ע"ב) דרכו של איש בחינת אהבה לחזור אחר אשה יראת ה', והתכללות יראה ואהבה הרי זו מדתו של משה, שבזכותו זכו לבחינה זו, ובכח יראה ואהבה כבשו מלחמת מדין הבאים בכח בלעם ועמלק כאמור:

ויש להמתיק אלו הדברים גם על דרך פשוט. כי משה הוא שעמד נגד בלעם כמו שנאמר (דברים לד, י) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, ואמרו חז"ל (ספרי ברכה שנז) אבל באומות העולם קם ומנו בלעם, ועל כן מי יוכל לעמוד נגדו מבלעדי משה. ופינחס מזרע יוסף, נגד עמלק, כדכתיב למעלה (שמות יז, יג) ויחלש יהושע את עמלק: והנה, ידוע כי הלא תעשה מסטרא דדחילו (תקוני זוהר, תקון כא, נב.) והעשין מסטרא דרחימו (שם נא.), והיינו דכתיב (תהלים לד, טו) סור מרע ועשה טוב. ולזה שורש היראה להרחיק הרע ולרחוץ ולטהר את עצמו מזוהמתו, למען יתקדש בקדושתו יתברך על ידי העשין כנודע. וזהו שאמר המדרש שהלכו בזכות משה ופינחס, שעלו מן הרחצה על ידי יראה, ומכח זה זכו לבחינת אהבה הכלולה עם יראה, בחינת משה ופינחס. וזהו שאמרו ולא נפקד ממנו איש, כלומר לא מיבעיא שלא נפקד ממנו בחינת אשה יראת ה', אלא אפילו לא נפקד ממנו בחינת איש, כי היה לבנו שלם באהבה ויראה, ועל זה היה משה משבחן. והיינו דמסיים על ידי שני שדיך משה ופינחס, שהם היו מניקים לישראל התכללות יראה ואהבה, כאמור:

ויקצוף משה על פקודי החיל כו' [לא, יד-טז]. אפשר לרמז, כי כתיב (דברים כא, י) כי תצא למלחמה על אויביך ונתנו וגו', ופירשתי דידוע דעיקר המלחמה הוא מלחמת היצר, כמו שפירש רש"י במלחמת הרשות הכתוב מדבר ופירשו המפורשים דהיינו מלחמת היצר, שהרשות נתונה לכל אדם להטות לבו לטוב או להפכו והבחירה חפשית (רמב"ם תשובה פ"ה ה"א), וצריך האדם שידמה בעיניו מדי יום יום שבא ללחום מלחמתו, ולא ידמה בעיניו שכבר גבר על יצרו ושב ממלחמתו, וכמו שאמרו ז"ל (נדה ל ע"ב) אפילו כל העולם אומרים עליך צדיק אתה תהא בעיניך כו'. וזה שרמזו חז"ל (פסחים ב.) במאמרם לעולם יכנוס אדם בכי טוב, כלומר שידמה בעיניו לעולם שהוא נכנס לדרך הטוב, ואז יצא בכי טוב. וזהו שאמר הכתוב כי תצא למלחמה על אויביך, שתדע שאתה

יוצא למלחמה על היצר הרע, אז ונתנו בידך, מה שאין כן אם ידמה בעיניך שאתה שב ובא מהמלחמה:

וזהו שאמר הכתוב ויקצוף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מצבא המלחמה, כלומר שנדמה להם שכבר באו מצבא המלחמה והם צדיקים גמורים, ויאמר אליהם משה החייתם כל נקבה, הם הנשים הצובאות בפתח הבית הנצבים לקראתם בתפלה ובתחנונים לעשות להם מופתים גדולים ונוראים לעיניהם, הלא הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם, ירמוז למה שדבר בלעם (לעיל כד, כג) אוי מי יחיה משמו אל, ושמעתי לפרש כי הצדיק נקרא אל, כדמצינו ביעקב שהקב"ה קראו אל, כמאמר חז"ל (מגילה יח.) על הפסוק (בראשית לג, כ) ויקרא לו אל אלקי ישראל, וזהו שאמר אוי למי שיחיה ויתפרנס משמו את עצמו אל. וזהו שנאמר להלן (לא, כא) ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה (שחושבים עצמם לבאים לכנוס למלחמה), זאת (בחינת ענוה שידמה בעיניו שאינו שב אלא בא למלחמה, הוא) חקת התורה אשר צוה ה' את משה, ולא על ידי זולתו, אין זה רק מחמת שהיה משה עניו מכל האדם, כמו שפירשו המפורשים משה קבל תורה מסיני (אבות פ"א מ"א) מסבת היותו נמוך מכל, בחינת סיני הנמוך מכל ההרים, והבן:

או יאמר ויאמר אלעזר וכו' אל אנשי הצבא הבאים למלחמה (של יצר הרע), זאת חקת התורה וכו' "אך" את הזהב ואת הכסף כו' (לא, כא-כב), אך הוא מיעוט (ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה), ר"ל שלא יהיה הכוונה בשביל להרבות זהב וכסף ונחושת וממחצית את בני ישראל תקח אחד וגו' [לא, ל]. יתבאר על דרך רמז על פי דכתיב (מנחה לשבת) אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד, וחז"ל אמרו אלו היו ישראל באגודה אחת לא שלטה בהם כל אומה ולשון. וזהו שאמר המן (אסתר ג, ח) ישנו עם אחד (ועכשיו הם) מפוזר ומפורד, בלתי מתאחד, ועל כן יש מקום לשלוט בהם. ולעומת זה אמרה אסתר (שם ד, טז) לך כנוס את כל היהודים, כלומר שיתאחדו ויתכנסו, ואז לא יהיה שליטה בהן. ובזה פירשו המפורשים מאמרם (מגילה יג ע"ב) גלוי וידוע לפני הקב"ה שעתיד המן כו' לפיכך הקדים שקליהן, למען יתאחדו זה אם זה ויהיו עם אחד, ע"כ דבריהם. ואני הוספתי (פר' תשא דבור ראשון) נופך שזה שאמרו (שם) והיינו דתנן באחד באדר, כלומר בשביל שיהיו ישראל בחינת אחד באדר, משמיעין על השקלים:

והנה, השל"ה (מס' ראש השנה, פרק תורה אור אות כו) כתב טעם למאמרם ז"ל (יומא פה ע"ב) עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו, כי אז צריך להמשיך אור הבינה, שורש כללות נשמות ישראל, כמו דכתיב (איוב לב, ח)

"ונשמת שדי תבינם", על כן צריך שיהיו כולם בלב אחד, כדי שיתיחדו בשמא קדישא עלאה דלא שריא אלא באחדות, עי"ש. וזהו שנאמר וממחצית בני ישראל (ממה שבני ישראל הם כל אחד בבחינת מחצית) תקח אחד (להקרא גוי אחד, ואז הם) אחוז מן החמשים, שערי בינה, שורש האחדות והבן:

או יאמר וממחצית בני ישראל תקח וגו' [לא, ל]. על פי דאיתא בילקוט (הושע רמז תקכט) מי שיש בידו דבר עבירה ומתבייש לעשות תשובה יחליפנה במעשה הטוב ויעשה תשובה ויתקבל. והוא תמוה, אם הוא מתבייש לעשות תשובה מה תרופה נתן לו. ופירש הבינה לעתים בדרוש כ', כי ידוע שהאדם צריך שלא יחזיק עצמו לאחד משני קצוות, לצדיק גמור או לרשע גמור, כי אם יחזיק עצמו לצדיק יחשוב שכבר בא לשלימותו ולא יוסיף עוד, ואם יחזיק עצמו לרשע מוחלט יתייאש מלשוב ולבקש מחילה, ויוסיף על חטאתו פשע. והדרך הנכון מה שאמרו חז"ל (קידושין מ ע"ב) לעולם יראה אדם את עצמו כאלו הוא חציו זכאי וחציו חייב, עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו לכף זכות כו', כי בחשבו תמיד היותו לחצאין, ישתדל להוסיף זכות ולברוח מעבירה. וזהו שאמרו מי שיש בידו דבר עבירה ומתבייש לעשות תשובה, בחשבו איך ירים ראש וכו', תרופתו שיחליפנה במעשה הטוב אשר עשה כבר, שיהיה המעשה הטוב נגד הרע, ונמצא שהוא שקול, ואז יעשה תשובה ויכריע לכף זכות. ואל ענין זה רומז מחצית השקל, ע"כ דבריו:

ומזה נלמד, כי אם האדם יראה עצמו מחצה על מחצה, בידו לעשות תיכף מצוה אחת להכריע לזכות, והוא מצות תשובה, שישים אל לבו תיכף לשוב ולהתחרט על העבר ובלבבו "יבין" ושב ורפא לו. וזהו שנאמר וממחצית בני ישראל (ממה שבני ישראל רואים את עצמם כאלו הם מחצה על מחצה) תקח אחד (מצוה אחת) אחוז מן החמשים, הוא תשובה, האחוז בחמשים שערי בינה, תשובה עלאה כידוע (זוהר נשא קכב.), ויכריע לכף זכות:

עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה וגו' ולא נפקד ממנו איש [לא, מט-נ]. לכאורה אמרו "איש" אך למותר. והנראה לי על פי מה שאמרו חז"ל (ד"ר יא, ד), משה איש האלקים (דברים לג, א), מחציו ולמטה איש, מחציו ולמעלה אלקים. ופירש בספר סדורו של שבת (ח"ב דרוש ב פ"א מאמר ה) על פי מאמרם (הגיגה טז.) בשלשה דברים אדם דומה למלאכי השרת כו' ובשלשה לבהמה, פרים ורבים, אוכלים ושותים ומוציאים ריעי כבהמה. הכוונה, שעושים כל זה להנאתם ולמלא תאותם כבהמה. אמנם אדוננו משה, גם באותם שלשה דברים שבני אדם מזולתו דומין לבהמה, הוא היה כאיש גבורתו לכוון בכל מעשיו אפילו באכילה ושתיה ופריה ורביה וכו' לשם שמים. וזהו שאמרו מחציו

ולמטה איש, מחציו ולמעלה אלקים כמלאכי השרת, ע"כ דבריו. ובזה פירשתי (פר' וישב ד"ה והנה) הנאמר ביוסף (בראשית לט, יא) ויבא הביתה לעשות מלאכתו ואין איש, ואיתא במדרש (ב"ר פז, ז) נכנס לעשות צרכיו ולא מצא עצמו איש, היינו ששיער בדעתו שאם ימלא רצונה ותאותו איננו בגדר איש כי אם בגדר בהמה, ועל ידי זה משך ידו: וזהו שאמרו כאן ולא נפקד ממנו תואר איש, (ועם כל זה) ונקרב וגו' לכפר על נפשותינו, כפירוש רש"י, והבן. ובספרי ייטב פנים במאמר תוכחת מוסר (לי"ג מדות ויום העשור, אות יג) הארכתי בזה, עי"ש:

או יאמר על פי דכתיב למעלה (לא, א-ג) ' וידבר ה' אל משה לאמר נקום נקמת בני ישראל וגו' וידבר משה אל העם לאמר החלצו מאתכם אנשים לצבא ויהיו על מדין לתת נקמת ה' במדין, ומבואר בספרים שהענין על דרך (שיר השירים ו, ג) אני לדודי ודודי לי, כי הקב"ה אמר נקום נקמת בני ישראל, אבל משה הזהירם החלצו מאתכם, כלומר החלצו מחשבותיכם מאתכם, כלומר לבלי לכוון בשבילכם, שהעושה למענו להנאתו נקרא אשה, בחינת מקבל, כי אם אנשים לצבא, שיהיו בבחינת איש, משפיע נחת רוח לשמו יתברך, והיינו לתת את נקמת ה' דייקא במדין, ע"כ דבריהם: וזהו שנאמר עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה (היינו ראשית ותכלית של אנשי המלחמה) אשר בידנו (במעשה), ולא נפקד ממנו תואר איש, כי כל אחד ואחד היה כאיש גבורתו לתת נקמת ה' במדין, לא בשביל עצמו כאשה. אולם כבר כתיב (ירמיה יז, י) אני ה' חוקר לב וגו', אבל האדם אינו מבין על עצמו, ואולי היתה הכוונה לרצון עצמם והנאתם, ולכן אמרו ונקרב וגו' לכפר על נפשותינו (היינו רצוננו) לפני ה' החוקר לב (ועיין בחולין דף ק"כ (ע"א) ובפירוש רש"י (ד"ה לרבות את השותה), נפש לשון רצון והנאה):

ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד וגו' [לב, א]. במדרש (במ"ר כב, ז-ח) שלש מתנות כו', וכן אתה מוצא בבני גד ובני ראובן כו' שישבו חוץ מארץ ישראל, לפיכך גלו תחלה. ומי גרם להם, על שהפרישו את עצמם מאחיהם בשביל קנינם, שנאמר ומקנה רב וגו'. זהו שאמר הכתוב (תהלים עה, ז-ח) כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים כי אלקים שופט זה ישפיל וזה ירים, לא ממה שאדם יוצא ועמל בסחורה והולך ממזרח למערב נעשה עשיר, אלא הקב"ה נוטל נכסים מזה ונותן לזה, שנאמר זה ישפיל וזה ירים, וכן חנה אמרה (שמואל-א ב, ו-ז) ה' ממית ומחיה וגו' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם, באף שהוא מביא לזה, מרומם את זה. תדע לך, כשבקש שיעשירו בני גד ובני ראובן הפיל את המדינים לפני ישראל כדי שיעשירו בני גד ובני ראובן, מה כתיב למעלה (לא, ט) וישבו וגו', ואחר כך ומקנה רב וגו', עכ"ל. וצריך ביאור: ונראה לי בהקדם

לפרש הא דכתיב להלן בפרשת מסעי (לג, ב) ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם וגו' ואלה מסעיהם למוצאיהם. הענין על פי דכתיב (תהלים לז, כג) מה' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ, ופירשו המפורשים, כי שורש עבודת האדם בעולם הזה לברר הטוב מן הרע, ולהעלות הנצוצות הקדושים ענפי נשמתו, ועל כן מה' הסבה כי יצא אדם לפעלו ולעבודתו לסחורה או לרפואה למרחקים, למען בכל מקום מדרך כף רגלו בעסקו בתורה או בתפלה או מברך ברכה כהוגן יעלה אותן נצוצות הקדושים לשורש הקדושה. וזהו שנאמר מה' מצעדי גבר כוננו (אבל האדם) ודרכו יחפץ, שהוא חפץ בדרכו לצורך עצמו, למה שהולך להנאות הגופניות למשא ומתן או לרפואה וכדומה כדרך של המוני עם. אבל לא כן דרך צדיקים, עליהם נאמר (שם קיט, א) אשרי תמימי דרך (שמתאימים הדרך) ההולכים בתורת ה', ועיין מה שכתבתי בזה בפרשת עקב (ד"ה ולפעמים). וכבר כתבו המפורשים (ערבי נחל פר' מסעי) שזה ענין מ"ב מסעות שנסעו ישראל ממקום למקום להעלות הנצוצות הקדושים שבהם, ועל כן היו מ"ב, מכוון לשם מ"ב (זוהר חדש ח"א צח ע"ב), המסוגל לענין זה (עי' עץ חיים שער מב ספ"ז). וזהו שנאמר ויכתוב משה את מוצאיהם, קרי ביה מוציאיהם (כמו שדרשו חז"ל (עירובין נד.) כי חיים הם למוצאיהם (משלי ד, כב), אל תקרי למוצאיהם אלא למוציאיהם בפה), היינו שמשה כתב מוציאיהם, הנצוצות הקדושים שהוציאו למסעיהם על פי ה', שהוא העיד עליהם על זה, כי ואלה מסעיהם למוצאיהם, כלומר שלא נסעו בשביל עצמם להנאתם, כי אם מסעיהם היו בשביל מוציאיהם, למען להוציא נצוצות הקדושים בכל מקומות מסעיהם, וכדכתיב (ירמיה ב, ב) לכתך אחרי במדבר וגו': ובכן נבא לפרש המדרש. כי תחלה סובר כי בני גד ובני ראובן ישבו חוצה לארץ בשביל קנינם, לפיכך גלו. ואחר כך מה שאמר זהו שאמר הכתוב כי לא ממוצא וממערב, הרי זה דבר אחר ופירוש אחר, ללמד זכות עליהן שלא הפרישו עצמם מאחיהם שבארץ ישראל בשביל קנינם, כי אם זהו שאמר הכתוב כי לא ממוצא וממערב, לא ממה שהולך למרחקים מעשיר, כי אם צריך שילך בשביל שה' הכין דרכו להשפיל שם כח הסטרא אחרא ולרומם כח הניצוץ הקדוש, וזהו שנאמר כי אלקים שופט זה ישפיל (כח הסטרא אחרא) וזה ירים, כח הקדושה. וכן אמרה חנה ה' ממית למשיכו דסטרא אחרא, ומחיה למשיכו דקודשא, כפירוש הזוהר בלק דף ר"ה (ע"א). והיינו ה' מוריש לסטרא אחרא בהוציא בלעם מפיהם, ומעשיר לישראל. והנכרים שיש בהן נצוצות הקדושים משפיל, אף מרומם, באף שמשפיל לזה לסטרא אחרא, מרומם לזה כח הקדושה. תדע לך, שהפיל את המדינים לפני ישראל כדי להעשיר לבני גד ובני ראובן שנאמר וישבו וגו' ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד

עצום מאוד וגו' (בכח הקדושה) והנה המקום מקום מקנה, ומזה הבינו כי הם צריכים לקנות שביתה במקום ההוא להעלות משם נצוצות הקדושים שבמקנה ובמקום ההוא, ולכן ישבו שם, לא בשביל מקנה קנינם, כי אם למלאות רצון קונם, והבן:

ומקנה רב היה לבני ראובן וגו' [לב, א]. בילקוט (מטות רמז תשפו סד"ה ומקנה) זהו שאמר הכתוב (משלי כב, ו) חנוך לנער על פי דרכו וגו', כתיב (בראשית ל, יד) וילך ראובן בימי קציר חטים, וכתיב (לב, ה) יתן את הארץ הזאת לעבדיך לאחוזה. והוא משולל הבנה:

ונראה לי בהקדם מה שפירשתי ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה' ואלה מסעיהם למוצאיהם (להלן לג, ב), כי מצינו למעלה (שמות יג, יז-יח) ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים וגו' ויסב אלקים את העם דרך המדבר ים סוף, וכמו כן מצינו ששלחו ישראל אל מלך אדום נעברה נא בארצך וגו' וימאן אדום וגו' (לעיל כ, יז-כא), ויסעו וגו' לסבב את ארץ אדום (שם כא, ד). וזכור אזכור את אשר שמעתי ממוזלה"ה שבקטנותו פירש מקרא שכתוב (תהלים קלז, ז) זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים, דמה זה אומרו יום, אלא הכוונה שיזכור לבני אדום מה שהוכרחו בני ישראל לסבב ונתאחרו זמן רב עד בואם ירושלים, ע"כ דבריו. והענין, כי הוכרחו לנסוע ממקום למקום שנסעו להעלות בכל מקום הנצוץ הקדוש שהיה שם השייך לשורשן, ולכן סבב ה' שיצטרכו לבא למקום מסעיהם. וכמו כן גם עתה אנו מברכין בכל יום המכין מצעדי גבר, והכוונה להעלות נצוצות הקדושים אשר שם, ואחר כך מברכין העושה לי כל צרכי, בהעלאות הנצוצות הקדושים. וכבר פירשו המפורשים שזה שאמר הכתוב (תהלים לז, כג) מה' מצעדי גבר כוננו (להעלות הנצוצות הקדושים) ודרכו יחפץ, כלומר שהאדם יחפץ דרכו להנאתו ולטובתו מה שנוסע בשבילו, ואינו מבין כי מה' דרכו לצורך גבוה, כאמור למעלה. וזהו שנאמר ויכתוב משה את מוצאיהם (היינו הקורות אותם, מלשון (לעיל כ, יד) אשר מצאתנו, כלומר מה שקרא אותם בצאתם ממצרים וכהנה וכהנה, וענין מלך אדום שלא נתנם עבור בגבולו, והיה זה) למסעיהם, בשביל שיסעו למקום מסעיהם להעלות הנצוצות הקדושים. אבל ואלה מסעיהם למוצאיהם, כלומר שאלה פשוטי העם הם סוברים שמסעיהם היו בשביל הקורות אותם, ואינו כן, כי אם הקורות אותם היו למסעיהם, ר"ל בשביל מסעיהם, והבן זה:

וכמו כן הוא בענין משא ומתן ומסחר, יאמין האדם באמונה שלימה שאותו משא ומתן והענין שהוא עוסק בו הכי הוא מוכן לו מאת השי"ת לאשר יש באותו דבר ובאותו מקום נצוצות הקדושים הנלוים לשורשו, ובעסקו בזה על פי דרכה של תורה, נושא ונותן

באמונה, אז מעלה הנצוצות הקדושים מהמקום והעסק לשורשן. וזהו שנאמר ומקנה "רב" היה לבני ראובן וגו', רב בכמותן ורב באיכותן בקדושה (וסוד ר"ב, גימטריא ע"ב ק"ל, הבא מאחוריים של מ"ה פשוט ומאחוריים של מילואו, כמבואר בכתבי האריז"ל (עץ חיים, שער יט ספ"ג) על אומרם כל "רב" מבבל, וסוד (ישעיה יט, א) הנה ה' רוכב על "עב קל"). וזהו שנאמר עצום מא"ד, עולה מ"ה, ולמפרע "אדם", היינו נצוצות הקדושים דאדם דקדושה שהיו בתוך המקנה. ויראו את ארץ יעזר וגו' והנה המקום מקום מקנה, שזה צריך למרעה, שבענין נצוצות הקדושים חזי לאצטרופי אהדדי לשורש נשמתם להעלות מדומם לצומח, אחר זה לחי ולמדבר, כנודע (שער המצות, פר' עקב עמ' ק). וכמו שאמרו (לב, יט) כי באה נחלתנו אלינו דייקא. וזהו שאמרו ויאמרו וגו' יתן את הארץ הזאת לעבדיך לאחוזה, כלומר בשביל שיש לעבדיך בו אחוזה:

ועל זה אמר הילקוט זהו שאמר הכתוב חנוך לנער וגו', כתיב וילך ראובן בימי קציר חטים, ולא לחנם הלך, כי אם וימצא דודאים בשדה, היינו שמצא ליחד הדודים דשדה הקדושה כמבואר בזוהר (תולדות קלד ע"ב), ובעטרת צבי (ויצא קנו. ד"ה וכאשר) כי בתיבת דודאים נרמזים השבעה רועים, עי"ש. וכמו שהוא עשה בנערותו, כמו כן בזקנותו, ובניו מלאו אחריו לבקש שדה אחוזה ליחד הדודים. ורמז לדבר, ר'אובן ב'ימי ראשי תיבות ר"ב, סוד "עב קל", כאמור כאן ומקנה "רב", והבן: ולמה תנואון את לב בני ישראל מעבר אל הארץ אשר נתן להם ה' [לב, ז]. והנה, תנואון כתיב בוא"ו, וקרינן תניאון ביו"ד, וצריך להבין טעמא מאי: ונראה לי על פי המבואר בכתבי האר"י ז"ל (לקוטי תורה, זכריה) על הפסוק (זכריה יד, ט) ביום ההוא "יהיה" ה' אחד וגו', יהיה דייקא, כי הוא"ו יתעלה לבחינת יו"ד, שהוא מדת חכמה (זוהר בראשית לא. ועוד), ובמקום הוי"ה בוא"ו, יהיה ביו"ד, ע"כ דבריו. ולדעתי זה שיסד הפייט (שביעי של פסח, המתחיל 'והיה ה' למלך') שם יקרא ככתיבתו מחציו תתמלא תיבתו, ר"ל מחציו שהוא י"ה, תתמלא תיבתו, ויהא ב' פעמים י"ק י"ק. ולזה מבואר בספר זרע קודש (פר' וירא, יג ע"ד) הובא למעלה כמה פעמים (פר' וירא ד"ה וידוע) שזה שאומרים בנשואין יהי רצון שהזווג יעלה יפה, כי עתה הוי"ה אדנ"י עולה צ"א, מנין אמ"ן (זוהר תרומה קעח.), ולעתיד יעלה יהי"ה אדנ"י מנין צ"ה, גימטריא יפ"ה. ושמעתי ממחותני הרב הקדוש מה"ר אליעזר ז"ל מדזוקוב שזה שאומרים אמן סלה, שמבחינת "אמן" יהא "סלה", מספר יפ"ה, ע"כ דבריו. ונראה לי שזה שאומרים בשבת (תפלת שחרית) הכל ירוממוך "סלה" יוצר הכל, כי יהי"ה למפרע ראשי תיבות ה'כל י'רוממוך י'וצר ה'כל, ובאמצע "סלה", לרמז שאז הזווג יעלה סל"ה:

עוד אקדים המבואר בספר שפע טל (הקדמה בן מאה שנה ו יז ע"ב), הן הם יודו ויברכו (תפלת נשמת), כי ו"ה ז"ד ח"ג ט"ב י"א, כל זוג עולה י"א, וחמשה פעמים י"א עולה ה"ן. י"ה ט"ו ח"ז, כל זוג עולה י"ה, ג' פעמים י"ה עולה ה"ם. ונמצא שם הוי"ה למפרע עולה ה"ן ה"ם, ואת זה יודו ויברכו, ע"כ דבריו. וממילא לעתיד שאז במקום הוא"ו יהא יו"ד, ואז "יהיה" ה' דייקא, אז יעלה ה"ם ה"ם. ואפשר זה שנאמר (ירמיה כג, ו) וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו, ר"ל ה' שהוא "יהיה" אז יעלה שני פעמים ה"ם, עולה צדי"ק. וזהו שנאמר (תהלים יא, ז) כי "צדיק" ה' וגו' ישר יחזו פנימו, ר"ל ש'ו"ה יהא י"ה, דהיינו ישר ושוה לאותיות הראשונות, אז הוא ה"ם ה"ם עולה צדי"ק, והבן:

וזהו שנאמר כאן ולמה תנואון את "לב" בני ישראל, היינו אות יו"ד משם המיוחד הרומזת לחכמה, שבה ל"ב נתיבות (ספר יצירה פ"א מ"א), ולכן כתיב תנואון בוא"ו וקרי ביו"ד, ר"ל למה תניאון היו"ד משם המיוחד ב"ה ובמקומה וא"ו, מעבר אל הארץ אשר נתן להם הוי"ה, ר"ל מעבר אל הארץ ששם נתן יו"ד בהוי"ה ויהיה מספר ה"ם ה"ם, והיינו אשר נתן ל"הם" ה', לבחינת הם דייקא, והבן:

ויאמרו גדרות צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו [לב, טז]. ומשה אמר (לב, כד) בנו לכם ערים לטפכם וגדרות לצנאכם, עיין רש"י ובספר בנין אריאל שכתב דבר הגון:

ולי אפשר לומר על פי דקיימא לן (גיטין סב.) אסור לאדם שיאכל קודם שיתן לבהמתו, שנאמר (דברים יא, טו) ונתתי עשב בשדך לבהמתך, והדר ואכלת ושבעת. והקושיא מפורסמת מהא דרבקה שאמרה (בראשית כד, יח) שתה, והדר אמרה (שם, יט) גם לגמליך אשאב, וכתיב (לעיל כ, ח) והוצאת להם מים וגו' והשקית את העדה ואת בעירם. והמגן אברהם סימן קס"ז (סקי"ח) תירץ דלשתות האדם קודם. והיד אפרים שם (על המג"א שם) תירץ, דהטעם דאסור לטעום כו' דאין להחזיק את עצמו לצדיק, ולפעמים האדם ניזון בזכות הבהמה, והיינו דבפרק כיצד מברכין (ברכות לה ע"ב) מוקי לקרא ואספת דגנך באין עושין רצונו של מקום, והכי קאמר קרא, ונתתי עשב בשדך לבהמתך, ובזכות זה גם אתה ואכלת ושבעת, על כן בהמה קודם. וזה שייך בענין הנהוג על פי דרך הטבע, אבל אם הוא דרך נס, בודאי אין סברא שיהיה נס בזכות בהמה, כי אם בזכות אדם, ואז האדם קודם. וזהו שנאמר והוצאת להם (בזכותם) מים מן הסלע, על כן והשקית את העדה, והדר ואת בעירם, ע"כ דבריו. ובזה אתי שפיר נמי גבי רבקה, שהיה בדרך נס שעלו המים לקראתה, כדאיתא במדרש (ב"ר ס, ה) וברש"י שם (כד, יז):

והנה, בני ראובן ובני גד אמרו (לב, ד) הארץ אשר הכה ה' (דייקא, ר"ל יד ה', בדרך נס) לפני עדת ישראל ארץ מקנה כו', כמו שכתב האלשי"ך (שם), וכפי זה לא יפה אמרו

גדרות צאן נבנה למקננו פה תחלה ואחר כך וערים לטפנו, להקדים בהמה תחלה, כי בענין הנעשה בנס, אדם קודם. ועל כן אמר משה בנו לכם ערים לטפכם תחלה, ואחר כך וגדרות לצנאכם, כי והיוצא מפיכם הארץ אשר הכה ה' בדרך נס, כן תעשו, וכפי זה אדם קודם, כאמור:

ואנחנו נחלץ חושים לפני בני ישראל וגו' ויאמר אליהם משה אם תעשון את הדבר הזה אם תחלצו לפני ה' למלחמה [לב, יז-כה]. על דרך שפירש האלשי"ך (לעיל לא, ב-ג) כי הקב"ה אמר (שם, ב) נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים, על דבר שמתו כ"ד אלף מישראל, וידבר משה אל העם (ראוי לנו) לאמר החלצו מאתכם וגו', שלא יהיה הכוונה בשביל הנוגע אתכם, כי אם לתת נקמת ה' במדין שהתנכלו להעבירם על דתו, עי"ש: וזהו שנאמר כאן, כי הם אמרו ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל, כלומר בשביל בני ישראל. ויאמר אליהם משה אם תעשון את הדבר הזה דייקא, והוא אם תחלצו לפני ה' (דייקא) למלחמה וגו' עד הורישו את אויביו (לא בחרב ובחנית, כי אם) מפניו וגו'. ואם לא תעשון כן (להיות הכוונה לפני ה') הנה חטאתם לה' ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם, כלומר שאתם עושים העיקר מהנוגע אליכם יותר מהנוגע לכבוד שמים. בנו לכם וגו', והיוצא מפיכם (לומר (לב, ד) הארץ אשר הכה ה', בדרך נס, וזרועם לא הושיע למו) תעשו, כלומר כמו כן יהיה במלחמה שלאחר הירדן, כי יכה ה' בדרך נס ויתגדל כבודו יתברך, כאשר היה באמת, כמבואר ביהושע, ואם כן ראוי לעשות העיקר בשביל כבודו יתעלה. ויאמר בני גד וכו' עבדיך יעשו כאשר אדוני מצוה בשביל כבוד ה', כמו שנאמר להלן (לב, כז) ועבדיך יעברו וגו' לפני ה' למלחמה כאשר אדוני דבר. ונכון:

על פרשת מסעי

אלה מסעי בני ישראל [וגו'] ביד משה ואהרן ונוי [לג, א]. עיין ספר כתנות אור למהר"מ א"ש (ר"פ מסעי) שדקדק על אומרו ביד משה ואהרן. ומפרש על פי המדרש (תנחומא אחרי יב), ישראל נושע בה' תשועת עולמים (ישעיה מה, יז), לשעבר הייתם נושעים על ידי בשר ודם לכך לא היתה גאולה עולמית כו', אבל לעתיד לבוא תהיו נושעים על ידי, וזו נושע בה' יהיה תשועת עולמים. וזהו שנאמר אלה מסעי בני ישראל, ר"ל מסעות הגליות, לכך נרמז בראשי תיבות אמב"י, א'דום מ'די כ'בל י'ון (ילקוט ראובני, ר"פ מסעי), הוא מכח אשר יצאו וגו' ביד משה ואהרן דייקא, והבן: והנראה לי בזה לדרכו על פי אומרם (אבות פ"ב מ"א) דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך כו', כי מבואר בספרים שהעיקר לשמור חוש הראיה וחוש השמיעה, וחוש הדבור שבזה

החוש נבדל האדם מכל חי, כמו שפירש התרגום (בראשית ב, ז) על לנפש חיה, לרוח ממללא. ופירשו בו, שלא יקל בעיניו ובאזניו לראות ולשמוע או לדבר דבר שאינו הגון, כי האדם הוא דוגמא עליונה, ופוגם בדוגמא דלעילא ח"ו, על דרך שפירשו עיני ה' וגו' ואזניו וגו' פני ה' וגו' (תהלים לד, טז-יז). וזהו שאמרו דע מה למעלה בעולם העליון ממך דייקא, עין רואה ואוזן שומעת, וכל מעשיך, ירמוז על כח הדבור, כי עקימת שפתיו הוי מעשה (בבא מציעא צ ע"ב), בספר נכתבין. וזה שאמר בריש פרשת מטות (לעיל ל' ג) לא יחל דברו (כי) ככל היוצא מפיו יעשה, כלומר דעקימת שפתים הוי תיכף מעשה. וזהו שנאמר בפרשת פינחס (שם כז, טז-כ) יפקוד ה' אלקי הרוחות וגו', כל הדבורים, על דרך (שמות ד, יא) מי שם פה לאדם וגו', ואמר לו ה' קח לך וגו' אשר רוח בו וגו', ענין הדבור, רוח ממללא, לתקן בחינת דבור לישראל, וצויתה אותו "לעיניהם" וגו' לתקן בחינת עין, למען "ישמעו" וגו' לתקן בחינת שמיעה:

ועל ידי שפגמו באלו בעוה"ר נחרב הבית. ולכן היה הענין של חורבן בית המקדש בחדשי תמוז אב, כי מבואר בהאריז"ל (שער הכוונות, ענין ראש השנה דרוש א עמ' ריב) שהם תרי עייניו, עי"ש. וגם מבואר בספר יצירה (פ"ה משנה י-יא) כי המליך אות ח' בראיה יצר בהם כו' תמוז בשנה, ואות ט' בשמיעה יצר בהם אב כו', הנך רואה כי אות ח"ט בחושי הראיה והשמיעה באלו חדשים, ובצירוף מה שפגמו בכח הדבור, כאומרם ז"ל באיכה (איכ"ר ב, כ) (הקדימו) [הקדים] פ"ה לעי"ן, שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם, גרמו לכל זה. ולזה מפטירין בשלש שבתות שבין המצרים "דברי" (ירמיה א, א), "שמעו" (ירמיה ב, ד), "חזון" (ישעיה א, א), לומר, שדברו מה שלא שמעו ולא חזו, ולתקן זה מפטירין "דברי" לתקן כח הדבור, ו"שמעו" לכח השמיעה, ו"חזון" לכח הראיה, כי על ידי פגימות שלשה חושים אלו בא חורבנו, ועל ידי תיקונם ישוב הדבר לאיתנו:

והנה, החורבן נובע מראשית חטא אדם הראשון, כדאיתא במדרש איכה (שם פתיחתא ד) שאמר לו ה' (בראשית ג, ט) איכה, הרומז לאיכה (איכה א, א). והוא מטעם ששם (בראשית ג, ו) נאמר "ותרא" האשה, הרי פגמה בחוש הראיה. ובמה שהוסיפה (שם, ג) ולא תגעו בו, שעל ידי זה דחפה הנחש ואמר כשם שאין מיתה בנגיעה כו' (ב"ר יט, ג), פגמה הוה בכח הדבור. ואדם פגע בכח השמיעה, כדכתיב (שם, יז) ולאדם אמר כי "שמעת" לקול אשתך וגו', ומאז שדי תיכלא, ולכך נאמר לו איכה. ואחר כך באו לכור מצרים לתקן חטא אדם הראשון, להתיש כח הזוהמא, והתחילו לתקן חושים אלו, לכך נאמר "ויזעקו" (שמות ב, כג) לתקן כח הדבור, "וישמעו" כי פקד ה' (שם ד, לא) לתקן כח השמיעה, "וירא" ישראל את היד הגדולה וגו' (שם יד, לא) לתקן כח הראיה. ובשעת מתן

תורה פסקה זוהמתן ונתרפא בעלי מומין, כדאיתא במדרש פרשת נשא (במ"ר) פרשה ז' (אות א) מנין שלא היו בהן חרשין שנאמר (שמות כד, ז) "ונשמע", ושלא היו בהן סומין שנאמר (שם כ, טו) וכל העם רואים וגו', ושלא היו בהם אלמין שנאמר (שם יט, ח) ויענו כל העם, עי"ש. וידוע כי פגם הגוף מורה על פגם הנפש, כדאיתא בכלי יקר פרשת אמור (ויקרא כא, יז) בטעם מומין פוסלין בכהנים, הרי שבשעת מתן תורה תקנו כל החושים בגוף ונפש, כי פסקה זוהמתן: ואמנם בשעת העגל חזרו המומין וחזרו לזוהמתן, כדאיתא התם במדרש ובר"ן פרק קמא דנדרים דף זי"ן ע"ב (ד"ה שנאמר), ושוב פגמו בחושים הללו. וזה שנאמר שם "וירא" העם (שמות לב, א) חוש הראיה, ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר "באזניהם" (שם, ג) רומז לחוש השמיעה, "ויאמרו" אלה וגו' (שם, ד) כח הדבור (וזהו שנאמר (שם לט, א) (ועשית) [ועשו] בגדי שר"ד (לאהרן), לתקן כל זה, ראשי תיבות ר'איה ש'מיעה ד'בור). ומאז החל ענין חורבן בית המקדש כנודע. וידוע כי נאמר למשה (שמות לב, ז) כי שחת עמך, ופירש רש"י אתה גרמת להם שהעלית את הערב רב שהם עשו אותו מעשה, ובהדי הוצא כו' (בבא קמא צב.). וזהו שנאמר אלה, רומז למה שאמרו אלה אלקיך וגו', מסעי בני ישראל, ר"ל אמרם "אלה" גרם מסעי בני ישראל, הן הגליות הנרמזים בראשי תיבות אמב"י. ומי העושים, לזה גמר אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם ביד משה ואהרן דייקא, ר"ל הערב רב שיצאו מעצמם על ידי משה ואהרן, הם העושים וגורמים לכל זה. וידוע כי העין רואה ולב חומד (רש"י לעיל טו, לט), ושורייקא דעיינא בכיסתא דלבא תליא (עי' עבודה זרה כח ע"ב), וזה שרמז אל"ה ראשי תיבות א'וזן ל'ב ה'א, מורה על ה' מוצאות הפה, ועל ה"א אחרונה הנקרא (הקדמת תקוני זוהר, יז.) מלכות פה כו':

וזהו שנאמר בסוף הפטרה דיומא (ירמיה ג, ד) הלוא מעתה קראת לי אבי אלוף נעורי אתה, רומז באמרו אלו"ף ראשי תיבות א'וזן ל'ב ופ'ה, שיתוקן כל זה. ואז אור חדש על ציון תאיר, חד"ש ראשי תיבות ח'זון ד'בור ש'מיעה, ונזכה כולנו במהרה לאורו (תפלת שחרית). ושם נשיר שיר חד"ש (זמירות לליל שבת, המתחיל 'צור משלו'), ראשי תיבות הנ"ל. וזהו שנאמר להלן (דברים א, כא) ראה נתן ה' אלקיך לפניך את הארץ עלה ר"ש (ר"ל שתעלה ר'איה ש'מיעה) כאשר דבר וגו':

אלה מסעי בני ישראל וגו' ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה' ואלה מסעיהם למוצאיהם [לג, א'ב]. יש לפרש, כי כתיב למעלה בפרשת תשא (שמות לג, ז) ומשה יקח את האהל וגו' והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד, ותרגומו ויהי כל דתבע אולפן מן קדם ה' נפק למשכן בית אולפנא וכו', ויש להבין וכי לא באו אל משה רק ללמוד,

הלא באו אליו גם לשאר ענינים, כדכתיב לעיל פרשת יתרו (שם יח, יד-טז) מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב ויאמר משה לחתנו כי יבא אלי העם לדרוש אלקים כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלקים וגו', ופירש הרמב"ן (שם, טו) כי להרבה דברים באים אלי, כי יבא אלי לדרוש אלקים היינו להתפלל בעד חוליהם כדכתיב (מלכים-ב ח, ח) ודרשת את ה' מאותו לאמר האחיה מחלי זה, ועוד שאני שופט אותם כי יהיה להם וגו' ושפטתי, ועוד אני מלמד אותם תורה והודעתי את חקי האלקים וגו', הרי שבאו אליו להתפלל בעדם וגם לשפוט לפניו וללמוד, ומדוע נקט התרגום רק ענין לימוד. ואקרא גופא לא קשיא, דהכל בכלל מבקש ה', אבל אתרגום קשה:

והנראה לי בזה, כי המוני עם כשיש להם חולה בתוך ביתו או איזה מקרה בעסק פרנסה או שיש דברי ריבות בשעריהם, ובאים אל ראש הדור להתפלל עבורם או לשפוט ולפשר אותם, עיקר כוונתם רק לזה. ובודאי גם זו מדה טובה, שמאמין שיושע על ידי זה, וישמע לקולו בהשפטו כי המשפט לאלקים. אבל דעת בעלי דעה והשכל, כי את כל אשר קרהו, מאת ה' היתה זאת למען ילך ויבא אל ראש הדור ללמוד תורה והנהגה ישרה מפיו, וזה העיקר בעיניו, על כן יטה אזניו לשמוע בלימודים, ולבו נכון ובטוח כי ממילא יושע בעסקיו, וכמבואר בספרים הק' לפרש כי יהיה להם דבר בא אלי, ר"ל שמה שיהיה להם דבר הוא למען יהא מוכרח להיות בא אלי, ע"כ דבריהם. דוגמא לזה אביא ממה שנאבדו האתונות לקיש אבי שאול, כדי שילך שאול אל שמואל למשוח אותו למלך, כמבואר בשמואל א' סימן ט' (ג-כ). וזהו שאמר משה בעצמו, כי יבא אלי העם לדרוש אלקים, וגם כי יהיה להם דבר וגו' ושפטתי וגו', כל זה למען והודעתי את חקי וגו', כי יודע אני שרק בשביל זה היה מה שקרה להם, כדי שיבואו וישמעו וילמדו ויראו:

וזהו שאמר הכתוב והיה כל מבקש ה', ותרגומו ויהי כל דתבע אולפן וכו', כי דור המדבר היו דור דעה, וידעו והבינו כי כל הקורות אותם הוא למען יבואו אליו ללמוד, שיורה להם הדרך וגו' והמעשה אשר יעשון. וזהו שתרגם אולפן מן קדם ה', היא השכינה הקדושה שהיתה מדברת מתוך גרונו של משה כשמדבר בבחינת זה הדבר וגו'. וכן כתיב (תהלים קיט, צט) מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי, ר"ל התורה הוא שיחה לי בתוך פיו של המלמד, וכדכתיב (שם סח, יב) ה' יתן אומר המבשרות צבא רב. וזהו שאמר הכתוב (ירמיה טו, יט) ואם תוציא יקר מזולל (זה לאות) כפי תהיה, ר"ל שהשכינה מדברת מתוך גרונך, ואתה כפי, על כן עושה רושם להוציא יקר מזולל:

וזהו שאמר הכתוב אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאותם, כלומר לרצונם (כמו שפירש חז"ל חולין דף סמ"ך (ע"א) אהא דכתיב (בראשית ב, א) ויכולו השמים והארץ וכל צבאם, כל מעשה בראשית בצביונם נבראו בדעתן נבראו, ופירש מהר"ם שי"ף (ד"ה גמ' בדעתן) כי הוא מלשון (סנהדרין סה ע"ב) מרי צבי ביו"ד, כי הא' מתחלף ביו"ד כידוע), וכדכתיב (ירמיה ב, ב) זכרתי לך חסד נעוריך וגו' לכתך אחרי במדבר וגו'. ביד משה ואהרן, על כרחך יצאו ובאו מרצונם לא בשביל שום צורך כי אם ללמוד תורה. ויכתוב משה את מוצאיהם, ר"ל מקריהם (מלשון המוצאות אותם (יהושע ב, כג), אשר מצאתנו (לעיל כ, יד)), הוא למסעיהם על פי ה', ר"ל בשביל שירימו פעמיהם למסעות לשמוע תורה והנהגה ישרה מפי ה', הוא ראש הדור המורה לעם ה' דרכי ה' שהשכינה מדברת מתוך גרונו. אבל ואלה מסעיהם למוצאיהם, ר"ל לא למתבע אולפן וללמוד, כי אם ואלה מסעיהם רק בשביל למוצאיהם היינו למקריהם שיושעו על ידי זה, וזה העיקר בעיניהם, עד יערה רוח ממרום עליהם: אשר יצאו מארץ מצרים לצבאותם ביד משה ואהרן [לג, א]. במדרש (במ"ר כג, ב) זהו שאמר הכתוב (תהלים עז, כא) נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן, מה הצאן כל היכן שהרועה מנהיגה היא נמשכת אחריו, כך ישראל כל מקום שהיו משה ואהרן מסיעים אותם היו נוסעים אחריהם כו', עי"ש:

יש לפרש, דהנה אמרו חז"ל פרק ג' דראש השנה (כט.) במשנה, והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל (לעיל יז, יא), וכי ידיו של משה כו', אלא לומר לך כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדים את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים, ואם לאו כו'. כיוצא בדבר כו', והיה כל הנשוך וראה אותו והי (לעיל כא, ה), וכי נחש כו', אלא בזמן שישראל מסתכלין כו' ומשעבדין כו' היו מתרפאים כו'. ביאור הדבר, כי כתיב (דברים י, יב) מה יי' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' ולאהבה אתו וגו', וזה תכלית כל המצות לבא לבחינת יראה ואהבה, וכל מצוה דלאו איהי בדחילו ורחימו לא פרחת לעילא (עי' תקוני זוהר, תקון י, כה ע"ב) כי הם תרין גדפין. וכתיב (מלאכי א, ו) ואם אב אני איה כבודי ואם אדונים אני איה מוראי, כי בן עובד מאהבה, ועבד עובד מיראה, וצריך לעבוד את הבורא ב"ה בבחינת עבד ובבחינת בן. וזהו שאמרו, כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כו' ומשעבדין את לבם, בבחינת שעבוד כעבד מיראה, לאביהם בחינת אהבה כבן לאב, שבשמים, שזה בחינת שמים, אש ומים (חגיגה יב.), אז היו מתגברים. כיוצא בדבר כו' אלא בזמן כו' ומשעבדין כו' לאביהם שבשמים היו מתרפאים כו', כי התכללות חסד וגבורה, אהבה ויראה, הוא בחינת תפארת, שמזה נמשך רפואות, "פאר" אותיות

"רפא" (עבודת ישראל, ר"פ וירא): ובזוהר וארא (כו ע"ב), הוא אהרן ומשה (שמות ו, כו), הוא משה ואהרן (שם, כז), הם מיבעיא ליה, אלא לאכללא דא בדא, אשא במיא ומיא באשא, כך גרס העץ חיים (שער לב פ"ו עמ' קלא), ועיין שם בעטרת צבי (ד"ה שם הם) שמפרש שני הגרסאות לנכון. מזה יובן כי משה ואהרן שנכללו זה בזה, בחינת חסד וגבורה, הם שהנהיגו את ישראל למשוך אחריהם בשני המדרגות, באהבה ויראה. וזהו שנאמר אלה מסעי וגו' אשר יצאו וגו' "ביד" משה ואהרן, לא אמר "בידי", אלא "ביד" משה ואהרן, כי נכללו חסד וגבורה זה בזה ונעשו בחינת יד אחת, תפארת. ועל זה אמר המדרש נחית "כצאן" עמך, "צאן" ירמוז למדת תפארת (עיין זוהר פרשת בא דף [ל"ט] ע"ב על הפסוק (שמות יב, ג) ויקחו וגו') "ביד" משה ואהרן. לכן א'שר י'צאו מ'ארץ מ'צרים, ראשי תיבות עולה צ"א, יחוד הוי"ה אדנ"י, מספר בחינת אהבה ויראה יחד, והבן: ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה' ואלה מסעיהם למוצאיהם [לג, ב]. יתבאר על פי מה שאמרו חז"ל בשבת דף ל"א (ע"ב) דרבי יוסי סובר סותר על מנת לבנות שלא במקומו פטור, ופריך ממשכן דהוי סותר על מנת לבנות שלא במקומו, ומשני כיון דכתיב (לעיל ט, כ) על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו, כסותר על מנת לבנות במקומו דמי. ולכאורה הוא משולל הבנה. ופירש בספר ערבי נחל פרשת שלח (דרוש א) על פי דברי הזוהר והאר"י שהקשו הלא ידוע איסור קדשים בחוץ לבית המקדש שעומד בארץ ישראל, ואיך הקריבו ישראל קרבנותיהם בהיותם במדבר בחוץ לארץ, ותירצו, כמו דמצינו ביעקב (חולין צא ע"ב) שקיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו, כמו כן בישראל, מעת צאתם מארץ מצרים בכל מקום שהיתה חנייתם היה שם קדושת ארץ ישראל, וגם בנסעם נסע עמם ארץ ישראל וכל הקדושה. וידוע (זוהר וישלח קסו.) כי הקדושה השוכן ומשגיח בארץ ישראל הוא מדת מלכות, הנקראת פה (הקדמת תקוני זוהר, יז.), וזהו שנאמר על פי ה' יחנו וגו', והוה ליה סותר על מנת לבנות במקומו, ע"כ דבריו הנחמדים מפז. ועיין מה שכתבתי מזה באורך בפרשת בלק (אות ג) על הפסוק (לעיל כג, י) (כי מראש צורים אראנו) [מי מנה וגו']:

וזהו שאמר הכתוב (שמואל-ב ז, י) ושמתי מקום לעמי לישראל, דלכאורה מהראוי לומר להיפך, ושמתי עמי ישראל במקום. אלא הוא הדבר שדברנו והכי קאמר, ושמתי מקום לעמי לישראל, שבכל מקום שילכו ישראל אשים המקום הנבחר להם, ועל כן ונטעתיו ושכן תחתיו (יהיה בחינת שוכן במקום אחד) ולא ירגז עוד ממקום למקום, כי אם הכל במקומו, והבן:

וזהו שנאמר כאן, ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על (מקום הנקרא) "פי" ה', הוא ארץ ישראל, מדת מלכות "פה", (לכך) ואלה מסעיהם למוצאיהם, הגם שנסעו והלכו אנה ואנה, היו במקום מוצאיהם, והוא פי ה', והבן:

עוד י"ל ויכתב משה וגו' [לג, ב]. דהנה על דרך פשוט נראה לי לפרש דברי הגמרא שבת (לא ע"ב) הנ"ל (ד"ה ויכתב), דמה דאמרו סותר על מנת לבנות שלא במקומו הוה ליה מקלקל, יש לומר הטעם דאולי השתנות הבנין ממקום למקום לאו מעליותא הוא, ולא יוכשר בעיניו, ולא יהיה בנין רק לשעה, דלא חשיב בנין. אולם שם שנאמר (לעיל ט, כ) על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו, אפילו יהא בנין רק לשעה דלא חשיב בנין, כיון שכל זה היה על פי הדבור, ודאי כי בעת חניה היו צריכים להיות כאן וזה מקומם, ואחר כך היו צריכים ליסע למקום אחר על איזה זמן ועל אותו זמן היה זה מקומם האמתי לטוב להם, על כן הוה ליה כעל מנת לבנות במקומם, כדאיתא בעירובין דף נ"ה (ע"ב) כיון דכתיב בהו על פי ה' וגו' כמאן דקביע להו דמי, וכן הוא בירושלמי פרק כלל גדול (שבת פ"ז ה"ב) כמו (שחנו) [שהיא] לעולם דמי, ועיין בחתם סופר (שו"ת) אורח חיים סימן ע"ב. ובזה יש לפרש טעמא דרבה (שבת שם) דיליף ממשכן דאפילו לבנות שלא במקומו הוה ליה מתקן, כיון שאנחנו מאמינים מה שאדם עוקר סיכיה ומשכניה ממקום למקום או נוסע ממקום למקום הוא הכל בהשגחה אלקית לטוב לו, שהרי אנחנו מברכים בכל יום (ברכות השחר) המכין מצעדי גבר, אם כן אפילו לבנות שלא במקומו כבמקומו דמי:

והיינו דכתיב גבי שמואל (שמואל-א ז, יז) כי שם ביתו, ואמרו חז"ל (ברכות י ע"ב) כל מקום שהלך ביתו עמו. הוא אשר דברנו, כי ידע והאמין שבכל מקום שהלך, שם ביתו ומקומו על אותו שעה, כי מה שעבר אין, ועל העתיד מי יודע מה יולד, ואין לאדם רק אותו רגע שעומד בה, ובאותה רגע ושעה במקום שהוא, שם מקומו וביתו:

ובזה יובן פירוש הכתוב כפשוטו מיד ולדורות, ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה', דבורו והשגחתו, ועל כן ואלה מסעיהם למוצאיהם, למקומם, שבכל מקום שחנו, שם היה מקומם וביתם, והבן:

עוד יתבאר ויכתב משה את מוצאיהם כו' [לג, ב]. כי הנה כתיב בפרשת בא (שמות יג, ח-ט) והגדת לבנך וגו' בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים והיה לך לאות על ידך וגו' למען תהיה תורת ה' בפיך. והנה הבינה לעתים (סוף דרוש כג) פירש על פי שאמר משה (ש"ר ג, ד) באיזה זכות אגאלם, ואמר לו ה' בזכות בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים (שמות ג, יב) ותקבלו התורה. וזהו שנאמר בעבור זה עשה ה' לי

בצאתי ממצרים וגו', שלא היה בידי זכות, אין זה כי אם על שם העתיד למען תהיה תורת הוי"ה בפיך:

ואכתי יש לדקדק על אומרו בפיך, שהיה לו לומר למען תקיימו התורה, ומה זה בפיך שמפני זה דרשו חז"ל (שבת כח ע"ב) מן המותר בפיך. הן אמת לדרך הבינה לעתים יש לומר כי בשעת מתן תורה לא קיימו כל התורה במעשה, רק שאמרו (שמות כד, ז) נעשה ונשמע, ר"ל שנעשה במה שנשמע ונקבל עלינו בפינו לעשות, ועקימות שפתים הוי מעשה, וזהו שנאמר למען תהיה תורת ה' בפיך, על ידי פיך שתאמר נעשה ונשמע, והבן. אך לדרכנו נאמר באופן אחר, והוא על פי מה שכתב הנועם מגדים פרשת אחרי (ד"ה א"י ושמרתם) לפרש הכתוב (ויקרא יח, ה) ושמרתם את חקותי וגו' אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, על פי מה שאמרו חז"ל פרק במה מדליקין (שם כג.) אהא דמברכין אמצוה מדברי סופרים וצונו, היינו מלא תסור (דברים יז, יא), ובספר שבט מישראל בתהלים סימן א' כתב דאף דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא (קידושין לט ע"ב) עם כל זה במצוה מדברי סופרים גדרים וסייגים לשמור משמרת, שכרו בעולם הזה. וזהו שנאמר ושמרתם את חקותי וגו' אשר יעשה אותם האדם למשמרת, שהם בכלל חקותי ומשפטי אחר שאמרה תורה לא תסור וגו', ובזה וחי בהם בעולם הזה, ע"כ דבריו: ובזה אני אומר, מה שאמר הקב"ה בזכות זה שיקבלו ישראל את התורה יוציאם מארץ מצרים אין זה מכח מצות דאורייתא, דשכרם לעולם הבא, אלא בשביל שיקבלו עליהם לקיים מצות מדברי סופרים, דשכרם בעולם הזה, בזכות זה יצאו ממצרים לתת להם את ארץ כנען. והיינו דכתיב ביצחק (בראשית כו, ד"ה) ונתתי לזרעך את כל הארצות וגו' עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי, פירש רש"י גזרות להרחקה על אזהרות שבתורה כגון שניות לעריות ושבות לשבת, עיי"ש. ומהאי טעמא נמי ניחא מה שיצאו ממצרים קודם שנשלם הזמן כנודע, דהוא מדה כנגד מדה, כמו שהם עתידין לקיים מצות מדברי סופרים לגדור גדרים לפרוש סמוך לוסת מדרבנן, ושלא לאכול חמץ בי"ד שתי שעות קודם חצות, ולהוסיף מבעוד יום מחול על הקודש, שכל זה מדרבנן, כמו כן הוציאם ה' קודם הזמן. וזהו שנאמר והגדת לבנך וגו' בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים וגו', פירוש בעת צאתי ממצרים קודם זמן, הוא למען תהיה תורת ה' בפיך, כלומר בשביל מה שתהיה תורת ה' על ידי פיך שתאסר עליך למשמרת, ושוב תהיה תורת ה' שנצטוינו לשומרה מלא תסור. וזה יש לרמוז בדברי חז"ל מן המותר בפיך, פירוש מן המותר נעשה תורת ה' לאסור בפיך, בשביל זה יצאת ממצרים קודם זמן, כאמור. וזהו שאמר המגיד

(הגדה של פסח) בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה (דאורייתא) ומרור (דרבנן) מונחים לפניך:

והיינו נמי דכתיב בתהלים (קה, מג-מה) ויוציא עמו וגו' ויתן להם ארצות גוים וגו', (כל זה הוא) בעבור "ישמרו" חקיו (שיעשו משמרת וגדרים לחקיו) ותורותיו (שבכתב ושבעל פה) ינצורו. וממילא ידיעת הפכים בשוה, דכמו מה שזכינו לצאת מגלות מצרים ולתת לנו את הארץ כל זה הוא בשביל קיום מצות מדברי סופרים, כמו כן חורבן בית המקדש והגליות הוא בעבור שלא קיימו הגזרות והמצות שהם מדברי סופרים, כמו שאמרו ז"ל לא גלו ישראל עד שכפרו בתורה שבעל פה. וזה שדרשו חז"ל (איכ"ר פתיחתא ב עה"פ ישעיה ה, כד) כי מאסו את תורת ה' צבאות זה תורה שבכתב, ואת אמרת קדוש ישראל נאצו זה תורה שבעל פה, יש לפרש דקאי על הלכה למשה מסיני שנאמר בעל פה למשה, וגם יש לפרש דהיינו גזרות והרחקות חז"ל שהם אמרת קדושי ישראל:

והנה, כבר אמרו דורשי רשומות (ילקוט ראובני, ר"פ מסעי) כי כאן נרמזו הארבע גליות באומרו (לג, א) א'לה מ'סעי ב'ני י'שראל, ראשי תיבות א'דום מ'די ב'בל י'ון. וזה ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה', בשביל שלא שמרו תורה שבעל פה, ואלה מסעיהם למוצאיהם, אם ישובו וישמרו אז ואלה מסעיהם למוצאיהם, שישובו למקומם:

ועל פי זה יש לפרש מאמר חז"ל במדרש (איכ"ר פתיחתא יח עה"פ איכה ג, טו) השביעני במרורים בליל פסח, הרוני לענה בתשעה באב. דידוע (פסחים קטו.) דמרור בזמן הזה דרבנן, ואפילו בזמן בית המקדש דהיה פסח ומרור דאורייתא, הרי מבואר בראש"ש פרק ערבי פסחים (פ"י סי' כה) דמדאורייתא אין צריך כזית, רק משום דמברך עליו בעי כזית, והוא מדברי סופרים. וזהו שאמר על דרך צחות כמתמיה, השביעני במרורים בליל פסח, שאכלתי אפילו כדי שביעה שהוא יותר מכזית שאינו אלא מדברי סופרים, ואם כן קיימתי מצות דרבנן, ועם כל זה הרוני לענה בתשעה באב, הלא מהראוי בשביל קיום מצות דרבנן לגאלנו ולהשיב את שבותנו במהרה בימינו, אמן כן יהי רצון:

או יאמר ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם וגו' [לג, ב]. על פי המבואר בספרי קודש כי היו מוסיפין והולכין ממדרגה למדרגה שלמעלה הימנו, ונגד זה הם המסעות. וידוע כי לא ניכר בקטן גדלותו מדי יום יום לעין ראות, כי אין בין יום ליום שלאחריו כי אם משהו, אך לאחר זמן רב ניכר גדלותו. כמו כן כאן, הם עצמם לא היו מבינים על עצמם כמה נתעלו ממדרגה למדרגה הסמוך לו, זולת ה' הבוחן כליות ולב הוא המבחין כי נתעלו מיום אל יום ממדרגה למדרגה. וזהו שנאמר ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם

(מיום אל יום) על פי ה' ואלה מסעיהם למוצאיהם, אם שנסעו ממדרגה למדרגה היה נראה להם שהם עודם למוצאיהם, באותו בחינה שיצאו ממנו, והבן:

עוד פירוש על זה תמצא לעיל פרשת מטות (ד"ה ונראה) בפסוק (לב, א) ומקנה רב: מדרש תנחומא (מסעי ג) למה זכו ליכתב בתורה כל המסעות האלו, על שקבלו את ישראל עתיד הקב"ה ליתן שכרן, שנאמר (ישעיה לה, א) ישששום מדבר וגו', וכתיב (שם, ב) פרח תפרח כו'. את מוצא שעתיד המדבר להיות ישוב, שנאמר (שם מא, יח) אשים מדבר לאגם מים כו'. ולכאורה איך מוכח מזה שיהיה ישוב. ובשבתי במרחץ שהוא בקצה מדבר מאין אדם, ובימי הקיץ לפרקים יאספו שמה אנשים לומדים ומתפללים ועובדים את ה' במקום ההוא, אמרתי שעל זה כוונת המדרש, שעל ידי המעין שהוא לרפואה יש ישוב בעת מרפא:

והענין, כי בכל מקום יש נצוצות הקדושים שצריך להעלותן, ולזה עשה ה' ככה, למען לבא לשם להעלותן לשורשן. וזהו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים כג, א-ב) ה' רועי לא אחסר (שום ניצוץ השייך לשורש נשמתי, על כן) בנאות דשא ירביצני, על מי מנוחות היינו מים שעל ידו ימצא אדם מנוחה ממכאוביו ינהלני, למען העלות הקדושה דשם. וזה שנסעו ישראל המ"ב מסעות האלו, להעלות הנצוצות הקדושים דשם בכח שם מ"ב כידוע (ערבי נחל פר' מסעי). וזהו שאמר המדרש עתיד הקב"ה ליתן שכרן שנאמר ישששום מדבר וגו' "פרח" (רפ"ח ניצוצין) תפרח, והבן, וממילא עתיד המדבר להיות ישוב. [ומנין שהיישוב עתיד להיות מדבר] שנאמר (מלאכי א, ג) ואת עשו שנאתי ואשים את הריו שממה, כי מוציאין בלעו מפיו, וכשזה נופל זה קם, עתה אקום יאמר ה' במהרה בימינו אמן:

מסורה ויסעו מחרדה ויחנו במקהלות [לג, כה], ואידך במקהלות ברכו אלקים כו' (תהלים סח, כז). פירש הבעל הטורים, משום דדרשינן מיניה (ברכות נ.) דאפילו עוברים שבמעי אמם אמרו שירה על הים, וזה ויסעו מחרדה, מחרדת מצרים, ויחנו במקהלות, שנעשו קהלות קהלות לומר שירה:

נראה לי להסביר הדברים על פי שראיתי בספר לפרש וכאשר יענו אותו וגו' (שמות א, יב), דאיתא בגמרא (מעילה יז.) שמלך אחד רצה לבטל מצות טבילה של נדה, ואמרו לו מי שיש לו שונא רוצה שירבה או ימעט, כלומר ואם לא יצטרכו טבילה יפרו וירבו ביותר. ואיתא בגמרא (נדה לט.) חרדה מסלקת דמים, וזה וכאשר יענו אותו להפחידם, היו מסולקים דמים, ועל כן כן ירבה וכן יפרוץ. וזהו שנאמר ויסעו מחרדה, מחמת שנסעו מחרדת מצרים, על כן ויחנו במקהלות:

וזהו המסורה וטהרה ממקור דמיה (ויקרא יב, ז), ואידך אדנ"י ממקור ישראל (תהלים שם), גם כן יאמר על פי האמור, דמחמת שנטהרו ממקור דמיה על ידי חרדה, על כן במקהלות ברכו אלקים אדנ"י ממקור ישראל, שאפילו עוברים שבמעי אמן אמרו שירה: עוד יתבאר על פי מה שכתב מוז"ל (ישמח משה) בפרשת נצבים (סד"ה עוד יתבאר אתם [הא']) על הפסוק (הושע יד, ה) ארפא משובתם וגו', מלתא חדתא, דברבים אפילו אם עושים רק תשובה מיראה, עם כל זה כיון דזדונות נעשו כשגגות (יומא פו ע"ב) שוב נעשו כזכיות. והטעם, כי בתשובה מאהבה קיימא לן (שם) דזדונות נעשו כזכיות, כי ה' צלך (תהלים קכא, ה), כמו ששב מאהבה, כמו כן השי"ת אוהבו ונעשה נחת רוח לפניו, ואין לך זכיות גדולים מזה, מה שאין כן מיראה אין כאן אהבה חוזרת מאת השי"ת. וזהו ביחיד, אבל ברבים אף שאין מגיע להם אהבה מהדין, הקב"ה נותן להם אהבתו בנדבה ורצון, וממילא נעשה להם כזכיות. וזהו ארפא משובתם העבירות עצמם יעשו זכיות, כי אוהבם נדבה. וזה (לעיל טו, כו) ונסלח לכל עדת בני ישראל וגו' כי לכל העם (נסלח, אפילו) בשגגה, כשעושים רק תשובה מיראה שנעשו שגגות, ע"כ דבריו. וזהו שנאמר (ירמיה נ, כ) יבוקש את "עון" ישראל ואיננו (כי נעשו שגגות, ושוב) ואת "חטאת" יהודה (שגגה) ולא תמצאינה כי אסלח לאשר אשאיר, הוא השוגג הנשאר מתשובה מיראה:

ונקדים, בזוהר בלק דף קפ"ה ע"ב על הפסוק (תהלים קל, ג) אדנ"י מי יעמוד, פירש אדנ"י דאיהו רחמים, עיין שם ברמ"ז (ד"ה אם עונות) ועטרת צבי (ד"ה שם הא) ובלקוטי תורה תולדות (עמ' פג) על הפסוק (בראשית כה, כא) ויעתר. ולי נראה הכוונה על מלכות דעתיקא, כמו שכתוב בזוהר נשא קל"ח ע"ב וז"ל, ובכל אתר דישתכח ה' ה' בי"ה תרי זימני, או באדנ"י וי"ק, חד לזעיר אנפין וחד לעתיקא דעתיקין, ופירש בעטרת צבי אדנ"י ירמוז למלכות דעתיקא:

וזהו שנאמר כאן ויסעו מחרדה, מכח תשובה הבא מחרדה ויראה מאימת הדין, שמזה נעשה שוגג, על כן ויחנו במקהלות להקהל על נפשם ברבים, וזהו (תהלים סח, כז) במקהלות ברכו אלקים, היינו מיראה, וממילא נעשה רחמים ואהבה, אדנ"י ממקור ישראל מרצונו יתברך, מקו"ר בגימטריא רצו"ן, ונעשה זכיות. וזהו וטהרה ממקור דמיה (ויקרא יב, ז), ממקור ישראל, כמבואר למעלה פרשת תזריע (ד"ה והנה): והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם וגו' [לג, נה]. ירמוז על פי שפירשתי (ייטב פנים, יפה לעינים אות ב) הצירוף של חדש אב ה'סכת ו'שמע י'שראל ה'יום (דברים כז, ט), כי בעת יציאת מצרים ומתן תורה נאמר (לעיל יד, ד) אשר עין בעין נראה אתה ה' וענך עומד עליהם וגו', ונאמר (דברים ד, לה) אתה הראת לדעת וגו', ועתה בעוה"ר אותותינו לא

ראינו, כי אם באזנינו שמענו אשר ספרו לנו אבותינו פועל פעלת בימי קדם, ולא נשאר לנו כי אם בחינת שמיעה. וזה שרמזו חז"ל (אבות פ"ב מ"א) דע מה למעלה ממך בדורות שלמעלה ממך הקודמים עין רואה, ועתה רק אוזן שומעת. וזה הוא צירוף של חדש אב, שבו חרב המקדש, ומאז אותותינו לא ראינו, כי אם שומעים, ה'סכת ו'שמע י'שראל ה'יום. וזהו שנאמר היום הזה נהיית לעם לה' אלקיך, כי זה יסוד אריכות הגלות, להורות אמונה הקבוע בלבנו כי ה' הוא המנהיג עולמו בהשגחתו אם כי לא ראינו בעינינו. ודבר זה מבואר בספר החיים של אחיו של מהר"ל מפראג (ח"ה פ"ג). ובזה פירשתי (פר' תולדות ד"ה אבל) ואומר אבד נצחי וגו' זאת אשיב אל לבי וגו' חדשים לבקרים רבה "אמונתך" (איכה ג, יח-כג), והבן: וזהו שנאמר ואם לא תורישו וגו' והיה וגו' לשכים בעיניכם, לסמות עיניכם בקוצים ודרדרים לבלי ראות נסים נגלים, עד אשר יערה עלינו רוח ממרום לקיים הנאמר (צפניה ג, כ) בעת ההיא וגו' בשובי את שבותיכם לעיניכם, כלומר לשוב לראות בעיניכם עין בעין, כמה שנאמר (ישעיה נב, ח) כי עין בעין יראו בשוב ה' וגו', אמן:

כי אתם באים אל הארץ כנען זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה ארץ כנען לגבולותיה [לד, ב]. במדרש (במ"ר כג, ה-ו) מלמד שהראה הקב"ה למשה כל מה שעתיד להיות, הראה לו שמשון מדן (כמו שנאמר (דברים לד, א) ויראהו ה' את כל הארץ את הגלעד עד דן), וברק מנפתלי (שנאמר (שם, ב) ואת כל נפתלי), וכן כל דור ודור ודורשיו דור ודור ושופטיו דור דור ומנהיגיו כו' (שנאמר (שם) עד הים האחרון, ופירש רש"י עד היום האחרון), ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה (שם, ד), מהו לאמר, לך אמור להם לאברהם יצחק ויעקב שבועה שנשבעתי לכם קיימתי לבניכם. זאת הארץ אשר תפול, וכי הארץ נופלת כו', אלא מלמד שהפיל השר לפניהם כו', זהו שאמר הכתוב (תהלים טז, ו) חבלים נפלו לי בנעימים, בזכות התורה, שנאמר (משלי כב, יח) כי נעים כי . תשמרם בבטנך יכונו יחדיו על שפתיך. אף נחלת שפרה עלי, ישראל הם נאים לארץ והארץ נאה לישראל, ע"כ דבריו לענייננו. והוא כולו מקשה. ומה ענין דור ודורשיו צדיקים לכאן. וגם בסוף דבריו, למה הביא הא דכתיב יכונו יחדיו על שפתיך. גם להבין פירוש הכתוב אומרו אשר תפול "לכם" בנחלה. גם לתרץ קושית המדרש על הפסוק הנ"ל זאת הארץ אשר נשבעתי וגו' "לאמר", מהו לאמר: והנראה לי בזה על פי מה שאמרו (גיטין נז.) למה נקרא ארץ צבי, מה צבי אין עורו מחזיק בשרו כו' אף ארץ ישראל פשטה לה וגמדה לה. והחוש תעיד על זה, כי ארץ ישראל היתה ארבע מאות פרסה כו', ועתה בעוה"ר בחורבנה איננה רק מעט מזער לארכה ולרחבה.

והטעם, כי בזמן שהיו ישראל על אדמתן ומקיימים מצות התלוים בה, מכח הקדושה היה הארץ מתרחב והולך ופשטה לה, ועתה בעוה"ר דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד (איכה א, ד), על כן גמדא לה:

ומבואר בספרים דזה שאמרו בגמרא (נדרים פא.) דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים שנאמר (ירמיה ט, יא) על מה אבדה הארץ דייקא, ר"ל מה שאנחנו אבדנו מהארץ אין צריך לשאלה, כי מפני חטאינו גלינו מארצנו, אבל השאלה היא על מה אבדה הארץ דייקא כי גמדא לה ולא נשאר רק מעט מזער. ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם, היינו תורה שבעל פה וגדרים וסייגים ותקנות חז"ל שהתורה נתנה רשות לחכמים והברירה בידם להוסיף משמרת למשמרתו של התורה, כדכתיב (ויקרא כב, ט) ושמרו את משמרתי, עיין יבמות דף כ' (ע"א), ואחר שאסרו חכמים בגזרתם נקרא תורתי, כי אנחנו מצווים עליו לשומרו מפי ה' שאמר (דברים יז, י-יא) ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך וגו' לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך. וזהו שנאמר על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם דייקא, לגדור גדרים וסייגים, על כן נאבדה הארץ וגמדא לה. והענין, כי בזכות התורה שבעל פה שדרשו על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות ומלבד זה עוד הוסיפו גזרות ותקנות וסייגים למשמרת התורה וגם זה נכלל בכלל תורת ה' מלא תסור, אם כן הרי התורה שבכתב נתגדל ונתרחב והולך בהרחבה וארוכה מארץ מדה, כמו כן ארץ ישראל מתרחב והולך, וממילא ידיעת ההפכים בשוה בשביל שעזבו את התורה שבעל פה ולא הלכו בה אבדה גם הארץ וגמדא לה, עד כאן דברי[הם] בתוספת ביאור:

וזהו שנאמר כי אתם באים אל "הארץ" כנען, בה"א הידועה, ר"ל מה שאתם רואים בעוד כנען בתוכה שאז גמדא לה, זאת הארץ אשר תפול לכם (דייקא) בנחלה, כי תהיה מתרחב והולך מכחכם ומקדושתכם. וזה שאמר חבלים נפלו לי בנעימים בזכות התורה שנקראת נעים שנאמר כי נעים כי תשמרם בבטנך (היינו שבכתב), יכונו יחדיו על שפתיך היינו שבעל פה, והבן. ואז הם נאים ללבושם ומקומם הוא ארץ ישראל, ולבושם ומקומם נאה להם לפי ערכם. ועל כן כל מקום אשר תדרוך כף רגלם וכבשו אותה יש לה בחינת ארץ ישראל, כי היה קדושתה מתרחב והולך. וזה שאמר ויאמר ה' אליו זאת הארץ וגו' לאמר (אמור להם) לזרעך (לפי בחינת זרעך) אתננה, אם יכשירו מעשיהם תתרחב ותתגדל, ואם לאו ח"ו אזי גמדא לה:

וכי האי גו[ו]נא מצינו כי הרב מתעלה ומתרחב והולך על ידי התלמיד, כמו שאמרו (תענית ז.) ומתלמידי יותר מכולם, והיינו דכתיב (בראשית כד, א) וה' ברך את אברהם בכל, ופירש המקנה (פתחא זעירא אות מד) על ידי כל, לפי שהיה זקן ויושב בישיבה

(יומא כח ע"ב), מרבה ישיבה מרבה חכמה (אבות פ"ב מ"ז). וכבר שמעתי משמיה דגברא רבה מחותני הרב הקדוש מה"ר נפתלי זצלה"ה מראפשיץ שזה שדייק ואמר הראה כו' דור ודור ודורשיו דור ודור ושופטיו, ולא אמר דורשיו ודורו, כי אלו הראה לו הקב"ה הדורשים והצדיקים והשופטים שבדור הזה היה לפלא בעיניו, לכך הראה לו תחלה הדור, ולפי מעשי הדור יכונו דורשיו ושופטיו וצדיקיו יחדו, זה לפי ערך זה, ע"כ דבריו. ועל פי זה יתכן לפרש עוד מה שנאמר ויראהו וגו' עד הים האחרון, כפירוש רש"י והמדרש שלפנינו שהראה לו העתיד להיות דור ודור ודורשיו ומנהיגיו, ולבל יפלא בעיניו, לכן אמר לו זאת הארץ וגו' לאמר (לך אמור) לזרעך (לפי ערך זרעך) אתננה, כמו כן, אם יהיה הדור כשרים אזי דורשיו יתעלו ויתרחבו (וידיעת ההפכים בשוה, כדכתיב (ויקרא ד, כב) אשר נשיא יחטא (ח"ו, הוא בשביל) לאשמת העם). והיינו דכתיב (דברים טז, יח) שופטים ושוטרים תתן לך וגו' ה' אלהיך נותן לך (כי מן השמים אוקמיה) לשבטיך, לפי ערך שבטיך, והבן: והן דברי המדרש שלפנינו לפרש מה שאמר זאת הארץ אשר תפול לכם (כלומר לפי ערככם) בנחלה וגו' לגבולותיה, אם תטיבו מעשיכם יהיה הגבולים מתרחבים והולכים, וכמו כן להיפך. ועם זה מובן מה שנאמר זאת הארץ וגו' לאמר לזרעך, לפי זרעך, אתננה, וקאי נמי על מה שהראהו דור ודור ודורשיו, שהם גם כן לפי בחינת זרעך, וממילא דברי המדרש הנ"ל עולים יחד בקנה אחד, והבן. ועיין מה שכתבתי בפרשת בהעלותך (דבור ראשון):

ושפטו העדה וגו' והצילו העדה [לה, כד-כח]. מכאן אמר רבי עקיבא (בריש פרק ראוהו בית דין (כו.)) דבדיני נפשות עד הרואה אינו נעשה דיין, כיון דחזי דקטיל נפשא תו לא חזי ליה זכותא. וכתבו התוספות (ד"ה דרחמנא) דהוא הדין לענין מכח חברו, כדמוכח בפרק החובל (בבא קמא צ ע"ב), עכ"ל. והבינו הפני יהושע (ראש השנה שם ד"ה בתוספת) והטורי אבן (אבני מלואים ד"ה ואין) דמכה חברו היינו חובל, דאמרינן ביה אין עד נעשה דיין בדיני נפשות, ותמהו דבהדיא אמרינן בפרק קמא דסנהדרין (ב.) דיני חבלות בשלשה, דהוי ליה דיני ממונות ולא בעינן עדה מצלת. ותו, דדבריהם סותרים זה את זה, דבהדיא כתבו בבבא קמא שם (ד"ה כגון [הב']) להיפך, דבחנם דחק רש"י (ד"ה שראו בלילה), דבחובל גם רבי עקיבא מודה דאין עד נעשה דיין דלא גמר מדיני נפשות, הרי חובל דיני ממונות:

אבל במטותא מנייהו דהני רבנן נראה לי דמעולם לא עלה על דעת התוספות כפי הבנתם, אלא דכוונת התוספות להא דאיתא בבבא קמא שם דפריך וסבר רבי עקיבא דאין עד נעשה דיין והתניא והכה איש את רעהו באבן או באגרוף (שמות כא, יח), שמעון התימני

אומר מה אגרוף מיוחד שמסור לעדה ולעדים כו', אמר לו רבי עקיבא וכי בפני בית דין הכהו שיודעין כמה הכהו ועל מה הכהו כו', הא הכהו בפניהם עד נעשה דיין, ומשני, לדבריו דרבי שמעון התימני קאמר, וליה לא סבירא ליה. והקשו האחרונים הנ"ל (פני יהושע שם ד"ה בגמרא קתני, טורי אבן, אבני מלואים הנ"ל) מה פריך מדיני נפשות אחבלות דבהדיא כתיב בהו (שם) ולא ימות והוי ליה דיני ממונות, כמו שכתבו התוספות שם (הנ"ל), ותירצו דרבי עקיבא איירי אפילו בדיני נפשות, וקרא דבאבן או באגרוף דכתיב ביה (שם, יט) ונקה המכה נמי איירי בכל ענין, וכדדרשינן מיניה (כתובות לג ע"ב) מלמד שחובשין אותו ואם ימות מאותו המכה דנין אותו דיני נפשות, ובכי האי גוונא קאמר רבי עקיבא וכי בפני בית דין הכהו, משמע אפילו מת לבסוף, ע"כ דבריהם ז"ל: וזה עצמו כוונת התוספות, דקאי אדבריהם דלעיל שהקשו מהא דאמר (מכות יב.) מנין לסנהדרין שראו אחד שהרג את הנפש שאין ממיתין אותו כו' תלמוד לומר (לה, יב) עד עמדו לפני העדה למשפט, ותירצו דקרא דהכא לתת טעמו שלא נילף שאר דין מהתם, משום דכתיב והצילו העדה וכיון דחזי דקטיל לא חזי ליה זכותא. ולפי זה הוי סלקא דעתך אמינא דהיינו דוקא בראו שהרג ממש, כלישנא דגמרא הנ"ל ולישנא דקרא, אז שייך הך טעמא כיון שראו בעיניהם שמת תחת ידו לא חזי ליה זכותא, אבל בהכה ולא מת מיד כי אם אחר כך תוך שלשה ימים, שאז הדבר צריך אומד הדעת אם מאותו הכאה מת או אם היה באבן כדי להמית או לא מחמת מכתו מת אז, סלקא דעתך אמינא דבכי האי גוונא עד הרואה נעשה דיין, דיש עדה מצלת, דלא שייך דחזו דקטל כו' דהרי לא מת לעיניהם כלל ובעי אומד הדעת אם מחמת הכאתו מת, על זה כתבו התוספות ומיהו הוא הדין לענין מכה חברו, כלומר ומת תוך שלשה ימים, אף שלא מת תיכף לעיניהם נמי אין עד נעשה דיין, כיון שראו שהכה על כל פנים ואיכא אומד דעת שמת מזה תו לא חזו ליה זכותא. וטובא קא משמע לן. והוכחתם מגמרא הנ"ל, דאם לא כן מה מקשה מהכאה שהדין דחובשין אותו עד כו' וצריך אומד הדעת, אהך שראו אחד שהרג ממש, אלא ודאי דפשיטא ליה להגמרא דאין לחלק בזה. אבל בחובל בעלמא פשיטא דדינו כדיני ממונות בעלמא דלכולי עלמא עד הרואה נעשה דיין, וק"ל: ממשפחת בני מנשה בן יוסף היו לנשים ותהי נחלתן על מטה משפחת אביהן [לו, יב] . יש לחבר ולנעוץ סופו לתחלתו (לעיל א, א-ב) וידבר ה' וגו' לצאתם מארץ מצרים לאמר שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחותם לבית אבותם. בהקדם לפרש מה דכתיב בפרשת פינחס (שם כה, טו) כזבי בת צור ראש אמות בית אב במדין הוא, דהוה ליה למימר ראש אומה, או ראש בית אבות, ומה זה דפתח אמות לשון רבים, וסיים אב לשון יחיד. גם להבין

סמיכות הענינים, שאמר אחר זה (כו, א"ב) ויהי אחרי המגפה ויאמר ה' וגו' שאו וגו' לבית אבותם, עיין רש"י. גם מה שנאמר (שם, ה) החנכי הפלאי, ופירש רש"י, שבטי י"ה עדות לישראל (תהלים קכב, ד) שהם בני אבותיהם, מה ענינו לכאן, בריש פרשת במדבר הוה ליה לכתוב:

והנראה לי בזה, כי התורה הורה לנו בכל מקום שיתיחסו הבנים אחר האבות למנין ולנחלה וליבום, ואין לחוש דלמא לאו אביו הוא, דאזלינן בתר רובא, כדאיתא פרק קמא דחולין (יא ע"ב). אמנם זהו בישראל קדושים וגדורים מעריות, וכן יתכן אפילו באומות העולם למה שפירש רש"י בריש פרשת בלק (לעיל כב, ה) שמתחלה היו גדורים מעריות. אבל לאחר שמלכי מדין הפקירו בנותיהן לזנות בעצת בלעם, וכוליה בתר רישא גרירא עשות כמעשיהן, מאז והלאה אזדא לה רובא, ושוב אין ליחסם אחר האב, דדלמא וקרוב לודאי דלאו אביו הוא, כי אם אחר האם, שהרי היא ודאי אמו. וזה שאמר הכתוב (דברים ז, ד) כי יסיר את בנך, ואמרו חז"ל (יבמות יז.) בן בתך הבא מן ארמי קרוי בנך כי הוא בן בתך, אבל בן בנך מארמית אינו קרוי בנך אלא בנה. הטעם, דקרוב לודאי דלאו מבנך הוא: וזהו שנאמר כזבי בת צור ראש אמות, כלומר שממנו התחיל ראשית הדבר ליחסם אחר האמהות, ולא לאבות, מטעם האמור, בית אב במדין הוא דייקא, כלומר שהוא עדיין היה מתיחס אחר האב מכח הרוב, אבל ממנו ואילך שהפקיר בתו לזנות אזדא לה יחוס האב, כי אם אחר האם. ושלא תאמר אם כן שמא גם בישראל חלילה פסק יחוס בית אב, לזה אמר ויהי אחרי המגפה, שנגפו אותן שהפקירו לזנות, ויאמר ה' וגו' שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו' לבית אבותם דייקא. ושמא תאמר הלא כתיב למעלה (כה, א) ויחל העם לזנות וגו', וכל שכן נשיהן שדעתן קלות, ומי מעיד על הנותרים, לזה אמר החנכי הפלאי, שם י"ה עדות לישראל שהם בני אבותיהם אפילו בהיותן במצרים ערות הארץ, ומה גם עתה, על כן יתיחסו לבית אבותם:

וזה שאמר בריש פרשת במדבר לצאתם מארץ מצרים (כלומר ערות הארץ שטופי זמה, ועם כל זה ראוי) לאמר שאו וגו' לבית אבותם, ומי מעיד עליהם, על זה אמר במספר שמות, כלומר שמות של י"ה החתום אצל כל שבט. ובזה פירשתי (ייטב פנים, זמן מתן תורתנו אות לא ד"ה או יאמר) מה שאמר ה' לאומות העולם הביאו לי ספר יוחסין שלכם "כשם" שמביאין בני (ילקוט במדבר רמז תרפד), כלומר כשם י"ה המעיד עליהן שהם בני אבותיהם:

וידוע (ויק"ר לב, ה) דמה שהיה גדורים מעריות במצרים היה בזכות יוסף שגדר עצמו וינס ויצא וגו' (בראשית לט, יב), לכן שם י"ה שבשם "יהוסף" מעיד עליהן. על כן גמול

ידיו ישיב לו שבזכותו זכו בנותיו להאמר על ידם פרשה זו, ונצטוו אותו הדור כי איש בנחלת [מטה] אבותיו ידבקו (לו, ז). וזהו שנאמר ממשפחת בני מנשה בן יוסף היו לנשים ותהי נחלתן על מטה משפחת אביהן, וכדכתיב ברישׁ הספר למשפחות [ם] לבית אבותם במספר שמות, המעיד עליהן שהם זרע קודש בני אבותיהם, כאמור: ועל דרך פשוט יאמר לנעוץ סופו בתחלתו על פי הילקוט רישׁ במדבר (רמז תרפד) בשעה שקבלו ישׂראל את התורה נתקנאו בהן אומות העולם, אמרו מה ראו אלו להתקרב יותר מכל האומות, אמר להם הקב"ה הביאו לי ספר יוחסין שלכם כשם שבניי מביאין ויתילדו על משפחותם וגו' (לעיל א, יח), לכך מנאם בראשׁ הספר אחר המצות, אלה המצות אשׁר צוה ה' את משׁה אל בני ישׂראל בהר סיני (ויקרא כז, לד), ואחר כך (לעיל א, א-ב) וידבר ה' וגו' שׁאו את ראשׁ כל עדת בני ישׂראל, שׁלא זכו ליטול התורה אלא בשׁביל היוחסין, ע"כ דבריו. וזה שׁאמר כאן (לו, יג) אלה המצות והמשׁפטים אשׁר צוה ה' ביד משׁה אל בני ישׂראל, דייקא, הוא בשׁביל היוחסין הנאמר בתחלת הספר שׁאו וגו' ויתילדו על משׁפחותם וגו':

אבל עוד דברים בגו בהקדם להבין דברי הילקוט (במדבר רמז תרפד) מה ראו אלו "להתקרב" וכו' אמר להם הקב"ה הביאו לי וכו' "כשׁם" שׁבניי מביאין, ויתילדו וגו' (לעיל א, יח). והוא, כי לכאורה ישׁמעאל יאמר שׁהוא מתיחס אחר אברהם, ועשׂו אחר יצחק, והם לא יאמינו שׁאין להם יחוס. על כן אמר להם, לו יהא כדבריכם בכל זאת יש חילוק בדבר, והוא, כי ידוע הא דכתיב (דברים ז, ז) לא מרבכם מכל העמים חשׁק ה' בכם ויבחר בכם כי אתם המעט וגו', ואמרו חז"ל (חולין פט.) שׁאפילו בשׁעה שׁאני נותן לכם גדולה אתם ממעטים עצמיכם, ופירשׁתי דבריהם במקום אחר (עי' ייטב פנים, שׁפת הים אות יא) שׁר"ל אפילו בשׁעה שׁאני נותן "לכם" כלומר בזכותכם גדולה (כדכתיב (בראשׁית כז, כח) ויתן "לך", ומפרשׁ המדרשׁ (ב"ר סו, ב) בזכותך), אתם ממעטים עצמיכם לומר שׁאינו בזכות עצמיכם כי אם בזכות אבותיכם, כדמצינו גבי יוסף שׁאמר (שׁם מה, יג) והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים, ופירשׁו בספרי הצדיקים, והגדתם שׁבשׁביל אבי הוא כל כבודי במצרים, לא בשׁביל עצמי. ואם כן יש חילוק, שׁיש שׁמביא ספר יוחסין ועל ידי זה הוא מתגאה ומתפאר שׁהוא מיוחס, ויש שׁמביא ספר יוחסין ועל ידי זה נעשׂה שׁפל ועניו ואומר אנא כחלא לגבי חמרא נגד אבותי, ואם לא יצא חוטר מגזע יחוס היה די בבחינה שׁהוא, אבל הואיל שׁהוא מיוחס ראוי לו ללכת בדרכי אבותיו, ואומר בלבו שׁלא הגיעו מעשׂיו למעשׂה אבותיו. וזה שׁאמרו (יבמות ג. תוד"ה מקמי) ברא כרעא דאבוה, כלומר שׁבלבו הוא רק בחינת עקב, שׁהוא הפחות והגרוע מכל הגוף, נגד אביו:

ובשביל שישראל ממעטים ומקטינים עצמם מכח היחוס, וזכו מזה לבחינת ענוה, על כן זכו לקבל התורה, כמאמרם (תענית ז.) למה נמשלו דברי תורה למים, מה מים יורדים מגבוה לנמוך אף דברי תורה וכו'. דמהאי טעמא עצמו בחר ה' לתת התורה על הר סיני (מגילה כט.), מפני שנמוך מכל ההרים. ומזה הטעם עצמו בחר במשה לתת התורה על ידו, כדכתיב (לעיל יב, ג) והאיש משה עניו מאד וגו', וכן פירש בתוספות חדשים (אבות פ"א מ"א) משה קבל תורה מסיני, מכח היותו בבחינת סיני. וממשה המורה דרך ה' זכו ישראל לבחינת ענוה, ומזה זכו להתורה, כי על ידי ענוה ושפלות נתקרבו להקב"ה, כדכתיב (תהלים לד, יט) קרוב ה' לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע: וזהו שאמר הילקוט שאמרו האומות מה ראו אלו "להתקרב" דייקא יותר וכו' אמר להם הקב"ה הביאו לי ספר יוחסין שלכם "כשם" שבני מביאין, כלומר באותו בחינה שמביאין בני ספר יוחסין, לא להתגאות על ידי זה, כי אם אדרבא שעל ידי זה היחוס נעשין שפלים ונבזין בעיניהן. שנאמר "ויתילדו" על משפחותם לבית אבותם, ביאור הדבר, אם שגם הם זקנים וקנו חכמה, הם בעיניהם רק כמו ילדים בהעריך מעשיהם נגד מעשה אבותם:

וזה שאמר למעלה סוף ספר ויקרא (כז, לד) אלה המצות אשר צוה ה' את "משה" אל בני ישראל בהר סיני, כלומר בסיבתם, בשביל היותם נמוך ושפל בעיניהם, בחינת הר סיני הנמוך, כנאמר אחר זה שאו את ראש וגו' "ויתילדו" על משפחותם וגו', בחינת ילדים נגד אבותם. וזה שאמר כאן אלה המצות והמשפטים אשר צוה ה' ביד "משה" אל בני ישראל, ר"ל שהוא למד אותם מדת שפלות, שמזה זכו להתורה, כנאמר בריש הספר "שאו" וגו' ויתילדו:

אשירה לה' כי חסדו עלי גבר, מצוא חפצי ודבר דבר, בספר במדבר. קולי אל ה' אריע, להחל ולגמור ספר דברים: